

KARÁCSONY SÁNDOR:
A NEVELÉSTUDOMÁNY TÁRSAS-LÉLEKTANI ALAPJAI

A TÁRSASLÉLEK FELSŐ HÁTÁRA
ÉS A TRANSCENDENSRE NEVELÉS

MÁSODIK KÖTET:

A MAGYAROK ISTENE

(VALLÁSOS NEVELÉS)

EXODUS KIADÁS

A MAGYAROK ISTENE

ÍRTA:
KARÁCSONY SÁNDOR

B U D A P E S T , 1943

FELESÉGEMNEK

Előszó

I.

A vallásos nevelésről nemcsak azért éreztem szükségesnek szólani, mert adés voltam *A magyar világnézetéről* értekező kötetem folytatásával és kiegészítésével. A transzcendensre nevelés, a nevelés lehetősége felső határvonalának meghúzása csupán *logikai szükségszerűséggel* következett volna. *Pszichológiai szükségszerűségből* is fakadón kellett foglalkoznom a vallás és a vallásos nevelés problémájával. Szerintem ugyanis — mint ahogy az *Ocsúdó magyarság-ban* kifejtettem — nevelés csak egzisztenciális komolysággal és ennek megfelelően csak a legmagasabb lelki hőfokon és még mindig ebből kifolyólag csak a lehetőség felső határvonalán túl, tehát a transzcendensben lehetséges. Arról kellett meggyőződnöm azokat, akik a nevelés ügye iránt érdeklődnek, hogy *nevelés másforma, mint vallásos nevelés — társaslélektani képtelenség*. Régi pörben foglalok állást ezzel a kijelentésemmel, abban a jólismert vitában, mely azt szeretné, sőt azt szeretne volna már jóideje eldönteni: társadalmi, állami vagy egyházi feladat-e az iskolaállítás és a közoktatás? ímé, nyilvánvalóképpen egyházi jog és kötelesség, hiszen aki a vallásos nevelés híve, természetesen csatlakozik a felekezeti iskolák és nevelés híveinek zászlaja alá.

Nem ilyen könnyű e tekintetben az állásfoglalás. Meg kell már egyszer írunk, kétségtelen, hogy a vallásos nevelés *klasszikus helyei* minden bizonnyal a katolikus rendi iskolák, az evangélikus líceumok és a református kollégiumok, már csak tradicionális nevelésmódjuk és *genius loci*-jük miatt is, De meg kellett írunk már egyszer azt is, amit a „klasszikus” jelzővel kapcsolatban különben sem első ízben emlegetünk fel, hogy az „egyedül lehetséges”-nek természetes antinómiája az „egyedül lehetetlen”. A nevelőnek, ha egzisztenciális komolysággal az, aminek a neve jelöli, pappá kell magasztosulnia nevelés közben s ez könnyebben megtörténhetik vele, ha tiszte és kötelessége szerint már amúgy is az. Nos, az az igazság, hogy ennél

semmi sem könnyebb, de egyben semmi sem nehezebb. Társaslélektani képtelenség másfajta nevelés, csak a vallásos nevelés az egyetlen lehetséges forma, ez igaz, de a vallás keretei, csak a keretei maguk legfeljebb világnézeti nevelést tesznek lehetségessé. A vallásos nevelés egyetlen lehetősége csupán az a tény lehet, hogy a nevelő vagy a növendék, vagy a nevelő és a növendék lelke pneumatikus telítettségében átlendült a pszichológiai lehetőségek határvonalán s a transcendens felé tör. Egymásra vonatkozásaik nem *jogi*, nem *művészi*, nem *nyelvi*, nem *társadalmi* (az alsó és felső pszichológiai határvonal szerint nem is technikai vagy világnézeti) természetűek, tehát nem egyik és másik emberként, nem művész és közönségként, nem tudós és tanítványként, nem aktív és passzív személyként viszonyulnak egymáshoz, hanem a nevelő vall, a növendék pedig hisz. A reláció eredménye nem forma, nem érvény és nem áldozat, hanem nemzet, világregd és szeretet. A nevelő nem a nép vagy az értelmiség vagy az ifjúság tagja, hanem a szofokráciáé s a növendék, ha a nevelés nem történt hiába, ha tehát úgy „vall”-ott a nevelő, hogy növendéke „hisz”, szintén a szofokrácia tagjává „növelődött”, azaz növekedett. Az igazi nevelés társaspszichológiai értelemben nem a „szép—igaz—jó”-ra tör, hanem arra, ami „szent”. Ami nem „emberé”, tehát nem „emberi”, hanem „isteni”, tehát az „Istené”. A rendi iskolák, líceumok és kollégiumok, az Isten dolgainak pedagógiai értelemben klasszikus helyei, de — talán ideírunk is felesleges — állami és társulati iskolákban a nevelő és növendék vallásos relációja éppúgy *beállhat* (mint ahogy nem minden-okvetlen áll be a felekezeti iskolákban). Mert hangsúlyozzuk mégegyszer, a vallásos nevelés tulajdonképpen vallásos magatartás, amikor a nevelés tényezői: alanya és tárgya, a nevelő és növendék pappá és laikussá, vallóvá és hívővé kénytelenedtek magasulni, mert aktualiter megtapasztalták, hogy „igényeltetnek” Általa. A vallásos nevelő nem okvetlen a tízparancsolatot „tanítja”, még nem is okvetlen ahhoz fűzi vallásos természetű mondanivalóit. Esetleg latint prelegál vagy történelmet vagy földrajzot vagy növénytant vagy fizikát vagy matematikát. De akár tanít, akár egyebet cselekszik, arról vall, hogy „nem magunkéi vagy egymáséi, hanem az Övéi vagyunk: igényeltetünk Általa”. Hiszen vallásos megrendülés mondathat vele a „nemzet” áhítatos társasérzelmi keretében például ilyesmit: „Milyen szép jambusokat vagy daktilusokat írtak milyen nagy magyar költők. És mégis hiába minden. A forma örök és nem lehet ellene tenni büntetlenül semmit. Mégis csak ez marad az igazán magyar vers, a hangsúlyos, a tagolt: *Játszanak velem nagy rendelések, Miként áprilisok a virágnál S világlók ezer kis élet-lánggal Gyúlandó nagy lángok előtt*”. Ugyancsak vallásos áhítat mutatathatja: vele a „világregd” társasértelmi keretében a tudomány

törvényét a megmagyarázhatatlan evidenciájára törönek. Így: „Gyere, hallgass meg, hadd mesélem el neked diákkorom egy csodálatosan napsütéses vasárnap délelőttiének egy még csodálatosabb kalandját. Biblia volt a kezemben, Zelemér felé menet egy kis tavaszi áradásos ér mentén hosszát áosorogtam és az járt eszemben, hogy mikor a teljesség eljő, a tudás, amely részszerint van bennünk, eltöröltetik. Mosolyogtam, mert éppen tegnap gondoltam rá, hogy $\operatorname{tga} = \frac{a}{b}$, ezt az emberek találták ki, nem a jó Isten. Azért nem értem és azért nem tudom én jól a trigonometriát, hiába van jelesem belőle.

Milyen jó volna a trigonometriában is ott érezni a magamében Krisztus, baráti jobbát, villant át hirtelen bennem úgy, mint valami imádság — és...

... egyszerre észrevettem az árnyékomat. Hogy megkurult csak mióta jövök is. Reggel még milyen óriás volt *hosszám képest*. Persze, persze... Akkor még nem járt a nap olyan magosán az égen.

Mentem, mendegéltem. Fűzfák mosogatták lábukat az érben. Furcsa volt, máskor fel se tűnt, de most észrevettem nyomban: *kurta volt az árnyéka* mindenkinek. Napsütéses reggelek emlékképét idézték fel bennem, meg szép nyugalmas naplementéket, óriási árnyékokkal. *Olyankor minden árnyék óriási nagy*. Arany János *Tengerihántás-át*, küldte hozzám két sorát vizitbe: körülállja egynéhány fa — *tovanyúlik* rémes árnya. *Hiszen olyan alacsonyan süt a pásztortűz*.

Kisdiák-korom útleírásai meséltek ebben a pillanatban az *egyenlítővidéki* délpontról, mikor *mindennek a fejetetejére süt a nap és semminek nincs árnyéka*.

Oh, mondtam, rend és arány mindenütt Isten világában. „Hogy örök állandó amaz erős törvény...” amin a Buda Halála Hadura is megnyugszik mindjárt — Ujjongani szerettem volna akkor...

Mert Istent hirdette akkor az egész tavaszi világ. *És benne volt a tangens alfa is*. Ő nem tehet róla, prédikálta alázatosan, nem ő akarta ezt így, ő rajta csak keresztülragyog Isten törvényének az a parányi kis része, hogy (bocsánatot kér, arról sem tehet, hogy ilyen száraz nyelven dadogja pünkösdi prédikációját...).

... ahogy a nap felfelé jön (tehát a beesési szöge kisebbedik), a te árnyékod (a szöggel szemben fekvő befogó) is kisebbedik. A viszony tehát közted és a szög között fordított, az árnyékod között és közötted megtört. Te vagy a nevezője, az árnyé-

az árnyékod a számlálója ... $\operatorname{tga} = \frac{a}{b} = \text{az árnyékod.}$
De hiszen ez világos!

És nemcsak neked. Boldogan nevetnek a gólyavirágok a

zöld fű között. Valamennyinek akkora az árnyéka magamagához képest, akárcsak neked. *A szögfüggvények állandóak*, hacsak nem találsz bosszantónak és természetellenesnek, hogy Isten szép világában ma is olyan az árnyék, amilyen eddig volt, és úgy süt a nap, ahogy mindig szokott. Oh, hála néked, édes jó

Istenem! $\operatorname{tg} 0^\circ = \frac{\sin 0}{\cos 0} = \frac{0}{1} = 0$, nem azért, mert különben holnap „beszedek” algebrából, hanem azért, mert a tropikus vidéken elfogyott a beesési szög, mikor delelőjén fejemtetejére sütött a nap s a vele arányosan fogyó árnyékom is semmivé lett. Én megmaradtam, aki voltam addig.

Már t. i. csak úgy szalmámra nézvést. Amúgy valójában egészen más lettem, mint addig voltam. Boldog ember.

I. Kor. 13. — megtanított a trigonometriára. A trigonometria megtanított jobban megérteni az I. Kor. 13-at.

Akkor éreztem először, hogy diák vagyok. ”

És végül vallásos megrendülés változtathatja magatartását az egyetlen elviselhető társadalmi „akció”, az *áldozat* társasakarati megnyilvánulásából „szerelem”-t. Íme egy példa. Utolsó történetóráját tartja a nyolcadikban egy negyvenhárom év óta tanító öreg paptanár. „Gyöngé” már a kortól, kifognak rajta, éppen most is kitört és rikácsol. Egyszerre elhallgat zavartan, majd csöndesen beszélni kezd. „Hat esztendő óta alaposan kifárasztottak. Megvallom, az imént is elfogyott a türelmem és kihagyott az önuralmam. *Ne haragudjanak meg reám érte* és ne törjenek pálcát felettem. Különben is kijelentem: nem hat, de tizenhat esztendő sem volna elég leszoktatniuk engem arról, hogy dzsentleménként ne dzsentleméneket lássak önökben és ne tiszteljem önökben továbbra is a nálamnál fiatalabbakat, akik még nem fuserálták el egész életüket, s csinálhatják jobban mindazt, aminek én már — sajnos — rendre mind utána vagyok.” Szavainak a hatásából szinte le lehetett olvasni a szeretet hőfokát, mely az *igényi* is, az *ajándékot* is, a *szolgálatot* és az *áldozatot* is magábanyelte, tartalmazta és felül is haladta.

II.

Nemcsak logikai és pszichológiai, *filozófiai szükségyszerűségből* is foglalkoznunk kell a vallásos neveléssel. Közfelfogás szerint az értelmiség neveli az ifjúságot, tanító, tanár, professzor egytől-egyig az értelmiség tagjai. Általában szakemberek, különösen szaktudósok feladata a tanítás és a nevelés.

Metafizikai képtelenség ez. Az ifjúság magasabbrendű létforma az értelmiségnél. Az értelmiség tehát nem nevelheti az ifjúságot. A nép társasérzelmi, az értelmiség társasértelmi, az ifjúság társasakarati megnyilvánulása az egyik és másik ember relációjának. A „nép” művészi, az „értelmiség” tudományos, az „ifjúság” társadalmi aktusaiban jelent értéket. Amit

a nép „tud”, értelmi szempontból nem értékes, csak mint érzelmi produktum, mint „folklór” számbavehető. A népnek par excellence művészi megnyilatkozásai, a „formái” jelentenek értéket. Az „értelmiség” műalkotásai műkedvelő jelentőségűek, az sem fontos, milyen az értelmiség mint műélvező. (Magasállású férfiak akárhányszor zenei analfabéták, képzőművészeti teljes hozzánemértést árulnak el, detektívregényeket olvasnak, verseskötet sohasem volt a kezükben és fogalmuk sincs építészeti stílusokról.) Az értelmiségnek a tudománya értékes, az „érvény”-es igazságok ereje. Az ifjúságnak viszont a gesztiója értékes, mert egyesegyedül az ifjúság hajlandó és képes is áldozatra. A néptől mint néptől csak tradicionális gesztiók telnek, az értelmiség gesztiója: a potens színvonal. Áldozat egyiktől sem telik. Megteszem, ami szokás — mondja és cselekszi a nép, még akár egy szabadságharc idején is. Megtesszük a tőlünk telhetőt — mondja és cselekszi az értelmiség s ez sokszor egészen tiszteletre méltó kvantum. De megtenni mindazt, amire szükség van, tekintet nélkül arra, telik-e tőlem, vagy sem, ezt csak az ifjúság tudja. A népmese úgy fejezi ezt ki, hogy mikor a mesebeli griff madár újra meg újra húst kér a hátán ülő ifjú királyfitól, azután is még, mikor elfogyott a magukkal hozott porció, a királyfi a saját combjából kanyarít ki bicskájával egy jókora darabot — csakhogy fennakadás ne történjenek.

Az áldozatot szeretetté hevíteni, ez volna a nevelés feladata. Erre az értelmiség képtelen, hiszen tőle még áldozat sem telik, csak a színvonal potenciája, ami értelmi áttétele a gesztiónak. Nevelőnek nem is jó az értelmiség. A szakember nem professzori típus. A professzor nem az értelmiség, hanem a szofokrácia tagja, nem szaktudós, hanem „pap”. Nem prelegál, hanem vall. A nevelés úgy megy végbe, hogy a tanítvány egyszerűen csak ifjúságból a szofokrácia tagjává válik, „laikus” lesz, aki a pap vallását „hiszi”. A nevelő az érzelmi, értelmi és akarati kategóriákat áhítatos fokon, egzisztenciális komolysággal képviseli, nem a „formák”, hanem a „nemzet”, nem az „érvény”, hanem a „világrend”, nem az „áldozat”, hanem a „szerepet” fokán, számára a nevelés „szentség”, az egyetlen lehetséges, a pneumatikus, a transcendsre törő létforma.

Íme, logikai, lélektani és filozófiai szükségszerűség parancsolja kimondanunk, hogy csak egyféle, nevezetesen a vallásos nevelés lehetséges.

III.

Még csak egy mentség- vagy magyarázatfélével tartozunk. Az, hogy magyarság számára a transcendsre nevelés csak magyar lehet, nem külön bizonyítandó tétel *A magyar világnézetről* általunk elmondottak után. A transcends határa már világnézeti is magyarságunk volt. Isten a mi számunkra nem

lehet más, mint a magyarok Istene, mert számunkra magyar voltunk a transcendens *küszöbe*.

Egészen bizonyos, hogy ha magyar észjárás szerint nézzük a vallás tényeit, formákban is módosulnak azok. Csak egy példát hadd hozok fel rá. Milyen más volna a tízparancsolat, ha magyar észjárás szerint reálisan és a maguk gyereknyelvén beszélénk róla gyermekeinknek iskolában és szülei házában egyaránt. Ilyenformán. 1. Gyermekeim, mindnyájan Istenéi, tehát mindnyájan szentek vagyunk. 2. Isten az Úr, Ő parancsol nekünk, nem a mindennap gondjai (étel, ital, ruha, fedél), nem is a rang, hatalom, vagy befolyás. 3. Más az Isten ügye és mások a mi kis emberi ügyeink. Ne kereszteljük hát ezeket hangzatos, magasztos, áhítatos nevekre. 4. Egész életünk Istené, de időnk hetede közvetlenül is az övé. Ne lopjuk el tehát tőle a naponkénti csendes óra, családi áhítat, vasárnapi iskola, templombamenés, advent, böjt, úrvacsorai előkészület, bibliaóra, konferenciák és hasonló alkalmak idejét. 5. Nem kényeztetünk, de kétségbe sem ejtünk benneteket, hanem azon vagyunk, hogy életünk és mimagunk lehessünk tiszteletet parancsolok szemetekben. Őseink örökségét (régi református kegyesség, magyar népi hagyományok) megbecsüljük és gyarapítjuk, különben szerteszóródik házuk és családjuk, hazánk és nemzetünk, templomunk és gyülekezetünk, egyházunk és vallásunk. 6. A meg nem értés és szeretetlen ítélkezés éppúgy öl, akárcsak az ököl, a fegyver, a mérge és a kés. Iparkodunk azért embertestvéreinket nem a magunk tetszése, hanem a magunk valója: egyénisége, jelleme, eszményei és törekvései szerint megismerni és értékelni. 7. Tanuljatok meg, gyermekeim, idejekorán adni és elfogadni, hálás örömet érezni, áldozatot hozni, meg ne szokjatok a fukarságot és a követelőzést, mert csak így maradhatok testben-lélekből tiszták. 8. Mindenünk tizedrésze közvetlenül Istené, de egyéb földi (anyagi és szellemi) javainknak is csak sáfárai vagyunk. 9. Az emberszólás abban különbözik a szeretetlen ítélkezéstől, hogy ez utóbbit maga is elhiszi az ember, az előbbit csak hazudja. 10. Végezetül higgyétek el, gyermekeim, hogy valamennyi bűnünk közül az irigység költözik ki szívünkől legutoljára, s akkor is csupán a szeretet erejének enged. — Hogy tehát ebben a könyvben a problémák felvetése és tárgyalása közben nem titkolom magyarságomat s igyekszem mindenütt a magyar Istenről bizonyosságot tenni én a magyar ember a többi magyarnak, magátólértődőnek tartom s nem is szabódom miatta itt előljáróban sem, ismétlem és hangsúlyozom. De hogy lehet felcserélni a *magyarok* Istenét a *kálvinisták* Istenével, vagy egyenesen kijátszani ezt a kálvinista Istent a magyarok Istene helyett — erre a látszólag jogosan felvethető kérdésre, érzem jól, felelettel tartozom.

Nem védekezni próbálok. Még kevésbé szeretnék ellen-

támadással riposztolni. De úgy igaz, ahogy leírom. Én is „pap” vagyok ebben a könyvemben és „vallok” Róla. Én csak *az Istent* ismerem. Az én Istenem a magyarok Istene, mert magyar vagyok és a kálvinista Isten, mert református vagyok. Én csak erről az Istenről vallhatom azt, hogy mindkettőnket igényel. Nekem csak ez az egy Isten-tapasztalatom van vagy lehet. Vagy elhiszi, kedves olvasóm, vagy sem.

Nem azt akarom ezzel mondani, mintha azt mondanám vele, hogy csak a kálvinizmus az egyedül üdvözítő vallás. Először is —saját dogmája szerint —egyedül üdvözítő vallás csak egy van: a római katolikus. Másodsor, még azt sem akarom vele mondani, hogy a „magyarokat egyedül üdvözítő” vallás a református. Azt azonban vallanom kell, mert így van, hogy az *engem egyedül üdvözítő vallás* ez és nekem egyéb vallásos tapasztalatom még nem volt, hát nem vallhatok egyébről. Más vallásról nem mondhatok semmit, azt se, hogy jó, azt se, hogy rossz vallás. Bizonyosan jó, ha másokat egyedül üdvözít. Másvallású olvasóimhoz mindenesetre van egy nagy kérésem: tegyenek vallást nekem a maguk Istenéről, mert hátha én mindezt idáig egy nagy tévedés áldozata voltam, beleszámítva egész eddigvaló életembe ez a most írt és kiadott könyvemet is. Egy olyan embertől, aki ezt a mondást: te Péter vagy és erre a kősziklára építem fel az én egyházamat, nem Péterre, az apostolra, hanem magára és a maga hitére vonatkoztatja: ennyi szerénység és szkepszis feltétlenül ajánlatos, sőt kötelező, hiszen: *errare humanum est.*

IV.

Egy kicsit a manapság annyit emlegetett *keresztyén egyesség* gondolatát is szolgálni szeretném ezzel a könyvemmel. Én ezt az egységet valahogy úgy képzelem, ahhoz a harmóniához hasonlít, mely a többszólamú kórusok énekében nyilvánul meg s nem úgy, hogy a többi szólamok fogják be a szájukat s csak egy énekeljen unisono, hanem úgy, hogy az egyes szólamok önmagukban is értelmes periódusokat képezvén, egymáshoz képest értelemfeletti értelemben csengjenek össze, mint Palestrina miséiben, vagy motettáiban, de még a világi madrigáljaiban is. (Még csak nem is én állapítom ezt meg így, hanem már a tridenti zsinat is így találta szépnek és jónak.)

Ebben az értelemben írom: a magam magyarsága olyan jól megfér ebben az én vallásomban, hogy — legalább is magánhasználatra — nagyon jól meg tudom érteni, miért nevezik a kálvinizmust „magyar” vallásnak, noha francia eredetű valami. A volt török hódoltságban és a volt erdélyi fejedelemségben, meg a Dunántúl törökjárta részein, tehát ott, ahol leikök csendességére, háborítatlanul és ameddig jólesett megtehették,

általábanvéve szívesen tartották magyar emberek ezt a vallást. Magamról tudom, mennyire nem esett nehezökre. Néhány példával hadd illusztráljam ezt a kijelentésemet. Mint magyar ember, magyar észjárás szerint látom a pap és laikus társaslélektani relációját olyannak, amilyennek le is írtam, de ez a reláció pontosan megfelel a kálvinisták egyetemes papi elvének. A magyarok Istenének a végtelenség, örökkévalóság és e kettő relációja, a csoda az attribútumai, de a református vallásban pontosan megfelel az eschatologiai rész e tanításoknak. Az Ige teremtő ereje és a logosz-tana, Ő, akitől igényeltünk és Isten szuverenitásának, a praedestinációnak és az ilyen kitételeknek: Pál, Jézus Krisztusnak rabszolgája, a református hangsúlyozása: nagyon azonagy fogalmazásnak.

Azt megint őszintén meg kell vallanom, hogy viszont olyan szubtilitásokhoz, mint a holland reformátusok „Hervormd” s „gereformeerd” kettőssége, vagy a harmadik, legújabb hitvitájuk, amely a körül forog, emberi nyelven szólott-© a paradicsomi kígyó az első emberpárhoz, kísértvén őket: semmi érzékem nincs. Nagyon jól megértjük ezzel ellentétben egymást nagyon sok jó magyar katolikus testvéremmel, köztük akárhany felszentelt pappal vagy barátal.

Egyszóval kálvinista vagyok és magyar, de nem pusztá szólam a könyvem címe, azt mondván Isten — minálunk *A magyarok Istene* és én ezt a református magyar istenes könyvet minden magyarnak vallom, Isten nagyobb dicsőségére. A más-vallásúakat arra a fáradságra kell kérnem, fordítsák le a reformátusul mondottakat a maguk vallásának terminológiájára és az általam előadottakat gondolják következetesen végig a maguk vallásrendszerében.

Mert nem mi vagyunk fontosak, hanem Isten, a magyarok Istene. Soli Deo Gloria: egyedül Istené legyen a dicsőség!

I.

A magyarok Istene

A) A VALLÁS.

A vallás társaspszichológiai előfeltételei.

1.

A vallás nem magánügy, mert társaslelki megnyilvánulás. Legalább két ember kell hozzá. Egyik a *pap*, másik a *laikus*. A pap közli a laikussal, hogy *ő igényli mindkettejüket*.

Az *őspap* ezt az értesülést egyenesen *Tőle* nyerte, *ő* közölte vele ezt az igényét.

Kérdés most már: miért *nem lehet* az egyéni lélek megnyilvánulása a vallás. A *laikus* nem bírná ki ezt az élményt. Olyanforma ez, mintha egy Marslakó bejönne hozzám s barátságos gesztusokkal iparkodnék értésemre adni, hogy öleljem és csókoljam meg. Nem merném megtenni, a Marslakó számomra ismeretlen, merőben új, titokzatos és így félelmes lénye miatt. Nem tudhatom ebben a pillanatban, nincs-e magasfeszültségű árammal telítve, pedig akkor érintése halálos. Azt sem tudhatom, nem lélegez-e ki ciángázt. De ha *egy másik ember* megbízta, hogy *ő* már próbálta, vagy tanúja volt egy esetben, amelyben más próbálta és földi emberre nézve sem veszedelmes a kísérlet, akkor meg merem tenni én is, a laikus.

A *pap* helyzete más. *ő nem tehet* arról, hogy a titok birtokába jutott. Mindenesetre kibírta az élményt. Elvileg tehát az *ő* személyében lehetséges volna az egyéni vallás ténye. Nála viszont az a helyzet, hogy az egyén számára ez az élmény kibírhatatlan és elviselhetetlen. Széttörné az egyént, megsemmisítené egész lelki tartalmát. Olyanféle helyzetbe került a pap, mint a mélyvízi hal a levegőn. Nem az eddigi egyensúllyal érvényesek rá itt a megváltozott körülmények törvényszerűségei. Ettől a feszültségtől meg kell szabadulnia, s ez csak azon egyetlen mód

szerint lehetséges, ha az élményt megosztja. Megszabadul tőle. Kisülésre készíti a feszültséget.

Mit tudunk eddig a vallásról?

Semmi sem vallás, ami lelki tartalom. Tehát sem a művészi élmény, sem a kultúrtény, sem a társadalmi gesztió nem vallás. Legkevésbé vallás természetesen a *jog*. És legeslegkevésbé vallás a *jogalatti réteg* manifesztációja, bár meg kell adni, hogy aránylag nagyon sok lélekben éppen ez a *paranoiás* félelemérzetkivetítés a szokásos *valláspótló-képződmény*.

Mi a magyarázata mégis, hogy az ú. n. *vallásosságban* éppen ezek az elemek foglalnak el túlnyomó helyet? Tudunk valamit már eddig is a lélek egységének mint módszeres elvnek az alkalmazása révén, amely itt segítségünkre szolgálhat.

A nyelv, mikor a legpotensebb, százszázalékos, akkor már *nem-nyelv*. *Mű is, tett is*. Egy *jó szó* sokszor valóságos jó cselekedet és azonkívül jogi jóközérzést okoz. *Nem lehet ott bajom, ahol jó szót kaptam*.

Ezen a fejlődési fokon *még feljebb* az egységes lelki tartalom *már nem is az* többé, hanem *vallás*. De akkor meg nem elemezhető.

Még egy kérdés. *Van-e* egy lélekfeletti tartalom? Van, mert a világtörténelem útja új meg új differenciálódás. Ennek a differenciálódásnak a forrása azonban nem a *külső világ* egyre differenciáltabbá válása, hanem az, hogy lelkünkben egyre több elem deriválódik. A külső világképet ez alakítja aztán egyre jobban át. Ha nem volna ez, a forrás, a szellemi élet megállana.

Felvethetnők még ugyan azt a kérdést is, hogy szükséges-e mindezt *lélekfelettinék* tartanunk, nem férne-e el a tudatalattiban, tehát a lélekalattiban, a társaslelki közérzés önmanifesztálódásaképen. Igen, de: a tudatalattiban *lefelefojtott* tartalmak vannak s sok álkultúra (Unbehagen) éppen azáltal jó létre, hogy nem nyugszik bele az elfojtásba, hanem felfelé tör. Ez is kultúr-pótlék, nem kultúra.

2.

Vizsgáljuk meg a vallásos élményt mint egyetlen pillanat időtartamának a tartalmát. A vizsgálat tárgya ez a probléma legyen: vajjon az-e a vallásos élmény, mikor tudatosul a pap és laikus közös társaslelki megismerése: Ő igényel minket, vagy valami más? Helyesebben az-e, hogy tudatosul, vagy az, hogy megfoghatatlan, illetőleg elemezhetetlen és szétbonthatatlan?

Nyilvánvaló, hogy a lélek az élményt létrejötté és lefojlyása pillanatában egész erejével és minden készségével birtokba kívánja és próbálja venni.

Az érzelem számára megrendülést, az értelem számára megismerést, az akarat számára cselekedetet jelent a vallásos élmény.

A társasérzelmi megrendülés művészi élménye *kultuszt* teremt. Ének és zene, képek, szobrok, templomok, himnuszok stb. születnek a kultusz termékeiképen. Vallásos művészet.

A társasértelmi megismerés mint dogma ölt alakot. A dogma tudományos formában meg akarja fogalmazni a vallásos élményt, pontosan a pap és laikus relációját Őhöz, aki igényel minket. Vallástudomány, teológia.

A társasakarati cselekedet sajátos társadalmat teremt, melyben Ő cselekszik és mi elszenvedjük az Ő igényét. Ennek a társadalomnak szokásrendszere: a *ritus*. Vallásos közösség. (*Vele való közösségünk.*)

Ujabb kérdés: van-e mindennek jogi beágyazottsága? Gondoljunk a Marslakóra mint hasonlatra s látjuk, hogy a társaslelki jó közérzést a *pap* tanúbizonyossága hozza létre a *laikus* idegenkedő félelmébe, hogy Ő „nem esz meg bennünket, sőt...”

Ezek után felvethetünk egy ilyen közbeeső kérdést: Vájon van-e a vallásos élménynek valamelyik társaslelki mozzanatszerinti hangsúlyozottsága? Túlnyomólag megrendülés-e p. o., melynek a megismerés és cselekedet csak másodlagos át-sugárzásai, vagy fordítva: legfőképpen megismerés-e stb.? A felelet könnyű, mert a kultuszból nem nőhet ki akkora differenciáltságban dogma, mint ahogy dogma van a kultusz mellett és a ritus sem biztosít művészettermő megrendülést másképpen, mint hogy a vallásos élmény azonnal és egyformán bomlik mozzanatai szerint kultuszra, dogmára és rítusra.

Felvethetjük tehát a fő problémát: mi a vallás? A kultusz, dogma és ritus együttvéve, vagy valami más.

A legelső, ami feltűnő, az, hogy Őt egyik sem tudja sem kifejezni, sem magába foglalni. Ő nem a kultusz, nem a dogma és nem a ritus. Ez a három elmemű egy elmejáték következménye csak és mindig minket jellemez, sohasem Őt. Ahol mi megjelenünk, ott a vallás határa. Őbelőle kultusz, dogma és ritus semmit be nem zárt és meg nem hódított. A vallás maradt lélekfeletti, derivátlan jelenség.

A lélek természetesen differenciálódási forrásnak használhatja és használja is a lélekfelettinek ezt a rádium-természetű állagát. Azt azonban ne gondoljuk, hogy *vallásos* gazdagodás — mondjuk — a megismerés. A primitívek *többet* tudnak Istenről mint mi, az ő megismerésük tárgyyszerűbb és fogalmi jegyekben gazdagabb a mienkénél, nem fordítva, ők azt mondják — arra a mire, közfelfogás szerint a „dugóhúzóra”, hogy az az Isten. Kultuszuk formagazdagabb, rítusuk több gesztiojú a miénknél. Jogilag náluk a pap valóban beavatott és mágikus személy az avatatlan és kiszolgáltatott laikus mellett.

A lelki differenciálódás tehát vallásos élmény esetén is azonos egyéb differenciálódással. A vallásos *mű* egyéb *művek* állagát gazdagítja, de vallásos élményt sem nem biztosít, sem

ki nem zár. Ha bemegyek egy templomba vagy végigvezetek egy dogmatikus tételt vagy egy szokásrendszerben élek, azaz közösségben vagyok más vallásos élményű lelkekkel, nem leszek vallásosabb, sem vallástalanabb.

Mi a különbség hát egy Beethoven-szimfónia és egy Bach-kantáta, a Doge-palota és a Márk-templom között?

Kettő. Az egyik az, hogy minden vallásos vetület *emlék* és *bizonyosság* a múltból, hogy voltak már, akik közösségben megtapasztalták, átélték, hogy Ő igényel minket. Ez bizonyos.

A másik csak valószínű. Talán közvetlenebb és rövidebb az út a vallásos élmény létrehozta vetületektől Hozzá, mint egyéb vetületektől. Talán. Itt azonban már őrizkednünk kell a predispozíció, a beidegzettség, a céhbeliség gyanújától és vigyáznunk a veszedelmére.

A vallásos élmény gyümölcse: emberség. Maga a vallásos élmény azonban szuverén tőle. Nem feltételezi és nem is eredményezi. Az, hogy valakinek tegnap vallásos élménye volt, nem jelenti azt, hogy ma is lesz.

3.

Fel lehetne még azt a kérdést is vetni, nem tekinthetők-e *dogma*, *kultusz* és *rítus* a vallás *klasszikus* lehetőségeinek. Ebben az esetben egy templom például a vallás klasszikus helyének vagy alkalmának volna tekinthető. Meggondolandó fogalmazás. De csak abban az esetben fogadhatjuk el, ha úgy szorítjuk meg, mint az iskola esetében. Klasszikus helyen nemcsak *nagyon könnyű* a dolgunk, hanem egyszersmind *nagyon nehéz* is. Az iskolában legkönnyebb, de egyben legnehezebb is nevelni. A templomban természetes, magától értődő valami, de egyben teljes lehetetlen is: imádkozni. *Ebben* az értelemben ez a nyelv, ez a művészet és ez a társadalom, tehát dogma, kultusz és rítus, *klasszikusan* vallásos természetűek.

A pap a laikusnak „kijelenti” — az Ő „*kijelentését*”: Ő igényel minket. Ez a kijelentés a vallás tartalma, úgy ahogy a nyelv produktuma *mondat*, a művészeté *mű*, a társadalomé *gesztió*, a jogé *függetlenség*. Ezt a kijelentést nevezi például a mi vallásunk /gré-nek. Ez azonban minden vallásban ott van, vagy mint szent könyvek vagy mint a papok „tudománya”. A varázsló is „tud” valamit, ami titok, amit más nem tud, ami őt félelmissé, mert hatást kiárasztóvá különíti el másoktól.

Ez az *ige* formailag is más, mint egyéb „mondat”, tehát már azért sem lehet közönséges mondatként, nyelvi produktumként elkönyvelni. Ez is *plurális* (nem tudom, nem itt gyökerezik-e a „magázás” plurális maiestaticusa), akárcsak a jog „mi”-je, az Ige nem áll szóba „egyesekkel”, csak *közösség* lehetősége (itt rejlik az egyház társadalomképző ereje). Ez a *mi* azonban

(a laikus és pap közössége), nem alany, hanem *tárgy*. Ő az alany, ő igényel „minket”. Illetőleg, miután a vallást mindenáron társaslelki formává kell átalakítani, hogy élő és ható lelki munka lehessen, „mi” passzív alany, melynek Ő mindig és mindvégig ablativus auctoris-a, vagy természetvallásoknál ablativus rei efficientis-e. Mi igényelhetünk Tőle. Ez az *Ige*, ez a kijelentés aztán vagy *idézet* formájában oratio recta, vagy oratio obliqua és egy *dicitur* vagy *αὐτὸς ἔφα* oratio obliquaiának acc. c. inf.-és főmondata, *ὄτι* -ja és *ὅς* -a, az összes nyelvi óvintézkedésekkel mellékmondatainak coniunctivusaiban, optativus obliquusaiban.

Ez a vallásos alapreláció tehát. A pap hirdeti a laikusnak az Igét: ő igényel minket, önként kínálkozik ennek az igehirdetésnek helyéül és idejéül a „minden időkre érvényes” praes. imperfectum, vagyis az örökkévalóság és ennek megfelelőleg a térbeli végtelenség. Ez azonban nem is olyan egyszerű, mint amilyennek látszik. A végtelen és az örök *minden* helyet és *minden* időt magában foglal, nemcsak a vallás helyét és idejét, vagyis a sikeres igehirdetés kategóriáit. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a vallás alaprelációja csak ott és akkor állhat fenn, ahol és amikor a pap bizonyágtétele erőteljes és célt ért, a laikus sem süket és vak a bizonyág iránt. Ez nem mindenütt és nem mindenkor lehetséges, hanem csak a végtelenségnek és örökkévalóságnak egy sajátosan meghatározott, pontosan határolt helyén és pillanatában. Ebből a szempontból a vallás a végtelenséget két részre bontja: mennyországra és pokolra, az örökkévalóságot nemkülönben: üdvösségre és kárhozatra. A sikeres igehirdetés helye a mennyeknek országa, ideje az örök üdvösség. Az igehirdetéstől nem érintett hely: a külső sötétség, ahova a kárhóztok kivettetnek s ahol a kárhozat örökkévalóságának ideje „sírás-rívás és fogaknak csikorgatásával” telik. Ez a hely és ez az idő is megvan különféle megfogalmazásban minden vallás elemei között.

Most már minden előfeltétele megvan annak, hogy magával az *Igével* foglalkozzunk. Az Ige tehát, melyről a pap a laikusnak bizonyágot tesz, ez: ő igényel minket.

Mi ez az *igény*? Azt jelenti, hogy mi abban a pillanatban, melyben az egész személyiségünk tudatába kerül, függő viszonyba kerültünk Vele.

Aki el akarja a függő viszonyt képzelni, pincért képzeljen, mikor éppen csengetnek neki. Leesik pl. a 14-es szám, amely a szállodai életben azt jelenti: Nr. 14. igényel engem. A pincérnek egész lelki beállítottsága azonnal reagál erre az igényre. Akaratát befolyásolja (hiába akart közvetlenül a csengetés előtt, mondjuk, éppen leülni, mert fáradt: ellenkezőleg, meg kell indulnia a Nr. 14. felé. Érzésvilága is kötött: esetleg mosolyognia kell, holott semmi kedve rá és nagy baj volna, ha gondolatai szétszóródnának, a helyett, hogy koncentrálnának Nr. 14. gon-

dolatvilágának a rendszerébe. Jogilag: nyoma sincs a függetlenségnek. A pincér alárendeltségi viszonyba került Nr. 14.-gyel.

Ő igényel minket. Ezt értelemvilágunk tudomásul veheti. Érzelemvilágunk belerendülhet. Akaratvilágunk szuggesztíója alá juthat. Jogi konstellációnk megsemmisülhet nagyobb egysége következtében, hiszen *mi* függetlenek vagyunk *egymástól* (én tőled és te tőlem), de Ő igényel minket (mindkettőnk, engem és téged), tehát együttesen függünk tőle. Szóval ezt nem elég tudomásul venni, stb., egész személyiségünkkel kell reá reagálnunk, *hinnünk* kell benne. A hit tehát nem egyéb, mint jogtól kezdve az egész lélek beleolvadása a lélekfeletti erők titokzatos világába. *Hitelenség*: egy ellenkező tendencia érvényesülése: a hit alatti, tehát tudattalan, tudatalatti, szintén rejtelmes, de egészen testi, világi erők uralma és a lelki munkába nemcsak betolakodása, hanem ott hegemoniás viselkedése és működése.

Második kérdés: hogy jutunk mi ennek az igénynek belső teljes (egész személyiségünknek szóló és egész személyiségünket reagáltató) tudatára! Külső útja a bizonyágtételnek ismeretes: a pap útján értesül róla a laikus. A laikusnak azonban belsőleg is meg kell arról bizonyosodnia, mert amíg ez a folyamat végbe nem megy benne, csak tudatos lelki munka eredményei pótolhatják nála az igazi vallásos élményt: dogma, kultusz és rítus.

Az Ő igényének legalsó jele: *jogi* természetű. Bizonyos törvények érvényessége az, mely rajtunk (a papon és a laikuson) betelik. A papon pozitíve, a laikuson negatíve. A pap addig pap, míg pozitíve telik be rajta a törvény érvénye. A laikus csak addig laikus, míg negatíve mutatkozik rajta a törvény érvényessége. A vallásos élmény abban a pillanatban megy végbe, mikor a laikus előtt nyilvánvalóvá válik, hogy eddigi életfolyása nem véletlen póruljárások sajátságos sorozata, hanem az Ő el nem ismert igényének a törvény érvényéről leolvasható mértéke. Nyilvánvalóvá válik a laikus előtt, hogy a pap bizonyágtétele teljes egészében szól neki: Ő igényli nemcsak a papot, hanem a laikust is, minket igényel. A laikus tehát nem szerencsétlen sorsú ember volt eddig, hanem *engedetlen*. Nem sorsának a megjavításán kell tehát tovább fáradoznia, hanem *engedelmeskednie* kell. Az engedelmisség az Ő igényének egész személyiségünket átható mértékig való elismerése.

A primitív vallások is és a szekták is azt mutatják, hogy ennek a pillanatnak a történelme, vagyis lefolyása, nem tudatbeli, nem gondolat vagy érzés folyamat, nem akaratbeli gátlás megszűnése. Egyszerűen nem megy *zökkenő* nélkül, simán. A laikustól gyónást, töredelmet, fizetést igényel, a pap megtisztító munkáját (ördögűzés, lemosás, kifüstölés, abszolúció, penitencia kiszabás, váltságdíj stb. formában) vonja maga után. Minden jel arra mutat, hogy *szabadulás* aktusa ez a pillanat: az engedetlenség állapotából az engedelmisség állapotába jutás.

És még egyet mutat minden tapasztalás. A vallásos élmény pillanata éles határpont egy *addigi* Tőle független és egy *azótai* vagy *azután* Tőle függő életszakasz között. Azért tanulságos e tekintetben is a primitív vagy a szektás vallásos élet vizsgálata, mert a történelmi nagy vallásközösségek életformái között ez a *határpont* nincs a tudat előterében. Vagy még nem is állott be (hiszen a dogma, kultusz és ritus vallásos élménypótlékai illúziókkal bőségesen szolgálhattak arra, hogy a lélekben ne álljon be szükségérzet vagy vágy egy ilyen élmény után), vagy pedig kora gyermekkorban beállhatott, ha az egyén vallásos családi életközösségben növekedett fel csecsemőkora óta.

4.

Beszélhetnénk még, a *nyelv* kategóriáinak analógiái szerint, a vallásos élmény *előzményeiről* és *következményeiről* is. Ilyenek azonban nincsenek. A vallásos élmény előzményei, akár milyenek is azok, nem válhatnak ki vallásos élményt, nem készíthetnek elő, nem is vezethetnek be ilyesmit, mert a vallásos élmény független, spontán előzményeitől. Semmiféle magyarázatot nem tűr, de nem is igényel. Van vagy nincs. Pál apostol vallásos élménye nem előzményeiből állott elő. Minden olyan magyarázat, mely azt akár az ő korábbi farizeus műveltségéből vagy megelőző negatív, Krisztus-ellenes magatartásának a meggyőződéses hevéből, mely az ellenkező végletbe csap át, akar valamit magának a vallásos élménynek az állagából megfogni és megfogalmazni, erőszakolt. Olyan, mintha egy féllábú ember sietését azzal magyarázná, hogy „ugrálva” haladt előre. Valóban jó tudni az előzményt: féllába volt, most kevésbé tűnik fel groteszknek az ugrálása. De ez csak annyit magyaráz, meg nekünk, hogy *ugrálva* sietett. Csakugyan, egy féllábú ember nem is igen siethet másképen. De ha csak ennyit tudunk az előzményekről, a sietésnek *belső* előzményeiről semmit sem tudunk. Már most úgy áll a dolog, hogy ennek a példaképen felhozott sietésnek a *belső* előzményei valahogy még feltárulhatnak kellő anyag feltárásának a segítségével. A Pál vallásos életének ellenben semmiféle előzménye soha nem tárulhat fel, mert *nincsenek* előzményei. Pál magatartása és farizeus vagy aktív szenvedélyes volta csak olyan kísérő körülmények, mint a sietésnek az ugrálás. *Így* viselkedik vallásos élménye idején vagy attólfogva egy volt farizeus és Gamaliel tanítvány, vagy aktív-szenvedélyes temperamentum. A *módhatározó* előzményeit fogtuk meg, *nem az állítmányét*.

Ugyanígy nincsenek a vallásos élménynek *következményei* sem. A másik krisztusi apostolnak, Péternek szintén egészen bizonyosan központi jelentőségű vallási élménye az a jelenet,

mikor bizonyosságot tesz Jézusról, mint Isten Fiáról és szabadi-tórol s ezért megkapja szerepét, bogy az ő bitére épül az egy-báz és övé a kulcsok hatalma. Mégis *nyomban* az élmény után két különböző, majdnem polárisán ellenkező másik helyzetben gyarlón, krisztusellenesen, megelőző vallási élményéből egye-nesen megmagyarázhatatlan módon, méltatlanul viselkedik. Első esetben meg is rója őt Jézus (Távozz tőlem, Sátán, bántá-somra vagy nékem), másik esetben ajánlatát (jó nekünk itt lenni) válaszra sem méltatja.

5.

Hátra van még annak a vizsgálata: módosítják-e vagy esetleg meg is változtatják a különböző vallások az emberi lélek vallásos alapmagatartását, vagy pedig az lényegében azonos a primitív, a nem keresztyén, a történelmi keresztyén-és szektás vallások mindegyike esetén¹? Gyakorlatilag így is megfogalmaz-hatjuk ezt a kérdést: megfér-e és egyformán megteljesedik-e az ilyen magatartású társaslélekben mindenféle vallás?

Benne van-e például az én vallásom? De ugyanakkor egy másik, harmadik vallás is. (Különben az a veszedelmes helyzet állhatna be, hogy a magam vallása emelte korlátokat látom társaslelki kategóriáknak.)

NB. Itt jöhetne egy külön tanulmány a vallási türelem ről, szóval p. o. arról, hogy a katolikus egyház *egyedül üdvö-zítő* volta abszolút érvényű és sem nem sérti a protestáns ellen-kező tanítást, sem azt érvényében nem csökkenti. Ez azonban most nem feladatunk.

A társaslelki magatartás minden vallás keretében mindig azonos és egyformán telített.

NB. Ide is jöhetne pótlás arról, hogy a nem-keresztyén vallások *mindegyikében* mutatkozik tudatalatti, tehát tisztán *testi* elem, a keresztyén vallásoknak pedig *egyikében sem*. Ennek az eredménynek gyakorlati haszna is volna, két ellentétes apologetikus gyanúsítás visszautasítására. Protestáns részről a katolikus „bálványimádás” vádja ez, katolikus részről az a ta-nítás, hogy sem Luther, sem Kálvin nem voltak épeszűek. Egyik állítás sem igaz, de nem is szükséges. Ez sem feladatunk azon-ban jelenleg, mert nem lélektani, hanem logikai probléma.

6.

Van-e, lehet-e és milyen ezek után a vallásos nevelést Hogy szokás ez mostanában? Egyet mindjárt leszögezhe-tünk. A *vallástanítás* nem tévesztendő össze a *vallásos nevelés-sel*. Mint mindenféle tanítás, a vallástanítás is lehet *közvetve* nevelő hatású. Elsődleges nevelő ereje azonban a vallástanítás-

nak éppúgy nincs, mint ahogy semmiféle tanításnak nem lehet.

Másodszor szögezzük le, hogy vallási rendszer dogmái, vallásos kultusz kultikus aktusai, vallásos társadalommá szervező szokásrendszer, tehát: rítus már csak azért sem tekinthető vallásos nevelésnek, mert a maguk teljes egészében már-nem-vallásos élmények, hanem azok határvonalát adják. Mindezek tehát, ha az iskolában pedagógiai munka tárgyai, legfeljebb vallástanítás-számba mehetnek.

Hiába tanulom meg példának okáért s veszem tudomásul dogmaképen: valahol összejönnek ketten-hárman az én nevemben, én ott vagyok velők. Hiába indulok fel, rendülök meg, kulcsolom össze kezemet, hajtom le fejemet, térdelek le, szóval imádkozom, éneklek, vetek keresztet, szóval viselkedem érzelmi-leg kultikusan s hiába szervezkedem rituálisan, miközben akár mint gyülekezet, akár mint kongregáció, akár mint bibliáskör „összejövők” mint „kettő-három” másokkal „az ő nevében”, mindez nem okvetlen eredményezi azt a dogmában megígért, kultikusan elővársolt, közösségben átélt vallási élményt, hogy „ő itt van közöttünk”. Ugyanekkor természetesen ki kell azt is jelentenünk, hogy ennek az élménynek *éppúgy* nem akadálya mindez, mint ahogy nem előfeltétele. A vallási élmény beáll vagy nem áll be, függetlenül dogmától, kultusztól, rítustól.

Szinte kényszerítő szükségszerűséggel vetődik fel a kérdés: jó-e hát, kell-e iskolai *vallástanítás*? Ismétlem, a tanításnak igenis, van közvetett nevelő hatása, tehát a vallástanítás a vallásos nevelés szempontjából is jó. (Mert abból a szempontból nem is lehet vitás, hogy jó, amely didaktikai természetű. Jó, hiszen a kultúra tartalmi eleme.) Olyanforma nevelő hatása van, mint a katonai kiképzésnek. A katonai kiképzés lexikálisan sorolja fel a háború *tartalmi elemeit*, azokkal telíti a lelket s a lélek *dinamikus magatartásán* dől el, háború lesz-e ebből vagy béke. Elvégre abból, hogy megtanítanak puskából löni, egyforma eséllyel következik, hogy: tehát előveszem a puskát és használom vagy az, hogy tehát ezt a ravaszt a világ minden kincséért sem szabad meghúzni. A *vallástanítás* is egyforma eséllyel *nevel* vallásosnak vagy vallástalannak. Amiért az ember mégis annak reményében *tanítja* a háborút és a vallást is, hogy a végén pozitíve nyer egy háborút vagy egy eklóziát, az abból a meggondolásból ered, hogy a kultúra *meglévő tartalmú* adottság. Háború, vagy fegyverkezés a háborúra, egyszerűen: van. Vallások is: vannak. Kevesebb felesleges energiapazarlással jár tudomásul venni, mint negligálni őket.

A nevelés különben is, ismétlem, közvetett és nem *ezen* a területen dől el. A vallásos nevelés vallásórákon és egyéb órákon mindig csak ez és ennyi: a pap közli a laikussal az élményt, az Igét. Ha *ez* megtörténik, akkor a vallástanítás hasznos volt. (Mint hogyha ez a katonai kiképzéssel kapcsolatban megtörté-

nik, akkor a manőver csakugyan erőteljesen segített abban, hogy legyen-e háború, vagy azért, mert a mi főlényünk miatt ki sem törhet, vagy azért, mert megint csak a mi főlényünk miatt a győzelem már a kitörés pillanatában biztosítva van.) Ez természetesen éppúgy megtörténhetik fizika vagy német órán, mint ahogy nem lehet azt mondani, hogy vallásórán nem történhetik.

A vallás társasfejlődéslélektani előfeltételei.

1.

Társaslélektani szempontból vallás és vallás között — mint láttuk — különbség nincs. A legrimitivebb bálványimádó, a legrajongóbb szektáskodó, a nagy ázsiai pogány vallások keretei között élők és a tételes keresztyénség bevett felekezeteinek a hívei teljesen egyformán viselkednek vallásos élményeik során. Ez a különbségtétel: primitív vallás, ázsiai nagy pogány közösségek, keresztyénség és szekták nem is társaslélektani, hanem társasfejlődéslélektani természetű. Pszichológiailag is van természetesen különbség vallás és vallás között, de csak olyanformán, mint ahogy az egyén vallásos hite is más és más gyermek-, növvő gyermek-, serdülő-, ifjú- és felnőttember korában.

Tudjuk a fejlődéslélektanból, hogy a *gyermek* társaslelki vonatkozásai életérzésszerűek, jogi természetűek, játékosak. Érzelem-, értelem-, akaratvilága és vallása még nem kifejlődött, valamennyi jogra van hangolva, játékos természetű. A gyermek vallása voltaképpen a mese, vallásos élményei meseszerűek. Nem azt akarjuk ezzel mondani, hogy felszínesek, hiszen a gyermek tudvalevőleg egész lényével benne él a mesében. Az az élmény, hogy mi ketten igényeltünk Tőle, egészen borzasztó reakciót is válthat ki a gyerekekből, példa rá Goethe híres költeményének, az Erlkönig-nek halott kis hőse (In seinen Armen das Kind war tot). A primitív vallások gyermekszerű játékosága is temérdek szenvedést és tengernyi vért követel áldozatul. A *játék* és a *mese* nem szeretne ezúttal egyebet hangsúlyozni, mint az életérzésekre, még pedig a társaséletérzésekre hangoltságot, a jogi keretek közötti kizárólagos mozgást vallásos élmény közben. A primitív vallás és a tételes keresztyénség között társaspszichológiai szempontból voltaképpen csak ennyi, nem pszichológiai, hanem fejlődéspszichológiai a különbség. Primitív vallású és keresztyén vallású ember vallása között relatíve annyi a pszichológiai eltérés, mint a gyermek és a felnőtt ember vallása között.

2.

A növő *gyermek* lelke már valamivel differenciáltabb, nála már az érzelmi élet nyilvánulásai is kifejlődöttek, nemcsak az életérzések. Társaspszichológiai szempontból nem művésziek még társasérzelmi vonásai, mint ahogy a gyermekéi is játékosak voltak, nem szészerinti értelemben veendőn jogiak. A növő gyermek lelkiélete *munkakedvre hangolt* azonban már, nem játékos, világa a *formák világa*. Ami a gyermeknél alakatlan játék volt, nála mint *verseny* és főleg mint *rekord* nyer alakot, a játékos foglalkozást *munka*, az ösztönösen rakásra gyűlt szellemi javakat *gyűjtemény*, az ad hoc összeverődött társaságot, a hordát *csapat* vagy *banda* váltja fel. A mese sem válogatás nélkül talál már hitelre, csak ha *hősrege*, azaz *mítosz*. Ázsia nagy vallásainak a népei éltek ugyanezeket az élményeket, az ő vallásrendszereik kivétel nélkül mind ilyen mitikus vallások, a kezdetleges fokú sámánkodástól kezdve egészen Kína és India túlfinomodott formáig.

3.

A serdülő abban különbözik a növő gyermektől társaspszichológiai tekintetben, hogy közben értelmi élete is differenciálódván, egész lelki berendezkedése erre hangolódik. A cserkészvilág tipikusan serdülő világ, nem elképesztő tehát azt állítanunk, hogy ebben a világban mindennek a „fogadalom”, a törvény a centruma. A jogi alap az őrsi állapot, a totem és a tabu. A formák szertartásszerűek. A társadalom szigorúan zárt, akárcsak egy szerzet. Maga a vallás is törvényvallás: az áldás és az átok esküerejével és büntető szankciójával. A zsidó vallás, az ótestamentumi törvények zordonsága áll ezen a fejlődési fokon.

4.

Az adolescensnek már az akaratvilága is differenciálódott s társaspszichológiailag tökéletesen kifejlett volna, ha éppen vallásrendszere, tehát pneumatikus életérzése nem volna még fejletlen s így egész lelki világa „társadalomra” hangolt. Az ő jogi formája a harc, művészete kultikus, nyelve és tudománya dogmatikus, társadalmi gesztiórendszere rituális, ott van kitapinthatóan a vallás határán. Vallás helyett világnézete van, mert velleitása ezen a téren merőben kritikai. A kereszténység történelmi formái élnek és hatnak ezen a fokon, az ú. n. bevett vallásfelekezetek. Pusztán és tisztán véve az a tény, hogy valaki például a református vallást követi, tehát gyermekkorában hittanórákra járt, ifjúkorában megkonfirmálták, azóta

templombajáró, belmissziós alkalmakon résztvevő, buzgó egyháztag, társaspszichológiailag véve apologetikus, kultikus, dogmatikus, rituális és kritikai magatartást biztosít és jelent csupán, tehát világnézetet jelent. Vallásos élményt nem biztosít és nem jelent számára egyháztagsága. Nem azt jelenti ez, hogy nem könyvelhet el bizonyos élményeket vallásos élményekül, de hiszen ezt a primitív vallásban élő is megteheti, és igaza is van, mert számára az a fajta élmény az elképzelhető legmagasabb fokú, transcendens gyökerű, pneumatikus életérzés. Csak annyit akarunk vele hangsúlyozni, hogy vallásos élménye még mindig fejlődéslélektani értelemben veendő az ilyennek, a maga valóságában az élmény még mindig nem vallásos igazán, hanem technikai, eszményi, érték- vagy világnézeti élmény.

5.

Még tovább megyünk. Mag a az a tény, hogy valaki a református hitfelekezethez tartozik s annak apologetikus, kultikus, dogmatikus, rituális és kritikai formái szerint él, még azt sem biztosítja számára, hogy igazán református vagy keresztyén a világnézete. Ez a magatartása is színeződhetik inkább dogmatikusan mint rituálisan s akkor csak a törvény-vallás fokát érte el, tehát az illető református atyánkfia voltaképpen zsidóul él református keretek között. Ha „világnézete” kultikusan színeződik, akkor református formák között ugyan, de csak sámankodik, ha apologetikus a magatartása, akkor primitív vallásos-élményei vannak, akárcsak egy melanéziai vadembernek. Ezt a „fokozatot” hitvitáikban akárhányszor beleérik a voluntarista methodisták és baptisták a maguk vallásos világába, ha egybevetik azt a feltűnően értelmi, tehát dogmatikus színeződésű történelmi protestáns egyházak és az érzelmileg, azaz — szerintük — kultikusan színezett katolicizmus vallásos életével. Ugyanilyen fejlődéslélektani mozzanatokot ugyanazon denominatio keretén belül is megkülönböztethetni, ha orthodox, racionalista, modernista és „felébredt” ágazatokat veszünk észre szimultán, mondjuk olyan nemzeti egyházakban, ahol többféle theologiai irányzat három-négyfajta variációban is érezteti hatását.

Maga a vallás vagy a vallásos élmény független a fejlődéslélektani mozzanatoktól is. Nem lehetne például kategorikusan kijelenteni azt, hogy egy gyermeknek vagy egy nővérnek, vagy egy serdülőnek, vagy egy adolessensnek ne lehetnének vallásos élményei. De — még jobban megszorítva a tételt — azt sem volna szabad állítanunk, hogy ezek a vallásos élmények okvetlenül csak gyermekes- vagy adolessens-formájúak lehetnek, a szerint, milyen korású az, akinek ilyen élménye volt. Ha pedig ez a tétel így felállítható, abból eo ipso következik,

hogy tehát a vallásos élmény ahogy nem folyik — mondjuk — önként és magától értődően valakinek a református voltából, éppúgy ellentétben sincs vele. Azért, mert valaki a vallás adolescens-fokán áll s világnézetét éli vallásos élménye gyanánt, ha bizonyoságot tud tenni Róla, vagy el tudja fogadni valakinek a hitvallását Róla, Akitől igényeltetünk, bármikor teljes és potens vallásos élményben lehet része.

6.

Vallásos nevelés szempontjából azért kellett ezt külön hangsúlyoznunk, mert a legtöbb szülő, egyháztag és nevelő erőltetni szokta már zsenge gyermekkorban a vallás gyakorlatát és szinte hajhászni szeretné a gyermekek vallásos élményeit. Felesleges és nem is mindig hasznos erőlködés az ilyesmi. Apologetikus magatartás helyett hányszor válik komoly és szent dolgokból játék vagy rekord, vagy totem és tabu. Kultikus érzelmek helyett egyszerű foglalkozás, vagy cserkészies „szertartásosság” (közben indián békepipaszívásra méltóztassanak példaképpen gondolni, ne más, emelkedettebb formáira a szertartásosságnak). És hányszor jelenik meg a kritika magasztos foka helyett a gyerekek vallásos magatartásában az „átok” negatívuma, a mítosz borzalma és a mese szörnyű összevisszasága. Történik pedig mindez igen gyakran abból a balhiedelemből, mintha a felnőtt vallásos szempontból „papja” volna a nálánál fiatalabbnak. Pedig a gyermeknek *szüleje*, a nővő gyermeknek *testvére*, a serdülőnek *ideálja*, az adolescensnek *barátja* kell, hogy tudjak lenni előbb s úgy lehetek a felnőtthez képest pap vagy laikus, a szerint vallok-e vagy vallo-mást hiszek el Róla, akitől mindketten igényeltetünk. Fejlődés-lélektanilag a szülő, a testvér, az ideál és a barát az igazán papok s ezt finom érzékű, ifjúsággal bánni tudó, csupa szív és lélek lelkészek érzik meg igen gyakran akkora meggyőződéssel, hogy igazodni is tudnak a megsejtett igazság érvénye szerint s változnak át formaruhás, hivatalos személyekből szükséglet szerint atyákká, testvérekké, ideálokká, barátokká s nem állva meg a fejlődéstörténet utolsó lépcsőjén — Isten jó kedve szerint való „igazi” papokká is.

A vallás társaslogikai előfeltételei.

1.

A magyarok Istene elsősorban és legfőképpen társaslogikum. A XIX. század, az individualizmus évszázadának múltán, tehát az „egyik ember” lehetőleg pontos megismerése és meghatározása után a „másik ember” válik problematikussá, a társasviszonyulások előfeltétele. A „másik ember” nélkül csak a tömegek lélektanát tanulmányozhatnák, a „kollektívumét” nem. Kollektívum csak akkor lehetséges, ha két ember egymásra vonatkozó lelki tevékenységében és e tevékenység eredményeiben törvényszerűség állapítható meg. A másik ember végső tanulsága tehát: a különféle közösségek. Amely pillanatban megszületett a „másik ember” a tudományos gondolkodásban, azóta van túl az empirián, filozófiailag is: nem-magyar és „magyar”. Azóta nem lehetnek a magyarok hamarabb európaiak vagy emberek, csak azután, ha minden kétséget eloszlató hitelességgel és törvényszerűséggel „magyarok” elébb.

Vallásra és vallásos nevelésre vonatkoztatva az a „magyar”, ami jogra, művészetre, tudományra, társadalomra és világnézetre vonatkoztatva annak bizonyult. A *transcendens* logizma, az egyik a másikhoz képest mellérendelő tétel és a megfoghatatlanság evidenciájára törő szillogizmusok.

2.

A vallás *logizmája* az Ige, a verbum, a Wort. Tétele: mi (a pap és laikus) Hozzá képest. Szillogizmusa: mi (a pap és laikus) a végtelenségben és az örökkévalóságban csodálatosan igényeltetünk. Általa s ez a pokol és kárhozat, vagy a mennyország és üdvösség a szerint, hogy elleneszegülünk-e vagy engedelmeskedünk ennek az igénynek. Az ige éppúgy *transcendens*, mint a jogi elv vagy a művészi szimbólum, vagy a tudományos jel, a szó vagy a társadalmi tett. Az elv függetlenít bennünket, a szimbólum örök forma, a szó érvényes, a tett, mint áldozat aktíve megtehető, passzíve elviselhető, de egyiket sem lehet megmagyarázni hogyan vagy miért. Az ige ugyanilyen *transcendensül teremt*. Nála nélkül semmi sem lett, ami lett. Csak ott lehetséges társaslogikai értelemben vallás, ahol a pap ajkán az igének teremtő ereje van és a laikus elhiszi az ige megvalósulását. Az oki viszony hálózatában minden test vízbemerítve annyit veszít a súlyából, amennyi az általa kiszorított víznek a súlya. Az ige *transcendens* teremtő erejénél fogva a pap hirdeti, a laikus pedig megvalósulva látja, tehát elhiszi, hogy Péter apostol járt a vizén és csak akkor és csupán addig süllyedt, míg hitében ellankadt és míg Krisztushoz segítségért nem kiáltozott.

„A magyarok Istene” ott jelentkezik társaslogikai értelemben igen jellegzetesen a vallás és vallásos nevelés körül, mikor valamennyi logizmáját ilyen végletesen transcendensül fogalmazva vallja és hiszi és mikor sohasem mond ilyeneket: nem hiszünk eléggé, mélyebb hitre volna szükség, s több efféle. Magyar észjárás szerint ezt nem lehet erőltetni. Az ember vall, vagy nem vall, hisz vagy nem hisz. Ha nem élte át az ige teremtő erejének megvalósulását, nem jár a szava, nincs szuggesztív, elhithető ereje annak, amit vall s ha nem képes átélni a vallás igéjének teremtő erejét in statu nascendi, akkor nem is tudja elhinni. Csak ott van vallás, ahol a valló ajkán az ige a hívó számára teremtő erejű. Ami nem ilyen ige, az nem ige, hanem valami más: szó, vagy szimbólum, vagy gesztió, vagy elv, de nem ige. És nem vallás, ha a logizmája nem ige. Ez a nagyon szigorúan fogalmazott transcendens vonás teszi a vallást „magyarrá”. Ráismerhetünk ebben a transcendens logizmában a hiperbolikus pályára, amely a földi reális és a végtelent megjárt fókusz egybeöleli s amelyben a tenyeres-talpas kézzelfoghatóság egyben önmagának az absztrakciója, mely a valóságot már eleve redukció útján nyeri vissza és adja egyben. Itt nem tréfálnak, itt nincs vallásos *eszmény*, valóságos vallás van, vagy nincs. Ha van: a vakok látnak, a sánták járnak, a szegényeknek az evangélium hirdettetik, vagy — alsóbb fokon — legalább is eső lesz a sámán szavára, ha nincs — hát nincs, arról sem tehet senki, de legalább ne erősködjünk rajta, hogy ez még mindig vallás. Mondjuk, hogy szokás, vagy mondjuk, hogy világnézet. De vallásnak nem vallás, ha logizmája, az ige nem teremtő erejű.

3.

A vallás *tétele*: mi (pap és laikus) Hozzá képest, annyiban parataxisos. hogy az igényben, mellyel ő minket magához emel, egyszerre tesz szolgálivá, de egyben szabadokká. Aki az Isten szolgálója, az egymással szemben is szabad, másoknak sem lekötöztette többé. Ez a függő-függetlenség is transcendens, onnan látni, hogy a reláció beálltával a pap és laikus szimbólumai, jelei és gesztiói *szakrálisakká* válnak. Mint ahogy egy komornyik bizonyos szertartásos léptekkel és kézmozdulattal, sőt sajátos mimikával viszen — mondjuk — egy tálat urához, vagy urától, úgy meghatározottak és mégis szabadok ezek a szakrális szimbólumok, jelek és gesztiók, ahogy pap és laikus a reláció beálltától fogva egymáshoz, másokhoz és Hozzá képest minduntalan viszonyulni és újra meg újra viszonyulni kénytelenek. Ha az ige teremtő erejű, bizvást megállapíthatjuk, hogy a szakrális magatartás viszont: hatékony. A magyarok Istene a vallásos tételben is ott jelentkezik rendkívül jelleg-

zetesen, mikor ezt a hatékonyságot is éppolyan halálos komolyan vallja és hiszi, mint az ige teremtő erejét. A pap vallása csak akkor hatékony, például írjuk ezt, ha a laikus elhiszi neki, amit vallott. De ezt a laikus nem azzal bizonyítja be, ha vallást tesz a hitéről, hanem azzal, ha ez a vallása hatékony. Pappá kell tehát neki is válnia s egy másik laikusnak hatékony vallást tennie. Ha vallása valóban hatékony volt, egy harmadik laikusnak is pappá kell válnia és így tovább ad infinitum. Nem lehet megint tréfálni e szent dolgokkal. Ha a pap kézzátétellel gyógyít, ám tegye, de akkor gyógyuljon meg a laikus, ha a pap gyógyítás céljából rátette a kezét, különben megint nem vallás van jelen, legfeljebb világnézet, vagy társadalom, vagy erős hagyományú, de csöppet sem szakrális jellegű egyszerű népszokás.

4.

A szakrális jellegű relációk szillogizmusa azokat, akik Tőle igényeltetnek, külön rendbe, ordóba sorozza megkülönböztetésül azoktól, akikre igényét ez idő szerint nem jelentette be. Nem ordó ez, hanem ordines, ez a magyar vonás benne. Ez idő szerint — már társaspszichológiai szempontból is tudjuk — szórói-szóra csak ennyit jelent: ez idő szerint éppen. A kiválasztás nem érvényes a múltból és nem érvényes a jövőre sem. Éppen most van. De most éppen: van. Ez a csudálatos benne, sem térhez, sem időhöz nem kötött, sem az oki viszony hálózataival be nem fogható és meg nem határozható. Végtelen, örök csuda az, hogy Ő igényel minket. Megesett velünk, megeshetik másokkal is, megeshet velünk ma, megeshetik holnap is, sőt állandósulhat is ez az életforma, bár semmi soha seholy semmiféle módon nem garantálhatja. Istennek népe, a végtelennek és örökkévalónak csodájaképpen: ordines. Különös és meghatározhatatlan szerzet, a mennyország és üdvösség szentségében él. Nem tehet róla sem pro, sem contra. Kegyelemből, hit által van ez így.

5.

A vallásos nevelés iz szempontjából hadd hívom fel a figyelmet a társaslogikai vonatkozások „magyar” jellegére. A határtalanság és időtlen idő megfoghatatlansága manifesztálódik az ordines szillogizmusaiban. Az egyik a másikhoz képest egymás mellé rendelő elve a szakrális magatartás tételes relációjában. A transcendens megfogalmazás természete a teremtő erejű ige logizmáján keresztül. Ugyanaz a magyar észjárás, amely jogi elveink, művészi szimbólumaink, tudományos jelrendszerünk jelentésánának és társadalmi gesztióink mé-

lyén minduntalan, egyforma törvényszerűséggel megismer-
szett.

Magyarok Istene tehát van. Nem sámánkodó ősvallásunk Numi-Taremje, vagy más elnevezésű Haddúrja ő, keresztyén Isten, sőt a szerint, amilyen a hozzá imádkozó magyar ember: katolikus vagy református Isten ő, de ha — mondjuk — református is — más, mintha skót, vagy holland, vagy hugenotta, vagy valdens, vagy cseh-morva testvér, vagy rajnai német, vagy genfi kálvinista Isten volna, mert azok a logizmak, tételek és szillogizmusok, melyek társaslogikájának törvényszerűségein keresztül manifesztálódnak, egy magyar valló pap és egy magyar hívő laikus esze járásának logikusak csak, más református pároknak különösek, elképesztők, érthetetlenek, talán-talán bizonyos mértékben botránkoztatlak is egy nagyon kevésé. Egy másik másvallású magyar pár viszont, ha őszinte és lelke mélyéig meghatott, bár nem osztja, logikusoknak találja e logizmakat, tételeket és szillogizmusokat, mert a maga részéről nem református ugyan, de mégis: magyar. A Biblia erre vonatkozólag a maga terminológiája szerint így nyilatkozik: zsidónak zsidóul, görögnek görögül — mindkettőnek egyformán: a Krisztus.

A vallás filozófiai előfeltételei.

1.

A magyar, filozófia egyetlen állítása maga az existencia. A vallás, ha lehet, még fokozottabb mértékben lerögzíthetetlen és megfoghatatlan, mint a létnek akármelyik másik mozzanata, hiszen nincsen benne semmi anyagszerű, semmi statikus elem. Maga a lét vallás vagy nem vallás. Maga a lét tisztán pneumatikus, vagy pszichikummal elegy, vagy tisztán szomatikus. Akkor vallás, ha csak a pneuma az egyetlen ható ereje. Hiszen pszichológiailag is határa volt a vallásnak minden apologetikus, kultikus, dogmatikus, rituális és kritikai mozzanat. Logikailag is csak a tisztán transcendens volt vallás. Filozófiailag vallás a lét pneumatikus beágyazottságának az evidenciája. Olyankor vagyunk vallásosak, ha minden szomatikus beágyazottságunk, minden pszichológiai feszültségünk játéka, melyet egyébkor a szomatikus és pneumatikus erő küzdelme okozott, megadja magát és engedelmeskedik a pneuma erejének. Az csak természetes, hogy egész lényünkkel vagyunk vallásosak, következménye ez annak, hogy ilyenkor az egész lét pneumatikus körülöttünk-mellettünk és bennünk. Nem statikus a formája a vallásnak, tehát ez a látszólag egyszövésű létforma is a leghevesebb küzdelem és harc voltaképpen, a

pneuma győzelme. A keresztyén vallás ezt a statust ilyen kitételekkel írja le: legyetek tökéletesek. A ti egész életek legyen imádság. Élek többé nem én, hanem él bennem a Krisztus, Elhagyá őt a Sátán — egy időre. A Szentlélek vigasztaló és munkás ereje. Megtelének mindnyájan Szentlélekkel stb., stb.

2.

Társaspszichológiailag függetlenek, őszinték, világosak, szabadok és tanúvallók csak ebben a létformában lehetünk. Társaslogikája csak ennek a létformának lehet igazán transcendens, egyik a másikhoz képest való és a megmagyarázhatatlanság evidenciájára törő, mert csak ez a létforma filozófiai állítása gátlástalan. Ez az igazi, az egyetlen lehetséges, mert 100 százalékosan pneumatikus existencia. Az az ember, aki csak egy pillanatra is belekerül ebbe a létformába, örök nosztalgiával vágyakozik azontúl rája, ha történetesen kicsöppent volna ideig-óráig belőle. Hiszen jobbulat önmagát érezte otthon benne s attól kezdve alsóbbrendű létformában nem leli helyét. Amit eddig úgy ismert, mint szomatikus erőt, azt ezentúl idegen elemnek, piszoknak, bűnnek érzi, tudatára ébredvén annak, hogy teste is, a szórna, a pneuma világában érzi jól igazán magát, mert *szent* a teste, nem az övé, arra is igényt tart Ó. Testünk a Szentlélek temploma, hirdeti a keresztyén vallás. Elvettetik rothadandó, gyalázatos, lelkes test, feltámasztatik rothadatlan, dicsőséges, lelki test.

A pszüché is átszellemül, minden játéka áhítatos fokon nyilvánul, átlendül a világnézet határvonalán. Jog, művészet, tudomány, társadalom vallássá válik. Ez azt jelenti, hogy egyik és másik ember jogi vonatkozása, a nép formaművészete, az értelmiség tudományos érvénye és az ifjúság társadalmi gesztiói a szofokrácia szentségének a fokán nyilvánulnak. A vallásos népi közösség nem mint közvélemény, nem mint formák, nem is mint folklór vagy mint szokás jelentkezik, hanem mindennek egy áhítatos fokán, mint nemzet. Az értelmiség sem mint jogi kormányzat, művészi siker, tudományos érvény, és társadalmi potens színvonal jelenti életének eddigi különleges mozzanatait, hanem mint a kultúra legáhítatosabb foka, világrend él és hat. Az ifjúság társadalmi gesztiói nem állnak meg alsóbb lépcsőkön, mint jogilag igény, érzelmileg ajándék, értelmileg szolgálat, akaratilag áldozat, hanem ismét csak áhítatos fokon, mint legmagasabbrendű gesztió, szeretet formájában mutatkoznak, így válik az egyik és másik emberből a vallás fokán nép, értelmiség és ifjúság fokain át szofokrácia. A másik ember a vallást még mint filozófiát igényelte (a filozófia már önmagán túl utalt a lét igazi, pneumatikus formájának evidenciájára). A nép érzelmi embere, a költő és a művész, mint szépet tartotta nyíl-

ván ezt a létformát, az értelmiség értelmi lénye, a tudó és szakember mint igazat appercipálta legmagasabbrendűnek, az ifjúság akarati lénye a társadalmi gesztio cselekvő vagy szenvedő embere, mint jót kísérelte meg létrehozni vagy szolgálni. A szofokrácia tagjának végre tudatosult, hogy mindennél nagyszerűbb: szent. Tisztán pneumatikus. Az Övé. Kezdetben vala az Ige, mindenek ő általa lettek. Nála nélkül semmi sem lett, ami lett — mondja a keresztyénség ugyanezt a maga terminológiája szerint.

3.

A vallásos nevelés talán ezeket a tényeket veszi tudomásul legkényszeredettebben. Igaz, hogy a köztudomású tényektől is ezek ütnek el legszögesebben és legmerevebben. Köztudomás szerint például a filozófia a legteteje a dolgoknak, szerintünk a legalja, igaz, hogy így is szép pozíció ez: a fundamentuma. Jogi konstellációja a vallásnak a filozófia, szomatikus társas-életérzésünk jelenti be igényét a pneumatikus társas-életérzés evidenciájára. El azonban nem juthat ebbe a létformába valószínűságon is hamarabb, csak ha a szép, igaz és jó állomásain át, vagy ezeket az állomásokat meggazdálkodva el nem jut a szofokrácia szentség-állapotába. A vallásos nevelésnek még azt is tudomásul kell vennie, hogy a szép, igaz, és jó nem azonosak az esztétikum, logikum és etikummal. A forma a szép (a népi forma), az érvény az, igaz és az áldozat a jó, mindegyik akkor, ha önmagán túltal és áhítatra tör. Áhítatos fokon azonban már csak a szentség állapotában élhetők meg, a nép formái (közvéleménnyel, folklórral és szokással egyben) mint nemzet, az értelmiség érvényes igaza (a kormányzat, siker és potens-színvonal egységében) mint világrend és az áldozat (ha szervesen következik megelőző fokozataiból, az igényből, ajándékból és szolgálatból) mint az ifjúság társadalmi legmagosbfojú magatartása, tehát mint szeretet. Ez a szép, igaz és jó nem emberi találmányok, hanem az Ő művei. Nem tehet arról a magyar nép, hogy p. o. pentatonikus a hangsora, kvintelő dalainak az architektóniája, azt sem saját elhatározásából cselekszi, hogy rajzaiban, faragásaiban, hímzéseiben nem ügyel a szimmetria törvényeire, vagy hogy versei tagoltak, nem időmértőkesek. Ő teremtette bele a világba mindezt a formát és ez a formaművészet: szép. Nem esztétikum tehát a szép, hanem Isten-teremtette forma s mikor az ember társasérzelmű világa az áhítat fókán tárulkozik ki a formák Istentől eredt szépségének, s engedelmeskedik neki, akár alkotó kedvében van, akár alkotásokban gyönyörködik, akkor nemzet, akkor nemzeti a művésze. A nemzet: érzelmi vallásosság és a kultikus érzelmek sohasem érvényesülhetnek a nemzeti formák ellenére. Ez a

magyarázata nálunk sok minden érthetetlen jelenségnek, s ezek az érthetetlen jelenségek a jövőben is csak vallásos nevelés hatására múlhatnak el, enyészhetnek semmibe közösségi életünkben. Ébredési folyamatok egyházunkban például sok kultikus elemet behoztak, idegen énekek rossz fordításait, többek között, hogy egyebet ne mondjunk. Divat lett a vallásosságot ezekkel mérni. Ki mennyit tud az ilyenekből, annál jobb „keresztyén”. „Jó keresztyén” különben sem énekel világi dalokat. Vallásos nevelés segíthet az ilyen kétségbeesett helyzeten, másfajta bajosan. Az igazság erre a két tételre ugyanis körülbelül merőlegesen áll. Világi dalok egy része — az ősi paraszt dal — magyar népi forma, tehát szép, tehát nyilvánvalóan lehet vallásos érzelmi meghatottság forrása. Idegen egyházi ének rossz fordítása pedig ellenkezőleg: formai rútság, tehát eo ipso nem lehet vallásosán megrendült lélek az, aki gyönyörűségét és áhítatát találja benne. Másik példa. Nem lehet a „nemzet” tagja sem érzelmileg az, aki nem úgy jutott fel erre a meghatott, legmagasabb érzelmi lépcsőfokra közvéleményen, formán, folklóron, szokáson keresztül. „Keresztyén” sem, „nemzeti” sem lehet valaki úgy, hogy ezeket a mértékeket szubjektíve állítja fel a maga számára. A szentség előfeltételei a nemzet, világrend és a szeretet, mind a három (értelmi, érzelmi és akarat) vallásos foknak előfeltételeit viszont külön-külön már ismerjük a társasérzelmi, -értelmi és -akarat) világban. Nem lehet valaki szent, ha nem a szeretet cselekszik belőle, de nem élhet szeretet valakiben áldozaton, szolgálaton, ajándékon és igényen innen. Az igénylő előbb ajándékozni tanul meg, azután szolgálni, végül áldozni, s csak azután élhet benne szeretet s csak abban az esetben, ha nemzet, világrend és szeretet töltik el, lehet azt mondani, hogy szent, hogy nem a magáé, nem is másoké, hanem Istené, társasvonatkozásai tehát vallásosak, a pap vagy a laikus bizonyágtevő erejű vonatkozásai. „Szeretet” tehát nem valami üres, vagy ködös, vagy általánosságban tartott fogalom, hanem rendkívül világos és tartalmas „jelentés”: vallásos áhitat fokán és erejével él és hat valakiben az áldozat, a szolgálat, az ajándék, az igény, azt jelenti. „Világrend” hasonlóképpen azt jelenti, hogy valakiben a vallásos áhitat fokán és erejével élnek és hatnak a társasértelmi vonatkozások: a potens-színvonal, az érvény, a siker és a kormányzat. A „nemzet” is világos és tartalmas „jelentéssel” bíró jel: a népi értékek társasérzelmi foka magos és capax, vallásos hevületű ilyenkor: közvélemény, formák, folklór és népszokás. Az, hogy valaki vallásos, szintén világos és tartalmas jelentésű jel: valakiben a társasérzelmi vonatkozások, a nemzet, a társasértelem, a világrend és a társasakarat) gesztiórendszer, a szeretet, tehát érzellemnek, értelemnek és akaratnak áhítatos foka vallásos hevületben, szentségben jelentkeznek. A vallás és vallásos nevelés

filozófiai állítása tehát minden vonatkozásában a létforma egyetlen igazi lehetőségének, a pneumatikusnak az evidenciájára tör.

4.

Az a magyarok Istene bennem, hogy sem vallásban, sem vallásos nevelésben egyéb állítást sem nem igénylek, sem elviselni nem bírok. Vallásnak és vallásos nevelésnek filozófiai feltétele a pneumatikus létformának mint egyetlen igazi és így igazán lehetséges létformának az evidenciája. Társaslogikai feltétele vallásnak és vallásos nevelésnek egyaránt az Ige, mint transcendens logizma, a sacerdotalis relatio mint parataxatív tétel és az ordines, mint megmagyarázhatatlan csoda csodálatos voltára törő evidenciájának a szillogizmusai. Végül társaspszichológiai előfeltétele a vallásnak és vallásos nevelésnek annyi és nem több, hogy — nincsen ilyen előfeltétel. A vallásos élmény bármikor megtörténhetik, tekintet nélkül az előzményekre, holnapi ismétlődését viszont egy csepp sem garantálja az a tény, hogy ma végbement. A magyarok Istene szuverén Isten és feltétlenül igényel bennünket, azt, aki bizonyosságot tesz róla, tehát a papot és azt is, akinek bizonyosságot tesz. A bizonyágtételnek egy biztos jele van, az, ha a laikus elhiszi a bizonyágtételt, ennek viszont egyetlen garanciája, ha a laikus pappá bizonyosodik általa. Ezt is csupán onnan tudhatni, ha bizonyágtétele a harmadik személynél, az új laikusnál sikeresen megy végbe. Ismételnem is felesleges, hogy ennek meg mi a biztos jelei: ha az új laikusból is sikeres bizonyosságot tevő pap válik, amit a még újabb laikus sikeres bizonyágtételének biztos jeléből, a legújabb laikus sikeres bizonyágtételéből lehet lemérni egyesegegyedül.

5.

Azt a vallásos cselekményt, melynek társaspszichológiai, társaslogikai és filozófiai előfeltételei mások, a magyar ember tiszteletben tartja ugyan, mint társaslelki produktumot, de nem veszi vallás-számba. Elkönyveli világnézetként, vagy népszokás gyanánt, tudomásául szolgál esetleg mint kormányzati tény, de vallásnak csak azt tartja, ami igazán is az. Szemében ilyenkor az öreg szektás nazarénus prédikátor-paraszt az igazi pap, Isten felkent, rendelt és hivatalos szolgáit megsüvegei, megadja számukra a tiszteletet, az adót, mindazt amivel tartozik vagy tartozni vél nekik, de papnak csak azt tartja, aki bizonyosságot tesz neki arról, hogy ő igényel minket. És í. t.

Nem Haddúr a magyarok Istene, hanem — akár tudva, akár csak sejtve — a teljes Szentháromság egy örök igaz Isten.

De nem a kultuszba, dogmába és rítusba zárt, hanem az élő és ható Atya, Fiú, Szentlélek. Azzal magyar, hogy minduntalan újra fogalmazandó. Azzal magyar, hogy végtelenségből és örökkévalóságból érkező transcendens csoda és csodálatos voltának az evidenciájára tör. Azzal magyar, hogy egyetlen igazán lehetséges: pneumatikus formája a létnek és a teremtett világ sóvárogva várja megjelenését.

A vallás és a pszichológiatörténet.

A XIX. század öröksége.

Sok szót elherdáltunk már mi is, elgazdálkodtak mások is annak a fogas-kérdésnek a megválaszolására, vajjon érzelmi vagy értelmi természetű valami-e a hit, meg a vallás, esetleg mind a kótféle-é, egyikse-é? Nem szeretném a sok szót ezúttal szaporítani, tehát valami egészen másról hadd beszéljek, a problémával kapcsolatban azért mégis.

Az a gyanításom ugyanis, hogy a hit és vallás kérdései körül időnkint támadó zavar multszázadbeli örökségünk. Az akkori tudományos szemlélet nem tudott velők mit csinálni, letagadni viszont nem merte, tehát zavartan tologatta ide-oda, hol az értelem, hol az érzelem kategóriájába, a szerint, hogy főképpen mire gondolt, vallásrendszerekre általában, vagy a vallásos lelkek megindult voltára, ha az egész képzett meg előtte. Nem sokat használt a *hit* vagy a *vallás* fogalmi tisztulásának az sem, mikor végeredményben az derült ki róluk, hogy a teljes emberi lelket foglalkoztató, egyetemes azok-amik, tehát érzelmi, értelmi és akarati elemekből lett elegyek, mert ez által a nagy engedékenység által sem tudtuk meg, hogy voltaképpen mik. Ha az érzelmi vagy értelmi elskatulyázás azzal hamisította meg őket, hogy túlkeveset mondott róluk, ez az utóbbi megfogalmazás viszont az általánosságával ködösítette el és valószínűtlenítette meg az egyéni lélek hitét is, a társaslélek vallását nemkülönben.

Történt pedig mindez a sok tévedés azért, mert átallották az emberi lélek kutatói a hit, meg a vallás számára külön kategóriát még csak el is képzelni. Feltevésnek is borzasztó lett volna olyat állítani, hogy ez a két pszichológikum lelki tartalom vagy forma létre sem az érzelem-, sem az értelem-, sem az akaratvilágnak nem tartalma, nem is formája, hanem valami egészen más. Mert hát ugyan mi lehetne?

Ugyanakkor a lélektudomány nyugodtan elfogadta az *életérzések* kategóriáját s nem mondta egyikről sem, ami ide tartozott, sem azt, hogy érzelmi, sem azt, hogy értelmi, sem azt, hogy akarati jelenség. Vitális érzés, mondta, és igaza volt. Pedig

azt közben kénytelen volt elismerni, hogy a vitális érzések hatnak érzelmre, értelemre és akaratra egyaránt. A beteg ember érzelmeit színezi, módosítja a betegsége, a fáradt ember emlékezete „kihagy”, a jóllakott ember szándékai esetleg irányt változtatnak.

Elismerem, hogy itt könnyű volt a lélektudománynak a dolga, hiszen a psziché testi beágyazottságát nem tagadta soha senki. Nehezebb a mi dolgunk most, de addig, míg el nem végezzük, nem tudunk a hittel, vallással mitévők lenni. Nincs helyük a pszichében, ha csak egy kicsit is komolyan vesszük a pszichét, róla való eddigi tudásunkat és a hitet, meg a vallást. Fel kell tennünk a pszichében nemcsak a test. hanem a lélek, a pneuma felé is a „beágyazottság” tényét, tehát fel kell tennünk pneumatikus vitális érzéseket és ezek összesége a hit és a vallás. A pneumatikus vitális érzések éppúgy *egészen mások*, mint ahogy a vitális érzések sem érzelem, értelem, vagy akarat. De éppúgy, mint ahogy a vitális érzések hatnak érzelmre, értelemre és akaratra, éppolyan más a hívő és vallásos ember érzelm-, értelem- és akaratvilága, mint a hitetlené és a vallástalané, mert a pneumatikus vitális érzések is hatnak a psziché valamennyi formájára és egész tartalmára. A hit az egyéni, a vallás a társaslélek pneumatikus vitális érzésvilága tehát, nem érzelem, nem is értelem, még kevésbé érzelem és értelem, legkevésbé egyik sem és legeslegkevésbé az osztatlan, egységes psziché. Felső határa a pszichének. Hit és vallás addig hit és addig vallás, míg nem pszichológikum, csak a pneuma felől érkező és tartó hatás a pszichére. Pontosan az, aminek meghatároztuk: pneumatikus vitális érzések.

A mélylélektani iskola valláspszichológiai tanulságai.

1.

A lélekelemző lélektani módszert az élettani lélektan váltsága, helyesebben pangása engedte felszínre. Az élettani lélektan anyagelvű módszerrel dolgozott, a kézzelfogható agyvelőt tanulmányozta és kísérletek útján próbálta viselkedését megfigyelni és tudományosan megismerni. Néhány nagyszerű észrevételt köszönhetünk ezeknek a kutatásoknak: az érző és mozgató idegek más-más működését sikerült az agykéreg más-más pontjára lerögzíteni, de ezen a ponton megállottak az eredmények, s a lélek egészének nagyszerű munkájáról úgyszólván semmi lényeges magyarázatot nem tudtak nyújtani. Más oldalról kellett e titokhoz közelíteni, nem a testből kiindulva a lélek felé, hanem fordítva, a lelki működés felől haladva a problémához: milyen a lelki erők nyilvánulásainak hatása a testen.

Az ilyen módon dolgozó pszichológusokat nevezzük gyűjtőnéven pszichoanalitikusoknak.

A részletekre úgyet sem vető köznyelv freudistáknak is nevezi őket Freud Zsigmond bécsi orvosprofesszorról, aki először lett híressé azért, mert így dolgozott, aki először gyűjtött maga köré követőiből tudományos iskolát s aki rendszerének mindvégig legkiemelkedőbb munkása maradt. Ez az elnevezés nem pontos, mert ma már a lélekelemző módszert nemcsak freudisták használják. Mi az utóbbiakban szintén nemcsak róluk beszélünk. Kezdeni azonban velük kezdjük megfigyeléseinket, nem azért, mert időrendben ők az elsők, hanem azért, mert az emberi lelket nyomolvasó művészetükkel ők kísérik titokzatos ösvényén legmélyebbre.

Nem bíráljuk őket, hanem megköszönjük nekik, hogy egy kicsit előbbrejutva a titkok útján, azt bizonyítják nekünk: a dolgok lényegének onnan is ugyanaz a tanulsága, mint arról a pontról, ahol mi állunk. Azt sem állítjuk, hogy tévednek, mert tévedni azt jelenti, nem az igazság irányában haladni. Már pedig ők jóirányban keresik az igazságot, csak nem elég bátrak egy bizonyos távolsáig eljutva döntő lépéseket tenni. Mi legszívesebben egy harmadikfélét mondanánk nekik: higgyék el, hogy az igazságnak sohasem árt, a tudományos eredményeket meg egyenesen meggazdagítja a konzekvenciák becsületes, bátor, teljes levonása.

2.

Kezdjük azon, ami a lélekelemzésben a legsajátságosabb, az analitikusok kikövetkeztette lelki rendszeren. Tudjuk már, hogy az ő tanulságaik szerint a léleknek sem fizikai, sem fiziológiai, sem anatómiai meghatározása vagy leírása nincs. Egy szerv az csupán, amelyben a lelki folyamatok el vannak különítve, melyekhez kapcsolódva ismerjük meg őket. A rétegekben mint mechanizmusban egy energiamennyiség működik, ez az energia mindig ugyanaz és mindig megmarad, csak a rétegek megszállási állapota más. Ennyit tud a lélekelemzés a lélekről s mi örülünk, hogy ezt tudja, s nem azt, hogy a lelket a testből nem lehet magyarázni. Csak azt szeretnők, ha nem azért mondaná ezt, mert ma még nem ismerjük eléggé a test és lélek viszonyát, hanem merné a tanulságokból meglátni azt, hogy nem is ismerhetjük. Mi köszönjük ezeket a tanulságokat, megerősödve általuk abban, hogy „a szél fú, ahova akar és annak zúgását hallod, de nem tudod, honnan jó és hová megy: így van mindenki, aki lélektől született”. A lélek e földi életben a testbe ágyazott, de attól független. Hatása lemérhető, de ő maga sem meg nem határolható, sem tér, idő és okviszony hatá-

rai közt maradék nélkül be nem szorítható, mert titok és mert végtelen, örök és csodálatos.

Így vagyunk a főmegállapításokból folyó további következtetésekkel is mind. Ők úgy találták, hogy az egyén fejlődésének lelki gyökerei visszanyúlnak a legkorábbi évek emlékeihez, sőt „az intrauterin életnek mnemikus benyomásához is”, mi is úgy tudjuk, hogy „anyánk méhétől fogva” bűnösök és romlottak vagyunk. Ők nagy éleslátással felfedezték, hogy az ember bizonyos képességeket és tulajdonságokat, amelyek az övéi, a külvilágra kivetít (projiciál), s ennek a vége üldözési mánia, mi is úgy láttuk, hogy amíg az ember sikerületlen életéért a körülményeket és embertársait okolja, tehát saját bűneit kivetíti magából, nem adhatja át azokat Krisztusnak, tehát nem szabadulhat meg. Az a tételük, hogy ez a „projekciós fázis” az ember életében megfelel az emberi kultúra ma uralkodó „tudományos” korszakának, tudományosan igazolja az írás ama szavait, hogy a tudás fájáról leszakított gyümölcs átka mindaddig tart, míg a lázadó emberi gondolatok Krisztus fogságába nem kerülnek. Az a tanulságuk, hogy az ideges és elmebeteg ember állapota tulajdonképpen visszatérés különféle gyermeki, fejletlen állapotba, eszünkbe juttatja, hogy aki az eke szarvára tette a kezét és visszatekint, nem juthat be Isten országába. Igazuk van, ha az egyén önszerelmét (narcisszus) a legnehezebben gyógyítható bajok okának látják, mi is azt tapasztaltuk, hogy a kedves „én” a köztünk és Krisztus, meg embertestvéreink között emelkedő legnagyobb gát. Hálásak vagyunk, hogy a takarékoságot, dacosságot, tisztasági pedantériát, ambíciót, hiúságot, gavalléros nagylelkűséget, rendtelenséget és a legmagasabb elmeműködések kedvelését is közös nevezőre hozták és primitív erotikus gyökerekre vezették vissza, mert ez megegyezik azzal, hogy Krisztusban Krisztus-nélküli volt életünket minden bűnével, de minden értékével is, a maga egészében, egyformán szemétnek kell ítélnünk. Semmi okunk nincs kétségbevonni a lelki munkáról nyert képüket: az erkölesi cenzúra a vele szemben álló törekvésű lelki tartalmakat lefojtja a tudattalanba, ahol azok lappanganak, vagy eltolódnak, jelképi formát vesznek fel, s úgy kísértik meg a cenzúra figyelmét, kijátszva felszínre kerülésüket. Lesznek belőlük szorongások, kényszerneurózisok, tévcselekmények (elfelejtés, elszólás, balfogás, elírás stb.), éjtszakai álmok, babonák, élcek, műalkotások, vallásos rajongás, filozófiai tanok, tudományos elméletek. Aláírjuk. A törvény nem igazít meg, az csak Krisztushoz űző korbácsunk nekünk. Azonkívül az sincs másképpen, hogy addig, míg bűneinket szeretjük, még önmagunk előtt is leplezni szoktuk azokat s mindvégig imádkoznunk kell azért, hogy a lélek „titkos” bűneinket is mutassa meg nekünk, azokért pedig, amelyeket nem is sejt-hetünk, bár érezzük, hogy vannak, imádkozzon ő. Vannak az

állati őstörténelemnek és az emberi kultúratörténelemnek olyan rázkódtatásai, amelyeknek emléke többé vagy kevésbé mindenkire átöröklődik — mondja Freud. Kiváló tanítványa, Stekel, még tovább mondja, azt tartván, hogy a gyermek egyetemesen bűnözők, „universell kriminell”. Milyen szépen kimutatja itt a mélylélektani kutatás az eredendő bűnt. Mi még azért a túlzottnak látszó megállapításáért is hálásak vagyunk, mely szerint az egymással szemben álló lelki erők, kivétel nélkül, mind az énösztön és nemi ösztön származékai, s a konfliktusok a tudatos és tudattalan lelki működések határán játszódnak le, mert ez még világosabban mutatja azt, amit az írás mond, hogy nem test és vérrel van nekünk tusakodásunk. Annyira nem, hogy szinte keveseljük az analitikus pszichológusok aratását az élettani, testi hajlamosító ingerek vizsgálata terén s magunk részéről bátrabb tanulságokat mernénk levonni már meglévő betegségek súlyosbodásának lelki eredetét illetőleg. Igen, mert Krisztus a gutaütöttnek előbb bűnbocsánatot hirdetett és csak azután állította talpra (hangsúlyozva a gyógyulás járulékos jelentőségét magára a betegre nézve). Ugyanő világította meg az úgynevezett „betegségi haszon” másodlagos jellegét a hetedmagával visszatérő ördög képében, kijelentve, hogy az így járt ember új állapota gonoszabb, mint a régi.

3.

A lélekelemzés technikája sem idegen tőlünk. Tudjuk, hogy lehetetlen valakit egy harmadik személy jelenlétében analizálni, azt is tudjuk, hogy az önanalízis szintén lehetetlen, azért kívánjuk, és azért nem a gyülekezet színe előtt kívánjuk Jakab apostollal, hogy „valljátok meg bűneiteket egymásnak”. A szabad asszociációs eljárást is nagyon jónak tartjuk s csendességeinkben fel is szoktunk írni minden gondolatot, figyelve, mi jött belőlünk, mi jött a külvilágból és mi jött a lélektől. Azt szeretnők, hogy teljesen a lélek vezetése alatt teljen földi időnk. Tapasztaltuk a páciens indulati beállítását az orvossal szemben, de őszintén szólva, mi nem tudtuk ezt a problémát mással szemben megoldani, mint Krisztus keresztyével, mert úgy láttuk, egyedül Krisztus az, aki képes magára vállalni egyaránt az emberi szeretet- és gyűlöletaffektusokat. Szokásunk az is, hogy a kezelés középidejében „bizonyos feladatokat kezdünk a páciensre róni, vagyis megkísértetjük vele a reánézve kínos helyzetek szándékos felkeresését, kellemessé vált rossz szokások abbahagyását”. Mi ezt jóvátételnek nevezzük s a magunk részéről is meg szoktuk élni ilyenkor a „neurózis bizonyos mértékű rosszabbodását”. A szabályos technikájú „naponta egy teljes órát” mi sem sokalljuk, sőt egyenesen így is nevezzük: csendes óra. Az „egyéniséget újrannevelő eljárás” kitételét viszont pontosabb

megjelöléssel „újjászületésnek” nevezzük, de azt, hogy szükséges, mi is teljes szigorúsággal valljuk és hirdetjük. Az evangélium „indikációról” és „kontraindikációról” azt szoktuk mondani, amit az analitikusok az analíziséről: kegyelem és hit dolga. Abban is egyek vagyunk, hogy „a betegeket sohasem kecsegtetjük biztos gyógyulással”, hanem arra intjük, hogy félelemmel és rettegéssel vigyék végbe üdvösségüket.

Továbbmenve, most már a gyógyításon túl, más tudományszakokban alkalmazott lélekelemző módszer eredményei felé, azt is valószínűnek tartjuk, hogy nagyon sok embertestvérünk vallásos világnézete nem egyéb, mint egyrészt a külvilágba vetített lélektan, másrészt kényszerneurózis. Valóban az a paradicsom, az a büntudat, az az Isten, az a jó és rossz, az a túlvilág és halhatatlanság, amit a közvélemény annak tart, aligha egyéb, mint saját gyarló és tökéletlen lelkünk kivetítése, rituális mozdulataink, imáink és vallásos gondolataink pedig visszasüllyednek kora gyermekségünk mindenható gesztusainak, szavainak és gondolatainak az állapotába. Bizony nem a futóé, nem azé, aki akar, hanem a könyörülő Istené, sőt: az Antikrisztus is minden áron Krisztusnak gérálja magát. S ma még tükör által, homályosan látunk.

Az olyan lelki rendszerek, melyekből az ösztönmegszállások visszavonattak, ingerelhetetlenné váltak. Ezt az analitikusok csak alvás közben tapasztalták, mi úgy láttuk, hogy Krisztus az ő békességét adja nekünk, ezért nem nyugtalankodik a mi lelkünk és ezért nem fél. A tudatelőttesben működő ellenmegszállást is Pál érezte legerősebben, e szavakat hallván: nehéz néked az ösztön ellen rugódoznod. És itt Stekelnek kell igazat adnunk Freuddal szemben, aki megtalálta az elfojtott jobbik „én”-t is.

4.

Van tehát szabadulás a bűnökből, éppúgy, mint ahogy a neurotikus ideges ember is normális emberré lehet, ha „gátlásaitól” megszabadul. A gátlásaitól megszabadult egyén és az ugyanolyan emberiség különösen alapgátlásaitól kell, hogy megszabaduljon, az „atyá”-tól való félelemtől és attól az irtózáttól, hogy az „anyjá”-val helyrehozhatatlan hibába esik s az atyát meg kell ölnie e miatt. Ezt az analitikus iskola „ödipuszkomplexum”-nak nevezi s azt tartja róla, hogy legyőzhető. Mi is azt tartjuk róla, hogy legyőzhető, de csak Krisztus vére árán. Ő békít ki minket az Atyával, és ő visz bennünket vissza az Anyánk ölébe, mondván az Atyának: nem azt akarom, hogy vidd ki őket a világból, de őrizd meg őket minden gonosztól. Ez a megoldás férfira és nőre egyaránt érvényes, tehát nem férfias jellegű, mint a lélekelemzés, jóllehet a nőre itt is ki van

mondva a neméből fakadó másodlagos rendelkezés. A biológiai fejlettség feleslegessé teszi a nő számára az intellektuális felépítményt, „csendességben tanuljon teljes engedelmességgel” ezzel szemben kizárólag rendelkezik a szenvedni tudás és anyává levés képességével, azaz „megtartatik a gyermekszüléskor”.

Nagyon jó szolgálatot tesz az ilyen lélekelemzés. Nem marad utána az emberből semmi érték, semmi szép, semmi igaz, semmi jó. Miben különbözik a tisztos polgár a bűnözőktől? — kérdi az analitikus és kideríti, hogy semmi lényegesben. Halljuk Jézus szavát a hegyi beszédből: én pedig azt mondom néktek, hogy valaki asszonyra tekint gonosz kívánságnak okáért, immár paráználkodott azzal az ő szívében. Oh, minket nem utálkozgat el az sem, fel sem háborít, hogy az analízis úgyszólván az egész gazdag lelkiéletet az önösztönre és a nemi ösztönre vezeti vissza, Pál apostol, mikor a bűnözőket felsorolja, főképpen falánkságot és paráznságot talál bennük, az Isten ígéről viszont azt állítja, elhat a szíveknek és veséknek a megosztásáig, s aki a bibliai szótárban jártas, tudja, hogy ez a két fogalom a két alapösztönt jelöli. Mi elismerjük az analízis végső eredményét s kétségbeesve kiáltunk fel: oh, én nyomorult ember! Kicsoda szabadít meg e halálnak testéből?

(De vajjon tudja-e az analízis, hogy kicsoda? Bajosan tudja, hiszen analízis és nem szintézis.)

5.

Az analizáltat meg kell szabadítani a hozzánk való kapcsolattól: önállóvá kell tennünk őt minden áron. Krisztus búcsúbeszédében azt ígérte tanítványainak, hogy a Szentlélek által mindazt megtehetik, amit tőle láttak, sőt nagyobbakat azoknál. U. n. kontrollált analízist is végeztetett velők, közben kiderült, hogy a tanítványok hitetlenségük miatt nem tudták a beteget meggyógyítani, meggyógyította tehát azt is ő.

Freud nem szabadította meg tanítványait a hozzá való kapcsolatuktól, de azért néhány tanítvány, ha fel nem is, elszabadult tőle. *Stekel-t* eddig többször emlegettük. Ő az *orvos-analitikusok* vezéregyénisége. Két értékes elmélyítését már említettük. Általában nagy érdeme, hogy a bűn-ösztönt is felismerte a lélek mélyén, mi legfeljebb még csak hangsúlyozzuk ezt: nincsen, ki jót cselekedne, nincs csak egy is. Az is eszméletlenség-nél, hogy nem mindig visszaesésnek látja a konfliktusokat régi primitív állapotokba, hanem előrehaladott konfliktuózus élményekről beszél. Igenis, lehet bűnt bűnre halmozni, egyre mélyebben elbukni, a mélységből kiáltani Hozzád, óh Uram. Mikor ezekről az élményekről úgy emlékszik meg, hogy azok mint lelki idegen testek ékelődnek a lelki szervbe, szinte Pál apostol szellemében beszél: Mert gyönyörködöm az

Isten törvényében a belső ember szerint. De látok egy másik törvényt is az én tagjaiban, mely ellenkezik az elmém törvényével és engem rabul ad a bűn törvényének, mely van az én tagjaiban.

Egy másik híres tanítvány, a zürichi *C. G. Jung*. Sok érdekes tanítása közül hadd említsük meg azt, hogy szerinte két ember-típus van, introvertált vagy gondolkozó és exrovertált vagy érző. Mikor azt fejtegeti, hogy az introvertált ember behúzódik saját belsejébe, csak gondolatain keresztül vesz részt a világ történéseiben s érzelmeit mások előtt kifejezni annál képtele-nebb, mennél mélyebbek azok, lehetetlen nem gondolnunk a pali nyelvekenszólóra, aki maga épül ugyan a Lélektől, de a gyülekezetet nem építi, nem úgy, mint a prófétáló. Más oldal-ról Jung misztikus világa sokszor eszünkbe juttatja az erős és bosszúálló Jehovát, de a gonosz lelkeket is, kiknek légió a nevük, akiket az Úr kikergetett a megszállott emberből, disznó-kondába parancsolt s akik a világ fiainak tetemes károkat is okoztak. Csak Jungnál nemigen térül meg ez a kár.

Adler a negyedik önállóvá különült tanítvány, ő a lelki működést élettani és társadalmi tényezők kölcsönhatásaiból magyarázza. Szerinte a normális lélek úgy lesz beteg, abnormis lélekké, hogy a gyermekkorban természetszerűleg felébredt fo-gyatékosági érzet alkati gyöngeségek, vagy környezeti elnyo-más miatt állandésul. Az azt kiegyensúlyozni akaró hatalmi törekvés viszont nem egyszerűen kompenzál, hanem túlkom-penzál. Az egyénből álsimulékony, önistenülő rabszolgát és zsar-nokot egyszerre, tehát antiszociális lényt csinál. Gyógyulás akkor következik be, ha a beteg belátja álláspontja hibás voltát, fel-adja azt és alkalmazkodás, szolgálat, önismeret és szeretet által beleilleszkedik a közösségbe. Ez így van tagadhatatlanul, de a belátás nem ad erőt a kivitelhez. A szeretet például, amelyről az elmélet szintén beszél, nem program, hanem készség és ké-pesség. Ha szeretet nincsen bennem, hiába szólok angyaloknak nyelvén, hiába ismerek minden titkot, jövőndőt, tudományt, hiába erős a hitem, sőt hiába étetem fel minden vagyonomat s hiába „égek” a nagy áldozatkészségben, semmi vagyok és semmi hasznom az egészből. Szeretet pedig csak Krisztusból van, Krisztus meg: a bűnöm tudatából és bánatából. Bűn vi-szont Adlernél annyira sincs, mint Stekelnél. De azért nagyon hálára indító élességgel mutatja meg Adler képe a helyzetet, ami nélkül megoldás még csak el sem képzelhető.

6.

Befejezésül nagyon nyomatékosan hangsúlyozni szeret-nénk, hogy az ismertetésünkben számos helyen kifejezett elis-merés nem jelenti azt, mintha mi a mélylélektani iskolának

tanítványai, művelői vagy akár csak hívei is volnánk. Mi csak szakítani szeretnénk azzal a keresztyén körökben is elharapózott rossz szokással, amely vitatkozik mindennel, ami nem prédikál. A mélylélektani kutatás valóban nem evangélium, sem módszer, sem tartalom szempontjából, de nem is akar az lenni, tehát ne rójjuk fel bűnéül azt, ami nem bűne, hanem jellege, természete, vagy legalább is feladata. Evangéliumi tudomány nincs is, mert az a tudomány, amiről az evangélium beszél, nem azonos semmiféle ma művelt és érvényben lévő tudománnyal, mert ezek a világra vonatkoznak, az pedig az Istenre. A mélylélektannak a mi szempontunkból nem is az a feladata, hogy az igazságot megmutassa nekünk, mert mi úgy tudjuk, hogy maga Jézus Krisztus az út, az igazság és az élet. Valamire azonban nagyon jó a tudomány, s így a mélylélektan is. Arra jó, hogy kiábrándítson illúziókból. Eddig úgy tudtuk, hogy a falánk és érzéki test bennünk a földi, most megtanulhatjuk, hogy a művész, a tudós és az altruista szociális lény sem más, mint falánk és érzéki, testi, kétlábú, tollatlan állat. Még a legtöbb vallásos ember sem kivétel.

Mi magunk is mind ilyenek vagyunk. Rendkívül kínos tanulság ez, elhiszem, hogy aki nem bírja bevenni, dühösen acsakodni kezd és azt kiabálja, hogy destrukció ilyeneket állítani. Ismétlem. Mi magunk is mind ilyenek vagyunk és amíg ezt a földi testi ördögi életet éljük, a lelkünk analizálható s a lélekelemzés módszeres elvei érvényesek rája.

Az ember csak azután és ezentúl kezdődik bennünk. Ott, ahol már hiába analizálnák a lelkünket, mert analizálhatatlan. Ahol feladtuk a harcot, ledőlt a magunk építette világ minden szépsége, igazsága, jésága. Ahol beláttuk, hogy nem érdemes, Krisztus nélkül (éppen a lélekelemzés mutatja irtózatossá és kegyetlen józansággal) mindvégig állatok maradunk lélekben is. Ahol összetörünk és kegyelemért kiáltunk. Ahol a megváltás csodája érvényesül.

Köszönet a „destrukciónak”, amely segített az összetörésben.

A munkakedv lélektana (mélylélektani Iskolától most már gátlástalan).

15 esztendővel ezelőtt még tanár voltam, volt alkalmam megfigyelni egy nagyon tanulságos tény, amelyet legjobban iskolában figyelhet meg az ember: a sugárzó arccal, boldog büszkeséggel dolgozó kisdíjakokat és felsőbb osztályok blazírt, amerikai, muszájból és értéktelen eredményeket produkáló csoportját egy időben és egy fedél alatt. Ha kicsire nem nézünk, azt állapíthatjuk meg ennek az — azt hiszem — közismert

jelenségnek az alapján, hogy a munkanélkülieknek jóval nagyobb a számuk, mint amekkorát a statisztikai jelentések nyilvántartanak, mert a legtöbb ember kedv nélkül munkálkodván, tulajdonképpen munkanélkül van, valamint azt a kijelentést is megkockáztathatjuk, hogy az igazi hatásáigalag nyilvántartott munkanélküliségnek sem mindig a gazdasági válság az oka, hanem a munkára készítő kedv részleges vagy teljes hiánya. A munkakedv ilyenformán a legfontosabb gazdasági faktor, érdekes is, érdemes is foglalkoznunk vele.

Tapasztalati úton úgy közelíthetjük meg legkönnyebben, ha megfigyeljük azokat a munkástestvéréinket, akik munkaközben dalolni vagy füttyölni szoktak. Ezeknél szemmel látható és füllel hallható formában jelentkezik együtt a munka és a kedv. Túlságosan könnyű eredményt azonban az ilyen megfigyelés nem ígér. Először is a jókedv legtöbb ilyen esetben egyéni természetű, velejárója a munkának, nem magából a tevékenységből folyik: egy fiatalabb ember vidámabban mozog ugyanazon körülmények között, mint egy morózus öreg, egy egészséges könnyebben, mint egy ütődött. Egy megelégedett dagadozóbb szívvel, mint egy keserűszájú forradalmár. Ugyanaz az ember eljegyzésének másnapján hegyesebb kedvvel, mint egyéb köznapokon. A munkaközben meglesett kedv tehát nem mindig munkakedv is. Másodszor dalolni, füttyölni nem mindig jókedvéből szokott az ember, köztudomású például, hogy a gyerekek sötétben félelmük miatt szoktak füttyörészni, a katonák parancsszóra gyűjtanak nótára a városszálon, nem is annyira saját könnyebbségük, hanem a civil lakosság megnyugtató céljából. Unalmában, szórakozottságában, néha kínjában is elkezd egyikünk, másikunk dudorászni, nem szólva arról, hogy aki felejteni szeretné lelke terhét, az is nótába, füttyszóba fojtja azt akárhányszor. Harmadszor azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy sokszor egészen mellékes, megint csak nem a munkából folyó, de már nem is egyéniségünkhöz kötött külső körülmények is megdaloltathatnak bennünket: a szobafestők például minden valószínűség szerint nem azért nótáznak többet, mint a bűvárok, mintha különösképen vidám gyerekek volnának, vagy a rendesnél kevesebb munkát végeznének, hanem azért, mert olyan érdekesen hatalmas, érces az ember hangja az üres és visszhangos szobában, hogy nehéz volna a kísértésnek ejlenállniok és némán mázolniok a falakat. A gyaloglásnál is ilyenforma a helyzet; nem a gyaloglásban talált gyönyörűségünk miatt szoktunk dalolni, hanem azért, mert könnyebb marsolni taktusra, tehát énekelve.

Hasonló eredményre, illetőleg eredménytelenségre jutunk, ha a munkakedv lényegét s egyben magyarázatát következtetés útján próbáljuk megközelíteni. Csupa olyan végeredményhez jutnánk, amelyeknek viszont a tapasztalati tények monda-

nának ellent. Hiába mondanánk ki például, hogy a munkakedv annak az arányában nő vagy csökken, ki mekkora biztonságban és zavartalanságban élhet a munkájának, nem volna igaz, mert nagyon sok embertestvérünk a kalandot szereti munkaközben, a kockázat vált ki belőle vállalkozási kedvet, vagy a bohémtempók hatnak rá felvillanyozólag. Vannak munkások, akik képtelenek dolgozni, ha megfizetik őket. Van azonban homlokegyenest ellenkező természetű lélek is, akit elhervaszt és lehangol, ha teljesítményét nem értékeli kellőképpen, vagy aki semmihasznára forgácsolja idejét és energiáit, ha hiányzik számára a kispolgári egyformaság, a nekikészülődéshez szükséges bőven mért idő, vagy a holnap gond nélkül való volta. Azt sem lehet tételképen kimondani, hogy igazi munkakedve csak olyan munkásnak lehet, aki hajlami szerint dolgozhatik, vagy akinek nem kilátástalan (esetleg csak gyümölcstelen, értelmetlen vagy mechanikus) a munkája. Meglehet, hogy az esetek nagyobb percentjében így szokott ez lenni, de remekművek köszönhetik megszületésüket annak a körülménynek is, hogy alkotójuk gátlásokkal küzdött, kínokat szenvedett és pokolban érezte magát, miközben létrehozta őket. Általában véve nem szabad azt hinnünk, hogy munkaköziben a mennél könnyebb megoldás váltja ki legbiztosabban a mennél nagyobb örömet. Legkevésbé pedig azt volna szabad feltételeznünk, hogy az alkotó munka eredménye, a mű kedvkiváltó erejű: majdnem mindenki lehangolódik, mikor célhoz ér és fitymálja azt, amit elért vagy ami létrejött, hát csak ez, hát csak ilyen, hát csak ennyi az egész? Pedig — és ezért nem ér semmit az egész filozófálgatás — logikailag egészen más következnie ilyenkor, homlokegyenest az ellenkezője annak, ami történni szokott.

Nem is lehet másképpen úgy tettenérni és felmérni ezt a végtelenül fontos és értékes közgazdasági faktort, a munkakedvet, hogy abból gyakorlati hasznunk is legyen valamelyes, minthogy elkísérjük a kezdete kezdetéig. Ott van a munkakedv, egy forrásból eredve magával a* munkával, az isteni parancsnak nem is annyira a szavai között, mint inkább a mély-séges mély értelmében: orcád verejtékével egyed a te kenyeredet, te férfi és fájdalommal szüld a te magzatodat, te nő.

Munkakedvet, igazit, nem narkotikumot, nem pótlékot, nem mellékes járulékot, hanem munkaszerző, munkamegtartó és munkamegszentelő munkakedvet csak a verejtékkel evett kenyér és a fájdalommal szült magzat szerezhethet. Ez úgy hangzik, mint valami paradoxon, de hát nem az azért mégsem. Legfeljebb azért hangzik ilyen szokatlanul, mert nagyon régóta nem ebből a szempontból szoktuk tekinteni a nagyon is ezek szerint az elvek szerint igazodó világ folyását. Nem árt kissé felfrissítenünk ebbeli tudásunkat egészen az elejétől kezdve.

A munka úgy iktatódott bele a világrendbe, büntetéséül

annak, hogy az első emberpár megtagadta az Isten iránt való engedelmséget. A munka tehát az eredendő bűn egyenes következménye és mindaddig átok gyanánt nehezedik reánk, míg egyedül vagyunk, Isten nélkül sőt Isten ellenére élünk, míg tehát vissza nem térünk Hozzá, az engedelmség régi útjára. Az átok megfogon, a bűnben született embernek így is, úgy is verejtékeznie és kínlódnia kell, mert munkálkodnia kell, az ilyen munkát azonban lehetetlen kedvvel végezni. Az ilyen munkát kerülni akarja ösztönösen az ember, szökik a neheze és fájdalma elől. Tulajdonképpen Isten elől szökik egyre jobban a Sátán hatalma alá. A Sátán alattvalói dologtalanok és magtalanok, hevernek, illetőleg kéjelegnek. A munka problémájának megoldását arról felől keresik, ahol a verejtéket és a kínt valamilyen úton-módon megspórolhatnák, egyszersmindenkorra kitudhatnák az élet mozgató erői közül.

A munkakedv lélektana ennek a meggondolásnak a másik oldalán lép érvénybe, egyszerű módon, lévén bonyolult rendszere helyett egyetlenegy paragrafusa: ember, háládatlan és engedetlen ember, térj vissza oda, ahonnan elindultál, hajtsd meg fejedet engedelmesen a verejték és a kín törvénye előtt és az akkor áldássá válik számodra, örömök kiapadhatatlan forrása, kedvszerző elv a munka elve: eleven megérezése annak, hogy Isten kimondhatatlan atyai szeretete akarja tőlem, hogy verejtékezzem és kínlódjam.

„Senkisem mehet az Atyához, hanem ha én általam”. Senki sem találhat vissza az engedelmség elhagyott ösvényeire sem. Senkiben munkakedv nem ébredhet tehát. Hanem ha ő általa. így lesz Krisztus a jelenlegi munkakrizis megölője, a keresztyénség pedig a legfontosabb közgazdasági faktor.

A munkakedv ugyanis spontán eleven erő. Olyan mint valami hatalmas áradat, amely elé teljesen hiábavaló fáradozás a munka- és állásnélküliség nyúlgátját emelni. Az ilyen munka elindító oka mindig az, hogy a megváltott ember világosan hallja Isten küldetését, módszere az öröm, amellyel akár a mártíriumig végrehajtja nyert feladatát, végcélja pedig Isten dicsőségének a szolgálata.

Tisztelet-becsület minden másfajta megoldási kísérletezésnek egyébként.

B) A VALLÁSOS NEVELÉS.

Keresztyénség és ifjúság.

1.

A hit egyéni, a vallás társaslelki ügy. Legalább két ember kell hozzá, akárcsak a nyelvhez, művészethez, a társadalmi élethez. Beszéd közben az egyik ember beszél, a másik ember hallgatja, s ha nem volt a beszéd hiábavaló, megérti a másik, amit az egyik mondott neki. A művész a művében megmutatja a maga lelkének belső világát, a közönsége meg a saját maga belső világát ismeri fel benne s ha sikerült a műalkotás, elgyönyörködik a másik ember abban, amit az egyik mutatott neki. A társadalmi életben az egyik ember cselekszik valamit, a másik ember elszenvedi ezt a tettet, onnan lehet megtudni, társadalomban él-e még a két ember, ha nem borul fel a helyzet. Úgy cselekedett az egyik, hogy a másik elszenvedhette a cselekedetét. (Ne okvetlen ütésre gondoljunk. Adni is nehéz, ajándékba adni valakinek valamit. Sokszor nem is sikerül s nem tudni ki a hibás benne. Egyik ember, ha ad is, sért, másik ember meg képtelen elfogadni mástól valamit. Ismét mások, ha jótanáccsal szolgálnak valakinek, szinte felingerlik azt, hogy csak azért is ellenkezőképen járjon el.)

Hát a vallás hogy hoz össze két embert? Olyankor beszélhetünk vallásról, ha az egyik ember csakugyan vall. Vallomást mond, bizonytságot tesz. Arról vall, hogy ő már hallotta, tudja, tapasztalta, amit a másik ember még, úgy látszik, nem hallott, nem tud, nem tapasztalt, vagy legalább is nem eléggé, nem hallott eleget, nem tapasztalt megfelelő módon. Azt nevezetesesen, hogy Isten igényt tart reánk. Nem a magunkéi vagyunk, hanem Istenéi. Az az egyik ember, aki ezt a másodiknak bevallja, pap. A másik ember, akinek a bizonytságtétel szól, még nem pap; abban a pillanatban azonban, mikor már nemcsak hallgatja, de el is hiszi a pap bizonytságtételét, már maga is pappá vált. Onnan lehet látni, hogy pap lett belőle, mert nem tarthatja meg ezt a vallomást magának. Kénytelen tovább adni, mások tudomására juttatni, úgy van a „vallással”, mint a jóhírral, szalad vele szomszédolni! Ezért is nevezik a mi vallásunk „jóhírét” Jézus Krisztusról görög néven evangéliumnak, eü, azaz jó és aggelion, vagyis izenetnek, hírnék.

Minden vallásban két ember szerepel, pap és nem-pap, de nem minden vallás papja hozza jó hír gyanánt azt, hogy Isten parancsol belőlünk emberekből. A pogány pap Istene nem gondviselő mennyei édesatyja szegény pogányoknak, hanem vérszomjas, kegyetlen, kapzsi, zsarnok bálványuk, akitől reszketniük és akinek adózniuk kell. A mi református keresztyén val-

lásunk evangyélioma azonban igazi *εὐαγγέλιον*, jóhír, mert csupa örvendetes dologról hoz számunkra üzenetet. Először is okát adja minden multi szenvedésünknek, gyötrelmünknek, hiábavaló erőfeszítésünknek. Azt mondja róluk, hogy mindez nem hiábavaló és főképen nem magáértvaló kínlódás volt. Isten nem úgy nyomorgatott bennünket, mint az éretlen gyermek a katicabogarat, hanem értelme volt mindennek. Isten ezen az úton mutatta meg nekünk, hogy mi az övéi vagyunk s azért nem lehet nyugtunk, azért sikertelen az életünk folyása, mert nem úgy élünk, ahogy ő szeretné, nem azt csináljuk, amiért ő erre a világra teremtett bennünket. A jóhír első része tehát ez: Ember, te az Istené vagy, miért nem akarod tudomásul venni, meddig rugódozol még ellene — hiába?

A jóhír második mondanivalója a Bibliáról szól. Nem úgy élsz — folytatja, ahogy Isten szeretné. Pedig Isten kijelentette már, hogy mi az ő akarata. A Biblia ó-szövetségi részében bennefoglaltatik Isten törvénye, és ez a törvény érvényes törvény. Betelik rajtatok emberek, akár engedelmeskedtek neki, akár ellenszegültök. Én népem vagytok ti, emberek, ezt izeni Isten, valamennyien, akik hallottátok és tudomásulvettétek az én parancsolataimat, amelyeket a Bibliában kijelentettem néktek.

A jó hír harmadik része azért nagyon jó hír, mert az ember éppen a törvény érvénye alatt kénytelen nagyon is megérezni, hogy nem tud a törvény szellemében élni. Anyától születünk, hát bűnösök vagyunk, érzünk magunkban egy másik törvényt, mely Isten törvénye ellen érvényesül bennünk. Bár akarjátok, de ez a test mindig tehetetlen és rest. A jóhír arról is tudósít bennünket, hogy megszabadulhatunk a bűn e hatalmából, ha elhisszük a Péter sziklaszilárd hitével, hogy Jézus a Krisztus, az élő Istennek fia. Krisztus a Jézus, vagyis szabadító. Meghalt, megfizetett értünk, kibékített az Atyával bennünket s az Atya nem haragszik többet reánk, nem tulajdonítja bűnökül a bűneinket, elengedte, ne nyomjon, ne kötözzön meg, ne ragasszon földhöz az többé egyikünket sem. Nincs több teher a vállunkon, nincs több bilincs kezünkön-lábunkon, felkelhetünk, elindulhatunk és mehetünk vígan, örömmel, könnyen, szabadon. Krisztus megfizetett értünk, szabadok vagyunk — hirdeti az evangyéliom.

A mi református keresztyén vallásunk azért keresztyén, mert ezt a jóhírt vallja minden embernek, aki még nem halotta, vagy nem hitte el ezt a jó hírt, emlegeti azok közösségében, akik már maguk is megtapasztalták egyszer, sőt tapasztalják minden lépten-nyomon. De azért református és nem másilyen keresztyén a vallásunk, mert hiszi és vallja az egyetemes papság elvét, vagyis azt, hogy Krisztus az egyházát egyen-egyen valamennyiönk sziklaszilárd hitére építette, nemcsak a Péterére. A mi egyházunkba hiába született bele valaki. Hiába

van református anyakönyvbe elanyakönyvelve. Még az sem elég, hogy református vallásoktatást nyert, ágendázott, megkonfirmált és vasárnaponként református templomba jár, református prédikációkat hallgat. Ez mind csak a Péter hite és válása Szabadító Jézus felől. Péter tovább adta utódainak, a pápáknak, azok a püspököknek, azok a többi papoknak, azok a híveknek s aki közülük elfogadta a jó hírt, ezáltal tagja lett az egyháznak. A mi egyházunk missziés egyház, csak az válik tagjává, akinek egyéni hite elég erős a szabadító Jézusban ahhoz, hogy mint pap, bizonyosságot tehessen hitéről másoknak, akik még nem sziklaszilárd hittel bizonyosak a felől, hogy Jézus a Krisztus, a szabadító, az élő Istennek fia.

2.

A mi egyházunk missziés egyház, gyermekeink ebbe az egyházba születnek bele, ebben az egyházban kereszteljük és konfirmáljuk meg őket. Azt jelenti ez a tény, hogy a mi egyházunkban minden felnőtt papja az ifjúságnak, tehát Isten szerint való kötelessége minden felnőtt református atyafinak, hogy bizonyosságot tegyen a nálánál fiatalabbaknak arról, hogy Jézus a Krisztus.

A nálunk fiatalabbak nem egykorásúak mind. Vannak közöttük gyermekek, serdülők, ifjak, fiatalok. A bizonyágtétel ezekben az években meglehetősen nehéz feladat, mert nem nagy a becsülete ilyenkor a szónak. A nálunknál fiatalabbak általában véve gyakorlatias érdeklődésűek, sokkal értékesebbnek tartják a szavak helyett a kézzelfogható valóságokat, különösen a tartalmas cselekedeteket. Ebben úgyszólván valamennyien megegyeznek, bár életkoruk szerint más-másképpen fordul felénk a bizonyágtételek felé.

A gyermekeknek szülőkre, atyára és anyára van szükségük. Akármilyen különösen hangzik, ember, anyától született ember számára megoldhatatlan feladat ez: apjává, anyjává lenni a gyermeknek. Ura, parancsolója, zsarnoka tudok lenni gyermekemnek csak, még saját gyermekemnek is, vagy megfordítva, kényeztetője, rabszolgája, megrontója, de apja vagy anyja csak mint Jézus Krisztus megváltottja lehetek. Egyházunknak gyönyörű, de csupán kegyelem által lehetséges feladata, hogy a beleszületett gyermekeknek igazán atya és anyja, anyaszentegyháza lehessen. Hogy minden felnőtt, tehát szülő, nevelő, gazda, minden „nagy” úgy érezze, gondviselője, őrzője, fenntartója a gyenge gyermekeknek. Nem program kell ide, hanem szeretet, amely mindent eltűr, mindent elfedez, mindent megért és — soha el nem fogy. A vasárnapi iskola valami ilyet akar: atyai, anyai érzéseket, főleg felelősséget ébreszteni a nagyobbakban a kisebbek iránt, de egész életünknek valami

ilyenné kell átnemesednie, mert gyermekeink számára a legerősebb bizonyoságtévő ereje a lelkünkben feljők áramló szeretet melegének van, nem a beszédnek.

A serdülőknek már más a szükségletük. Ők vezetőre, közkeletű kitétel szava szerint példára, példányképre, ideálra vágyakoznak. Abba az életkorba jutottak, mikor meg kell kísérelniük a maguk lábán járást, az önállóságot, az életből késtőlót kapnak, próbát tartanak s minthogy ők ezt idáig soha nem próbálták, mások életéből kell ellesniök, vajjon mitévők is legyenek. Ilyenkor is kár a sok szóért, amely arról tart erkölcsi tanítást, milyen az Isten törvényei szerint való, a Krisztus erejére támaszkodó egyedül helyes és igaz élet. — Egyféleképpen lehetséges a bizonyoságtétel: megindulunk serdülő ifjaink élén, vagy mellettük, vagy legalább is szemük láttára a jó úton a kegyelemből hit által nyert erők birtokában, hogy ők is megindulhassanak, gyáván, bizonytalanul, tántorogva, sokat elesve, meg újra feltápáskodva és nekiveselkedve, sokat elcsorgatva az élet kútfejénél merített vízből, de megint csak rájárva újabb italért erre a jó kútra. Egyházunk öregebbjei vegyék jól tudomásul ezt a helyzetet: serdülőink vizsga tekintete előtt élünk, olyan, mintha kirakatban, üveg alatt élnénk.

Ifjaink abban különböznek serdülőinktől, hogy amit azok még csak utánozgatnak, próbálgatnak, azt emezeknek már igazán élniök kell, még pedig önmagukra utaltan, önálló formában. Beszélni beszédközben, járni járásközben tanultunk meg, magunk erején önálló életet élni sem tanulhatunk meg egyébképen, mint hogy egy nagy és nehéz pillanatban — egyedül maradunk. Ifjainknak ebben a nehéz órában jóbarátja van szükségük, mindent megértő, résztvevő és mégis a szabadságra teremtett lelket semmiféle ürügy alatt meg nem kötöző jó barát kellene nekik, mint egy falat kenyér. A tékozló fiú édesatyja volt ilyen jó barátja engedetlen fiának, aki kiadta néki az örökséget, volt szíve maga szabadjára hagyni őt, nem kísérni el a messze útra, nem avatkozni az ügyeibe, csak alázatosan várni, várni tudta vissza és imádkozni tudott érte, mert minden egyéb hiábavaló fáradozás lett volna. És tudott örülni a jöttén, tulkot vágatni örömeiben — a szemrehányás szózuhatagának özönei helyett. Mert csak így nyerhette vissza lélekben azt, aki elveszett volt és megtaláltatott. Mennyivel több ifjú léleknek lehetne bizonyoságot egyházunk felnőtt társadalma, ha az önállóságra törekvés amúgy is minden örömet kritizáló és lefitymáló korosztályainak Krisztus erejéből fel merné kínálni a barátságát, a helyett hogy a tekintélyén esett csorbákat köszörülgetné — igen-igen mérsékelt sikerrel.

A fiatal lányok és legények, a tékozló fiú odahaza maradt bátyjai és nénjei, vagy a már megtért tékozló ifjúság munkatársakat, testvéreket keres a nálánál öregebb református

keresztyén atyafiak sorában. Nevelésük végetért, életpályájuk éppen hogy megnyílt a kezdet kezdetén. Nekik bizonyoságot egyféleképp tehetünk: helyes munkamegosztás formájában. Krisztus szerint ez csak olyképpen lehetséges, ha a vének álmait egészíti ki az ifjak látása. A jövő a múlt tanulságain épül, de sohasem azonos a múlttal. Szerencsétlen időszak az, amelyben a vének lenyesegetik az ifjak szabad röptét egyedül biztosító evező szárnytollakat, vagy ahol az ifjak levegőbe építik felelőtlen elgondolású fellegkakukvárait. Egyházunk öregebbjeinek a fiatalok seregével szemben az a feladatuk, hogy örökségül csak olyan álmokat hagyjanak nekik, amelyekre jövő látások mint biztos fundamentumra épülhetnek.

8.

A hit hallásból van. Akármilyen fontosnak tartjuk is ifjúságunkkal szemben mindenkori magatartásunk bizonyoságtételét, mégsem hallgathatjuk el az evangélizálás szükségességét már a gyermekkortól kezdve a nevelés befejezéséig, sőt azontúl is természetesen — az emberi kor végső határáig. A hit hallásból van, evangélizálnunk kell kisgyermekeinket, serdülőinket, ifjainkat, eladóleányainkat és házasuló korba jutott legényeinket is. Kérdés e tekintetben csupán ez az egy lehet: hogyan?

A hitoktatás a dolog természete szerint felöleli az üdv-történet egész anyagát még az elemi iskolás korban. Helyesen és jól van ez így, mire iskolahagyott lesz a gyermek, ezt az egész anyagot tudnia kell és illik is. De más dolog tudni és egészen más dolog aztán: hinni valamit. Evangélizáló ereje a gyermekkorban — kivételes eseteket leszámítva — leginkább csak Jézus Krisztus születése történetének van: az advent és a karácsony ünnepekörének. Az észövétségéből megérezte már a gyermek is, hogy mindnyájan tökéletlenek és gyarlók vagyunk, önmagunktól képtelenek a szabadulásra, lelke megtelik vágyakozással a várakozás boldog idejében és kitárul az örömhír hallatára, hogy van szabadulásunk, mert született Megváltónk, ki az, Úr Krisztus a Dávid városában.

Annál élénkebben megragadja a serdülők képzelete az egyetlen tökéletes vezetőnek, a földön járó és ható Jézusnak az alakját. Jézus élete, életének mozzanatai, tanításai és csodái szinte mintha az ő számukra lennének megírva a Szentírás lapjain. Igen, igen, ez az a magasabbrendű élet a követendő példa, a követelt jelek s a megsejtett törvényszerűség, mint buzgó erőforrás, amely után egész valójuk sóvárog ezekben az időkben. Karácsonytól nagypéntekig tart a serdülők világa az evangélium szerint.

Nagypéntek azonban már a mindkét nembeli ifjaké. A

serdülő még nem bír szenvedni, nem is szereti a szenvedést, annál nagyobb csoda és kiapadhatatlanabb erőforrás az ifjak számára a Krisztus keresztye. Az ifjú nem állhat meg a próbálkozásnál, a minduntalan vereség szegény serdülők életporciója, az ifjaknak meg kell már indulniok, még pedig a siker reményében, hogy tehetnék ezt meg bűnöktől terhelten. Le kell, hogy vegye valaki roskadozó vállukról a szörnyű terhet. De ki tehetné más meg ezt, mint a keresztfán függő Krisztus? És még egyet kell megtanulniuk egyidejűleg: a szabadon maradt vállakra felvenni — a mások keresztyét. Erre meg a nyitott sír csodája taníthat meg földi embert, semmi más egyéb. Drága evangelizációs erők sugároznak Nagypéntektől — Húsvétig ifjú lelkek felé a keresztből, a lepecsételt és a nyitott sírból.

Sok keresztyén élet aztán meg is állapodik itt és sehogysem mozdul tovább egy tapodtat sem. Fiatalladók és legényeink sem mentek ettől a nagy kísértéstől. Egyházunk evangelizáló szolgálatának a feladata, hogy ezt a nagy-nagy reménységet jelentő táborot tovább segítse a dicsőséges testében feltámadt, mennybe felmenő és onnan Isten Szentlelkét tanítványaira leküldő Jézus Krisztus alakja felé. „Vegyetek Szentlelket” — „elmenvén, tegyetek tanítványokká minden népeket” — nem teljes keresztyén nevelésünk a missziós parancs közvetítése nélkül. Más oldalról pedig: tettük legyen akár a külmiszert is akármilyen rokonszenvesse kis gyermekeink szemében már jóelőre — mégsem avathatjuk őket egyházunk munkás, élő tagjaivá hamarabb — mint ifjúkoruk befejezésekor — áldozócsütörtök és pünkösdi evangelizáló erejének a közvetítése által. Elhamarkodott gesztus a kézzátétel — gyermekkorban, de nem lehet meggazdálkodni mégsem, ha nemcsak nevünk szerint vagyunk misszionáló egyház.

De az egyházi munkára kibocsátáskor véget ér felelősségünk ifjúságunkkal szemben (előbb nem!), hogy helyt adjon egy merőben új felelősségérzésnek, melyet a felnőtt testvérek lelki közössége egymás iránt kell, hogy érezzen — mindhalálig.

Ifjúság és Krisztus.

Két dolog nem kétséges a fenti relációban. Az egyik az, hogy minden ifjú *akar* valamit. Hiszen ifjúnak lenni annyit jelent, mint akarni. Aki ifjú, az még nem érhetett el semmit, csak próbálkozott sok mindenfélével. Addig ifjú az ember, míg útban van, nem érkezett meg, nincs készen élete munkájával, semmije sincs, csak tervei, szándékai, nagyotakarásai vannak. Aki nem ilyen, az nem ifjú, hanem koravén, természetellenes, beteg, szánnivaló valaki. Te nem ilyen vagy, igazán ifjú vagy, tehát akarsz valamit.

A másik dolog, ami felől kétség nem lehet, az, hogy te, éppen te, vagy te is, ó ifjú, *Krisztustól akarsz* valamit. Ez abból lett nyilvánvalóvá, hogy itt vagy az ő diplomában. Nem voltál vele kénytelen, odahaza maradhattál volna, de mégis eljöttél. Nagyon sok ifjú, még több másfajta ember távolmarad az ilyen helyektől és alkalmaktól. Annak a jele ez (ők talán nem is tudják, de mi annál jobban tudjuk), hogy ezúttal még nem akar Krisztus tőlük semmit, tehát ők sem akarnak Krisztustól semmit. Megengedi Isten nekik, hogy egyelőre a maguk útján haladjanak, a maguk dolgát végezzék. Ha Krisztus dolgait emlegetik előttük, vagy Isten útjára hívogatják őket, csak nevetnek rajta, bosszankodnak miatta, vállukat vonogatják közömbösen a hallátára, vagy pedig értetlenül néznek reánk. Meglátszik rajtuk, hogy nem ügyük nekik ez az ügy, még ha hajlanak is a szóra és békesség kedvéért velünk tartanak egy darabig, leperereg róluk minden, úgy távoznak körünkől idő múltán, mintha soha itt sem lettek volna. Szavunk idegen nyelv a fülüknek, életünk rejtvény a számukra, de olyan rejtvény, mely nem érdekli őket s amelynek meg sem kísérelik a megfejtését. Te azonban nem vagy közülük való, ó, ifjú, te miközülünk való vagy, még akkor is, ha ebben a pillanatban talán nem is értesz velünk egészen egyet, sőt akkor is, ha haragszol azért, hogy ide kerültél közénk, mert hallatlanul, mindenekfelett érdekel ez a mi ügyünk, a Krisztus ügye, — éppen azért, mert neked is gondod, bajod, örömed, fájdalmad, kényes pontod, fogas kérdésed van — tehát te ügyed is. Akár tagadod, akár bevallód, akár tetszik neked, akár nem, akár szégyened, akár dicsekedésed: te Krisztustól akarsz valamit, ó, ifjú, akár csak mi, mindnyájan, akik valamennyien Krisztustól szeretnénk, óhajtunk, követelünk, koldulunk, akarunk valamit.

Egyesegyedül az a kérdés: mit is akarsz voltaképpen? Hagyjuk egyelőre figyelmen kívül a másik két körülményt, hogy Krisztustól akarod és hogy valóban akarod, az egész életteddel, nemcsak úgy futólag, alkalmilag, gyöngé vágyképpen, hanem úgy akarod, hogy meghalnál, ha meg nem kaphatnád, ne beszéljünk, mondom, ezúttal se egyikről, se másikról, csak arról az egyről: mit is akarsz hát voltaképpen, ó, ifjú, olyan hevesen és olyan mindenáron?

Igen, természetesen, kétségkívül: elsősorban élni akarsz, hiszen még eddig csak alig hogy éltél. Magát az életet akarod, de a maga teljességében, korlátozás nélkül, hamisítatlan mivoltában, szüntelenül, kiürítve fenéig. Tavaszkorodba jutottál és valahányszor kitavaszodik, mindig azt szokták mondani, szinte harsog a mező, olyan haragos zöld és hallani lehet, hogy nő a fű, olyan gyorsan, olyan erősen, olyan feltartóztathatatlanul nő. Az is szokás-mondás, hogy télen harapófogóval se lehetne kihúzgálni a fából a rügyet, tavasszal meg kalapáccsal se le-

hetne visszaeröltetni oda, ahonnan magától, erőnek-erejével ki-pattant. Tavasz van a te életedben is ó, ifjú, élni szeretnél, az életet akarod, azért próbálsz meg minden megpróbálhatót és csak egy gondod, egy törekvésed van, hogy ne élj hiába, hogy sikerüljön az életed és ifjúságod erejének és lehetőségének teli poharát körömpróbáig kiihassad, ne maradjon az életedből ki-élvezetlenül egy kicsi kis csepp sem.

Most pedig beszéljünk arról, hogy nem általában szeretted te ezt az életet, ó ifjú, hanem az életedet, a te magad életét szereted és akarod benne. Nem arról van szó voltaképpen nálad, hogy milyen jó élni és milyen szép az élet. Ha így éreznéd, ha ezt akarnád, nem volnál ifjú már, hanem még mindig gyerek volnál, aki olyan magáról is elfelejtkezve éli világát, hogy azt se veszi észre, ha fájdalmat okoz neki valaki vagy valami, csakhogy nagyon el legyen foglalva, le legyen kötve a figyelme valami egyébbel. Te nem vagy már gyerek, ifjú legény, fiatal leány, te már magadat is akarod. Felfedezted, hogy te vagy te és azóta másnak is szeretnéd megmutatni, hogy ki vagy te. Kedves mondása az ifjúkornak ez, talán a legkedvesebb: majd megmutatom én! Mit akarsz megmutatni vajjon, valahányszor ezt emlegeted? Magadat akarod megmutatni, azt, hogy ki a legény a csárdában, ki a legderekabb leány a faluban. De sokat is tépelődik ezen a kérdésen a fiatal lélek: Ki vagyok én? Mi vagyok én? Milyen vagyok? Azért ülnek a lányok annyit a tükör előtt, azért csinosítják magukat akkora gonddal. Mesebeli tükörtől kérdezik ilyenkor: Tükröm, tükröm, édes tükröm, ki a legszebb a világon? Ezért versengenek annyit egymás között a legények, hol tréfából, hol véres-komolyan, azért született ez a nóta: Vagyok olyan legény, mint te, Vágok olyan rendet, mint te. Ha nem hiszed, gyere velem. Fogd meg az én kaszanyelem. Ugyanezért aratnak némely vidéken bundában a legények, vagy kerékkal a hátukon vagy minden vágásra teljes kört írva le a levegőben, pusztá virtuskodásból és egymás közötti versengésből. Minden ifjú magamagát akarja megmutatni először is magamagának, azután legénybarátainak, illetőleg leánypajtásainak, harmadsorban apámuramnak és anyámasszonyának, majd a legények a lányoknak és megfordítva, legvégül az egész világnak.

Mindez pedig még csak a kezdet. Mert ez a nagy magunkmutogatása nem hiába történik. Az ifjúkor is két részből áll és a komolyabbik fele akkor kezdődik, mikor nem én-magam vagyok fontos, tehát nem az, hogy én vagyok és vagyok, aki vagyok, hanem az, hogy ne legyek hiába, nyomom maradjon ezen a világon, valami jele annak, maradandó, látható jele, hogy én is voltam, én is éltem. Egy nagy gondolkodó tudós ezt a törekvést így fejezte ki: Hát boldogságot akarok én? Én a *művem*et akarom.

Csakugyan boldogító érzésnek tetszik, mikor ifjúkorunkban első teljesítményünk sikerén örvendezhetünk. Milyen piros az arca az örömtől annak a leánynak, akinek az első főztjét megdicsérik, hogy csillog a szeme a legény-fiúnak, ha megveregeti apja a vállát: Ezt jól csináltad, fiam, dicsérlek érte! Vagy éppenséggel: büszke vagyok rád!

És mindez megint csak kezdete valaminek. Annak, hogy felfedezte az ifjú legény, meg a fiatal leány sajátmagán kívül a másik embert, aki nélkül hiába csinálom, amit csinálok, eltűnik nyom nélkül és hatástalanul. Hasztalan kiáltok akkorát, hogy megreszketnek belé a falak, ha nincs, aki hallgasson rám, nincs értelme a legnagyobb erőfeszítésnek sem, ha senki sem feszül ellene a másik oldalon és mivégre hozom létre tökéletes alkotásaimat, ha észre sem veszik, vagy senki se törődik vele. Mihelyt erre eszmél az ifjú lélek, új korszaka kezdődik napjainak: eddig magának való élet volt az élete, most indul el a társasélet útjára, a barátság ideje jött el, majd elkövetkezik a mátkaság ideje is. Ebből már csak az ifjúság vége felé van előrevezető út: a családi élet és a közélet felé. Ilyenkor tapasztalja meg az ifjú legény és a fiatal leány azt is, hogy helyéért ezen a világon mindenkinek fizetnie kell, mert nemcsak nekem van jogom az életre, hanem a másik embernek is s a többi ember annyi helyet enged nekem, amennyit önmagamból odaadok másnak fizetség fejében. Az áldozat, a szolgálat nagy törvénye ez, a társas-együttélés alapvető szerződéspontja. Erre a képességre volna legtöbbször legnagyobb szükségünk s ez telik tőlünk legszűkösebben, legtökéletlenebbül.

Ideje, hogy sort kerítsünk erre is: az a tévhit járja, hogy az ifjúkor boldog idő. Minden öregebb ember úgy emlékszik leánykorára, legénykorára, hogy soha többet nem volt neki olyan jó dolga, mint akkor. Pedig önmagát csalja a legtöbb ember ilyenkor, valóságnak veszi az emlékeket. Az ifjúkor nem boldog. Nem boldog *csak azért*, mert az ifjúság ideje. Nem boldog az ifjú legény és a fiatal leány, hiába szokott és szeret nagyokat mulatni, sokat nevetni, hiába majd kicsattan piros orcája az egészségtől, hiába ragyog ki szeméből az életöröm és hiába dagadozik keble az önérettől, egész valója az erőtől és ügyességtől. Mégis boldogtalan, mert hiába akarja, amit akar, nem sikerül neki.

Szeretnék erről mentül kevesebbet szólni, mert nagyon szomorú mondanivalóm ez. Nincs is sok értelme az ittvesztéssel, hiszen nem megoldás a felelőtlenség. De két dolgot nem hagyhatunk említetlen. Őszintén meg kell vallanunk azt, hogy a kívülről mégis csak látható öröm sem igazi öröm, hanem drágán vásárolt mámor észrevehető jele. A legényeket az ital hevíti, a lányokat a tánc szédíti olyanokká, mintha örvendeznének, az idő múlását a játék és a semmittevés felejteti velük.

Ne tagadjuk el, legalább ilyenkor és önmagunk előtt ne azt sem, hogy a semmihasznára telő élet józan perceinkben keserít bennünket. Nem elégíti ki lelkemet a körömpróbáig felhajtott pohár telije, nem sikerül megmutatnom magamat igazán, nem maradt igazán nyomom a világon, különösen pedig — és ez, fáj legkeservebben — egymagámra maradtam. Vannak ugyan körülöttem-mellettem emberek: öregebbek, fiatalabbak nálam, vagy velem egykorúak, de az öregeknek nem tudok engedelmessékedni, a fiatalabbak nem fogadnak szót nekem, a magammal egyivásúakkal meg torzsalkodom, vagy csalódtam bennük, vagy haragban vagyunk egymással egészen. S lassankint eljut az ifjú lélek egészen a kétségbeesés partjára. Nem sikerült az élet. Összetörtem én magam, elpocsékoltam magamat, semmittevő valaki lett belőlem. Elhagytak a többiek, nincs egy jótét lélek, aki megértsen, vagy segíteni próbálna. Nem érdemes élni.

Igen, ne is állítsd az ellenkezőjét: ott fekszel koldusmódon kifosztva és másoktól elhagyatva és nem találsz vigasztalást. Nem is menthet meg senki és semmi más, egyesegyedül az, ha megvilágosodik előtted, hogy nem a többi embertől, nem is magadtól kérsz valamit, hanem Krisztustól akarod, amit akarsz. Még csak nem is az élet poharát akarod még alaposabban kiinni, hiszen nincs már benne több vagy egyéb, hanem Krisztustól vársz valami jobbat, valami többet, valami más egyebet, az lesz aztán igazán az élet, az időigvaló csak hazudta magát annak.

Ha az élet poharát erőltetnéd tovább, egészen eltikkadnál és *életunt* ember lenne belőled ifjúságod idejének végén. Ha a másik embertől, a többiektől igényelnél valamit, vagy folytatnád tovább a szemrehányásaidat, hogy ők a hibásak, változzanak meg, foglalják jóba magukat ezentúl: még keserűbb leckéket adnának, mint eddig számodra arról, hogy ne számíts rájuk, nincs segítség, különben is nem ők a hibásak, hogy csődbe kerültél, egyesegyedül te. Végképen magadra maradnál s *embergyűlölő* módon menekülnél egyedülléted Robinzón-szigetére, de megnyugodni ott se tudnál. Ha magadtól várnád a kibontakozást, még jobban belebonyolódnál az akadályokba, méginkább kiderülne a tehetetlenséged, még jobban belevesznél a hazugságok hálójába, ahol egy jobsorsra érdemes, bűnnélkül való, tehetséges, sőt zseniális valaki vergődik a megnemértés, az elgáncsolás, a vértanúság méltatlanságában, míg ereje végkép el nem fogy. *Önmagával meghasonlott* ember lenne belőled s csak véletlenül múlték, hogy tépelődő külön, egészen elsötétült örült vagy összeroppant lelkű öngyilkos módjára végezd az életet. Különösen ez az utolsó mód a legkedveltebb ifjú emberek között: pénteken gyufát inni, hogy szombaton szép halott lehessen belőlem és vasárnap temessenek, ifjak vigyék kék koporsó-

mat, egész falu kíséren ki, mindenki sirasson, milyen nagy kár értem.

Mindez betelne rajtad is ifjú legény, fiatal leány, de te Krisztustól várod a megoldást, a jobb, a szebb, a más: az új életet. E világtól, a másik embertől, önmagadtól már nem vársz semmit. Úgy-e *nem*? De érted-e jól, hogy *semmit*? Semmit nem vársz, mert megérezted, hogy nem érdemes. Képtelen vagy élni, lehetetlen élned így tovább. Nem az a baj, hogy az élet nem ér semmit, nem is az emberek hibásak. Te vagy a bűnös. A te bűnöd az oka annak, hogy nem tudsz élni az emberek között. Ez az érzés, ennek a világos tudata szokta a többieket a halálba kergetni. Téged is a halálba kerget, oda kell, hogy kergessen, különben nem élhetnél új életet, még mindig a régít folytatnád s megint csődbe kerülnél. Neked is meg kell halnod. De te azt is megérezted, amit az öngyilkosok nem, hogy Krisztusban kell neked meghalnod, különben nem oldódott meg semmi sem.

Megérezted, hogyha a Krisztusban kell meghalnod, nem kell meghalnod, mert Krisztus már meghalt mindnyájunk bűneiért. Az én bűnömért is meghalt, a tiedért is meghalt. Nincs tehát menekvés emberi ész szerint, meg kell halnunk a bűnünk miatt, minden megoldási törekvés hiábavaló, mert a bűnünkből nem menekülhetünk magunk vagy mások emberi erején. De mégis van menekvés, van szabadulás Krisztusban úgy, hogy bűnös vagyok ugyan, de Isten az én bűnömet nem tekinti többé bűnnek, mert el tudom hinni azt, hogy ezek az én bűneim nekem meg vannak bocsátva Krisztus halála érdeméért. Elhiszem, hogy Krisztus énmiattam is, de én érettem is halt meg. Érzem, hogy Isten nem haragszik rám többé. Még elgémberedett vagyok abban az állapotban, ahogy a bűneim összekötöztek, földhöz nyomtak, másoktól elválasztottak és magammal is jótéhetetlenné tettek. De azért szabad vagyok és tudom, hogy mostantól kezdve már enyém az élet. Úgy-e ifjú legény, fiatal leány, hogy mindig erre vártál és erre vágytál? Ugy-e, Krisztust hívtad mindig és ezt akartad tőle? Az új életet!...

Krisztus és ifjúság.

Szükség nektek újjászületnetek. Krisztus Nikodémusnak mondta ezt először, de nem *csak* neki mondta. Nekem is mondta és neked is, ó, ifjú legény vagy fiatal leány. Mindenkinek azt szokta mondani, aki rajongva közeledik hozzá és olyanokat mond neki, hogy: „Mester, tudjuk, hogy Istentől jöttél tanítóul, mert senki sem teheti e jeleket, amelyeket te teszel, hanem ha az Isten van vele”. Mintha csak azt akarná ezzel helyreigazításképpen mondani: édes fiam, én nem tanítóul jöttem Istentől, hanem a te Megváltódom jöttem tőle. Édeskevés haszon származ-

nék abból rád, ha én most fejedet akármilyen bölcsen oktatgatni kezdeném, a bűneid pedig jóvátétlenül nyomnának és gyötörnének tovább. És nem is arról van most szó, miféle jelekkel igazoltam magamat előttetek, hogy Istentől jövök-e vagy egyebűn. Ti se azt latolgassátok tehát, megbízható jók-e ezek a jelek, vagy sem, hanem áron is megvegyétek ezt az alkalmatosságot, mely adatott nektek bűneitek bocsánatára. Én általam és higgyetek bennem. Haljatok meg bennem a bűnnek, szülessetek újjá. Szükség ez nektek, e nélkül nincs új élet. Ha ez meg nem történik véletek, nem történt tulaj donképen semmi.

Ez, hogy „szükség”, olyanformán értendő, mint mikor az ember víz alá merült és egyszer csak érzi, hogy most pedig lélekzetet kell vennem, vagy megfulladok. Szükség nekem lélekzetet vennem. Nem rám van bízva a dolog, hogy vagy megteszem, vagy sem, tőlem függ, hogy jónak tartom, hanem sokkal szigorúbban úgy van, hogy vagy megteszem, vagy elpusztulok. Szükség nékem újjászületnem és egyszercsak érzem, hogy nagy váltság árán ugyan, de megtörtént: újjászülettem, nem az vagyok, aki eddig voltam, nem olyan a világ, mint eddig volt, most valami egészen más következik: új élet. A régiek elmultak, íme, újjá lett minden.

Eleinte, azt gondolja az ember, hogy rendre és sorra az fog sikerülni, ami addig nem sikerült. Az lesz az új élet, hogy ahol eddig csatavesztés jellemezte életünk folyását, ott most a győzelmek egész sora fog bekövetkezni. Az élet eddig adésum maradt, kielégítetlenül hagyott, epekedtem és éheztem, most törleszt az élet a kamatok kamatjával, megelégit, jóltart és csillapítja szomjúságomat. Eddig nem tudtam megmutatni lényem igazibb és értékesebb felét, ezentúl megismerhet a világ: lehullott kezemről a bilincs, lábamról a béklyó, hátamról a teher, arcomról a lárva, ajkamról a zár, meg tudom mutatni magamat. Nyomom marad ezen a világon, mert összeomlott közöttem és a másik ember között a válaszfal, hatni tudok rájuk, barátkozni velök, szolgálatukra állani és rábírní őket, hogy egy. munkaközösségbe lépjenek velem.

Tévedek, ha így gondolkozom. Jézus Krisztus nem az én programom végrehajtására vállalkozik. Megmondta nyíltan és őszintén, hogy nem lehet az új posztót hozzávarrni az ó-posztóhoz, mert akkor az még nagyobb darabot szakít ki az ó-posztóból s nem lehet az újbort ó-tömlőbe tölteni, mert szétveti s kiömlik, nagy-mohón felnyalja a föld. Ha én igazán új életet kezdek, nem maradhat meg a régiből a programom sem, azt is oda kell hagynom s egészen rábíznom Krisztusra, hogy mit akar ő éntőlem? Nem fontos immár többé, hogy én mit akartam tőle, amit akartam, megkaptam. Őt magát akartam. Ő itt van az életemben, most már ő következik. Bizzam csak rá magam egészen, ne törődjem a magam dolgával, az is a legjobb

kézben van, ha Őnála hagyom. Kérdezzem csak teljes bizalommal meg Tőle, mit akar tőlem ő?

ő ugyanis olyan egészen mást, csupa új dolgot akar tőlem, mint aminők idáig az életemet jelentették, mintha azokról soha többet szó sem lehetne ezután. Az első, amit akar tőlem, éppen ez a megfelejtkezés eddigi magamról. Eddig okos voltam, ügyes voltam, forgolódtam a világban, ismertem a járást, tudtam a dörgést, megtanultam, hogy útja-módja van mindennek. Most egyszerre azt akarja Jézus, hogy mindezt felejtsem el. Ne legyek okos és ügyes, jól forgolódo, tapasztalt, emberismerő, utakat-módokat tudó, hanem legyek tehetetlen gyerek. Maszületett csecsemő legyek, aki csak kapálózom és tapogatózom ezen a világon. Ne azért legyek ilyen, mert ilyen akarok lenni, vagy mert ilyenkor esetleg így szokás, hanem ismerjem be, hogy ilyen vagyok, nem lehetek másmilyen, hát ne is próbáljak másmilyen lenni. Újjászülettem, új életem kezdődött: újszülött csecsemő vagyok Krisztus által és Krisztusban. Ha pedig az vagyok, hát legyek az. Legyek gyermek. „Ha meg nem tértek és olyanok nem lesztek, mint a kisgyermek, nem mehettek Isten országába.” Te megtértél, légy tehát olyan, akárcsak a kisgyermek.

Nem azért akarja ezt tőled Krisztus ifjú legény és fiatal leány, mintha örökké ebben az állapotban szándékozna felejtetni most már koporsód bezártáig, hanem azért akarja, mert az újjászületés nem folytatása semmi réginak. Pál apostol egészen más valaki volt a damaszkuszi út után, mint annak előtte. Anyyira valami egészen mást akar Krisztus, nem a csecsemősorban veszteglést, hogy nyomban azután másodsorban a naponkinti növekedést köti a lelkünkre. Ez a naponkinti növekedés éppen olyan becsületes, rendszeres és elegendő lelki táplálék-vétel következménye, mint ahogy a csecsemők súlygyarapodása testi táplálkozás eredményeként mehet végbe csak. Krisztus azt akarja tőled, kedves ifjú legény és fiatal leány, hogy naponkint tápláld a lelkedet Isten Igéjével. Olyan Isten Igéje a lelkünk számára, mint a csecsemőnek az anyatej. Legfeljebb az történhetik meg, ami egyébként a csecsemőnél is lépten-nyomon előfordul, hogy a kis ügyetlen nem tud rögtön jól szopni. Az Ige olvasása körül is sok ügyetlenség megtörténik bizony. Ismertem pl, olyan ifjút, aki azért hagyta abba a Szentírás olvasását, mert előlről kezdte Máté evangéliumánál s nem tudta, mitévő legyen az ott olvasható versekkel: Ábrahám nemzé Izsákot; Izsák nemzé Jákobot; Jákob nemzé Júdát és testvéreit. Egy másiknak az nem fért a fejébe, mirevaló az Ó-szövetség olvasása, mi haszna néki abból, ha apróra értesül róla, hogy készült a Szentsátor, milyen az egészen-égő áldozat, hogy tisztuljanak meg a bélpoklosok, hány méter átmérőjű volt Salamon templomában az öntött tenger, kik mentek Nehémiással haza és, hogy hadakoztak egymással és másokkal Júda és Izrael királyai.

Miután pedig ilyen ifjak igen számosan találhatók, felteszem, hogy egyetemes nagy tévedéssel állunk szemben az ő esertük tanúsága szerint. A végén kezdi a dolgot mindenki, a helyett, hogy az elején kezdte volna, aki hamarabb olvassa az Igét, mielőtt Krisztust megismerte és megszerette volna s úgy tekinthette volna, mint ezutáni életének Urát. Úgy, ahogy Pál nevezte magát: Jézus Krisztus foglya. Szolgája. Rabszolgája. Jézus Krisztusnak jó vitéze. Legjobb, ha ennél a kifejezésnél meg is maradunk. Különösen te, ó, ifjú legény, úgy vedd a dolgot, mintha katona volnál: Jézus Krisztus vitéze.

Ugy-e milyen értelmetlen és érthetetlen parancsot olvasna az, aki nem katona s azt kellene tudomásul vennie, hogy így, vagy amúgy öltözzék, ezt meg azt vigye magával, ilyen jókor keljen fel, más egyéb. Minek annak a lábára szögesbakancs, akinek nem az lesz holnap a dolga, hogy havasok oldalán kapaszkodjék fel a hegy csúcsáig? De másoldalról, milyen haszontalan lábbeli volna annak a lábán a könnyű, vékonytalpú cipő, akinek sziklák között járkálva telik el a holnapja.

Szakasztott így vagyunk a bibliaolvasással is. Hiába olvassa el a Tízparancsolatból a hatodikat az, kinek nem Jézus Krisztus az Ura, az, aki még nem Jézus Krisztus jó vitéze. Ne ölj! És hiába olvassa a Hegyi beszédből magának az Úr Krisztusnak a törvényt magyarázatát: Én pedig azt mondom néktek, ha valaki azt mondja az ő atyafiának, bolond, méltó a gyehennának tűzése. Az is gyilkos, akinek lekicsinylő véleménye van embertestvéreiről. Csak nevet az ilyeneken mindenki, aki még nem Krisztusé. Hiszen ez lehetetlenség, naivság, voltaképpen maga egy nagy bolondság.

Az, aki Krisztusé, olvasván a hatodik parancsolatot, először is azt látja a maga borzalmasságában, szent komolyságában, hogy törvény ez, Isten törvénye, mégpedig érvényes törvény, amely jaj, betelik rajtam, hogy nem szabad ölni. Ha ölök, engem is megölnék, ha lekicsinylem az embereket, engem is kismiznek maguk közül a többiek. Azután azt érzi meg Krisztus embere, hogy hiába minden, hiába látom én ezt nagyon is világosan, mégsem tudok nem-ölni. Képtelen vagyok rá, hogy legalább gondolatban, vagy képzeletben, vagy vágyaimban meg ne öljem azt, akit gyűlölök. Lehetetlen ölnöm, mert akkor én is elpusztulok és lehetetlen nem ölnöm, mert hiszen ember vagyok, így fonódik az egész tízparancsolatból, meg az egész Ó-szövetségből, Isten érvényes törvényeinek tárából valóságos ostor, amely Krisztus lábaihoz hajt, üz, ver, kerget, kényszerít engem, aki képtelen vagyok magam erején teljesíteni azt, amit pedig kénytelen volnék teljesíteni. Az ó-szövetségi törvény változatlan érvénye miatt van szükségem Krisztus szabadítására, mert különben betelik rajtam minden paragrafus, hiszen magam

erején nem szabadulhatok meg bűneimtől, eddig is öltem, ezután is ölni fogok.

Azonban újra itt vagyok Krisztusom mellett. Ma is itt vagyok, megint megtaláltam, úgy, mint egyébkor, hozzákergetett az ó-szövetségi törvény érvénye. S íme, megváltozik minden, azonmód. Első pillanatban úgy látszik, Krisztus törvénye még szigorúbb, mint a régi törvény. De csak látszik úgy. Krisztus parancsa voltaképpen biztatás. Ahogy a járnikezdő kisgyereket apja-anyja biztatgatni szokta: Gyer, gyer! Nem azt jelenti, hogy gyere, különben büntetés vár reád, hanem az ellenkezőjét: gyere, próbáld meg, rajta, bátran, majd én segítek, különben is tudod, no, úgy-e, hogy megy, gyere, gyere, nem lesz semmi baj. Krisztus is ezt mondja: Ne ölj, próbáld meg, hogy ne ölj, meglátod, hogy nemcsak ez fog sikerülni, hanem a még sokkal nehezebb is, nem hogy meg nem ölj, hanem még azt se fogod többet rája mondani: bolond, hiszen én adom az erőt hozzá. Eddig sohasem sikerült, de most már Bennem és Általam szabad vagy, erős vagy, ilyenre is képes vagy.

Krisztus tehát azt akarja tőled ó ifjú legény és fiatal leány, hogy naponkint olvasd Isten Igéjét, hallgasd, mit kíván tőled és mit ígér neked, hogy megtehesd, amit kíván: éppen mára, Isten előtt minden nap. Imádkozzál. Legyen naponkint, legjobb ha még jókor reggel valamennyi csendes időd, félóra, negyedóra, ha több nem adódik, legalább öt perc, amikor Isten előtt tudhatod magad, beszélhetsz vele, sőt beszélgethatsz: imádság és igeolvasás formájában s hamarosan érezni fogod, hogy naponkint növekedtél. Már nem csecsemő vagy, már biztosabb a járásod és élesebb a látásod Isten országában és másforma az életed, igazán új élet, a régihez képest, amelyre nézve meghaltál.

De a Sátán mindenütt ott van, ahol valami Istennek tetsző dolog történik s mindent elkövet, hogy megronthassa. Ott van a te csendes idődben is, napjaid folyása alatt állandóan s ő sugdos a füledbe, mintha az volna az Isten szava, ő magyarázza Isten Igéjét, mintha azt akarná tőled a mai napon. Így lesz és rossz vége lesz, ha sokáig egyedül maradsz. Éppen ezért Krisztus harmadik lépés gyanánt azt akarja tőled, hogy keress társakat. Ha közösségben tudakozod az írásokat, ha együtt imádkoztok, hiába ingadozik egyikőtök, a másik éppen erős, éppen biztosan fogja Krisztus kezét, lehetséges, hogy legközelebb éppen ő fárad majd belé a Sátán folytonos ostromlásába s ő tántorodik meg, de ma ő az, aki Isten kegyelméből megáll a lábán és visszaint téged, erőt önt beléd, imádkozik érted. Ő az, aki leleplezi a Sátánt, felfedezvén, hogy Krisztus képében magyarázza az Igét, Ő az, akin keresztül Isten izén neked, mert ha véletlenül ő is gyenge volna s ő is engedne a kísértésnek, a harmadik vagy a negyedik vagy a nemtudoméhányadik, akinek éppen helyén van az esze meg

a szíve, helyreigazítaná. Valahol egybegyűlnek ketten-hárman az én nevemben, én ott vagyok vélek — ezt ígérte s azt is ígérte, hogy elküldi az ő Szentlelkét, a Szentlélek pedig mindenütt egyházat, közösséget alapít. A közösség egyik záloga annak is, hogy a mi református keresztyén egyházunknak valódi, tehát nemcsak névleges, hanem élő tagjaivá válhatunk. Ezért nem engedte nyugodni a lélek azt a régi londoni kereskedő-segédet sem, akit Williams Györgynek hívtak s aki olyan nehezen talált, de mégis csak talált a segédek között társakat, együtt olvasniuk a Bibliát, közösen imádkozniuk. S két-három kereskedő-segéd közösségéből nőtt ki a Keresztyén Ifjúsági Egyesületi mozgalom, amelynek ma három millió körül jár a taglétszáma, szerte a világon.

A közösség sem maradhat nagyon sokáig úgy együtt, hogy egyszerűen csak együtt vagyunk, összeszoktunk, összeemelegedtünk. Az ilyen kis társaságoknak nem az az igazi nevök, hogy közösség, hanem kupaktanács, ha fiúkból áll és kávétraccs, ha lányok együttese. A Sátán éppúgy félremagyaráztatja egyikkel a másiknak az Igét, ahogy a magános lélekkel szokta cselekedni. Jézus Krisztus éppen azért az ilyen közösségektől megint valami újat akar. Azt akarja, hogy ha már megbizonyosodtak az evangélium igaza felől és elég tapasztalatot gyűjtöttek a tekintetben, hogy ez az örömmüzenet igaz, Krisztus valóban megszabadította valamennyiőjüket a bűn fogságából és halálából, akkor ne maradjanak tovább egymás társaságában vesztve, hanem menjenek ki, a többi emberek közé. Fialatok akkor teszik legjobban, hogy úgy értelmezik ezt, hogy a többi fiatalok közé menjenek el és járjanak szét és hirdessék nekik az Evangéliumot: Krisztus megszabadít! Engem is megszabadított, a barátságot is. Téged is megszabadíthat, csak hidd el, hogy a te bűneidért is meghalt, mikor a világot a kereszthalál kínjai árán megváltotta. Többet aztán újat és mást nem akar tőled Krisztus, ó, ifjú legény, fiatal leány. Ez az ő missziós parancsa a legnagyobb, időrendben a legutolsó. Mikor már ennek is engedelmességedni bírsz: övé vagy egészen.

És most nézzetek vissza újjászületésünk legelső percére. Arra az emlékezős percre gondolok, mikor oda kellett adnunk azt is, amit addig mindig akartunk s amiért őt magát akartuk szüntelen. Ő valami egész mást akart, de nem adta-e meg azt is, ami a mi legtítkosabb vágyunk volt, valamennyit, mindet. Ez az új élet teljesen kielégít és százszázalékosan sikerül. Megmutathatom jobboldt önmagamat és nyomom marad a világon. Hiszen régesrég leomlott a fal, mely köztem és a másik ember közt egykor emelkedett s akadály volt, hogy nem találkozhatunk egymással. A bűn volt ez a fal, mégpedig az én bűnöm, mert ha az nem lett volna, a másik ember bűnét lett volna még erőm elhordozni s az magában nem lett volna akadály. Krisz-

tus eltörölte az én bűnöm erejét s azóta tudok áldozni, szolgálni, másokat, testvéreimet igazán szeretni.

Ó, mondd, hát lehet sikeresebb élet, maradandóbb nyom, nagyobb szolgálat, mint ha életedben csak egyszer, csak egyetlenegy testvérednek el tudtad vinni az evangéliumot s lehet nagyobb öröm, mint mikor annak arcán felragyogott, szeméből kisugárzott a szabadulás reménysége és a megváltó Krisztusba vetett hit fényessége?

II.

Ordines

A) EGYHÁZI ÉLETÜNK TEGNAP ÉS MA.

a) A TEGNAP.

Erdély közművelődési emporiumai.

— Iskolatörténetünk térproblémája. —

Erdély viszonylagos önállóságának a *tényét* sem megállapítanunk, sem részleteznünk nem szükséges, annyira a köztudatban van. *Hatása* ennek a ténynek logikailag vitathatatlan, történelmileg adott s most, midőn Erdélyt politikailag csak részben nevezhetjük egy darabig a magunkénak, kötelességünk részleteiben is tudatára ébrednünk annak, amit sejteni mindnyájan sejtünk, hogy Erdély különvalósága az egységes magyar kultúrában kimutatható ugyan, de azért szerves rész. Ez a kettő szükséges a magyar néplélek megnyugtatóására, mert szükséges, hogy a következő ötven évben *ne féltse* Erdélyt, amely eddig is *más* volt, mint a többi magyarság, de mégis *igényelje*, mert *különleges színezésében is szerves alkotó elem*.

Az én feladatomban most az, hogy az iskolatörténet területén végzett objektív vizsgálat alapján és végeztével merjem vagy ne merjem ezt a néhány sort ideírni. A konzultáló orvosok óvatos kijelentéseinek a nyelvén kell megmondanom a valószínű feleletet arra a kérdésre, amelyet a nagyközönség, a nagy beteg ágya köré gyűlt, aggódó hozzátartozók módjára szívszakadva tett föl, hogy nem komplikálja-e szervi baj az erőszakos beavatkozás következtében beállott időleges pangást vagy hogy nem okozott-e halálhozó súlyos sérülést. Nagyon objektívnek kell lennem s még így is az a veszedelem fenyeget, hogy a hozzám közelálló kedves beteg elfogulttá teszi vizsgálódásaimat s esetleg magamat is áltatom akár jó, akár rossz irányban.

Néhány szempont kitérését is szükségesnek tartom. Egy ilyen különleges alkalommal egy ilyen különleges összefoglaló áttekintés új adattal szolgálni nem akarhat. A részletmunkák viszont megvannak már. Arra van szükség, hogy megkeressük az adatokból a feleletet a következő két kérdésre:

a) az általános európai kultúra színvonalán állottak-e Erdély iskolái a múltban s állanak-e mai napig?

b) Megvolt-e mégis egyéni színezetük: vagyis a környezet számára szólottak-e?

A kultúra.

1.

A művelődés emporiumait nézhetjük és néznünk kell a *diák*, a *tanár* és a *kultúra* hármasszempontjából. Maga az iskola az intézmény, melyet ez a három tényező hívott életre és módosított, közben hatást gyakorolva egyik a másikra is. A közölnivaló, a közlés vágya és a tudás vágya nyomot hagy és mi ezeket a nyomokat akarjuk olvasni, hogy következtethessünk belőle.

1. Az első biztos nyom, amelyből már értékes következtetések fakadhatnak — időbeli. Ez az erdélyi iskolák *általános keletkezési időpontja*. Ha lehámozzuk az iskolatörténetek érthető hiúsági velejáróját, amely — természetesen — mennél régebbi időpontra szereti tenni saját intézetének a kezdetét, mindenfelől azt láthatjuk, hogy Erdélyben a közművelődés *azonnal* gyökeret vert, mihelyt a XVI. század nagy gondolata, az, hogy a tudás mindenkié, megszületett és érvényesülni tudott.

Szükségesnek tartom itt azt a nagy tanulságot hangsúlyozni, amit éppen ezek az iskolakezdetek hangoztatnak nagyon ékesszólóan, hogy: minden iskolának két alapítási éve van. Az egyik időleges, külső és véletlen: rendesen egyesek vagy testületek önkényes akaratától függ vagy hagyományon épül. Bethlen Gábor iskolát akar építeni nemes ifjainak. Székelyudvarhelyt ellensúlyozni óhajtják a reformáció terjedését. Az unitáriusok központi elhelyezését, de azért bizonyos múlttal rendelkező pontot keresnek már előbb megmutatkozott szükségleteik szolgálatára. A másik időpont a fontosabb és az igazi. Kiderül, hogy a külső kényszer tulajdonképpen belső kényszer volt. Az intézmény megfogamzik. A felhoztam három példa nagyon beszédes bizonyíték rá, hogy a kettő nem egy. A gyulafehérvári fejedelmi alapítás *lelkei*, a diákok és Apácai Cseri János, a kolozsvári iskolának, *kövei* pedig a nagyenyedinek a megalapítói s árván hagyják magát Gyulafehérvárt, ahova csak Bethlen Gábor akarata helyezte őket. Az udvarhelyi katolikus iskola

nagyon sokáig csak három fokozatú, mert nincs rá igazán szükség. Az unitárius iskola nemcsak papíroson központ, hanem a valóságban is, hiszen Magyarország unitárius papjai és tanárai 60%-ban volt székelykeresztúri diákok. (Hadd utaljak olyan analógiákra, mint a pécsi vagy a veszprémi egyetemek, a Dunai Tudós Társaság vagy még hétköznapibb téren a budapesti földalatti villamos vasút, amelyek mind csak külső alapítások, annyira külsők, hogy belső alapkövetételük vagy egészen elmaradt vagy nagyot késett, p. o. a pécsi egyetem esetében.)

Ha ebből a szempontból nézzük az erdélyi művelődési központok keletkezési éveit, azt látjuk, hogy

a) minden iskola nagyon régi. Ez úgy értendő, hogy a viszonylag új iskolák valamennyien *partikulái* a régi iskoláknak. Vagy úgy partikulái, hogy régi iskolákból került vagy kért vagy küldött rektorok fejlesztették idő folyamán magasabb rangú iskolává, vagy úgy, hogy régi iskolák hatására fejlesztették ki, hogy nekik is legyen (nagy kollégiumok volt diákjai; más világnézetűek).

b) Minden iskolaalapításnak van folytatása. Tehát nem a levegőben eltervelt légvárak voltak, nem önkényes elhatárolások, hanem a közszükséglet hű kifejezői.

2.

2. A második nyom térbeli. Ha az iskolák földrajzi elhelyezkedését tesszük vizsgálat tárgyává, két örvendetes tényt vehetünk azonnal észre.

a) Az alapítások *minden* központi vagy más ok miatt kedvező. fekvésű helyen *idejében* megtörténtek. Ez azt mutatja, hogy a fejlődés menete normális volt. Sajnos, sokszor mechanikus úton jelentkező akadályok megbontják a kialakulófélben levő kép egységét, de a tendencia meglátszik mégis.

b) A legtöbb iskolának megvan a maga sajátos vidéke. Ez a „vidék” nem mindig geográfiai tényezők alkotta terület, de majdnem mindig természetes. (Családi tradíciók, egy-egy tanító személyes hatása, internátusok természetes határokat áttörő ereje, külső erőszak módosítják, de nem lényegesen.)

Az iskolák földrajzától nagyon őszintén meg kell kérdezni: el volt-e látva Erdély minden pontja iskolával?

Sajnosán bizonytalan választ kapunk. Pedig óvatosan tettük fel a kérdést. Nem estünk abba a hibába, hogy felhánnyunk nagy fehér foltok mellett látszólag felesleges torlódásokat egyes városokban felekezeti szempontok miatt. Ezeket a múlt mostohasága bizvást megsemmisíthette volna, ha valami előtünk nem is mindig világosan körvonalazható magasabb rendeltetésük nem lett volna. Olyan esetekben, mikor meglehetősen nagy vidékű iskolák érthetetlen pangása ejtett gondolko-

dóba, az összehasonlító geográfia tanúvallomását is meghallgattuk. (*Gimnázium az iparos* Désen 1852 előtt.) Az eredmény mégsem kielégítő. Körülbelül ilyen mérleget lehetne felállítani:

a) A magyarság és a székelység a múltban megelégedett saját kulturális szükségleteinek jól-rosszul szolgáltatásával. Nemzetiségi politikát csak azóta folytatott, mióta tudatosan kellett tennie. Még oláh iskola vonzó erejéről is vannak adataink (kath. csiki székelység Jassiban).

b) Ezzel szemben kíméletlen harcokat folytatnak egymással az egyes felekezetek.

c) A tradíció mindenütt érvényesül a praktikus élet követelésének a rovására.

d) Az új intézkedések nem javítják a helyzetet,

e) amely különben tisztán geográfiaiilag meglehetősen kedvező.

A tanárok.

1.

Tanárokra, ha egyszer valahol működik egy iskola, minden esetben szükség van. Így aztán olyankor is kerítenek tanárt, ha a valóságban nincsen utánpótlás.

Erdély iskoláiban igenis vannak nagy tanító egyéniségek. Háromféle típus különböztethető meg közöttük.

1. Legtöbben személyükben *képviselik* a tudást. Hatalmas koponyájuk mögött óriási raktárban van felhalmozva mindaz, amit egykorú könyvtárakból össze lehetett olvasni, az adatokból ki lehetett okoskodni. Hatásuk inkább közvetett és a tanítványok nagy tiszteletéből látszik, mellyel irántuk viseltetnek.

2. Vannak nagyszerű *közvetítők*, akiknek az átadó képessége sokszor sokkal többet jelent, mint amazoknak a jóval nagyobb tudománya. Nem ragyogtatják, hanem szétosztják a tudományukat, mégpedig olyanforma hatás útján, ahogy a mágnesvas áramot indít az indukciós tekercsben. A már jelentkezett, kéznél levő diákok számára kincsek ők igazán.

3. Istentől megáldott pedagógusnak mégsem az illet tekintem. Az igaziak hatása jóval mélyebb és sokkal egyetemesebb. Olyan iskolaszervezők ők, akiknek a szavára tömegekben ébred fel a felelősségérzet, akiknek az iskolapolitikája tehát a szó valódi értelmében jelent közművelődést. Az adományok és a természetben lerótt teljesítmények teszik az esetleg itt vagy ott emelkedő iskolát az én iskolámmá. Ha sokan adakoznak, sokan érzik, hogy a szóbanforgó ponton iskolának *kell* állnia. És érdekesen correlatív jelenség az iskolafenntartók és a diákok együtt emelkedő vagy együtt csökkenő száma. A pénz és véradó fogalma itt is szorosan összetartozott. Generációk egyszerre féltik, egyidejűleg tékozzolják javaikat és gyermekeiket ugyan-

abban az évtizedben vagy ugyanazon iskola körül. A statisztikai szám változásának az oka azonban — másodlagos tényezők mellett — elsősorban mindig a pedagógus személyisége.

2.

Ebből a szempontból nagyon érdekes a hullámzásokat megfigyelni. Az ú. n. szürke korok mindig az egyéniségnek is ártó, intézményesítő évtizedekbe esnek. A magyarázat egyszerű. Mihelyt az iskolát a kövei, a szervezete, a folyósított állandó anyagi segítség petrifiálták, többé nem függött a létele minden bizonnyal kifejtendő eleven erőktől — „magától megélt”. Mai ember számára az államosítás gondolatánál okvetlenül megfontolandó tanulság ez. Természetesen éppen ilyen komolyain számbaveendő tanulság egyházak, városok és társulatok számára is, mihelyt mechanizálják iskolafenntartó kötelezettségüket. Köznyelven fejezve ki magunkat, ilyen, körülmények között egyszerűen „nem teremnek” nagy tanító-egyénségek.

3.

Nagyon érdekes megfigyelni a tanárok és a tanítási terv egymáshoz való viszonyát is. Itt nem ad egyforma eredményt a megfigyelés minden egyes ponton. Nagy egyéniségek teremtik a tantervet, de nem igen tudják formába önteni. Más tanítanak ők és más tanulnak tőlük a tanítványaik. A hivatalos tanítási terv megjelenése sohasem jelenti a tanítás színvonalának az emelkedését. Szürke korokban, szürke egyéniségek kezében, invenció és koncepció hijján pótléknak mindenesetre jó hatással vannak ezek a „schimlik”. Egy olyan megállapítás azonban, hogy ezek után nemcsak felesleges, de egyenesen kártékony a tanterv, nagyon egyoldalú és nagyon igazságtalan lenne.

A diákok.

Az alapítások időpontjai lehetővé teszik az iskolák alkalmnyújtásának azonnali felhasználását. Nagyon fontos körülmény ez, ha történeti szempontból nézzük. Azt jelenti, hogy nem korhadó intézményt plántáltunk át esetleg olyan korban, mikor az már aktualitását, egész hatóerejét elvesztette, hanem eleven erőgyűjtőket nyertünk, kultúra-akkumulátorokat benne. (Egy későbbi időszak negatív tanulásaival figyelmeztet bennünket ennek a fontos körülménynek a hangsúlyozására. A XVI—XVII. századbeli formákhoz politikai és egyházi szempontból mereven ragaszkodó protestáns iskolák züllött állapota mutatja, mennyire megélhet és milyen károkat okozhat egy lényegében ha-

lott forma pályájának lefelé haladó ívén esztendő, sőt évtizedek során át.)

Renaissance-okról már nem igen beszélhetünk ilyen meghatározott formában. De a törekvést jól esik lépten-nyomon látnunk. Legkönnyebb volna a minduntalan mutatkozó tantervi módosításokra utalnunk. Két okból kell velük szemben nagyon óvatosan viselkednünk. Először is ezek a tervek rendesen felsőbb utasításra és pedig majdnem mindig az eredménytelen tanítás anomáliáinak az ellensúlyozására születnek. Aranybullái ezek a neveléstörténetnek, a belső erőtlenség beszédes tanúi. Nem szabad őket még akkora jelentőséggel sem felruháznunk, mint jelenlegi tanterveinket, holott azokról is tudjuk, hogy lélektelen keretek a tanítómesterek egyéniségén innen is, túl is. Másrészt — éppen a föntebb említett okból — több-kevésbé papírformák s ha parancsok, a végrehajtók miatt, ha beszámolók vagy programok, azok miatt, akiknek szólnak, nem az eleven szellemnek a testet öltött alakjai, hanem csak maszkok. Még a Ratio Educationis vagy az Entwurf következtében létrejött változásokról is áll ez.

Sokkal örvedetesebb két másik tény az itt is, ott is felbuknó *nevelődő egyéniségeknek* a tekintélyes száma és az a friss *autodidaktikus kedv*, amely a kollégiumok életét olyan örvedetesen különbözteti meg a mai uniformises iskolák hétköznapijaitól. Később előkelő helyre jutott egykori diákok nyilatkozatai, végrendelkezők kegyeletes, majdnem mindig meghatott visszaemlékezései tanúskodnak erről a szellemről. Logikailag is folyik ez abból a megállapításból, hogy ahol az egyének felelőssége nagyobb, ott a felelősségérzet is nagyobb mértékben kifejlődik.

Növelte az iskolák renaissance-lehetőségeit a *növendéktanításág*, a *külföldrejárás* és a laikus elemek *iskolafenntartó kedve is*. A növendéktanításágnak megvolt az az előnye, hogy sokan megpróbálkoztak vele s így valószínűbb volt, hogy a passzionatusabb vagy invenciózusabb elemek önmagukra döbbenhettek. A külföldre járók új eszméket, új mintákat hoztak haza. Egy-egy adomány kifejezetten szólott p. o. a nyelvtanulás bevezetésére vagy fejlesztésére, de maga az iskolafelügyelet is bízorgalmazott újat vagy olyan régít, ami lassankint elkallódott volna különben.

Azt a szomorú képet tehát, melyet a XVIII. századbéli iskolázásról őrizgetünk, némileg módosítják a részletek. Ha szomorú a kép, valahol másutt van a bajok valódi oka, nem a XVII. századtól örökölt helyzetben és nem is abban, mintha ez a helyzet mereven ellenezegült volna a megújodásnak.

Ellenben, ha már időben nézzük a dolgokat és a diákok szempontjából, meg kell állapítanunk a felülről jött újításoknak az időszerűtlenségét. Ez azt jelenti, hogy legtöbb esetben

szervetlen az újítás és nem pedagógiai forrásokból fakadó. Éppen azért nem szívesen fogadja a diákság. (Nagyon jó analógia erre napjaink cserkészmozgalma, mely úgyszólván csak formát adott a szervezetenül és felnőttek kizárásával már azelőtt is eleven diákmozgalmaknak s mely már is megkezdte lefelé haladó pályáját annak következtében, hogy azt a részét is megszervezte a diákságnak, amely a lelke mélyén nem akarja ezt a formát s hogy nem a természetes vezetőket neveli és fejleszti, hanem felülről oktrojál „tisztákat” és „őrsvezetőket” a mozgalom kezdetén maguktól támadt igazi vezetők helyébe a fiúk nyakára, akik semmi okosat nem csinálhatnak s akiket a fiúk csak immel-ámmal és csak ideig-óráig vállalnak.)

A földrajzi szempont talán még több pozitívumot állapíthat meg a diák szempontjából. Jobban, mint jelenleg mutatja, hogy a központok természetes, valódi központok voltak. A rektorok mindenhova elvitték az anyaintézet szellemét s az idegen mag mindenütt kihajtott, ahol az előfeltételek mind megvoltak. S ha az illető hely nagyon alkalmas volt, lassankint maga is központtá vált. Az egyes iskolák egymás számára jelentettek konkurrenciát, tehát csak az maradhatott meg, amely valóban életrevaló volt.

Ezt az elvet csak látszólag keresztezi a tanítók egyénisége és az iskolafenntartók anyagi segítsége által létrejött módosítás. És már csak egészen másodlagosan a nyugtalan korban mindig lehetséges erőszak. Fontos pontok gondviselészerűen kapják meg mindig a szükséges nagy embert és az anyagi segítséget is. Erőszakos beavatkozás pedig legtöbb esetben csak használ az igazán erős kultúrcentrumoknak.

Van aztán egy másik földrajzi szempont, amely mai napig teljesen megszűnt, mint elősegítő, ható elem. A sok partikula, a rector-tanítók által vezetett triviális iskolák mindenki számára elérhető intézménnyé fejlesztették a nagy központi iskolákat.

A rektor aránylag igen magas színvonalat jelent a ma tanítójával szemben s úgy tekinthető, mint egy minden faluban megforduló verbuváló, sorozó bizottság. Az a körülmény, hogy nagyon sok helyen aránylag hosszú idő múlva került a sor rá, hogy a diák idegen helyre menjen tanulni, szintén jó hatással volt több irányban is arra, hogy a jóeszű gyereket szeresse és akarj a az apja taníttatni. A tanítás költségei nem terhelték, különösen nem olyan átmenet nélkül s olyan távol a végzettségtől, mint ma. Nem volt akkora a kockázat, jobban ki lehetett próbálni a fiú képességeit, kedvét, kitartását. Nem jelentett végleges elszakadást a szülői háztól s a tanulás mellett segíthetett otthon. Nem jelentette a szülői háztól való lelki elszakadást úgy mint most, a teljesen más légkörből ritkán hazajáró gyermekek esetében.

A legátus a magyar köztudatban.

1.

Nagy általánosságban rokonszenves alak. Azok a nagytiszteletű professzor urak, akik nagy ünnepek előtt kibocsátják őket, bizonyára mosolyogva néznek utánuk s szemükben a távozó figurákat saját ifjúságuk aranyos emlékei szegélyezik s vonják rózsaszínű ködbe. Akik várják őket, falusi intelligencia és a jámbor hívők serege, szeretettel, vendégre éhesen várják, hiszen az ifjúság, a messzeség, az újság üzenetét hozzák mindig s friss levegő árad jöttükre a mindennapi élet álmos, fülledt, dohos egyformaságába. Azok, akik jönnek, ifjú Timótheusként vagy legalább vándorlelkű Gulliverként, a szabadság illúziójával várják új, meg új alkalmait s úgy ereszkednek a pusztára, mint mindenkori Hunor és Magyar, új kalandot, szebb csatát áhítón...

... A valóságot akarod látni? Gondolj magyar könyvekre, amelyeket valaha átböngésztél, vegyülj ünnep másodnapján a templomból kijövök forgatagába, végy részt valamelyik főiskolánk elekciján s meglátod a valóságot. Csak meg ne rettenj fölöttébb a láttára, mert a kép nem olyan sivár, amilyennek első pillanatra tetszik.

Ez a néhány sor így, ahogy ide kerül most, fésületlenül, hevenyészve, a teljességnek még a látszatával sem kérkedőn, hirtelen jött ötlet szülötteként, karácsonyi aktualitásnak — minden gyarlósága mellett kedveskedhetik valami előnnyel. Nem előzte meg adatgyűjtés, tehát spontán emlékből mondja, amit mond.

Magam lepődtem meg legjobban rajta, hogy így van, de bárminő csalódást is okoz, nincs másképen. Ha az ember nem gyűjti cédulázó verejtékességgel össze az anyagot, felölelve az egész jelentéktelen íráskák nagyon relatív értékű rajzait és novelláit is, hanem csak úgy hirtelenében, fecskeröptéből s lehetőleg csupán elsőrendű írók fontosabb művei nyomán akarja megrajzolni a legátus irodalmi arcképét, kevésbbé fog az sikerülni néki, mintsem előre sejtette volna.

A legátus a magyar irodalomban epizód alak. Sohasem főhős. Vannak hőseink között papok, káplánok, diákok, sőt vándordiakok is elegen, legátus hőse hosszabb lélekzetű magyar irodalmi műnek nincs. Még rövidebb fajta rajzunk vagy novellánk sincs olyan, amelyben a fő-probléma maga a légátusság ténye vagy a légáció lefolyása volna. Sőt még tovább is mehetünk egy lépéssel s elgondolkozhatunk fölöle, mi az oka, de az az egynéhány regényfőhős, aki magyar irodalomszerte hébe-korba mégis légációba megy: mellékesen cselekszi ezt s életének sohasem fordulópontja, még csak nem is tartalmaz korszaka az az idő, amelyben ez megtörténik vele.

Igaz, hogy a légáció minden egyes alkalommal csak néhány napos epizód a valóságos diákéletben is. Ez igaz s ez megállíthatna bennünket, ha csak regényre gondolnánk, mikor irodalomról esik szó. De regényről szólván is csak látszólag igaz. Hiszen a lélekelemző regény számára ma már nem kellenek esztendőök, egyetlen átvirrasztott éjszakában problémaoldó lehetőségek lappanganak. Másrésztől a légáció rendszeresen ismétlődő alkalom a legátus és a légátusváró falu számára egyaránt, igen csábító keret, lelki fejlődés vagy akár kollektív lelki történések kibontakozására is. Harmadszor, de nem utolsó sorban az egyetlen kivételül idekivánczó Gyallay novella: Jézus Maroskenden, ha nem is a legátus, de a gyülekezet szempontjából saját értékein keresztül mutatja, milyen hálás irodalmi téma és milyen mély szimbólum a légáció — az eljövendő magyar költészet számára.

2.

Jókai legátusai talpraesett víg fickók. Az Eppur si muove-ban Csollán Berti tanyasi, pusztai cselédeit tartják jól lelki táplálékkal öten egymás után, reggeltől-estig. Sánta Biróczy alig látszik ki a szószerű szolgáló hombárból, de azért nem sül bele a prédikációba. Csuka Ferinek javára írandó, hogy röviden szól s három részre osztott beszédét mindjárt azon kezdi, hogy harmadszor Borcsay a püspök prédikációjával ostromozza a kondásokat fényűző életmódjukért. Jenőy Kálmán másfélórás beszéddel altatja el a jámbor hallgatóságot. Barkó Pál végül elbájolja ugyan szegényeket, de csak a hangjával (mert, hogy mit mondott, ki tudná azt?). Említenünk is felesleges talán, hogy az öt legátus ünnep előtt is, ünnep után is reggelig iszik, kártyázik és adomázik a földesúrral, Biblia helyett sebtiben kerített feketetáblás könyvet cipel a hóna alatt, belesül a Miatyánkba és a megkatekizálás veszedelmével széjjelrémitett cselédnepség között egerutat is úgy vesz végül, belefáradván az ivásba, hogy a révészeket halálra ijeszti az ószövetség könyveinek felsorolásával.

Nem igen változik ez a kép a Kis királyokban sem, ahol maga Tanussy Emánuel megy el Mike-Pércsre legátusnak, ő is hajnalig lumpol, kártyázik és adomázik a rektornál, utolsó percben, komikus helyzetben olvassa el egyszer a prédikációját, belesül a közepén és attól kezdve szalmázik, a Miatyánkot pedig így fejezi be: mert tiéd az ország, a hatalom és a metszőkés Amen. Persze fősvény és frivol a mikepércsi pap, persze a kerítésen kell keresztülmásznia hozzá a tisztelkedni kívánó ünnepi követnek. Ezt a légációt elekcio előzi meg, ahol is kiderül, hogy az egész intézmény pénzszerzési alkalom és kalandszerető fiatal emberek kiruccanása s nem több.

Némi megszorítással legátus-beszédnek vehetjük Rákosi

Viktor Simándy Páljának nagypénteki prédikációját az utrechti főtemplom katedrájáról az Elnémult harangokban. (Ne keressük ezúttal ennek a jelenetnek a valóság-gyökereit, hiszen az a Mike-Pércs, amelyről Jókainál olvasunk, szintén nem azonos az igazival, mely jóval közelebb esik Debrecenhez.) Ez már komolyabb, sőt komorabb kép az eddigieknél, hangulata különlegesen tehát hasonlít is a légáció eredeti hangulatához, csak egy szervi hibája van. Simándy Pál nem Jézus Krisztus szenvedéseiről prédikál, hanem a magamagáéről és összetéveszti a Megváltó keresztségének kínjait saját szerelmi bánatával.

A legújabb irodalomba is bevonult a legátus, de itt már nem is prédikál, csak eligál, legfeljebb „fut”, azaz kiválasztja a neki dukáló falvakat és elmondja próbapredikációját. Komáromi János diákjai ezek a Pataki diákokban. Nagy művészettel megrajzolt, hús és vér eleven valóság valamennyi, ahogy szivaroznak a beregszászi ünnepkövet költségére, hallgatják az elekciós verset, benne az elmúlt ünnepek hőstetteit, vagy csúfondáros felsüléseit, eldörgik hexameterben a faluneveket: Búd, Pere, Szent-András, Al-Fel-Füged, Encscsel, Ináncscsal, tudomásul véve, hogy Göncz-Ruszkán a joghallgató 16 koronával kevesebbet kap, mint ha egyéb diák megy oda. Maradandó alakjai a magyar irodalomnak, mert hatalmas költői elképzelő erő nem a magok valóságában láttatja meg őket velünk, hanem úgy, ahogy egy első osztályos mendikáns diákokcska tiszteletteljes rájokbámulásában héroszokká növekednek.

Említsük meg talán még, hogy nemrégén jelent meg egy kis füzet Fehér Gábor tollából Der harmincjährige Krieg címmel. Debreceni diákhistóriák vannak benne, egyikben Mikó tiszteletes még mindig a bagaméri légációban megtanult methodussal próbál kinyitni egy bezárt utcaajtót...

3.

Talán ezek a példák beszélnek is önmagukért eléggé. Ezért a legátusért nem kár, hogy epizód alak maradt s olyanul is csak imitt-amott kallódik a magyar irodalom népes országában. Nem kár, hogy így van és lélektani képtelenség volna, hogy másképpen legyen. Hiszen nem szimbóluma semmi központi gondolatnak. Pénzt gyűjt magának, kalandokat kerget közben. Akik küldik, nem bíznak rá semmi drága terhet, amire vigyáznia kellene, hiszen a kollégium becsületének is csak a virtuskodásból kitelő része van a kezén. Akik várják, kártyapajtást, ivótársat várnak benne vagy tradicionális jó szavaltót, esetleg trémázó ifjoncot, akin jót nevethet a káröröm.

Oh, még bizonyára nem tört el a „légátuspohár”, amelyből ezelőtt 35 évvel jómagámnak is innom kellett s amely szódavizes üvegből készült, hogy sok bor férjen belé, amelybe beletették a legátumot, hogy a legátus csak akkor juthasson az

ángáriájához, ha megelőzőleg leitta róla a jóféle italt. Még nem tett jogi doktorátust az a papfiú, aki három évvel ezelőtt „pénzért hazudni” indult falura karácsony szent ünnepén fülem halatára. Az örökéletű szakácskönyvet is emlegetik még, amelyből Csokonai az ecetes uborkáról tartott gyönyörű prédikációt, idejében arra az ecetre terelvén a szót, amellyel a keresztfán szomjazó Jézus Krisztust megitták.

4.

És mégis, mégis. Eszembe juttok, pataki teológusok, Lajos testvér, tavalyi első-deák, aki megtörted a „régijó” tradíciókat s azóta a pataki elekciónak nincs meg a hajdani zamata. Látlak benneteket, pataki teológusok, Bibliával a kezetekben, imádságos szavakkal az ajkatokon késő éjjeli órákban körülülitek még az asztalt, professzoraitok is jórészt ott virrasztanak közöttetek s az Isten nagyságos dolgai mozgatják a lelketeket. Nem jövő ilyenkor talán, hanem tavaly, harmadéve, valóságosan.

Pesti, pápai, kolozsvári, soproni, debreceni teológus arcok tarkítják ezt a sort, pataki diákok, nem vagytok egyedül. Ifjú vonásaikon íratlan törvény parancsaként ragyog életük második évtizedének élettani és lélektani szükségszerűsége: a szegénységi, szüzességi és alázatossági fogadalom. Aszkéta arcok, könyvek fölé hajlók, fényükkel próféta-szó után fordulók.

Várja őket sok, Isten szavára szomjas kis magyar falu. Azok elsősorban, akik mostanában megköszönték szépen az Alma Maternek az eddig küldött legátusokat és nem kérnek belőlük többet egyelőre.

5.

Óh, ezek már kezdik egymást érteni, az újfajta magyar falu és az újfajta magyar deák. Csupa-csupa Maroskend és csupa-csupa olyan legátus, aki az élő Krisztusról hoz üzenetet a maga igénytelen, de áttüzesedett személyén keresztül szegény magyaroknak.

Nem véletlen az, hogy a két dátum egybeesik. A sáros-pataki első deák eltörli a potyát és az erdélyi népköltő belemártja pennáját a kalamárisba, hogy azon frissiben revideálja a legátus eddig rosszul ismert irodalmi portréját.

Nem véletlen, hanem az Idők teljessége. És ideírom azt is, hogy nem két dátum esik itt egybe, hanem három, Trianoni Magyarország is mostanában van felszámolófélben.

... Mintha Cirus perzsa király már kezdené a fogságból visszaeregetni azokat az ifjakat, akik templomépítésre vállalkoztak ... És mintha ez a fajta ifjúság volna a legújabb magyar légátus-típus — hálisstennek.

b) A MA.**A keresztl problémája.**

Azért merek ehhez a kényes kérdéshez hozzászólni, mert nekem személy szerint nincs szükségem jelvényre. Nem kell nekem a keresztl se az istenházára, se a gomblyukamba. Oda találok a közösséghez jelvény nélkül is, ha a lélek vezet. Hogy pedig jómagam Krisztusé vagyok-e, a tekintetemen, szavamon és mások felé táruló gesztusaimon látszik (vagy nem látszik) meg. De nem kell kakas sem, csillag sem, buzogány sem, tennyrbe tett égő szív sem. Semmi ilyenre nincs szükségem, belülről helyettük van valamim, mint a vándormadárnak iránytű, térkép, barométer és kalendárium helyett.

Ez azonban még nem lenne elég. Csakhogy az sem zavar, ha másoknak keresztjük, kakasuk, azuk, amijük van. Isten látja a lelkeket, ha Magyarországon nem volna olyan református, akinek fáj a keresztl, viselném a katolikusok kedvéért, akiknek meg az fáj, hogy nem viselem.

Így ellenben nem olyan egyszerű az eset. A reformátusokat egy időben szörnyen megnyomorgatták a keresztl jegyében a katolikusok Magyarországon. Úgy volna szép, ha erre emlékezvén, minden református azt mondaná szívében, elfelejtem a multat, mintha sohasem lett volna. Úgy volna szép, ha erre emlékezvén, minden katolikus azt mondaná szívében, soha többé nem nyomorgatom a reformátusokat. Úgy volna még szebb, ha még többet tehetnének szívükben. Levennék a katolikusok a templomaik tetejéről a keresztl, mert minden katolikus viselheti, csak magyar katolikus nehezen, mert egyszer valamikor hatalmaskodott vele. Feltennék a reformátusok a magukéra, mert minden nemzet reformátusai elmellőzhetik, de a magyar reformátusok nehezen, mert valamikor haragos pillantást vetettek rá.

Hogy pedig ilyen jelvénycsere lehetséges, arra nézve hadd mondjam el egy angliai élményemet.

Isle of Wright Ryde nevű városában voltam, a londoni YMCA tengerparti üdülőjének, Hazelwoodnak a vendége. Hét végén érkeztem, körül sem nézhettem jól, már vasárnap következett. Kérdezősködtem, merre van a templomom. Megokosítottak, hogy a High Street-en, de vigyázzak, mert egymás tőszomszédságában van két templom: az enyim, meg egy római katolikus. Nem is kellett olyan nagyon vigyáznom, az egyikén keresztl volt, a másikon kakas. Lehetett-e ilyen körülmények között szikrányi kétségem is?

Ki gondolna ilyenkor arra, hogy ezek a templomtornyokra szállt kakasok nem a jeruzsálemi főpap udvarából szálltak oda, hanem Franciaországból. Ott ugyanis nemzeti madár a gall

kakae, a Chantecler, hiszen ez a Rostand-adta neve is mutatja, hogy az. A francia fül, merő tiszteletből énekszónak hallja a kukorékolást. Ez az egyik, amit tudni illik.

A másik, amit tudni illik az, hogy Ryde-ba a katolicizmus jutott el francia közvetítéssel, Debrecenbe meg a kálvinizmus. Ezért aztán Debrecenben a csicsogói református templom tornyán van kakas, nem a Szentanna-utcai katolikus templom tornyán.

Rydeban megfordítva van. Így kerültem én 1926-ban egy júliusvégi vasárnap katolikus templomba kizárólag csak azért, mert minden áron református templomba akartam menni.

Nem vagyok benne biztos, nem válik-e egy eredetileg református templom a lelkek számára minden esetben katolikussá éppen azért, hogy külsőségekre vigyázva óvom feltétlenül a református jellegét és szerfölött őrizkedem mindentől, ami ennek a jellegnek árt. Hiszen ez a merevség és kiporciózás az, ami a XVI. században felengedett... és protestantizmussá lett.

A magyar egységet nem az biztosítja, hogy minden templom egyformává válik kívülről, hanem az, hogy ahány, annyi-féle és minden magyar egyforma áhítattal tekint valamennyire, hiszen valamennyi Isten dicsőségét hirdeti.

Kereszttség és külmiszió.

Tiszteletes úr már le is jött a katedráról s a harangozó még mindig nem ment oda az orgonához fűjtatni. Talán bizony elnyomta a buzgóság? De nem, mégsem ez lehet a titok magyarázata, hiszen mindenki késedelmeskedik. A számrakó gyermek nem fordította még ki a táblát odafent. A másik idelent ennél fogva nem kalamolhat nagy lármát csapva a keményfából készült iksek, éllek, vék, cék, ötösök és kilencesek között. A kántor úr sem lapozza kótalapjait, talán még rá sem keresett a prédikációra megfelelő kimenőt... Egyszerre mindenki hátrafelé néz, mert megnyikordult a szélfogós ajtó. Kissé unott, türelmetlen arcot vágnak jóegynehányan. A bábaasszony meg a komámasszony sorjáznak befelé s megtetszik az utóbbi karján a selyemtakaróval leborított drága kis batyu. Azóta már indulhatna is az eleje, ha közbe nem jön ez a „kellemetlen” akadály. Fertályórával tovább tart a vasárnap délelőtti templom. Keresztelés lesz, ej, ej... hiába, no!

Igen, igen, amilyen ünnepélyes külön aktus az úrvacsoravétel, olyan feleslegesnek tetsző ráadás néha-napján istentisztelet végeztével egy-egy keresztelés. Más tekintetben is: a temetés, meg az esküvő akkora parádéval mennek végbe, *mintha* bizony sákramentom kiszolgáltatása lenne egyik is, másik is, a keresztységnek meg szinte már halványodóban van a sákramen-

torn jellege. Harmadsorban: ismételten boldognak érezzük magunkat, könnyűek, felszabadultak vagyunk, mert röviddel ezelőtt részesültünk a kenyér és a bor szent jegyeiben, viszont ki látott már külön azért ujjongó embert, mert valaha csecsemő korában keresztvíz mosta a fejét?

Nem szeretném, ha az e kérdésre adandó felelet lényege beleveszne a legolcsóbb, kezünkügyébe eső, könnyű ellenvetések zuhatagába. Nem hiszem, hogy azok elégséges magyarázattal szolgálnának. Tehát. Nem azért nem él a keresztség szentségének tudata olyan elevenen a lelkünkben, mint az úrvacsoráé, mert úrvacsorát gyakran veszünk, meg viszont csak egyszer keresztelnek bennünket. Nem is azért gyengült meg az ereje bennünk, mert csecsemő korunkban részesültünk benne s nem fűződik hozzá semilyen élményünk. Még az is felszínen mozgó észrevétel, hogy temetni, esketni huzamosabb életközösség után szoktunk, mint keresztelni — nyolcadnapos öntudatlan, félig még idegen csepp apróságokat. Mind igaz ez, helyesebben apró foszlányai egyen-egyen az igazságnak, de még együttvéve sem a teljes igazság. Hozzátehetnénk még egynehány látszólagos igazságot is, amilyen példának okáért egy egész komoly lélektől vett az az észrevételünk, hogy az úrvacsorát *mi* esszük és iszszuk, ellenben nem *minket* keresztelnek, valahányszor keresztelés tanúi vagyunk az istentiszteleten.

Gyanításunk szerint a valóságos ok mélyebb. A keresztség sákramentomának igazi felméréséhez legtöbbszörünkben hiányzik a tertium comparationis. Nem tudjuk, nem is sejtjük, mit jelent a keresztyén egyházba felvett tagokul felnőhetnünk és élhetnünk, mert — fogalmunk sincs a pogányságról. Amit mi a pogányokról naponkint mondunk, vagy elképzelünk, csupádon csupa képes beszéd. Hiszen százónk közül alig ketten-hárman láttak valaha is igazi pogányt s még kevesebben éltek pogányok közt. Mit tudjuk mi, milyen az igazi sötétség? Mit tudjuk mi, mit jelent babonák, testiség, mezítelen és kegyetlen pusztáncsak emberi-mivolt, hús és vérrel tanácskozás, kilátástalan élet kietlenébe bebörtönözötten élni? Mit tudjuk mi, sok baj és bűn között mégis csak majdnem kétezeresztendő krisztusi kultúra kellős közepén — mit jelent az, ha valaki vakonszületett és egyszerre mégis lát, meg volt kötözve és minden átmenet nélkül megszabadult, elveszett és csodálatosképpen csak itthon termett? Ha egy pogány pogányok között hallja valakitől, aki nem pogány, az evangéliumot, megörül neki, elhiszi és megkeresztelkedik — az tehet bizonyosságot igazán felőle, mit jelentett az ő életében a keresztség sákramentoma.

Utaztam egyszer egy olyan hajón, amelyen csupa ilyen valaha-pogány-most-keresztyén színes embertestvérem utazott. El bírok képzelni olyan sérülést a lelkemen, hogy belevész életem majdnem minden addig gyűjtött képzetkincse. Csak a leg-

korábbi gyermekkorom emlékei maradnak meg. Ez akkor sem veszne oda, ez az emlék, pedig túl voltam már az emberélet, útjának felén, mikor éppen belémvágódott. Erős és éles kép, talán csak a halál erősebb és élesebb nála.

Nagy csomó ember van a képen. Sok-sok csoport, sokfelőlről egybeverődve. Az angol világbirodalom valamennyi színárnyalata képviselve van, amilyen anyától születettek bőre csak lehet. Csupa jókedvű, boldog ember. Némelyiknek harminc-negyven esztendő élménye már, hogy megkeresztelték és mégis új, friss, aktuális, hatékony, mai napját befolyásoló élménye. Valamennyi örül és mindegyik annak örül, hogy Krisztusé lehet. The living Christ — az élő Krisztus: naphosszat hallani tőlük ezt a kitélt hol eminnen, hol amonnan a sarokból. Mindig hallani, szüntelenül, szakadatlan. Ez a főtéma. Ez az egyetlen az a beszéd tárgy, ami komolyan érdekel és foglalkoztat mindenkit. Sem azelőtt, sem azóta nem éltem át ilyesmit.

Mi itthon Európában blazírtan éljük keresztyénségünket, már eszünkbe sem igen jut, hogy Isten különös kegyelméből megkeresztelték kisgyermekkorunkban. Akkor nézünk nagyot, ha hébe-hóba eszünkbe juttatják. Hát persze, hogyne... Keresztyének vagyunk, természetesen. Van, aki nem hiszi? Hol az az anyakönyvi kivonat, vagy keresztlevél... a magamé, apámé, anyámé, nagyszüleimé, kell-e még több? Azok... a fekete, sárga, barna, csokoládészinú, rézvörös bőrűek, azok élvén ujjongtak, hogy a Krisztuséi és azoknál a keresztség és úrvacsora sákramentoma zálog volt a felől, hogy nem álmodnak, ez a mostani új, igazi életük nem érzékcsalódás, hanem szín valóság.

Látom magam előtt őket, a szememet se kell behunynom, mégis látom tarka csapatjukat. Halálom órájáig látni is fogom. Nemcsak a sírás ragadós, az öröm is az. Négy álló nap, míg útitársuk lehettem, ráragadt ez a forró, szakadatlan ujjongás. Azóta nem tudok betelni annak a ténynek a boldogító tudatával, hogy gyermekkoromban megkeresztelték s a Jézus Krisztusé lehetek én is. De azóta lett ez a harsány életézés mind egyre ismétlődővé és szakadatlanná is a lelkemben. Ez tett hálas emberré, a keresztségért unos-untalan köszönetet mondó emberré igazán.

Ez a gyökere külmissziés felelősségemnek is. Nagyon fontos és nagyon sürgős keresztyén feladatnak érzem, hogy az örömmüzenetet mennél hamarabb, mentül többfelé szertevihessük. Hiszen ott a hajón azok a színes testvérek úgy tudtak örülni, de úgy!... Nagyon sötét lehet a sötétség és nagyon világos a világosság, ha ekkora a különbség közöttük, amekkorának az örömük mutatta. Mi európaiak nem is sejtjük azt, hogy mekkora. Mi csak elhíhetjük, amit ők mutatnak. Bennünket csak befűthet és megindíthat az örömük tüze, hogy gyorsab-

ban és messzibbre juthassunk a magunk jó hírével. És ezáltal is szaporodjon az örvendező színesek serege.

Keresztség és konfirmáció.

1.

Sok időbe telt, míg ezt a legelső mondatot megfogalmaztam és papírosra mertem vetni: a konfirmáció ügye nem pedagógiai, nem is egyházszervezeti, hanem egyenesen sákramentom-ügy. Talán éppen ezért meg is érdemelné ez a róla készülő eszmefuttatás, hogy szótfogadjak néhány barátomnak s ezt írjam a tetejébe címül: Felnőttek áruháza. Sajnos, mégsem tehetem, még sajnósabb, azért nem, mert a felnőttek másutt is követnek el áruháza, nemcsak a konfirmáció ügye körül. Bűnösök ők gyermekekkel való vonatkozásaiknak úgyszólván valamilyen nyíjében s — azt mondhatnám — még leginkább a konfirmáció az az alkalom, ahol igyekeznek megtenni minden tőlük telhetőt. Ha itt elmarasztalhatok, igazán nem történhetik az elmarasztalás enyhítő körülmények tekintetbe vétele nélkül.

2.

Konfirmációi vizsga sok helyt nem igen esik meg részvétlenség közben. Ott vannak mindnyájan mindenkor: apák, anyák, öregebb testvérek, keresztszülők, nagybácsik, nagynénik, úgyszólván az egész rokonság, még a jó ismerősök is. Új ruha pompázik a delikvensen, különösen, ha leány a delikvens, valószínűleg az ebéd is több és jobb ilyenkor, mint máskülönben. A felelet elbírálásánál — a vizsgái feleletektől eltérőleg — nem az a döntő fontosságú, ki mennyit tud, hanem az, ki hogy mondta el, aki fiú: milyen bátran, aki leány: mennyire meghatva. (És ez bizonyítja társaslélektanilag a konfirmáció kultikus jellegét, hiszen esküvő alkalmával is ebből a szempontból különböztetik meg a vőlegény hangos szavát és a menyasszony halk rebegetését.) Ismerek szülőket, akik egyébkor soha, de gyermekeik első úrasztalhozjárulásakor maguk is minden egyes alkalommal úrvacsorát vettek.

Mindez pedig azt bizonyítja, hogy református népünk részt akar venni a konfirmációban, részt is vesz rajta, legjobb tudása szerint. Csak éppen eme legjobb tudása súlyos tévedés. Kettős, tehát kétszeresen súlyos tévedés: a konfirmáció nem családi ünnep, hanem gyülekezeti aktus, a felnőttek részvétele (sem olyan, az és annyi benne, ahogyan azt manapság száz atyánkfia közül kilencvenöt hiszi és tartja.

3.

Valljuk meg őszintén: két sákramentomunk közül a keresztség jelentősége köztudatunkban elhomályosult. Látszatra könnyű megmondani az okát, hogy miért. *Egyetlenegyszer* fordul elő életünkben, hogy részesülünk jegyében, a tiszta vízben. *önmagunk* keresztelőjén passzív szerepet játszottunk, öntudatlan, tehetetlen csecsemő létünkre. *Gyermekeink* születése hatalmas, egész életre szóló élmény, a rövid időközben utána következő keresztség a maga futó szertartásával hamarosan elhomályosodik mellette. *Pénzbe* is kerül (nem úgy, mint az úrvacsora), de nem nagy pénzbe (nem úgy, mint az esküvő, vagy a temetés). *Külön szertartással* jár, az igaz, de a konfirmáció, házassági eskü és a végső eltakarítás is külön szertartással járnak, nemcsak az úrvacsora, pedig azok nem sákramentomi szolgáltatások. A *négyféle eljárás mód* is zavarólag hat: az otthoni keresztelő, az üres templomban vagy a lelkészi hivatalban lefolytatott rövid szertartás, a gyülekezet jelen-nem-léte miatt kelt hiányérzetet, az istentisztelet végére tett, legtöbbször csoportos kereszteleseken viszont a gyülekezet jelenléte zavaró, megérzi azt mindenki, hogy idegesek az emberek a megszokott idő váratlan megnyújtása miatt és nem is igen szívügyük az egész. Utoljára, de nem utolsósorban *a baptistákkal való vitatkozások után* úgy jártunk a gyermekkeresztséggel, mint a katolikusokkal szemben a böjttel: az a református álláspontunk, hogy „nem böjtölünk”, illetőleg csecsemőkorban „elvetjük a gondját” a keresztelésnek, vele együtt a keresztség sákramentomának.

4.

Kissé talán sokaknak nehéz megtalálni a keresztség és konfirmáció között az összefüggést, de előlegezzünk a későbbi fejtegetéseinknek annyit, hogy leszögezzük már itt: ugyanaz *a gyülekezeti elv halványodott meg* a keresztségben, amely a konfirmációban talán soha nem is ért rá egészen kifejlődhetni s amely úrvacsoravételkor is lehetne jóval nyilvánvalóbb, mint amilyen valóságosan.

A keresztség jegyében a gyülekezetnek csupán egynéhány, még hozzá magával is tehetetlen csecsemő tagja részesül, én, a felnőtt, jelenlévő atyafi sohasem részesülhetek már benne; úrvacsoravételkor ez annyira nem így van, hogy az úrvacsorával nem élők hivatalosan fel is szólíttatnak a távozásra. Ez így van s nagyon sok testvérünk szívében azt a homályos érzést kelti, hogy az úrvacsora az ő magánügye, vagy legalább magánügye is, a keresztségnél más a helyzet.

Ebből a más, egészen objektív helyzetből kifolyólag aztán szerfölött elcsodálkoznék, ha a lelkipásztor úgy, mint bün-

bánati hét előtt való vasárnap azt mondaná neki: hogya az „Úristen életünknek kedvezend, egészségünket és békességünket megtartandja, tehát a ránk következő Úrnak napján gyülekezetünk újszülött tagjait a keresztség sákramentumában fogjuk részesítem. *Készítsék magokat a hívek!* Másik vasárnap meg azt hirdetné: *valakik immár magatokat illendőképpen előkészítettétek*, isteni tisztelet után maradjatok bent a templomban.

Bizony lehetne azért penitenciális hetet tartani, hogy egy szegény kis ártatlan fehér lélek éppen közénk született, gyarló, bűnös emberek közé és éppen a mi gyarló, bűnös, földi, látható közösségünk veszi őt fel a tiszta víznek fejére öntése által tagjai közé. Mert ez semmi más által nem változhatik a Szent Lélek egyházépítő munkájává, egyesegyedül a mi személyes részvételünk: büntudatunk, töredelmünk, fogadalmunk útján. Igenis, a keresztségben tevőleges részt kellene vennünk nekünk is, éppen úgy, mint az úrvacsorában.

Szegény lelkipásztorok nem utolsó sorban azért roskadnak össze a teher alatt, mert minden mi munkánkat is az ő vállaikra helyezzük: ők keresztelik a kisdedeket, ők szolgáltatják nekünk a kenyeret és bort. Mi emitt szubjektíve, amott objektíve, de mind a két esetben — passzív szereplői vagyunk a szertartásnak.

5.

Nem lehet a felnőttek áruását a konfirmációban sem rossz néven venni, sem jóvátenni addig, míg a keresztség sákramentomának meghalványodott méltósága eredeti fényében nem ragyog. Hogy ébredhessen részleges felelősségük azoknak, akik a teljesség iránt lassankint eltompultak?

Egyre jó ilyenkor, konfirmáció előtt, a felelősség ébresztgetése: azok, akik a maguk személyes úrvacsorázásának jelentőségét már kezdik érezni, talán visszaeszmélnék a keresztség nagy fontosságára is egy olyan pillanatban, mikor a saját vérrükből való vér bizonyosságát próbálja adni annak, hogy tízegynéhány esztendővel ezelőtt tiszta víznek jegyével felvételt a keresztyén anyaszentegyházba. Talán-talán az egyén szent önzése fölenged egy-egy ilyen atyánkfiában a szülő egy fokkal szociálisabb szent önzésévé, hogy valamivel, ha csak egy lépés-éi is közelebb juthasson a keresztelő és úrvacsorázó gyülekezet szentek-egyessége felé.

Egy élő gyülekezet aztán a konfirmációra is készséges és képes leend egykoron.

Böjt és család.

A Keresztyén Ifjúsági Egyesület több éves tapasztalata alapján a teljes böjt frontjának egy igen érdekes szakaszára szeretné felhívni a magyar református egyháznak azon tagjait, akiknek gyermekeik vannak.

Tanuljanak meg a böjt alatt lemondani gyermekeikről! Áldozzák fel őket Istennek, mint feláldozta Ábrahám Izsákot.

Mi nagyon jól tudjuk, hogy ez nem szokás. Nem túlságosan látogatott helyiségeink is azt mutatják, hogy nem szokás. A család igényt tart a gyermekekre s a szülők szomorúan szokták emlegetni, ha a régi, kényelmes, megszokott helyzet magától megváltozott: sajnos, fiam nem a régi jó fiú többé. Nincsen annyit idehaza, mint azelőtt.

Nem azt akarjuk ezzel mondani, hogy minden bajnak ez az egyetlen oka és magyarázata. Sok más baj is van még ezenkívül a családban is, a gyermekekben is, az ifjúsági egyesületekben is. De szülők és fiatal emberek kijelentései bizonyítják, hogy egyik legfőbb oka a bajoknak mégis ez. Nagyon sok szülő nem jó szemmel nézi, ha a növvő gyermek egyesületekbe csatanol. Attól fél, hogy ezáltal örökre elvesz a család számára.

Pedig éppúgy nagy a különbség egyesület és egyesület között, mint halál és halál között. Izsákot is nagyon szerette apja és bizonyára fölháborodva utasította volna el minden másvalakinek parancsát, ha azt követelte volna tőle, hogy adja halálra. De Istennek felajánlotta mégis.

El tudjuk képzeni, hogy fájdalmasan esik minden szülőnek, ha a barátok magukhoz édesgetik a fiút és attól kezdve még hálni is alig jár haza napokig a drága. Ha otthon van is, egyetlen tette, szava, sőt gondolata sem a családé többé. Nem segít a többieknek, némán eszi meg ebédjét, meg sem hallja az otthoniak gondját, terveit: az esze máris ott van társai körében, meg azon töpreng: mi lesz ma, vagy holnap délután? Alighogy megtörölte a száját — nyargal elfelé. A vacsorát meg négyszer-ötször is meg kell számára melegíteni, mert még mindig nem került haza. Még jó, hogy a *vetett ágy* azonmód nem marad reggelig.

Keserves dolgok ezek egy gondos anyának s egy rendszerető apának. S még azt sem merjük ígérni, hogy nálunk egészen másképpen lesz, különösen eleinte. Csak két fontos pontot akarunk kiemelni. Az egyik az, hogy a barátok után való vágyódás együtt jár a növéssel s éppúgy nem akadályozhatjuk meg, mint ahogy a serkedő bajusz szárait nem tologathatjuk vissza, ha egyszer ütköznek kifelé kedves kicsi gyerekünk orra alatt, akármilyen aranyos is volt addig sima, lányos képpel. A másik az, hogy mi az egyesületet nem az egyesületesdi kedvőért tartjuk fenn, hanem Isten országának terjesztése végett.

Vagy sikerül a szülőknek az asztal lábához kötni a ki-felé vágyó legénykéket, vagy sem. Mind a két esetben nagy veszedelem fenyegeti őket. Az első esetben olyanfajta erőszakot követtek el rajta, mintha nem tették volna le ölbéli korában a földre, hogy járni tanuljon, mikor annak ideje eljött. A másik esetben pedig sohasem lehetnek eléggé nyugtalanok a felől, kikkel került a gyerek jó cimboraságba?

Mert lehetséges, hogy azoknak a végeredményben mégis csak gyarló és esendő embereknek sem sikerül Istent szolgálni, akik az Ifjúsági Egyesületekben ezt már olyan régen próbálgatják. Bizony, meglehet, hogy az ő munkájuk is sikertelen marad, hiszen ők is emberek. Node talán mégis csak nyugodtabban lehet egy fiatalembert azok közé bocsátani, akik naponként imádkoznak azért, hogy áldja meg az Isten törekvéseit és bocsássa meg bűneiket, — mint oda, ahol ennek sokszor az ellenkezője történik!

Ábrahám megkötözé Izsákot. Gyerek volt Izsák, bizonyosan elszaladt volna a felé sújtó kés alól. Ennek a pár sornak az olvasói is nagyon jól tudják, hogy gyermekeik, ha mindig csak a maguk vágyainak és ösztöneinek hangját hallják, szívesebben és könnyebben mennek a maguk útján, mint azon, amely a mi egyesületünkbe vezet. Nem egyszer, százszor a szívükre kell kötni, hogy keressék fel a mi baráti körünket s meg kell tőlük kérdezni: voltak-e már nálunk? És hogyha már hozzánk édesedtek és baráti kapcsolataik idelfűzik hozzánk, még azután is nagyon gyakran és nagyon sokáig túrni és szenvedni kell miattuk. Az isteni parancs: „Fájdalommal szüld a te gyermekedet”, nemcsak egy pillanatra szól és nemcsak testi értelemben veendő. Böjt ez is, nagyon hosszú és nagyon terhes böjt. Lemondok gyermekemről, hogy a barátkozás útján, sok-sok botlás között, nagynehezen megtanulja, hogy nem ő a világ közepe, nem egyedül van és nem élhet önmagának, függ a többitől, egy nagy közösség egyik kicsi, de mégis fontos tagja. Lemondok gyermekemről, mert beláttam, hogy a családban és hivatása teljesítése közben nem juthat el egészen, vagy nem juthat el olyan könnyen és olyan biztosan Isten közelébe, mintha barátokat keres és szerez magának hasonló törekvésű fiúk és legények között.

A böjt heteiben a többek között erre is kérjük imaközösségüket, küldjék el fiaikat a helybeli Keresztyén Ifjúsági Egyesület helyiségébe és összejöveteleire!

Visszakapják őket! Bizzanak Istenben, hogy csak igényli az áldozatot, de ritkán hajtja végre. Nagyon sok szülő bizonyosságot tehet róla, hogy egyesületünk régi tagjai a kamaszkor éveit után jobb gyermekekké váltak, mint voltak valaha, kisgyermekkorukban. Megnyílt szemük a sok jóbarát között a mások bajának látására, megnyílt szívük másokat szeretni s az

otthoni gondokat is újra észrevették s az otthoni szerető szíveket is újra a maguk, most már szeretni képes szívükbe zárták. Isten nem kívánja Izsák halálát azoktól az Ábrahámoktól, akik mellékgondolat nélkül, őszintén felajánlották azt mennyei Atyjuknak.

Várják az Izsákokat felvirágozott oltárként a Keresztyén Ifjúsági Egyesületek otthonai hétköznapi esténként és minden vasárnap kora délutántól kezdve, ezentúl már mint nem bizonytalanra. Várják Istenben vetett erős hitében, egyenesen azzal a tervvel és programmal, hogy mihamarabb visszaajándékozhassák őket azoknak, akik adták nekik: szülőknek, egyházaknak, hazának, — Istennek!

Böjt és társadalom.

— Egyetemi istentisztelet. —

Egyetemi istentisztelet nemrég volt első ízben itt Budapesten, Pázmány Péter egyetemének megnyitó ünnepét megelőzve egy fél órával. Voltak, akik ezt a nevet adták neki: Kálvinista Veni Sancte.

Legelőször is ezzel a hiedelemmel szemben hadd írjuk ide boldog örömmel: az egyetemi ifjúság évmegnyitó áhítatos órája elgondolásában sem született ad analogiam, de a magvalóságában meg már éppenséggel nem torzult el azzá. Ad analogiam különben is megvalósulhatott volna tavaly vagy évtizedekkel ezelőtt.

Az Istennek legyen hála, ezt a legelső alkalmat az Idő teljessége érlelte megvalósulásig.

Megvallom alázatos szívvel, féltettem a drága félórát attól, hogy a fiatal budapesti egyházmegye türelmetlen vágyakozása elsiette az idén még ezt az időpontot. Kishitűen reszkettem, gondolva az eshetőségre, hátha a középiskola szükséges, de mégis csak kényszerű parancsait meguntá ifjúságunk s nem lesz hajlandó önként a templom felé irányítani lépteit, ahová nyolc álló esztendeig mindig párban és mindig vezényszóra járt.

Még jobban félttem — megvallom — attól, hogy megtelik a templom, de úgy, hogy főiskolás diáktömörülések zárt osztagokban vezénylik fel megszervezett százait, esetleg ezreiket az ünnepélyes alkalomra. Vagy még mindig a középiskola utóhatása gyanánt jönnek el növekedő szemeszter-számaik szerint arányosan fogyó számban a mindenbe belenyugvó legjámorabb gyermekek mechanikusan, pusztán megszokásból.

Legjobban attól remegtem — hadd valljam meg ezt is illő alázattal —, hogy üres marad vagy megtelik a templom, mert: megnehezült fejünk felett az idők járása és dacosak a

lelkek vagy már nagyon is összetörődtek és — jaj Istenem, hogy álljunk elébük előbb, azután az élükre mi, az öregebbek, felelősebbek és ütődöttebbek náluknál is?

A könyörülő Isten azonban ezúttal is megszegyenítette az akarást, de a futást megáldotta. Elmaradt a zsúfolt templom, mert elmaradtak, akiket senki és semmi sem hívott oda. És mégis megtelt a templom imádkozni és közösségben élni szeretőkkel, fiatalokkal először és fiatalokért felelősséget viselő öregebbekkel másodsorban. Szigorú, de halk és szelíd volt az igehirdető szava, fegyelmezett, majdnem „vigyázz”-ban zengő, de bizonyágtévőn tömör és örömteljes a három közének.

Érzésünk szerint nem megkezdődött egy új korszak, hanem bezárult egy régi. Ezt a félórás imaközösséget esztendők tízeinek és ifjú emberi lelkek százainak állhatatos, csendes imádkozása készítette elő.

Igaz, hogy minden régi korszak lezártakor új korszak kezdődik. A fiatal budapesti egyházmegye felé fordulva kérdezzük: úgy-e, hogy itt is, most is? A diákbieliközösségekből szervesen kisarjadt egyetemi istentiszteletek új korszaka?

Böjt és nemzeti közösség.

— Adó, adomány, tized és sáfárság. —

Az állam megadóztat, a társadalom jószívűségedre apelálva várja önkéntes adományaidat, az evangéliumi mozgalmak észrevétlenül belopták köztudatunkba az Istennek járó tized elvét, közben önkéntelenül érzed, hogy nemrég itt kísértettek a kommunisták, mainapság aktuális a tőke és munka harca, a kapitalizmus és a szociáldemokrácia elvei és gyakorlata kényszerítenek, hogy vagyondod kérdése körül te magad is tisztázd a fogalmakat.

Mikor az ember megkapja az adóívét, rendesen úgy forgatja a kezében, mintha a Keresztrejtvény Újság legújabb számát hozta volna neki a posta. Úgy érzi, hogy egész bizonyosan sokat kell fizetnie, de hogy miért, maga sem tudná megmondani. Hiszen nem is tudja, mi a kevés, mi a sok. Hiszen jórészt azt se tudja, hányféle jogcímen fizeti, amit fizet.

Itt most néhány sorban ilyen adatok következnek. Nem azért, hogy teljességre törekedvén, szolgáljanak felvilágosításul, hanem azért, hogy az adózás elvével segítsenek tisztába jönni bennünket ezúttal.

Tegyük fel, hogy valakinek van egy kis darab földje. Mit fizet az ilyen ember adóba?

Legelőször is a földadóba fizeti a kulcs szerint megállapított kataszteri tiszta jövedelmének körülbelül 20%-át. A földadója 10%-át országos betegpótlási adóba, másik 10%-át

útadóba, esetenként megállapított, de adminisztrációs költségekre 50%-nál sohasem nagyobb összeget községi pótadóba, 2%-át mezőgazdasági kamarai illeték címén, 4%-át kereskedelmi és iparkamarai illeték gyanánt kívánják meg tőle. A földadó 30-42%-a vízszabályozási járulék, az összes adó 5%-a rokkantellátási, újabb 5%-a vagyoni- és jövedelemadó. Azok, akiknek nincsen földjük, kereseti adót fizetnek önkéntes vallomásuk alapján. Házbéradó is van, sőt, ha valaki a saját házában lakik, azután is fizet házbéradót olyanformán, hogy kiszámítják, mennyi jövedelme volna a lakásból, ha nem önmaga lakna s ez után a jövedelem után fizet adót. Egyházi adó is van, de ez nem egységes. Csak általánosságban mozgunk, ha megemlítjük, hogy legtöbb helyen 20% -a az állami adónak. És ezzel végre is értünk a különböző adók ismertetésének. Ideje, mert nem ezekről akarunk lényegileg beszélni. A rendkívüli háborús adók különben sem állandó jellegűek.

Ha valaki jól idefigyelt, még emlékezhetik rá, hogy a legfontosabb adóösszeg 10%-át külön mindenkinek fizetni kell megegyezően ilyen címen: országos betegápolási adó. Az ú. n. községi pótadó is rejthet magában más kiadást is, nemcsak adminisztratívát: városi tisztviselők, hajdúk fizetését, lótar-tást, címeres kocsni évenkénti reparálási díját és így tovább. Igaz, hogy ilyenkor magasabb az imént említett százaléknál. De építhetni belőle városi kórházat, ha a magisztrátus meg-szavazza.

Ez így messziről úgy mutatja, hogy betegeinkkel az állam is, a község is (ezen most várost is lehet érteni, persze) annak rendje-módja szerint gondoskodik. Hiszen a mátrafüredi tüdőbeteg-szanatórium olyan nagy, hogy az embernek pillanatra optikai csalódása támad és hajlandó azt hinni: no ebbe a hatalmas épületbe minden magyar tüdőbeteg belefér, még tán marad is üresen néhány szoba vagy legalább is egy-két ágy.

Legyünk tisztában véle, hogy a társadalmi nyomorúságot az állami gondoskodás soha utól nem érheti, sőt még meg sem közelítheti távolról sem. És ha nekünk felelőségünk támadt betegekkkel és kisgyermekkel szemben, vegyük tudomásul, hogy pontos adófizetésünkkel még távolról sem róttuk le minden kötelezettségünket azokkal szemben, akiket meglátogatnunk evangélium szerinti kötelességünk volna.

Szeretnék azonban még itt valamit fecskerőptében megemlíteni, mielőtt az adó kérdéséről az adomány kérdésre fordulnánk. Az adó nem népszerű fogalom magyar ember szemében. Megvan ennek a maga jól megmagyarázható és így könnyen érthető történelmi oka. Az adót az állam kívánja el az ember szájától — így tartja a közfelfogás — az állam pedig, még a közelmúltban is, valahogy ellensége volt a magyar állampolgárnak. Legalább a magyar ember így érezte. A kormány

elszedi az ember feje alól a párnát a császárnak, Bécsnek, osztrák sógornak, igazán volt kibe válogatni, akire haragudjunk érte. Az országházában ugyan ott ültek az általunk választott követek és azoknak szava lett volna a keservesen kiizzadott garasok hovafoordítása dolgában, de tudja Isten, az a politika is „úri huncutság” volt a magyar ember gondolkozásában, mert jegyző, szolgabíró, főispán, zsandár, pálinkáshordó, meg a magunk nemtörődömsége úgy összefogtak és úgy elmismásolták az egész követválasztást, hogy sohase az jött ki belőle, amit az ember szíve szerint szeretett volna. Ha meg mégis csak rávitte az igazság egyik-másik helyen és úgy lett, ahogy szívünk dobogta (úgy, ahogy Kossuth atyánk megmondá negyvennyócban és azóta is izengette Taliánországból hazafelé váltig), és véletlenül köves útra lett volna szükségünk, hát rögtön meglátszott az a miniszter úrnak a szeméállásán is, ahogy a küldöttségünkkel szóbaállott, hogy nem jót cselekedtünk és rakjuk csak sárra a sarat ezentúl is, mint eddig — büntetésül.

Hát ez így volt, tagadhatatlan. És én még azt sem írhatom ide vigasztalásul, hogy a hatalmon lévő emberek ezentúl majd egészen úgy fognak viselkedni, ahogy Krisztus urunk parancsolja. Legfeljebb az múlt el, hogy a pénzt még hozzá Bécsből kommandirozzák és hát bizony legeslegtöbbször idegen célokra.

De mondok egyebet. Ha azt akarjuk, hogy az állam igazán a mi államunk legyen és az adó csakugyan úgy költessék el, ahogy mi szeretnénk, azt Krisztus urunk szándéka szerint és csak egyetlenegy úton érhetjük el: szeressük azt az államot és gondjaival egyetemben tartsuk komolyan a magunkénak. Ha azt kéri tőlünk választások alkalmából, hogy izenjük meg az akaratomkat, akkor azt izenjük meg neki, ne eszemiszomnak nézzük és ne mulatságnak ezt a szent alkalmat és jól megvágassuk az izenetvivőt: igazán a mi képünket viseli-e majd odafent és át tudja-e adni az izenetünket?

Azért pedig, hogy húsz-huszonöt év múlva jobban legyen az, ami ma még nincs egészen jól, érdemes ám áldozatot is hozni. Adni, adni és nem kérni semmit. Fizetni az adót és nem spekulálni köves útra, ha úgy érzem, hogy nincs igazuk azoknak, akik onnét felülről parancsolnak a pénzemből, akár adják, akár nem.

De másfelől az se mindig jó, ha az én akaratom teljeseedik. A gyerekek is jobb az, hogy nem kapja kezébe a borotvát, pedig hogy ácsingózik utána: csak a nyakát vágná el véle. Ha úgy érzem, hogy az a sok okos ember, ki odafent az ország dolgát végzi, apám nekem és gondomat viseli, hát nem nagy baj, hogy egy kicsit a kedvem ellenére erőltette rám a jóakarátát. Ha gyerek vagyok, aki a maga javát se tudja. Ha gyerek

vagyok, akit akárki jött-ment egynéhány jó szóval odacsalhat, ahova neki tetszik.

Az ilyen kétélű kérdést is a Bibliával a kezünkben volna legjobb meghányi-vetni, csupa olyan mások társaságában, akiknek a kezében is ott a Biblia.

Most azonban gyerünk tovább megint egy lépéssel. Az adót fizetni kell, de még a hűségesen kifizetett adó sem futja mindenre.

1926 nyarán Angliában voltam, a londoni Ker. Ifj. Egyesület üdülőtelepén. Szombaton reggel olyan rendszerességgel, mint ahogy a nap felkél, körülsétáltattak reggelizés közben sorban, ahogy ültünk az asztal mellett, egy szalvétával kibélelt tányért. Azért volt ez a tányér szalvétával kibélelve, hogy ne csorduljon kellemetlenül nagyot a pénz, mikor behajigáljuk. Az utcánkban volt egy kórház, annak a javára adtuk ilyenkor, amit adtunk. No, ez az adomány.

Nálunk gyűjtőív, urna, a vasúti jegyünkre ragasztott bélyeg, jótékonyági bálók és sorsjegy formájában szokásos az ilyen. Arra jó, hogy olyan nyomorúság után is keresgéljen és nyúljon oda, amelynek nincs ideje megvárni, míg a hivatalos gondoskodás lassú, egyenletes egymásutánjában rákerül a sor. Jó dolog ez, de egyrészt ez sem elég, másrészt nem is rendszeres: egyik évben több jön össze, másik évben kevesebb. Azonkívül van egy nagyon nagy hibája. Ugyanaz, ami annak a mozdulatomnak van, mikor a sarki koldus kalapjába behajigáltam, amit odaszántam.

Jó embernek szoktam ilyenkor érezni magamat, aki tudom, mi a felebarátaim iránti kötelességem és imé, eleget is teszek néki. Oh, ha mindenki ezt csinálná, nem volna a földön baj meg nyomorúság!

Hát ez nem igaz. Adófizetésnél nem szoktam ilyen boldognak érezni magamat, pedig az adó és az adomány között lényegében nincs ekkora különbség. Az a baj ilyenkor, hogy úgy fogalmazom meg magamban a dolgot: adót fizetni muszáj, adományt adnom pedig nem. Rajtam áll, hogy adok-e vagy sem és hogy mennyit adok.

Az emberek itt is, mint mindenütt, félreértik a szabadság fogalmát. Úgy gondolják, hogy az a tény: nekik szabadságukban van a Gyermekvédő Ligának sokat adni, azt jelenti: ha tehát úgy akarom, keveset adnom is szabad, sőt semmit sem adnom is lehetséges. Módomban áll.

Pedig a muszáj és a szabad között nem ez a különbség. Emberi méltóságom kérdése forog kockán, mert emberi méltóságom az egyedüli garancia, hogy tudok szabad ember lenni és éppen ezért megérdemlem, hogy szabad ember legyek. Nagyszerű dolog, hogy szabad nekem adományképpen eleget adnom ide is, oda is és nem muszáj adóban kívánni el tőlem mindent:

ez a szabadság. Jó és rossz közül választhatni és mégis a jót választani. Aki ezt érti, szabad ember.

Nem is lehet, — éppen ezért — ezen a ponton sok ideig áldogálni. A szabad ember, mikor idáig eljut, önkénytelenül korlátot rak magára. Ez a magam jészántából magamra erőltetett korlát öltött testet a tized gondolatában. Nem töröm én bizony sokat rajta a fejem, adtam-e már eleget vagy még mindig nem adtam, vagyonom egy tizede legyen egészen komolyan és egészen közvetlen úton Istené, ő aztán majd diszponál fölötte: melyik gyűjtőív vagy milyen tagsági díj vagy hány persely titkos csatornáján juttassam el hozzá.

Oh, ez nagyon szép gondolat. Ha külön teszi ki-ki földi javainak egytizedrészét, meg fogja látni, mennyivel több ez az összeg, mint amennyit „jótékony célra” ide-oda elosztogatott eddig. Nagyon szép és nagyon termékeny gondolat tehát, megismétlem. Egy darab életté vált, pozitív alakba öltözött ótestamentum.

De csak ótestamentum még ez is. Mi pedig újtestamentomi királyi papság volnánk, nevünk szerint és vágyaink végpontjának a hívogató erejénél fogva. Ne vegye hát senki rossz néven, ha én itt most egy kicsit a magam számára is okulásul (mert a gondolat a maga mezítelen és könyörtelen formájában ebben a pillanatban villant fel előttem), megmutatom a tized egyetlen, de nagy fogyatkozását.

Az a hibája, hogy még mindig azt tartom a tizedrendszer elfogadva, a vagyonomról, hogy az az enyém, Istentől személyes használatomra juttatott valami. Pedig hallom és vallo is minduntalan, hogy én csak sáfára vagyok földi javaimnak.

No, hát ha ez igaz, akkor elég hűtlen sáfár vagyok, ha csak a kisebbik részével, egytizedrészével bánok úgy, mintha az fölösleg volna. A hű sáfár akkor igazán hű sáfár, ha Isten vagyonából tud és képes a nyomorúság arányában és a sürgőség sorrendjében gazdálkodni, hogy saját igényeivel sem tesz kivételt. Nincs nála protekció még akkor sem, ha a saját gyomra korog, vagy a maga cipője kéri a kását, vagy — borzasztó illet leírni — a sajátmaga családja didereg.

Nem írom tovább, hiszen ú. n. „népes” családom sincs, nem hogy másnak adjak tanácsot a keresztyén köszívűségre. De érzem, hogy Isten közvetlen közelében valami ilyen lesz az adó fogalmából. És érzem, hogy az új Jeruzsálem adópolitikája is hasonlítani fog a sáfárságnak ehhez a nagyon szigorú formájához. És érzem, hogy a nyomorúság ebben az új Jeruzsálemben szűnik meg véglegesen az emberek között.

A vezetők.

— A református lelkipásztor magyarsága. —

Felvidéki református lelkipásztorok gyűltek egybe, szám szerint mintegy harmincan. Meghányták-vetették már folyó-ügyeiket, meghallgattak és meg is beszéltek két elhangzott előadást, befejezésül most éppen keservesen panaszkodnak. Neves, komoly felvidéki politikus azt a meggondolatlan kijelentést eresztette világgá valamelyik újságban, hogy bizony a református papság sem bizonyult mindenben jó magyarnak a cseh uralom alatt.

Körülnéznek például saját soraikon az atyák, s megállapítják hevenyében, hogy csak úgy, ahogy ott üldögélnek a padokban, több mint a felük börtönviselt ember. Karakán magyarságukért kinek hosszabb, kinek rövidebb ideig, nagyon sokójuknak ülnök kellett a húsz esztendő alatt, némelyiknek ismételten is. Hazafelé jövet az egyik csak úgy egyszerűen, minden póz nélkül kimutat a vonatablakon, mikor éppen egyik cseh telepes-község mellett húztunk elfelé: abban a házban voltam elzárva hetekig, ni!

Fáj tehát, *ilyen* körülmények között kétszeresen fáj, az Áron-nemzetségből való seregnek a méltatlan és igazságtalan vád. Tanakodnak, mitévők legyenek. Legtöbben természetesen a mellett az indítvány mellett foglalnak állást, hogy nagyon komoly válasziratban vissza kell utasítani a nemtelen gyanúsítást.

(Régebben az volt a divat, hogy diétákon a jurátus ifjak tetszésüknek és nemtetszésüknek egyaránt hangot adtak a gyűlések szónoklatai közben vagy azok után. Sokszor közvélemény változtató ereje volt a lármájuknak, de mindig hű képet adott az, legalább is az ifjúság hangulata felől. Ezt a régi, jó magyar szokást szeretném most feleleveníteni, mikor erről az úgyról az atyák helyett és nevében beszélek s a magam igénytelen véleményét ím itt közreadom.)

Az atyák nagyon komolyan veszik a dolgokat, azokat is, amelyek nem érdemlik meg a komolyanvételt, mert belső tartalmuk szerint nyeglék, hazugok és nevetségesek. Mi, távolabbállók és „érdektelenebbek”, többet és jobbat ajánlunk: kinevetni valamit, ami kinevetni való.

Nos, az ilyenfajta kijelentés, mint ami a nagytiszteletű uraknak egyébként méltán esik rosszul, szintén a kinevetni való ostobaságok közé tartozik.

Mit szólanának például, kérjük alássan, egy hasonló természetű másik vádhoz, amilyen volna, többek között, ha valaki azt állítaná, hogy a hortobágyi csikésok és gulyások nagyon sok nyelvtani hibát ejtenek beszéd közben? Hiszen, feltéve, de meg nem engedve, ha valaha is előfordulhatna e fajta összeütközés

a magyar nyelvtan és a hortobágyi pásztornép beszédje között, hát akkor is: nem a nyelvtant kellene sürgősen megreparálni? Mi a magyar nyelv, ha nem a hortobágyi magyar beszéd és mi a magyar nyelvtan, ha nem ennek a magyar beszédnek a törvényszerűsége?

Ugyanez a helyzet a református papság esetében is. Dicsérem az egyébfajta magyarokat, ha sikerült nekik szakasztott úgy viselkedniük a cseh megszállás idején, mint ahogy a református papság a maga egyetemében viselkedett. Szinte nem is érdekel, hogy részleteiben hogy és miképpen tartotta jónak esetenként viselkednie, *úgy, ahogy éppen cselekedte, úgy volt jó, úgy volt magyar, mert ki volna magyar, ha nem a százszázalékgig színmagyar református papság*

Még abba sem megyünk bele, hogy egyik-másik református pap nem viselkedett jó magyar módjára — csak úgy nagy általánosságban. Ha a református papság egyeteme ezeket az állítólag nem-jó-magyar papokat azóta nem vetette ki magából, akkor azok is bizonyára úgy viselkedtek, ahogy magyaroknak kellett, még ha mások „kottából” másképpen viselkedtek volna is a helyökben. Mert ki viselkednék ösztönösen mindig magyarul, ha nem a született magyar református pap és ki volna az ilyen viselkedés leghitelesebb fémjelzője, ha nem a színmagyar református papság?

Vagy pedig — nyissunk Berlitz-iskolát a hortobágyi csárda ivójában és tanítsuk benne a csikésokat meg a gulyásokat hetenkint háromszor egy-egy óra hosszat magyarul.

A vezetettek.

Egyszer valaki azt kérdezte tőlem, meg tudnám-e mondani, mikor volt életem legszomorúbb órája. Akkor nem tudtam volna pontosan megjelölni ezt az órát. Azóta gondoltam felőle. Meghánytam-vettem életem sorát. Megtaláltam legszomorúbb órámat is.

Történet szerint elfogyott a Magyar Cserkészvezetők könyvének az első kiadása, második kiadást kellett készíteni, de Sik Sándor, a könyv szerkesztője beteg volt és külföldön tartózkodott. Mi, többiek, akik, éppen itthon és a vezetőségben voltunk, körlevelet küldtünk minden csapatnak. Arra kértük a csapatokat, hogy közöljék velünk a Vezetők Könyve körül szerzett tapasztalataikat s azt is, milyen esetleges változtatást: törlést, pótlást, módosítást szeretnének az új kiadás alkalmából.

Nem sok választ kaptunk erre a levélre, s már ez a tény maga is elég nagy szomorúságot okozott nekem. Néhány észrevételt mégis csak hozott a posta, ezekben legfeljebb az észrevételek fajsúlya, vagy színvonala volt itt-amott lehangoló. Életem legszomorúbb óráját azonban azok a válaszok okozták, ame-

lyek kivétel nélkül mind egyetlen mondanivalót variáltak, azt, hogy ők a második kiadást minden tekintetben olyannak szeretnék, amilyen „a vezetőség bölcs belátása szerint” majd éppen lesz. Úgy lesz az a legjobb, minden bizonnyal.

Eszembe jutott egy röviddel azelőtt megejtett egyházközségi közgyűlésünk. Jelölőbizottsági gyűlés előzte meg, a jelölőbizottság javaslatát az intézőbizottság, azét a választmány, azét a közgyűlés egyhangúlag magáévá tette és határozattá nyilvánította. A sok-sokezer ember azt is a vezetőség bölcs belátására bízta, hogy kikből álljon és így milyen legyen ez a bölcs és belátó vezetőség.

Ismétlem: életemnek legszomorúbb órája volt az az óra, amelyben tapasztalnom kellett, hogy sok-sokezer felnőtt keresztyén lélek lemondott Istentől kapott jogáról, egyben nehéz kötelességéről, hogy maga döntsön sorsa felől, az életközösséget testvéreivel mindig újra meg újra megteremtse, Krisztussal is a szövetséget szinte naponta újítsa meg.

Aztán — hála Istennek — meggyógyult és hazakerült Sik Sándor, a Magyar. Cserkészvezetők könyvének is megjelent az új kiadása, a vezetők bölcs belátása szerint. Az én szomorúságomat ez azonban nem oszlathatta el, de reménységem azóta mégis újra megújult. Szabadságot csak Krisztus szerezhet, de Krisztus aztán szerezhet és szerez is teljes szabadságot. A keresztyén közösségek közösségi jogait és kötelességeit is Krisztus fogja meg- vagy visszaszerezni.

A vezetés.

1.

Nem tudom, látott-e olvasóim közül mindenki vagy legalább is a nagy többség orozva kelt csirkéket? Lomos udvarban, ahol sok a búvóhely, tanyahelyen, ahol nagyok a távolságok s így számtalan a lehetőség, megesik, hogy egyik-másik tyúk ismeretlen helyre tojik, megkotlik és a gazdasszonya híre-tudta nélkül kelti ki a csibéit. Egy szép napon aztán megjelennek kukoricából-honnan csapatával a néha bizony már jércényi csirkék. Nem nagy számmal, azt nem lehet állítani, az ember, ha „egy költés” csirkéről beszél, többre szokott gondolni. De nem is csoda, esőverte, viharlátott társaság az ilyen, sok elhullott belőlük, míg ekkorákra cseperedtek, a konyhában költelt. fúvó szélről is óvott népségnek nincsen ennyi híjja.

Ám azzal tartják, hogy az orozva kelt csirkék szívésabak. Nem kapnak olyan könnyen pipet. nem tizedeli meg őket a tyúkkolera. Begyesebbek, jobban tojók, combosabbak, hiszen világrajövetelük óta mindig kapargálásra voltak kényszerítve. Nincsen köztük annyi meszeslábú, szóval se szeri, se száma a jó tulajdonságaiknak.

Ellenben a konyha kényeztető melegében különösen a kispulykákat nagyon nehéz felnevelni. Rengeteg elhull közülük, míg ki nem ütözik a himlőjük. Reggelenként pálinkával kell mosogatni a kislábukat, olyan gyámoltalankák, nyivász-ták, nyavalyásak az istenteremtették.

2.

Bocsánat az őszinte szóért, de ezt a dísztelen hasonlatot keresztyén közösségi életünk juttatta eszembe. Nem egyszer hányták már a szemünkre kívülállók, hogy közösségeink tele vannak nem életrevaló, agyon „pátyolt”, tehetetlen és lusta elemekkel, akiknél a mindennapi élet orozva kelt csirkéi százszotha különb keresztyén jellemek. Az élet kegyetlen és zord, a bűn szabadon garázdálkodik benne, sok jészándékot eltipor, sok erőtlén kezdést lehenget, de az a kevés, aki győzött ellenében, az megmarad és értéket jelent.

Ezzel szemben a keresztyén közösségekben összeverődik a sok komolyan Krisztust kereső többség közé egy pár önző, lomha, záp, kéjelgő lélek és... jól érzi magát. Ertelik egy, két, három esztendő és még mindig nem történik egyéb körülötte-mellette, mint hogy — immár lelki tokát és pocakot eresztve — változatlanul jól érzi magát. Megöregszik majd, tíz, tizenöt esztendő lefolyik közben az idők csatornáján és nála immár idült szokássá fajul a lelki jóérzés kényelmes, enyhős, otthonos állapota.

Vagy — ami még visszataszítóbb — állandóan panaszkodik. Hogy ő vele senki sem törődik. Nem kap elég szeretetet. Egyesületből egyesületbe vándorol, hátha találna egy jótét lelket, aki kínzó problémáitól megszabadítaná. Meghallgatná, bátorítaná, istápolná, vezetné. Nemcsak garantáltan, kézből adná neki a lelki békét, hanem még meg is „csócsálná”, mint a tanyasi asszony — tudatlanságból — karon ülő gyerekének az ennivalót.

Ezeknek a számára minden összejövétel, evangélizáció, eszmecsere, konferencia, imaóra ilyen csócsálás, vagy pálinkával való mosogatás. Mindig a készre jönnek. Mindig vezetetteti akarják magukat. Boldogok, ha magukszörű vezetőre akadnak, akinél a lelki gyöngeség viszont abban nyilvánul, hogy adja nekik készen, csomagolva programmul vagy megoldásul a saját-maga eredményeit. Nagyon jellemző mondásuk ez a sokszor hallható frázis: nem általánosságokat kérünk, hanem konkrét jótanácsot, hogy ebben az egy bizonyos esetben mitévők legyünk. Vezérfonalat kérünk, programtervezetet, kész anyagot, recepteket. A keresztyén ember és az alkohol. A keresztyén ember és a nőkérdés. A keresztyén ember és a szocializmus. Mit olvasson a keresztyén ember? stb. stb.

Irtóznak a problémáktól és a nyitva maradt kérdésektől.

Még azt sem szeretik, ha nekik maguknak kell problémásítaniuk az életüket. Jöjjön ide valaki s egy megrázó előadás keretében juttassa eszükbe: mi minden fájhatna nekik, ha mernének a maguk fejével gondolkozni. És adja azonnal a kész megoldást beszédének második részében, hogy ami fáj is, ne sokáig fájjon.

3.

Sem a vezetésnek, sem a vezettetésnek ez a formája nem Jézus Krisztus szerint való. Nem, mert a keresztyén vezető életében sem mi magunk vagyunk a központ vagy éppenséggel a végcél. Már pedig amelyik vezető a maga megoldásait adja, az hatalomra tör (s egészen mindegy, hogy a lelkek berzenkednek-e ellene vagy önként mennek rabságba). Amelyik keresztyén ember viszont a kész megoldásokat áhítja, az kiszolgáltatja magát (vagyis nem él benne a szolgálatnak lelke).

Az is természetes ezek után, hogy az ilyen „keresztyénség” elpuhult, tehetetlen „érzés” bennünk s könnyen kap pípet, kolerát, egy kis eső, ha szabadba merészkedtünk ilyen állapotban, lever a lábunkról. Kiábrándulunk, megrendül a hitünk s ilyenkor aztán a megszokott pálinkás kenegetés sem használ többé. Leesik a lábáról a keresztyénségünk, sőt talán végképpen el is múlik e részvétlen világból.

4.

A keresztyén közösségi élet alkalomnyújtásai nem narkotikumok. Nem céljuk a minden áron való megnyugtató, vagy örömszerzés. Nem céljuk, mert nem a keresztyén emberek mindennapjainak a mennél derűsebbé tételét akarják végeredményben szolgálni, hanem Isten nagyobb dicsőségét. Az a fontos, hogy a lelkek Krisztushoz jussanak, nem az, hogy ma este vagy mához egy hétre okvetlenül nyugodtan aludjanak.

Akár alkohorról, akár házasságról, akármiről van is tehát szó — egy a szükséges dolog és ez nem a szóban forgó kérdés feltétlen megoldása, hanem a Krisztushoz közelebbjutás. (Mert ez egyszerre és véglegesen megoldja az összes problémákat.)

Praktikus nyelven ez azt jelenti: Ha vezető vagy, egyetlen kötelességed a problémát minden oldalról megláttatni s megmutatni a veszedelmeket, melyek ez útvészítőben a Krisztus nélkül bolyongót fenyegetik. Ha vezetendő vagy, mondd meg őszintén, hogy állsz te a problémával szemben. Aztán üljetek közösen a Biblia mellé s te, aki még nem találtad meg, keresd a Jézus Krisztust, te másik, boldogabb pedig siess a segítségére és tégy róla mennél hatalmasabban zengő bizonyágot.

B) EGYHÁZI ÉLETÜNK HOLNAP. (Magyar lelki ébredés.)

Örvedetes jelek, a) Öregek között.

1.

Református Anyaszentegyházunkat megítélni nem nehéz feladat, s újabb időben erősen szokásos is. Állania kell s türellemmel állja is a kritika pergőtüzét az Eklézsia. Sokszor szeretetlen ez a kritika, de sokszor meg éppen az aggódás, az ébredező felelősség és a tennivágyó türelmetlenség szava hangzik ki belőle. Az ellenükben elhangzó csitító válasz sem föltétlenül az érett bölcsesség és a tekintélyes tapasztalat tiszteletreméltó szava mindig. Egy azonban bizonyos: a folytonos kritika és a csak kritika, végtére is lehangol, elcsüggeszt, sőt megkeserít, tehát nem egészen építő hatású. Igazságtalan is, mert egyoldalú. A közelmúltban egyházunk a Sátán erős kísértése alatt állott s az emberi vonások eluralkodtak rajta az isteniek rovására. A kritika látja ennek a történelmi ténynek a jeleit, gyűjti őket és megbélyegzi, de csak ezeket a jeleket látja s ezért van csak részletigazsága. Nem tagadjuk, hiszen nyilvánvaló, hogy a Református Anyaszentegyháznak nehéz évtizedeket kellett kiállania, de hangsúlyozzuk, hogy kiállotta a kísértés eme nehéz évtizedeit s ennek a győzelemnek is megvannak a maga kétségtelen, örvedetes jelei. Mi most, nem a kritika helyett, de a kritika mellé, erről a győzelemről szeretnénk boldog bizonyossággal, a Krisztusban való dicsekedéssel tanúságot tenni.

2.

A kísértő sohasem változik, s Anyaszentegyházunkhoz is az volt az első szava, ami az Idvezítőhöz annakidején. „Ha Istennek Fia vagy, monddad e kőnek, hogy változzék kenyérré”. Nagyon nagy e csábítás ereje, s a látható egyház emberi gyarlóságából könnyen megmagyarázható módon ideig-óráig bár, de engedett a Sátán kísértő hatalmának. Voltak köveink, még a XVI-XVII. században élő hit összehordotta, mohos, szent kövek, amelyek az idők folyamán apródonkint kenyerekké kezdtek már átváltozni felelőtlen-felelősségünk kezén-közén. Építő-programmunk megállott, a hívek munkásszeretetét az államosítás gondolata kezdte fölváltani, sőt kiszorítani. Minden erőnket és áldozatkészségünket egyházi hivatalnokaink kenyérgondja kötötte le és merítette ki. Mondanom sem kell, hogy hiába, külső segítség nélkül nem tudtuk s ma sem tudnánk megoldani ezt a nehéz kérdést. Ha pedig a rohanó idő mégis újabb építkezésre kényszerített bennünket, megint csak legtöbbször

nyire külső segítség vette le roskadozó vállainkról a teher nagyobbik felét.

Nos, ez a kísértés végetért. Anyaszentegyházunk ráeszmélt az egyetlen helyes feleletre, s minden jel arra mutat, hogy anyagi nehézségeink megoldását ebben a mondásban tűzte maga elé megvalósítandó programúul: „Nemcsak kenyérrel él az ember”. Egy idő óta gyűlnek a kövek újra, s nem Babel-tornya épül a kövekből. A Szent Lélek munkálkodó ereje épít a Református Anyaszentegyházban s kezdünk nem félni attól, hogy mit esznek s mit isznak azok, akik a kövek között Istennek minden igéjét nyújtják különféle formában az arra éhezett „özvegyeknek és árváknak”. A betűszerint veendő özvegyek és árvák ügyét közvetlenül szolgálják az Özvegy Papnék Otthona, a két Kálvineum, a Nagypénteki, a Protestáns és a Bethesda Árvaház, s a kecskeméti szeretetház. A „félárvákét”, akiket csak a helyi nehézségek és csak átmenetileg tesznek árvákká, enyhítik az . iskoláink mellé épülő internátusok, továbbá a MEKDSZ (pro Christo) Diákok háza, a Lorántffy Zsuzsanna Egyesület, Ker. Leány egyesület és a Ker. Ifj. Egyesület Otthona. Az ifjúság, az egyház veteményes kertje iránt, általában egyre érzékenyebb a felelősség. Új iskolák nyílnak, köztük a szeghalmi gimnázium igazán egyéni felelősségből, XVI. században szokásos lelki indításra, de a többi is mind ehhez hasonló tűzzel (csak példának okáért említem a nyíregyházi polg. iskolát és tanítónőképzőt, a kecskeméti leánygimnáziumot, a megnagyobbodott Baár-Madast, a sárospataki építkezéseket). Vagy említem talán a karcagi és hajdúnánási eklézsiákban támadt szent nyugtalanságot, arra a hírre, hogy iskolájukat veszedelem fenyegeti? Ez a nyugtalanság nemcsak tiltakozott, áldozatra is kész és képes lett volna és lesz is, ha a szükség úgy hozza magával. Az ifjúság iránt érzett felelősség azonban nem áll meg az iskoláknál. Egész sereg belmissziói intézményt létesített gyermekeink lelkigondozására, ilyenek a MEKDSZ tahii és a Soli Deo Gloria szárszói és szilicei telepe, a Ker. Leányegyesület tihanyi üdülője, a Ker. Ifj. Egyesületek most épülő háza és nem utolsó sorban azok a Cserkészcsapatok, Otthonok és Táborok, amelyek majdnem észrevétlen csendességben végzik több ezer református serdülő fiú és leány nyári üdültetésének és állandó lelkigondozásának felelősségteljes, anyagilag is fölbecsülhetetlen, nehéz munkáját. A gyöngébbek közötti munkának tekinthetjük kórházaink munkáját, amely a Bethesdában és a Lorántffy Zs. Egyesület kórházában folyik, s a velük kapcsolatos diakonissza-munkát. Nyomdáinkra, könyvkiadóvállalatainkra, lapjainkra igazán csak utalhatok, lehetetlen itt minden kezdeményezést, sőt minden eredményt névszerint megemlítenem. Bel- és külmissziói felelősségünk egyre nő. Nagy gyülekezeteink egyre jobban érzik az osztódás

kényszerét, kis szórványok a perifériákon egyre erősebbek, új templomok épülnek, körülöttük néha bérpaloták, hogy az anyagi gond bajt ne okozzon. Gyülekezeti termek, néhol egész gyülekezeti házak nőnek ki a földből. Vannak már misszionáriusaink s idehaza is egyre többen kezdik hallani az elhívó szót. A sáfárság, a tized, az önkéntes adózás gondolata észrevehetően terjed.

3.

A kísértő második szava a hatalommal való megkínálás. „Néked adom ezt a hatalmat és ezeknek dicsőségeket”. Nagyon elevenen kell éreznünk, hogy a mi Idvezítőnk jászolban született, különben nem bírjuk visszautasítani a Sátán kínálását, hiszen látszólag annyi előnyt ígér. Első pillanatra hajlandó az ember azt hinni, mégis csak jó, ha részt kérhetünk a világi hatalomból és szavunk lehet ott, ahol a javakat osztogatják. Mi egyiket sem használnánk rosszra. Igen ám, de mibe kerül mindez? A bűnt kell érte leborulva tisztelnünk — akár vesszük ezt észre, akár sem, és ezt a hatalom nem éri meg.

Egyházunk közelmúltjának a történelmében ez a kísértő gondolat úgy jelenik meg, mint harc a közjogi képviselőért. Az egyes ember képzeletvilágában úgy, mint aggodalmas vagy diadalmas számolgotása annak, hány százalék református kezében van mennyi világi illetékesség, rendelkezési alap, jogkör, vagy végrehajtó hatalom. Bent az egyházban úgy mutatkozik, mint az egyetemes papság elve és zsinatpresbiteri szervezet megszűkítése vagy megkerülése egyfelől, az egyházi fegyelem meglazulása egészen a szektáskodásig másoldalról. Isten iránti hálával kell megállapítanunk, hogy Anyaszentegyházunk a hatalom kísértésével szemben is egyre alázatosabb szívvel, egyre őszintébb bűnbánattal és egyre több jelével újjászületésének hangoztatja s kezdi élni a szeretet és szolgálat parancsát. „A te Urad Istenedet imádjad és csak ő néki szolgálj.”

A dolog természete szerint ezen a ponton kevesebb a kézfelfogható bizonyosság. A nagy tömegek, büszke felvonulások kísértése sem múlt el egészen. De egészen elmúlt az a kor, midőn az ilyen felvonulások még nem utaltak önmagukon túlra. Ma már látjuk, hogy a hívek vagy a presbiterek vagy akár a lelkipásztorok tömegeit sem megtartani, sem megszervezni, hovatovább még demonstráció céljából felidézni sem bírjuk sokáig, ha nem adunk nekik többet és mást, mint idáig nyújtottunk. A demonstráló gyűlések tömegeinek megjött a konferenciázó kedve és megnőtt a zsoltáréneklő, bibliaolvasó, együttimádkozó szent vágyakozása. Ezzel párhuzamosan ébredt fel az Egyház vezetőségének felelőssége a belmissziés mozgalmakkal szemben egyre nagyobb mértékben, s kezdettől fogva inkább a szolgálat,

mint az uralkodás jegyében. (Gondoljunk a Belmissziói Útmutatókra s a konvent által javadalmazott titkárokra, vagy arra a tapintatos kíméletre, melyet zsinatunk a belmissziós törvényjavaslat tető alá hozása körül tanúsított.)

De magában a gyülekezeti életben is tapasztalhatjuk, hogy ébrednek és hogy kezd munkálkodni Egyházunkban a szolgálatnak lelke. Papválasztáskor, egyházi tisztviselők, presbiterek elhívása alkalmából egyre nagyobb körütekintéssel járnak el a felelősek, egyre szaporodik a meghívás útján való lelkészválasztások száma, egyre kevesebb és egyre visszatekintőbb a kortékek hatalma. A munkálkodó egyháztagság s ezzel együtt a munkaalkalmak szaporítása és kiterjesztése egyre több gyülekezetünk életét változtatja meg, sőt formálja egészen újonnan egy idő óta. Hovatovább megszűnnek azok a holt gyülekezetek, ahol a megszokott vasárnapi igehirdetés az egyedüli formája a vallásos életnek s csudálatos ellentmondásként a gyülekezeti igehirdetés egyre jobban visszanyeri a belmisszió minden egyéb munkaága és munkaalkalma fölött központi jellegét. Az egészséges egyházfegyelem kétségtelen jeleként alapvető dogmáink is kezdik visszaszerezni régi szabályozó és irányító hatalmukat. (Ma már nem minden „református”, amit református anyakönyvi kivonattal rendelkező ember cselekedett vagy mondott.)

4.

.... „Ha Istennek fia vagy, bocsásd alá innét magadat; Mert meg vagyon írva: Az Ő Angyalinak parancsolt te felőled, hogy őrizzenek tégedet.” Egyén vagy közösség, valahányszor a kísértőnek ezeket a szavait hallja, hajlandó magát, vagy ami ezzel egyenlő, az imádságait összetéveszteni a Szentháromság Egy örök Istennel. Oh, hányszor éreztük mi, református keresztyén magyarok, megpróbáltatásaink között, hogy sorsunkat már Isten sem nézheti békén, valaminek történni kell. Hányszor hittük azt, hogy imádságunkkal, sőt pusztán meglétünkkel mi kormányozzuk az isteni Gondviselést. Hányszor volt számunkra és szemünkben legfontosabb a magunk dicsősége.

Ez volt a legerősebb kísértés. És ez a gonosz lélek más-képpen nem űzhető ki, mint bűjttel és könyörgésekkel. Építő munkakedv, szolgáló szeretet, mind a kettő nagyszerű megújulás biztató patakja egyházunk életében. De mind a kettő egy harmadik víz közös forrásából táplálkozik: a magyar református egyház bibliászeretetének és imádkozó kedvének új erővel kibuggyant tiszta kútfejből.

Mostanában Magyarországon fogyott el a legtöbb Biblia. Mintha csak feleletképpen történt volna ez a kísértő harmadik szavára: „Megmondattott, ne kísértsd a te Uradat, Istenedet”.

És újonnan vásárolt és százesztendős Bibliák fölött egyaránt egyre őszintébben egyedül Isten nagyobb dicsőségére kulcsolódik imára a magyar református hívő szolgálatos munkás két keze.

Örvendetes jelek, b) Fiatalok között.

1935 nyarán fent voltam komáromi diákok, csallóközi magyarok közt konferencián. Az Úri imáról beszélgettek reggeli csendes órájuk alatt. Már akkor a közepetájt jártak, mikor megérkeztem. Valóságos tolvajnyelv alakult ki vitájuk folytán. Minden új nap új fogalommal bővítette ezt a „dialektust”.

„Szenteltessék meg a Te neved” — ez volt a második nap üzenete és parancsa számukra, ezt úgy emlegették az egész konferencia folyamán: nyakvágás.

„Jöjjön el a Te országod” — erről így beszéltek azontúl: puha, meleg fészkek.

A ma odacsöppent ember természetesen nem értette rögtön ezt a furcsa társalgást, de hát ez is hozzá tartozott a nyakvágáshoz és ez is jellemezte a puha meleg fészket. Olyan lelkek közösségévé érlelte a társaságot a konferenciái lélek fénye, melegsége és ibolyántúli sugarainak titokzatos „vegyi” hatása, akik egy kicsit már is meghaltak a világ számára (a halott ajka pedig — legalább is nekünk — néma, beszéde érthetetlen) s akiknek az országa kezd „nem ebből a világból valóvá” lenni (azért különös eleinte a jövevények számára). Rövidebben: ők maguk átestek a „nyakvágáson” lakásuk vagy táboruk, vagy még helyesebben „helyük a nap alatt” ezalatt és által „puha, meleg fészkeké” szépült. Rájöttek nevezetesen, hogy az Úr nevét csak az Ūrnak szentelt életek szentelhetik meg. Valaha az Ūrnak szentelt áldozati barom nyakát vágták el, az ótestamenti törvény rendelkezése szerint. Most a magunk életét kell az Ūrnak szentelnünk, azaz a mi nyakunkat kell elvágni, hogy a világ számára meghalassunk. Lelki „nyakvágás” ez, mert nem élhetünk hitetlenekkel felemás igában.

Ha ez megtörtént, eljön az Isten országa is. És ez a puha, meleg fészkek. Azoknak a fészke, akik megszentelik az Úr nevét, úgy, ahogy kell. A világ fiainak a világa marad változatlan. Talán a mi régi helyzetünk is a földön. De az „ország”, amelyben ezentúl élünk, már nem a régi, földrajzi és politikai értelemben veendő ország többé. Nem a régi ellenséges, kemény és hideg hajléktalanság, ahol akár el is veszhetünk. Nem, hanem az Ő országa. Puha, meleg fészkek. Mindegy, hogy milyen. Pál apostol fogságba esett, kereszthalált szenvedett földi értelemben, mégis puha, meleg fészke volt attól kezdve, hogy egy másik fogságba is beleesett s Jézus Krisztus foglyává kényszerült lenni.

Ebben a puha, meleg fészekben egészen más az élet, mint a „világ”-ban, a „világ fiai” közt. Egészen más, sokkal szebb és okosabb, sokkal jobb az élet. Nem jól mondom, nem szebb és jobb, mert nem tűr összehasonlítást az, amilyen, hanem szép és jó az élet benne. Hogy is próbáljam jellemezni?!...

1. A világban odakint nagy a bizonytalanság, mert sötét van benne, csillagtalán éjszakai sötétség. Nem tudom mi van velem, még kevésbé, hogy mi lesz velem, Isten Lelke mindent megvilágít, mindent és mindenkit helyre tesz és mindenkit eligazít.

2. Odakint a világban nem is nagyon bátorságos élni, hiszen az éjszaka nemcsak sötét, hanem titokzatos, félelmes és valóban veszedelmes is. Mi magunk is förtelmesebben merészkedünk élni az éj leple alatt, mintha a Lélek napja sütné. Kénytelenek is vagyunk vele, rávisz a nyomorúság, akárcsak a régmúlt betyárjait a kivert kutya élet. A puha meleg fészek felölteti velünk a „világosság fegyvereit” s a titok helyébe bizonyosság, a félelem helyébe bátorság, a veszedelem helyébe lehetőség következik (úgy, mint amikor háború multán a katonák hazamennek szántani-vetni).

3. Éppen ezért lehetséges az is, hogy a puha, meleg fészekben a kínos keserves, fájdalmas élet kibírható, sőt kedves, sőt lelkes életté nemesedik. Kint a világban elviselhetetlen az élet, olyan, mint a kórágyon fetregő betegé: narkózissal, kábítással kell enyhíteni a gyötrelmeit. Ezért éltünk odakint valamennyien „dobzódásokban és részegségben”, mindegy, mivel kábítottuk magunkat. Aki nem a Szentlélektől részeg — valami egyébtől az, különben meg kellene örülnie, vagy öngyilkosságba menekülnie. A puha meleg fészekbeli élet öröme minden egyéb narkózist feleslegessé tesz. A lélek mámore, a pünkösdi mámor az igazi.

4. Végül a puha meleg fészekben testvérek is vannak. Sehol másutt nincsenek igazán, még a családban sem, ha csak az a család mindenestül nem lakója egyúttal a puha meleg fészeknek is. Odakint kietlen árvaság és társtalanság honol. Érdekes, hogy ezek a testvérek, a fészek többi lakói kétféle vonatkozásban is beléphetnek az életünkbe és rendezhetik azt. Az egyik testvér élettárs, a másik fegyvertárs. Feleség és barát. Kint a világban a szörnyű létért való küzdelmünkben, ez a két embertestvér volt legkönyörtelenebb ellenségünk. Az élettárs, a másik nem, a nő, a szexuális problémát jelentette megoldhatatlan, átok-formájában. A másik a fegyvertárs, a barát, mint rivális, mint ellenfél, mint emberbőrbe bujt farkas jelentette számomra a lemaradás, a kintrekedés, az éhkoppot nyelés borzasztó valószínűségét. Ezért éltem odakint „bujálkodásban és feslettségben”, valamint „versengésben és irigységben is”.

5. Erre neveltek. Születésem óta nyakvágásomig ezt gya-

koroltam, erre voltam „beállítva”, ezt láttam magam előtt példaképpen és nem is tudtam az életet másként elképzelni sem. Igényeim és vágyaim naponta nőttek s vagy epekedtem az elérhetetlen után és idegeskedtem tehetetlenségemben vagy egyre jobban belemerültem az ilyen élet mocskába s talán még jól is éreztem magam benne ... felszökkenésem borzalmas pillanataig. Ez volt az, hogy „testemet tápláltam a kívánságokra”. Ezért kezdődött átváltozásom nyakvágással. És ezért folytatódott hurcolkodással, költözködéssel: a világból a puha, meleg fészekbe. És ezért végződik ezzel: felöltözöm az Úr Jézus Krisztust. A tékozló fiú érezhette magát így, mikor leszedték róla kondás condráját és magára öltötte azt a drága öltönyt, amelyet atyja adott reá. Milyen nyugodt, meleg és dolgos érzés otthoni ruhában járni. Dobzódó, részeges, buja, feslett, versengő és irigy test-ruha helyett a Jézus Krisztust magunkra öltetni. Milyen puha és meleg fészek ez.

*

Odafent Kiskoszmályon kedvesen s barátságosan fogadtak. De egyszer nagyon komolyan megkérdezték tőlem: Van-e neked puha, meleg fészeked? Örültek neki, hogy van. Annak is örültek, mikor meghallották; hogy ennek a fészeknek a puhaságában és melegségében van valami az ő közösségükből is.

Én meg annak örültem, hogy akadt hely, ahol ilyeneket kérdeznek az embertől. Áldott egyszer-egyszer egy-egy ilyen kérdés. Hadd kérdezzem hát meg tőled én is: Van-e puha, meleg fészeked?

Örvendetes jelek, c) A theologian.

— Két nap Brunner Emillel. —

Felejthetetlen két koratavaszi nap Brunner Emillel Bécsben. A külső kerettörténete is szép: vele egytársaságban álldogni a Művészettörténeti Múzeum képei előtt, vagy üldögélni az Albertinum Dürer rajzai fölé hajolva, de nem ez a fontos. Az a fontos, hogy a nagy dogmatikus itt él, mozog és viselkedik mellettem, szememláltára és beszél, szól hozzám fülem hallattára, felszabadítja a néhányunkban eddig is tengő, de bujkáló tendenciákat. Hiszen akkor is ezek a tendenciák irányoztak volna bennünket, ha nem így van, de mégis olyan jól esik tudomásul vehetnünk, hogy még csak atyáink hitét sem szükséges megtagadnunk, ha ugyanezt gondoljuk és szakasztott eképpen járunk e világon... Nagyon lélekezünk, mint börtönből szabadult rabok. Ejnye, egyszer már éreztem magamat ilyen nagyon, nagyon jól. Mikor is csak? Jaj, emlékszem már. Kis-

gyerek koromban nagyapámtól, apámtól, anyámtól, Julis nénitől, Nagy József bácsitól úgy tanultam meg, hogy *lú* meg *nígy*. Akkor elkövetkezett életemben egy szörnyű nagy tudományú tanító úr, aki kinevetett érte, azt mondta, úgy van jól, szépen, helyesen, urasan, magyarul, hogy: *ló* meg *négy*. Sohasem járt rá a szám, de legalább szégyeltem magam, hogy milyen utálatosan beszélek, hiába erőltetem, legfeljebb az lesz belőle: *laó* meg *neégy*. Ő be jól esett aztán fent az egyetemen, mikor a magyar nyelvészet akadémikus professzora arról tartott előadást, mennyivel életteljesebbek, ősbek, szebbek, helyesebbek, méltóságosabbak és tősgyökeresebben magyarabbak a nyelvjárások a vérszegény, gyökértelen, kiegyenlített, gyanús származású irodalmi sőt köznyelvnél. Ez a kitanítás nem abban gyógyított meg, hogy másképpen beszéljek mint eddig, hiszen a *lú* az én számon mindvégig *lú* maradt, hanem abban, hogy *ne szégyellem a dialektusomat*.

Mióta Brunnert ismerem, jómagam már nem szégyeltem olyan-amilyen református keresztyén voltomat. Ezúttal azokon szeretnék egy kicsit segíteni, akiknek a bibliai hitét megzavarta — másoknak a szörnyűséges nagy tudománya. Üljenek le velem együtt most Brunner Emil lábaihoz és lessék ajkáról a szót. Úgy esik az az embernek, mintha téfeles kenyeret enne gyerekkorában.

A korai bibliaolvasás veszedelme.

Nagy baj, hogy nagyon sok embernek mindmáig nem tudtuk kezébe juttatni a Bibliát. De az is nagy baj, hogy nagyon sok embernek viszont túlkorán a kezébe nyomtuk. Az ilyenek számára aztán halott könyv marad a Biblia, sőt még valami rosszabb: rejtkehely, mentsvár, ahova mindig visszavonulhatnak az élő Krisztus elől. A világ legszomorúbb ember-típusa az olyan keresztyén, aki a Biblia igéiből épít magának barrikádot, nehogy Krisztussal találkozni kényszerüljön.

Dauerwelle — Dauergruppe.

Viszonylag elég új szó a fodrásziparban a Dauerwelle, tartéshullám. Van Dauergruppe is, tartés csoport vagy kör a keresztyén életben. Ezek a legveszedelmesebbek. Évekig összejárnak s évekig nincs náluk semmi újság. Hetenkint együtt olvassák a Bibliát, imádkoznak is közösen, az életük pedig marad a régi, változatlan. Régi élményeiken rágódnak, azokból élnek. Amelyik bibliakör vagy csoport hét-nyolc találkozás alatt nem alakult át evangéliumi munkások munkaközösségévé, mind ilyen tartés-kör, Dauergruppe, amely voltaképpen nem haszonnal, hanem kárral ül össze azontál, mert önmagáért él,

nem másokért. Semmiesetre sem Krisztusért, mert Krisztusért így élni nem lehet.

Aki kálvinista, Kálvinnal jut ellenkezésbe.

(Szórol-szóra így hangzott ez a kijelentés: es ist absolut imcalvinisch, ein Calvinist zu sein.) A praedestinationak, Isten szuverenitásának, a Soli Deo Gloria elvének, a nagy purifikátornak, a saját sírját jeltelenül eltüntetni akaró lánglelkű reformátornak a lelkétől idegen az efféle megjelölés: Kálvint követő. Vissza az evangéliumhoz, ez minden mást hangsúlyoz, csau azt nem: ide hozzám!

A szendvics-ember.

Két szelet kenyér közt egy darab hús: ez a szendvics. Két hirdetőtábla közt egy sétáló ember: a szendvics-ember. Egy ilyen szendvics-emberrel találkoztam egyszer Angliában: elől-hátul azt hirdette, hogy egy bizonyos vendéglőben olcsón, jól és gazdagon mérik az ebéd-menüt. Maga az ember sovány volt és kiéhezett. Mosolyogtam rajta, de aztán elmúlt a nevetethetném. Az jutott eszembe: ilyen szendvics-ember vagyok magam is. Theológiai professzor létemre hirdetem, hogy Jézus Krisztus megszabadít bennünket bűneinkből, hívogatok másokat is erre a királyi lakomára, magam pedig nem részesülök benne. Keserves, de tanulságos volt számomra ez a találkozás a szendvics-emberrel. Önmagammal.

Otthon-misszió.

Helyesebben: misszió-otthon. Hiába menekülsz el hazulról, hiába hiteted el másokkal és talán magaddal is, hogy odakint áldott, eredményes a bizonyágtételeid és a missziód. Mindezt csak: látszat. Ha odahaza, legszűkebb családot körében nem sikerül megváltozott életteddel megmutatnod, hogy van Krisztus, van szabadulás, van újjászületés, van megszentelt, sőt odaszentelt élet: a kinti munkád is látszat-munka, eredménye ideig-óráig tartó, értéke semmi. Mióta családi életed megváltozott — azóta hiszik is azt, amit a katedrán tanítok és a templomi szészéken prédikálok. Addig csak tudomásulvették, kritizálták, vagy gyönyörködtek benne.

*

Elég is lesz ennyi. Nem volna ideírnom méltó ezt a szokásos kitételt: ízelítőül. De mert igazán úgy esik, mint néhány korty friss ital, mondjuk talán így: melegítőnek. Azok számára, akik hógörgetegbe jutottak s meggémberednének, ha e néhány korty melege át nem járná egész valójukat.

A multi valóság, a) Az evangélizálás szociális problémája.

Ezt a kérdést — őszintén megvallom — rádioprédikációk juttatták eszembe. A rádió aránylag fiatal gondolatközlő szerzőszám, nem árt rajta törnünk a fejünket: tulajdonképpen mire való. Mátyás király annakidején félreismerte a könyvnyomtatást s nem csoda, ha jelentőségét sem látta igazán, még kevésbé az, ha a maga személyét illetőleg nem tudta jó hasznát venni sem. Mátyás király nagy könyvbarát volt és mégsem, vagy éppen azért nem tudott összebarátkozni Hess Andrással. Meglehet, hogy a történelem ezúttal megismétli önmagát s a rádiónak legjobb ígéhirdetőink nem fogják tudni hasznát venni, *éppen azért nem*, mert az eddigi módon a legjobbak közül valók.

Nem merném azt mondani, hogy egészen bizonyosan jól mérem le a rádió jelentőségét, de úgy, ahogy látom, ennek a sornak kerülhetne a legvégére: a kódex demokratikusabb gondolatközlő eszköz az élőszónál (*litterae scriptae manent*), a nyomtatott könyv a kódexnél, az újság a könyvnél, a rádió az újságnál. Az élőszó szigorúan véve csak székvárosokban, a kódex is csak központi helyeken, a könyv legfeljebb városokban, az újság falvakban terjedhet el úgy, hogy missziójáról komolyan beszélhessünk. A rádió a legelső olyan instrumentum, amelynek hatásmezeie a földkerekségnek úgyszólván minden pontjára kiterjed. Tehát — hogy csak egy nagyon figyelemre-méltó példát említsek — a tanyákra is.

Ennek a nagyon demokratikus gondolatközlő eszköznek egyéb lehetőségeit ezúttal mellőzve, csak azokról az áldásairól szeretnék beszélni, amelyeket az evangélizálás terén áraszt-hatna, ha hamarosan megtalálná igazi hangját.

A Biblia ma már az „újság” fürgeségével forog közkézen: röpirat formájában is, a Bibliaterjesztő Társulat jóvoltából olcsó könyvképpen nemkülönben. Van evangélizáló sajtónk, leszakítás naptáraink is népszerűek, prédikációs folyóiratokat is kaphatnak azok az ígéhirdetők, akiknek a mondanivalóik gyéren szivárognak nem a legbővebb forrásokból. Vándorapostolokban sincs hiány, akik a legősibb formát, az élőszót fuvarozzák helybe.

Mindez azonban nem elég. Nem hánytorgatom azt a kényes kérdést, hogy *minőségileg* semmiesetre sem elég, mert ez az állítás vitatható volna. De talán vitán felül álló közismert tényt szögeznek le, ha kijelentem, hogy *menyiségileg* nem elég. A tanyára az újság már nem jut el kibékítő mértékben, a „civil” újság sem. Egyedül a rádió juthat el odáig.

El is jut oda a rádió, máris eljut. És osztogatja kincseit vegyesen, azt is, ami méreg, azt is, ami áldás. Elviszi kéthetenkint a Kálvin-téri prédikációkat is. A tanyára. A béreseknak, kocsisoknak, kondásoknak, juhászoknak gulyásoknak, csikósok-

nak, summásoknak, részeseknek, feleseknak, harmadoskapásoknak, napszamosoknak, esőszőknek, kerülőknek, vákancsosoknak. Mindazoknak, akiket a Szentírás ezekkel a gyűjtőfogalmakkal ölel egybe: özvegyek, árvák... az én kicsinyeim. Közéjük számíthatjuk még azokat az elesetteket is, akiket időlegesen akadályoz valami az Isten házába menetelben: a kórágyon fetregőket, akkor is, ha a Kálvin-térhez legközelebb eső ispotályban fekszenek. Ezek a rádioprédikációk egyedül jogosult hallgatóközönsége. Legfeljebb még azok jöhetnek ide számításba, akik számára a helybeli templom valamilyen — igaz vagy képzelt okból — ez idő szerint nem Istennek szent háza.

A Láthatatlan Templomnak ez volna hát a gyülekezete. Az igehirdetése azonban ma még, sajnos, nem ennek a gyülekezetnek van szánva. Valahogy az az érzésünk, hogy nem is egészen *befelé* szól, elsősorban nem evangéliumi keresztyéneknek. Mintha (nem merem egészen bizonyosan állítani, de legalább is úgy rémlik), *kifelé* prédikálna, olyanoknak, akik nem szoktak a mi templomunkba járni. *Másvallásúaknak* szól, akiknek be akarja bizonyítani, hogy érdemes meghallgatni a mi igazságainkat is, sőt egy kicsit ezeket elsősorban érdemes. *Vallástalanoknak* szól: a kedvükért esztétikailag sokszor valóságos gyönyörűség odahallgatni a szép stílusban megírt műre, tartalmilag pedig a kor színvonalán állók, valóságos tanulmányok az orációk, terminus technikusaik, tárgy választásuk, vonalvezetésük egyformán modern. *Jómódúaknak* szól, akiknek testileg, lelkileg kényelmesebb, ha nem kell elmenni „hazuról”. Testileg úgy nem, hogy negligzében és kávé mellett hallgathatják a prédikációt. Lelkileg meg úgy nem, hogy ilyen felosztásban hallgathatják az igazságokat: Mi az élet? Darwin, Marx, Buddha tévedései után Krisztus ezt mondja: én vagyok az élet. A jómódú ember némi kárörömmel gondol a proletárra: miután ő (már t. i. a jómódú) sem Darwin, sem Marx, sem Buddha nézeteit nem osztja, *es ipso* keresztyén. A proletárnak előbb meg kell térnie Marxtól, csak azután lehet annyira, mint ő.

Ezt a fajta evangélizálást, nagyon félünk, nem érti meg az a nép, amelynek elsősorban kellene, hogy szánva legyen: a tanyák, a kórházak, az üres templomok, a Krisztus felé hiába áhítozók tömege. És mert *ezek* nem értik meg, nem ér célt azoknál sem, akiknek ma szánva van. A másvallásúak részben zaklatásnak veszik, részben a saját hitük igazolását hallják ki belőle. A vallástalanok is bebizonyítottak látják azt a tételüket, hogy az élet teteje: esztétikum és filozófikum (lám a prédikációk is vagy azok, vagy rosszak). A kényelmesekekről talán ne is beszéljünk. Semmi okuk ezentúl sem ellenkező életstílusra.

Most, amikor a szociális probléma az evangélizáló munka terén mindenütt külön hangsúlyt kezd kapni, jó lenne elmélázni eme részletkérdés fölött is. „Akinek két köntöse van, adja oda

az egyiket annak, akinek egy sincs.” Akiknek mondanivalójuk van, ne azokkal osszák meg, akiknek szintén van valamelyes. Osszák meg azokkal, akiknek eddig semmi sem adatott. Higgyék el, hogy így jobban jut belőle mindenkinek.

A jelenbeli valóság: b) Stewart, a futballista-evangélizátor.

Mire e sorok nyomtatásban újra napvilágot látnak, már messzire jár valahol, másutt evangélizál Stewart úr, a futballistából lett igehirdető. Ma még itt van, beszél valamelyik tágas termében városunknak, emberek veszik körül és hallgatják. Én ma nem érek rá odamenni, egyéb dolgom akadt, de olyan megnyugtatóan jó érzés tudni, hogy végezhetem a rámbízott ügyeket egyedül, ő azalatt egészen bizonyosan eljuttatja a lelkekhez az örömezenetet. Ebben a pillanatban kétszeres bizonyossággal érzem, miért nem kell olyankor böjtölnie a násznépnek, mikor még velük a vőlegény. Vidám vagyok, könnyű a lelkem, mert az élő Krisztus személyes jelenlétét érzem a közöségben. Most, ma, éppen e minutumban.

De mi lesz holnap? Mi lesz akkorára, mire mások olvashatják mindezt, amit én ide leírok erre a papiroslevélre? Hiába bizonygatjuk magunk között egyházak, közösségek, szekták, összeszokott alig egynéhányak meghitt zugocsákban, hivatalos és maga szakállára beszélő prédikáló igehirdető és pásztorkodó testületek, vagy egyesek egyaránt, hogy brávo, éljen, helyes, mi is akkurát ugyanezt szoktuk mondani, gyertek hozzánk, hallgassatok bennünket. A nagy templomot és a behemót térességű Vigadót, Tattersallt hónapokon keresztül megtöltő tömeg menthetetlenül szét fog széledni ismét és ha eljönnek is a mi meghallgatásunkra egyszer, nem jönnek el semmi szín alatt sem mégegyszer és azután mindig. Eljönne és el is jön esetleg tíz, húsz, ötven, talán száz is, de a nagy tömeg szétszivárog.

Csak az tarthatná vissza és egyben, ha Isten szerinti szomorúsággal újra meg újra beismernők, hogy nem igaz, nem ezt hirdettük. Illetőleg ezt, de nem így. Több volt benne mi magunkból és kevesebb Krisztusból, mint mikor ez az istenáldotta hírnök alázatosan engedte magán keresztül felénk áradni a lélek erejét.

Ma még együtt vannak igen sokan. Tudom, hogy már is készen a védekezésünk: az Urat is nagy sokaság kísérte előbb, utóbb már csak tizenkettő, a Golgotán pedig egyedül maradt. Igen, igen, ez mind igen szép. És ide vonatkoztatva egy szó sem igaz belőle. Egy szemernyi önismeret és bűnbánat igazabb és többet érőbb volna.

Félek, ha szétszéled a nyáj, nehezen sereglik össze megint. Ha együtt szeretnénk tudni őket mégis, kereshetünk egy ké-

ményseprőből lett evangélizátort, aki kormos, mikdr beszél, a kezén jár és a seprűjét a jobb talpán balanszírozgatja. És vajjon, ki következik majd utána harmadiknak?

Mennyivel egyszerűbb volna hamut szórunk a fejünkre és bűnbánóan vernünk a mellünket. Még nem késő! Még itt van, legrosszabb esetben rövidesen visszajön. És nem úgy tanít, miként mi, itthoni farizeusok és írástudók, hanem mint akinek a Lélek által hatalom adatott...

A jövő valósága, c) Egyetemes népi magyar lelki ébredés.

Lesz-e vajjon? — Lesz.

1.

Lesz.

Hogy lehet ezt ilyen határozottan állítani? Mi jogosít fel bennünket ilyen kurta-furcsa kijelentésre?

Bennünket semmi. Jézus Krisztust ellenben örök isteni végzések és mennyei tudomány képesítették tévedhetetlen tétel felállítására. S ő mondta többek között azt is, hogy a tavasz nem észrevétlenül tör be hozzánk, hanem apró, egyre szaporodó jelek előre elárulják, hogy közeledik felénk. Már pedig ha ez a tétel áll a tavasz előhírnökeire, érvényes arra is, hogy a magyar ébredés ideje hasonlóképen közeledőben van.

Apró, egyre szaporodó jelek bizonyítják, hogy nincs különben.

Csak szem kell hozzá, mely észrevegye és nyilvántartsa valamennyit. Ha a mi szemünk esetleg nem is olyan éles és figyelmes, a jelek viszont annyira szembeszökőek, hogy vaknak kellene lennünk, ha egyiket-másikat fel nem fedeztük volna már jóideje.

Ne beszéljünk most a többiről, soroljuk fel a legárulkozóbbakat.

2.

Jézus Krisztus: Szabadító. Akkor jelentkezik, ha a lelkek raboknak érzik magukat, szabadulni szeretnének, önerejükben nem tehetik, tehát már csak a legelemibb életösztönből is segítségért kiáltanak. Nem jön ki ez az alázatos, rimánkodó hang a gőgös ember torkából hamarább, csupán végszükség esetén. A magyar ébredés első jele ez: megéreztük, hogy *végszükségbe jutottunk*. Ne a gyakorlati élet területére gondoljunk elsősorban és legfőképpen. A szellemi élet jusson eszünkbe hamarább. Van-e egyetlen olyan szellemi munka, amelyre nyugodt lélekkel rámondhatnak, hogy sikerrel jár, vagy éppenséggel vi-

rágzik? Úgy feleljünk erre a kérdésre, ahogy az bennünket éppen talált. Engem például családi körben ért. Itt ülök megszokott asztalomnál, feleségem, gyermekeim, rokongyermekek körében. Gyermekeim és a rokongyermekek éppen tanulnak, a holnapi leckeórákra készülnek erősen. Én magam tanári, ú. n. pedagógiai vizsgálati dolgozatot javítok. Kérdezem: ki merészeli azt állítani, hogy a nevelés ügyében nincs itt a végszükség ideje? Mikor diákokra és tanárookra gondol, akkor éppen: merészeli? Hát mi a végszükség, ha nem az, ami kettejük nyomorúságából élénk rimánkodik. Feleségem könyvet olvas. Az irodalom problémáját juttatja eszembe. Tegyük szívünkre a kezünket és úgy mondjuk, ha merjük, hogy irodalmilag még nincs itt a végszükség órája. Kinyitom a rádiót, valami zenei szám végakkordjai hangzottak el, utána felharsan az orgonaszó s kezdetét veszi a református istentisztelet. Művészet és vallás. Igen, igen minden biztonnal ezeken a területeken is elkövetkezett a végszükség órája. Az igehirdetés tárgya például nagyrangú élő ember dicsőítése, mintha sohasem lett volna reformáció. Lenni kell magyar ébredésnek, mert kétségkívül ütött a végszükség órája.

3.

Jönnie kell a magyar ébredésnek azért is, mert az egész magyarság úgy éli napjait, mintha egy nagy váróteremben ülne. Senki sem csinál nagy programot, napról-napra, szinte óráról-órára tengeti földi sorsát. Ha megkérdezel egy gyereket, akár egy-egy maturandus ifjút, mire készül, mi akar lenni, bizonytalan feleleteket is nehezen, ha kapsz. Felelős állású úriember mondta nekem a minap, hogy szeretne volna meghallani egyik előadásomat, kíváncsi lenne a célkitűzéseimre, mert nehéz ma irányt mutatni, feladatot kitűzni, mely hosszabb időre szól. Igazán csak Jeremiás próféta lelkével lehet mezőt vásárolni, adásvételi szerződést kötni, melynek érvénye távoli jövőbe kődlik belé. *Az idő teljességét várja a magyar közösségi lélek*, nem a háború, vagy legalább is nem *csak* a háború miatt, hanem azért, mert Jézus Krisztus közeledik az életéhez, ébredésre készül.

4.

Végezetül pedig azért is jönnie kell a magyar lelki ébredésnek hitünk és reménységeink szerint, mert éhségnek és szomszomságnak félreérthetetlen jelei mutatkoznak reája a magyar közösségi életben. Egyesek, csoportok és nagy tömegek csömöre tapasztalható minden egyéb szellemi táplálékkal szemben. Beszüntették sokan szellemi anyagcseréjüket. Vegetálnak, éhenszomjan'vesznek inkább, de se testüknek, se leiküknek nem, kell egyéb, csak az evangélium. Egyik diákegyesületünk évek

hosszú során keresztül hiába csalogatta az egy etetni hallgatókat előadásaira, melyek társadalmi, világnézeti, filozófiai és politikai témákat ígértek. Végre ezt az egy szót írta plakátjaira: Krisztus. Ezúttal csak úgy tódultak a tömegek a háromnapos előadás-sorozat meghallgatására. Jön, jön a magyar ébredés, mert *a lelkek áhítoznak utána.*

Mintha sohase lett volna reformáció.

A fenti fejezettel akaratlanul fájdalmat vagy legalább is kelletlen érzéseket okoztam valakinek, akit nagyon tisztelek és szeretek. Az esett neki rosszul, hogy azt írtam a rádiós-isten-tiszteletről: olyan volt, mintha Magyarországon reformáció nem is lett volna.

Reparálni szeretném most ezt a hibámat. Akárkinek esik is rosszul, amit cselekszem, mondok, vagy írok, nagyon sajnálom és ha tudomásomra jut, mindig meg is próbálom az ejtett sérelmet, esetleg csak fájdalmat orvosolni. Hát még ilyen esetben, mikor a panaszkodó teljes joggal méltatlankodik, az én mondásom meg valóságosan úgy járt, mint a sanda mészáros, nem oda nézett, ahova ütött.

A dolog természete szerint ugyanis először arról a csődről kellett beszélnem, mely egész közösségi életünket valamennyi vonatkozásában jellemzi, amelyet én szükségesnek is tartok ahhoz, hogy nálunk valaha is egyetemes ébredés kezdődhessék. Ezt a csődöt akartam illusztrálni azt mondván, annyira nyilvánvaló már és annyira telítvék véle mindennapjaink, hogy ki sem kell mennünk az ajtón, ott lakik velünk s ha körülüljük a családi asztalt, lépten-nyomon érezhetjük megnyilvánulásait. Csőd mutatkozik gyermekeink tanulása, jómagunk köteleességteljesítése, feleségünk olvasmányai nyomán stb. így jutottam a rádióhoz. Ott is ott a csőd akkor is, ha muzsikát, akkor is, ha prédikációt közvetít...

Igazam van nekem, hogyne, a csőd nyilvánvaló. Nem is akarok én visszavonni semmit. Közösségi életünket feltétlenül jellemzi ez a csőd s én ebből azt következtetem, hogy nincs messze már az egyetemes magyar ébredés időteljessége.

Inkább attól félek, s az, akinek fájt ez a mondat, az is attól fél, hogy neked nincs igazad, jámbor olvasó, aki ebből olyat olvashatsz ki, ami nem akart ebbe a mondatba beleíródni, világért sem. Nincs igazad, ha azt hiszed, hogy talán e sorok írójának a rádióprédikációk ellen kifogása van, vagy hogy éppenséggel a rádióprédikációk juttatnák eszébe: talán nem is volt nálunk soha reformáció.

Ezzel a te netaláni véleményeddel szemben az az igazság, hogy e sorok írója a rádióprédikációkat igencsak a legmaga-

sabbrendű igehirdetésnek tartja, amely manapság nálunk egyáltalában elképzelhető. Saját lelkiéletét is nagymértékben és jelentősen misszionálták azok az áldott lelkek, akik a mikrofon előtt leggyakrabban szoktak szolgálni és háládatlan lenne, ha erről valaha is megfeledkeznek, vagy ha ezt csak óvatosan elhallgatná is.

Nem erről van szó. Nem az *én*, vagy a *te*, vagy *valaki más* viselkedése olyan, mintha sohasem lett volna reformáció, mert az, akármilyen fájdalmas volna is, nem mutatna csődöt. A *mi* viselkedésünk olyan, *valamennyiünk* viselkedése. *Valamennyiünk* viselkedése mutatja azt, hogy csődbe jutottunk. A *mi* viselkedésünk láttára lehetne, azt kérdezni: talán itt még nem is volt reformáció.

Ebből a szempontból nézve az egész dolgot, szinte egyre megy, hogy ez a *mi* közösségi életünk bizonyos vonatkozásaiban színvonalas-e, vagy színvonalatlan. Hiszen ugyanakkor, egyidejűleg állapítottuk meg — mondjuk — irodalmi és művészeti vonatkozásban a teljes csődöt, azt mégsem állíthatjuk, mintha nem volnának nagyon szép alkotások például a Bartók Béla művei vagy a Tamási Áron novellái. Mégis teljes a művészeti és irodalmi csőd, mert ezek a remekművek sem képesek réstütni olvasni szerető és zenekedvelő tömegek sötét, vigasztalan műveletlenségének ellenállásán. Tehát az is mindegy, kik és mit prédikálnak a rádió mikrofonján keresztül: mi, reformátusok csődbe kerültünk.

Még az is kérdés: Tamási Áron és Bartók Béla irodalmi és művészeti nagyságához hasonló nagyjait igehirdetésünknek vállalnák-e a reformáció prédikátorai, hallván őket akár erkölcsi szigorúság, akár hitelvi kristálytisztaság szempontjából? Nem tudom, sohase is tudhatom meg e földi élet keretei között. Nem is hánytorgatom. Illetékes sem vagyok rá. E helyett inkább magam személyével hadd illusztráljam a teljes csődöt. Bibliaolvasó vagyok és pedagógus. Akárcsak Apácai Csere János volt. Tartok tőle és szégyenlem nagyon, hogy engem például Apácai Csere János nem vállalna. Én a magam személyében nagyon úgy érzem, mintha sohasem lett volna reformáció és nagyon forrón, nagyon imádságos lélekkel, nagyon sóvárogva várom a nagy magyar ébredés időteljességét.

S azt is érzem, hogy ebben a pillanatban nem szolgálhatok ennek az ébredésnek mással, mint hogy ezt töredelmes szívvel így tartom és így vallom meg is. Mert csak bűnbánatunk és bűnvallásunk az egyetlen érzékelhető jele annak, hogy mégis csak volt itt a XVI. században reformáció.

Semmi egyéb.

A finn példa.

Kicsiny hógunk van nekünk.

Kicsiny hógunk van nekünk — dalolja Salamon az Énekek Énekében s önkénytelenül mindig ez a bibliai vers-sor vágódik eszünkbe, valahányszor Finnország térképére nézünk. Fiatal-lány alakját mutatják Suomi körvonalai (akárcsak integer-Magyarország a szegetlen-kenyeret formázza). Két karját védelemért emeli égne, két lába futásnak eredt, hosszú falusi szoknyája szelet vet.

Nemrégiben orosz- finn háború volt. Ezért most jobban érdeklő a magyarságot a finnek sorsa, mint talán egyébkor. De *csak ezért* nem adtuk volna közre ezt a fejezetet *éppen most*. Hanem hát érik a szerző szívében is, népe lelkében is megféle valami, ami nem szökülhet sarló alá addig, míg a finn-kérdéstől illetten.

1926-ban és 1938-ban jártam finnek közt, Suomi tájain. Egyidőben éreztem odafent szilaj örömet és vad szégyent, öröm fogott el, mert testvéreim ők, ezek a drága, emberséges emberek és szégyenkeztem, mert ők, a pozitív életet élők, tisztelték, becsülték és szerették bennem a magyart, a bátyjukat, aki idősebb, módosabb, lélekszámban több és bizonyára boldogabb is és mennyi negatívum pironkodott bennem e respektusnak miatta.

Ez a két érzelem szülte ennek a fejezetnek a mondani-valóit. Egyszer már komolyan végére kell járnunk, hogy is vagyunk mi rokonok, vagy testvérek. 3000 esztendő áthidalása keserves munka, de elvégzendő kötelesség. Nemcsak a nyelvünket kell összehasonlítani, de egész lelkünk valamennyi funkcióját. A pozitívumok és negatívumok törvényszerűségétől, megfelelésektől és meg-nem-felelésektől kell megkérdeznünk nemzeti létünk nagy titkát: úgy-e, hogy nem a magatartásunk negatív? Ez lesz az igazi *öröm*, ha rettentő kérdéseinkre biztató feleletet nyerhetünk.

De a *szégyen* pírja is leszalad orcánkról, ha a magyar titok fejtegetése közben a finn titok is megfejtődik számunkra. Ha kiderül, hogy a finn pozitív magatartás is csak funkcióbeli. Ügy van, ahogy van és úgy kell lennie. Mert akkor remélhetem, hogy egyszer az én népem életébe is belép Krisztus és akkor nagyon sok minden minálunk is egészen másképpen és sokkal jobban lesz.

Ez az igazi tartalma ennek az” egynéhány oldalnyi szövegnek. *Jelentés* arról, hogy már benne vagyok a munkában és *tudom*-formán, hogy teljes-tökéletesen és mindenféleképpen testvérek vagyunk. *Kijelentés* arról, hogy *hiszem*: a finn lelki ébredés után egy magyar lelki ébredésnek is megjön az ideje — talán nem is kell már rá nagyon sokáig hiába várakoznunk.

A százegyhányesztendős Kalevala.

1835 február 28-ával keletzte Elias Lönnrot azt az előszót, amelyet a Kalevala első kiadása elé írt. A finnek ezt a napot tartják naiv eposzuk születésnapjának. Rokonaink tündérországá (ez lehet Barna Ferdinánd szerint a „hősfiak földjének” legigazibb magyar fordítása) tehát nemrégén múlt százesztendős. Nyolc év múltán is jubileumszámba megy megemlékeznünk róla.

Első pillantásra ugyan kissé bizarrnak tetszik, hogy egy hitvallásos alapon álló valaki is beáll a köszöntők sorába. Mert bizony a Kalevala egészen pogány. Pogány ország pogány fiainak pogány-mesés sorsa és világnézete. Vannak ugyan benne jámbor kiszólások, mint például a főhős, Väinämöinen hálaénekféléje, mikor magavágta l ábsebe begyógyul. „Ole nyt kiitetty, Jumala, Ylistetty, Luoja, yksin”... rebegi a megszepent hős, sőt még általános érvényűleg azt is hozzáteszi, hogy: „Jumalass'on juoksun määrä, Luojassa lopun asetus”, ami röviden azt teszi: Hála Istennek, meg ezt: Isten parancsol belőlünk, de azért ez a Jumala igazán nem a Szentháromság egy Atyaúristen, még nem is egészen tulajdonfőnév, a láthatatlan világnak több istene van, a láthatónak meg több haitája. Hatalmas uraságok, de a tudós ember, a tietjä ellesheti a tudományukat és akkor uralkodhatik fölöttük. Az imént említett seb is begyógyul, mihelyt a vénember-orvos megtudja, mi a sebokozó vasnak a lényege, végoka, eredete, synty-je. Sört is csak. addig nem bír főzni Észak királynője, míg egy vén a sut mellől el nem mondja a sör eredetének nyitját (syntyä olosen). Mi van ezen ünnepelni valónk — nekünk?

Felületes okot könnyen találhatnánk. Megemlékezhetnénk a folklorista Lönnrot helyett a vallásos emberről, Lönnrot orvosról Sammattiban, aki vasárnaponként laikus létére prédikációkat tartott a falusiaknak, lelkipásztor híján. A nép barátját emlegethetnénk, akinek nem volt fontos a honorárium, akit egyetemi professzor korában is révésznek néznek a diákok az öltözete miatt s aki nagy rendjeleit az ágya alatt tartja egy ütöttkopott skatulyában. Sőt ezen is túl meglátogathatnánk e kiváló embert halála percében, mikor Jézus Krisztusról tesz tanúbizonytságot, mondván: e földön tudtommal nincsen ellenségem, hiszem, Istennel is jóba vagyok, Jézusom váltsága által.

Van azonban az ünneplésre még mélyebb okunk. Az előbbieket azért említjük, hogy így indulhassunk el: ilyen Istennel teli lélek nem kereshette népe lelkének leggyökerét frivol okból, még egyszerűen csak tudományos érdeklődésből sem. ösztönösen kereste, de Isten megbízásából. A finn nép úgy volt Jézus Krisztussal, akárcsak a magyar. Felületi úgy volt nála a keresztyénség. (Akár benne maradt a pogányság a Kalevala-

ban, akár újra beszüremkedett, egyformán vádló tanúja ennek a ténynek.) Mi nem merjük véletlennek tartani azt a másik tényt, hogy a Kalevala hatása után, mégpedig nyomban utána az ú. n. második vagy ifjabb pietista mozgalom olyan mélységes, a néplélek legmélyebb rétegeibe szétáradó hatást váltott ki. Lönnrot és Kalevala azt jelenti, hogy egy nép elkezdett saját gyökeréből táplálkozni, leglelkéből lelkedzeni. Mi lett ennek a következményei Lönnrot még pogány énekeket hallgatni ült a 80 éves paraszt Pettunen Ahrippa lábaihoz. Nem sokkal utóbb már egy másik paraszt, Paavo Ruotsalainen lábainál ültek az újjászületni áhítózó. Azután jöttek Lagus, Malmberg, Renquist, a lapp részek közt Lars Levi Laestadius, Per Raattamaa, az azelőtt oly száraz és kietlen, tradícióatlan helsinki egyetemen pedig az új lélekkel telt theologusok: Geitlin, Ingman, Granfelt, Sehaumann és von Essen.

Bizony nem az ötvenedik ének végén van igaza a komoly, öreg Väinämöinennek, mikor saját visszatértében a pogányság végső győzelmét jövendöli, hanem a kilencedikben, mikor a „most növekvő nemzedékekének Isten kegyelméről és kitudhatatlan végzései felől tesz dadogó nyelven bizonyosságot. „Turvat tuttavat tulevat Ylähältä taivahasta.” És *erről* nekünk *illik* megatva megemlékeznünk *most*.

*

(Jegyzet. A szövegben bárom *Kalevala*-idézetet adtunk eredeti finn nyelven. *Vikár Béla* fordításában ezek így hangzanak: a) Istenem, légy tehátlan áldva, Teremtőm, tiéd a hála. b) Isten intézi a pályát, Teremtőnk a vég szabályát. c) Erős oltalmak erednek Mindig csak a magas mennyből.)

Halzsírszagú atyánkfiái.

A finnek ezek is. Nem is olyan régen, mikor először esett komolyabban említés róla, hogy kettőnk nyelve rokon, mi magyarok azért nem akartuk vállalni ezt a rokonságot, mert nem tartottuk elég előkelőnek.

Nos, a lenézett kis népről újabban többet és jobbakat hallani, mint akár magunkról. A genfi nemzetközi munkahivatal legutóbbi kimutatása szerint például mint állam — deficitmentes. Pedig az adókulcsa igen alacsony. 4 millió lakosa közül 171 nő és 35 férfi van munka nélkül, vagyis nem egészen egy ezrelék. Igaz, hogy 100 holdon fölüli földbirtok nincs az országban, ellenben minden földművesnek saját földje is van. Az üzemek és gyárak haszna százalékosan kisebb, mint egyebütt, a munkások fizetése viszont magasabb. A nagy jövedelmek aránylagosabbak. A fővárosban nincs sok mutogatnivaló szép palota, de egészséges kislakás, népkönyvtár annál több.

Egy valamiről nem szól a nemzetközi kimutatás. Finnország lakóinak 99 százaléka akár naponként meríthet az evan-

gélium élő vizeiből. Hozzátehetjük: nemcsak meríthet, de valóban merít is, mert a reformáció óta újlag két ízben is felrázta őket a nép legalsó és legfelső rétegeibe egyaránt elható lelki ébredés. Finnországban viszonylagosan elismertebb király Krisztus, mint sokhelyt másutt s az ő jóillatja, hogy is mondjuk csak, véglegesen magábanyel minden halzsírszagot.

Madárlátta papírfoszlányok.

Mindenféle kacat borítja az íróasztalomat. Nemrég rakodtam ki útításkámból, honnan. A kisfiam kíváncsi természet, mindent kezébe vesz, mindenről számot kér. Adom neki a felvilágosítást rendszer nélkül, úgy, ahogy az „utiszemét” látszólag összevisza a papírkosárba kerül, vagy elrakódik. Érdekes az ilyen holmi közt turkálni. Meghívom rá e sorok olvasóit is.

— Ezt, kisfiam, Gunnar Ipsen bátyádtól kaptam, ő dán, Kopenhágában lakik, újságíró. Ebéden voltunk nála, ezt a kicsi könyvet emlékebe és ajándékba adta apádnak. *Daglig Bibelloes-mng* a címe; azok használják Dániában, akik *naponta olvas-sák a Bibliát* s kalauzra van szükségük. — Hogy ma mit olvasnak? Hányadika van, gyere, keressük ki! Markus Evangeliet 8, 34-37. Meglehet, Gunnar bátyád is éppen most, éppen ezeket a verseket olvassa feleségével és kisgyermekeivel s talán ők is itt tartanak: Mert valaki szegyei engem és az én beszédeimet e parázna és bűnös nemzetség között, az Embernek Fia is szegy élni fogja azt. Ipsén bácsi nem szegy elte Krisztus beszédeit, azért adta ezt a kis könyvet édesapádnak.

— Ez meg egy névjegy. *Artúr Malin* bácsitól kaptam; látod, ide van írva, hol: Helsinkiben, Finnország fővárosában. Sotarovasti, az azért van a neve alá írva, mert Malin bácsi tábori lelkész, katonapap. Tőle egy bensőséges beszédet hallottam, azt köszönte meg benne Istennek, hogy Aurola bácsi nem megy el lelkipásztornak egy békés faluba, hanem marad a fiatalok, a helsinkii ifjúsági egyesület lelki vezetője továbbra is.

— Ez meg egy fénykép: *Paavo Siro* bácsi fényképe. Az íróasztala mellett ül, háta megett sok-sok könyv. Olvas, dolgozik. Kézirat-papiros is van az asztalán. Később majd írni fog. Fiatalember még, de tudósnek készül. A vepsz, vót, liv, lüd nyelveket tanulmányozza. Magyarul is jól beszél. Édesapád Helsinkiben magyarul beszélt egynéhányszor az ifjúságnak és ilyenkor mindig Paavo, azaz Pali bácsi volt a tolmácsa.

— Ezen a kis cédulán az a kis rajz a keresztet ábrázolja, meg a hozzávezető utat. A tányérom mellett találtam, mikor egy szép finn szigetre vittek és ott lehettem a nemrég érettségizett fiúk és leányok „fehérsapka” ünnepélyén és szeretetvendégségén. Az írás rajta bibliai idézet, a 71. zsoltár 3. versének

kezdete: *Ole minulle kallio*, magyarul: *Légy nékem kösziklám*.

— Nem, ez nem finn szöveg, hanem lett. Reggelire invitáló cédulája a gyorsvonat étkezőkocsijának. *Sini vilciena ir vagon-restorans*. Azt teszi, ezen a vonaton étkező-kocsi van. Azért tettem el, mert érdekes összehasonlítani egy ottani ilyen cédulát egy itteni ugyanilyennel. Három fogásos ebéd nálunk 3 P, Riga-Daugavpils között 1 P 40 f. Egy csésze kávé nálunk 70 f., náluk 15 f. Vaj nálunk 60 f., náluk 30 f. 1938-ban persze, nem mostanában. De ott is, nálunk is ugyanazé a társaságé az étkezőkocsi.

— Kitépelt noteszlap. *Martti Voipio* bátyád írta rá a pontos címét. Helsinkiben lakik. Töötönkatu 3. szám alatt. Fiatal diák, arról nevezetes, hogy kitűnően megtanult magyarul, pedig csak néhány hónapot töltött közöttünk Magyarországon. Tőle más emlékem is van, ez itt ni! Egy kis könyvecske, *Paranna minut, Herra!* Ez a címe. Azt teszi: *Gyógyíts meg engem, Uram!* Magyarból fordította finnre Voipio bátyád, kis imádságos könyv, az eredeti magyar imádságok a Harangszóban jelentek meg. Kapi Béla püspök úr írt hozzá előszót. Benno van azonkívül az úri imádság is, így kezdődik finnül: *Isa meidän, joka olet taivaissa. Pyhitetty olkoon Sinun nimesi*.

— Ez a nagy lepedő egy finn újság, az *Ilta-Sanomat* egyik száma. Magyarban *Esti Hírek* felel meg a címének leginkább. Azért tettem el, mert van egy hír benne, az a vastagbetűs címe: *Suomalainen ylioppilas oppii nopeimmin unkarinkielen*. Azaz magyarrá téve e szavak: *A magyar nyelvet finn egyetemi hallgató tanulta meg leggyorsabban*. Ez igaz is, saját tapasztalatunk. Alig néhány hónap alatt egészen jól elsajátítják nyelvünket azok a többnyire evangélikus teológus finn diákok, akik eljönnek Magyarországra, Sopronba, a pécsi egyetem evangélikus teológiájára magyar testvérek közé tanulmányaikat folytatni. De más érdekessége is van ez újsághírnek. A finn sajtó ezt — tőlünk hallotta. Nem annyira a mi tisztességünket bizonyítja ez, mint megint csak az övékét. Annyira szeretnek és megbecsülnek bennünket, hogy a pusztá híre, hogy magyarok szálltak ki a stockholmi hajóból és utaznak Turku-ból Helsinkibe, már felkerekedett két riporter, beszállt hozzánk a vonatba és elbeszélgetett velünk, kikérdezvén bennünket a KIE világbizottsági gyűléséről (ahonnan jöttünk), a magyarországi KIE-mozgalomról és arról, hogy áll nálunk a finn-magyar testvériség ügye.

— Ez meg egy svédnyelvű röpcédula, Stockholmban nyomta a kezembe egy fiatalember templomból kifelé jövet. Az van rajta, hogy: *Kristi Himmelfärdsdag kl. 11. f. m., tehát: áldozócsütörtökön d. e. 11 órakor predikar Prof. Benjamin E. Mays, U. S. A., azaz: az Egyesült-Államokból való Benjamin E. Mays professzor úr fog prédikálni, aki decanus i Teologiska*

fakulteten vid Howards universitet, értsd: a Howard egyetem teológiai fakultásán dékán. Szótfogadtam a röpcédulának és nem bántam meg. Néger volt a professzor úr s tőle hallottam az egyik legmélyebb, legmegragadóbb bizonyágtételt az élő Krisztusról, amely valaha templomi szészékről életem eddigi folyamán felém hangzott.

— Ez svéd szöveg, de nem svéd ember kezeírása, csak az enyém. Egy villamoskocsiban bukkantam rá, úgy megtetszett, hogy emlékül lemásoltam. *Du, som är ung och frisk, lämna Din sittplats at den som battre behöver den.* Hát lehetne ezt nagyobb gyöngédséggel kérni *I Te még fiatal és friss, jó erőben vagy. Engedd át ülőhelyedet azoknak, akiknek nagyobb szükségük van rá.*

— Elfogytak az úti emlékek, kicsi fiam. Ezek itt már csak villamosjegyek. Német, dán, svéd, finn, észt, lett, lengyel, cseh szöveg van rajtuk. Sok nyelv, sok nép. Az ember megrémül, milyen idegenül merednek rá a szokatlan összetételben sorakozó betűk és milyen irigyen őrzik értelmüket a szűkkeblű idegen mondatok. Sok nyelv, sok nép. Vigasztalanul sok.

De egy Krisztus. Kibékítően, megnyugtatóan, mindenre elégséges mértékben egyetlenegy.

Finn-magyar rokonság.

1.

Aki nem hallotta is idáig magyar ember létére, megtanulja most, az orosz-finn háború aktualitásából, hogy a finnek rokonaink. Nagy általánosságban igencsak a legtöbben tudtuk ezt eddig is. Legfeljebb azt fedte több-kevesebb homály köztudatunkban, hogy mit értsünk voltaképpen ezen a rokonságon. *Keszi:* kéz, *veri:* vér, *veszi:* víz, sorolta fel engedelmesen a magyar ember, ha erre fordult a szó, nyelvünk rokonságának bizonyító adatait. Voltak, akik tovább tudták, mondván, hogy a finn is ragozó nyelv, akárcsak a magyar, nem hajlító, mint a többi európai nyelv. Uralaltáji, sőt finnugor nyelv mind a kettő, nem indogermán. Olyan, mint a... ezt már csak. tíz magyar ember közül egy ha tudta elsorolni: *vogul, osztyák, zürjén, vottyák, cseremis, mordvin, észt és lapp.* (Igazság szerint az észt a finn nyelv egyik dialektusa.) A magyar-szakos tanárok, Szinnyi professzor egykori hallgatói még egyeztetni is tudták a nyelvhasználat egynéhány adatát, például azt, hogy: a magyar *szem* szó osztyácul is *szem*, vogulul már *szám*, egy másik dialektusban *sem*, zürjenül *szín*, vottyácul *szim*, cseremisül *sindze*, mordvinul *szelyme*, finnül *szilme*, svédlappul *csalme*, norvéglappul *csalbm*, kólái lappul *csalm*. A magyar-szakos tanárok ilyenkor rendszeren még azt is odamondták tájé-

kozottságuk bizonyítékául, hogy *Karhu ja miesz* egy finn népmesének a címe, azt jelenti *A medve és az ember*, népmese pedig azt jelenti finnül, *Kanszanszatu*, amelyből *Kansza* a nép, *szatu* a mese. A magyar-szakos tanárok ugyanis nemcsak nyelvhasonlítást hallgattak az egyetemen, hanem finn nyelvet is. Ez utóbbi kollégium nyelvtanból és olvasmányból állott. Az olvasókönyvben a *Karhu ja miesz* volt az első olvasmány, a nyelvtanból meg nagy szenzációképen azt illett emlegetni, hogy a finnben 16 „eset” van: *nominations, accusativus, geniivus, dativus, essivus, partitivus, translativus, comitativus, abessivus, instrumentális, inessivus, elativus, illativus, adessivus, ablativus, allativus*. Mikor idáig eljutott a leginkább elképpesztésre irányuló felvilágosítási kedv, rendszeren el is hadarta a *ma* (finn helyesírással *maa*) = föld 16 „esetét”: *má, mán, mán, mán, mána, máta, mákszi, majsze, mátta, mássza, mászta, máhan, málla, máлта, málle*, esetleg még a tizenhat többszámú „esetet” is: *mát, mát, majden, majtten, majna, majta, majkszi, majnén, majtta, majssza, majszta, majhin, majlla, majlta, majlle*. Voltak, de ezek aztán már igazán kivételesen kevés számmal, akik összefüggő szöveggel is szolgáltak, például annak az olvasmánynak a kezdetét tudták könyv nélkül, amelyet alapvizsgára fordítottak az olvasókönyvből (ezt már hadd idézzem finn helyesírással): *erään pienoisen kaupungin kadulla, armaassa kotimaassamme (suuret kaupungit eivät olekaan vielä — hyvä kyllä — tulleet tavallisiksi) käveli Tapaninpäivän aamuna Sumu Laihanen ...* a mondat ugyan még továbbtartana, de ha kicsire nem nézünk, itt megszakítható s ugyan miért idézném tovább. (A kérkedőket különben, is körülbelül idáig szokták türelemmel hallgatni, e tájt leintik sietős és ideges századunkban feltétlenül.) Hogy már kimerítsem az összes lehetőségeket, hadd említsem még meg a dalárdistákat, akik eddigi anyagukat esetleg kiegészíthették finn népdalszöveggel, továbbá a finn himnusz első versével (magyar fordításban minden okvetlen, néha azonban eredeti finnül is): *Szólal a kincsem, messzire szólal, jajgat a Szajma tó partján: kultani kukkuu, kaukana kukkuu, Saiman rannalla ruikuttaa. Szép finn hazánk, te drága föld, zengjen dicső neved!* Jó magam mindezekhez még évekig őrizgettem és mutogattam egy példány *Uusi Suomi-t*, lepedőnagyságú finn hírlapot, gólya-korom óta tudtam, mi a *szauna* s fünek-fának magyaráztam, hogy *Helsingfors* tulajdonképpen *Helsinki*, *Obo: Turku, Reval: Tallin, Dorpat: Tartu, Vyborg: Viipuri* és *Tammerfors: Tampere*. Külön tudományom, mondhatnám egyéni büszkeségem volt két verses-sor, *kar kóit poies ankarast, kummitukset akkunast*, amelyet könyv nélkül elmondtam ugyan, de fogalmam sem volt róla, mit jelent. Azt, hogy finn írók, művészek, tudósok nevét ismertük, finn sportbajnokok teljesítményeit nyilvántartottuk, tudtuk, hogy a finneknek

naiv eposzuk van, nem sorolom ide, mert akkor is illett és kellett volna ennyi, ha csak európaiak vagyunk s nem egyszerűen atyafiak is.

Ha mindezeket az „adatokat” más hasonló „adatokkal” vetettük egybe, valamivel a világháború előtt és után azt a tért eredményezte, hogy a finnek nyelvrokonaink, anthropologailag azonban a török fajhoz tartozunk s műveltség, karakter, lelkiállapot szempontjából is törökösek vagyunk, európai elemekkel keveredve később s mindmáig erősen. Nem csoda: háromezer esztendeje elszakadtunk a finnektől s jó ezerévszáz esztendeje annak is, hogy obi-ugor rokonságunk, a vogulok és osztyákok közössége északra maradt le tőlünk. Ma talán már gazdagabb és érdekesebb elemeket gyűjtött egybe, őrizget és tart nyilván a köztudat a finn népről, a közvélemény azonban változatlanul kitart a osak-nyelvrokonság hangoztatása mellett s minden egyebet úgy vesz tudomásul Suomiról, mint északi, vagy exotikus kuriózumot. Ha érezhető némi többlet a legújabb időkben, az merőben érzelmi természetű: mintha, mintha szívdobogtatásban, melegebben, mélyebbről éreznők, hogy testvérek vagyunk.

2.

1926 nyarán jutottam első ízben Finnországba, van akkorról egy feledhetetlen élményem, ami most idekivánczol, könnyebb lesz elmondása után érdemes dolgokról szót értenem és szót értetnem. Finn előkelőségek ülnek nemzetközi előkelőségekkel vegyest egy nagy emelvényen. Az ifjúsági világmozgalmak elnöke éppen most fejezte be francianyelvű szónoklatát. Zsakettes, cilinderes finn szónok következik, szabadon választhat angol, francia, német nyelv között. Esetleg anyanyelvén is szólhat, akkor tolmácsolni fogják. Ő történetesen a németet választja. Korrekt mondatokat mond, folyékonyan és hibátlanul beszél, csak a kiejtése sejteti, hogy finn. Engem egészen megbabonáz a kiejtése, elbűvölten hallgatom. Mintha csak odahaza volnék. Mintha valamelyik debreceni előkelőség szónokolná: Zájenzi dafon ibereájgt (vagy jól elhúzva elől: úúübercájgt), májne herren. A finn szónok artikulációs bázisa hasonlít a miénkhez és nem hasonlít a többi európaiakéhoz, ujjongok magamban s először életemben hiszem el szívem mélyén sokképen és alapos érvekkel bizonyított nyelvrokonságunkat.

A csoda azonban még tovább is tart. Ahogy ott ülnek, állnak az európai nagy együttesben atyánkfiai, a zsakett és cilinder formaruhájában, még jobban beleegyformásodva a többiek tömegébe, élesen kiválnak azok közül. Másformák. Igen, de milyenformák? Kínlódom ezzel a problémával, végre megvilágosodik. Olyanok, mintha... Szinte le sem merem ide írni!...

Olyanok, mintha a szülőfalum előljárésága, vagy presbitériuma vagy „negyvennyolcas kaszinójának” a választmánya zsakettbe, cilinderbe vágta volna magát és most Bojtor József gazda olvasná lefele egy papiroslapról, hogy zájenzí dafon übercájgt, vagy ibercájgt, májneherren.

Ezt, amit most ideírtam, nem szóról-szóra kell érteni. Tisztában vagyok vele, hogy anthropologiailag nincs igazam. Mások a helsinki urak és ismét mások a földesi negyvennyolcas kaszinó érdemes vezetőségének tisztés gazdáí, amazok valamivel magasabbak, szőkébbek, kékszeműbbek talán. De ezen a széles világon mégis csak egymáshoz hasonlítanak legesleg jobban és igazán. A történetek ellenére is. A közben eltelt háromezer esztendő alatt történetek ellenére is.

Megéreztem akkor, amit itt most ki szeretnék fejteni, hogy anthropologiailag is és minden más egyéb tekintetben is atyafiak vagyunk, nemcsak a nyelvünk rokon. Az alap hasonlít, az alap azonos, ahogy testi szememmel a helsinki csoportot nézem, lelki szememnek pedig megképzik a magyar alföldi negyvennyolcas kaszinó tisztés közönsége. A törökösség talán szemmel láthatóbb, tapinthatóbb, megvesztegetőbb és népszerűsíthetőbb módosult és változott egyéniségünkön, mint ez a nehezen megfogható és még nehezebben szemléltethető alap, más tekintetben esetleg még nehezebben, mint nyelviileg, mégis megvan és domináns, uralkodó fogalmi jegye embervoltunknak és magyarságunknak.

Visszaemlékezem nyelvi tanulmányaimra. Akkortájt a Vámbéri-féle török nyelvi rokonság elmélete kísértett még, bár már erősen levitézlett. Szinnyei azonban perbeszállt és megvívott vele. Nos, párbaj közben, az ellenfél szájából hallva, a cáfolattal egyidejűleg értesülve róla is, nagy szuggesztív ereje volt ennek az elméletnek. A török kölcsönszavakat csoportosan vettük át, az ősi réteg szókinccse gyéren adta a megfeleléseket, különösen a finnben. Azonkívvül a török szavak tetszetősebben is hasonlítottak, vagy változatlanok, vagy alig módosultak a magyarban a kölcsönző nyelvhez hasonlítva, a finnugor szókinccs viszont csupán és legnagyobbbrészt eltérő voltának szabályos megfeleléseivel mutatja azonosságát. Az *árpa* törökül is *árpa*, a *szem* ellenben finnül, mint már az előbb láhattuk, *szilme* s a magyar szóból hiányzó *l* csak azok szemében nem szálla, akik egyrészt nyomról-nyonira, lépésről-lépésre haladnak a magyar adattól az osztyák, vogul, zürjén, vottják, cseremisiz és mordvin adaton keresztül a finn adatig és úgy tovább a háromféle lapig, másrészt tudomásul veszik, hogy a szó közepén és szó végén szereplő magyar *m* hang helyén más szónál is *lm* felel meg a finnben. A *csomó* finn megfeleléje *solmu*, a *hamu-é kulmu*.

Csak az hiheti el a finn-magyar rokonságot, aki a hasonlóságok és eltérések szabályosságának egyformán ismeri abi-

zonyító erejét. Csak azt nem szédíti meg a későbbi eredetű, kölcsönszavak nagy száma és hangzásbeli hasonlósága, aki mindvégig józanul és hidegen meg bírja különböztetni az alapjelenségeket a járulékos elemektől. Nagyon nehéz feladat ez, de előfeltétel ennél a szellemi munkánál. Csak az láthatja a maga valóságában a finn—magyar rokonságot, aki a nyelvtani megfelelést bizonyítóbb erejűnek tartja az etimológiainál, aki tehát jobban hisz annak, hogy a magyar nyelv 8 egyszerű, gyakorító igeképzője hiánytalanul megvan nemcsak a finnugor nyelvekben általában, hanem még a 3000 év óta külön életet élő finnben is, mint ahogy elsodálkozik azon, hogy a földművelés körében szokásos alap-szókinccs a maga egészében török eredetű. Ismétlem, ez nehéz feladat, bár vannak valószínűségek, amelyek némileg megkönnyítik. Ilyen valószínűség példának okáért az is hogy a földművelés nem a legősibb állapota egy-egy közösségnek. Ellenben a legősibb állapotban is volt kinek-kinek keze, szeme, lába, egyéb testrésze, apja, anyja, fia, egyéb rokonsága, tél, tavasz, nyár és ősz, nappal, éjszaka váltakoztak életében, hold és csillag ragyogott levegőgégén, fák, állatok, kövek képezték világát, süttöt-főzött, evett-ivott, szótt, font, varrt, íjával, nyílával lőtt, helyét változtatta, kezével tett-vett, tájékozódott: volt neki közel, messze, itt és ott, alá és fel, beszéd közben megkülönböztette: én vagyok én, te vagy te. Ezt tudva, nyilvánvaló, hogy a szókinccsnek is ez az alaprétege, hasonlításnál ez elsősorban perdöntő jelentőségű, még pedig, sohase feledjük, 3000 esztendő távlatából.

Ötig-hatig a legrimitívabb körülmények között is számílal az ember, hiszen öt ujja s jobb- és balkeze van. Valóban, 3000 esztendővel ezelőtt is számolhattak finnugor őseink hatig, mert kettő, három, négy, öt és hat finnül is úgy van, mint magyarul: kaksi, kolme, neljä, viisi, kuusi. Hadd emlékeztessem valamennyiünket egy-két dologra most: 3000 esztendő távlatából azonos ez a két sorozat. Valamennyiben szabályos az eltérés, kevés nyelvhasználati tudásunk szerint is például a három és kolme r-je és l-je úgy felelnek meg, mint ahogy a német *Panzer* szó és a belőle lett magyar páncél. Az r és l tudvalevőleg könnyen váltakoznak. Az meg, hogy a magyar szó *h-val* kezdődik, a finn ugyanakkor *fc-val*, éppenséggel kivételt alig ismerő szabály, a *hat* ebben a mi kis felsorolásunkban is *fcuusi* (hogy a *kettő*, *két* meg */caksi*, az nem erre a lapra tartozik. Ahol a magyar szóban a *k* után elülső szájállalú magánhangzó következik, ott a magyarban is megmaradt az eredeti *k*).

öt finnül viszi (finn helyesírással viisi). A két szó ugyanannak az ősnyelvi szónak kétféleképpen változott formája, tehát ugyanaz a szó, pedig látszólag egyetlenegy közös hangja sincs. De ez csak látszat. Az *öt* szó í-je például a *viszi* deklinációjában már is előbukkan. A *viszi-nek* ez az alak ugyanis nominativusa,

a genitivusa már viiden, az essivusa pedig viitenä, a töve tehát, ha a ragot elveszük, viite. Ami viszont a szókezdő *v-i* illeti, a magyarban is lehetséges ugyanaz a szó *v-vel* vagy *v* nélkül. A *víz* szónak van egy ilyen *v* nélküli alakja, az *úgy*. Egyik folyónk neve ma is Feketeúgy, de egy régi oklevelünk meg Visszafolyó úgy-ről beszél. Azon, hogy a *víz*-ben *z* van, az *úgy*-ben meg *gy*, ne akadjunk fönn, ennek megfelelő szópárunk is van: akkor fázik az ember különösen, ha nagy a *fagy*.

Viisi és *öt* ugyanaz a szó tehát, bár nehezen megmagyarázható s csöppet sem szembetűnő ez az azonosság. Erre a tanulságra nekünk jelenleg nem önmagáért volt nagy szükségünk. Csupán azt szerettük volna illusztrálni általa, hogy szerény véleményünk szerint a magyar és finn rokonságnak nyelv-rokonsággá szűkítését valami hasonló felületesség és a dolgok végig-nem-gondolása mondathatta ki, mint amilyen gondolkozási restség hangoztathatta joidéig a török—magyar nyelv-rokonságot. 1926-ban Helsinkiben csak megvillant nekem valami, aminek azóta igyekeztem becsületesen végére járni és ez a valami még ma sem definiálható egész pontosan. Körülöttemmellette, gyáván, inkább hipotéziskép, mint tétel formájában mindössze így merem összefoglalni és hangoztatni: a finn és a magyar minden tekintetben rokon, nemcsak nyelvileg. Anthropológiai, társaspszichológiai és társaslogikai rokonsága is alapvető, mai napig mindent determináló ugyan, de nagyon gondosan és apró részletekig hasonlítandó, mert pusztán materiális egybevetésre ez a hasonlóság nem mutatkozik meg. A finn és magyar test és lélek úgy azonos egy, mint az *öt* és a *viisi*.

A finn csoda és megfejtései.

1.

Még talán valamennyien emlékszünk rá: nagyon éles volt már a finn-orosz viszony, csak azért nem voltunk túlon túl nyugtalanok, mert mindnyájunknak volt „józan eszünk”. A finneket is úgy ismertük, mint reális embereket. Nyilvánvalónak látszott tehát, hogy az utolsó percben leszerelnek, örültség is lenne a túlerő gőzhengere elé feküdniök. Ha nem tudnók előbb-ről, a szörnyű jelenből megtanulhattuk, hogy kis népeknek nem kitérni a nagy népek érdekvonalából, egyenlő az öngyilkossággal.

A finnek aztán mégis ellenálltak s most éppen ott tartunk, hogy sikerük magyarázatát próbálgatjuk megtalálni. Rendszeresen összeállítani a sokféle véleményt szinte lehetetlen, de tarka csokrot kötni belőlük szintén nem utolsó feladat. A nagyjából és a szebbjéből a mi asztalunkra is jut egy kötegni szem- és szívderítőnek e szomorú napokban.

Kezdjük azzal, hogy „szép, szép, de nem végleges a helyzet, a finnek nem bírhatják frontjukat a végtelenségig tartani”. Eddig is a tél kedvezett nekik, meg tagadhatatlanul nagy külföldi segítséget kaptak emberanyagban, hadiszemben, pénzben. A terep is kielégítő és teljes magyarázat. Ahol a gránit kezdődik, ott nem áshat fedezékeket s így megtorpan a támadó fél. A védekező fél úgy ismeri a terepet, mint a tenyerét, régen készül erre a háborúra, sokat gyakorolta, erődítményeit is jóelőre kiépítette, a Mannerheim-vonal sokba került, de volt rá pénz, hazulról is, máshonnan is. Mannerheim, az a számunkra nélkülözhetetlen egy valaki, akinek a zsenije az egész kitervelte, megcsinálta, előkészítette és most végrehajtja. Lassankint az is előnyé válik, hogy a finnek olyan kevesen vannak: a kis alakulatok könnyebben mozognak és sikeresebben dolgoznak. Olvastunk már ilyen lelkes hasonlatot is: a kis (már nem is emlékszem rá, miféle) állatka siklik az elefántlábak oszlopai között. Mindezeknek a magyarázatoknak az az értelmük, hogy nem a kis nép győz, hanem *a)* a segítség, *b)* a tél, *c)* a technikai felkészültség, *d)* egy ember titokzatos lénye, *e)* a szerencsés véletlen összjátéka. A helyzet azonban csak átmeneti s a végén megláthatjuk, hogy a kis nép nem is győzhet.

2.

A találgatások második csoportjában a mindvégig csak incidens jellegű győzelem oka a méltatlan ellenfél. Az orosz agyaglábú kolosszus, hol fel sincs fegyverezve elegendő mértékben, hol fel van, de nem ér vele semmit, mert emberei nincsenek. Emberanyaga csak tömeg, de kiképzett katonái, különösen tisztjei hiányzanak. Az emberanyag is lassankint szétzüllik, de amennyiben még együtt van, lelkesedés nincs benne, el is van bolondítva s a helyszínen megtudva az igazságot, kiábrándul, sohasem érezheti egyébként a maga igazát. Ha semmi ilyen nem volna benne, a bolsevizmus maga elvégezte romboló munkáját a lelkekben. Mihelyt fogságba esnek és nem félnek már a finnektől, Istenhez imádkoznak. Ezek a feltevések — természetesen — egymást is ütik, de azért jól megférnek a „majd tavasszal meglátjuk” közös nevezője fölött a kissé kárörvendő ábrándozással, hogy: már pedig a semlegesek részben nem mernek, részben nem akarnak segíteni; addigra a repülőgépek tönkre bombázzák a nyílt városokat, az oroszok idegenből hozzáértő vezetést kapnak. Szóval a végén a nagy nép marad a győztes, a kis nép nem győzhet.

3.

Mindenesetre szép és romantikus azért ez a küzdelem, ha már eddig sikerült és többé a tények világából ki nem radirozható. Illik vele rokonszenvezni. (Ha nem sikerült volna, akkor korholnók őket, akárcsak a lengyeleket.) A finnek általában véve szimpatikus nép. Igaza van, hiszen a pusztá létét védi. Becsületes, fizeti a hadiadósságát. Még az utolsó esedékes részletet is beküldte, pedig akkor már háborúskodott. Bemek sportolók, emlékszünk még az olimpiászra. Most is sível, szánnal előzködnék. Derék, dolgos s így vagyonos emberek is. Nagy előnyük, hogy nyugodt, csendes nép, nincsenek idegeik. Még a nők is frontszolgálatot teljesítenek közöttük. Egy kicsit misztikusak is ők ott Északon, mindenesetre exotikusak. Észak romantikája veszi körül őket, hiszen minden bizonnyal elvéreznek lassankint, de a sírt, hol nemzet süllyed el, az éjféλι nap és örök sötétség világítja meg sejtelmesen, északi fénnel vegyest, valahol a fenyőerdők egy tisztásán, vagy az ezer-negyvenezer-hatvanöt-ezer tó egyik földnyelvén. Új Kalevala, modern Väinämöinea, Aino, Lemminkeinen, Ilmarinen és Kullervo. A mi szimpátiánk még többre is futja, mint a nemzetközi, a közeli atyafiság jusán. Vér nem válik vízzé még 3000 esztendő múltán sem. Imé, ez a kissé sirató-szerű rokonszenv is azt hirdeti, hogy azért a kis nép mégsem győzhet. Közbotrány lenne, ha máskép történnék.

4.

Be kell azonban rendezkednünk, ha kelletlen, erre az eshetőségre is. Hát akkor sem lesz csoda, ha úgy lesz. A finn szabadságszerető nép, véres történelme alatt számtalanszor bebizonyította ezt. Egészen különlegesen elsőrangú állapot van náluk: egységes vallás, népi gyökér, széleskörű földreform, szövetkezeti hálózat, mélyen lenyúló egységes kultúra: a paraszt is olvas, analfabéta nincs, nagyon gazdag ember sincs, ha mégis van, az nem finn, hanem svéd. Az ország gyönyörű, lehet mély szerelemmel szeretni, a sovány föld tudományosan művelve egyre többet hoz, természetes energiaforrás a víz, az őserdőség zöld arany, az egész országot jó utak és nagyszerű autóbussz-közlekedés hálózza be, szexuális probléma a hideg égtáj alatt vagy nincs, vagy — nem probléma, panama nincs, osztályharc nincs, őszinte a demokrácia, nemzeti érzésűek a szocialisták, jelenleg éppen kormányon is ülnek, nagyszerű a koszt. És ha megjön a tavasz meg a nyár, hát az segít majd, mint a tél segített: a tavak és lápok szakasztott úgy, mint most a hó, meg a jég. Nem valószínű, hogy győz a kis nép, de ha győz, csoda akkor sem fog történni. Öngyilkos osztág, kísértet osztág, az lesz, de csoda nem.

5.

Azután békét kötöttek a finnek, sőt már azóta újabb szabadságharcra kényszerültek. A jóslatok tehát megbuktak sorra mind: a kis nép nem osztotta más északi kisépek, észtek, lettek, litvánok sorsát. A jósok viszonyát a csodához különben sem módosította ez a történelmi fordulat. Az változatlanul érdekes és figyelemreméltó, függetlenül attól, merre és mekkorát lépett a História hétmérföldes csizmája tegnaptól máig.

6.

Tanulságos rémüldözés ez a csodától való. Tanulságos a görcsös ragaszkodás is a materiális magyarázathoz mindhalálig. Tanulságos a számbeli fölény minduntalan való hangsúlyozása és imádata. Tanulságos végül a finn nép erényeinek ez a véges-telen-végig levegőben lótatása, amely szerint *csak úgy magától* nincs panama és van igazi népi gyökér, hamisítatlan demokrácia, becsületes közszellem.

Mindenről beszélünk, még túlozzuk és idealizáljuk is a valóságot, jobbaknak hazudjuk a finneket, mint amilyenek valóságban, csakhogy kénytelenek ne legyünk önmagunknak is megvallani az egyetlen kibékítő, teljes és érvényes magyarázatot. A finn pozitívumok nem végokok, hanem okozatai valami más végokoknak és ez a végok az igazi magyarázat. A finn nép magja, nem az egész nép, de jókora és termőképes magja a történelmi idők folyamán egyszer komolyan találkozott Istennel. Egyetemlegesen találkozott vele, minden rétegében és az egész országban: urak is, parasztok is, karjalaiak is, pohjanmaa-iak is. Nem lettek ettől a találkozótól angyalokká, különösen pedig nem lettek mindahányan azokká, de megmélyült mégis és megtisztult az egész finn élet attól, hogy sokak élete mai napig Istennek felelős, Krisztusban megváltott, Szentlélektől vezetett életté magasodott. Azóta van Finnországban egységes társadalom, gyökeres kultúra, belterjes földművelés, tollasodó lakosság, tudatos honszeretet, sikeres védelmi harc, bizonyágtévő minőségi emberközösség. Csoda ez. Numen adest. Isten a megfejtése.

III.

Sacerdotalis relatio

A) A PAP VALL.

a) AZ „EGYETEMES PAP” ÖNVALLOMÁSAI.

Kövess engem!

Papom, akinek hittem.

Nem tudok emléksorokat írni Megyericsy Béláról. De megkértek, hogy írjak róla s ma volt a napja, hogy ezt az adóságot törleszthettem. És ugyancsak ma, bibliaolvasó programom alázatos végrehajtása rendjén ez a két aranymondás aranylott elém: *hajnalpír méhéből léssen ifjaidnak harmatja* (110. Zsoltár) és: *hálát adunk néked, Uram,, mindenható Isten, ... mert a te nagy hatalmadat kezedhez vetted és a te országlásodat elkezdted* (Jel. 11:17.). Most tehát, nem azért, hogy emlékezőt mondjak valakiről, de hogy bizonyosságát adjam az Atya kegyelmének és a Krisztus vére megváltó erejének, ma közelebből annak, hogy ifjak harmatszállása valósággal volt és van s a mindenható Isten csakugyan elkezdte országlását, el kell beszélnem egyet és mást azokról az időkről, mikor még Megyericsy Béla test szerint is közöttünk járt-kelt.

1919. december 8-án mutattak be neki. Ezzel a nappal ért véget gondtalan gyermek- és ifjúkorom. Abban a pillanatban, mikor kezét fogott velem, mindjárt be is jelentette rám, személyemre és életemre Jézus Krisztus igényét. Kényszerített elmenem valahova, ahova nem akartam, csinálnom valamit kedvem ellenére és felelősséget éreznem ügyekkel, amelyeket idegeneknek és ellenségeseknek éreztem. De nem ez a fontos. Talán még tavaly ilyenkor, sőt tegnapelőtt sem tudtam pontosan, mi volt nekem és sok más embertársamnak fontos, ha Megyericsy Bélával találkoztunk. Az, amit az imént megállapítottunk. Magyar

emberek közül belőle sugárzott úgy, hogy érezni lehetett a Lélek közvetlenségét, ez a tény: Hála neked Uram, mert a te országlásodat elkezdted.

Nem azt akarom ezzel mondani, mintha máson, sokakon nem lett volna ugyanakkor a Lélek munkája érezhető, sőt átható. Krisztusnak sok népe volt azokban a napokban ebben a városban. De mindegyiken más-más igéje ütközött át nekünk többieknek szóló üzenetképpen az egyéniségükön. Megyericsy Béla az az ember volt, aki legelőször legalázatosabban, kényrekedvre kapitulált a Hatalmas előtt, feltételek nélkül és mindent kiszolgáltatva megadta magát. Nem várt alkotmányozó országgyűlést, ünnepélyes koronázást, benne és általa a kegyelmes Isten országglása megkezdődött. Akármit csinált, akármit mondott, egész valóján előmlött valami, ami azután egész környezetére átfolyt, amiből nyilvánvaló lett, hogy a kegyelmes Isten országglása nem prófétai jésolat, nem elmélet, hanem ebben az egy esetben, ennek az embernek az életstílusában *tény és való*.

Ez volt az egyetlen különbség közte és más emberek között. Nem az intelligenciája, nem a közvetlensége, nem a fáradhatatlansága, nem a szervező vagy munkábaállító művészete, nem igénytelensége, nem ifjúságszeretete, nem szerénysége, humora, puritánsága, áldozatkészsége ... Mindezek a tulajdonságai csak másodlagos elemek, következmények, annak a központi ténynek a következményei, hogy Megyericsy Béla megtérése után teljesen átadta életét Krisztusnak. Még csak nem is az volt a fontos, hogy megváltozott, átalakult. Élete végéig maradtak gyarlóságai, újra meg újra előkerültek kísértései, még elesettségei is. Az volt a fontos, hogy *úgy, ahogy volt*, Istené volt azontúl. Életében és élete által Isten országglása ténylegesen megkezdődött közöttünk.

Mi, akik körülötte éltünk kevésszámú éveinek legutolsó szakaszán, nálánál fiatalabbak és Isten országglásának egyelőre inkább csak leigázottjai, mint engedelmes szolgái: kritizáltuk, megmosolyogtuk, keserítettük (nagynéha lelkesítettük, segítettük, vagy nagy kegyesen és fenntartással „akceptáltuk”), de akarva, nemakarva uraltuk. Függtünk *tőle* és kénytelen-kelletlen igazodtunk hozzá és nagyon-nagyon boldogok, belsőleg nyugodtak voltunk azokban az években. Nem merném állítani, nem is volna igaz, hogy kivétel nélkül minden jól ment közösségi munkánkban. De siker és bukás, okos és bolond lépés, széthúzás és összjáték: minden Isten országglásának jegyében történt.

... Hajnalpír méhéből lett ebben a közösségben az ifjak harmatja. Csodálatos — és elismerem, hogy — nagyon „rendszertelen” vezetőképzés, taggyűjtés és egyesületi szervezés volt az övé. Jómagam sem állottam volna meg a helyem semmiféle vizsga előtt, nem üthettem volna meg a mértéket mégolyan irgalmasan alacsonyra tett cenzus alatt sem. Hol voltam még

megtéréstől, újjászületéstől, mikor már javában dolgoznom kellett, mint evangéliumi vezetőnek. Még ma is szerfölött gyenge legénynek érzem magam ott, ahol átadásról, odaszente-lődésről van szó, vagy éppenséggel életfordulatról. De *itt va-gyok*. Isten országának leggyarlóbb eszközei közül az egyik, itt vagyok, az ilyenfajta emberek között és *nem másutt*. És itt van-nak, minden lehetséges alkalomra összecsődülnek, azok az ifjak, akiket ő szedett össze és tartott egybe. Itt vannak, néha egészen vigasztalan állapotban, szájalomraméltó küszködések közepette, de megvannak azok az egyesületek, amelyeknek rendre ő volt a bábájuk. Nem úgy lettek ezek az ifjak, szemmel-látható módon, utánozható eljárás mellett desztillálva, lepá-rolva és palackozva, hanem *harmatszállatképpen*. Egyideig nem voltak, aztán egyszer, titokzatos és észrevehetetlen módon: lettek. És azóta: *vannak*. Isten kegyelméből, a Lélek munkájá-ból: hajnalpír méhéből.

Nem *egy* konferenciáról. Nem *egy* imaközösségből. Nem *egy* evangélizáló beszéd hatása alatt. Nem is tudni: hogy. Hi-szen éppen ez a legszebb és legemlegetnivalóbb benne.

Papjaim, akiknek nem hittem.

Nyúlik a keresztyénség, akárcsak a gumi. összegyűltünk jóegynéhányan keresztyének Krisztus nevében azzal a szent szándékkal, hogy százazrekhez vigyük el az örömezenetet, amely eddig csak igen kevesekig bírt elhatolni. Szárnyaltak a bizonyágtételek, bádofgényű szemek kigyúltak, lekókkadt ka-rok megtáruáltak vagy felemelkedtek.

Akkor csak elkezdett nyúlni a gumi fenyegetően. Felál-lott valaki s bizonyágot tett a felől, hogy az ő számára a ke-resztyén élet kettejük duója: Istené és az övé. Duett Istennel.

Kénkőszag áradt szerte a teremben.

Irtózó szemem önkénytelen bezárult. Régi képet láttám-hallottam. Egy fürdőhelyen a dilettáns alorvos duettet énekel jótékony célra az ünnevelt operaházi énekesnővel, az illusztris fürdővendéggel. Néhány taktust egyedül énekel a csinos és is-kolázott kecsketenor. Aztán diadalmasan felragyog a művésznő ezüsthanga és attól kezdve nincs más a fülek számára, csak ami az ő torkából zeng. Látod, ember! Csak egy szemernyit na-gyobb és erősebb egyik emberi hang, mint a másik és már nincs duett.

Aztán feláll egy másik bizonyágottevő és elmondja, hogy a Bibliában általában szól Isten minden emberhez. Egyénekhez különösen reggeli csendességben szokott szólani, nem a Bibliá-ban.

Nyúlik a keresztyénség, akárcsak a gumi. Reggeli cse-nességben duetteznek ketten: Isten és az ember.

Kicsoda nekem Krisztus?

Kicsi gyermekkoromból emlékszem egy arcra; ez az arc mindjárt ott termett és felém hajolt, ha csak egy moccanással vagy nyikkanással jelét adtam, hogy kell valami. Az *anyám* arca volt ez az arc. Későbbben egy fiúnak nőttem a nyakára, aki elkövette azt a vigyázatlanságot, hogy verekedett értem nagy fiúkkal, akik engem meg akartak verni. Mindig vele „lógtam” attól kezdve érettségiig, ő volt az első *barátom*. Aztán beleszerettem egy kislányba; úgy kezdődött ez a szerelem, hogy visszamosolygott rám, mikor én áhítatos pillantást szegeztem rá. Erre a kislányra már költöttem is. Időt, mikor vártam rá az iskolája kapujában, a korzó sarkán, a házuk ablaka alatt. Pénzt, mikor virágot, cukrot, mozijegyet vásároltam neki vagy levelezőlapot, 8 oldalas teleírt árkusokat küldözgettem idegen városokból a címére. Szeretettel, mikor segitettem megoldani a feladatát, fel-feláldoztam magam helyette bünbaknak a mamájánál, elhanyagoltam a magam dolgát és futkostam az övében, vagy csak órákhosszat rágondoltam. Gondolatokat, amelyek mind őt fonták körül. Ő volt az első *szerelmem*. Az egyetemen mellészegődtem egyik professzoromnak. Lemondtam a kedvéért saját egyéni szellem világomról és átvettem az övét. Az időbeosztásom, egész életem az övének rendeltem alá, ha kellettem neki, magától értődött, hogy ráértem mindig. Ha könyvre volt szüksége, nem volt kérdéses, mit akartam csinálni megelőzőleg, vagy mit kellett volna tennem: rohantam a könyvtárba és elhoztam, amit kívánt. Az ő kedvéért még a szenes kocsis mellé is felkuco-rodтам, mikor ősz utolján a csúzdából hoztam haza a fűteni-valóját s hallgattam róla, mint a sír, hogy őt koronával kevesebb pénzt adott rá, mint kellett volna, inkább megszűkölttem. Korrektúrárt, név- és tárgymutatót, levelezést végeztem helyette és nevében. Hogyne, ő volt a *mesterem*. Ezt a korszakát életemnek a háborús évek váltották fel: az önkéntes engedel-mességet a nagy muszáj. Arra mentem, amerre Dankl tábor-nok parancsolta, azt csináltam, amivel ő megbízott. Nem lehetett másképp, ő volt a *vezérem*. A forradalmak idején egy éjjeli őrzőjárat közrefogott és magával vitt. Az éjszaka hátralévő részét egy zárkában töltöttem el. Éreztem, hogy a szuronyos ka-tona, aki kísér, a profosz, aki őriz, még hatalmasabb urak pillan-atnyilag, mint a vezér: *fogoly* voltam *rabtartóim* kezén. Leg-későbbben megházasodtam: *feleségem* és *gyermekeim* még telje-sebbé tették fogságomat. Nem mellettük élek, hanem bennük. A lelkem mélyén felhő suhant át: a feleségem megérzi. Én is megérzem az ő bajait. Mindenünket megosztjuk, nem jó kifeje-zés ez, úgy kell mondani, az az övé, ami az enyém, az az enyém, ami az övé. Mind a kettőnk életét a gyerekek szabályozzák. Aludnunk p. o. csak akkor szabad és lehet, ha ők nyugodtan

alusznak. Ha nem lett volna elegendő étel a számukra, nekünk sem lehetne jóllaknunk.

Legeslegutoljára, alig néhány éve, új változás tört be az életembe: *Jézus Krisztus*. Mióta ez a változás végbement, minden szerepet Ő vett át. Ő az én anyám, barátom, szerelmem, mesterem, vezérem, rabtartóm, feleségem és gyermekeim. Ő az én életemben a másik ember és az én egy személyben. És ennek az Én is, a másik ember is csak hasznát látja. Azóta élünk az én életem keretén belül a másik ember is, meg én is — igazán.

Rugódozás az ösztön ellen.

Hosszú, méla les.

Nyolc évig figyelte egy vidéki atyafi egyik megtért keresztvény testvérünket, hátha rajtaveszt s mást mutat az élete, mint amiről bizonyágtévő ajka szól. Nyolc év múlva megtört a szegény önkéntes detektív s maga is hirdetni kezdte Krisztus követéséről, hogy az nagyon jó dolog lehet, mert ímé ismer ő valakit, akinek milyen igen használt.

Nagyon elszégyeltem magamat, mikor ezt a történetet meghallottam. Jaj de jó, hogy nem engemet figyelt az illető. Én bizony nem nyolc hosszú esztendő, de nyolc rövid óra leforgása alatt kompromittáltam volna magamat és a Megváltó ügyét. Gyarló, gyöngé, esendő ember vagyok.

Pirulok, de sokak megbátorítására elő kell állanom valaminek a megvallásával. Hogy nem példaadóan sikerült formában ugyan, de azért Krisztusé az én életem, a mi életünk mégis. Olyanok vagyunk, mint a megszállott ember, mikor a Légión kiment belőle. Felöltözik a többi felebarátai között. Nem nagy dolog ruhát venni az embernek magára. Vannak, akik naponként megteszik. De vannak, akik meztelenül fetrengnek sírboltokban addig, míg Jézus Krisztus fel nem öltöztette őket. Ami vagyok és amim van, — minden jó és minden pozitívum — Krisztustól való. Akár sok, akár kevés: de Krisztustól való. Hirdetvén hirdetjük csüggedező testvéreinknek és hosszú, méla lesben ülő „vadászaiknak” egyaránt.

Kritikusaimnak üzenem.

Valaki megbírálta az írásaimat. Kisvártatva egy másik valaki ugyanezt cselekedte. Azután ketten egyszerre hasonlóképpen elmondták, ami szívkön feküdt. Egy idő óta alig győzöm nyugtázni az észrevételeket. Fogadják tehát kritikusaim őszinte és hálás köszönetem szavát így sommásan, nyomtatásban, legújabb könyvem mondanivalói közt.

Ki sem lehet mondani, milyen értékes tanulságot rejt magában minden tudomásomra juttatott vélemény. Csak a tenger mélyében közlekedő hajók periszkópjához hasonlítható szerepben és jelentőségben az íróval közölt kritika. Nélküle élté vednek, vagy sötétben, bizonytalanul tapogatóznom.

Fontos azonban, hogy a periszkóp maga a lehető legjobban funkcionáljon, azaz fontos, hogy a kritikák olyanok legyenek, amilyenekül hasznukat vehetem. Valaha magam is kritikus voltam, szolgálhatok jó tanáccsal. Csak azt érdemes az érdekeltek tudomására adni: mit csináltak jól, mi sikerült, mi tetszett a munkájuk nyomán. Negatív kritika sohasem épít, sohasem javít, még csak célhoz sem jut. Egyszerűen nem értik meg vagy félreértik a másképpen hangolt lelkek. Nem kell félni attól, hogy így talán titokban marad, mi jó, mi rossz. Ha mindenki leszavaz valami pozitívra, rossz az, ami senkinek sem tetszett. De így legalább érintkezhetik lélek a lélekkel az összhang törvényén. Amúgy visszamállik a szó, hatástalan.

Kiknek írok?

Legutóbbi népies írásaim néhány kitétele miatt azzal vádoltak meg, hogy nem vagyok tekintettel olvasóközönségem színvonalára. A vádlók szerint egyszerűbb, általánosabb témákról kellene írnom, olyanokról, amikről földműves ifjak is szívesen hallanak. Nem akarom védeni említett munkáimat, hiszen az ízlések különbözősége szerint ki-ki találhat sok kivetnivalót bennük, hibáztatja felépítésüket, stílusukat, idegen kifejezéseiket, ellenben nagyon időszerűnek látom, hogy röviden elmondjam véleményemet a „Hogyan alkalmazkodjunk a néphez” című problémáról.

Minden a nép körében is megforduló művelt ember tapasztalata szerint a magyar nép csak az elsőrangú szellemi termékeket tudja befogadni, de azokat aztán boldogan, hittel és szeretettel. Hogyan lehetséges ez? Úgy, hogy a nép az életet tagolatlanul, tehát nagy arányokban és egyszerűen éli s az igazi nagy mű állandó jelzőit is a nagyarányúban s a primitívben határozhatjuk meg. Tételünket tapasztalatilag is igazolhatjuk: Petőfit az alsó és felső osztálybeliek egyaránt szeretik.

Én a teljes életről szeretném elmondani látásaimat minden társadalmi osztály magyarjának úgy, ahogy Isten engedi. — A népszerűt nem azonosítom a vállveregető modorral, az ócska, megalázó viccekkel, sem a felhígított tartalommal. Ha műveimet nem fogadja érdeklődéssel a magyar földműves nép, az csak azért van, mert nem tudok elsőrendűt adni, még nem egyszerűek bennem a dolgok s még nem tudok jól magyarul. Senki se ajánlgassa nekem, hogy szállítsam le a nivót, hanem inkább azért imádkozzék, hogy az imént említett gyarlóságai-

mat minél előbb pótolja ki a mindent megvilágosító, minden hiányt áthidaló Szent Lélek.

Megadom magam.

Betegágyon.

1.

Elmúlt a bódítószert hatása, megint elfogott a görcs. Kultúra, civilizáció lassanként lehámlik rólam, csak a kínlódó állapot marad. Hús, vér, ideg és velő. Illetőleg még az sem, mert az is szűkül, ráng, szenved és meghunyászkodva hátrálna, talán meg is semmisülne szívesen, ha lehetne. Nincs más jelen belőlem, csak maga a fájdalom, a testi „jaj”. Még az sem a „harmadik”, legfeljebb az „első” nyitánya.

Látogatók jönnek. Legnagyobb részben keresztyén testvéreim. Van köztük egy kis konok szekta, annak minden egyes tagja könyörtelenül megvizitel és mintha összebeszéltek volna, mind egyformán és mind így kezdi: — Vajjon milyen bűnéért bünteti most bátyámat Isten?

Sok-sok bűnöm van, titkon és nyilván. A kérdés brutális és akkor is talál, ha nem céloz, hiszen van miből. Nem érezhetem hát igazságtalannak. Nem is érzem. Azonkívül szeretet parázslék elő a résztvevő szemekből, a dolgok illetően látása viszont monomániás szent meggyőződés. Nyomorultul érzem magam, tehát kritikai magatartásom is petyhüdt, kedvetlen.

Érthetetlen, mi esik mégis olyan rosszul ezen a megjegyzésen.

Nem tartom gyöngédtelennek, nem tartom igazságtalannak, nem tartom illetéktelennek és nem tartom szeretetlennek sem. Mi bajom véle?

Szemtelennek tartom. Hirtelen megvilágosodik előttem. Nem magam iránt, Isten iránt tartom szemtelennek. És csodálatos. Nem a szekta szemtelenségének tartom, hanem a magaménak. Ezért fáj!

Van a hitetlen embereknek egy nyomás ellenérvük, különösen olyankor élnek vele, ha keresztyén élmény kerül eléjük. Azt szokták mondani: nagyobb Valaki az Isten, mintsem hogy ilyen kis pizslicsár dologgal bibelődnék, amilyen a te mindennapi életed egy-egy vicinális szenzációja.

Ez az. Ennek az ellenérvnek nincs igaza, de éle van, s ez az éle vág és hasít. Így nincs igaza ebben a beállításban, mert Isten kezében minden kicsiség fontosságot nyerhet. Isten felől nincs is jogunk előgetni ezt a problémát. De az ember felől nagy igazuk van az így érvelő agyvelőknek.

Honnan vesszük a bátorságot mi gyarló és orcátlan emberek, hogy nekünk mindig minden Istentől viszket, akár jól esik, akár rosszul?

Azt szokásunk válaszolni erre, hogy Isten fiai vagyunk és minden dolgunkat Istenre bízunk. Tőle száll alá minden jó adomány és tökéletes ajándék. A próbák és kísértések is.

Ahogy itt az ágyon a görcs kínja apródonként megfoszt egyéniségem minden tartalmától, világosan megképzik előttem ennek a felfogásnak és életstílusnak minden undok és záp farizeizmusa.

Egyszerre megértem, miért undorodtak eddig bizonyágtételeimtől az egészséges és éplelkű emberek ösztönösen.

Ezért.

Ezért, ami látogatóim kérdésében bennerejlik és amit az ember görcsben fetrengve már nem képes többé elviselni. Az embernek, az Énnek kibírhatatlan pöffeszkedése rontja itt a levegőt. Istenről van szó állítólag, de ténylegesen Magamról teszek bizonyágot. Jó, jó, hiszen szelídítem, palástolom és kendőzőm ezt a meztelenül nagyon is rút és visszataszító tény, olyanformán, mint ahogy „alázatos szegény szolgájuk igénytelen véleményét” „csekélységem” aposztrofálni szokta.

Ez az Én, akivel Isten azt a sokmindenféle csodadolgot cselekedte, akinek minden sorsfordulata felsőbb beavatkozásra szokott történni, az akarja most kisütni, hogy neki még a görcsei is mennyei eredetűek. Nem közönséges beteg ő, ha beteg sem, hanem egyéni, speciális csomagolásban kapja büntetését elkövetett bűneiért, elsőkézből, magától Istentől.

Szerencsére a görcs befolyásolja a tiszta disztinkciójú elmét s mindenképpen háttérbe szorítja őfelségét, a Személyiséget. Milyen jó volna most egy kis narkózis, mindjárt erőre kapna az egyik és jogaiba lépne a másik. De ezek az ápolónők és inspekciós doktorok oly irigyek és oly fukarok. Odakünt sokkal hamarabb és alaposabban elbódulhatnak.

2.

Most, a kínok közt érzem először igazán, milyen szemérmetlen az ember vélt keresztyénységében. Azt hiszi: az ő ügye a keresztyénység. Azt hiszi: ő a középpont, a bizonyosság, sőt talán a végcél is abban az afférban, amelynek gyúpontjában mégis csak a kereszt áll legközepűtt.

Aztán jön egy kínos hét és megmutatja az igazat.

Ez a te dolgod, ember. Ez, hogy fájsz és kínlódsz. De ennek nincs köze Krisztushoz. Nincs úgy köze, ahogy eddig — talán nem is gondoltad, de — élted. Te senki sem vagy és semmi sem vagy ebben a történetben. Nem rólad van szó. Eólad többé ne is essék szó már.

És túl betegségen, közösségen, élményeken és dogmákon, megjelenik, eltérébelyesedik, mindent magába foglal és igazi mivoltában felragyog Isten.

A matematika azt dadogja lényének egy nagyon kicsi darabkájáról. Ember? Egy por végtelen. Nulla.

3.

Az volt a bajom, hogy kananeus létemre rögtön mint fiú közelítettem hozzá, fiúi jogokkal. Neki találóbb hasonlat jutott eszébe. Az eb. Most újra jövök. Könyörgni. Morzsáért.

Halál küszöbén.

Beszélgetünk. Olyanformán, mint az öreg Rozgonyi az áruhás királlyal a Toldi szerelme első énekében: Azután sokáig beszéltek még erről, azután egyébről, azután mindenről, azután késő lett... Még nem lett egészen késő, de már mindeuról szó esett, ugrált a téma tárgyról-tárgyra. Többek között egyszercsak arra: ki forgott már életében legalább egyszer halálos veszedelemben?

Ez is, az is. Egyikünk havasi kiránduláson volt, lába alatt megindult a szikla, zuhanni kezdett. Szerencsére még a jelenet legkezdetén fának vitte az esés súlya és iránya. Két lába közé vehette a fát, egy pár zúzódási és horzsolási seb árán megmenekült.

— Sohasem láttam sorsomat olyan tisztán magam előtt, mint akkor — mondotta — sápadtan a visszaemlékezéstől. Éreztem, hogy ez az utolsó alkalom. Nem megy kockázat nélkül, de vállalni kell a kockázatot. Minden azon fordul meg, mekkora a sebesség ereje, amellyel már zuhanok. Lehet, összezúzódok azon a fán. De ha nem állít meg, végem menthetetlenül. Mind ezt, mondom, egy fél pillanat alatt élesen megláttam, és beláttam. Szörnyű volt és boldogító. Mikor már javában ölelgettem a fát és éreztem, hogy nincsen semmi komolyabb baj, megeredtek a könnyeim és sírtam, mint egy éretlen gyerek.

— Én is sírtam már így egyszer, valaha — vette át a szót egy másik barátunk. Gimnazista voltam még, boldogan vakációzó hetedikes. Vadonatúj biciklit kaptam vizsga után a színjeles bizonyítványomért, nem tudtam betelni vele, faltam rajta a kilométereket hétszámra. Aznap is éppen úton voltam, a fehér, poros szalag szelte a vasutat. A sorompó nyitva, gyanútlanul áthajtok a síneken, mikor megkap valami titkos erő és a töltés árkába hajít. A gyorsvonat szele volt, amely akkor robogott el a hátam megett, mikor én éppen átjutottam a síneken. Nem vettem észre, hogy jön, kezdő biciklistának mindig maga előtt a szeme, a lármáját meg elfelé fújta a szél. Leporoltam magam, egyéb bajom nem esett, továbbhajtottam. Öt perc beletelhetett, mikor tudatára ébredtem annak: mi történt

velem. Le kellett szállnom újra, mert rázni kezdett először a hideg, aztán meg a zokogás.

Harmadik barátunk kissé gúnyos mosollyal kezdte.

— Én csak álmodtam ezt a veszedelmet — mondta fitymáló hangon — nem is nagyon régen, de nagyon megviselt és még most is minduntalan az eszembe vágódik. Azt álmodtam, hogy potya utas vagyok a Zeppelinen és három másik társammal együtt rámtaláltak. A parancsnok hivatalos ridegséggel közli velünk, hogy pallosjoga van és élni óhajt vele. Akinek nincs jegye, kihajítatja a több ezer méter magasságból a híg levegőbe. Én harmadiknak állok, előttem kettő, hátam mögött egy — reszkető, halálra váró potyautasok. Aztán kirepül az első, megragadja a másodikat. Hideg verejtékben fürdik az orcám. — Kérem a jegyet! — mordul rám a parancsnok. Zavartan kapok a belső zsebemhez, kotorászok benne, valami ismeretlen kemény lapot húzok ki belőle, nem tudom, hogy került oda. A parancsnok meglátja, szalutál. — Rendben van, — mondja s odafordul a legényekhez: Hiszen ez utas, jegye van! — Megkönnyebbülve nagy lélekzetet vettem s mindjárt fel is ébredtem tőle. De még most is ki-kitör a csivari az akkori nagy rémülettől.

— Én kényen tartott, ügyetlen, gyáva kis mamakedvence voltam gyermekkoromban, — szégyenkeztem elő a történetemmel. Fáramászni, berenán átvetni magam a világért sem tudtam. A posta ott lett volna egy ugrásnyira tőlünk, ha a hátsó kert berenáján átjárok, de az lehetetlennek látszott előttem, inkább negyedórát kerültem körül, ha átszalajtottak hébehóba. Egyszer aztán megesett velem a nagy csoda mégis. Ezúttal is a postán jártam, hazafelé jövet szemközt jött velem egy megvadult... ökör lehetett, én persze bikának néztem. Leszegezte a szarvát, nekem szaladt. Itt a halál, futott rajtam keresztül, nem lehet menekülni előle, hátam megett végeláthatatlanul (nekem akkor végeláthatatlanul) a berenánk. Itt a halál ..., hacsak... és ebben a pillanatban megszűnt a tehetetlenségem és vele együtt a lehetetlenség is lehetségessé vált. Neki a berenának.., megéreztem, hogy nem szabad visszacsúsznom, a következő másodpercben már odaát tápázkodtam fel a földről. Mindenem fáj, de éltem.

Ötödikünk elgondolkozva nézett nem is annyira maga elé, mint inkább túl rajtunk valahová egy pontra, melyet most csak ő látott, más nem.

— Érdekes — szólalt meg végre — velem is megtörtént mindez, pedig soha fizikai létemet pillanatnyi halálos veszedelem nem fenyegette eddig. És hát köszönöm a történeteket. Megtanítottak valamire. Egy titokra, amitől eddig sokat szenvedtem és most ugyanattól boldog vagyok.

Elképedve bámultunk rá. ő észrevette ezt, őszinte mosoly verőfényre sütött ki az arcán tőle.

— Vonaton utaztam harmadéve októberben — folytatta élénken — kezemben Russel könyve, amelyet Csak bűnösöknek írt. Egyharmadát olvashattam el körülbelül, talán éppen a századik megváltozott életű ember haladt végig belső látásom mezéjén. Hirtelen éles tudat hasított belém: igen, én is bűnös vagyok, azért hibáztam el az egész életemet, ezért vége most már mindennek, ezért nem lehet rajtam többé segíteni, ezért vagyok elveszett ember, végképp, mindörökre, jóvátehetetlenül. És akkor sírni kezdtem, akárcsak ti a veszedelem elmúltával. Felugrottam a helyemről, beszaladtam a mosdóba és heves zokogás tört ki rajtam visszafojthatatlanul. Most értem már a ti elbeszélésekből, hogy én is utána voltam a veszedelemnek. Az kellett hozzá, hogy a halál szelét megérezsem, az egyetlen menekülési lehetőséget világosan megpillantsam és kockáztatni merjem az összezúródást is érte, mert hiszen egyébként bizonyosan végem ... Feladni minden más reménységet, érezni, hogy itt a vég, igen, ez mind, mind szükséges volt a meneküléshez. Igen, most már mindent értek: világosan látta a tudatom a bűnömet, mint te a helyzetet ott a havason és az egyetlen szilárd pontot is, amely még megtarthat: Jézus Krisztust. És akkor sírtam, mint te mások, az árokban, mert megéreztem, hogy megmenekültem a halál elől, melynek pedig a szele megcsapott. És azt a csodát valóságban megéltem, amelyet te megálmodtál, hogy én is halált érdemelnék, mint a többi potyautas, de Jézus Krisztus megfizette helyettem a jegyet s most halál helyett teljes joggal utazhatom tovább, nem kell bűzös és kényelmetlen rejtekben kujtorognom. Oh igen, igen, a Csoda. Milyen drága lehetőség a tehetetlen embernek lehetetlen helyzetében. És milyen egyetlen lehetőség!

Meghatottan sétáltatta tekintetét egyikőnkéről másikunkra. — Látjátok, nektek köszönöm, hogy beláthattam. Csak az az ember fogadhatja el Jézus Krisztus szabadítását, aki halálos veszedelemben forog és rájött arra, hogy se más meg nem szabadíthatja, se maga meg nem szabadulhat. És akkor Jézusért kiált. És megszabadul.

Operálják a kisfiamat.

A reggeleket csöndben szoktam tölteni. Ez a csönd, pedig nem hosszú, egész napomra kihát, sőt egy idő óta egész napomat áthatja és meghatározza. Nem egyéni különködés ez, sokan élünk vele, egyre többen. Kedves olvasó, tartson velünk.

A mai napom rendkívüli alkalom arra, hogy ezt a meghívást ialá húzva, hangsúlyozottan ismétljem is. Kedves ol-

vasó, minden nap boldoggá tesz ez a csend, de ma úgy érzem, meg kellene örülnöm vagy legalább is idegszanatóriumba kellene vonulnom pihenni, ha ez nem volna. Most, hogy ezeket a sorokat írom, éppen operálják a kisfiámat.

Nem egyetlen gyermekem, két kis húga is van még otthon, de egyetlen kisfiam. Borzasztó volna, falramászató kín, idegek zongoráján húrokat tépető zavaros muzsika volna, ha ezen a reggelen nekem csak ilyen ígéretések állanának vigasztalásomra, mint az orvostudomány mai fejlettsége, a körültekintő gond, amellyel előkészítettük a mi kis speciális esetünket, az emberileg előrelátható komplikációmentesség, az aránylag egyszerű műtét, a fiatal szervezet, amely sokat elbír, vagy a szokványos, frázisos biztatás, hogy minket eddig is szeretett az Isten és mindnyájan az ő kezében vagyunk.

Kedves olvasó, lehet, hogy osztályostársak vagyunk egy-egy ilyen reggel dermedtségében és idegizgalmában, de ha nem volnánk is, ha még soha nem sétált vagy üldögélt volna így, mint én most itt, akkor is higgye el nekem, hiábavaló csitítgatás ez mind. A legügyesebb orvos kése is csúszott már félre, de meg mit mondanánk, ha nem volnánk középosztálybeliek, akik az esetet egyáltalában előkészíthettük és a gyermek mégis a mienk volna. A komplikáció is azért komplikáció, mert meglepetésszerűen szokott a háttérből az előtérbe lépni, ami pedig a könnyű „plasztikát” illeti a súlyos műtéthez képest, nekem például apám-anyám így halt meg, késtől, könnyű esetekben. Átrohan az agyamon a gyermekem minden eddigi gyermekbetegsége. Istenem, ezek a mai gyerekek olyan sok terhes szülői örökséggel jöttek, olyan ellenségesen nehéz világra. Hátha nem bírja ki? Az utolsó passzusról nem is mondok semmit.

Ilyenkor érzi az ember igazán, hogy a theologaiilag kikövetkeztetett személytelen Isten nem segít. Az csak kabala. Az osztálysorsjáték minden húzásán sokezer ember szokott benne bízni és igen kevesen eredménnyel. Nekem ebben a pillanatban ekkora valószínűtlenség nagyon keserves volna. Ebben a pillanatban még világosabban is érzem, hogy nemcsak erre az esetre volna keserves, de az egész életem ólomsúllyal nehezednék rám, mondhatnám agyonnyomna, ha ez a személytelen, kabalisztikus, ködből és évezredes meséből való Isten volna az egyetlen garanciája.

Csak egy személyes Isten segíthet. Az én Istenem, akit ismerek, aki naponkint szóbaáll velem. Akivel a reggeli csöndben beszélgetni szoktam. Nem beszélni, mert az nagyon hideg-lelős dolog volna, belebeszélni a híg levegőbe és sohase kapni választ. Hanem beszélgetni. Hallani a szavát annak, akihez szólnunk. Nem éppen akusztikailag, de érthetően.

Ez az Isten, ez az ember-Isten, ha meg nem botránkozgatnám, kedves olvasó, így szeretném mondani (mert így igaz),

ez az Istenember az egyedüli kézzelfogható valóság ma reggel a számomra, úgy mint minden reggel. Ez más, ez több, ez az igazi, nem az egyéb megnyugtatók. Ma is, akárcsak egy idő óta minden reggel.

Itt vagyok, Uram.

Kiféle-miféle eszköz lehetek vajjon?

Megállt a villamos, amely befelé hoz a városba, mert egy nagy menet hompölyödött elébe. Csupa iskolásleány, szép fehér blúzban, sötétkék berakott aljú szoknyában valamennyi. „Útitársaim elbűvölve nézik őket és egyik a másiknak suttozja: Hát nem gyönyörű?

Gyönyörű. Minden egyenruha minden közösséget egyformán varázsol előnyösen egységessé. Az én szemem is önfeledten legel egy-egy ilyen csupaegy csoporton, mikor vezényszóra úgy mozognak, cselekesznek vagy nótáznak és kiáltanak, mint *egy* ember. Magam is voltam, sőt vagyok is ilyen közületek egyik szerény tagja és elsősorban velem gyűlnék meg azoknak a baja, akik az egyenruha tisztességét nem helyeznek a legmagasabb fokra.

Hadd állapítsam meg azonban azt is becsületesen és őszintén, hogy ez az egység és egyformaság, ez az egyöntetűség és egyidejűség az életnek csak az *egyik* formája. Sőt az egységnek, egyformaságnak, egyöntetűségnek és egyidejűségnek is csupán az *egyik* formája az éppen ilyen.

Van *másforma* egység is, még inkább van *másforma* élet is. El tudnék például képzelni iskolásleányokat úgy, hogy ki-ki maga szabadjára öltözködnék fel, tarkabarka színek keverednének egybe és az egész mégis valami bájos harmóniában egységesülne, ha az egyéni ízlésnek különleges hangsúlyt kölcsönözne az, hogy az iskola, amelybe járnak, nemcsak kerete az életüknek, hanem belső egysége is, ők maguk pedig nemcsak osztálytársak, hanem szerető testvérek is.

Van mechanikus egység és van organikus egység. Mind a kettő lehetséges és mind a kettő szükséges. De egyik a másikat nem pótolhatja.

Nem hiszem, hogy egyik a másikat megölné. Nem hiszem, hogy egyik a másikat ki nem egészíthetné. Nem hiszem, hogy egyik a másikat nélkülözhetné.

Ellenben igenis, hiszem, hogy reám, kifejezetten énreám a kettő közül *emennek* a szolgálatát bízta az, aki a különféle emberek között a nem egyforma feladatokat világnak kezdete óta ki szokta osztani. Onnan gondolom, hogy nekem ő mindig kettőről --háromról beszél, akik, ha az ő nevében összejönnek, vele

együtt lehetnek. Ilyeneknek az imádságáról hirdeti azt, hogy amit csak kérnek, megadja nekik a mennyei Atya. Elég, ha ketten vannak, de egyakaraton kell lenniök a földön minden dolog felől. Így voltak az apostolok is az elsői pünkösdi hajnalán mindnyájan egy akarattal együtt. És vették a Szent Lélek ajándékát.

Csak ezt tudva szabadulhatok a másik fajta egység bűvöletének egyoldalúságától s vágyakozhatom a másik után is.

Egy bizonyos fajta eszköz vagyok, bizony!

Ég a nap melegétől a kopár szik sarja, tikkadt szöeskenyajak legelésnek rajta... hiába, a barom nem eszi őket s bár rengeteg az ugráló húsнемű előtte, szegény feje a földet nyalja kínjában. Fordítva is ugyanígy van, a legkövérebb legelő harsogó zöldje hidegen hagyja a carnivorákat. A vulpes et ciconia phaedrusi meséje ez, a gólya éhkoppot nyel a lapos tányérban eléje adott léféle mellett, a róka kéket-vöröset lát, noha telve előtte a dunsztos üveg kígyóval-békával.

Az igaz ember hitből él.

Az igaz ember hazudnék, ha azt állítaná, hogy napjaink asztala terítetlen. Ellenkezőleg, roskadozik a mindenféle jótól. Csak éppen nem esznek zöldet a ragadozók, s a kérődzők nem áhítják a friss, párologó vért, ugyanígy élnek más-más konyhán az igaz ember, meg a többi ember. Kibékíthetetlen, áthidalhatatlan, örökéig tartó és össze nem egyeztethető kétféleség ez, amiből az igaz ember él és ami a többi embert táplálja. Nem stílus kérdése ez, nem is szoktatásé vagy nevelésé. Alkat kérdése, alapvető, döntő jelentőségű, elvi. Az igaz ember elvből, végzetes egyhangúsággal, alapjában véve, alkat szerint él hitből, a többi ember ugyanígy valami más egyébből. Az igaz ember fonnyad, ványad, kókkadozik, ha másvalamiből kell élnie, mérreg neki minden, megemésztő és gyilkos mérreg, ami másokat táplál és nevel, de nem hit., És fordítva sem állja a másmilyen ember természete a hitet, hiába erőltetik rá, vagy tömik belé.

Olyankor időszerű ezen a kétféleségen a szokottnál mélyebben eltöprenkeznünk, mikor sűrített éleformákban kell élnünk, mert úgynevezett történelmi idők szakadtak ránk. Civilben az ember csendesken-lassacsán évtizedeken át eltengődhetett környavalyáson mindennapi munkáján piszmogva. Jönnek a nagy idők, az ilyen vagylagos életeket hamarosan kiszuperálják. Van életstílus, amely nem szenvedheti a félembereket és a csupa-egészségesekre van méretezve. Ebben nem élhetnek keveredve az ilyenek és amolyanok, hanem külön életet élnek az ütődöttek és külön másformát a teljes potenciájú frontharcosok. Egy másik szelektáló elv szerint, amely a mi mostani elvünk, ugyanilyen szigorú kétféleségben és többé nem keve-

redhetve élnek egyfelől azok, akik hitből, másrészt, akik más-képpen élnek.

A próféta messziről megérzi már e tisztító és pusztító, de mindenféleképpen szelektáló vihar szelét és fennen hirdeti, hogy jönnek a napok, amikor megtetszik az igaz ember, mégpedig az éltstandardjával tetszik meg, mint aki hitből él. Másrészt hozzá kell tenni, hogy ez alatt nem kevesebb értendő, mint aki él, mert ezekben a napokban nem adatik más egyéb semmi, ami éltethetne. Nyugodtabb időben van egymás pótszer, amelyen, ha nyomorúságosan, eltengődhetik valahogy az igaz ember, bármennyire a hit lenne olyankor is egyetlen igazi eleme, amelyben élete kivirágozhatnék, vagy nekizsendülhetne. Most azonban, — a próféta látása szerint — a hit az egyetlen, ami éltetheti az igaz embert, minden egyéb, ami ezenkívül úton-útfélen található, egyformán csak halat ja.

A próféta látja ezt, az apostol bizonyoságot tesz róla: az igaz ember hitből él, mondja Habakuk először s idézi többször is utána Pál. Mi pedig? Mi pedig éljük világunkat, amely már tetemes idő óta megnehezült különleges igényeink számára, mostanában meg kezd határozottan olyan formák között telni, amelyek nekünk nem igen adhatnak egyebet hitnél. Mikor még nem zengett úgy az ég, mint mostanában, megpróbáltunk a hit pótszerein nyámmogva éldegélni s mindennapi táplálékunk volt a becsület, tisztesség, jobbjézés, egyéb szép erények. Mikor mindez megkevesbbedett, azzal vigasztalódtunk, hogy kevés az ember, az igazán ember, de örök és halhatatlan az emberség, a humanitás. Aztán szertefoszlott ez az illúzió is és mi kénytelenek voltunk a jövőbe vetnünk reménységünket s a felnövekvő generáció, az ifjúság ígérete éltetett bennünket. Majd mint akiket már csak mesterséges légzés oxigénje tart életben, egyre zihálóbban nyeltük a pillanatokra is alig elégséges levegőkortyokat, mint *ellenzéki* álláspontú negatívek, mint lelkes *reformerek*, mint egyetemes *lelkimé gújhodás* fáradhatatlan *agitátorai*.

Hinni kell, hinni — hirdette a próféta egyre megcáfolhatatlanabb érvényével Isten törvényének. Hinni kellene — fuldokolta lelkünk hitetlensége, szaporán lélegezve előbb, aztán zihálva, végén már pihegve. De egyre bizonytalanabbá vált közben, hogy az életünk azon fordul, kapunk-e valahonnan erőt ehhez a hithez, mert nekünk magunknak nincs, másforma lét pedig nem adatott nekünk sem ezen, sem a másvilágon.

Az igaz ember hitből él — hirdeti az apostol immár a bizonyosságon túl. Éppen a tizenkettedik óra hatvanadik percének a végén. Az élet napról-napra nehezedik magunkfajta emberek számára. Az összes pótszerek eltűntek. Már csak másfajta embereknek való táplálék kapható. Végünk van. Akár elfogadjuk, akár visszautasítjuk, el kell vesznünk. Méreg által vagy éhen, de meghalunk.

Az igaz ember hitből él. Milyen jó néha külső körülményektől úzelve, kényszerítve jutnunk el a döntésig. Az apostol már nem követeli ezt a hitet, hanem ígéri. Nem ti termelitek ezt a hitet, hanem van ez a hit. Itt van, nyúljatok érte bátran és éljetez belőle. A nagy égésben minden odapusztul apródonkint, nincsen más egyéb, csak ez a hit van. De titeket úgysem éltetne semmi más egyéb. Hiszen az igaz ember hitből él.

Nincs új korszak, csak idő teljessége.

1.

Népes konferenciákon, élénken beszélgető bibliaórákon gyakran hallhatjuk különösen idősebbek ajkáról a boldoganszomorkás felsóhajtást. Csakhogy már itt tartunk, édes jó Istenem! Bezzeg a mi időnkben még fegyelmit kaptak a papok, ha „belmisszióztak”! Azt meg aztán úton-útfélen mondogatják, hogy az ébredés korszakát éljük. A református egyház felébredt, az evangélikus egyház ébredszik. (Fordítva is fogalmazták, ki melyik egyház örvendező gyermeke, a szerint.)

Dehogy akarok illúziókat rombolni, magam is úgy szerettem hinni, hogy a magyar keresztyén egyházak ébredzőfélben vannak. Csak éppen az indokolása inog egy kicsit, ahogy én látom, ennek a tételnek. Azokat a mutatkozó jeleket volna kívánatos közelebből és alaposabban szemügyre vennünk, amelyek láttára ezt az örömtől ujjongó kijelentést ismételtten tenni szokás, hogy, hála Istennek, felébredtünk. Miből is gondoljuk hát voltaképpen, hogy felébredtünk?

Sokmindenfélből gondoljuk. Az evangélizáló szervek és közösségek száma emelkedőben, Egyre-másra olvashatni, hogy itt is, amott is konferenciáztak, hol örvendetesen sokak, hol szívvidámító módon válogatott ketten-hárman, Alig van, talán nincs is már olyan eldugott, vagy világtól elmaradott falu, ahol ifjúsági és leányegyesület, varróóra, bibliakör, konfirmáltak szövetsége, ha nagyobb gyülekezet, árvaház, szeretetotthon, diakónus, diakonissza, missziés testvér, énekkar, teaestély, valóságos délután, Ichthüs cserkészet, ha középfokú iskola van a helységben: kiskollégium, nagykollégium, ha sok a fiatal mostvégzett értelmiség, vagy másutt diákoskodó, de helybéli születésű főiskolás ifjú, Södögés, vagy Mekdeszes szenior-osztály ne volna. A „laikus” evangélizátorok száma is szaporodik, aktív miniszterek sem restellik, Bibliával a kezükben, odaállni az Úr-asztala elé, vagy a hangversenytermek pódiumára, hogy bizonyosságot tegyenek Krisztusról. Előkelő világi funkcionáriusok részt kérnek az aktív egyházi munkálatokból, nem tekintik immár a presbiteri, tanácsbírói vagy gondnoki tisztséget pusztá

dekoratív dísznek. Ha megjelenik egy-egy csendes napra valamelyik vidéki centrumban az egyház valamelyik szerve, minden „jobb ember” résztvesz rajta, épül, hozzászól, utána hónapokig emlegeti, látható a mély lelki hatás egész habitusán. Ahol a pozitív lelki munka megindult, a nép körében is észrevehető a jótékony változás, a szekták kezdenek tért veszíteni. A középosztály körében megállott a reverzális okozta dűlés. Némelyik helyen már „a mi javunkra” billent a percent. Az áttéréseknél is ugyanez a helyzet. A napisajtó többet foglalkozik a mi ügyeinkkel, mint régen. A vallásos sajtó fejlődik. Református napilap indul hamarosan, az igény máris eleven és egyre nő. Sérelmeinket a közvélemény nyomására mindinkább orvosolni kényszerülnek az illetékesek. Emelkedik a rendszeres templombajárók, úrvacsorázók, bibliaolvasók száma. A sáfárság gondolata kezd meggyökeresedni; Istennek szolgáló objektumok épülnek; az adakozó kedv évszázados szünetelés, vagy legalábbis vegetálás után mintha kezdene megjönni megint. Nem titkolni való szégyen immár, sőt jó ajánlólevél, ha valaki „hisz”. Szénioraink közül is számosan futottak meg szép világi karriert.

2.

A mélységből Hozzád kiáltunk, Uram.

Lehet, hogy korunkat egy későbbi kor egyháztörténelmében az ébredés koraként fogja emlegetni; nagy a mi reménységünk, dicsekedésünk és vigasztalásunk e felől; nincs kétségünk felőle, bár úgy lenne, add, édes Jézusunk, hogy úgy legyen.

De nem ezért, amiben itt most kedvtelve elgyönyörködünk. Ha és amennyiben, ismételjük, mert még ehhez is szó fér. De ha igen, akkor is egyébert, akkor sem ezért és ehhez hasonlókért.

Mert mik is ezek? Ezek a fenéig-tejfel csupa merő finomságok, mik is ezek! Ezek? Tömegek, szervezetek, keretek, intézmények, szokások, mechanizmusok, technikák, kultikus formulák és gesztusok, agitáció, szavalókórus, nagy termek vagy terek, magas emelvény, róla zengő szózat, vagy „bizalmas öblű páholy” meghitt beszélgetésekre, titkos előkészítések céljából, felvonulás, jelvény, statisztikai adatok, szívem, mit akarsz még egyebet és többet. A világ, a kinti élet, a kor eljutott egy olyan stádiumba, ahol szervezkednek. Ifjúságunk idején, a világháború előtt tagadhatatlanul másik stádiumában leiedzett az emberiség. Akkor okoskodott, magyarázott, tudott és értett. Mindenhez értett, mindent tudott, mindennek ismerte a végokát és minden titkot megmagyarázott. Más kor volt az. Akkor a *tudás* volt az ember ideál. Mindenki tudós volt, még a politikus, a diplomata és a katona is. Úgy jártak-keltek a vi-

lágban, mint az egyiptomi papok: titkokat rejtegettek, csodás receptek tudói voltak. Most az *agitátor*, vagy a *vezér* az ideál. Senki sem kíváncsi az okra, mindenki a cél felé tör. Magának a vezérnek sincs *oka*, a semmiből, a ködből, a misztikumból egyszerre köztünk termett, itt van, int, szól, dobbant a lábával és mi ütemesen masírozunk, szavalókórusban kiáltunk, magunk odatékozlásával áldozunk szavára. A romantika az indulatszót szerette, a jajt, oh-ot és ni-t! A XIX. század a fogalomszók pontos definícióiban lelte kedvét. Mi a vezényszó emberei vagyunk.

3.

Itt vagyunk, azon a ponton, ahol engem enyhe kétely szokott elfogni, valahányszor idáig vergődöm, vagy erre vetődtem.

A múlt század embere megszokta, hogy kortársai igazán csak Isten különös kegyelméből, csodálatos új pünkösdre verődnek össze rendesen nagyobb tömegekben. Most, hogy a Biblia, Krisztus ügye, az egyház körül látja a számára elképzelhetetlen nagyszámú embereket, azt hiszi, valami szokatlan, nagy, új, áldott, szent kivétel történt: itt az ébredés.

Lehet, mondom, hogy itt az ébredés. De szervezni, szervezkedni, mai napság a világ is tud, sőt az tud csak igazán. xVz még nem ébredés, hogy sokan vagyunk és jól tudjuk a leckénket. Az ma egyenesen gyanús. Az ma a világ. A Sátán kísértése. Mennél többen vagyunk, mennél jobban tudjuk a leckénket, annál hideglelősebben kellene könyörögnünk szívből: Szabadíts meg a gonosztól! Mennél inkább úgy mennek a dolgaink, akárcsak a karikacsapás, annál inkább a mélységből kiáltunk Hozzád, Uram.

A XIX. század agyonmagyarázta önmagát. Nincs saját stílusa, mert nem őszintén és kizárólag építeni akart valamit, hanem *az építést* akarta érteni és ekletikusává lett régebbi korok stílusának. De teológiai rendszere sincs, mert nem bizonyosságot próbált dadogva tenni a mosti evangélium felől és módjában, hanem tanulmányozta az addigvaló minden evangéliumok tartalmát és formáját s a hitnek is ekletikusává hitetleneéett. Az egyháznak *akkor* az volt a kísértése: bizonyítsa be tudományosan *a)* azt, hogy a hit és tudás nem zárják ki egymást; *b)* a hit tudományosan is igaz.

Akkor is kétféle ember *hitt*. Az egyik beleesett a kísértetbe és bizonyított rendületlenül. A másik *akkor is* jól tudta, hogy *nem* ez az ő Isten-szerinti rendeltetése. *Akkor is* kevesen voltak ilyenek s mert az arató kevés és az aratnivaló sok, az volt a hő vágyuk és becsületes törekvésük, hogy mennél többen legyenek.

Ezek az akkoriak örvendeznek és álmélkodnak most számuk hirtelen felduzzadtán. Pedig semmi okuk *ilyen* örömré.

Ma az a világ kísértése, hogy agitáljunk, szervezkedjünk, engedelmesskedjünk, hassunk és törjünk a cél felé. Ha ma sikerül az agitációnk, ha ma intézményesülnek szervezeteink, ha ma hallgatunk egy-egy vezér imperatívusaira, ha ma hatottunk konstatálható mértékben a bennünket körülvevő világra, ha ma tűzünk ki és érünk el konkrét célokat, akkor ma sem történt több, jobb, vagy egyéb, mint a múltban, mikor bűvárlottunk, definiáltunk és „szemeztünk” Pallas Athénével. Megkísértett a Sátán bennünket és mi hajlottunk a szavára. Isten országát sem megmagyarázni, sem megszervezni nem lehet.

4.

Nem addig van az, — mondhatja erre valaki teljes joggal. A protestantizmust életre is az hívta, meg is az tartotta, hogy mindig modern tudott lenni, mindig megértette az idők szavát, mindig élére állott a történelemnek, mindig vezetőszerpet játszott. Ha nem tette, — átmenetileg — az mindig pillanatnyi elesettségét mutatta. Ma sem történik egyéb. Felocsúdtunk ájulásunkból. felébredtünk és — tesszük, amit az új idő parancsol.

A XIX. században nevelkedtem, szer vagyok a vitatkozásra. Szerencsére az új idő parancsol csak és nem lehet vele vitába elegyedni. Nem is vitatkozom tehát. Inkább csak a magam számára zárom le a vitaanyag leltári naplóját. A kereszténység sohasem záratta magát bele egy kornak a börtönébe sem. Új korszak viszont mindig azért váltotta fel a régit, mert a világnak sohasem sikerült megoldania azt, amit megoldani próbált. A XIX. század nem magyarázhatta meg kibékítően a mindent, abbahagyta tehát s átadta helyét az új kornak. Helyesebben: csődöt mondott és elkergették. Majd rájön ez a mi korunk is, hogy ő meg megszervezni és vezényelni nem tudja egy bizonyos cél felé a mindent, meg a mindenkit.

Akkor is kétféle volt a *hívő* ember, most is kétféle. Az egyik fajta enged a kísértésnek és szervezkedik meg szerveződik. Parancsol és hajt a parancsszóra. Megy, megy és nem fog megérkezni soha. Harcol és munkál, de szélmalom ellen és Sziszifusz sikertelenségével.

A *másik* fajta *akkor* sem magyarázott. *Most is* kettesben-hármasban marad.

b) AZ „EGYETEMES PAP” IGEHIRDETÉSE.

Tévesztett élet.

— Gyülekezetnek. —

Róm. 7:24-25; 8:1-2.

Ha egy gonosztevőt megbilincselve végigvezet a főutcán két csendőr, nagyon könnyű megállanunk egy pillanatra a járdán, utánafordulnunk a szomorú menetnek s kijelentenünk: ez a szegény ember eltévesztette az életét. Már jóval kínosabb és nehezebb volna felállanunk valamelyik köztisztviselőben és szeretetben élő atyánkfia ezüstlakodalmán, a polgári elismerést pusztá megjelenésével tolmácsoló főszolgabíró formás üdvözlőbeszéde után s odakiáltanunk a gratulálók tömegének vagy a boldogan mosolygó, elégedett orcájú ünneplőnek fülehallátára: barátom, ne higgy az ünneplő szavaknak és gesztusoknak, a magad nyugodt lelkiismeretének se higgy, te alapjában véve eltévesztetted az életedet. És egyenesen lehetetlen volna, közbotránkozás, becsületsértés, majdnem nemzetgyalázás volna félbeszakítanunk a főispán úr ömeltóságának az ovációját, mikor a harmadosztályú érdemkeresztet nyújtja át magas megbízásból, mondjuk éppen az imént emlegetett főszolgabírónak, azzal a merész állítással, hogy a kitüntetett notabilitásnak egyáltalában nincsenek érdemei, ellenkezőleg, bünt bűnre halmozva, hibás úton járva mind e mai napig, gyökerében rontotta meg, induláskor vétette el, merőben tévesztetten élte le eddigi életét.

Tévesztett életről beszélni tehát rendkívül kényes, csupán világos elvek s pontos meghatározások mellett megoldható feladat.

Elvi természetű tévedésnek tartok például minden olyan vélekedést, amely az életet magát eltéveszthetőnek hirdeti. Pedig nagyon sokszor hallhatjuk, hogy ez vagy az az ember-testvérünk új életet kezd, vagy a régi életét folytatja, vagy más életű, mint fiatalkorában. Mindezek a kijelentések következtetést engednek, talán éppenséggel nyitnak két, esetleg több fajta életre. Élet viszont nincs több, csak egyetlenegy. Telik, folyik, zuhog az egyetlenegy élet s mi sem tehetjük meg, hogy megállítsuk vagy hogy sietessük az időt. Nem áll módunkban nem élnünk át a mai napot, csak azt tehetjük meg, hogy jól vagy rosszul éljük át mind a huszonnégy óráját. Maga a mai nap, sőt maga hosszabb-rövidebb földi életünk eltelhetik kárra vagy haszonra, nem jó élet, nem is rossz élet, csak élet az egésze is, a részecskéje is. Olyan mint a Niagara zuhatag, amely a történelem előtti idők óta egyformán hatalmas energiaforrás-

ként magasból a mélybe ömlő víztömeg, akár hajtat vele vilamos műveket az ember, akár nem. Nem jó víz, amiért be engedi fogatni magát a civilizáció haszonhajtó mechanizmusába, nem is rossz víz, még ha a legjobb barátomat sodorná is magával, aminthogy csak víz volt, erények és bűnök nélkül, csak víz a jámbor inkák történelmi korszakában is.

Az Élet sem lehet jó vagy rossz, tehát helyes és tévesztett élet sem lehet a maga valóságában. Éppen ezért fontos, hogy pontosan a maga valósága szerint ismerjük meg. Nagyon ? sok embertestvérünk azért téveszti el az életét, mert leéli és haláláig sohasem tudja meg, hogy mi tulajdonképpen az élet. Tapasztalatlan utas minden ilyen ember az élet vonatán, egyszerre kelt maga iránt szánakozást és nevetséget. Siet, mikor még sok idő van és nyugodtan ülve marad, mikor le kellene szállania. Huszonnégyórás úton egy pillanatra sem meri letenni a kalapját vagy a térdéről az utazótáskát, de időközben óhatatlan elnyomja az álom s átalussza az állomást, ahová igyekezett.

Óh hányan megmosolyogják szegényt fölényesen olyanok is, akik csöppet sem különbek a dolog lényegét illetőleg. Talán a civilizáció gyorsvonatán tájékozottabbak valamicskét, de naivak, tudatlanok és gyámoltalankák a valóságos, nagy é-vel írandó Élet-vonaton. Minden cselekedetük azt mutatja legalább. Sietnek vagy lazukálnak, vagy kínos pontossággal beosztják még az óra közeit is életüknek, szóval: végesnek tekintik földi életüket, amely születéstől halálig tart és bizony — ízlés dolga, hogy melyik, de — hol ugyan lassan telik, hol fölöttébb rövidre szabott, egyszóval mindenképen rosszul megállapított időtartam. Milyen másképp intézné legtöbb ember a dolgát, ha tudná az életről, hogy az minden látszat ellenére: örökkévaló. Nem kergetné olyan reménytelenül a gyorsan tovaröppenő perceket, de nem is üzné olyan kétségbeesetten sokszor mérhetetlen szenvedések árán a végevárhatatlanul megterülő unalmat a lelkek közeléből. Nem volna kegyetlen rabszolgatartója jelen perceinek s nem számolgatná kínos gyötrellemmel a hasznot, amelyet hoztak vagy nem hoztak a számára.

A naiv utas egy másik naiv elképzelése abból fakad, mert eddigi élete folyása röghözkötöttebb volt, semhogy vonaton ülve nyugodtan tudomásul tudná venni, vagy éppen el is tudná képzelni a gőz és villany kilométerfaló szörnyű nagy étvágyát. Életünket ugyanez a szárnyaszegett gondolkozás szokta mérgezni igen gyakran. Mintha még mindig csak vágyainkban élne, vagy pedig már eltompult vágyakozásunk sem álmodná többet: olyan könnyen lemondunk szabad költözködési jogainkról — a szellem világában is, nemcsak a kézzelfoghatóságok között. Korlátokat képzelünk mindenüvé, ahol a dolgok a leglelkük szerint végtelenek. Azt gondoljuk az életről, addig

tart, amíg az ifjúságunk, vagy az örömeink, vagy a családi boldogságunk, vagy a pénzünk, vagy az életművünk. Mintha a végtelen életnek eszterengái, sínjei, strájfái, kerítései, börtönei lennének a főtebb felsorolt életeszközök. Mintha maguk az élet lennének ők, a földkerekség e kisebb-nagyobb darabkái: még Robinsont sem tudjuk elképzelni másképp a pusztaszigeten, mint egy jótékony hajóroncs közelében, amelyről a szegény hajótörött élete lehetőségeit apródonként kunyhájába cipelhethet. Mennyi csalódás, öngyilkos emésztődés, lenyűgözött energia szabadulna föl, ha rájönnének az emberek, hogy az örökkévaló élet *korlátlan végtelen* élet is. Magára erre a végtelen életre törekednének s nem szalasztanák el a rekvizitumai kedvéért.

Ami ideigvaló és véges: azt nem is olyan nehéz feladat összegyűjteni, rendszerbeszedni, megfejteni, kiszámítani, leltározni, tárolni és forgalombahozni. Az örökkévaló és a végtelen azonban mindvégig talány és rejtély marad, mert a végtelennek az örökkévalóhoz való igazi viszonya az emberi ész számára: csoda. Az igazi, meghamisíthatatlan élet is abban különbözik a hazug, tévesztett élettől, hogy elejétől végig, minden kis lépésében, fordulatában és pillanatában *csodálatos* élet. Logarléc fél nem mérheti, horoszkóp meg nem prófétálhatja, hol és milyen a vége. Tévesztett élet: vakság, csalás és önámítás, mást tudni róla, kifejteni a csoda elvét a felőle szóló magyarázatokból.

Végtelen, örökkévaló és csodálatos az élet a maga kendőzetlen mivoltában. Mindenki, aki másilyen életet él, szükségképpen eltévesztette az életet. Valami mást él, nem életet. Úgy járt az életével, mint a múlt háború vége felé mi középeurópaiak a tengő élet szükségleteivel jártunk. Tojás, cukor, kenyér és más egyéb elsőrendű szükségletünket hadipótlék próbálta úgy ahogy kielégíteni. Tojáspótlék, cukorpótlék, lisztpótlék, zsírpótlék, petróleum- és szénpótlék. Az ő életük is életpótlék.

Egész gyűjtemény van belőlük. Mutatóba vizsgáljunk meg egynéhányat ez alatt a gyűjtőcím alatt: mi minden nem az Élet azok közül az életformák közül, amelyet emberek (köztük talán te is meg én is) az egyetlen, egyfajtajú, egyformájú, egylényegű élet helyett édegelni próbálnak?

A végtelenség ételével ellen vétkeznek mindazok, akiknek életstílusát az *anyagszerűség* ihleti és kormányozza. Az élet nem csak testi élet, tehát nem lehet végig lakomázni, sem átkejelegni, sem pedig keresztüljátszani. Akármilyen finom ösztönnel kendőzi vagy leleményességgel variálja, nagyon sok embertestvérünk alapján véve állati életet él emberi élet helyett. Talán maga előtt is titkolva, esetleg naponként új ötletű csomagolásban ugyanazt cselekszi, mint a barom: táplálkozik,

üzekedik és szaladgál vagy nyújtózkodik vagy szundít egyet a friss napsütés örömei között.

Pedig, hogy az élet nem lakoma, nem kéjelgés és nem játék, azt már az a lépten-nyomon való tapasztalatunk is mutatja, hogy a habzsolástól megcsömörlik, a kéjelgésben halálosan elfárad, a játékba meg beleun az ember. De a tapasztalaton innen is túl is komoly katasztrófák mutatják, hogy rossz útra tévedtünk. Hiába kínálgatja a lakmározó magát, hogy egyél, igyál én lelkem, sok esztendőkre eltett javaid vannak, ha még aznap éjjel számonkérlek az ő lelkét — a csömörön innen. És hiába kérlek a gazdagok hajdani lakomáik morzsáiból tengődő lázárjaikat egy csepp víz enyhületeért majd egykoron — a csömör tapasztalatán túl, ők maguk megenyhítetlen, utódaik tapasztalatok nélkül maradnak (hiszen vagyon Mózesük és vannak prof étáik, hallgassák azokat, higgyenek azoknak). Ugyanígy gyötri a hamis életet élőkét a kék tapasztalatain innen a hiú sóvárgás, azon túl a kiábrándulás. Mind a kettőről azt mondja a Biblia, Isten országa úgy jó el, mint a tolvaj éjjel. Tehát lehetetlen sóvárgással közénk varázsolni és felesleges minden áron ácsingóznunk utána. Harmadsorban a játékot a tapasztalaton innen el is lehet veszíteni, hiszen az adja meg a zamatát, hogy mindenféle formájában: kockázat. Már pedig akkor feltétlenül csak házárdjáték lehet az életnek mindenféle játékos formája, mert kockáztatni csak annak lehet, akinek van valamije és két kártya játékos még megengedem, hogy csalhatja magamagát meg a társát azzal, hogy neki van kockáztatnivalója, de mint emberek valamennyien koldusok vagyunk, Valóságos tragikomédia aztán, hogy tapasztalaton túl viszont nem is vagyunk a kétes és nyomorúságos nyereség kolduskenyerére rászorulva, hiszen mienk a kegyelem egész kimeríthetetlen kincseskamrája. A szőlőmunkások esete mutatja ezt igen tanulságosan, de ez a történet már átvezet bennünket a tévedések másik felettébb népes csoportjába.

A szőlőmunkások zúgolódását az magyarázza, hogy az örökkévalóság életelve ellen vétők az életet *egyetlen*, soha nem ismétlődő, soha többé vissza nem térő *alkalomnak* nézik. Természetesen azt gondolják, hogy okos ember üstökén ragadhatja ezt a jó alkalmat, bolond ember viszont elszalasztja. Az így gondolkozók szemében igazságtalan az olyan gazda, aki nem veszi figyelembe, ki mióta dolgozik a kertjében s egyformán fizeti a hajnalban jötteket az alkonyatkor érkezőkkel. Pedig éppen a gazda bölcsesége mutatja, hogy az élet nem egyetlen alkalom: sem megragadni nem lehet belőle egyetlen pillanatot (minden perce alkalmas pillanat), sem elszalasztani nem lehet örökre (a kegyelem nem tart hivatalos órákat). Aki az időszámítás e nagyszerű és nagylelkű formája mellett megkárosított-nak érzi magát, egyben azt is elárulja, hogy nincs tudatában,

tehát birtokában sincs annak a kiváltságos és boldogító, mindennél elébbvaló és mindenért kárpótló érzésnek, ami az Úr szőlőjének a munkásait azért tölti el, mert jó reggel munkába állhattak — azokkal a szerencsétlen-szerencsésekkal szemben, akik ezt a privilégiumot csak nem régóta élvezhetik.

Ez a meggondolás azt is elárulja nekünk, hogy az élet nem *üzlet*, nem is *teljesítmény*. Nem lehet üzlet, mert hiányzik hozzá mindenféle tőkénk, amit befektethetnénk. A talentumoknak, amelyek egyedül állhatnak rendelkezésünkre, mi csak sáfárai vagyunk, nem gazdáik, forgatunk őket kötelességünk, nem pedig érdem. (Elásunk csalárd bukás, elvesztegetnünk tékozlás és hűtlenség volna.) Az igazi üzletemberek, az élet hamisítatlan rekorderei egyébként őszinte vallomásaikban maguk is meg szokták vallani, hogy csak nagystílúséggel lehet a tőke és a vállalkozás urává mindenki és csak önmaga feláldozásával érhet el kiváló eredményeket. Az igazi üzletember csak lehetőségeket lát maga előtt és azokat aknázza ki. Az ő szemében a tőke, a pénz nem végcél, csak eszköz. Az igazi rekorder, ha súlydobó, saját teste súlyáról is lemond a dobás pillanatában és odakölcsonzi azt a súlygolyónak, ha magasugró, egy döntő percben a gravitáció törvényét is meghazudtolja, olyanmódon alá tudja rendelni természetes nehézkesési ösztönét, vágyát, helyzeti energiáját a feladat mindezekkel ellentétes irányú követeléseinek.

Vagyis — fűzzük tovább okoskodásunk láncát — az élet nem *manőver* (így nevezték az osztrák-magyar világban a nagy hadgyakorlatokat). Nem lehet hamarosan túljutni a nehezén, sokszor önfeláldozó erőmegfeszítés árán és nem lehet azontúl kényelmesen „rasztomi” a végső lefűvásig. A kistökések, életjáradéka spórolók, nyugdíjjogosultságunkban bizakodók, részvénytulajdonosok-szeldek állandó káprázata és gyakori keserű csalódása ez csak. Valójában azonban nincs az életnek „neheze”, amin jó mennél előbb túlesni, igaz, hogy más oldalról minden pillanatban szolgálhat meglepetésekkel olyanok számára, akik már abban a naiv hiszemben ringatóznak, hogy őket többé komoly baj nem érheti. Gondoljunk a közgazdasági válságokra, valuta-elértéktelenedésekre stb., a történelem folyamán vagy akár a legközelebbi múltból. Ez a gondolatfolyamat azonban átvezet bennünket a tévedések harmadik csoportjához, mert egyik gyökérágával abba az ingatag talajba kapaszkodik, mint ha az élet megmérhető, kiszámítható, megmagyarázható, azaz egyáltalában megismerhető és megtanulható volna.

Nem, az élet nem a *kísérletek* egymásutánja és nem is *tréning*. A salvarsan neve eleinte ez volt: Ehrlich-Hata 606. Azt jelenti ez az elnevezés, hogy a szer csak a 606-ik kísérlet után bizonyult használatra is alkalmasnak. Az élet nem ilyen sok próbálgatás után végre használhatónak mutatkozó életelixír.

Kérdezzük meg csak a nagy kísérletezőt, Péter apostolt: vajjon, milyen tanulsággal jártak különböző vállalkozásai attól a pillanattól kezdve, hogy az Úr az ő sziklaszilárd hitére építette fel eklézsiáját. Hiába próbált megalkudni a főpap udvarán, a kakas szava megríkatta és észretérítette. Hasztalan határozta el, hogy — a világos megbízást figyelmen kívül hagyva — visszatér elhagyott foglalkozásához, a halászathoz, egyfelől üres marad a hálója, másfelől szembetalálkozik elárult Mesterével és meg kell fordulnia. Megsértődni is hasztalan iparkodik, mikor az Úr háromszor egymásután kérdezte tőle: Simon, Jónának fia, szeretsz-e engem, a lelkesülő, meghökkent és elszomorodott ember mindháromszor változatlanul ugyanezt a parancsot kapja: legeltesd az én juhaimat. S a meddő kísérletek után ott látjuk a kapkodó, bizonytalan embert a Szentlélek kettős tüzes nyelvével homlokán, bizonyágtévő, egyházalapító igékkel ajkán, eljegyezve a diadal forráságában a keresztrefeszítés kínjaival. Tehát ugyanott látjuk, ahol Pál apostolt, aki viszont egész addigi életét megtagadva, minden előzetes próba nélkül célegyenest előre megindul a damaszkuszi úton.

Aki azt hiszi, az igazi életből lehet tréninget venni, nincs tisztában az igazi élet lényegével. Próbáljon elképzelni egy turistát két ország határán. Végignéz a turista a határon túli tájképen és az az érzése, eddigi gyakorlatai képessé tennék őt amodaát a legmeredekebb hegycsúcsok diadalmas megmászására is. Tegyük fel, hogy nem téved, izmaiban ott szendereg minden lehetőség. A feladat megoldása tehát nem az elégtelen tréningen múlik esetleg, hanem azon: van-e az illetőnek határátlépési igazolványa. Az igazi élet lehetőségét sem tréning biztosítja, hanem a már többször emlegetett határátlépési engedelem: a végtelennek, örökkévalónak és csudálatosnak titokzatos birtoklása.

Nyilvánvaló ezekután, hogy mélységesen tévednek azok is, akik az életet *kalandnak*, de azok is, akik a túlvilági életre szóló *biztos tőkebefektetésnek* tekintik és élik. Amazok minden rendszert megtagadnak a csudálatos dolgoktól, emezek túlságosan kevésre becsülik, azt vélik róla, hogy megfejtetik. A csudálatos jelenségek csak megmagyarázhatatlanok, de nem vak esetek. A vadember élete azért sokkal gyötrelmesebb a mi civilizált életünkénél, mert sejtelemmel és kínos bizonytalansággal van tele, amely ellen a babona száz meg száz gúzsbakötő előírása sem elégséges menedék. De ezerszer kínosabb és gyötrelmesebb még a melanéziai vadak nyomorult tengődésénél is az olyan kultúremler élete, aki az ok és okozatok szövevényében kénytelen úgy érezni, hogy a lét leglényegesebb fordulatai ész nélkül való véletlenek buta játéka.

Legutoljára hagytam a legszánandóbb tévedésben leledzőket, azokat a kisokosokat, akik tisztában vannak vele, hogy

a világot igenis egy gondviselő Édesanya mindennél nagyobb bölcsesége kormányozza — és mégis túl akarnak járni ennek a bölcseségnek az eszén. A maguk gáncsnélküliségének és varázshatalmú imádságaiknak a nyúge alá akarják vetni azt, aki Mindenható. Az ő jészándékaikat nem csúfolhatja meg az Úr kegyelme, az ő kéréseik nem mállhatnak vissza meghallgattalanul az ég kárpitjáról — hiszik és hirdetik. Közben elfelejtik, hogy gondolkozásuk szerint Isten alig több egy automatánál, amelynek egyik nyílásába be kell dobni egy imát, vagy egy jócselekedetet s alul kiesik az ellenérték: a földi boldogság érdeme vagy a bizonyosra vett örökidvesség a túlvilágon.

Itt az ideié, hogy annyi képzelgés üszkén és csalódás romján végre föl vessük a kérdést: milyen hát a nem-tévesztett, vagyis más szóval az igazi élet?

A tudomány belesápad, dadogni kezd és dacosan rázza fejét, valahányszor végtelenségről, méginkább ha örökkévalóságról és legfőképpen, mihelyt csudálatos jelenségekről, vagy tünényekről esik szó. Egyesegyedül Jézus Krisztus az, akinek egyénisége integrálja magában mind a hármat, ő azt ígéri tanítványainak, ahol összejönnek ketten-hárman az én nevemben, én ott vagyok vélek. Azt ígéri továbbá, aki én bennem hiszen, nem hal meg, hanem örökélete léssen. — Azt ígéri végül: Aki hisz én bennem, az is cselekszi majd azokat a cselekedeteket, amelyeket én cselekszem; és nagyobbakat is cselekszik azoknál, íme a tér, idő, és csoda királya egy személyben. Azt jelenti ez, hogy mindenki tévesztett életet él, aki nem Jézus Krisztusban éli a maga földi életét.

Krisztusban való élet. A tétel tetszetős, az a kérdés most már, megvalósítható-e valóságban is? Hol a kezdete, milyenek a feltételei, elsajátíthatók-e esetleges technikai fogásai?

Óh igen, kezdődik valahogy. Pál apostol nagyon világos megfogalmazásában úgy szokott kezdődni ez a Krisztusban való élet, hogy az ember egyszer csak abbahagyja minden hiábavaló küszködését, viaskodását, akaródzásait, kimegy belőle minden erő, elszáll a szívéből minden büszkeség s igazán, őszintén, mindenek felett pedig tehetetlenül ott fekszik a porban, felsírvasóhajtozva: Óh én nyomorult ember! Tehát nem én szánni való ember. Vagy nem: óh én jó szándékú, de gyöngé ember! Éppenséggel nem: Óh én gyarláságokkal is megvert ember. Hanem gorombán és kendőzetlenül: Óh én nyomorult ember! Itt kezdődik a Krisztusban való élet! A büntudat pillanatánál. Itt még nincs enyhület, sem reménykedés nincsen, a bűn súlya földre nyom és megsemmisítéssel fenyeget.

De nem sokáig. Aki bűnös voltával tisztában van, lehetetlen, hogy a következő pillanatban fel ne ébredjen lelkében a megtisztulás, vagy szabadulás vágya. Az apostol második kiáltása is így hangzik: „Kicsoda szabadít meg engem e halálnak

testéből?” Aki így kiált fel, az már nemcsak tudja, de bánja is, hogy bűnös és lelke egész erejével szabadító után eseng.

A Szabadító pedig itt van. Abban a pillanatban itt van, ahogy keresed és kéred, mert itt volt az az idők végtelensége óta, de nem tudott téged megszabadítani addig, míg te magad nem akarod a szabadulást. Íme az apostol harmadik kiáltása is immár az örömteljes bizonyosságé: Hálát adok Istennek a mi Urunk Jézus Krisztus által. Ez a kiáltás már a szabaduló félben lévő lélek hirtelen felszakadt boldogságába fullad, mert ott kezdődik a szabadulás, mikor a veszedelemben sínylődő megbizonyosodott felőle, hogy van Szabadító.

Aztán egy átfutó érzés következik: a történetek után világos, töredelmes belátása annak, hogy magam erejére utalva el kellett volna vesznem. Sőt. El kell vesznem a jövőben is, ha a Szabadító kezét eltaszítom magamtól. Ez a lehangoló (mert szerénységre kényszerítő) gondolat azonban csak arra jó, hogy eltakarítson a diadalmas, boldog imádság útjából minden akadályt: Nincsen azért immár semmi kárhoztatásuk azoknak, akik Krisztus Jézusban vannak, 1. mert a Jézus Krisztusban való élet lelkének törvénye megszabadított engem a bűn és halál törvényétől.

S csakugyan, aki ezt el tudja imádkozni, annak az élete Jézus Krisztusban való élet, végtelen, örök, csodálatos élet, megváltozott élet, nem tévesztett, hanem igazi élet.

Az ilyen ember *fizikai élete* azért válik tisztává, nemessé és azért kevésbé hangsúlyozott a lelki élet rovására, nem utolsó sorban azért egészségesebb élet is, mert az ilyen ember a testét a Szentlélek templomának tekinti s egy templom sem gyomverte romhalmaz nem lehet, sem pedig önmagáért való végcél.

Az ilyen ember *gyönyörűségei* nem narkotikumok. Nem arravalók, hogy hazugságok és illúziók kódébe burkollak az életet s a fájdalmak elviselésére megfelelő mértékben elkábítják a fájó idegrendszer. Az ilyen ember örömei ellenkezőleg megolajozzák a nehezen csikorduló életkerekeket, nem tagadják le tehát az élet lényeges elemei sorából a verejtéket és a kint, amelyet Isten a paradicsom kapuiában mért az emberiségre, hanem igyekeznek letörölni, illetőleg csillapítani.

Az ilyen ember *tudománya* nem eltávolít Istentől, hanem odavezet hozzá. Mert csak Krisztusban oldódik meg a jó és gonosz tudás fájának titka és átka. Mióta első szüleink megszegették az engedelmesség parancsát, az a végzetünk, hogy a magunk lábára állítva, ismernünk, tudnunk kell mindazt, ami az Eden kertjében még nem volt probléma. Krisztus járt a vízen. Az ember óceánjáró gőzöst épít és szintén megpróbál a vízen járni, de ez csak a legközelebbi jéghegy-koszorúig sikerülhet neki igazán. Egy-egy hajókatasztrófa minduntalan emlékeztet

bennünket egyéb katasztrófákra s azokkal egy társaságban arra, hogy a tudásunk nem mindenható és nem Isten szerint való. Egyedül a Krisztusban való élet eszmélhet rá arra, hogy az emberi tudás egyetlen rendeltetése e világban: a lázadó emberi gondolatokat Krisztus fogságába terelni.

Az ilyen ember *vagyona* igazodik a mennyei manna törvényéhez. Ma szörnyű lázbetegség rázza és gyöngíti a földkerekség pénzét s végevárhatatlan vitatkozások keresik e nyavalya bűnbakját: a tőke-é a hibás vagy a munka? A Krisztusban való élet nem töpreng ezen a megoldhatatlan kérdésen, tudja jól, hogy a fölöslegesen gyűjtött manna megférgesedik. Örök rendelés szerint meg kell, hogy férgesedjék. Az ilyen ember társas együttélése semmiféle -izmus jelszava alá nem fér, politikai elvei pártokon felüliek, nacionalizmusa magától értődő, tehát nem szükséges szűkkörűnek lenni, hogy expanzív ereje lehessen. Egyedül Krisztusban való élet élheti nevezetesen életelv gyanánt a második főparancsolatot: szeresd felebarátodat, mint tenmagadat.

Az ilyen ember *erkölcsi világa* nem filozófiai értelemben vett etikai világ. A Krisztusban élő ember nem okvetlenül jó ember a kispolgári gondolkozás számára és mértéke alatt. Hogy is lehetne az, mikor állandó küzdelemben él a bűnnel, mikor meg vagyon írva, hogy Jézus Krisztust a Kísértő háromszori megkísértés után is csak *egy időre* hagyta el. A Krisztusban élő ember jó életét nem törvények írják elő s nem azok büntető szankciója biztosítja, hanem a benne munkálkodó Szent Lélek ereje. Aki ezt az életformát kívülről szemléli, talán meg is rémül a tökéletes szabadságnak anarchiára csábító korlátatlanságán. Pedig ok nélkül rémüldözik, a szabadság egyetlen törvénye szigorúbb a legszigorúbb törvénykönyv számtalan paragrafusánál. A vagyoneletitkolás, különösen ha nem is olyan nagymértékű, sehol sem sujtatik halálbüntetéssel, egyedül Anániás és Saphira rognak össze halva, mert fekvőségük önként felajánlott vételarából *valami keveset* félretettek a maguk számára.

Végezetül a Krisztusban élő ember sohasem válhatik kegyeskedővé, sem lelki kevélyé. Hiszen az ő lelkében életté vált két hatalmas lelki élmény. Az egyik az, hogy Júdas három álló esztendeig jóban-rosszban együtt volt az Üdvözítővel, mégis elárulta őt s nyomorultul kellett elpusztulnia. A másik talán még annál is megrázóbb és felemelőbb élmény, az a jelenet, midőn a kintői már félig alélt lator szégyenteljes, bűnöktől szennyezett tévesztett életének végső perceiben odafordul az oldala mellett megfeszítetthez, elismeri őt élete fejedelmének, könyörög neki: Uram, emlékezzél meg rólam, mikor eljössz a te országodban.

És Jézus utolsó erejével biztatóan tekint reá s azt mondja

a világ szerint igazán tévesztett életű szegény bűnösnek: Bizony mondom néked: Ma velem leszel a paradicsomban.

A hazafias diák.

— Főiskolásoknak. —

1.

Nem először írom, de nem lehet eleget elismételni, anynyira az ellenkezőjét hirdeti a közvélemény és mutatja a közgyakorlat: ha Csonkamagyarország ma súlyos beteg képében él fantáziánk szimbolikus nyelve szerint, csak abban az esetben nem követünk el súlyos képzavart, ha magunkat viszont nem tudós orvosnak képzeljük el, hanem egyik, másik, harmadik, tízezredik, iksmilliomodik beteg sejtnek. Ha már most ezt a következetes képsorozatot becsületesen végig is próbáljuk képzeledni, a gyógyulás folyamatát nem láthatjuk rajta másképp, mint azon az egyféle módon, hogy mi, a beteg sejtek — könnyebben, ha a körülmények kedvezőbbek, nehezebben küzködve kedvezőtlen körülmények között, de alapjábanvéve függetlenül tőlük — egész valónkkal az élet oldalán érezzük, tudjuk és akarjuk magunkat. Az élet nosztalgiájával telítetten várjuk a döntést: magáénak fogad-e az Élet, vagy átutal a Halálnak.

Ez az állapot azonban csupán akkor nem passzív, ha motívumai között ott szerepel egyetlen ős-indítóokképen a kegyelem. Mert mindenkinek, aki hisz a kegyelemben, egész rabéletén meg kell, hogy lássék annak a reménye: hátha egy bizonyos idő múlva megkönnyöül rajta a kegyelem s ez a remény minden gesztusában meg kell, hogy különböztesse őt az apatikusoktól és megátalkodottaktól. Aki nem bíz a kegyelemben, az én megítélésem szerint is legokosabb, ha ma hozzákezd tíz körmével kiásni egy több kilométeres alagutat cellájától a szabad mezőig, vagy pedig beletörődik megváltozhatatlan végzetébe. Látnivaló, hogy megítélésünkben is a kegyelem hite vagy tagadása szerint tarthatni naivnak és passzívnak, praktikusnak és aktívnek vagy az egyiket, vagy a másikat és harmadikat.

Én hiszek a kegyelemben, de ezzel aztán meg is szűnt számomra a hazafiasság külön problémája, tehát a hazafias diáké is. Második képem szimbolikus nyelvén szólva kilátástalan gesztusnak tartom az apáthia semmittevését (mert tudom, hogy csak annak lehet megkegyelmezni, aki kéri és várja a kegyelmet), de kilátástalannak tartom a megátalkodottság éjtszakai titkos aktivitását is (ebből a börtönből így nincs szabadulás). A kegyelemben hiszek, tehát nem tévesztem össze a börtönőr jóindulatát, vagy a börtönigazgató humanitárius intézkedéseit a Szuverén kegyelmi tényével: azok könnyíthetnek legfeljebb a sor-

somon, de nem szabadíthatnak meg. Első képem szimbolikus nyelvén szólva: nem orvosi beavatkozás, sem ápolói önfeláldozás, sem műtét, sem gyógyszer, sem kúra, sem kezelés nem gyógyított még meg egyetlen beteget sem, legfeljebb kedvező körülmények közé juttatta s így könnyebbé tette számára a gyógyulás lefolyását. Maga a gyógyulás azonban rendkívül misztikus folyamat, amely semmiképpen sem függ a beteg szándékától. Annyira nem függ tőle, hogy súlyos beteg számára sokszor egyenesen katasztrófa állapotának tudatosítása. Más oldalról a rekonvaleszcencia mégis csupa lázas öntevékenykedése a szervezetenek. A két egymásnak szaladó igazság ebben a világban is csak akkor oldódhatik fel egy felsőbb egységben, ha az a felsőbb egység a gyógyulásban is a kegyelem tényét látja és hangsúlyozza.

2.

A kegyelem ténye pedig: Krisztus. Igaz, hogy Krisztus a vakonszületettnek valóságosan megnyitotta a szemét, Pál apostolnak viszont azt mondta gyógyulás helyett: elég neked az én kegyelemem és az is igaz, hogy meg is úgy szabadította Pál apostolt, hogy visszaküldte börtönébe, de az is igaz, hogy Pál életműve egész és szabad emberről tesz bizonyosságot mégis, nem betegről vagy rabról. Az ezt így látók tehát bizvást állíthatják Krisztus mértéke alá a beteg magyar, vagy a rab magyar diák hazafiasságát is. Meggyógyul cs felszabadul ott.

Tisztán gyakorlati okból veszem most mértékegységül a hegyi beszédet. A hazafiak rendszeren „boldogítani” szeretnék a hazát, a hegyi beszéd is a boldogságot ígéri. Nyolc formában ígéri továbbá, tehát meglehetősen differenciálja. Végül „akarati” síkban mozog a hegyi beszéd s a hazafiasság a társaslélektan szerint is akarati probléma.

3.

Boldogok a lelki szegények. A hazafias diáknak lelki szegénnyé kellene válnia, mert ma még nem az. A lelki szegénység engedelmes, készséges és mohó fogékonyság, amelyre csak a lélek üres állapota kész. A mi lelkünk pedig tele van mindenféle értéknek vélt lim-lommal, vagy azok hijján igényléssel és sóvárgással utánuk. Az nem szegény, aki kénytelen vele s akit ez az állapot elnyom és elcsigáz. Csak az a szegény, aki tud bővölködni és szűkölködni. Mi a nacionalizmus Krisztusénál alacsonyabb mértéke alatt is boldogtalanok vagyunk, mert miniket a bővölködés kiegyezés-utáni korszaka éppúgy elernyesztett, mint ahogy most a szűkölködés korában tele vagyunk kétségbeeséssel vegyest hamis illúziókkal. Hiányzik belőlünk

a nemzeti penitenciatartás megüresítő, szegénnyé tevő, boldogító érzése. Ezért aztán nem is mienk a mennyeknek országa, mely egy másik bibliai hely értelmében bennünk vagyon.

(Vagy bennünk nincsen.) Mi, nagyon logikusan, mindig kívülről várjuk a boldogságot s — még mindig fölöttébb következetes módon — külső körülmények nyomása alatt érezzük helyzetünket elviselhetetlennek és kilátástalannak.

Boldogok, akik sírnak. Akik tudnak sírni. Mert sírni mi is sírunk eleget, de nem értünk hozzá. Mi kétségbeesésünkben sírunk és magunkat siratjuk. A lelki szegény mély bánattal sír, de boldogan. Bűnbánattal tölti el üressége, de boldog a kegyelem reménységében, mely minden bizonytalannal nagyobb, mint bűneink, melyeknek őszinte megtagadása olyannyira megüresített bennünket. (Azelőtt csupán bűnnel voltunk teli, innen most a szörnyű üresség.) A hazafias diák nem nyerhet ma vigasztalást, mert ahogy a büntudat hiányzott belőle az imént, úgy nem érez most bűnbánatot. Velünk és vele igazságtalanság történt s egész atmoszféránk siránkozással és átkokkal van tele.

Boldogok a szelídek, mert ők örökségül bírják a földet. És boldogtalanok a zsarnokok és a szolgák, egymás kiegészítői, mert az egyik véren bírja és csak addig a pillanatig, amíg erejében vagy szerencséjében tart, a másik — jogaiból kismizmizve csak addig mondhat magáénak egy kegyelem-darabkát belőle, míg uraiban sikerült jóltartania a bestiát (vagy míg lopását fel nem fedezik s benne a tolvajt pórul nem járatták). A magyar diák hangulataiban ma nagyon sok diktátorkodó elem váltakozik tarkábbnál-tarkább szegénylegényes motívummal. Nem jött még rá a magátólértő dës roppant szelíd mozdulatainak az ízére. A magam házának a kapuját sem berúgni, sem alázatos tisztelettel megkocogtatni nem szoktam. Bemegyek rajta egész egyszerűen. (Egész egyszerűen, tehát nem kilakoltatási eljárás mellett, mint jogalany, nem surranva, mint az éjjeli tolvaj és nem magátólértődöttséget mímelve, mint a szélhámosok.)

Boldogok az igazságot éhezők és szomjúhozók. Mi azért vagyunk boldogtalanok, mert a magunk igazára éhezünk és szomjúhozunk legfeljebb, vagy éppenséggel nem érzünk semmiféle ét- vagy itvágyat. Az; ember egy kis lélekvesztőn gyötörödvé, bizony szeretne egy jót húzni a tenger vizéből, de mi csoda penészes és rothadásos világban kellene neki magának is nyomban elpusztulnia, ha ez az egyéni vágya teljesednék. Az igazság nem az aktualitás kedvét tölti, hanem örök érvényű: ma is az s ha őszintén voltál az imént üres, őszinte könnyeket sírtál miatta, szelíddé tett a szívből jövő sírás, lehetetlen, hogy éhséget és szomjúságot ne érezz, örök érvényét tapasztalván. A kegyelemben csak mint gyermek viselheted magad, az pedig, ha a dac elszállt szívéből: mennél rosszabbnak érezte, mennél alaposabban kisírta, mennél szelídebbre „bocsánatkérte” magát

s lett újra számkivetett forradalmárból szeretett „örökös”, annál jobbjúuen ül mellé a kényszerű böjt után egy kései ebédnek. (Persze nem minden gyerek egyforma. Van aki tovább kujtorog dacosan és korgó gyomorral a rejtekhelyén vagy a sarokban, van aki „csak azért is” eszi a testvére-csente tilos holmit a kamarából és van, akit éppen a szóbanforgó delictum gyomorrontása szabadít meg az éhség kínjaitól.)

Boldogok az irgalmasok. Aki megelégtetett igazsággal, megtöltözve új vágyat fedez fel magában: a tékozlás szent örömet. Hogyne, hiszen van miből és miért ne, mikor a pattanásig feszült energiák egyenesen megkönnyebbülnek, ha kiönthették feleslegüket. És boldogan könnyebbülnek meg, ha e közben nem pocskékolódott el semmi, hanem hiányok teltek belőle. És százszor igaz, hogy akinek van, annak adatik. Micsoda újabb igénylésekre képesíti az embert az odaadás lendülete! Másfelől: milyen irgalmatlan minden kiskaliberű lélek, éppen azért, mert nincs módiában adni. A sarki boltban nincs hitel, a kisállamok nem törölhetik el a vízumkényszert, az altiszt tekintélye nagyobb mértékben nyugszik a kíméletlenségen, mint öekszellenciájáé, (igaz, hogy altisztje és öekszellenciája válogatja). Krisztus irgalmát is a saját irgalmatlansága miatt nem meri az ember sem feltételezni, sem elfogadni.

Boldogok a békességesek. Ez is irgalmasság, csak nagyobbfokú. Mert könnyű irgalmasnak lenni az alattamállóval szemben, de nagyon nagy fölény kell hozzá, hogy békességes tudjak maradni a velem egyformák vagy nálam többek hatalmaskodásai közben. Két mérföldet mennem azzal, aki egyre kényszerít, bedugni a szablyámat a hüvelyébe, mikor oldalamon a kard. (A militaristák nem értik, mire való az ember oldalán egy hüvelyébe dugott kard, a pacifisták nem gondolkoznak eleget rajta, hogy mégis letagadhatatlanul ott az a hüvely az oldalamon. Esetleg úgy került oda, hogy Krisztus parancsára eladtam a felsőruhámat s vettem rajta szablyát.) De kibírhatatlan, sőt lebírhatatlan ember Istennek ama Paulus nevezetű fia, nem akkor, mikor kijön a börtönből (azt akármelyik szőkevény fegyenc megteheti), hanem mikor kijövén, újra visszamegy. Nyilvánvalóan szabad ember ez (hiszen hiába zártam be rabnak) és nyilvánvalóan békességes (különben odakint marad véglegesen). A börtönőr egy kényszerképzet erejével érzi, hogy legtanácsosabb vele békességben maradnia és — megtér.

Boldogok a keresztremenők. Igen, a mártírium kötelező. Nem mindig hajtatik be az emberen, de minden időben igényel-tetik tőle. Néha megakad egy-egy kos a csipkebokorban s az is elég egészen égő áldozatnak, néha száz évet megél egyik-másikunk Pathmos-szigetén (persze csak azok, akikből egyhangúan és egyszínűen az az egy tanulság árad: szeressétek egymást, fiacskáim), de bizony legtöbbször fel kell menni arra a kereszt-

re. Igaz, hogy akkor ez már nem probléma, tehát önkéntes és jókedvű gesztus. Mit is keresnél tovább még idelent, mikor az elején megígért Isten országa kitephetetlenül, valóságosan és örök időkre benned vagyon.

4.

Nem akarom természetesen azoknak a jóhiszeműségét és tiszteletreméltó voltát kisebbiteni, akik hazafiasság gyanánt kevesebbel is megelégesznek. Tisztelet adassék lelkesedésüknek, idealizmusuknak, töprengéseiknek, fáradozásaiknak és bizonyára eljövendő eredményeiknek is. Valóságstiszteletem sokkal vaskosabban reális, fantáziám túlságosan józan, eltervelésem nagyon is a kézzelfoghatóság világában mozog, kritikai érzésem kérérlhetetlen az illúziókkal szemben, logikám szerfölött bakafántos definícióiban és tuzokröptüen óvatos következtetéseiben, semhogy követhetném őket útjaikon. De te megkérdezték édes diákfiam, hát válaszolnom kellett. Éppen engem kérdeztél meg, nem adhattam mást, csak mi lényegem. Éppen te kérdeztél meg, akit úgy szeretek s akit úgy szeretnék megkímélni minden felesleges csalódástól és szenvedéstől.

Magasabbrendű kísértések.

— Theologus diákoknak. —

1.

A kísértő mindenkivel szemben ugyanazzal a módszerrel dolgozik, ahogy Krisztust megkísértette. (Máté 4.)

Változtasd a köveket kenyerekké.

Tégy istenkísértő csodát.

Légy naggyá és úrrá a világon a magad erejéből.

A fokozat nyilvánvaló. A legkönnyebben megcsók már a tisztán testi vágyaknak sem állhatnak ellent. Ilyen a legtöbb. Nézzenek körül: ebben a szerencsétlen halódó és csak a Krisztus csókjától józanodható társadalomban mindenki (több mint 99%), kenyérré akarja változtatni a köveket. Próbálja munkabére felemelésével, sztrájkjal vagy a nélkül, mellékfoglalkozás, túlórázás árán, áruhalmozással, árrelrejtéssel, pénzének rögtöni befektetésével, kosztbaadásával, börzespekulációval, vesztegetéssel, konjunktúrák ügyes kihasználásával, összeköttetések gyümölcsöztetésével, protekciókereséssel, befolyásának ügyes alkalmazásával, erejének, hatalmának, helyzetének, eszének, ügyességének, mozgékonyágának, energiájának, szervezőképességének rögtöni értékesítésével, hogy azok egy csodálatos és csak az ördögtől kitellett metamorfózis útján pénzzé, kényelemmé, semmittevessé, nyaralássá, pompás közérzetté, függetlenséggé, vagy hasonló földi javakká váljanak. És az ördög csakugyan csodát tesz: a többiek koldus állapotából, mások verej-

tekéből vagy járandóságából, legyen az haszonrészesedés vagy félkilóval több zsír havonta — így válik kevesek asztalán kőből kalács. — Győzött a kísértő.

Pedig beláthatóan primitív eszközökkel győzött. A vitális érzéseket és az alsóbbrendű érzékszerveket csiklandozta és szédítette meg ígéreteivel. Az ölelésvágyat és az étvágyat elégitette ki s adott a tapintás számára puhát és bársonyosat, a hőérzetnek temperált légkört, a szaglásnak parfümöt, az ízlésnek édeset vagy pikánsát. Nincs idő a seregszemlére, csak annnyival jöjjünk mégis mindenesetre tisztába, hogy az idetartozó emberek a lelkük üdvösségét adnák sőt adják is oda, hogy a kosztjuk javuljon, a szeretőjük legalább hivatalnokleány legyen s azért vágnak esetleg egy fizetési osztállyal feljebb, hogy párnázott széken szignálhassák azokat az aktákat, melyeket eddig thonetszéken fogalmaztak meg és állva referáltak; ezek a fürdőszobás és légfűtéses lakás kedvéért utaztak évekig vasúti ütközőkön, a jéságuk sem hiányzik, de körülhatárolt s itt végződik: éhes gyomorral nem lehet himnuszt énekelni — hogy én a szegény, áldott jó feleségemnek még a nyaralást se biztosíthassam? — lesz ahogy lesz, de a gyerekeimnek, az istenadtáknak vajaskenyér kell és punktum!... Túrnek, szenvednek, kirtartanak, várnak, lótnak-futnak, takarékoskodnak, törtetnek előre, legázolnak mást, szívük ajtaját légmentesen bezárják, semmi magasabbra nem vágyakoznak és a kövek kenyerekké változnak a kezükben.

2.

Azért beszéltem erről, a szorosán nem is tárgyamhoz tartozó módszeréről a kísértőnek, hogy meglássunk belőle két tényt. Az egyik tény az, hogy aki már itt mesesik, igazán egy tál lencséért adta el az atyai örökségét, mert hiszen nyilvánvaló, hogy a kísértő eme legkezeesebb áldozatait még annyira se méltatta, hogy embervoltukra appelláljon. Azt kísértette meg bennünk, ami a maga nyers valóságában a maradéknélküli *állat*. A másik tény azonban szegényünkre és gyalázatunkra — az a letagadhatatlan gyöngeségünk, hogy sokkal de sokkal fejlettebb fokán életünknek lépten-nyomon lépve szejére ragaszt, vermébe buktat, csapdájába ejt a kísértő ezekkel a nyomorúságos, neveltséges csalétkekkel. Pedig minden emberi részvétünk mellett megmosolyognánk azt a hőst, aki vérmérgezést kapna és úgy halna meg, mert éhségében ki akarta lopni az egérfogóból a szalonnadarabot és a rozsdásvas odacsípte az ujját. Mondjuk két nappal a döntő csata után és hárommal a díszlakoma előtt. Még akkor is, ha nagyon éhes volt.

És vannak *magasabbrendű* kísértések is. Hogy állunk azoknak ellent, ha már emezek is meg-megejtenek. Kár áltatnunk magunkat, hogy nem ezeken fordul meg a dolog. Mert

nem az a baj, hogy emezek bagatell ügyek. (Három-négy cigaretta és egy-két pohár bor a képletük — ugyan kérem, nevetséges!) Hát persze, hogy bagatell ügyek, de éppen ezért túlvan kell, hogy essenek minden magosratörő számára. Hát persze, hogy nem lehet őket megtiltani és nevetséges őket tilosra állítani. De *pozitív* irányban nevetséges. Úgy, hogy megszűnnek, mint problémák. A snob és a stréberek egyik alfajtája programul tűzi ki, hogy *nem iszik* — az igazi keresztyén nem *nem iszik*, hanem *soli Deo gloria él* és — hát sem vágya, sem ideje, sem egyetlen gondolata nem jut inni. — Egy bizonyos: a kísértő csak azt akarja leugratni a magos helyről, aki már a kövekből lett kenyereket visszautasította.

Itt a kísértő *emberi* méltóságunkat környékezi meg. A görög hősrege embere ez bennünk, aki meg akarja lopni és be akarja csapni az Istent. Hol szikrát lop tőle az égből, hol gyerekhússal eteti őket abban a hiszemben, hogy nem fogják megismerni, hol szárnyakat ragaszt magának olvadó viaszból, hol kölcsönkéri a napszekeket és összetöri, hiszen csak méltatlan kocsisa lehet.

Ezúttal nem a nyelv csettint az íny kellemes bizsergéseinek miatta, hanem az érzelmek bágyadoznak és azt mondják: *lart pour lart*. Nem a közérzete kellemes az embernek, hanem az ismeretei csalhatatlanok, örökidőkreszólók és mindent megmagyarázók. S végül nem a potenciája vagy az etyepetyéje harcrakész az ilyeneknek immár, hanem hadüzenet kél az ajkukon minden törvény és fennálló rend ellen. Óh, nem forradalmárok vagy éppenséggel anarchisták ez a tábor. Felfedezők, feltalálók, művészek, tudósok és hősök. Mind csodát akar és csodát művel. Az egyik a lantja húrjainak az acélján s az akusztika törvénybe iktatható szabályain túl teremt valamit: egy röpke hang a szférák zenéjéből, fölségesen beleillik az Urat dicsőítő kórusba — nem! csak beleillenek, de teremtője — óh, nem a közege, vagy egy nagyon gyarló eszköz, nem: a *teremtője* kontrapunktikusan fújja abban a hiszemben, hogy ez most az őstagadás diszharmoniaja s szegény nem képes átfogni az egész hatalmas orchestert, pedig fölséges harmóniájának éppen ezek a kánonszerű kontrapunktikus szerkezetek biztosítanak magosabb egységet. A másik a természet vagy tudomány szigorúan törvényszerű fölépítéséből akar lépcsőt az alkotó fölé emelkedendő, akár csak a Páter Péter diákja, aki úgy harapta meg a saját homlokát, hogy előbb föllállt a székre. Ezek nem veszik észre, hogy sohasem eltörlik, hanem mindig csak betöltik a törvényt. És a végén mind a Krisztus foglyai lesznek ezek a „lázádo gondolatok”.

3.

Legvégére hagytam, mert legmagasabbrendű: megkísértés a tettek által. Hiszen a hős maga az Isten. Teremt. Nem érez, nem gondolkodik, hanem cselekszik. Tettei az élet formája és eredményei mindmegannyi aere perennius monumentuma a cselekedeteinek. Többet mondok. Sokszor magát a vallást akarják helyettesíteni a cselekedetek, mert azt hirdetik magukról, hogy ők az élet, a vallás pedig maga az élet.

Észrevehetjük a magasabb kísértések két fokozatát is: a gyermek, az örök tervelgető, a reprodukív embertípus: Crampton mesterek és Hjalmárok, a szabadalmi irodák ostromlói, félreértett zsenik és félműveltek, ál-irredenták és ál-hazaépítők: mind erőszakot akarnak venni az Isteni Törvényen és várják a csodát, az ő csodájukat: a transcendentális sültgalambot, mely a szájukba repül. Megint nincs idő seregszemlére, de lehetetlen gombostűre nem tűznünk itt a vidéki kisvárosok „szabadgondolkodó” nadrágos embereit, akik Abrissemből, bevezetésekől, könyvismertetésekől s ismeretterjesztő füzetecskékből szívták tele magukat intellektuellekké s előre megfogalmazott véleménnyel ülnek le a könyv mellé, színházba, hangversenyen, tárlaton a képpel szembe, mindenről szabatos véleményük van, tetteikben a lehetőségig mérsékeltek és korrektek, a tempломot XX. századbeli szemmel nézik, vagyis inkább nézik le... mert csodavárók ők a józanok, önmaguktól várják a csodát: az élet misztériumának megfejtését s így késnek le a várakozás közben az igazi, nagy szent életről. A kísértő az embert kísértette meg bennük s sikerült, amit akart.

A legmagasabb fajtája a kísértő módszerének s az embereknek egyaránt az alkotó tehetségek megkísértése. Mert eddigi terminológiánkhoz hívek akarunk maradni, azt kell mondanunk: ha az első két lépcső az állat és az ember megkísértése volt, úgy ez a harmadik: a felsőbbrendű ember, az Übermensch megkísértése. Történelemben a XVIII-XIX. századé, társadalomban a művészek, tudósok és hősöké, bennünk egyéneknél a legmagasabb emberi értékeké. Abban különböznek az előbbi csoporttól, hogy nem várják passzíve, míg csoda történik, hanem merész lélekkel beleavatkoznak az élet folyásába és mint művészek módosítani, mint tudósok értelmezni, tehát törvényszerűvé, tehát örökkévalóvá tenni, mint hősök pedig egyenesen irányítani szeretnék. Mint egyének az igényeiket csigázzák nagyra és sohasem elégesznek meg az adottal, a késszel, de töredékkel, hanem mindig a lényegét, az egyetlen, örök nagy életet akarják. De önmaguk által és önmagukból. A legnagyobb alkotások fűződnek a nevükhöz: minden hasztalan, mert önmaguk dicsőségét jelentik és nem egyedül az Istenét. Érzelmek, gondolatok, tettek fölül hiányzik életükből a hit.

Az átöröklés és a második parancsolat.

— „Szalon”-meeting-en. —

1.

Ifjúkori jóbarátom halálos ágya mellől jöttünk hazafelé egy tudós doktorral. A tudós doktor maga is ellágyult lelki-állapotban lehetett, mert egyszer csak lírai hangulat fogta el.

— Kár érte, nagy kár ezért a derék, értékes emberért. De hiába, az ősök vétke betelt rajta.

Nem válaszoltam, sokkal frissebb és mélyebb volt a gyászom, semhogy elméleti beszélgetésbe bírtam volna belekapcsolódni. Az orvos azonban folytatta monológját.

— Ennek a szegény fiatalembernek megrögzött alkoholisták lehettek a felmenői generációkon keresztül. Hát most utólérte őket a végzetük az ivadékban.

Hogy még mindig hallgattam, megpróbálta áthidalni a kettőnk világát elválasztó szakadékot.

— Voltaképen a tudomány is ugyanazt mondja, csak hogy más szavakkal, amit az önök vallásos terminológiája így fejez, ki: megbüntetem az atyák álnokságát a fiakban harmad- és negyedíziglen. Ebben a kórteremben ma délelőtt valóban egy körülbelül negyedízigleni álnokság bűnhődött, örökölt tragédia jutott el a végkifejletig.

— Igen, — szólaltam meg váratlanul, bár szégyenlősen és csendes hangon. — Szegény barátomnak sokat imádkozhattak az elei a XVI. század közepe óta.

Partnerem úgy elképedt, hogy megállott az utca közepén s megfogta kabátom egyik gombját, álljak meg én is vele.

— Hogy jön ez ide? — kérdezte hüledező hangsúllyal.

— Ön hivatkozott a tízparancsolatra — válaszoltam fájdalomdiktálta keménységgel. — Igaza van, ott írva található valóban: Irgalmasságot cselekszem *ezeriziglen* azokkal, akik engemet szeretnek.

2.

Nem úgy mondom ezt el itt, mint egy sikerült letromfolás hivalkodó emlegetését, nem is voltam akkor illetően kedvemben. De valóság szerint életemnek egyik nagyon szomorú percében villant át csakugyan bennem is legelőször, mennyit emlegetjük a negyedíziglen büntető Istent s hogy elhallgatjuk az ezeriziglen irgalmasságot cselekvőt. Pedig bennünket és a körülöttünk nyüzsgő világot csak ez az arány képes egyensúlyban tartani, különben nyomorultul senyednénk el. Meg vagyok róla győződve, hogy már az is katasztrofális lenne kimenetelében, ha az

Úr Ötödízíglén cselekedne irgalmasságot azokkal, akik őt szeretik. Hát még ha megfordítaná az arányt s negyedízíglén áldana, ezerízíglén verne!

De aki idáig nem meri is elkísérni a második parancsolat áldó és büntető szankcióját, az is jólteszi, ha gondol reá időnkint. Olyankor mindenesetre, ha újjá nem született derék, becsületes emberek derékségét és becsületességét meg akarja magyarázni.

A tékozló fiú és a moslék.

— Középiskolás diákoknak. —

1.

Kicsi korunk óta nevelnek rá, megszoktuk hát és szinte gépiesen csináljuk: a tékozló fiú én vagyok, kezdjük az alkalmazást ott, ahol könnyű és magától menő, én, az Istennek engedetlen. Stb., stb. Nem is olyan nehéz: elherdáltam Tőle nyert talentumaimat s most itt állok, kifosztva, minden nélkül. Nehéz, magamsajnáló könnyek folydogálnak torkomon lefelé.

De hol állok? Mi az, hogy nagy éhség támadt abban a tartományban, hogy disznópásztornak állottam és hogy senki sem ad ennem a moslékból? Mi az, hogy moslék? Az ember hajlandó elhinni, hogy existenciális gondokról van szó tulajdonképpen s miután nyugdíjogosult állásban vagyok, „momentán” nem tartozik rám, mert hiszen nem vonatkozhatik rám a dolog. Nem aktuális sorsom jelenlegi fordulóján a moslék. Terád is bajosan vonatkozik, kedves ifjabb társam, mert hiszen mondogatja ugyan a diákember néha a menza levesére, hogy olyan, mint a moslék, de hát ez egyszerű hasonlat, túlzás, érzelemdús kitörés, ellenben nem az igazság maga. Moslék nincs. Olyan életet élünk, hálaistennek, amely tarka és gazdag ugyan, negatív és pozitív elemei kimutathatók, de moslék, hát az az egy hiányzik belőle. Annyira még nem tartunk.

Ilyenkor azonban én már viszorogni szoktam, tudván a múltból, hogy Isten nem siet és mindig idejében fordíttat velünk hol erre, hol amarra a passzusra a Bibliában is. Moslék tehát egész bizonyosan van valahol az életemben, csak elbújt és a te életedben is ugyanazt cselekszi, kedves ifjú társam. Feltevé, hogy tékozló fiaknak érezzük magunkat. Ahol tékozló fiú van, ott moslék is van, keressük csak alaposabban és inkább a rátalálás pártján, mint idáig.

2.

A moslék, kalóriatartalmát tekintve, igen tartalomdús eledel. Csupa finomságok vannak benne; gondoljunk csak arra:

egy-egy lakodalomkor mennyi minden a moslékba kerül. Gondoljunk arra is, hogy igazán változatos konyhán mindössze két-fajta ember él: a legraffináltabb szanatórium betege és a faluvégi koldus. Harmadiknak aztán idekivánkozik a moslék állandó fogyasztója: a hízni befogott magló. A mosléknek inkább csak esztétikai elemei hiányoznak, a moslékban érzékszerveink érzik megcsalatra magukat, nem a hasunk. Tulajdonképpen a tálalás művészetén múlik, vagy fordul az egész. De éppen a tálalás miatt aztán a moslékot csak minden meggyőződés nélkül lehet befele halámozni, úgy, ahogy a disznók szokták. Kis igazítással azt mondhatnók, hogy a moslékot a meggyőződés hiánya teszi moslékká, nem alapanyagainak az összetétele.

Talán elég is ebből ennyi. Nagy éhség támadt abban a tartományban. Isten tervhálózata csodálatosan egybevág. Olyankor, mikor a tékozló fiak hazatérése felé igyekeznek a világtörténelem, egyúttal, ennek a siettetésére, nagy éhség is szokott támadni. Mert fontos, hogy a tékozló fiú „self made man”-kedésének még csak konjunktúrája se legyen. Ne bizony, mivelhogy annak kudarcba kell fulladnia. Abban a tartományban, ahol e könyv olvasóinak legnagyobb része eltékozolta apai örökségét, igenis, nagy éhség támadt egy idő óta. Úgy körülbelül a múltkori világháború óta. A tudás, a tudomány nem olyan közkeletű cikk, mint a század első évtizedében. Valljuk meg az igazat: pang az élet ezeken a tájakon.

Nem azt akarom ezzel mondani viláért sem, mintha nem élhetnének meg igen sokan igen szépen ebben a tudományban a régi módon még igen sokáig. Csak a tékozló fiak számára szűnt meg az egyetemeken és a tudományos életben mindennemű ezelőtti lehetőség. A tékozló fiak ebben a tartományban csak moslék formájában láthatnak dús-kalóriatartalmú táplálékot, azt is csak úgy, ahogy a disznóknak el van készítve. Odáig már nem fajulhat az úgy, hogy ehetnének is a moslékból, mert a megpróbált tartományban a moslék sem szabad préda többé, számontartott, kiporciózott minden kortya és minden falatja.

Ha nem hiszed, kedves ifjú testvérem, ám sanyarogjunk még egy keveset ebben a tartományban s mintha nem volnál tékozló fiú és én sem volnék az, ám foglalkozzunk még valamennyit tudománnyal, művészettel, amihez éppen kedved vagy hajlandóságod van. Ha aztán majd elég, mert belátod, hogy még moslék sem jut nekünk (ha jutna is: moslék jutna csak), akkor induljunk meg nehezen, nemakarva hazafelé. Ott vár reánk az atyai hajlék, benne a töredelem, az újrucha, a hízott tulok, mindenekfölött pedig atyánk bocsánata.

Apáink szamarai.

— Cserkészfiúknak.—

1.

Kedves cserkésztestvérem, te emberebb embernői ember és magyarabb kismagyar. Találkoztam veled szombaton este a cserkészotthonokban és megsajnálalak. Ott áltál a többi közt, saemrefőre olyan voltál, mint a többi gyerek, még el is mosolyítottad magad olykor-olykor. De azért mégis más voltál öntudatos komorságodban, mint a többi, a haszontalan rosszposztók. A srácok, akik csak a ruha miatt tettek fogadalmat, akiknek muris dolog a cserkészlet, akiknek szeretetvendégségen, kiránduláson, táborban egyaránt egyetlen központi problémájuk, hogy milyen lesz vagy milyen volt a kaja. Szegény, szerencsétlen fiam, te nem vagy ilyen komolytalan elem, elfacsarodik az ember szíve, ha rádtekint. Fogadd őszinte részvéteket addig is, míg egy sikeres „lókúra” újra „a társadalom szégyenfoltjává” formálhat vissza, aminek a jó Isten szíve szándéka szerint lenned kell tizenegyházi esztendődet töltve.

Most pedig gyere, hallgasd meg — talán éppen a lókúra kanalasorvosságának első „gyermekkanálnyi” adagjaként *Kis fiának*, *Saulnak* tanulságos történetét.

2.

Saul nem foglalkozott előzetesen azzal a gondolattal, hogy király lesz belőle. Hogy is juthatott volna ilyesmi eszébe neki, Benjámintörzsbéli szegény ember fiának. Ellenkezőleg, nagyon fontos járója volt éppen akkor is, mikor ez a nagy kitüntetés érte, hogy ő lett a király. Elvesztek az apja szamarai, elkódorogtak vagy elhajtották őket, faluról falura járt Saul, hátha hírt hallana felőlük, talán látta őket valahol valami jótét lélek...

Az a gyanúm, hogy abban az időben sem voltak egyformák sem az emberek, sem pedig az emberek növendéklegény csemetéi. Egész bizonyosan akadtak közöttük azidőtájt szakasztott úgy, mint manapság nagyrahívatottak, akik úgy érezték, vagy akikkel úgy hitték el kisgyerek koruk óta az öregebbek, hogy öbelőlük híres ember lesz, talán éppen Izrael királya. És készültek jövőre hivatásukra nagy buzgalommal. Gyakorolták, hogy kell fejvel kimagasodni a tömeg közül, kellő majestással viselkedni reggel-délben-este, vigyázni rá, hogy az aranygyűrű soha semmi körülmények között le ne essék az ujjúkról, felpróbálni a kiválasztott sorsú ember kosztyujját, koturnusát, lovagi kesztyűit, állandó arckifejezésű maszkját, ércsisakját vagy vaskalapját, munka helyett naphosszat ülni, várni a királlyá kenő küldöttség alázatos jelentkezését jegybegyűrűbe türelemmel.

Mondanom sem kell, hogy minden ilyen ifjúember hoppon maradt annakidején. Mert Sámuel prófétának azt parancsolta Isten, hogy a szamárkereső legénykét kenje királlyá hadlédktalanul, mihelyt keresés közben bebotlik hozzá igazán nem felkenetés okából, hanem tőle, a látótól, jótanácsot kérni.

3.

Hoppon maradsz te is, ha nem azért lettél cserkész, hogy okosan töltsd az idődet, jó cimborá légy, táborozz, játsszál, dalolj és sokszor alaposan megizzasszon egy-egy próba nehezebbik vége. Jaj azoknak a cserkészeknek, akik nem víg és ügyes fiúk akarnak lenni a többi víg és ügyes fiú között, hanem emberebb emberek és magyarabb magyarok.

Felöltöznek az emberség kosztümébe, gyakorolják a magyarság szólamait. Várják a csodát vagy a sültgalambot, de nem jön. Közben elszalajtják sorban a jóalkalmakat.

A víg fiúk ezalatt addig vígadnak, míg egyszer az elpusztíthatatlan jókedvüktől kivirágzik az emberségük. És addig ügyeskednek, míg a sok felhalmozott értéknek miatta megtelik a magyarságuk üres bugyellárisa.

Megtalálják a szamarakat és közben — csak úgy mellékesen — az élet királyaivá kenődtek, igazán nem várva, igazán esudaképen.

Pedig mi azt reméltük...

— Leányegyesületi konferencián. —

Pedig mi azt reméltük, hogy ő az, aki megfogja váltani Izraelt. De mind ezek mellett ma van harmadnapja, hogy ezek lettek. Hanem valami közülünk való asszonyok is megdöbbsentettek minket, kik jó reggel a sírnál valának. (Luk. 24:21-22.)

1.

Krisztus világa ellen nem a Krisztus ellenségeinek legbékételenebb megfogalmazásúak a kifogásai. Krisztus hívei még sokkal elégedetlenebbek vele. Eltelt Urunk feltámadása és mennybemenetele óta tizenkilenc és fél évszázad és a keresztyénség mindmáig nem tudott számbavehető eredményt elérni a földkerekségén. Nemcsak arról van szó, hogy a földgömb nagyobbik fele úgyszólván még teljesen érintetlen terület Krisztus szellemétől. Az úgynevezett keresztyén tömegek sem keresztyének igazán. Éppen ezért nem is diadalmas világnézet aztán az övék. És még mindig ugyanezért nincs köszönet benne, sem öröm, ahogy a keresztyén élet kivirágzik Krisztus tanainak

klasszikus földjén, Európában, közelebbről minálunk, Magyarországon is.

Az emmausi tanítványok megszontyolódása, amint ebből a rövidrefogott, de azt hiszem mindenki fülének oly ismerős panaszszuhatagból is kihallható, mai napig kísértő gyarlósága a mi Jézus Krisztus iránt érzett vágyódásunknak, szeretetünknek sőt Őt magát is féltésünknek. Nekünk nem az a kifogásunk Krisztus ellen, hogy mindenáron úr akar lenni ezen a világon, hanem ellenkezőleg az, hogy nem akar, nem elég gyorsan, nem elég energikusan, nem elég sikeresen akar. Néha az a szívet-tépő gyanításunk támad, mintha hanyatlóban volna zászlaja, halványulóban csillaga, veszendőben ügye, elbukófélben drága szent Maga. És ilyenkor gyászoljuk őt s vele együtt sajnáljuk magunkat, akik ilyen balcsillagzatú Vezérnek esküdtünk hűséget, örökre eljátszván érvényesülési lehetőségeinket a másik táborban.

Nyilvánvaló jele ez — nem annak, hogy ismerjük Krisztust, hanem annak, hogy nem ismerjük *meg...* Hiszen Ő itt van velünk, az ő ügye jó ügy, annak a kimenetele nem kétséges, akármi legyen róla általában a világ különvéleménye, vagy pillanatnyilag a mimagunké is. ő itt van velünk, Vele együtt megyünk alá az örök Emmausi úton, csak (hogy fogunk ezen egyszer még restelkedve csodálkozni), valami elhomályosította szemünk világos látását s — akármilyen hihetetlen — nem gerjedezik a mi szívünk mibennünk.

Ez a valami, ez a hályog, vagy könnyfátyol vagy nevezem akárminek, ez a megismerésünk akadályja. Ezt lássuk be, ezt a fogyatkozást vegyük észre magunkban, ezt a fátylat igyekezzünk lerántani magunkról. Nehéz lesz, de meg kell lenni, különben búcsút vesz tőlünk a különös útítárs, esetleg a soha-viszontnemlátásra. Ez a valami: mi magunk, a magunk reményesei, saját befelefordulásunk. önmagunk babusgatása, sajnálgatása, elsiratgatása. Magunk álljuk el a felé irányuló tekintet útját. Míg figyelmünk fel nem szabadul, nem fordulhat kifelé, feléje, nem is ismerhet rá.

Óh, ezek a mi reménykedéseink! Ezek csakugyan kútba-estek, szertefoszlottak, illúzióknak bizonyultak. Csak még azt nem látjuk világosan, kegyetlen hűséggel és örömosztó bizonyossággal, hogy: nem kár értük. Akármilyen szépek voltak, ha Krisztus itt van velünk, az ő romjaikon állva, de itt van velünk, akkor minden szépségük ellenére sem voltak maga a Krisztus, tehát egyáltalában nem kár értük. És ha Krisztus csak így, az ő megsemmisítésük után vagy éppenséggel annak az árán mehet így békességesen mellettünk és velünk az úton, hát akkor meg, hála Istennek, hogy minden reménykedésünk odalett, legszebb terveink füstbementek.

De úgy látszik, addig mindig a tekintetünk előtt gomo-

lyognak, míg végérvényesen el nem temetjük őket. Fogjunk hát hozzá a fájdalmas munkának.

2.

Igen, mi sok mindent reméltünk. Úgy sírjuk ezt oda másoknak, mint Rákhel a maga fájdmát fia holttesténél a többi anyák felé: „ha nem volt oly büszke jogotok remélni, mint Rákhemek, im a bánat is felényi részben jut tinéktek”. Mert nekünk igenis, szerfölött büszke jogunk volt a reménykedésre.

Azt reméltük, nő *létünkre*, hogy a diadalmas keresztyén-ségnek sikerülni fog az, amin minden egyéb becsületes, de csak a pokolhoz vezető utat kikövező jészándék elvérzett, nevezetesen a *nőkérdés* igazi (gyökeres és őszinte) *rendezése*. Azt reméltük, hogy Krisztus eszméinek diadalra jutása megadja végre a nőknek az *egyenjogúságot*, melyet semmiféle suffragette mozgalom, kékharisnyás forradalom, a nőemancipáció jelszava s sok-sok jellemes és széleslátókörű férfi segítsége nem tudott igazán és százszázalékosan megadni. Azt reméltük, hogy Krisztus megoldja majd a *kettős* morál becstelen problémáját, de nem úgy, ahogy a fékevesztett élet próbálja kiküszöbölni a nemek között ezt a kettősséget, nem úgy tehát, hogy a nőt hozzáaljasítja a férfiakhoz, hanem a férfiakra is kötelezőnek ismervén el a szüzességi fogadalmat a nászágyig (sőt még annál is tovább, hiszen a mi Megváltónk Szentlélektől fogantatott és Szűztől született). Azt reméltük, hogy megoldást nyer Krisztusban a *kereső nő* problémája is, hiszen a paradicsomi átok becsületesen osztotta meg a büntetést a nemek között: a férfiúnak juttatván nehezebből a verejtéket és a nőnek a kint. Az élet igazságtalanul adja a nő vállára a nagyon sokkal többet. A *házasság* s vele együtt a *magános nő* kérdésének rendezését is a keresztyénség diadalra jutásától reméltük, mert azt kellett látnunk, hogy nem Isten szerint való szempontok rendező hatalma adja egyik lánynak a mirtuszkoszorút, a másoknak az örök pártát, nem csak ideális anyák hoznak gyermekeket a világra, más oldalról van egy úgynevezett *vén-kisasszony kérdés* is, sok rejtve elsírt könny kiapadhatatlan forrása, sok méregkeverő ösztön állandó ébrentartása, temérdek szenvedés tulaj donképeni magyarázata így is meg amúgy is. Azt reméltük végül, hogy a *női lélek* egyetlen helyes értelmezését is Jézus Krisztus adja majd a világnak s ezzel kibékítő magyarázatot nyer *az egyetemre járó leányok* nyugtalanító fogalomzavara, sőt fogalmi váltsága is. Hiszen ma a szónak nemesebb értelmében vett női lélek nincs is, emberi lélek, leutánzott férfi lélek és szentimentális, holdsugaras, giccses, középkorból itt rekedt limonádé ál-női-lélek van helyette.

De a mi reménységünk joga még büszkébb, mint általá-

ban véve minden lényé, sőt minden nőé. Azt reméltük mi, *leányegyesületi lányok*, hogy Jézus Krisztus megtanítsa a női tábort a jelszó igazi, nemes értelmében: egyesülni. Hogyha az egyesülés divata más lelkeket egészen más indokolással hajt, gyűjt együvé és tart is együtt, azok a lányok, akik ketten-hárman, az ő nevében jönnek össze, példát fognak adni ennek a világnak a társaslélek legnemesebb ösztöne felől és indítékairól. Azt reméltük, hogy a keresztyén lányok egyesülésének egyetlen alapszabálya lesz majd: a barátság, egyetlen szervezeti szabályzata: a szeretet, egyetlen ügyrendi paragrafusa: a szolgálat és egyetlen tagsági illetményrendező elve: az áldozat. Mi azt reméltük, azt mertük remélni, hogy klubjaink és otthonaink a XX. századeleji leányélet megváltozott viszonyai közt és módosult életritmusával számot vetve, de eredeti épségében és természet-szerűleg kiterjesztett határok között érvényesíteni tudják majd az „otthon” ősi formáit, feladatkörét és módszeres eljárását. Mi azt reméltük, hogy rivalizálás és hatalmi kérdések érvényesülése messzire elkerülnek majd egyesületeinknek még a házuk-táját is. Azt reméltük, hogy pezsgő, eleven, szerves és gyümölcs-hozó egyesületi életünk természetes sodra fogja majd elsöpörni és magával ragadni azokat a korlátokat, amelyeket régen elmúlt korok rekvizitumai között felejtett itt és tartott érvényben a szórakozott Idő.

Mint *keresztyén*, közelebről *protestáns lányok* annál is könnyebb szívvel és áhítozóbb lélekkel remélhettük ezt így, mert hiszen Jézus Krisztus anyaszentegyházában a Lélek első lehelleteré recsegni-ropogni kezdett a *női karzat*, a zsidó templom e Keletről hozott része. Hiszen a Lélek nem ismeri a nemeknek azt a különbözőségét, amelyet a farizeusok találás mesében tártak Krisztus elé, de amelyről Krisztus kijelentette, hogy ez a probléma nem állja ki a végtelenséget és az örökkévalóságot. Ott ilyen kérdés egyszerűen nincs.

Ezért aztán mi, keresztyén lányok, azt reméltük, hogy Jézus Krisztus ébredést jelent és újjászületést hoz az *anyaszentegyházban* is. Azt reméltük, hogy felragyog templomainkban a régi hitvallások fénye, helyreáll a tiszteletreméltó, de mohos és omladozó öreg kövek méltóságának régi tekintélye. Azt reméltük, hogy a már-már csak szokássá vált és szertartássá merevedett istentiszteletek újra megtelnek tűzzel és lélekkel és megint energiaforrássá lesznek a hétköznapiok nehezének az elviselésére is. Azt reméltük, hogy mint újból termő fái a nemzet gyümölcsöskertjének, nem maradunk tovább váll vergetve kezelt, másodrendű polgárok sem, hanem egyenrangú felekként futiuk a nemes versenyt Isten országa szolgálatáért, az Úr nagyobb dicsőségéért a többi felekezetekkel. Azt reméltük, hogy Krisztus uralmának ebben az újrakezdődő fényes szakaszában nem kell tovább szégyenkeznünk azon, hogy egy-

részt elherdáltuk mi, méltatlan utódok, a hitvalló ősök drága örökségét, másrészt restek és közönyösek voltunk meghallani Mesterünk parancsát: elmenvén, tegyetek tanítványokká minden népeket s lelkiismeretünkön szárad a misszió elhanyagolása. Azt reméltük, hogy a jövőndő veteményes kertjében munkálva segítünk felnevekedni egy nálunknál sokkal különb új generációt, egy sereg Timótheust, aki gyermekkorától Krisztusban él, már mint vasárnapi iskolás hallott róla, később mint konfirmált, mint egyesületi tag állandóan a bizonyosság egész fellege által körülveve válik maga is bizonyágtevővé.

Boldog reménykedések voltak mindezek és olyan igen nagy szükségünk volt rá valamennyiünknek. Hiszen mint *magyar* lányok éreztük, hogy pusztában vándorló, fogságban sínylődő nemzet tagjai vagyunk. Szükségünk van a szolgásonra nem is emlékező, oda többé vissza nem vágyódó, pusztában nőtt, ígéret földé felé törekvő, szombatéveit letöltött, haza, templomépíteni visszavágyó ifjúságra. Éreztük hazánk, népünk elesett állapotát, de azt reméltük, hogy a Krisztushoz engedelmesen megtérő nyájnak Krisztus bocsánatot és megoldást is jelent majd. Azt reméltük, hogy megtartatunk Jézus Krisztus által, mint ahogy a török hódoltság és a német veszedelmek idején is Krisztus által tartattunk meg azokkal a lelki erőkkal, amelyeket a reformáción keresztül kaptunk tőle kegyelemből és hitből. Azt reméltük, hogy lelki Trianon és lelki irredenta fakad a benne való megújulás nyomán. Azt reméltük, hogy az ostorcsapásokat, melyekkel Isten büntet bennünket, alázatos és megjavulni vágyó lélekkel tudjuk elviselni. Nem az ostort nézzük, hanem az áldott atyai kezet, amely tartja és suhogtatja. Azt reméltük, hogy nyomorult helyzetünk nem a gyűlölet érzését fejleszti ki és növeli nagyra bennünk, hanem felelősségérzésünket ébreszti föl és nyugtalanítja penitenciává. Azt reméltük, hogy reménytelen jelenünkből nem áldatlan elernyedés válik, hanem tartalmas és józan Programm a jövő szolgálata.

Igen, mert azt reméltük, hogy a nemzet megújódása az egyének újjászületése által következik be majd. S nekünk büszke jogunk volt remélni úgy is, mint *egyéneknek*, mint X.-nek vagy Y.-nak. Hiszen mi, Krisztushoz fordult, megtért lelkek egészen más életet kell, hogy éljünk ezentúl, mint amilyet eddig élünk a bűnök fertőjében. Első szeretetünknek szent lázában valami nagy könnyűséget, tiszta fehérséget, mézédességet éreztünk. Azt hittük, ez az érzés a kezdet kezdete, az új élet most következik. Azt reméltük, hogy családjunk, munkakörünk, existenciánk, egész szerepünk megváltozik, megszépül, rendbejön, kialakul lassacsokán. Azt reméltük, hogy kis körünknek misszionáriusává nemesedünk, életművünk eredményessé, értékessé, gyümölcsözővé fejlődik, existenciánk Isten kezében mentesül a mindennap szorító gondjától, szerény pol-

gári jólété gőmbölyödik koldusszegénységből, mi magunk személye pedig apródonkint, naponkint nyer jelentőségében, fontosságában, erkölcsi, sőt társadalmi súlyában, hiszen meg kell, hogy érezzék embertestvéreink: mennyivel többek vagyunk szerény tucatembereknél mi, Isten emberei, szent tervének eszközei, országának úttörői, dicsőségének szolgálói (s bizonyos mértékben letéteményesei is a reánk gazdagon sugárzó visszfény következtében).

3.

De mind ezek mellett ma van harmadnapja, hogy ezek lettek. Ez a borzasztó érzésvilágunk számára, ez az azóta süketen, sötétben, mozdulatlanul eltelt három nap. Maga a katasztrófa is rettenetes volt, megindító és megdöbbenő, de hatását csökkentette valami titkon meghúzódó, a lélek mélyén élő és ható reménykedésféle, hogy hátha minden borzalmával, vérével, verejtékével, kínjával és ájult végkimenetelével együtt az egész csak átmeneti jellegű végzetdarabka, amelynek jó fordulatot ad majd a legutolsó pillanatban az Atyaúrsten beavatkozása. De nem így történt, jaj, egészen másképpen lett. Levették az Urat a keresztről, letették a sírba, követ hengerítettek föléje, a követ lepecsételték és a pecsét sértetlenségéért egymástváltó fegyveres őrségek szavatolnak. Aztán eltelt egy nap, hosszú, nehéz, fülledt, reménytelen, végevárhatatlan. Most telik a második ilyen nap. És semmi hír, semmi vigasz, semmi újság. Amit az emberek magok között suttognak-rebesgetnek, magok vigasztalására találhatták ki csak, mesebeszéd, gyerekes hiedelmek, okos ember meg se hallgatja, nemhogy hitelt adhatna nekik.

Vége, vége minden reménynek.

A mi reménykedéseinknek is vége. Ma van harmadnapja, hogy ezek lettek. Eltelt huszadfélszázad Urunk születése óta, négyszázegynéhány, hogy ama keménynyakú barát kiszegezte tételeit a templom kapujára, hatvan a missziés mozgalom Magyarországra vetődésének első esztendejétől számítva, huszonnégy a világháború végezetétől fogvást s tíz-kilenc-nyolc-három-kettő azóta, hogy kiki közülünk Jézus Krisztus jó vitézeinek testvéri közösségébe került. És akárhonnán számítsuk is, mindenünnen lekókkadt reményvirágok felé nyílik a kilátás. Jézus Krisztus nem váltotta be hozzáfűzött reményeinket. Letiporta, megölte, eltemette és őrizteti az ellenséges hatalom. Mi pedig hiába reménykedünk.

Nem oldódott meg a nőkérdés. Ellenkezőleg, elmérgesedett és a keresztyénség módszereivel élve szellemi térre is átcsapódott az életre-halálra szóló harc a két ő ellenség: nő és férfiú között. Mintha még ma sem dőlt volna el a régi vitás

kérdés: patriarchátus legyen-e a családi élet s rajta épülve a társadalmi berendezkedés alapformája, dúl a két nem között a háború az elsőségért, a hatalomért, a másik fél engedelmességre és szolgálatra kényszerítéseért. Igazi egyenjogúság nincs, a nők kierőszakolnak rövidéletű engedményeket, a férfiak fogcsikorgatva és csak visszavonásig adják az elcsikart engedményeket. Sok-sok leány könnyhullatásos vagy gyűlölettől sziszegő meséje szól változatlanul a női munka kiuzsorázásáról, munkaalkalmakról, amelyeknek hovatovább megszokott és megszabott lelépési ára, vagy felára a szűziesség odapazarlása. Kettős morál helyett „felszabadult” a nő: nem kötelező már reánézve sem a tisztaság, szabados önmagával, sőt szüleiéinek a szabályozásával is, az utóbbira a törvény büntető szankciója alól már régen felmentést ad a közvélemény kéretlen esküdt-széke. A női lélek sem bírt kialakulni a számára kitégült keretek között, sőt mintha kivonulóban volna a családból is. Nem-hogy az egyetemen hozott volna speciális módosulást, új módszereket, másképpen, nem férfiszemmel meglátott és férfiszszel megoldott problémákat, hanem még az österületen is elvesztette régi hatóerejét: széthullott a család, kihűlt a fészek, sajnos, az anyamadar hűtlensége miatt igen sokszor. Éva egy idő óta nem érzi magát anyának sem az új helyén, sem a régiben.

Nem sikerült a szervezkedés sem. Szulamit nem bírta kényszeríteni Jeruzsálemnek leányait sem a vadkecskékre, sem a mezőnek szarvasaira. Nem tudta magával hívni sem őket, hogy megkeressék a liliomok között legeltető Salamont. Oh ezek a lányok, Jeruzsálemnek leányai, még az éjtszakai örök előtt sem tudták megvédelmezni szegény, nárdustól csepegő ujjú Szulamitot, a fekete, de szép örök Menyasszonyt. A klubokból klikkek, az összefogó szervből exkluzivitás lett, a barátság titkos vetélkedéssé fajult, a szeretet göggé, a szolgálat manírrá züllött, az áldozat oltárán az önmegváltás farizeizmusának üszkei füstölögnek.

Reményvesztettek vagyunk az anyaszentegyház falai között is. Ez a veszteség különösen azért rendkívül fájdalmas nekünk, mert egy darabig azt gondoltuk, a háború és forradalom után, hogy nagy vallásos ébredés magasztos korszaka virradt reánk. Megteltek a templomok, bel- és külmisziói tevékenységbe kezdtek előbb egyesek, majd egyesületek, végül a hivatalos történelmi egyház szervei is. Konferenciák ültek össze, egyre sűrűbb alkalmakkor, egyre számosabb résztvevővel s egyre ragyogóbb arccal széledve széjjel, jelül annak, hogy az egybesereglés nem történt haszontalanul. Eleven hitbuzgalmi élet nyomában fürge, pezsgő, színvonalas sajtó fejlődött s ez a sajtó minden nevezetesebb alkalommal hallatta ujjongó szavát, lelkendező örömmel számolva be a Szentlélek munkájáról.

De mindezek mellett ma van harmadnapja, hogy ezek

lettek. A nagy ébredést nyomon követte sok újabb esztendő és kiderült, hogy szó sincsen ébredésről. A hegyi beszéd tétele változatlanul érvényben marad: ti vagytok a földnek savai. Annyian vagytok, amennyi sóra Isten bölcs háztartásának szüksége van. Az egész emberiség sohasem lehet maga egyetemében só. Annyian vagytok, amennyien mindig voltak a világon keresztyének, a hitvallásos korokban csakúgy, mint az általatok annyira lenézett századvégi évek szürke unalmában. Nem is egészen bizonyos, hogy ebben a korban *éppen ti* vagytok a világ savai, akik magatokat annak géráljátok.

Mit jelent hát a hű-hó az anyaszentegyház berkeiben, az a bizonyos életteljesség és elevenség, amelyet ébredésnek neveznek azok, akik egyrészt elhiszik azt, hogy Krisztus anyaszentegyháza valaha is elaludhat, másrészt olyan szívesen tetszelegnek a költögetők vagy legalább is legelőször fölserkentek „egyház történelmi” szerepében? Ugyanazt a korszellemet jelenti a világháború *után*, mint amely korszellemet jelentette a jelenség homlokegyenest ellenkezője a világháború *előtt*. Ahogy akkor divat volt az individualizmus, materializmus és racionalizmus korában a Bibliát elmaradott és nem is autentikus könyvnek tartani, vallástalannak, sőt atheistának lenni, ugyanúgy divat most és semmi egyéb és semmi több, mint divat: szervezkedni, gyülekezni, konferenciázni, egyesületesdit játszani, templomba járni, misztikusnak lenni egy kicsit, transz-eendensre hangolódni egy keveset, meghatódni ismeretlenségek, távolságok, időtlenségek, spirituális elemek nyugodt és mégis borzongató szomszédságában. Ez még nem Krisztus, sőt állítani merészeljük, hogy semmi, de semmi köze Krisztushoz. Ez nem ébredés, csak konjunktúra. És hiába idézzük szeánszainkra a Szentlélek „Úristent bárgyú, csökönyös vagy dühös kuéizmussal, a Szentlélek még csökönyösebben távolmarad körünkől, újra meg újra távolmarad, mi szegény mámorra szomjazok kénytelenek vagyunk minduntalan valami más kábítószertől önkívületbe esni. (Vagy csepűrágók módjára csalni önmagunkat és másokat, *mintha* Szentlélektől estünk volna trance-ba.) Igaz, hogy már a nagy tömegek, a fojtott hangulat, a terrmlom csöndje és a kultikus ceremóniák is meglehetősen kábítólag hatnak, *i*

Kialudt a reménykedés tüze a magyarság oltárán is. Ahogy múlik az idő, ugyanúgy fosz a türelmünk is, józanodunk kifelé és kénytelenek vagyunk belátni, hogy nincs külön „magyarok Istene” és Jézus Krisztus nem öltözik díszmagyarba a mi kedvünkért. Az emmausi tanítványok kedélyvilága valahogy nem kedvez a frázisoknak, a mi magyarkodásunk pedig alig egyéb puffogó frázisnál. A Szentlélek kettős tüzes nyelve — be kell hogy lássuk végtére, nem görög vagy bengáli tűz és éppenséggel nem tűzijáték. Ennek a rideg valóságnak tudatára

ocsúdva itt állunk üresen, program nélkül, gyűlölködő lelkünk negatív erejével, türelmünk fogytán, akárcsak a nyugtalan-lázás nehéz beteg. Meg kell éreznünk, hogy Krisztusnak nem okvetlenül sürgős terve a mi megsegítésünk s meg kell éreznünk nehéz, súlyos nemzeti bűneink halálos tendenciáit is. Az ő országa nem ebből a világból való s semmi szín alatt nem fedi egyik a másikat. Az a reménykedés, amely tizennégyben minden egyes egymással szemben álló nép körében külön-külön áldatta meg a fegyvereket s imádkozott győzelemért, amely ezúttal is válogatás és maradék nélkül teszi meg a magyar ügyet Isten külön ügyévé: naiv ábrándkergetésnek bizonyul és áldás volna szabadulnunk mákonyától.

Végezetül megtépázva szégyenkeznek egyéni reményeink is. Isten nem mindig és nem mindenkinél mutatkozik *szimpatikus* formában. Van úgy, hogy gazdaggá tesz és meggyógyít súlyos, kórságos nyavalyából, de úgy is történhetik, hogy nem gyógyít meg és koldussorban enged bennünket tengődnünk tovább, éppen azért, mert szeret bennünket s nekünk e megpróbáltatásunkra égető szükségünk van. Azt sem föltétlenül engedi meg, hogy otthonunkban vagy családi körünkben lehessünk szészólói, bizonyágtevői, hiszen már életében is teljesen szent tetszésétől függött, kit milyen feladatra szán. Valószínűleg a tekintélyünk sem növekedik meg miatta, meglehet alább kell szállanunk azért, hogy ő növekedhessek. Állunk csüggedten, ijedten, bizonytalanul a csillagoltó sötétségben, megfélemlítve, kifosztva, könnyfátyolos tekintettel, akárcsak az emmausi úton a tanítványok titokzatos útítársuk oldala mellett...

Egyetlen kis sugárka pislákol, de az is hamarébb keltve zavart, mint örömet.

— *Valami közülünk való asszonyok megdöbentettek minket.*

Milyen áruló mondata ez minden idők finom női ösztönének és az örök férfi örök érzéketlenségének mindennel szemben, ami irreális, akarom mondani szürreális.

Igen, akkor is úgy volt, azóta is ismételten mindig úgy lett, most is úgy van, hogy Krisztus felől *asszonyok* hozzák az első örömhírt a nyitott koporsó tátott, üres szája mellől. Nagyszerű kettősség: az érzék a misztikussal szemben és a földben, a valóságban gyökerezettségnek az az összeölelkezése, amely Mária Magdolna viselkedésében tükröződik. Belenéz a sírba, látja, hogy üres. És akkor azonnal a legjózanabb, a legmagától-értődőbb mozdulat tör keresztül megdöbbenésén: hátrafordul. Nincs értelme más gesztusnak, hiszen *előtte* sehol semmi nyoma az Idvezítőnek. Mikor aztán megfordul, szemtől-szembe találkozik Vele.

A két férfi tanítvány elversengené, elálmodozna, elspekulálná, eltétlenkedné, elszomorúskodná ezt a döntő fontosságú pillanatot. Az örömhír felfedezésének és széthirdetésének előjoga a Mária Magdolnáké. Ma is az övéké.

A nőknek kell szertevinni a bizonyosság üzenetét, hogy, ha reménységeink nem váltak valóra, úgy a hiba egyedül ezeknek a reménykedéseknek a hiú voltában keresendő. Jézus Krisztus nem hagyott cserben bennünket, legfeljebb hozzáfűzött várakozásainknak nem volt hajlandó megfelelni. Ő nem az, akinek mi gondoljuk őt. Nem azért jött, hogy a mi akaratunkat teljesítse. De függetlenül attól, kinek látjuk őt és mit várunk Tőle, ő, Jézus, a Krisztus, az élő Istennek fia. Nem oldotta meg a nőkérdést, a szervezkedési problémákat, az egyházpolitika forrongó eszméit, a hazafias feladatokat, saját kis egyéni sorsom nehéz kérdőjeleire sem adott talán megnyugtató válaszokat.

De meghalt a keresztfán, megváltott bűneinkből, feltámadt a halálból s meggyőzte a halált örökéletre, egészen a diadalomig.

Ő az én Megváltóm és a te Megváltód, kedves testvérem. Egyetlenegy bajunkat sem enyhítette külön-külön, mert egyzsersmindenkorra meggyógyította valamennyit.

Úgy-e, ráismertünk? Úgy-e most már gerjedezik a mi lelünk az örömtől, hogy itt van velünk és itt marad, besötétedés utánra is, most és mindörökké.

Krisztus paradoxonai.

— Bibliaköri csendesnapon. —

A keresztyén lélek alkotóerői poláris elhelyezkedésűek, ez biztosítja életelevenségüket. Kívülről nézve paradoxonszerű jelenség ez, váltig hangoztatják is az evangélium ellenségei a vádat, hogy a Bibliából minden kiolvasható, azonfelül mindennek a homlokegyenest ellenkezője is. Nos, miközben mi ezúttal is szeretnők kiolvasni a Szentírásból ennek az állításnak a homlokegyenest ellenkezőjét, hadd magyarázzuk ezt a legelső paradoxont azzal, hogy ami nekünk idvességünk, szükségszerűen mosolyogtat meg minden „görögöt” és botránkoztat meg minden „zsidót”. Baj lenne, ha másképp lenne.

Ott van a „paradoxon” mindjárt magának Jézus Krisztusnak az egyéniségén, éppen abban a pillanatban leginkább, mikor megváltó feladatát elvégezte. A keresztfán függ — az Úr. Néki adatott minden hatalom mennyen és földön (a fájdalom átszegzik szívét, a pohár elmúlásáért eseng, a kínok csúcán Atyjától elhagyottnak panaszozza magát, ha kérné, angyalok szolgálhatnának néki): mégis ott függ a kereszten (a Sátán szavait hallja ki Péter gyöngéd megjegyzéséből, amely-

lyel az, röviddel ama nap beállta előtt elhessegeti magától a bekövetkező gyötrelmeknek még a gondolatát is). Ha feljebb hatolunk ebbe a titokba, még nagyobb a paradoxon feszítő ereje: az szenved, aki bűn nélkül való, önként megy a halálba azokért, akik a vérét akarják. A kegyelem Istene kívánja tőle és az emberiségtől ezt az — emberi nyelven mondom — kegyetlenséget. Az Atya adja gyalázatra, kínra és pokolra alászállni a Fiát. A győzelem a vereség pillanatában válik nyilvánvalóvá. Az élet a halál által dokumentáltatik. A koporsó hatalma megszűnt, éppen mikor Jézus Krisztus szent testét magába rejti. Igen, ez mind paradoxon, de ezek nélkül nincs megváltás. (Mint ahogy nincs is, senki személyes életében nem lehet addig, míg a paradoxonok kettősségét egységbe nem olvasztja a megtérés élménye: találkozás az Úrral.)

A paradoxonok végigkísérnek bennünket a megtérés útján a kereszttől az újjászületésig. Az én országom nem e világból való — hallod a komoly intelmet, ha gazdag ifjú módjára magaddal akarnád menteni eddigi javaid s ugyanakkor megtudod mégis, hogy Isten országa nem itt vagy ott vagon, hanem benned vagon. Megtudod azt is, hogy kezdetben vala az Ige s őáltala lettek mindenek. Megtudod, hogy ha szelídlelkű vagy, örökségül bírod e földet. (Egy szó sem igaz tehát a keresztyénség világmegtágadó, élettől elforduló állítólagos tendenciájából, igaz, hogy abból a törekvésből sem helytálló semmi, amely ezzel a világgal össze akar békélni, ötven percentes kiegyezést ajánlva fel, meg akar egy gyékényen árulni vele, felvén a tilalmazott felemás igát, új tömlőbe óbort töltve, új és óposztót együvé fércelve.)

Pedig megint jogunk van megkérdezni: elképzelhető-e új élet e nélkül a paradoxon nélkül? Akár megszökünk a világból, akár belevegyülünk (és beleveszünk), a problémáit megoldani nem leszünk képesek. Ha én vagyok a világ (én is a világ egy atomja vagyok), nem lehet az ugyanakkor az enyim. Az örökös: szuverén, fölötte áll mindannak, ami az övé. De nemcsak értetlenül nem, ellenségesen sem áll fölötte, rettegve vagy elbódultan, vagy bizonytalanul sem, hiszen őáltala lettek mindenek... (A paradoxon második fele ez: sem a pünkösdi király, sem a kényúr, sem a „Strohmann”, sem a kalandor, sem a szerenesefi nem tud igazán úr lenni abban, ami nem lelkéből lelkedzve az övé.)

Hadd hirdettessék ki tehát az örökösödés nagyszerű alkalmá s adattassék mód rá, hogy az örökösök jelentkezhesse nek. Igazoló papirosok modern józansága és titkos anyajegyek divatból kiment romantikája helyett azonban újabb paradoxon az igazi ismertetőjel. Megigazultok ingyen, kegyelemből, a Jézus Krisztusban lett váltság által, nem a cselekedetek erejéből, hogy senki ne kérkedhessek. Ahány állítás, annyi bizonyos-

ság és ugyanannyi kétely. Egész korszakokat töpreng és vitatkozik végig rajtuk az emberiség. „Nem a cselekedetek erejéből” — de viszont a hit jó cselekedetek nélkül semmi. És ha vannak jó cselekedetek — van-e érdem? Vagy legalább jó-tettadó, törlesztés, esetleg mégis valami megnyugtató, lajstromozható, megkülönböztethető, kispolgárius határvonal a jó és rossz cselekedetek között? „A Jézus Krisztusban lett váltság által.” Ez is olyan kétfelé magyarázható kijelentés. Van-e hát vagy nincs valamelyes szubjektív eleme? (Jómagam is hallottam már hivatalos személytől úrasztala mellől hangoztatni „önmegváltásunk” sürgős, hasznos, mindennekfőlött pedig fontos voltát: ezen igenis munkálkodnunk kell, ez volt a végső praktikus tanulság.) De sokkal mélyebb mélységeig tekinthető paradoxon ez a minden „eretneksége”, antitrinitárizmusig, heteruziáig élő és ható paradoxon. Megfejtése: az egyszeri, elégséges, helyettes áldozat. Kegyelemből — hit által. Onnan felülről kiindulva: kegyelemből, innen, belőlem eleredve: hit által. Protestáns ungorkodások, egymás elleni agyarkodások soha ki nem füstölhető galambóci sziklaoduja, ha paradoxon marad, feloldva: a legáldásosabb aktivitást jelentő lelki rugalmasság, mely egyszerre felelős és mégis autonóm, korlátozott és korlátlan, gazdaságos és pazar, fogoly és szabad, Én-tudatos és beleolvadt az Istenségbe.

A szabadság paradoxona kezdődik itt, amely már installálja is a valóban örökösöknek bizonyult személyiségeket. Amíg paradoxon, kész prédája a vég nélkül vitatkozóknak: mi van hát valóban, eleve elrendelés vagy szabadakarat? Igazságos és szerető Isten, vagy születésük előtt már kárhozatra ítélt s végzetük ellen haszontalan kapálózó szerencsétlen emberek? Még az igazságszolgáltatást és a mindennapi morált is megostromolják a vita szenvedélyes, viharos hullámai: hol végződik a büntetőjogi felelősség és hol kezdődik a „törvény nyűgétől mentes” anarchia? Mikor már nem paradoxon, a személyiség önálló és gazdag életének egyetlen mozgási lehetősége. Aki benne él a kegyelemben, egyedül az érezheti meg, hogy az végtelen (és azzal válik az én osztályrészemé is, hogy nem igényelhetem). Aki meg van váltva, az érheti meg igazán (és csak akkor először életében), mit jelent a bűnök terhétől nem terhelve és szennyétől nem szennyezetten felegyenesedhetnem a porból, megindulhatnom az egyhelyben veszteglésből. Akiben Isten Szentlelke él és munkálkodik, csupán annak lehet szabályok és előírások nélkül mégis-mindig-csak az egy lehetséges irány felé dönteni és haladni. (Ha nem volna Sátán és nem volna ment az ilyen haladás minden merevségtől, azt lehetne mondani az ilyen szabad akaratból és mégis minden „válaszúttól” megkímélt életmenetelésre, hogy megszállott, hipnotizált, szomnambuláns, szent értelemben értett ámokfutó feltartóztat-

hatatlan marsolása.) Pál apostol érezte ennek a szabadságnak a láncait és (micsoda paradoxon!) ezért nevezte így magát: Jézus Krisztusnak foglya.

El lehet képzelni, milyen előkelő, nehezen megszervezhető és újra meg újra széthulló társaság az ilyen szuverének együttese. Minduntalan megújuló haszontalan kísérletezések mutatják a történelem folyamán, milyen nehéz az igazi keresztyén társadalomnak a pusztá fogalmi meghatározása is. Te Péter vagy, erre a kősziklára építem az én anyaszentegyházamat és neked adom a kulcsok hatalmát — hangzik az egyik pólus felől. Valahol összejönnek ketten-hárman az én nevemben, én ott vagyok vélek — hangoztatja a másik pólus és így alkotnak paradoxont római papság egyfelől, protestáns szekták másik oldalról. Nem is lehet addig keresztyén társadalomról beszélni sem, míg egyensúlyba nem kerülnek az egyházalakulás individuális és kollektív társadalomépítő elemei: „Te Péter vagy” és „valahol összejönnek ketten-hárman” (ilyen Péterek). A paradoxon így oldódik fel egységben: egyház csak és egyedül egyéni hiteken épülhet, de Krisztus viszont csak közösségek életében vesz részt.

Magáról e közösségi életről is sok minden paradoxonszerűséget fel lehetne jegyezni. Már a „hierarchiája” is oly különös: minden felsőbbség Istentől vagyon. Aki püspökséget kíván, jó munkát kíván. Nehéz megállapítani, hol végződik a türelem, hol kezdődik az önérzet, honnantól kezdve kötelező a mártírium, milyen általában a helyes munkamegosztás. A vagyon kérdése is paradoxonszerű, a magán- és köztulajdon egymáshoz való viszonya nem azonos a kapitalizmus és szocializmus tanainak végső tanulságaival. A liberalizmus és demokrácia mainapság olyannyira vajúdó kérdései nemkülönben paradoxonos megvilágításba kerülnek, mihelyt a keresztyén lélek vilamosfeszültségével közelítünk feléjük. Isten általános kegyelmi ajándékai (köztük tudomány, művészet és erkölcs), nagyon is rész-szerint-valóknak bizonyulnak és sok mindent kárna kell belőlük ítélnem, mihelyt elközelített számomra Isten különös kegyelmének mindent átértékelő teljessége.

Végezetül a Krisztusban-élés dinamikája és hullámvonala paradoxonszerű. Egyszerre érzem magamat semminek és mégis nagyszerű eszköznek Isten kezében, csudálatos dolgok forrásának, vi]ágátalakulás okának, szent tervek végrehajtójának, a megépülő Isten-Országa egyik lényeges alkotórészének.

... Mikor azt hiszem, egyszersmindenkorra megvigasztaltattam, egyszerre újra előtörnek a könnyeim ... Félelemmel és rettegéssel kell végbevinnem idvességemet. Fel kell vennem az én keresztemet naponkint. A gonosz lélek a harmadik kísértés után csak egyidőre hagyott el... Oh én nyomorult (noha már

megváltott) ember, kicsoda menthet meg engem e halálnak testéből?

De ezek egytől-egyig csupa feloldott paradoxonok. Boldogok, akik sírnak, mert ők megvigasztaltatnak. A vigasztalás nem célhatározója, tehát nem következménye a sírásnak, hanem okhatározója, azaz előzménye. Kell-e ennél felségesebb nem-p aradoxon ?

B) A LAIKUS „HISZ”.

a) FENNTARTÁSSAL. (A REFORMÁTUS NEVELÉS PROBLÉMÁI)

Lehetséges-e református elvű világnézeti nevelés elméletben?

1.

Az Országos Református Tanáregyesület XXVIII. rendes közgyűlésén Papp Ferenc, debreceni leánygimnáziumi igazgató fentírt címen tartott előadást. Bennem örömet és vitatkozó kedvet ébresztett ez az előadás. Annak örültem, hogy egyáltalában szó esett erről a kérdéstről református keresztyén vallású és világnézeti pedagógusok között és azzal vitáztam, amilyen szakavat az előadó úr ejtett előadása közben. Vitatkoztam vele, miközben jegyzeteket készítettem kijelentéseiről, folytattam a vitát délután elvbarátaim társaságában váltva eszmét a hallottakról, s még mindig vitáztam néhány héttel később egy vidéki utammal kapcsolatban töltve jórészt ugyanezen barátaim körében néhány meghitt órát. Még később magával az előadó úrral oszthattam meg egy debreceni utazás különben elég egyhangú óráit, erről a témáról egyetlen gondolatot sem cseréltünk, de ismerkedtünk egymás lelkével s azóta nem vitatkozom vele. Hálásan nyugtázom eredményeinek tanulságait és azok mellé, nem azok ellenébe szeretnék felsorakoztatni a magam élményeiből egynehányat, amelyek ez alá a cím alá sorolhatók és kíváncsiak is. Kezdem érteni, miért hallgat egy-egy közönség, valahányszor hozzászólásra bátorítják; ha akkor hozzászólok, ütötték volna egymást az érveink, ma, legalább is remélni merem, segíteni fogják egymást.

2.

Papp Ferenc azt a pluszt, melyet a református világnézet az általános pedagógiai elvekhez hozzáad, ebben a két lényeges jegyben találta meg: „Megigazulunk ingyen, kegyelemből, hit által” és „az Ige mértéke a hitnek”. Eredendő bűnünk miatt el-

esett állapotunkból nem tudunk megszabadulni magunk erején. A gyermek sem tud, pedig a gyermek sem ártatlan, mint egyik-másik pedagógiai felfogás hirdeti. A gyermek sem nem jó, sem nem rossz, a nevelőművész kezében semleges anyag, melyből ki kell ábrázolni az imago Dei-t, ugyanennek az Istennek a szolgálatára. Az egyéni üdvözülés elvéből önként következik, hogy személyes élmény útján, a gondolkozás szabadságára neveléssel, ethikai önállóság felé kell, hogy irányuljon az általános pedagógiának is eszményi célkitűzése, a testi-lelki tökéletesítés. Éppen ezért örvend a ref. pedagógia annak, hogy az öntevékenység ma általános iskolai nevelési elv. Mai szemmel nézve a vallás és a tudomány: kettő (Kálvin még nem így gondolta ezt). A tudomány autonómiájára a szabad kutatás és a szabad vizsgálódás nevel. Erkölcsi autonómiára a hála Isten iránt és az ebből természetesen folyó önkéntes alárendelés az Ő akaratának, az igazi szabadság. Ez a fajta szabadság más, mint az egyéniség-elvűségből következő önérvényesülés. Kollégiumaink múltja, az azokból kikerült nagy református személyiségek mutatják, milyen egészen más és milyen nagyszerű elvalkító erő. Más-más parancsolat, más-más adományok kíséretében más-más feladatra választattunk el, de mindnyájan egyformán Istentől. A predestináció hitében gyökerező ez a vallástudat és felelősségtudat kell, hogy éljen növendékünkben is. Szubjektíve ez segítse, hogy talentumait erősítse és kiteljesítse. Objektíve ez képessítse, hogy a világi rend szolgálatában a hatalmat eszköznek, állását őrhelynek tekintse, munkájáért, akármi is legyen az, életével feleljen s rigorózus kötelességérzése már jó korán határt szabjon önzésének és egyénisége érvényesülési vágyának. Nincs különbség a feladatok közt, egyformán fontos és egyformán Istentől jó a megbízatás: ez a felfogás mindenkor demokratikus szellemet kölcsönöz a református iskolának és a ref. ker. nevelésnek. Ez a demokratikus, munkaközösséget teremtő és mindig fejlődésképes felfogás viszont természetesen ápolja a történelmi folytonosságot és összefüggéseket. Nálunk a nemzeti nevelés hitelveinkből folyik, igaz, hogy igazán sikeresen csak olyan milieuban, ahol intenzív vallásos nevelés van.

3.

Elmondom nyíltan, eleinte mi minden kedvetlenített ebben a nagyon logikus, nagyon elmés (ma már azt is tudom, nagyon egyéni és nagyon őszinte) felépítésű rendszerben. Először is szerfölött lehangolt, hogy mindez csak rendszer. Hogy csak rendszer és nem élet is, különböző ellenmondások mutatták. Az alaptétel szerint az ember általában elesett bűnös. Semmi sem árulja el később, hogy: tehát a nevelő is az. Sehol sincs megmondva, hogy a nevelő addig nem dolgozhatik Isten dicső-

ségére, míg maga is, személy szerint is meg nincs váltva Krisztus által s azután is, állandóan mindig: félelemmel és rettegéssel kell végbevinnie üdvösségét (még mindig az alaptétel értelmében). A ref.-keresztyén pedagógusnak nincs tehát módjában tetszés szerint anyagnak tekintenie növendékei lelkét s ott és úgy változtatnia azon, ahogy jónak látja vagy a cél megkívánja. (Még mindig az alaptétel szerint.) Vagy egy másik ellenmondás. Ha van eredendő bűn és elesettség, akkor későbbben sem szabad azt mondania a gyerekekről, hogy sem nem jó, sem nem rossz. Akkor a gyermek is egy a bűnösök közül (akik között első vagyok én). Ha a hit mértéke csakugyan az írás. És ha valóban az írás a hit mértéke, akkor nem. mérték többé számomra a még olyan értékes irodalmi érv sem, tehát az írásból bizonyítok, nem Ibsenből. (Aki egyébként nem is református, tehát még illusztrációnak is más öntésű, mint az egész előadás.)

De még úgy is baj van, ha a rendszert csak mint rendszert tekintem. Erőltetett, bár dogmatikusoknál nem szokatlan eljárás az írás valamelyik versének nagyobb jelentőséget kölcsönözni, mint a másoknak. Miért éppen egy valamelyik pali kijelentés alapelve a református keresztyén világnézetnek, miért nem egy másik? Esetleg egy vagy két vers magától Jézustól? Kegyelemből, hit által igazolunk meg — nagyon szép elv. De az is szép elv: ti vagytok a földnek savai, meg az is: arról ismernek meg titeket, hogy az én tanítványaim vagytok, ha egymást szeretitek; ez a harmadik is: a teljes írás Istentől ihletett. Egyikről sem lehetne azt állítani, hogy nem református elv. (Azt sem, hogy nem református alapelv, ha elfogadjuk, hogy van alapelv és hitrendszer és második alapelvnek fogadjuk el ezt az önmagát megsemmisítő kijelentést: az Ige mértéke a hitnek. Az Ige, a teljes írás, nem egyik vagy másik verse. Illetőleg az is, de kivétel nélkül vai amennyi.)

A harmadik elkedvetlenítő vonása az volt számomra az előadásnak, hogy a meghatározásai hiányosak. Elhiszem, hogy máskor és másutt lehet ilyet mondani a nevelőről: a művész már látja a lelket, de református keresztyén szempontból nem elég pontos az ilyen kitétel. Mert mi akkor a növendék, ha a nevelő művész? Pál apostol a közte és Timótheus közti körülbelül hasonló viszonyt mennyivel pontosabban határozta meg: Pál, Jézus Krisztus apostola a mi megtartó Istenünknek és Jézus Krisztusnak, a mi reménységünknek rendelése szerint, Timótheusnak, az én igaz fiamnak a hitben. A tanító apostol, a növendék fiú a hitben, igen, ez reláció, amely az Ige „rendszeréből” organikusán képződik. A hiányos definíciók mindig a rendszer erőtlenségére és nem eléggé életteljes-voltára mutatnak. Ugyanígy vagyok a „demokrácia” fogalmával. Való, hogy abban bennefoglaltatnak ilyen fogalmi jegyek is, mint „rang”, nagyon válaszfalainak leomlása. De a demokrácia fogalmában

más egyéb fogalmi jegyek is bennefoglaltatnak, még inkább, ha református keresztyén alapon kísértjük meg a meghatározását. Fájdalommal nélkülöztem pl. annak a kifejtését, hogy gondoskodik a XX. század megváltozott körülményei között a réf. keresztyén nevelés arról, hogy legyenek különböző társadalmi osztályból tanítványai, akik között aztán leomolhasson a válaszfal. A XVI. sz.-ban az volt nagyon demokratikus vonása a református iskoláknak, hogy utánament a szegénysorsú diákoknak és nagy nehézségek közepette behozta őket falai közé rektorral, partikulával, mendikánsnak, szuplikánsnak, kis és nagy legátusnak, sorkosztosnak, úrfi mellé szolgának, stipendistának, kit ahogy. Ma mi folyik ugyanebből az alapelvből! Az is demokrácia, ha én munkatársnak érzem magamat a diákjaim között, nem munkáltatónak vagy munkafelügyelőnek. Egyetemes papi elv, ha nem kinevezett és ex cathedra csalhatatlan, egyetemtől felkent „papja” vagyok az osztályomnak, hanem mintegy általuk erre hallgatólagos munkamegosztás alapján felkért, tudásommal praktice is ennek bizonyult primus inter pares, tudományos értelemben értendő „prédikátora”.

4.

Vehetik észre e sorok olvasói, hogy épül fel egy bizonyos rendszer ellenében egy másik rendszer, definíciókat hogy igazítanak meg más definíciók, élettapasztalatot hogy próbál elensúlyozni másfajta élettapasztalat. Meg vagyok róla győződve, hogy a Tanáregyesület előadója éppen ilyen könnyen szegezhetné az én mondanivalóm ellen a maga meggyőződését, érvek akadnának a kezeügyébe és vita közben élményei fűtenek. Akárcsak engem. Hozzátehetem még, amit mondanivalóm elején az olvasók bizonyára osak futtában, inkább értetlenül, mint lényeges elemként vettek tudomásul, hogy közben az előadóval találkozásom volt. Megismertem egy kicsivel jobban, mint eddig és minden eddigi érvem, bár valamennyit fenntartom, hatástalannak bizonyult. Rendkívül tanulságos esetként jegyzem ezt ide, végkövetkeztetéseinknek is, azt hiszem, nagy hasznára.

Találkozásunk első kellemes eredményeképpen azt könyvelhettem el, hogy az előadó úr pedagógiai rendszere független az egyéniségétől annyiban, hogy nem saját rendszerében mozog. Képzett, modern gondolkozású, melegszívű pedagógus, sőt bizonyára református keresztyén pedagógus is, de nem úgy, ahogy előadásában kifejtette. Sietek ideírni második örvendetes tapasztalatomat is, nehogy sebtiben valaki rosszhiszeműséggel vádolja őt meg ezért: ezzel szemben ez a rendszer, melyet előadásában felépített, teljesen az egyéniségéből fakadt és abszolút őszinte. Nem hiszem, éppen ezért nem hihetem, hogy akármilyen érvelésem lényeges változást idézhetne elő ezen a rendszeren.

Az én „rendszerem” az én belső világom vetülete, az ő „rendszerem” az ő belső világáé. Bizonyára lennének az olvasók vagy hallgatók között többen, akik inkább neki, mások, akik inkább nekem adnának igazat, ismét mások, akik — esetleg több csoportban — harmadik, negyedik, X-edik nézetet vallanának.

Ez nem új állítás, de számomra mindenesetre új, mert eddig másképpen szoktam vitatkozni. Most egyszerre az az megérzésem támadt, hogy életem folyásán írt minden eddigi vitatkozásom hiábavaló volt és semmiesetre sem protestáns, illetőleg az én esetemben református. Ez az élményem itt ölelkezik össze a címül írt tárggyal.

Református keresztyénnek lenni az élet minden vonalán, tehát vitatkozás és tanítás vagy nevelés közben is, ezt jelenti, ami most itt történt: az életet, a valóságot, a személyiséget, a szerteáradó és valahogyan mindig ható lelkét hirdetni a tan, a keret, az intézmény és a törvény fölött, vagy: előtt, vagy: helyett.

Számomra ma ennyi és ez a református pedagógia: a) nem lehet agyonhallgatni, beszélni kell róla, a Református Tanár-egyesületben is, a Prot. Tanügyi Szemlében is, a Prot. Szemlében, is, baráti társaságban is. b) Nem lehet dogmatikusan meghatározni, hogy micsoda vagy milyen, vitatkozni kell rajta, sőt mi több, meg kell egyezni benne. (Ez utóbbit erősen érzem. Nem azt értem ezalatt, hogy okvetlenül egy véleményen legyünk, hanem azt, hogy ne sértsék vagy gátolják, de segítsék egymást a különvéleményeink.) c) Egyáltalában nem végső cselekmény a meghatározás maga, legfeljebb tanulságos egyik formája a bizonyágtételnek. A református keresztyén pedagógiát ellenben (és elsősorban) élni kell. Az a református keresztyén pedagógia, annyi és olyan — hogy református keresztyén iskolában élők a maguk keresztyén életét református keresztyének.

5.

Hiába határozom meg én is a magam számára „elvben” a református keresztyén pedagógiát, ha nem tudom „élni”. Hiába van megírva az, hogy ne tudja a te balkezed, mit cselekszik a jobb, ha mégis tudja.

Mire jó hát akkor egy-egy ilyen eszme váltási Arra jó, hogy portrét adjunk magunkról — egymásnak. íme, adva van (és azóta van adva, mióta életjelt kaptam tőle) egy képzett és modern pedagógus, akinek igenis vannak gondolatai (s azokou keresztül látom: vágyai is vannak) arról, ami engem is foglalkoztat: reformátusnak és nevelőnek lenni. Adva vagyok számára mostantól kezdve én is, ugyanígy.

Az a református bennünk, hogy nem választ el bennünket a „dogma”, a „tan” különbözősége. Nem vitatkozom vele arról,

hogy szerintem nem jók az alapelvei. Elfogadom az. alapelveit. Mit szól hozzá, ha azt mondom, az én élettapasztalataim szerint az ő alapelveiből még sok minden egyéb következik azokon kívül, sőt túl is, amiket ő levezetett belőlük?

Az a református bennünk, hogy nem baj, ha az én élettapasztalatom ez idő szerint, vagy egyelőre, vagy mindvégig aggályosak szerinte. Még az sem baj, ha nem az elvekből folyók. Mert:

Az a református bennünk, hogy Jézus Krisztus szuverenitása nyilvánvaló mindkettőnk előtt. Nem akarjuk mindenáron mi juttatni őt diadalra, aki maga diadalmas. Az idő teljességében úgyis mindig minden megérik.

6.

A református keresztyén pedagógia nem külön probléma. De érdekesek külön vonásai, melyek nevelés közben mutatkoznak. Azonban — és ez az igazán érdekes — ezek a vonások sohasem úgy mutatkoznak, hogy református nevelő vagy református diák más elveket „valósít meg”, mint másfajta diákok, avagy nevelők. „Demokratikusnak” lenni akarni vagy „történelemtudattal” rendelkezőnek: azért nem volna „református keresztyén”, mert vagy megkötné az életet az iskolában, vagy anarchiába kergetné. Tudomásom van róla, hogy mostanában történik kísérlet a diákságnak reformátussá nevelésére. E kísérlet hatásai már is mutatkoznak. Lassankint kialakul egy érdekes diáktípus iskoláinkban, amelynek szellemi arca azonos a katolikus kongreganista diákságéval. Más oldalról láttam már szomorú végű kísérletezéseket, mikor a református keresztyén (rendesen fiatal) tanár munkatársa akart lenni tanítványainak (sajnos, hasonló próbálgatásokkal bűnbánóan a saját számlámat is kénytelen vagyok megterhelni) s a kísérlet botrányba fűlt, mert a fiatal kollégákban csak „dogma” volt ez a „tétel”, nem lélek és nem élet.

7.

Végeredményképen csak ennyit merek megállapítani: református keresztyén pedagógia annyiban lehetséges, amennyiben lehetnek és vannak pedagógusok között is református keresztyének. Ezek a pedagógusok mind relációba jutottak már Jézus Krisztussal, számukra és életükben az Ige tényezővé vált. Ez a tény egész iskolai magatartásukon meglátszik.

Íme — tökéletesen egyetértek Papp Ferencsel.

Lehetséges-e református elvű világnézeti nevelés gyakorlatban?

Voltaképpen nem történt semmi baj. Két színes, súlyos, értékes egyéniség, akiket még hozzá szegénységi, szüzességi és engedelmisségi fogadalom is köt, egyetemi katedrát kapott. Az egyiket könyvek között érte a kitüntetés, a másíknál ez a része a dolognak az Achilles sarok ugyan némileg, de még azt sem lehetne komolyan állítani, hogy tragikus mértékben.

Ha messziről néznők az esetet, még örülnünk is kellene néki. Két tudós dolgozott egy fél életen keresztül, nagy hűséggel és nem hiába. Két hatás sugarai nem szóródnak ezentúl szerte, hogy a körülöttük dermedező, átmelegíthetetlen atmoszférát fűtsék, hanem gyújtópontból, meghatározott irányban és kötött cél szolgálatára világolnak és melegítnek.

És a két férfiút tekintve, csak őket és egyebet nem látva, nem is írhatunk mást ide, mint azt, hogy hálistennek. Még így is: hálistennek derék és írástudó emberek fognak tanítani a negyedik egyetem új tanszékeín.

\ Sajnos, mégis történt valami fájdalmas, jóvátehetetlen, brutális hiba is. Ezek a tudósok nem lehettek volna egyetemi professzorok pusztán a tudásukért, sőt a tudományuk ellenére sem, ha csak tudósok és nem egyúttal római katolikusok, sőt valamelyik szerzetesrend tagjai is.

Nem állítjuk, hogy egyetemi tanári kinevezés alkalmából eddig még sohasem történt hiba. Nem mérnök azt sem ideírni, hogy soha máskor más szempont nem jött tekintetbe, vagy, ha jött, nem győzhetett, csak a tudományé. Hazugság volna olyan kijelentést is megkockáztatnunk, hogy az összes többi katedrákon az illető tudományszakok legértékesebb képviselői ülnek mindenütt.

De az eddigi tévedéseknek nincs elvi alapvetésük. Ha politika, protekció, herbertizmus, sarlatánság ülik meg ideig-óráig akár a tudományos életet, akár az állami végrehajtó hatalom fellegvárait, egyszer mégis csak eljön a tisztultabb levegő, emelkedettebb etika, a tudás kérései és a közvélemény tömegei között képződő elevenebb kapcsolat ideje és ismét minden van minden, mert a bajok nem állottak sem a tudással, sem adminisztrációjával semmiféle szerves viszonyban.

Ez a mostani eset azonban halálos kór szimptomája. Nem mai keletű, de ezúttal jutott a krízis tetőfokára. Kezddődni ott kezdődött, mikor jelszó, program, politikai és társadalmi jelző kezdett lenni a keresztyénség. Kisvártatva második fázisaként jelszová, programmá politikai és társadalmi jelzővé váltak a denominációk és konfessziók: katolikus, protestáns, evangélikus, református, zsidó. Úgy érezzük, lét és nemlét határán vonaglik a magyar szellemi élet most, amikor harmadik etappe-ként bevonuló ünnepét tartja a tudomány csarnokába a felekezeti tudományosság.

Sokan a végrehajtó hatalmat hibáztatják ezért. Mi tudjuk, hogy a végrehajtó hatalom csak a közvélemény nyomásának engedett, erre a lépésre szánván el magát. Az iskolánővéreknek skrupulusai vannak az eretnek tudósok tudományát illetőleg s ma tagadhatatlanul igen erős egy-egy ilyen kívánság rezonanciája a magyar tömegekben. Ezt honorálni kellett. Egész bizonyosan hallhatók hasonló hangok a mi oldalunkon is. Ahogy mondani szokták: a levegőben van az ilyesmi manapság.

Ne értessünk félre. A végrehajtó hatalom bölcs mérséklétéről tett tanúbizonyoságot, hogy a kinevezésekkel ilyen sokáig várt és az adott határok között a legmegnyugtatóbb megoldást kereste. A kinevezett férfiak is meg fogják a helyüket állni becsülettel. A százalékszámítás nemkülönben változatlanul folyik majd minden vonalon, nemcsak katolikus részen. Mindezekkel tisztában vagyunk.

De mindezekon túl lelkiismeretbeli kötelességünk hangsúlyozni, hogy nincs keresztyén, vagy katolikus tudomány. Zsidó, keresztyén, katolikus, református, stb. tudósok vannak és tudomány van, avagy tudománytalanság. Botorság volna azt hirdetni, hogy nincs különbség a különböző vallású tudósok tudományos felfogása vagy módszere között éppen hitvallásuk más milyensége következtében is. Van bizony, de normális körülmények között ezáltal mindig az egész magyarságnak szóló a gazdagodás.

Mi hittel hisszük, hogy a magyar géniusz hamarosan felépül mostani kórságos állapotából is. De addig nem mondhatjuk róla, hogy egészséges, míg jelenlegi elesettségünkben, pár milliés mivoltunkban, pénzünk fogytán idő és orvosság jut babusgatására egy olyan tömeghisztériának, amilyen minden tiszteletreméltó volta mellett is az iskolánővérek ellenérzése egyelőre az irodalomtudomány és pedagógia, holnap meglehet a filozófia és történelem ellen.

Lehetséges-e református nevelő elméletben?

A debreceni egyetemen kétféle tanárképzés folyik kétféle tanárképző intézetben: állami és református. Ez utóbbi pusztán meglétével azt a tényt állapítja meg, hogy van és a nem református tanároktól elütő, valami más, különleges református tanár, továbbá azt is, hogy ilyen különleges tanártípus nevelhető.

Ezzel a ténnyel szemben érdekes kérdéseket vethetünk fel gyakorlati és elvi szempontból egyaránt. Elvi szempontból p. o. meg lehet kérdezni ilyeneket: milyen módszerrel állapították meg az intézmény életrehívói a református tanártípus *fogalmi jegyeit*? Ezt azért szabad sőt kell is megkérdeznünk, mert ha

nevelői eljárással meg akarunk közelíteni valami eszményt, akkor az az eszmény nem lehet sem határozatlan, sem irracionális képzet. Aki külön intézetet követel a református tanártípus kialakításának, az legalább ennyit meg kellett, hogy gondoljon, mielőtt ezt hangosan követelte: én szerintem csak az való református gimnáziumba tanárnak, aki olyan, mint — mondjuk — Apácai Cseri János. Aki tehát nem olyan, mint — mondjuk — Czuczor Gergely. Mert... s itt egy csomó elütő tulajdonságot kellett az illetőnek észrevennie a két pedagógus jelleme között — Már pedig — ilyenformán kellett gondolatait tovább fűznie — szerintem annak, akinek ilyen tanárrá kell fejlődnie, nem szabad — mondjuk — Waldapfel Jánostól megtanulnia, hogy foglalkozzék középiskolai tanár korában Schiller Wilhelm Telijével, mert... s itt megint számos kifogásnak kellene következnie, ... hanem... itt jönne egy név, egy református germanista neve. mert... s most következnenének azok a pozitívumok, amelyek Waldapfel Jánosból hiányzanak ahhoz, hogy vezetése mellett úgy válhassék valakiből gyakorlati értelemben jó tanár, hogy egyúttal a református világnézet hirdetője is maradhasson. Ezt a gondolatláncot pedig csak akkor lehet következetesen végiggondolni, ha a református tanár ideális képe megvan bennünk és hiányzik a való életből. Meg kell állapítanunk, hogy a debreceni református tanárképző intézet felállítását komolyan is számbavehető ilyen munka nem előzte meg.

De meg lehet kérdezni más egyebet is, a nélkül, hogy az elvi alapot el kellene hagynunk. Ha ez intézet megteremtői nevelési feladatnak tekintették a tanárjelöltek reformátusságának a megóvását vagy kifejlesztését, mit tekintettek egy tanárképző intézet működésében ennek a feladatnak a kritériumaképpen? Azt-e, hogy egy ilyen külön tanárképző-intézetben református világnézetű tanárok képviselik azt a tudományukat, vagy azt a nevelői módszeres eljárást, amelyet az állami tanárképzőben másféle meggyőződésű tanár képvisel vagy képviselhet? Vagy azt gondolták a meglévő állapotnál jobbnak, ha a református világnézetű tanár hasonló gondolkozásnak között szabadabban érvényesítheti elveit, mintha vegyes hallgatósága itt-ott mégis engedményekre kényszeríti?

Megvalljuk, bennünket mind a kétféle gondolkozás súlyos aggodalommal tölt el. Első esetben minden egyes ordinárius mellé joggal állíthatna minden felekezet a jövőben egy-egy bizalmi tudóst, aki a szó télies értelmében megkorrigálná „állami” kollegáját sajátlagos felekezeti szempontjából s kérdés, hogy olyan kis felekezet, mint — mondjuk — az unitárius vagy az államilag elismert budapesti baptista egyház elvben bírná-e ezt minden időben tudományos értékelés mellett is megengedhető mértékben szellemi tőkével? Pedig bírnia kellene, hiszen ilyen berendezkedés mellett mindig a felekezeti tanárképző intézeteké

volna a döntő szó, az egyetemek tudományos értékeiből mindig csak annyi válhatna paedagógiává, amennyit a felekezeti értelmezés mindenkor megenged. Elképzелhetetlen kárt jelentene tehát, ha a kétféle tudományos felfogás színvonalkülönbsége nagyobb volna a kelleténél, mert ez a nevelés munkájának is föltétlen színvonalcsökkenését vonná maga után, tehát lassúra ugyan, de mégis katasztrófára vezetne.

Második esetben azt ismernők el, hogy a tudományos világban igenis van reservatio mentalis, vagyis a tudomány nem oszthatlan, egységes, abszolút valami, hanem kimondott és elhallgatott, kisebb-nagyobb arányban módosított, két vagy többféleképpen értelmezhető — politicum. Szóval nem azért hirdetik ma, innen másképpen, mert éppen én hirdetem és nem más hirdeti, hanem azért, mert én itt éppen így tartom oppor-tunusnak — esetleg teljesen függetlenül tudományos meggyő-ződésemtől, pusztán a körülmények kényszerének engedve. Nem kevesebbet ismertem akkor el, sőt emeltem intézménnyé, mint azt az elvet, hogy csakugyan elképzелhető, sőt jogos — mondjuk — a magyar történelemszemlélet katolikus vagy protestáns vagy atheista restaurációja. Akkor, ha véletlenül én, mint ilyen vagy amolyan világnézetű ember vagyok éppen hatalmon, jó ha egy kicsit a tudomány rovására más szempontokat is figyelembe fogok venni ezentúl egy-egy katedra betöltése esetén.

Lehetséges-e református nevelő valóságban?

Elöljáróban két elvi kijelentést szeretnék tenni. Az egyik megjegyzésem az, hogy tanár és tanító, sőt iskolamester és prédikátor között különbséget tennünk nem szabad. Csak praktikus különbség van közöttük, olyanforma természetű, mint a kertészeti vagy szőlőjdi szaktanfolyamot végzett tanítók között. Ez egészen világos, bizonyításra nem szoruló tény. Azért hangsúlyozom csupán, mert mondanivalóm elé hangsúlyozandónak vélem leszögezni, hogy mint tanító szólok, tehát belülről, nem pedig kívülről vagy éppenséggel felülről mondom, amit mondandó vagyok. A másik megszorításom annak a megint csak nyilvánvaló ténynek a megállapítása, hogy nincs közünk az intézményes tanítóképzéshez, a címben megadott témához tehát csak annyiban szólhatunk hozzá, amennyiben a tanító-nevelést önnevelésnek tekintjük, vagy egy olyan tanítói közvélemény kialakításának, mely a jövőben öntudatosabban óhajtja módosító hatását érvényesíteni az időnként felbukkanó ifjú kartársakkal szemben — testületi szellem formájában — mint eddig tette. Az én fejtegetésem éppen ennek a következtetés-sorozatnak az alapján a kérdést csupán ezek között a keretek között szeretné taglalni.

Mondjuk meg őszintén, áperthe: nagy szükség van református tanítói önnevelésre, mert tanító-nevelésünkben végzetesen hiányzott a református vonások kialakítása. Minket a múltban és a közelmúltban nem református tanítókká neveltek, hanem állami tanítókká, ha csak azt nem tekintjük speciálisan református nevelésnek, hogy református hittan-órára jártunk és ismernünk kell a református gyülekezeti vagy halottas énekeket. *Tanárainkat* sehol senki intézményesen református tanárokká nem nevelte. Túltömött és speciális pótlást már csak telítettsége miatt sem igen bíró *Tantervünk* azonos volt az állami tantervvel. *Egyházunk* maga is nagyjában vegetatív, tengő életet élt, legfeljebb az itt-ott szétszórtan még meglevő régi szellem, a XVI. századból ránkmaradt, elpusztíthatatlan református levegő hatott, de az is csak elvéve, nem intézményesen és nem tömegeket átható erővel. Első tételünk legyen a bünbánaté: *mi, úgy ahogy itt állunk, nem vagyunk jó református tanítók*, hanem valahogyan, minden áron azzá kell válnunk: egyházunk megújodása követeli ezt tőlünk egyre hangosabban, egyre határozottabban, egyre sürgetőbben.

Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy, *történelmi egyház* fiai lévén, nem kell mindent előlről kezdenünk, eligazít bennünket *tradícióink* meghalványodott fénye is a legtöbb esetben. Ilyen sokat emlegetett, de már nem eleven tradicionális erő pld. az az elv, hogy *anyaszentegyházunk iskolaépítő egyház, veteményes kertjének tekinti a tudomány kisebb-nagyobb csarnokait*. Ez éppen megfordítottja annak az áligazságnak, mely különösen közvetlenül a háború előtt kezdte hatalmába keríteni a lelkeket s amelyet egyik kartársam adandó alkalommal így szokott szavakba szegni: „szent államosítás, jöjjön el a te országod”. Egy-egy ilyen békétlen vagy vágyakozó felkiáltásnak különböző indító-okai lehetnek. Anyagi bajok, édes mindegy, dologi vagy személyi természetűek-é. A kormányzó testület esetleges balfogásai. Kilátástalan hadakozás erőszakos lelkipásztorral, korlátoltan-közömbös, esetleg rosszindulatú presbitériummal. Mindegy. Önnevelésünknek ott kell kezdődnie, hogy ilyenkor a jövőben minden egyébre gondolhatunk: presbiterképzésre, az ifjúság intenzívebb lelkigondozására, a jövődó papi generáció prófétai vonásokkal való megteljesedésére, önmagunk őszintébb megkritizálására, növekedésünkre próba alá vetetésünk idején — csak arra nem, hogy az egyház veteményes kertje ne maradjon többé „házi kezelésben”. Ellenkezőleg. Még állami alkalmazásban is úgy kell tekintenünk az iskolát, mint az eklézsia veteményes kertjét s magunkat, mint a kert kertészeit, akik alkalmazásunkat csak látszólag nyertük a V. és K.-ügyi minisztériumtól, érdemben és valóságban a Szentháromságegyörökisten küldötteinek kell éreznünk magunkat. Másik történelmi tradíciónk, amelyről már-már elfelejt-

keztünk az, hogy mi régi jogon nem „*prepák*” vagyunk, hanem *iskolamesterek*.

Közvetlen eleink akadémikus rektorok voltak, XVI-XVII. századbeli őseink papok. Hajdan a képzésünk főiskolai jellegű és fokú volt s nekünk ma is igényt kell erre tartanunk. Ma már az emlékei is torzok e kezdetben oly egészséges állapotoknak. Ma rangvita, be nem ösmert, de ténylegesen dúló torzsalkodás folyik lekipásztor és-tanító között. Ha nem önvizsgálattal és bűnbánattal közeledünk e nehéz problémához, megoldhatatlannak kell tekintenünk, amely minden újabb illetékelen érintésre egyre jobban összegubancolódik. *Rossz helyen* keressük jogaink érvényesítését, ha a papokkal szemben, vagy a tanítóképzés főiskolás jellegűvé tétele árán próbáljuk meg valorizálni régi dicsőségünk ércfedezetét, vagy éppenséggel aranyalapját. *És rossz formában*, ha jogokat és hatalmat emlegetünk kötelességek és szolgálat helyett. A papok főiskolát végzett emberek és elnökei iskolaszéknek, presbitériumnak egyaránt. Ez a rideg tény. Bizonyos foglalkozások szellemi színvonala nem emelkedett olyan arányban feljebb azóta, hogy az arratörekvőktől érettségit kívánnak, mint amennyit a középiskola színvonala süllyedt azáltal, hogy nemcsak a tudományegyetem fakultásaira készít elő. Ezt mutatja a tapasztalás, önnevelésünknek ön- és céltudatos, rendszeres és módszeres *önműveléssé* kell válnia, ha azt akarjuk, hogy testületünk belső értékben, végzett munkája fajsúlyában és társadalmi megbecsülésben a hajdani iskolamesterek tekintélyét visszaszerezze. Majd ha egy-két generáció kimosakodott a tudatlanság, félműveltség, szellemi alacsony abbrendűség gyanújának még a látszatából is, ha egy valóságban és nemcsak kivételeiből élő tiszteletreméltó tanítói gárda lehetetlenné teszi utánpótlása számára a bizonyos színvonalon alulmaradást, a hivatalos apparátus is ráeszmél majd, hogy a mi brancsunkban emelkedett az életstandard és igazodik hozzá.

Erre nagyon könnyen lehet az a felelet, hogy „éhes hassal nem lehet himnuszt énekelni”. Ez azonban helytelen kiindulási alap, mert — lehet. Valószínű, hogy a történelmi materializmus ezt nem hiszi, de viszont sokan éneklük üres hassal a Himnuszt, sőt még az is vitatható tétel, hogy nagyon tele gyomorral nem esik-e neheze az embernek az éneklés. Ne feledjük, hogy tradícióink között éppen a legmagasztosabb — hasonló problémára utal, még pedig pozitív irányú megoldásról téve hatalmas tanúbizonyságot. Talán bizony csak nem felejtettük el, hogy *gályarabok késő ivadékai vagyunk*. A tőlük hozzánkig képzelhető irányvonalat Isten iránti mélységes hálával fogadjuk úgy, mint a kereszthez vezető egyenes út segédvonalát. Nem a mindenáron való szenvedniakarás beteg idegességével hirdetik, de adandó esetben szükségesnek, elkerülne-

tétlennek és mindenképpen kötelezőnek mondják a *mártírium elvét*. Aki református tanítónak akar nőni, el lehet rá készülve, hogy kisebbségben marad és úgy kell majd megharcolnia nemes harcát. A keresztyén kisebbségi harcmódor pedig nem azonos a többi kisebbségek harcmódorával. Nem sötétben bujkáló, sejtrendszerű, orgyilokkal operáló puccs. Nem sztrájk, sőt még csak nem is passzív rezisztencia. Igaz, hogy nem is ájult vagy egykedvű beletörődés a változhatatlanba. Fenntartja igényeit az élet telijére, de nem hajlandó egy tál lencsét az élet telijének fejében elfogadni s atyai örökségét odaadni ellenértékül érte.

Mai református kritikai közvéleményünket bizonyos peszsimizmus jellemzi. Szerintem nem egészen indokolt mértékben. Sokszor egyenesen az az érzésem, pusztán azért, hogy az az önáltató látszata legyen a dolognak: Eddig nem volt semmi, most kezdődött az ébredés. Pedig a leányzó, református anyaszentegyházunk élete, soha egy pillanatra sem halt meg, legfeljebb elalélt. Nézzünk körül a tradíciók imént gyűjtött három fáklafényénél, megláthatjuk, hogy élet, élet, élet folyik mindenütt. A felébredés nagy történelmi pillanata talán a mostani decenniumra esik, de a felszökkenés s a félig ébrenlét hosszabb időszaka jóval régebbi keletű.

Ne azt nézzük, hány reformátusnak elkönyvelt tanító merült el anyagi nehézségek között, hányan oldották meg a faluk és képezdek szellemi színvonalkülönbséget úgy, hogy egyszerűen hozzázülltek az alacsonyabbikhoz, hány „református” táblájú vagy feliratú iskolának semmi köze ehhez a névhez többek között már csak azért sem, mert sematikus és megkövült állapot tartja őket halott mozdulatlanságban. Igen, ezek mind így vannak, de ne feledjük, hogy a keresztyén időszámítás nem Nagy Constantinnal kezdődik, hanem olyan eszten-dőkkel, amikor sokkal könnyebben lehetett a pogányság és zsidóság jeleit észrevenni és összegyűjteni, mint a keresztyénségét. És úgy-e mégsem a *több* lenne abból a korból sem a *jellemzőbb*.

A református tanító önnevelésének ideje is eljött, bármily szórványosak is az áruló jelei. Ne azt nézzük, hány letört és megalkuvó — minden szánalomra érdemes — társunk gyümölcs-telen élete hirdeti, hogy itt most élet-halálra menő közelharc folyik. Azt vegyük észre, hány *mártírsors* virágozott ki mostanában a mi szűkebb világunkban mégis. Férfiak és nők, csöndes megadással, áldott béketűréssel dolgoztak és dolgoznak a legnehezebb időkben koldussorban, túrva a konjunktúrázó társadalmi osztályok sokszor nem is néma lenézését (köztük a faluét is) és nem adva oda ifjúságuk erejét és idejét *más*, rabszolgamunkára mégsem. Élő tiltakozás minden egyes ilyen élet az anyag, a ma, a hatalom zsarnoksága ellen.

Talán kissé merész gondolattársítás, mikor a *fegyelem* megtestesüléseit látom és tisztetem bennük. De, akik tanúi vol-

tak a tizennyolcas front meglazulásának, tudhatják, hogy a forradalom ott kezdődött, mikor katonáink megunták a mártíromságot: a rossz koszt, papírbakancs és vérpazarló vezetés mártíromságát. Nem a fogalmi meghatározás újszerűsége csábított engem most ennek a kijelentésére, hanem a mártírfegyelem hangsúlyozásának kényszerűsége evangéliumi tanítók társaságában. Én a tanítómártírok között azokat csodálom legtestvéribb szívvel, akik az evangélium miatt megnemértő felettes hatáságaikkal kényszerültek hadakozásba — *és alázatosak tudtak maradni*. Tudom én, hogy nagy kísértés látni, hogy erőtlenedik, hogy esik szét, forgácsolódik, fogy az anyaszentegyház, látni és nem segíthetni rajta, de azt is tudom, hogy még nagyobb kísértés maga mat Isten egyetlen eszközeként képzelnem el. Tudom én, hogy meg van írva, tegyetek tanítványokká minden népeket. De az is meg van írva, hogy minden lélek engedelmeskedjék a felső hatalmasságoknak. Tudom én, hogy Jézus Krisztusért harminc éves korában hiába izengettek az atyafiai. De azt is tudom, hogy tizenkét éves korában engedelmesen elméne velők és itt kényes kérdés mindnyájunk számára, hogy a keresztt útján hány esztendősknek érezzük magunkat. Egy bizonyos. Az *egyház jegyelem* kérdésében egyformán fenyeget bennünket az epizkopalizmus és a szektáskodás, de nekünk most csak az utóbbi fájjon, mert mi nem vagyunk felettes hatáság. A lelkész vagy a presbitérium nem végső fórumok, intézkedéseik ellen egyformán helyezkedhetünk az „egymérföld. helyett kettő”, vagy a „van közöttünk bölcs ember, aki igazságot tehet” álláspontjára, sőt megelégedhetünk egyelőre azzal, ha a hivatalos egyház (presbitériumtól konventig) nem akarja, nem helyesli, nem engedi, csak túri a munkánk, de az egyházon kívül, az egyház ellenére dolgozni: szektáskodás. (Ahhoz is jogunk van persze, de akkor már nem vagyunk református tanítók.)

A mártír tanítók mellett nő az iskolamester tanítók száma is. Tanfolyamon, konferencián, utazások, olvasás, rádió és egyéb barátsága útján folytonosan művelik magukat. De nem ez a legjellemzőbb vonásuk, hiszen a régi iskolamestereknek sem ez volt egyedül. Ők az iskolájukat egyre tisztuló látásaik alapján *pártikulának* tekintik. Nagykövetei a kollégium-jelentette kultúrának, helyesebben mondva konzuljai, ügyvivői; ágensei, sőt vigécei, ha úgy szükséges. A beiskolázás szívük ügye, a tehetségért térdig kopik a lábuk, míg felsőbb iskolába jut, de oda jut, leventeoktatók, iskolán kívüli népművelők, küzdenek az analfabétizmus ellen. Hol fásítanak, hol énekkart verbuválnak össze, hol műkedvelő előadást tanítanak be hetekig tartó esti munka fáradtsága árán, hol csak egy új kottát tanulnak be maguk délutánonkint az orgonán (a maguk kevesen borra valózva a harangozót a külön fujtatásért), de mindig, mindenütt egyazon lélekkel égnék, lobognak, hamvadnak el a több, a szebb,

az igazabb, a jobb szolgálatában. Nem igaz, hogy stréberségből, muszájból, szereplési viszketegből csinálják és nem igaz az sem, hogy kevesen vannak.

Utoljára hagytam az *iskolaépítő tanító lélek megmutatását*, ők vannak, de mindig is ők voltak legkevesebben, Isten különös kegyelmének kiválasztottal. Ők nem mártírok, nem doktorok, hanem próféták. Az iskolát az egyház veteményes kertjének tekintik és úgy művelik. Nem *csak* hadakoznak benne az egyedüllét hősiebátorságával. Nem *csak* tanítanak benne, gyűjtogatván a sötétségben a tudás világító mécseit saját égő lelkük fáklájának a lángja mellett. Plántálnak, gyomlálnak, öntöznek Isten kertjében: egyháztagokat, presbitereket nevelnek, jó vitézeket Jézus Krisztusnak. Néha még önkéntelen a törekvésük, leventeórán, ismeretterjesztő előadás közben, bent az iskolában, kint az utcán meg-megállva valakivel egyszóra, végzik csöndben, szerényen kertészkedő munkájukat. Máshol vasárnapi iskolában tanítanak, bibliakört vezetnek, ifjúsági munkák édes terhéből veszik ki a részüket derekasan.

Nem a munkájuk módszere vagy formája a különös ismertető jelük. Az életük az. Imádságos, bibliás élet. Krisztus keresztségéhez borult, néki szentelt élet. A Bárány vére által megváltott élet.

A református tanító önnevelő útja a mártírsors szoros kapuján és az iskolamester keskeny útján vezet a kereszt felé, de csak az egyház veteményes kertjének a kertészében juthat célba, pihenhet meg először és igazán. De minden útonjáró tudja, érzi és hálás érte, hogy egyszer csak megállapodik a csillog előtte, hívogató nyugodt fényével jelentve a megérkezést.

Lehetséges-e református növendék elméletben?

— *Szalonnás János: A református ifjú.* —

Ki az igazi református? — teszi fel a könyv mindjárt az elején a kérdést s azonnal meg is felel rá: aki Isten munkatársának érzi magát, bibliaolvasó ember, imádkozó életet él és dolgozik önmaga és a világ megszenteléséért. Engedjen meg e könyv nagy tiszteletű írója, de ez nagyon pontatlan felelet. Hiányzik belőle Isten szuverenitásának református elgondolása, az eleveelrendelés, Jézus Krisztus közbenjárásának, egyszer való tökéletes áldozatának váltságszerző ereje, a Szentlélek munkájának bűnbánatra és alázatosságra készítő elképzeltetése, az egyéni felelősség, szabad vizsgálódás, egyetemes papság, hogy csak a fontosabbakat említsem. De hogyha nem akart a szerző teljes és kielégítő feleletet adni, akkor még mindig adés maradt, legalább a soli Deo gloria elvének és a Biblia inspiráció-

jának, Isten általános és különös kegyelmének olyan alaphangszerű megzendítésével, amely a könyv utolsó lapjáig elkíserte volna az olvasót s az apró ételszabályok, praktikus tanácsok begyreszedése közben minduntalan elhessegette volna tőle a cselekedetek üdvszerző erejének kísértő gondolatát, amelybe e nélkül minden okvetlen bele kell, hogy essék. Egyrészt azt fogja hinni, hogy a keresztyén életgesztusok kívülről-befelé elsajátíthatók, másrészt azt fogja képzelni, hogy az így elsajátított gesztusok szorgalmas gyakorlása megcsinált keresztyénné, tizenhárompróbás üdvözültté teszik a törekvő fiatalembereket. Erre különben már maga a cím is csábít. A református ifjú nem olyan, mint a nemreformátus. Különb nála. S a járatlan, naiv fiatalemberben halvány gyanakvás kezd ébredezni, hogy a katolikus ifjú nem él imádkozó életet, az evangélikus ifjú nem olvassa a Bibliát, a baptista ifjú nem dolgozik sajátmaga és a világ megszenteléséért, a methodista ifjú nem érzi magát Isten munkatársának...

Van aztán egy még nagyobb baja ennek a bevezetésnek. Úgy ad programot, hogy később homlokegyenest ellenkezőképpen jár el. A református keresztyénség... írja a 23. lapon ... „nem gyámkodik feletted, nem avatkozik bele erőszakosan a mindennapi életedbe, hanem eledbe adja az igazi élet mértékét, hogy a szerint alakítsd a magadét”. Csakugyan ezt kellene megmutatnia az elegáns élet vágyától mindenféle illemszabály és divatkódex rabságában vergődő református ifjaknak, hogy nem ezek az igazi élet valódi mértékei. E helyett a szerző jobb úgyszólván méltó buzgalmában olyan erőszakosan beleavatkozik olvasói mindennapi életébe, hogy még a kés-villa-kezelésének s a könyv nélküli lecke-megtanulásának az intimitásaiban is kéretlenül vállalja kétségeik vagy tájékozatlanságaik fölött a gyám-
apaságot.

Azt is bajnak tartom, hogy miután eredeti programjától eltért az író, kénytelen volt lesiklani a bibliai alapról is. Pedig ezen szeretne megmaradni, láthatólag mutatják ezt a rendszertelenül, de néha mégis egészen fölösleges bőséggel alkalmazott bibliai citátumok. A 75-76. lap majdnem oldalas citátuma egyenesen érthetetlen egy olyan könyvben, ahol p. o. a 114. laptól a 132-ig egyetlen bibliai idézet sincs. Holott az lett volna újszerű, egyenesen szenzációs feladata: a református ifjú életének minden vonatkozását teljes aprólékos-sággal kimutatni a Bibliához s bebizonyítani, hogy minden más megoldási kísérletezés naivitás, a teljes és a világ szemében is modern, tökéletes megoldás pedig maradék nélkül ott van a Bibliában s annak nyomán a református életforma gesztusaiban.

A református ifjú: gyermek, pubertáló és adolescens, diák, iparos, kereskedő, földműves, város-, falu- és tanyalako, tanult vagy tanulatlan szülők gyermeke: hogy vállalkozhat-

nék egy ember a lelki gondozására?! ... Szalonnás János ezek közül csak egy csoportot vállalhat úgy, ahogy: a pesti nem gimnazista középiskolás pubertáló kispolgári fiúkat. Egész gondolkozása pesti, belvárosi szabó jut eszébe, vagy körüti kirakat, a parasztokat lenézi, gúnyal beszél az istállóról, vagy a szilashalmi ködmön-körről. Óvatossága bizonytalan emlékképpé vált benne, nem módszeres, idézni nem tud, gimnazisták megmosolyognak, de polgáristáknak és kereskedelmistáknak tetszenék a nagy tarkaság s nem vennék észre a meghatározások bizonytalan, szétfolyó karakterét, az adatok másod-, sőt ötödkézből származó voltát, a gondolatmenet ziláltságát, kapkodását, egyszóval sok-sok áruló jelét annak, hogy az író nem ura az anyagának. Viszont a pubertás korában leledzők nem követelik a nagyvonalúságot, a szintézis emelkedett nézőpontját és szigorú zártságát, ellenben hálásak az akármilyen, de gyorsan jött megoldásokért és az analitikus elme sokszor zavaros, zsákutcába tévedő, de mindig érdekes kirándulásaiért mindig új tájakra. És végül: nagyszerű ajándék, végre egy „bácsi”, aki az ő nyelvükön beszél, pesti jassznyelven, gyermek-zsargonban, burkolt „izé”-vel dolgozva ott, ahol a megfelelő fogalomnév hirtelenében hiányzik, pubertáló gondolatkötéssel: gondtalanul csapongva a gazdag világban s szuverén megvetéssel a logika szabályait illetőleg.

Néhány példa nem fog ártani. A „dolog” — németül Ding — izé, több mint százszor fordul elő a könyvben, sokszor komikus halmozásban is. P. o. a 105. lapon egyetlen bekezdésben: De egy *dolgot* engedjete meg. Bizonyosan előfordul, hogy egyes *dologról* szüleitek másképp gondolkodnak, mint ti szüleitek... már a saját bőrükön (!) próbálták ki azokat a *dolgokat*... egészen más *dolog*... Más *dolog*... és egészen más *dolog*... Vagy az ilyen fogalmazásbeli gondatlanság, mint: Ha így végigtanultunk egy leckét, olvassuk át még egyszer és mond (!) fel magadnak. Ugyanott feljebb: Magyar szöveget a legeredményesebben, ha előbb a megtanulni valót figyelmesen átolvasod (126. 1.). Erre, aki meg nem szokja, — hacsak nem beteg, — egyáltalán nincs szüksége (225. 1.). És még panaszkozik: Sok szó fér az újságok stílusához is. Bizony, a legtöbb esetben ezen is meglátszik a sietés (204. 1.).

Ilyen következetlenség különben ez is: Még kevésbé szabad — írja — társaságban az ú. n. jassz- vagy diáknyelvet használni (178. 1.). S úgyszólván egész könyve ebben a dialektusban van írva: szekatúra (186.), koszosok, vacak szalámi (192.), milyen ronda... nagyon rondák, vagy nagyon hülyék. Nekem már... a könyökömön jön ki az Este hétkor és tisztelt családtagjai (209.). Gyerekek ... akiknek a nadrágjukat még hátul kell begombolni... ha azért csinálnád, kár a gőzért (212.), ne lo-csoj már annyit... úgyis majd szétszakad a fejem (227.),

ilyenkor ki szokták vágni igazolásul a nagy tromfot (46.), ne ígérj semmit biztosra (80.), az ember nem ökör, ami (!) minden lucernának neki szalad, ha éhes (83.). (Ez utóbbi ízléses kitételt a nemi kérdés taglalásánál tartja jónak szerzőnk használni, melynek egyébként is elég „huszárosán” szalad neki.) Micsoda lapulás szokott lenni, ha egy ilyen... bűn kiderül (81. 1.).

Naivításoktól sem ment a könyv. Ma már kissé komikusan hangzik az ilyen példa: tegyük fel, hogy egy nagy óceánjáró gőzösre ültél s két nap múlva vallja be a kormányos, hogy nem tud kormányozni (30.). Vagy az univerzum nagyságát szemléltető Regélő bácsi naptára-féle adatok (31.). Vagy a diákpanaszkodások (33.). Galvani csak egyszerűen „egy olasz”, aki felfedezte a villamosságot (33-34.). A sok idegen idézet is gyanús, némelyik nincs is lefordítva. A francia helyesírással nincs tisztában az író, igaz, hogy a magyarral sem. A baktérium és bacillus közti különbséget nem ismeri szerzőnk, a Halotti Beszédet — elég szükségtelenül — régi hangzásában írja át, de rosszul s ami még öregebb hiba, következetlenül. Napóleon, aki a maga és nem Isten kegyelméből koronáztatta magát császárrá, „úgy szerepel, mint istenfélő, jó keresztyén. Amit a jelenlegi filozófiáról ír a végén, az olyan naiv, hogy már nem is haragszik az ember érte. Filozófiai iskolák, világnézetek, tantételek és etikai irányok összezavarása ez a fejezet; a tanácsadó maga szorulna rá elsősorban tanácsra ezen a területen.

Nagyobb hiba az, hogy az olvasó a végén sem tudja, kiknek íródott a könyv. Van benne szó műhelyről, üzletről, gyárról, földről, tehát látszólag diáknak, inasnak, segédnek, béreslegénynek egyaránt szól. Ez azonban csak látszat. A szerző — mint már említettük — egyenesen megveti a falut, nemhogy ifjúságának lelki gondozását szíven viselné. Nem is ért hozzájuk s az iparos- és kereskedőinasokhoz sem. A tárgyalt kérdések és tárgyalásmódjuk is azt mutatják, hogy szerzőnknek Önkéntelenül mindig csak diáitfiuk voltak lelki szeme előtt, miközben írt. Minek a mesterlegénynek tudni, hogy beszéljen az ember méltóságos urak szalonjában, mire jó a falusi parasztlegéynek a névjegy s azt tudni, mit írjon rá franciául, ha nyolc napon belül (!) visszaadja a körorvoséknak a vizitet. S mire jó az a sok idegen idézet és idegen szó a Máv. gépgyári tanoncnak, amitől a könyv csak úgy hemzseg.

Írónk pedagógusnak is elég szerencsétlenkezű. Ad is tanácsokat, meg nem is. Elolvasásra ajánlja p. o. Kuyper, Hasti és Makkay könyvét, de aztán megelégszik ilyen általánossággal: „Ezenkívül azokat a munkákat, amelyek egyházunk történetével foglalkoznak.” De hát melyek azok? Néhány sorral lejjebb: Ezenkívül legalább nagy vonásokban ismerni kell még a világirodalmat és a világtörténelmeket is, mert csak így nyerünk alapos látókört. Ez még diákolvasóknak is sovány tanács.

Azt sem tartjuk túlságosan szerenesés módszernek, hogy a magyar nótára egy trágár szövegű kuplé, meg egy pesti „népdal” teljes terjedelmében való közlése útján s három más kuplének az emlegetése mellett akarja megtanítani tájékozatlan olvasóit.

Nyelvtanulásra, könyv nélkül való tanulásra adott tanácsai egyenesen mosolygerjesztők. Hol jár már ezektől a „fel-fogásoktól” a mai pedagógia. „Idegen szöveget... csak akkor kezdj tanulni, amikor azzal teljesen tisztában vagy... Akkor aztán tanuld meg az első mondatot, majd a másodikat, aztán a kettőt, utána a harmadik mondatot s most mind a hármat együtt és így tovább, míg az egész szöveget nem tudod”. „A verset, amit meg kell tanulni, legalább kétszer olvassuk át értelmesen úgy, hogy ne a verssorokat és a versszakokat nézzük, hanem az írásjeleket. Azután pedig ritmikusan tanuljuk meg ... mert így könnyebben megmarad a fejedben. Olyan verset pedig, amely már meg van emésztve, legkönnyebb énekelve megtanulni.” (125-126. lap.)

Arról a merényletről végül, amelyet a nemi kérdés illetéktelen, hozzá nem értő kezekkel való fessegetésével mérgezett írónk a magyar református ifjúság életén, egész külön cikkben érdemes volna beszélni, olyan tanulságos és veszedelmes is egyben. Inkább semmit, mint így!

Pedig a könyvet megjelenése előtt átnézte és átjavította valaki. Igaz, hogy nem egész figyelmesen. Mert csak úgy magyarázható, hogy a XIX. fejezet végére javításképpen bele van írva egy szakasznyi rész a sáfárságról, tehát arról a tárgyról, amelyről aztán, nyomban az egész XX. fejezet szól.

Ha ilyen a magyar református ifjú, akkor ötven év múlva hírmondónak sem hagynak belőle azok a katolikus ifjak, akiket a Tóth Tihamér könyvei, a Zászlónk és a Regnum Marianum lelkes, bölcs atyái mintegy negyven év óta féltő gonddal, nagy hozzáértéssel, Isten előtti felelősséggel és szép egyetértéssel nevelgetnek.

Lehetséges-e református növendék valóságban?

1.

Középiskolai vallástanárokhoz körlevelek mentek szét azzal a kéréssel, hogy a különböző kérdések alapján számoljanak be a most érettségizett diákok lelkivilága felől szerzett benyomásaikról: Milyen aggasztó és milyen reménykeltő jelenségeket tapasztaltak?

A fényképészek kirakataiban, a nagy tablókön minden diák fekete ruhát és ünnepélyes arcot visel és minden diák ter-

mészetellenes. Közöttük tartani seregszemlét csalókan ütne ki. De ki fesse meg számunkra őszinte fotográfiájukat, retusálás nélkül és semmiféleképpen sem képzeletből? Az írók önkénytelenül sematizálnak, a szülők látóköre természetesen szűk és elfogult, a tanároké egyoldalú és nagyon is részleges, a többi felnőtt akaratlanul is emlékein keresztül és tudva-tudatlan önmagáról beszélne, ha egyáltalában szóra hozható. Pedig a probléma izgató és életbevágó.

Néhány vallásánár Isten előtti felelősséggel papírravetett vallomását hasonlítgatom össze a magam cserkészvezetői és tanári tapasztalatával és úgy érzem: megvan a keresett kép. A vallásánár iskolában szerzett benyomásai és ítélete egyetemesebb, mint akármilyen más szaktanáré és iskolaibb a legszemfülesebb cserkészvezető mégis csak iskolán, vagy legalább is óránkívül szerzett megfigyelésénél is. Ami hiányzik belőle, vagy kiegészítésre, esetleg módosításra szorul, azt a cserkészparancsnok-szaktanár szeme látja hozzá és ez egyelőre megnyugtató módon elég.

2.

A vallásánárok által festett kép valósággal Rembrandt-hatású, sötét alaptónusú, fényel és árnyékkal kifejező remek. Sajnos, abban is osztozik nagy mestere mintáival, hogy sokkal több rajta az árnyék, mint a fény. A cserkészparancsnok — néhány derűs vonás birtokában — szeretné ezt az összhatást némiképpen enyhíteni, de nem teheti jó lélekkel, mert maga is tudja, hogy a kegyetlen hűségű portré sokkal hívebb, mint amilyen kegyetlen. Hiszen, amennyiben egyáltalában kegyetlen, hát a sebészorvosok fényes kése is az. Nem lehet mást tennünk, egyetlen enyhítésül a fénysugarakat hagyjuk utoljára.

Fekete háttérül vigasztalanul komorlik a mostanában „érett” magyar diák arcéle mögé szinte egybehangzóan, kivételt alig-alig ismerve: az atyáknak álnoksága. Nagyon gyarló valakinek tartják lelki vezetőik a mai felsőbbosztályos diákokat, de egy sincs a szigorú bírált között, aki gyarlóságait egyenesen az ő számlájukra írná. A példa hiányzik, panaszolják többen. Részletezik is ezt az alapvető hibát. Először is hozzátesszik, hogy csak a pozitív példa hiányzik, negatív van bőven s hatásuk az eredményről olvasható le szomorú bizonyossággal. „Amit az iskola épít, lerombolja a szülői ház.” Ahol a kegyelmes Isten megkímélte a gödölyét attól, hogy anyja tejében föjjön meg, ott a társadalom, az utca, a mindennapi élet végzi el a pusztító, lélekgyilkos munkát. Elégge meg nem hálálható tisztánlátással és hamut szórva bűnös fejére, maga az iskola is bevallja bűneit ezen a téren egyik vallásánár testvérünk szigorú önkritikáján keresztül. „A gyermekek nem élnek öntudatos lelki életet, de mégis úgy mutatják, mintha élnének. Másolják tanáraikat és szüleiket a farizeizmusban. Mert a tanár

a legnagyobb farizeus s az iskola egyenesen farizeizmusra nevel.” Egy másik, kevésbé súlyos, de éppen azért talán nagyobb visszhangra számító ítélet szerint „a diák és a tanár viszonya hideg, sőt rideg, egyáltalában nem atyai, szerető viszony többé s ez az őszinteség rovására van így”.

Más szempont, de még mindig az öregek hibáit hangoztatja az, amely szerint „a mai anyagi gondokkal szinte az elmerülésig küzdő életben lassankint megszűnt minden munkaideál”. Ugyancsak egy másik vélemény szerint a társadalmi osztályok egymás ellen való agyarkodása az iskolában is érezteti káros hatását. Egy másik csoportban részletesen tárgyalandó szempont a faji és felekezeti kérdés kényszerképzetével egészíti még ki a társadalmi bomlás fenti képét és züllesztő hatását ifjaink most alakuló világnézetében.

Nem csodálkozhatunk, ha magának az arcképnek legjellegzetesebb vonása az őszinte, abszolút tudatlanság. Tudatlan, műveletlen, főképpen pedig gyámoltalan a szellemi élet terén a most érettségizett magyar diák: ebben minden vallástanár véleménye kivétel nélkül megegyezik. Legfeljebb az indokolás különböző, bár a finom megfigyelések a rendszerező szem számára könnyen elárulják közös lelki gyökerüket. Már maga a környezet, a 20. század magyar szellemi légkörének imént megmutatott „genius loci”-ja eléggé magyarázza a tanulási kedv általános lelohadását — véli az egyik hozzászóló. A másik a gyakorlati étellel szemben mutatkozó nagy járatlanságot emlegeti a tudatlanság egyik legjellemzőbb faktorául s miután bővebben nem indokol, nyilvánvalóképpen abban látja a diákság közönyének legfőbb okát, hogy nehéz így tanulni: azt se tudva, mi végre, látszólag, sőt esetleg valóban is — semmi hasznára.

Van azután olyan hozzászólás is, amely kimerítően részletes és pontos kórtünetet, utána pedig helyes diagnózist ad. Röviden így szól ez a diagnózis: ifjúságunk legnagyobb betegsége az, hogy nem él öntudatos lelki életet. A kórtünetet viszont elmondja, hogy jutott ez a szerencsétlen fiatalság a lelki agónia e súlyos fokáig. Az egyoldalú szellemi élet (jól értsük meg, a túltengő értelmi munkáról van szó!) irreálissá tette lelki életét s ezzel együtt Istenhez való viszonyát is. Ma már csak korcs fantáziáján keresztül él, ha él. valamelyes lelki életet. Ezért farizeuskodik, mert élményei hiányoznak, fantáziaképei pedig éppúgy vannak és éppolyan egészségtelenek, mint minden egyéb téren. A túltengő fantázia olvasmányait is ebben az irányban válogattatja vele: a mese érdeklí és a kaland. Nemzeti életének tartalma is konszolidált fantazma. (A vallástanár itt a „buta zsidót legyőző vitéz magyar” fantazmáját hozza fel példának, a cserkészparancsnok ennek sajnosán szomorú párjával iktathatja még ide az álirredenta egyre népszerűbb fantazmáját: „egyet sodor a magyar baka bajuszán s cseh, szerb le-

szalad a föld hátáról ijedtében”). A hazafias és vallásos jelszó-kongatás veszedelmes voltát egyébként több hozzászóló észrevette és megbélyegzi, mint egyik legfőbb kórokozót.

Ez a milieurajz és ez a lélekrajz magától értetődően eleve adja a következményeket. Ilyen lélek ilyen környezetben nem igen viselkedhet nagy reményekre jogosító módon. Bebörtönzött lélek, tehát béna, tehát amit tud, nem igazi tudomány, amiben gyönyörködik, nem tiszta öröm. Röpte nincs, tehát eszményei sincsenek, tehát célkitűzése sincs. Ha van, az nem emelkedik magasabbra a mindennapi kenyér gondjainál. Erőtelen, tehát szereti a dolog könnyebb végét fogni, tehát már az iskolapadban a protekció számára tanul s nem a tudás a célja, hanem a legalább elégségesrendű végbizonyítvány. Beteg a lelke, tehát gyenge és petyhüdt, érthető, ha megelégszik látszat-élettel, ha hanyag, pesszimista és cinikus: nincs neki miből és hogyan különbnek lennie. Egészen természetszerű, hogy minden érdeklődése a fizikai élet felé fordul, de aztán ne csodálkozunk, ha második lépésként csak a sport hősei érdeklők, saját fizikai élete pedig kísértésekbe sodorja és sok esetben el is zülleszt.

Akit a jövő nem foglalkoztat, azt a múlt sem érdekli s aki a munkafegyelmet nem szerette meg, az a nyűgnek még a látszatát is ki fogja irtani életéből apródonként. Csudálatos kettősség, de teljesen megmagyarázható: a rabszolgalelkek előtt nincs tekintély. Itt is egyformán panaszos a közvélemény hangja: modortalansággal, tiszteletlenséggel, a múlt és tiszteletreméltó intézmények gúnyos lenézésével vádolják az életbelépő diákságot. Legkétségbeesettebb talán az a panasz, amely a segítő kezek durva félrelökéséről szól: „hasztalan ajánljuk figyelmükbe a keresztyén szórakozások, összejövetelek, egyesületek áldott alkalmait, hallani sem akarnak róla”. Nemcsak rosszak, züllöttek, hanem egyenesen azok is akarnak maradni...

3.

Ideje, hogy egy pár meleg és fényes sugár is érje ezt a sötét képet. Sajnos, alig van néhány belőlük, azok is sápadtak, erőtlenek, néhány hóvirágot ha képesek a hó alól előcsalogatni és életrecsókolni.

Szomorúan érdekes közös tulajdonságuk ezeknek a sugárkáknak, hogy nyelvi kifejezésüket igen sok esetben a conditionalis mód és feltételes mellékmondat eleve meggyöngíti. Hipotézis jellegűek: „Olyan fiatalok még, hogy nem lehetnek egészen megromolva; még bizonyosan lehetne rajtuk segíteni”. „Nemzeti bajaink lassankint bizonyára ébresztgetik bennük a szebb jövő utáni vágyat.” „Némi kis tradíciészertet az a pozitív pont, melyet kiindulásul lehetne venni.” Ezek a feltevések

meglehetősen lehangolóak, mert semmi bizonyosat nem adnak s jellemzően hallgatnak is a „hogyan” kérdéséről.

Az ép testben ép lélek törvénye talán visszafordítja majd őket a lejtőn... — állapítja meg rezignáltán, szinte egyetlen mentőgondolatképpen egyik vélemény, de ezt a következtetést is az ifjúság sportszeretetének igen ingatag premisszájára építi. Nagyon ingatag ez az alap, mert a mérkőzések nézőinek és a sportlapok olvasóinak igen tekintélyes hányada nem sportol, csak asszisztál néhány professzionista sportolónak. Nem szólva arról, hogy sem Pál apostol, sem Kálvin János példája nem igazolja a sokat emlegetett, eredeti értelmétől megfosztott csonka idézetet: *mens sana in corpore sano*.

Már több pozitívumról tudnak azok, akik szerint az ifjúságban egyre nagyobb a vágy egy szebb és jobb élet felé. A probléma-tudata is mélyült a háború óta tizennyolcéves diákjainknak. (Nem utalnak rá, de bizonyosan észrevették vallás-tanár testvéreink is a cserkésztsízt örvendező észrevételét: a konferenciázó kedv és a cserkészmegbeszélések terjedő divatja is erre mutat.) A középiskolából főiskolára kerülő fiatalság egyre követelőbben, egyre égőbb vággyal kéri, hogy törődjenek vele azután is. A „self made man”, a senkiből valakivé emelkedett, önmagát eltartó diák másnál mindenkinél jobban imponál diáktársainak.

És végül, mint legnagyobb, talán egyetlen záloga a jövőnek, feltűnik a jövőző horizontján „néhány kivétel: komoly bibliaforgató, imádkozó diákok”.

De hogy valaki hamis következtetést ne vonjon le ezekből az adatokból, meg kell vallanunk, hogy csak egyetlen olyan hozzászólás érkezett be, amelyben több a pozitív reménység, mint a negatív helyzetrajz. Ellenben három nagyon alapos, szívvvel íródott olyan vélemény szomorú birtokosai vagyunk, amelyben a pozitív tények felsorolására hagyott hely üresen maradt. Sőt az egyikre rezignáló kérdőjelet is rajzolt egy nagyon finom, nagyon szerető, de nagyon reménytelen kéz... (Bizonyára imára kulcsolódott össze nyomban azután, hogy azt a kérdőjelet odaírta.)

4.

A cserkésztsízt-tanárnak nagyon kevés hozzátennivalója van a vallás-tanárok-rajzolta képhez. Legfeljebb bekeretezi, nem is igen van egyébre sem joga, sem megbízatása.

Mint tanár, nagyon örül a képnek, mert praxisból is, elméleti meggondolásból is mondhatja, hogy a magyar középiskolát csak a diáklélek misszionálása mentheti meg. Másodrendű kérdés, hogy milyen legyen ennek a missziés munkának a formája. Ellenben tény, hogy mindenféleképpen a vallás-tanárok kezében van ma. És a holnap is az ő munkájukkal indul meg,

akár módosul holnaputánig, akár sem. Isten iránti hálával szögezem le, hogy tudják, érzik és látják ezt közülük jóegynéhányan.

Ellenben kötelességem ideírni, hogy nem látják mindnyájan, vagy legalább is nem látják eléggé és teljes mélységében. (Sok kérdőív kiment, nem sok jött vissza teleírva. Nagyon jelentéktelen gesztus egy kérdőív könyörtelen félredobása, de nagyon jelentékennyé válik éppen azáltal, hogy olyan jelentéktelen. És még jelentékenyebbé válik, mikor olyanok cselekszik ezt, akiknek rögtön azután arról kell tanítaniok, hogy „ha valaki arra kér, eredj vele egy mérföldet, eredj vele kettőt.”)

És itt úgy érzem, megközelítettük a probléma velejét. A magyar jövő építésének van egy előfeltétele. Szükséges nekünk, öregebbeknek újjászületnünk. Büntudat és bűnbánat hiányzik belőlünk, azért nem elég eredményes a munkánk. És ameddig az új tömlőt az ó tömlőhöz akarjuk varrni, addig eredménytelen is marad. (Talán szükségtelen is ideírnom, hogy ezt a kijelentést nem lehet sem személyekre, sem iskolákra vonatkoztatni. De az egész magyar életből ma is, a történetek után is végzetesen hiányzik az őszinte penitenciatartásnak még a vágya is.)

Úgy üdvözlöm ezt a képet, melyet vallásánár testvéreim rajzoltak, mint az eljövendő magyar töredelem elsőnek előtört őszinte jajszavát. És legnagyobb jelentőségét éppen ebben látom.

Lehetséges-e református iskola elméletben?

Az emberi mesterkedés készíthet és csiszolhat az esztergapon mesterséges kristályokat, de a természetben is van kristályosodási folyamat. Ilyen folyamatnak mi is lehetünk tanúi, de nem úgy, hogy előidézzük, (a természet idézi elő) hanem úgy, hogy kedvező feltételeket hozunk létre, elhárítjuk a kristályosodás akadályait. A református iskola problémája ma az, hogy mesterséges kristályokat csiszoljon-e, vagy feladata egyszerűen: a természetes kristályosodás akadályának elhárítása? Kidolgozott módszerek szerint kell-e kifejlesztenie bizonyos megszabott embertípust, vagy egyszerűen csak el kell hárítania a növekedék természetes fejlődésének akadályát?

A megelőző korszakban nem volt fontos feleletet keresni erre a kérdésre, és egyáltalán arra, hogy mit jelent reformátusnak, vagy református iskolának lenni, mert a kor maga nem tette szükségessé református mivoltunk konzekvenciáinak teljes levonását. Az elmúlt korszakot úgy lehet tekintenünk, mint a mostani kor délelőtt j ét. Egy kor a kettő. A mostani kor mintegy délutánja az elmúlt korszaknak. A délelőtt kritizált és problémákat vetett fel, délután már semmi értelme a kritikának, most

meg kell oldani azokat a problémákat, amiket a délelőtt hozott. Most már csak a pozitívum értékes. A délelőtt ekletikus volt és kritikus: megkritizálták pl. elmúlt korok építészeti stílusait, s kiválogatták és felhasználták az ízlésüknek megfelelő elemeket. Ez az egész elmúlt korszakot jellemzi, ennek következtében sem filozófiája, sem pedagógiája nem volt organikus. Senki se volt kénytelen száz százalékgig következetesnek lenni önmagához, mert a kor liberális volt. Nyugodtan lehetünk református nevelők, — a kor még meg is követelte ezt a nyugodtságot. Becsületes és pozitív kételkedés, — ennyi volt csupán feladata.

Reformátusok ma csak úgy lehetünk, ha ennek levonjuk összes konzekvenciáit. A ma mindent bekövetel. Íme egy nagyon egyszerű bizonyíték: ha két vagy három református nevelő összeül, ülhet-e nyugodtan? Nem. Borús a mai református nevelő, ha csak egy kissé is helyesen számít, mert nincs a református pedagógia és nevelésügy jövője biztosítva. Mikor indult a református nevelésügy, nem volt ilyen probléma, hogy mit szól hozzá a kultuszkormány, csupán, hogy mit szól hozzá a gyülekezet. A kultuszkormányra ma csak azért szorulunk, mert az élet körülöttünk növekedett, mi pedig nem tartottunk lépést, nem növekedtünk vele. A modern élet megnövekedett és felfokozott igényeit nem tudja kielégíteni az a gyülekezet, mely nem-hogy növekedett volna, de mennyiségileg és minőségileg súlylyedt a XVI. század óta. Mármost függünk a kultuszkormánytól s a kultuszkormány esetleges rosszakarata ellen mi a teendők? Mi történik, ha egy szép napon kijelenti, hogy nem pártfogol bennünket tovább? Mi ez ellen az orvosság? El vagyunk-e készülve erre a napra? Nem. Pedig a mártírium és kereszt elve nélkül nem lehet megoldani a jövő református problémáit. A mártíriumot csak kegyelem által lehet vállalni, a kegyelem elve pedig csak akkor éltet minket, ha Isten szuverenitása alatt vagyunk, — ha reformátusok vagyunk.

Reformátusnak lenni azt jelenti, amit a XVI. század jelent: Jézus Péternek mondott szavait a kulcsok hatalmáról református módon értelmezni. A katolikus ember Péterre tette a hangsúlyt: Péter személyére építi az egyházat Krisztusban. A református ember személytelenül Péter *egyéni hitét* tartja alapnak. Református az, aki hisz és akit megszabadít egyénileg Krisztus, — katolikus az, akit a tradíció hajt. Krisztus megszabadít: természetesen nem azt értjük alatta, hogy orosz fogságból, hanem a bűnből. Ha nem így fogjuk fel református mi-voltunkat, csak meddő kritikánk szavát halljuk és hallatjuk: ilyenkor meg kell változtatni mindent, ifjúságot, iskolát, kultuszkormányzatot, társadalmat, külföldi közvéleményt stb. Legutoljára és nagyon módjával talán még magunkat is.

Ha egyénileg szabadít meg bennünket Krisztus, természetes, hogy nem szabadulhat meg mindegyikünk egyszerre, egy

napon, itt nem lehet csalni. Ha megszabadul egynéhányunk: marad ugyanaz a kultuszkormány, marad ugyanaz az ifjúság, minden marad a régiben, egyetlen változás az lesz, hogy én és velem néhány egy húron pendülő másképp fogunk viselkedni.

A református nevelőnek vállalnia kell a kisebbségi sorsot. Ti vagytok a világ savai — mondotta Krisztus — a só pedig nem lehet az életben sok. Ha református vagyok: kisebbség vagyok, s mint kisebbségnek, kötelező számomra a kereszt és a katakomba. Ne tápláljunk illúziókat, ez a próba-alá-vettetés el nem kerülhető. A kiinduló pontul szolgáló elvvel együtt a módszer és még sok egyéb megváltozik. Pl. nem lehet a szokott módon uralkodnom ha vezető vagyok, legfeljebb szolgálnom lehet. Ha valaki el van híva, az ellen hiába rúg-kapál. Aki orgonista, kénytelen orgonázni — de szeret is — kénytelensége belső kényezer, — örül, hogy orgonázhat, s nem vág hozzá savanyú képet. Ahhoz se vághat senki, ha kénytelen református lenni, — ez csak öröm lehet —, hiszen nem tudja megtenni, hogy ne legyen az, — a kényszer belső.

Ebből következik azután a református nevelő magatartása az egész vonalon. Református nevelő pl. sohasem tehet ex chatedra kijelentéseket. Ex chatedra — ez a katolikus módszer, s ilyennek jó is. A katolikus vezető kijelenti, hogy a Német-birodalom fővárosa Berlin, s ez ellen nincs apelláta. Persze Németország fővárosa a református ember számára is Berlin, de ennek az ismeretnek a birtokába esetleg nem ex chatedra esett kijelentés formájában jutnak a tanulók. A zsinat-presbiteri alap az iskolában is érvényes: mint nevelő is megbízott vagyok, nem jut eszembe se, hogy fölötte állok a növendéknek. Azt jelenti ez, hogy pontosan csak annyit tehetek, amennyire a növendékektől (s nem a minisztériumtól) megbízást kapok. Ha aztán érdekli őket mondjuk a földrajz, s megszavazzák szívük szerint is a földrajz tanulását, s keletkezik bennük egy ilyen kérdés: melyik város a Német-birodalom fővárosa, — lényegesen különbözik az ex chatedra kijelentéstől, ha erre mondom meg, hogy Berlin. De még ezt se muszáj, esetleg azt felelem: nyomozzák ki. Református nevelőnek lenni éppen ezen összeférhetetlennek látszó tények megvalósulását jelenti, hogy a tekintély is csorbulatlan, az anyagot is elvégezzük, mégis megmarad a bizalmon és megbízáson alapuló egyetemes papi elv. Ez a bizalom csak kölcsönös lehet. A nevelőkből is áradnia kell a gyerekek felé. Pl. magyar órán a református tanár nem kívánja meg frázisok belefogalmazását a dolgozatba, hanem bízik abban, hogy támad talán valami okos dolog abból, ha dadogni hagyja a gyerekeket. Katolikus módszer: betanítani a közhelyeket, akkor aztán tud fogalmazni a gyerek hamarosan, de nem a maga tollával, s nem lesz a stílusában egyéniség. Megtanítják pl. ezt, hogy: e perc nagyszerűsége szorítva hat le keblemre,

s hogy annyi energiát a kivitelben, amennyi lelkesedést a megajánlásban, s Magyarországot a poklok kapui sem dönthetik meg. A legközelebbi dolgozatban aztán ilyen mondatokat olvashat az ember: fölmentünk a Kékesre, lenéztünk az alatt elterülő vidékre, s a perc nagyszerűsége szorítva hatott le keblünkre. Vagy: csak végezze mindenki a maga dolgát, mi is tanuljunk szorgalmasan, mert a szellem fegyvereire az országépítő munkában éppúgy szükség van, mint ágyúkra és puskákra, s ha ez így lesz, Magyarországot a poklok kapui sem dönthetik meg. Ezek a kifejezések szabatosak, de közhelyek. A református nevelő nem csikarja ezeket ki, inkább örül a dadogásnak, s bizik abban, hogy az ilyesmiből stílus lesz, pl.: nagyszerű kirándulásunk volt, szépen sütött a nap, egész nap labdázunk, futkározunk, felmászáltunk a táborhelyünket környező sziklákra, egyik fiút le is lökte valaki a szikláról úgy, hogy szörnyet halt. Reméljük, hogy jövőre is hasonló kellemes kirándulásban lesz részünk.

Az előbbieken vázolt magatartáshoz okvetlenül református felfogás szükséges: mindenki egyforma, érdem nincs, mind egyformán vétkezünk s bűnösök vagyunk Isten előtt. De ha feladataink szerint valaki elsőnek számít köztünk, akkor az nem a világilag első, nem az egyetemi és középiskolai tanár, hanem a tanyai tanító, övé a legnehezebb frontszakasz, tehát ő a nevelők közt az első ember.

Summája ezeknek mármost az, hogy hit és alázatosság jellemzi a református nevelőt. Az alázatosság persze nem egyenlő a meghunyászkodással. Lehet pl. egy gyereket alázatosan nyakon verni. Ha nagyobb mértékben termelődné ki az előbbieken leírt nevelő-típus, visszajönne a XVI. század. A XVI. század nem nézte le a falut, alázatos volt, a legkisebb faluba is a legnagyobb képesítésű iskolamestert küldte (partikuláris iskolák). Nem függött az államtól, — gondoljunk csak Apácai Cseri János mozgó iskolájára. Mikor elüldöztek valahonnan, a tanítványok mind vele költöztek, s az iskola nem szűnt meg. Gondoljuk csak el, micsoda erő lenne, s hogy viszonylik a mai helyzethez, ha pl. a hódmezővásárhelyi református kollégiumot nem lehetne megszüntetni, ha elüldöznék, mind mennének vele a tanítványok. Ha Krisztus nagykövete valaki, függetlenül az államtól, nem az államtól a bizonyítványára ütött pecsét képesíti tanítói hivatásának gyakorlására. Nem ellenszegülésről van itt szó, hiszen a keresztyéneknek meg van parancsolva, hogy a felsőbb hatáságot tiszteljék. De mással nem tartozik, s Krisztus foglya, egyébként szabad.

Nem „állampolgári”, hanem „presbiteri” nevelésre van tehát szükség.

Még a módszerről kell megjegyeznünk azt, hogy az előbb vázolt rendszer keretén belül a jó módszer nem módszertani ké-

szülés, hanem filozófiai alapvetés dolga. Mindig az egészből kell kiindulni. Pl. egyik legfontosabb alapelv, hogy Isten országa nem vegyíthető, inkompatibilis a világgal. Nézzük ennek gyakorlati következményeit csak egy területen. Nem lehetne pl. református akadémiát csinálni. Csak akadémia van. Ha református tagjai vannak az akadémiának, telítődik református szellemmel, de református akadémia fából vaskarika. Vagy vegyük ezt a kérdést: individualisták legyünk-e, vagy kollektivisták? Ez csak addig kérdés, míg azt gondoljuk, hogy a köz fölöttem vagy alattam van. Én vagyok a köz. Én mint individuum nem jelentek semmit, de a köz se jelent semmit énnélkülem. Gyakorlatilag mit jelent ez? A növédekkel is csak ilyen lehet a közöségem. Ha ilyen a köz, természetéből következik, hogy mindent bele kell adnom mind halálig, — ha nem így megyek bele a közösségbe, feltétlenül forradalmat provokálok.

Lehetséges-e református iskola gyakorlatban?

Az én diákkoromban még nagyon vastag könyv volt a debreceni református gimnázium évvégi nyomtatásos Értesítője, sokkal vastagabb, mint a többi intézeteké. Százakra menő alapítvány részletes felsorolása tette olyan vastagá: ennek a fiúnak ez az alapítvány fizette az évi ellátását, amannak az a másik adott ruhára, cipőre, írászerekre elégséges stipendiumot. Ezek a régi alapítványok a háborúban szertefoszlottak, filléretet alig érnek, újabbakat meg alig-alig testáltak kegyes alapítók. Nem bizony, mert az evangélium szerint reformált anyaszentegyház mostanában élő tagjai időközben elfelejtették szép vallásuk egyik nagyszerű, mélységes értelmű parancsolatát: a jókedvű adakozásra buzdító nagy parancsolatot. Mondják, mondják a tiszteletes urak minden vasárnap délelőtt nagy imádság után, hogy az ilyen adakozókat szereti az Isten, de — hogy, hogynem — mégsem telnek úgy meg a perselyek fehérpénzzel, bankópénzzel Isten nagyobb dicsőségére, mint annak előtte.

Hogy mi az oka, ne kutassuk. Különösen a nem nagyon régen konfirmált, fiatalabb magyar református egyháztagokra csak annyi tartozik ebből a szomorú valóságból, hogy bizony ez így van és nincs különben. No meg még annyi, hogy nem jól van így és meg kell a világnak változnia, helyesebben szólván, meg kell javulnia ezen a ponton is.

Ma mindenki mindent fölülről vár. Templom kellene? Szociális intézményekre volna szükség? Új munkaerőt követelne valamelyik munkaág? Gyűjtőív, hiszen hamarosan készül, jótékony célú ünnepélyek vagy sorsjátékok is egyszeriben rendeztetnek, de azért a főgondolat, az „ütője” a harangnak mindig az: Vájjon az állam mennyit ad reá? Biztosítja-e a fizetéskiegészítést?

test, pénzt utalványoz-e ki, vagy kedvezményes feltételekkel kamatmentes, amortizációs kölcsönt! Aztán azon tanakodnak az eszme hordozói, hát még hova fordulnának nagyobb összegekért: talán a TEBÉhez, esetleg a Gyáriparosok Országos Szövetségéhez? Az OKH is ad, ha idejében kérünk, a Hangya is. Ha a fővárosban létesítendő intézményről van szó, a fővároshoz is be lehet kopogtatni, mielőtt a jövő évi költségvetést letárgyalják.

Őseink élet-halál harcaik közt másképen építkeztek, másképen terjeszkedtek, másképen gazdagodtak. A szolgálatnak és áldozatnak lelke égett és munkálkodott bennük. Gazdagabbak voltak nálunknál, mert fényűzőbben éltek. Több mindenre telt nekik. Nemcsak magukat tartották el, hanem közintézményeiken keresztül szegényeiket, betegeiket, nyomorultjaikat, gyermekeiket is. Ha nekünk azokat az iskolákat, internátusokat, kórházakat, árva- és szegényházakat, egyesületeket, templomokat, amelyeket ők az idők folyamán emeltek, magunknak kellene a magunk erején eltartanunk és fejleszteniünk, újakkal tetéznünk és a kor színvonalára emelnünk, összeroppannánk a „szörnyű” terhek alatt.

Pedig az idők jele figyelmes szemlélők számára máris intőn mutatja, hogy szomorú jövő következik reánk. És ha nem tudunk jókedvvel, erőnkön felül, bőségesen adakozni, hát meg kell tanulnunk emez ősi erényünket újra, mert nagyon könnyen és egyhamar úgy fordulhat a dolog, hogy létünk vagy nemlétünk kérdése fordul meg rajta: értünk-e hozzá vagy nem értünk.

És úgy is lesz az jól. A közteherviselés, a jókedvű adakozás gondolata annyira alapelve református világnézetünknek, hogy a csak önmagának élő, vagyonát és képességeit ragadománynak tekintő ember egyszerűen nem igazán, legfeljebb neve vagy anyakönyvi kivonata szerint református.

Szokatlan, újabban keveset hangoztatott igazság, de a történelem tanúbizonyságával is megerősített igazság, hogy a gazdagodásnak, a világi jólétnek is ez a titka: tudsz-e a van-ból bőkezűen, okosan, nemesen költeni. Egy nagyon gazdag bankár, genfi patrícius református régi család sarja jelentette ezt ki nemrégén előttem, mint saját hatalmas vagyonának a forrását. Sok mindenre kellett költenem — mondta szerényen mosolyogva — családomon kívül egyházamra, szeretetintézményekre, többek között egy szegényházra, amelynek terhet feleségemmel kettesben vállaltuk el: derekasan hozzá kellett látnunk tőkénk megszorításához, hogy kamataiból mindezekre fussa.

Nem tudom, világos-e¹? De benne van Amerika, Anglia, Hollandia, Svájc polgárosult jóléte, benne van az a tény, hogy Genfben, Kálvin városában a bankok mai napig református kézben vannak, benne van Ford elve, hogy a gyáram akkor igazán fejlődésképes, ha a munkásai egyben fogyasztói is. Benne van

az a más, ami a katolikus és református gondolkozást mindenkor megkülönbözteti, egyik oldalon az államosítás, központosítás, nyugdíj és fizetési osztályok rendszere, más oldalról a szabad verseny, önálló exisztenciák, self made man sokszor könnyörtelen, de mindig friss, fiatalos, áldozatot követelő, de áldozatra kész is, demokratikus, energikus életritmusa és életmodora.

Nekünk ezt az életformát újra meg kell tanulnunk, mert az elmúlt évtizedek leszoktattak róla. Kérdezték meg az enyedi kollégiumot, majd elmeséli, mennyire a halálból rántotta őt vissza a Bolyai Farkas szerezte „angol pénz”, az idegenajkú, de azonos hitű atyafiak áldozatos segítségével. Kérdezték meg a pataki kollégiumot, majd beszél róla háládatos szívvel, mit köszönhet Lórántffy Zsuzsannának és a többi adnitudó aranyszíveknek. Kérdezték meg a debreceni kollégiumot, minden köve apró hőstetteknek szemmel látható gyümölcse, zengőzengő arról, milyen divat volt hajdanában egyszerű cívis családokban is sok minden egyéb közt a kollégiumra is hagyakozni valamit. És a pápai kollégium címerében bólogató öreg fa is ugyanezt mondhatná minden levelének minden susogásával.

Igazságtalanok volnánk azt állítva, hogy a magyar református adakozókedv egészen kiszikkadt. A Bethesda-kórház, a Lórántffy-kórház, a Nagypénteki Árvaház, a fiú-, leány- és főiskolás internátusok ragyogó ellenképei egy ilyen sötétenlátó félig igazságnak. De megfogyatkozott, elhalványult, kiszikkadóban van. Semmiképpen sem öntudatos program többé.

Nekünk ezen a téren is élet-tréningre van szükségünk. Ha nem tudunk áldozni, hát tanuljunk meg.

Ez a gondolat indította útnak a református középiskolás diákok kétfilléres akcióját. Az a diák, aki ebben részt vesz, önként áldoz hetenkint két fillért diákmissziói és diákszociális célokra a zsebpénzéből. Szegénysorsú diákok konferenciái segítségét, beteg diáktársai nyári üdültetését, szomjazó lelkű sok-sok ezer református diák építőirodalmi szükségleteit s ma még tisztán nem látszó más bibliás célokat szolgál vele.

De mindezekon túl és mindezeknek segítségével megtanul szervezeten, kicsivel is sokat adni. Megtanul önmaga gondoskodni sajátmaga közszükségeiről.

Megtanul református létére élni is református módon: református keretek közt, református eszközökkel.

Felassa az elásott egy talentumát és megtanulja forgatni és megduplázni azt. (Erre nem szabad ugyan számítani, de mi ismerjük a példázatnak a végét is: minden földbe ásott talentum is a végén prémiumképen hozzávándorol majd.)

Mert valahányszor Isten országa elközelget, két ember közül egyik ottmarad, a másik pedig elragadtatik. Igazán rajtunk fordul meg, hogy melyik leszünk a kettő közül a jövődő megpróbáltatások sokfájdalmú ítéletnapjain.

Lehetséges-e református elvű „új nevelés”?

1.

Kinyitva fekszik előttem A Jövő Utjain legelső száma. öt perccel ezelőtt búcsúzott el tőlem a fiatal generáció egyik sokatígérő tagja, tanítványa 1926-ban az új nevelés elveinek, jelenleg folyóirat-vezető; új füzetüket hozta ajándékba. Jómagam néhány órával ezelőtt érkeztem haza vidéki körútról, ahol alkalmam nyílt — többek között — annak megállapítására is: hogy áll ma, húsz esztendővel az új nevelés ligájának magyarországi első nyilvános megmozdulása után a modern nevelés, látható vagy kikövetkeztethető nyomait és gyümölcseit illetőleg. Igazi jubileumi hangulat fog el.

Ne vesszünk bele a részletekbe. Tekintsük Baloghy Mária cikkét az első szám élén programmnak. Nehéz szívvel bár, de vegyük ténynek azt a lehangoló körülményt is, hogy a Jövő Utjain két első évfolyamában egyetlen cikk számol be a cserkészetről s ezzel aztán véget is ér a bemutatkozó szemle a magyar ifjúsági mozgalomról. Úgy látszik, ilyen nincs. Legalább is a modern nevelést érdeklő módon és mértékben nincs. Ifjúság ellenben van, helyesebben volt akkor is. Új nevelés is folyt több helyen. Az új nevelés módszerei pedig bizonyára átszüremkedtek idő múltán oda is, ahová nem várták őket nagyon szívesen.

Ilyen megszorítással nézzük, hogy lett az új nevelés termőelvéből ... termés?

2.

A *Jövő Utjain* legelső programcikke szerint az új nevelés a gyermek testi és lelki fejlődése törvényeinek tiszteletben tartásával akarja az ifjúságot előkészíteni, hogy saját erejéből felemelkedve életével szolgáljon. (A kiemelésekért és rövidítésért e könyv írója felel. (Comenius, Pestalozzi, Fröbel és Rousseau mellett a gyermektanulmányban gyökerezik. Új nevelésnek tehát azt a művészetet tartja, mely a gyermekben a fejlődés folyamatát megindítja. Következménye az új ember. Az új ember attribútumai: egészséges, felszabadult, cselekvő, rátermett, független, szociális, alkotó. A nevelő eszközök: természetbe kihelyezett családi otthon, melyben a személyes tapasztalás és a viszonylagos önkormányzat belülről-kifelé önként meginduló érdeklődést kelt, majd a szabad egyéniség cselekvően kapcsolódik az élet minden vonatkozásában és felelős szociális személyiséggé érik.

3.

Az ifjúság nálunk korporációkban szinte maradék nélkül meg van szervezve. Ifjúsági mozgalom azonban talán éppen e szigorú szervezetek hatása következtében alig van. Vallásos egyesületek, levente egyesület, cserkészzet, Ifjúsági Vörös Kereszt, iskolán kívüli népművelés, szociáldemokrata ifjúmunkás alakulatok alig hagynak érintetlenül és megmozdíthatlanul ifjakat. Papiroson éppen senkit, de valóságosan is bajosan marad ki valaki. Mozgalom azonban a szónak igazi értelmében nincs még a viszonylag legszabadelvűbb keretek között sem. A cserkészzet p. o. kívülről elég szabad rugalmas, önkéntes keretnek látszik. Le kell azonban számítanunk azokat belőlük, akik a levente-kiképzés könnyebb formáját keresik benne. Azokat, akiket az iskolai csapatokban az iskolai élet sodort bele. Azokat, akiket a nem-iskolai csapatok mintegy verbunkos módon csaltak lépre. Azokat, akiket általában kívülről-befelé ható erő vitt oda és tart ott (szülők, idősebb testvérek, újabban már volt cserkészszülők is). A megmaradt kisszámú sereg cserkész-szellemé még mindig többé-kevésbé problematikus, hiszen a cserkészmozgalom összetétele és vezetése ma már jóval komplikáltabb, főként összetettebb, mint induláskor s semmint jó lelkiismerettel állítani lehetne róla, hogy 100 százalékban cserkész-szerű. (Ez természetesen pusztá megállapítás és nem értékítélet, hiszen a mai állapotot a szükségyszerűség fejlesztette olyanná, amilyen. De naivitás volna azt hinni, hogy ezt a formát a magyar ifjú mozgalmi akarata spontán alakította a saját vágyainak megfelelőleg.)

4.

Miután azonban minden józan és egészséges jubileum önvizsgálódó és bűnbánó jellegű, jó lenne mindjárt ebből az egy megfigyelésből három megállapítást tanulságképpen leszögezünk a magunk számára.

1. Az ifjúság kezünk alól e tíz évben kikerült rétegében hiányoznak azok a típusok, melyek az új nevelés hatására maguk is nevelőkké vagy vezetőkké váltak volna s ma ott állhatnának egy most szervezkedő ifjúsági mozgalom élén vagy háttérében. Ez a hiány a felelős szociális személyiség eszményének a teherlapjára feljegyezhető.

2. Hiányzik maga ez a megszervezkedni vágyó mai ifjúság is. Baj, hogy hiányzik, még nagyobb baj, hogy azért hiányzik most, mert eddig is hiányzott. Ha valaha meglett volna, igényeinek utódteremtő erővel jelentkezett volna tradícióteremtő készsége és képessége. Valósággal úgy fest a helyzet, mintha az elmélet nyomában kísérletező gyakorlat kedvük elle-

nére szabadította volna fel a kis húsosfazék mellé visszakívánkozó rabszolgaelkeket. Hiába védekezünk azzal, hogy a bátor-talan kívánczóságokat elnyomják a nagyon is erős ellenhatások. Ereakcióknak kellene mutatkozniuk a dolgok ilyen állása mellett is.

3. A nagyon is erős ellenhatások egyébként némán, de konokul emelik azt a vádat ellenünk, hogy az új nevelés elvei nem hatották át az egyetemes életet, hanem megmaradtak végváraikban, egyébként pedig részben szórványos jelenségképpen itt-ott esetlegesen mutatkoznak, részben pedig még mindig csak elméleti síkban élnek és mozognak igazán. Nagyon sok örvendetes jelét tapasztalhatni ez életforma indirekt hatásainak. Nagyon sokan használják fel módszeres eljárásainkat más ideálok után igazodó táborokban. Igen ám, de: si duo faciunt idem, non est idem. Hasonló eljárásmódok ellenkező célok felé törve inkább ártanak, mint használnak. A jubileum örvendező ujjongása, néhány pillanatra elhalkul most. Az első vádpont elmarasztalta a multat, a második kifogásolta a jelent, a harmadik eleve illuzóriusnak rajzolja a jövőt. Mindenütt, mindenben úgy, ahogy legjobban fáj: az ifjúság tükrében mutatva ijesztőnek azt, ami valóban ijesztő, hiszen igaz.

5.

Mi a teendő — a legközelebbi tíz esztendő alatt”?

Semmiesetre sem az elcsüggedés. Hiszen a józan és illúziómentes szemle sem tagadhat tényeket, csak e tények átütő erejét kevesell.

Még kevésbé van jogunk vagy okunk eszményeinkben kételkednünk. Azok örök pedagógiai eszmények. Eszközeink is megfelelőek: ez örök eszmények korszerű vetületei a gyakorlatban.

Az akadályok se riasszanak vissza, mert az életkedv és életerő pusztíthatatlan optimizmusa nem láttathatja azokat velünk eszményi akadályoknak. Azt jelenti ez, hogy még intézményes formájukban is materiális akadályok, nem világnézeti. Már pedig akkor nem állhatnak ellen valódi eszményeknek.

Az ifjúságban is — ki hinne, ha mi nem? Az ifjúság nem oka semminek, sajátmaga inertiájának legkevésbé.

Sajátmagunk maradtunk legvégül egyetlen bűnbak gyanánt.

6.

Nagy szerencse ez, mert így legalább segíteni lehet rajta. Tőlünk független bajok miatt legfeljebb sopánkodnunk lehetne. Másik nagy szerencse, hogy a bennünk felfedezhető akadályok

elégészes okok. Ha ezek megszűnnek, megszűnik a baj is. A többi motívum nevezetesen elhanyagolható jelentőségű. Szedjük szálára valamennyit.

1. A mi mozgalmunk nagyon tájékozott, tehát művelt és modern, de nem fanatikus. Pedig a mi nevelési eszményeinket nem elég tudni, azokban hinni kell. A hit, az igazi és erős hit onnan ismerhető meg, hogy: ragadás. Olyan mint a pestis volt valaha. Másképp nem lehetne belőle világnézet, eszméáramlat vagy éppenséggel vallás. Egyetlen vádat fogadhatunk el nagy töredelemmel, ha azt vetik a szemünkre, hogy tíz esztendő alatt sem kortársainkat, sem utódainkat, sőt még tanítványainkat sem fertőztük meg eléggé. Nem kapták el tőlünk a járványt. Nem volt a meggyőződésünkben a hit bensősége. Erősítgetjük az ellenkezőjét, a valóság nem azt mutatja.

2. Meg van ennek a maga jó oka. Liga voltunk, mozgalom szeretünk és próbáltunk lenni, de nem forrtunk össze közösséggé. Az új nevelés egyénei lehetnek igen értékes személyiségek külön-külön, de mindenki vagy minden egyes kicsi kör: „fenség, észak-fok, titok, idegenség, lidérces messi fény”. Hódító hatalma csak olyan mozgalomnak lehet, amelyben kozmikus végtelenségben és örökkévalóságban szimbolizálódik az ember egyetemes egysége, legalább egy történelmi perc és egy népnyi kollektívum illúziójáig. Nem baj, ha egy ilyen közösség induláskor két-három emberből áll, de baj, ha sokáig kicsi csoport marad. Viszonylagos önkormányzatra, szabad egyéniség aktív bekapcsolódására, személyiség szociális felelősségére csak azok nevelhetnek s csak azok agitálhatnak ilyen nevelés érdekében, akikben ezek az eszmények a legnagyobb mértékben készek az odaadásra, szolgálatra és áldozatra. Itt nem lehet az embernek önmaga a mértéke, hanem csak a másik ember lehet a bizonyosága. Különben klikké torzul a kezdetben közösség.

3. Nunc veniam ad fortissimum. Volt már szó róluk, akik nem kapták meg a „fertőzést”, rólunk, akik nem voltunk elég virulensen a járvány góca, beszéljünk végre rólam is. Rólam, az egyénről, a modern nevelői személyiségről. Abban a pillanatban, mikor feltárul szemem előtt az új nevelés szépséges világa, el szeretem felejteni a múltamat. Az új ember: egészséges, felszabadult, cselekvő — ujjongok s hozzáfogok ennek az új emberfajtának a kialakításához. Egy roppant lényeges mellékkörülményről közben sohasem esik szó. Hogy nevelhet egészségessé valakit egy beteg, felszabadulttá egy rab és cselekvővé az, aki passzív? Egész kis tragédia: a tuberkulotikus, aki addig óvja a csak inklinálókat a rém ellen, míg pusztja jelenlétével sikerül egytől-egyig megfertőznie őket.

Már pedig maga az a tény, hogy tisztában vagyok a tenni-valókkal, még nem jelenti egyúttal azt is, hogy megvannak bennem a garanciák a megtételükre is. Elvégre nagyon sok

idült alkoholista tisztában van a józan élet helyes volta felől a nélkül, hogy képes volna józan maradni. Józanságra ő viszont igazán csak negatív példájával nevelhet. Legfeljebb a teljes, őszinte töredelmével.

Azt hiszem leírtam az egyedül ideülő szót. TÖredelem. Az az érzésem, hogy a mi sikeres agitációnkhoz és eredményes nevelésünkhöz még több alázat kell. Szóval: gyakori önvizsgálat és sok-sok revízió.

Lehetséges-e református elvű „népfőiskola”?

A más héten népfőiskolán jártam. Nem először és nem utoljára, de valahogy most nehezedett bennem esőcseppé a harmata akkorára, hogy kiesik a tollam alól. Eagad a sodra magával az élménynek, rá sem érek holmi rendbeszedegetésre, krónikás szép sorjában írom, ahogy volt. Azzal kezdődik, hogy megszűrt magának a meghívásnak az aláírása: népfőiskola. Me,g is kérdeztem a diákjaitól odaérkeztem első idején: hogyan *nép* ők és miképpen *főiskolások*. Egyikőjük azt felelte kérdésemre, azért *nép* ő, meg *e* többi legény, aki itt van, mert „egy nyelvet beszélnek”, a másik szerint az a *nép*, aki szánt-vet. Hogy a harmadik, a negyedik, a huszadik mit mondott, nem érdemes ideírni, annál inkább idekíváncozik azonban annak a megállapítása, hogy ez a jelenet nem a szemeszter elején játszódott le, hanem a vége felé. Senki sem találta el a legvalószínűbb meghatározást, hogy ebben a vonatkozásban a *kevésiskolájúak* a *nép* és *továbbképzésük* a *főiskola*. Nagy volt ugyanis a tanakodás ennek a továbbképzésnek, vagyis magának a főiskolának a mikéntje felől is. Mindenki jónak, szükségesnek, sőt sürgősnek tartotta, de százféle indokolással és majdnem ugyanannyiféleképpen. Ezzel a sokképpen fogalmazott feleletadással sem szeretnék untatni senkit, mindössze annyit mondok róla, hogy zuhatagos áradatának egyik partja a *hasznos tudnivalók* voltak, másik az *illettan*. Az időszerű trágyázást kell megtanulni a főiskolán, mert azt nem tudja magától a beléjáró parasztlegény, meg azt: hogyan viselkedjék a hivatalokban. Tavaly is jártam hasonló helyen, ott azt mondták a fiúk: enni is itt tanultunk meg tisztességesen, mire hazamegyünk, már nem hörböljük a léfélét. A valóságnak ezúttal sem képzeltek meg halvány kontúrjai sem, hogy tudniillik a „főiskolának” differenciálatlanabban ugyan, mint az egyetemen, mindazonáltal a *teljes és egyetemes kultúrát* adnia kell, különben azt sem adhatja, amit adni akar. Nincsen szakképzés, még csak illetmudás sincsen filozófia nélkül.

Az sem tetszett nekem a meghívóm olvastakor, hogy nagyon szívesen szereznek számomra *szabadjegyet*, amennyiben

szükséges. Éppen az nem tetszett benne, hogy nagyon is jól tudom, milyen szívesen és könnyen megtennék, mert hiszen megtehetnék. Módjukban van. A felsőbbség szíven viseli a főiskolák gondját, fontosaknak, nemzeti értékeknek tartván őket, aminthogy azok is. Mégis nagy baj, ha már a kezdet-kezdetén megszűntek társadalmi problémák lenni és állami ügy lett belőlük. Kettős okból is az. A népfőiskola nem *csak* jogi természetű intézmény, az állam pedig *csak* azt valósíthatja meg általa, ami tisztán, pusztán és pőrén jog belőle. Az államnak igazság szerint eleinte inkább még egy kicsit haragudnia illenék *egy* most induló kezdeményezésre, éppen azért, mert úgy kellene látnia, hogy ez az új valami tagadhatatlanul: van, de még nem bizonyos, hogy valóban dukál-e? Nagyon szép dolog az államtól másfelől, ha máris felismerte a népfőiskolát, de nagyon nem szép dolog a művésztől, tudománytól, társadalomtól és egyháztól, hogy ilyen hamar kieresztette a kezéből és odaadta az államnak, holott még nem fejlődhetek ki hagyományparancsoló világossággal és erővel művészi, tudományos, társadalmi és vallásos „képző” vonatkozásai. A felajánlott szabadjegy — nekem legalább — azt is jelképezi, hogy a népfőiskolák hamarabb megmerevedtek, még mielőtt életképes voltuk felől a szabad fejlődés nehézségeivel megbirkózáván levizsgázhattak volna. A szubvencionált főiskola akkor is megél, ha nem a legjobb. Szabadjeggyel akárki elutazhatik akárhova és akármilyen előadást megtarthat egy bizonyos kereten *belül*. Holott a most induló népfőiskola éppen az eddigi kereteket próbálná tágítani, tehát életkérdés ránézve, nyújthat-e valami kereteken *túlit*.

És most hadd emlékeztessenek valami már eddig is elhangzottakra. Hadd idézzem megint csak azt a legényt, aki azért jár népfőiskolára, hogy a hivatalokban viselkedni tudjon. Legyünk igazságosak. Az illető ezt a tudományt nemcsak abban látja, hogy illendőképpen tegye be a hivatal ajtaját, tisztességtudóan érdeklődjék, hiszen ezt többé-kevésbé eddig is megcselekedte ösztönösen és saját társadalmi osztálya íratlan illemkódexe szerint. Inkább azt szeretné megtanulni valahogy, lehetne-e eltévedés és hiábavaló pénz-, idő-, erőfecsérlés nélkül elintéznie függő ügyeit a hivatalok útvesztőiben — kellő tanácsadások után legalább. Valóban szerepel a népfőiskolák tanfolyamain ilyen hivatali tanácsadás-féle. Hódmezővásárhelyen például, ahol január végén jártam, még tanulmányutat is iktattak a programba, meglátogatták a tanfolyam hallgatói a városházát és tanulgatták, hogy kell e hatalmas apparátussal bánni, ha az embernek dolga akad benne. Kimondhatatlanul hálás vagyok az összes népfőiskolák valamennyi hallgatója nevében ezért az igazán baráti szívességért. Mégis szomorú vagyok érte egyben mindhalálig. Az az érzésem, hogy apródonkint megtanítjuk

viselkedni a népet és ugyanakkor elfeledjük megtanítani viselkedésre a hivatalt. A nép illemtudó, ha a megfelelő helyiségbe lép be ügyével és úgy érintkezik a hivatalnokkal, mint egy dzsentlemén. A nemesség kötelező a hivatal is úgy kellene, hogy viselkedjék egy gavallérral szemben, mint egy másik gavallér, de gavallériája nem merülhet ki az udvarias bánásmóddal. A hivatal nem akkor udvarias, ha sziruposan nyájas a féllal szemben, hanem ha elintézi az ügyét. Mennél kevesebb irka-firkával, mennél kevesebb ide-odajártatással, mennél végérvényesebben.

Nem járna talán ennyi szóval ez az alapján véve jelentéktelen kis vonás a népfőiskola szellemi arcán, ha nem tüneti jelenség volna. De az, mégpedig, erős a gyanúm, legveszedelmesebb gyöngeségét árulja el vele a népfőiskola. Úgy viselkedik benne középosztályunk, mintha az ő szénája teljesen rendben volna s egyetlen problémája lenne a nép felemelésének nehézsége magáig. Ez pedig nem igaz. Középosztályunk nem méltó és nem is képes erre a feladatra jelenlegi állapotában. Valami hiányzik hirtelen támadt tanítási és nevelési készségünkől: a szánom-bánom saját nyomorúságunk felől. Úgy beszélünk a hivatalról, mintha annak egyetlen hibája a nép tudatlansága és tájékoztatlansága volna s úgy emlegetjük, mint paradicsomot, mihelyt a fél megtanulta, mi mire való, mi hol van, mit mikor és mit hogyan kell elvégezni benne. Félünk, hogyha tömérdek tökéletlenségét is feltárjuk, a nép lázadni kezd ellene. Ez a félelem viszont annak a jele, hogy még mindig szolidárisak vagyunk középosztályunk hibáival és bűneivel, még mindig át akarjuk menteni a régi hivatalt a jobb jövőbe, mint a jobb jövőnek integráns részét, vagy azt hisszük, nagy naívnul, hogy megjavulhat — a nép lázongó elégedetlensége és a mi őszinte töredelmünk nélkül. A lázongás nem lázadás és sohasem is lesz azzá, ha a másik felet belátásra kényszeríti. A népfőiskola akkor töltheti be feladatát igazán csak, ha az *igényes* népek a *felelős* középosztály prelegál benne.

Lehetséges-e református elvű „kitűnőek iskolája”?

Néhány éve nagy és termékeny vitát indított el Zilahy Lajos a Kitűnőek Iskolája körül. Ez a vita egyre szélesebb körben gyűrűzik s éppenséggel nem akar elpihenni. A mi mostani hozzászólásunk is újabb fodra a hullámzó víztükörnek, amelyet egy eddig még nem szereplő szél fuvallata vet: a pedagógiáé.

A kérdés nevezetesen nemcsak politikai, nemzetnevelési, szociális, kulturális, osztályharcos vagy világnézeti természetű, hanem velejében nevelési probléma. Annak is többágú. Van elméleti pedagógiai, iskolapolitikai, módszeres elvi, de akad bőven

iskolatörténeti, sőt néplélektani vonatkozása is. Bajos volna egyetlen alkalommal, egy tanulmány keretén belül érdemlegesen szólni hozzá, megoldási lehetőséget ígérő érvennyel. Nincs is szándékunkban ilyesmi. De kérdéslen-kérdezetteknek érezzük magunkat s legalább egy felelettel mindenesetre adásoknak, arra az egyetlen kérdésre: vajjon ez a többféle szempontból *kívánatos* intézmény pedagógiailag egyáltalán *lehetséges-e*?

Igaz, hogy ezt a szerényen előszégyenkező enyhe kételyt nagyon könnyű volna kapásból visszahurrogatni oda, ahonnan jött. Az északamerikai School of brillants, a francia École normale supérieure, a német Führerschule, az olasz Academia Mussolini egytől-egyig tények, valóságok, kézzelfoghatóságok, a Kitűnők Iskolájának lehetősége tehát nem lehet vitás. Csakhogy nem ilyen egyszövéssű ügygel állunk szemben. A német és az olasz iskolák eredménye jészerint még egészen a jövő méhében rejtőzik. Franciaország éppen most vonaglik valami eddigelé felderítetlen történelmi okból, de hogy valamije hiányzott, vagy nem bizonyult ellenállónak, az már legalább is valószínű, tehát feltehető, hogy esetleg az iskolarendszere, vagy vezetőségének az utánpótlása volt ez a valami. Amerika meg: Amerika. A földkerekség viszonylatában még mindig a maga egésze szerint rejtőzik a jövő méhében. Az ó-világ felől nézve ott egy többszáz- ezres város vaskos és reális megléte jóegynéhány évtized óta — egyáltalán nem jelenti azt, hogy az a város egyben igazán valóság, vagy éppenséggel lehetséges. Egyszóval hiába van már eddig is több helyen Kitűnők Iskolája, ha elvben lehetetlen. Vagy hiába van, vagy jobb volna, ha nem is volna.

Nem jó-, nem is rosszkedvünkől vagyunk ilyen kesernyősen-szkeptikusok, hanem tiszta szívünk és kötelességünk szerint Megbízható, legalább is mennél megbízhatóbb végeredménnyel szeretnénk szolgálni, tehát szigorúaknak kell lennünk közben mindvégig. Sietünk is mindjárt előljáróban ideírni, hogy a Kitűnők Iskoláját igenis, mi is nemcsak kívánatosnak, de elvben lehetségesnek is tartjuk. Még azt is ideiktatjuk megnyugtató- sül, hogy többször emlegetett elveink sem levegőben lógó, légtüres térben érvényes, desztillált elvek, hanem valóságok mélyén észlelt, onnan kikövetkeztetett végső törvényszerűségek inkább.

Példának okáért már annak a kijelentésünknek is megvan az elvi valósággyökere, hogy a Kitűnők Iskolája lehetséges. Lehetséges, mert van. Van ilyen Kitűnők Iskolája-féle iskola, mégpedig olyan formában, hogy néhány történelmi periódust már átélt, tehát valószínűen úgy van, hogy bevált. Tovább megyek. Nemcsak másutt van, nálunk is van ilyen iskola, tehát az sem kétséges, hogy nálunk is bevált, itt is lehetséges. Az angol kollégiumokra gondolunk így szólván, meg a magyar szerzetesi iskolákra és a protestáns kollégiumokra. Oxfordra, Cambridgere, Etonra, a bencés, premontrei, piarista, cisztercita, je-

zeuita iskolákra, Debrecenre, Patakra, Pápára, Enyedre, Sopronra, Iglóra, Eperjesre, Selmecre, bocsánatot kérek, de nem is akar a felsorolásom teljes lenni. Az összes pártikulákat is jelenlik a felsorolt nevek.

Mennyiben Kitűnőek Iskolái ezek az iskolák? Először is mindenesetre azért azok, mert valóban kitűnőségek kerültek ki belőlük. Nem mindenki lett kitűnőség, aki haótától óta beléjük járt, de azok, akik később kitűnően állották meg a helyöket, mégpedig igen sokszor magas és kényesen messzetetsző helyöket az életben, legtöbnyire ezekből az iskolákból kerültek ki. Lehet, hogy az újonnan szervezendő, vagy mostanában szervezett iskolák diákjai kitűnőek *lesznek*, meglehet, nem kétlem, de emezekéi valóban kitűnőek *voltak*, emezek tehát már kipróbált Kitűnőek Iskolái.

Másodszor pedig — éppen erről a kipróbáltságról szeretnék egynéhány szót váltani. Ennek a kipróbáltságnak magának is van külön neve, mert ez maga a tradíció, vagy mondjuk magyarul, a hagyomány. Vissza szoktunk élni ezzel a szóval és sok halott, sőt döglött dolgot elkönyvelünk alatta. Pedig más a hagyaték és más a hagyomány. Hagyomány csak az lehet, ami él a múltból, minden, ami már nem él, csak hagyaték. Nem tudom, mi az angol parlament sokat emlegetett gyapjús-zsákja, de csak abban az esetben hagyomány, ha életerő sugárzik belőle. Ilyen hagyomány azonban élet-előfeltétele minden iskolának. Az imént felsorolt iskolák azért is lehetnek Kitűnőek Iskolái, mert tradícióik vannak. Ezek a tradíciók a zálogai saját szavahihetőségének, hogy falai közt a diákok nemcsak vihetik, de vitték is már valamire, sokra az életben. Mi, debreceni kollégiumi diákok, mindenkor szívesen vagyunk tanúbizonyosságai annak a sugalló erőnek, mely Csokonai, Hatvani professzor, Arany János, Kölcsey iskolájának tradícióiból ment széjjel bennünk és sarkalt bennünket. A nagybot is sarkalt, rézmetsző Karács Ferenc csapatja is, a fűvészkert is. Az is, hogy az oratóriumban ülésezett a negyvennyolcas idők politikája. A kántus, a légációk, a partikulák rég elporladt akadémikus rektorai mind, mind. A cétusok, a cívisok és cívák, még a pércsi sor kofái is. Talán szavahihetőségem véghatáráig vet, mégsem hallgathatom el, hogy minden valamirevaló debreceni diákot Kitűnőek Iskolájába járatott és kötelezett el az a tradíció, hogy a hetediket a hatodikos „úr”-nak nevezte, magázta, továbbá, hogy a hetedikes tagja lehetett a nagy kántusnak, a Felsőbb Tanulók Olvasóegyletének, a Magyar Irodalmi Önképző Társulatnak, mert ő valamikor régen, ilyen idős létére már „filozófus” lett volna, akadémiai tagozatú valaki, aki elekción légációt is vállalhat, ha jut.

Nem azt akarjuk mindebből kihozni, hogy ezek az iskolák pótolják a felállítandó Kitűnőek Iskoláját, csak azt hangsúlyoz-

zuk velők, hogy nincs iskola tradíció nélkül, tehát Kitűnőek Iskolája sincs. De hát lehet vadonatúj iskolában tradíciókat teremteni? Ajánlatos volna — ha már megkülönböztettünk hagyatékot és hagyományt — a *genius loci*-t is szigorúan megkülönböztetni a régi kastélyok éjfelente kísértgető fehér asszonyától. A géniusz nem „Ahnfrau”. Seholsem és sohasem az, de különösképen nem a hagyományok iskoláiban. Még az sem szükséges, hogy — mint a görög-római tradícióban — az új város alapítói magukkal vigyenek valami jelképest a régi városból. A tradíció nem önmagáért van, sőt nem is önmagából táplálkozik. Az önnön mélyén megbúvó *termő-elv* élteti. Az a termő-elv, ami az egész iskolát naponként újra meg újra megmenti a megmerevedéstől, az elöregedéstől, a szellemi érlemzesedéstől. (Vagy nincs benne ilyen termő-elvörző tradíció és akkor a fönt vázolt folyamat beáll, végbemegy menthetetlenül.)

A hagyományos iskolák múltból jövőbe éppen átmentett termő-elve az egészséges pedagógiai alap viszony: Bemmius educat Sextum, ahogy az elsőosztályos latin nyelvkönyv hirdeti. Bemmius, a mester neveli Sextust, a diákot. Neveli: növeli s ennek következtében a diák megnő.

Ezért minden. *Ezért* a növekedésért. Azzal vádolhatna bennünket valaki, hogy cinikusok vagyunk, hiszen minden iskola ezt csinálja. Nos, nincsen igaza e valakinek, mert akkor nem éreznők híját a Kitűnőek Iskolájának. Nem ezt csinálják az iskolák, a legtöbb iskola csak van, mert lennie kell, életberendezésünk keretei és formái így kívánják és így alakították ki. Félő, hogy egy hirtelenkész-hamarjó Kitűnőek Iskolája sem tudná ezt csinálni, akármilyen nagyon akarná.

A Kitűnőek Iskolájának azonnal népszerűvé vált jelszava hiányérzetet árul el. A hiányérzet arról tanúskodik, hogy a pedagógiai alapviszony általában véve megromlott, de megromlott még hagyományos iskoláinkban is. Nincs Kitűnőek Iskolája, mert nincsenek kitűnőink.

Mitévők legyünk? Mitől gyógyulhat meg a beteg termő-elv? Bizony az volna jó, ha a pedagógiai alap viszony valamenyi tényezőjét legalább egy iskolában robusztusán egészséges tényezőkké oserélhetnők ki. Hát ez nagyon jó, nagyon szükséges és nagyon sürgős cselekedet volna. De semmiből nem lehet semmit teremteni. Ezt nem okvetlen úgy mondom, mint egyetemes ember, de mondom, mint magyar ember, akinek egyik legnagyobb költője, Arany János, belevesztett a Bolond Istókba, mert nein írhatott az énekei tetejébe igen gyöngye Ilosvay-versidézeteit. Semmiből nem tudott teremteni, alig-valamiből remeikei támadtak.

Szót emelünk a magyar iskolahagyomány nem-éppenszemmi értékei mellett. Ezekből kell megépíteni a Kitűnőek Iskoláját. Nem tudjuk, milyen lesz ez az iskola. Mindenáron meg

kell csinálni, akármilyen lesz. De nem szabad belőle hiányozniuk a taxatív felsorolandó magyar iskolahagyományoknak, melyek az iskola termő-elvét őrzik:

a) *Magyar diák* legyen lenne. Ha makkegészséges lenne a magyar élet s benne a magyar iskola, azt mondanánk, mindegy, kicsoda, csak tehetséges legyen. Jelen körülményeink között kénytelenek vagyunk ezt írni ide: úgy legyen magyar, hogy *az irigység se mondhassa rá, hogy nem az,*

b) *Magyar mester*. Ha az imént az volt a fontos, magyar legyen a diák, most azt tartanánk fontosnak, mindegy, kicsoda, csak igazán *mester* legyen. Mintán pedig a föld alól is előteremtendő, olyan áhított valaki, megkeresése alkalmából különösen a „föld-alatt-levőségek” kutatandók át igen szorgosan. Nincsenek kitűnőink — kellene a kitűnőek Iskolája — megromlott iskoláink termő-elvrejtő hagyománya — e gondolatsorból az tetszik ki, bajosan találunk „mestereket” a föld fölött, A föld alatt keressük őket. Akik már holtan fekszenek a föld alatt, tíz körmünkkel se kaparhatnék ki. A többi eltemetettet értem. Azokat, akik nem fértek meg a mai iskola hivatalos kereteinek szabványos méretei között és sikkadnak, kallódnak. A kísérleti iskolákban rendszeren csak a diákanyag kísérleti. Meg kellene próbálkozni egyszer a kísérleti „mester”-anyaggal is. Hátha nem csupa bolond, ütődött vagy kétes existencia mindenki, aki annak van kikiáltva?

c) *Magyar nevelés*. Ezt csak azért írtuk ide, mert iménti példa-mondatunkban Remmius, a mester és Sextus, a diák mellett az *educatio* is szerepel, maga a nevelés, a nevelés tényezőinek viszonyulása. Így teljes a kép, de erre vonatkozólag nincs külön észrevételünk. Mindegy, hogy milyen, magyar szempontból is, pedagógiaiból is. Nem szabad megkötnünk előre semmiféle jóindulatú béklyóval. De nem szabad lezártnak, megállapodottnak tartanunk sem most, sem tíz, sem ötven esztendő múlva. Ez maga az élet, a termés folyamata, az elv termőereje, mindegy, hogy mikor milyen. Egy igényünk van irányában: hogy valóban hozzon is termést. Mindenféle nevelés jó, ami növel. Két dolgot mindenesetre jól tenné, ha megcselekedne e tekintetben a leendő Kitűnőek Iskolája. Gyűjtene össze, rendezné és tanulságai felől szorgalmasan kérdezzetné az eddigi magyar iskolahagyományt. A második hasonló ehhez: gondosan figyelné és tanulmányozná a minden kétségen fölül magyar tanulóifjúság lelkét sajátos törvényszerűségei felől. Elvégre, ki tudja, hol találjuk meg iskoláink bizonyos mértékű vesztéglésének előidéző okát vagy okait. Lehet, hogy diákjaink lelkének magyar voltát hagytuk figyelmen kívül, lehet, tradícióink történelmi tanulságait nem aknáztuk ki eléggé. Lehet, az európai kultúrát adagoltuk helytelenül vagy kissé lelkiismeretlenül. Mindenesetre az egész front valamennyi szakaszán meg kell indítanunk a támadást, ha győzni akarunk.

A Kitűnőek Iskoláját azonban meg kell csinálnunk minden áron, mennél hamarabb. Mert kitűnőek sürgősen kerestettek, és gyéren jelentkeznek, s egy-egy újabb jó iskola is ránkér — minden külön indokolás nélkül.

Lehetséges-e református elvű „gyereknyaraltatás”?

Befutottak a virágos, nótás hollandiai gyerekvonatok a budapesti állomás üvegteteje alá szép lassacskán sorba. Azután kinyitották a szárnyas-kerekes-sapkás bácsik a nagy üvegajtókat, kieresztették a kishadsereget rajta és amikor már mindenki kiugrott, kiszaladt vagy kitipegett az örökké füstös nagy ház kapuján, megint rácsapták, becsukták a nagy üveges ajtót a hamar végeszakadt, háromhónapos szép álmra.

Kopaszranyírt fiúbuksik, fűrtös leányfejecskék, mintha bizony nem vitték volna tovább hü fotográfiákban hazáig, mostani életükön át öreg napjaikra unokáik számára mesének, maguknak örök emlékül — mondják, vagy kérdik tőlem ezek után sokan. Ennekem magamnak is szomorúan kiábrándító hajtóvadászat eredményeképen — tagadólag kell bús tanárfejemet ingatni rá. — Bizony nem.

Sajnálom: nem. Hollandia nem jött el a gyerekekkel, a gyerekek fejében és emlékei között. Legfeljebb a töredékei jöttek. Egy-egy húr a gyerekszívekben: néha utórezgésekben elárulja, hogy hollandus érzésekre hangolódott. Egy-egy képzet a gyerekfantázia kincseskamrájában átfutó ötlet képében meg-elevenülve — persze csak pillanatokra — nagyon figyelmes szemek számára holland eredetűnek bizonyul. A tej és csokoládé íze sokáig a szájban marad, a hollandus módra kisámfázott gyomrocskák javában korognak a nevelő haza kimért, de gazdag rendje és a táplálkozásban is megnyilvánuló hamisítatlansága után — hanem aztán ez ám az egész. És ez is csak addig, ameddig, s bajosan sokáig. Budapest — rosszul szoptató, még rosszabbul nevelő dajkája gyermekeinknek — kifakítja kis életükből mindazt, ami odakint neki színesedett: a jó egészség pozsgáját az arcukról, az igazi jókedv verőfényét ajkukról-szívükből, a gondolkozás egyenes irányát és tiszta világosságát magát otthon érző fantáziájukból.

Mutatván gyors, alapos és könnyű munkájának hamari, teljes és nyomot sem hagyó eredménye által: milyen gyökeret nem vert, felületes volt a hatás, amit a vendéglátó ország vendégei lelkében elért. Pedig mi úgy ismerjük ezt a nekünk kedves darab földet velünk rokon gondolkozású népével, mint ahol a lelket sem engedték éhezni, ha a testet jóltartották, ahol az adjon Istennek két egyenrangú formáját képezték a vendégfogadó fehér asztalsorok és a vendégfogadó sarkig kitárt temp-

lom-kapuk. Ahol a szív mély és őszinte, az élet tartalmas és komoly: romlatlan gyermeki kedélynek és ébredezni kezdő öntudatnak kedves benyomás és áldásos hatás. Hogyan maradhatt mégis ilyen meddő? Vagy mi fagyasztotta le terméseit virágjában? Vagy hogy férgesedtek le félérett gyümölcsei? Vagy: hova sikkadt el áldott szürete?

Ha volt szüret: az érett gyümölcs garmadában rothadt el, fa alatt, vasúti rakodókban, veszteglő vagonok mélyén, áruhalmozók pincéjében, árdrágítók vásári asztalán — mint az igazi gyümölcs magyar sorsa amilyen; ha lefértesedett még a fáról: a magyar elégedetlenség és magafitymálás kukaca lepte meg félértében, mert nem volt aki idejében lehernyózza; ha lefagyott a virágja, a magyar nembánomság Szerváca, a magyar felületesség Pongráca és a magyar szervezetlenség Bonifáca benne a ludas, mert nem volt aki idejében fedjen, nyisson, meszen és rőzsét égessen körülötte-mellette, aminek amikor ideje lett volna. De hát hány kislélek növendékfája borulhatott hasztalan virágba? Hát voltak-e ott méhek-bogarak virágról-virágra hordani a benyomások hímporát? És ha akadtak itt-ott: elegen voltak-e? Eljutottak-e minden virághoz és vittek-e a hátukon virágport? Mert ha meddő maradt a sok színes fái virág: a magyar formaimádat áldozatává lett, mert nem volt, aki esetről-esetre megvizsgálja: ez a fogalom: *kísérő*, mit jelent, mire kötelez és mekkora a lelki hitelképessége az állítólag elkötelezeteknek.

Hát ugyan törödtünk mi vele: rajta van-e idegenbe szakadt gyerekeink orrán az a mesebeli, de a lélek számára valóban létező pápaszem, mely benyomásaikat tudatossá teszi, rendszerezi és rögzíti? Ha nem: a léleknek e szép virágai mind meddők maradtak. Volt vajjon rá gondunk, hogy a hatásossá vált benyomások elevenek maradjanak és mint lelki erőnek vegyék hasznukat gyermekeink? Mert ha nem: virágba borult, meg is termékenyített fáink virágai lefagytak. Fájdította-e meg a fejünket, hogy netalán ezek a működésbe jött lelki erők ellenkező munkát végeznek a lélekben s a fejlettebb élet a magunké lefitymálását adja tanulságul a javítás vágya nélkül — mert ha nem: a félérett gyümölcs lefértesedett. Telik-e el azóta nap a nélkül, hogy a sértetlen hazahozott benyomások valóban lelki értékeink maradjanak, vagy a főváros változatlan benyomásainak szabad prédája minden hollandiai emlék gyermekeink vesztükre is fogékony lelkében. Mert ha nem: pocsékba ment, amit a szüret ajándékozott.

És ha folyt emeből a munkából is, amabból is itt-ott valamennyi: öntudatos, szakavatott, kitartó és egyetem munka volt-e az?

Nem, nem, nem és újra megint csak: nem. És ha néhány gyerekiélek átlagosnál nagyobb magateremtő ereje vagy egy

pár hollandus család szokottnál is szigorúbb, lelkiekre is kiterjesztett gondossága itt-ott kivételeket adott, tekintsük ezeket az eseteket olyanokul, amik: inkább vád-, mint megnyugtatósképpen, hiszen a mi munkánk helyett végeztek ők egyéni munkát, De ezzel a mi munkánk még mindig elvégzetlen maradt, éppen ezek a fényes és örvendetes kivételek mutatják: mekkora kárára a jövő Magyarországnak.

Lehetséges-e együttműködés református iskola és szülői ház között?

1.

Elmondom, hogy hervadt le egy kis legény arcáról a mosolygás, hogy gyűltek redők angyalsókolta homlokára és hogy ült ki mennyországkéek szemébe a kétség.

Ezt úgyis csak olyankor súghatja meg egymásnak iskola és család, ha egyszerre hajoltak a Bölcső felé s egyszerre nevetett fel rájuk az a másik Gyermekek.

2.

A cserkész egyeneslelkű és feltétlenül igazat mond. Ez az első törvény és a Róka őrs számára is ez. Nagyon ravasz és éppen ezért nagyon nehéz törvény, mert feloldoz minden hazugságot a vadászati tilalom alól, sőt kötelező irtásukat rendeli el szigorúan.

A hazugságok pedig ahányan, annyifélék. És nem mind-egyiket egyforma könnyű leteríteni, sőt nyomára akadni sem. Fortélyosak és elrejtőznek.

Némelyik ártatlan arcot öltve ide költözött kellős-közibénk és már-már háziállatszámába megy. Eszünkbe se jut vadászni rájuk.

Mennyi lakik közülük p. o. a villamoson. Lógnak, tolakodnak és „bliccel”-nek rajta az emberek — mind egy-egy hazugság, de már eszünkbe se jut, hogy másképpen is lehetne.

— Kérek egy gyerekjegyet, mondja a 14 éves fiú. A kalauz ránéz, vállatvon, odaad neki egy olyan jegyet, ami csak kisgyerekeknek jár. — Azt gondolja magában: ez legalább a becsületesebbik fajtából való; az a másik azért szállt fel elől, mert látta, hogy hátul vagyok, s mire odaérek, leugrik búcsú nélkül.

3.

No ez így megvolt. Azt mondja másnap-harmadnap az egyik „róka” az iskolában:

— Tanár úr kérem, nekem az őrsvezetőm azt tanította: nem szabad hazudnom. Tegnap utaztam villamoson és bevallot-

tarn, hogy nekem már nem dukál az olcsóbb jegy, a papám pedig nagyon leszidott érte. Tanár úr, kérem, *mit tartsak én ezek után a papámról?*

— *Nem volt szép a papádtól*, hogy ilyet csinált — hangzik az ítélet. Ül le és ne zavarj az órát. Tehát milyen ablativus is ez az *illó tempore*, Kovács?

4.

No gyere Pista, jöjjön tanár úr, kérem szépen keressük meg a papát és mondjuk meg neki, hogy igazán nem volt szép tőle, amit csinált. Hol is van csak? Hát ki itt, ki ott. Kórházban gyógyít, irodában iktat, pult mögött rendezi a vég vásznakat, nagy gőzkalapács alá rakja a tüzes vasat, a „Világvéginél” intézkedik, hogy a 24-es előbb induljon, mint a 38-as. Bizony nehéz összekeresgélni őket. És hiába is fáradnánk, mert a doktor úr nagyon sajnálja, de éppen egy súlyos műtétről van szó; a fogalmazó urat meg már várja a tanácsos úr ezzel a sürgős aktával és a harmadik, az a hosszú szőke kiszolgál, ne zavarjuk, kérem, a gőzkalapácsot beláthatják, hogy nem állíthatjuk meg, a 24-es viszont elakadt az Orczy-útnál és még csak ki sem seprik, indul vissza. És vajjon, ha mégis elfoghatnók: volna-e szíve, türelme, kedve meghallgatni bennünket s elgondolkozni azon, amit mondtunk neki?

Azt is tudom, tanár úr, kérem szépen, hogy nem jöhet velünk a papát megkeresni. Ma kedd van s kedden tanár úrnak 8-12-ig órája van, egy ablakkal, s akkor dolgozatot javít. Délután egy magáncégnél kell könyvelnie és este jön Kaufmann úr külön angolra. Az órán, igaza van: nem ér rá a Pista dolgával sokat törődni, a fűtési mizériák miatt amúgy is elmaradtak s most ez a bolond ablaktörés história az első emeleten elvette az időt. Háromnegyed lesz öt perc múlva s alig fordítottak három sort. Ezeknek a hadielemistáknak úgyis háromszor kell valamit elmondani, míg megértik.

5.

Értem. De azért a Pista dolga még mindig várja a megváltó jó szót. Érzitek, hogy szeretne zokogni, hogy összeszorult a szíve, hogy megvonaglik: belepusztul, ha nem segítünk rajta?

És érzitek, hogy se szülői értekezleteken, se tanáregyesületi kongresszuson nem árulják azt az egy szót? Érzitek, hogy hiába megy el papa minden vasárnap a körbe vagy esténként a szakszervezetbe és hiába járt négy féléven át a tanár úr a méltóságos egyetemi professzor úr neveléstani óráira, nem taníthatják meg nekik, hogy bánjanak Pistával?

Érzitek, hogy csak a Bölcső felé hajolva találkozhatnak és csak a Gyermekek csókolhatja úgy szíven őket, hogy meghallják, mit dobog az a harmadik, a Pistáé, a rémulően kalapáló, megsebzett szíveoske:

Papám, hiszen *te* küldtél iskolába. Miért kerget most ki az igazság, jéság és. szépség templomából ez a másik szavad? Hiszen csálni csúnya, hazug és rossz dolog!

Tanár úr, kérem, miért akarja tőlem elvenni a papám szívét? Hát azt hiszi, lehet másra építeni, mint az otthon fundamentumára? Hát ha harmincemeletes háznak szánta is: nem összedül, ha a papáék alul meg nem támasztják?

Csókold belé a szívökbe, drága Gyermekek: minden szülői szó *iskolába küldje* és minden tanári szó *hazuról várja* szegény, szomorú kis pajtáskáidat.

Lehetséges-e együttműködés református iskola és diákjai között?

1.

Szomorú élményem volt a múlt nyáron. Nem hirtelen jött, előjelei már az év folyamán mutatkoztak. Akkor középiskolába járó leányok sokallották a tanulásról írt könyvem első fejezetének negatív megállapításait. „Nem, ezt mégsem lehet mondani, hogy semmit sem tudunk. Keveset talán, vagy nem eleget, vagy nem azt, amit legszükségesebb volna tudnunk. De hogy éppen semmit sem tudunk, ez legjobb esetben is túlzó kijelentés”. Körülbelül ez volt kivehető a zsvajból, melyet a méltatlankodás, a sértett önérzet, a minden áron való védekezni akarás a rögtönzött vita során kiváltott. Azt gondoltam akkor, hogy az ötödikesek és hatodikosok csapják a zajt, vagy a gyenge tanulók, esetleg a jelesek (a csak jelesek és egyebek semmik). Még az a mentő gondolat is átvillant rajtam egy pillanatra, hogy a szorgalmukról közmondásosan híres leányok fájlalják, nem értik, vagy félreértik a probléma meritumát. Aztán idő sem volt szálára szednünk az összegubancolódott „fonalait” a megbeszélésnek.

Nyáron azonban más volt a helyzet. Napokon keresztül folyhattak az „eszmecserék”. Egygondolkozású csoport verődött össze. Felnőtt fiúk, közvetlen innen vagy közvetlen éppen, hogy csak túl a matúrán. Értékes koponyák, jelesek is, vagy legalább is egy-két javatantárgyból jelesek, valamiben pedig kiki autoidakta — persze amúgy a maga módja szerint. Megható ráadásul szinte kivétel nélkül valamennyinél ébredezőben a szociális érzés, népszerűtők, gyerekbarátok, alsó néposztálynak segítő kezét nyújtani próbálók. Szóval a „java”. Problémával vemhesek, konferenciái lázban égők, akiknek majdnem mellékes az ilyen összejövetelek kirándulásjellege, pedig Magyarország egyik legszébb pontján találkoztunk.

Még csak nem is a hajánál fogva előrángatott állapotában, hanem a legtermészetesebb módon, úgy, hogy a szó hozta

ki egy másik kérdés kapcsán — került elő a legfájóbb pont. „Nem hoztunk a falunak semmit, mert — nincsen semmink.” „Koldusok vagyunk, magyar középiskolások, mert” —

És itt volna a legáldottabb perc, a büntudat és bűnbánat, az Isten szerint való alázat ritka, gazdag, váltságígérő pillanata. Nem kellene egyéb hozzá, mint benézni a lelkünkbe és meglátni, milyen üres, milyen lomos, milyen semmitérő, milyen kegyelemre szorult. Nem kellene más hozzá, mint könnyes szemmel egymásnak elsusogni: én, szegény szerencsétlen, gyarló ember, akinek sok egyéb más embertársaim között az volna a feladatam, hogy némi tudással rendelkezem, nem tudok semmit... Én igen nagy bűnöm...

De a magyar középiskolás diák nem képes kimondani ezt a szót. Nem, még itt sem, szűk baráti körben, a közösség magasfeszültségű, tiszta, éles, világos, ragyogó, meleg légkörében sem. Pedig itt nem szükséges, nem is lehet imponálnia. Hazudnia sem kell, adnia a jólertesültet, mondjuk talán így, létérdékből. Még a kényelemszeretet sem nehezíti még az önvallomása terhét, hiszen gyakorlati következményei nem közössége életének esnek legközelebbi szakaszára.

Mégsem lehet, jaj mégsem lehet. A magyar középiskolás diák dadog, megszegyenül, tehetetlen, kifosztottságban lebzselni próbál, alkudozik, koncessziókat tesz, eufémizmusokba burkolja az igazságot, képes beszéddé tarkul a mondanivalója... csak a megoldást nem tudja sem megáhitani, sem kérni, sem elfogadni. Igazi gazdag ifjú, aki nem bírja otthagyni a bátyúját az útfélen, bár hallja a hívó szót. Szomorúan megy ellenkező irányba, de mégis csak ellenkező irány felé tart.

2.

Pedig be szörnyűséges egy bátyú ezeknek a diákoknak a szellemi kincseskamrája. Akármilyen kémlelőszervvel vizsgálom, egyformán semmitérő ócskavasnak bizonyulnak a képzelt kincsei. Nem is vasnak, bádognak, annak is kevésnek. De hagyjuk a képes beszédet, beszéljünk egészen szárazon.

Mi is hát az a „valami mégis”, amit ezek a fiúk tudnak? Talán — ez a legvalószínűbb — az iskola nyújtotta művelődési anyag. Hamarosan kiderül, hogy nem az. Klasszikus nyelveken kurzíve olvasni nem tudnak, a latin vagy görög grammatika legfontosabb paragrafusait sem ismerik, régiségi ismereteik megdöbbenően minimálisak. (A jelesek szerint ezt csak az elégségeeknek kell tudniok, míg ők ex-abrupto fordítanak. De hangsúlyozom, öncsalás ez az ex-abruptokészség is; ha kihúzzuk alóla a tanári jóakarát mankóit, a maga lábán járni képtelen.) Azt hinné az ember, talán idézetek mondatfoszlányai úszkálnak emlékezetükben s ezért „gondolják” szegények, hogy tudnak va-

lamit. Nem és százszor nem. Nem marad más, szorgos fáradozás után e vélt tudás reprezentánsaképen, mint annak a pusztá tudata hogy nyolc évig mindennap volt latin órájuk, s ötödiktől kezdve görög is majdnem mindennap. Aztán ilyen önmagukban teljesen értéktelen tudás-rögöcskék, mint ez a három tő, egymás mellett: horá-op-id. Ragozáminták. Az Odisszeia eleje könyv nélkül. (Hat és felsor, aki legtovább bírja!) Elnevezések, de csak a pusztá nevük. Néhány meghatározás, de csak a meghatározások. Még példamondatokra sem emlékeznek, nemhogy alkalmazni tudnák a definíciók tanulságait. (Közben soha ne tessék elfelejteni: jeles és jórendű diákokról van szó.)

Talán az antik világ szelleme él közöttük? Szó sincs róla. Sejtelmük sincs az antik világról. El se tudják képzelni, milyen volt, soha sem is próbálták. Történeti tudatuk általában hiányzik. Időérzeteik nincsenek. Megállt számukra az idő. Hisz nagyon sürgős kérdést tűztek napirendre, ők maguk szabták meg a konferencia időtartamát s még az utolsóelőtti napon sem lát-szottak tudatára ébredni annak, hogy elsiettek a percek gondjaik fölött. (Fantáziájuk nincs, pedig e nélkül a múltat fölépíteni hasztalan fáradozás.) Levelet írtak a szomszéd falu vezetőségének, jövételüket jelezve, amely elmaradt aztán később. Egyetlenegy sem akadt köztük, aki képzeletben látta volna a miattuk meginduló apparátus hasztalan energiapocsékolását. Nem látták maguk előtt apró kis mozifilmképen, hogy kimegy valaki a kapun, átmege a szomszédba — a levél következtében odaát egy kis tanácskozás — búcsú — felvonásköz — megölnek két csirkét — a levél nélkül nem tehették volna. Emberek ácsorogtak a vasútállomáson hiába. Izenni kellene, sürgönyt küldeni, vagy legalább is mentegető levelet írni. Több ízben figyelmeztetik is őket erre mások. Hiába. A fantázia ájult, a gik-szer kikerülhetetlen.)

Jön a legutolsó örkérdés: mi ebből a tudásanyagból az a „valami kevés”, amit az adnivágyás legmohóbb vágyában a magatoknál kisebbeknek oda tudnátok adni? Falunak, gyerekek, alsó néposztálybeli városinak? Semmi, semmi. Nyelvben, tartalomban halott törmelék mindez. Mire válik hát legalább magatoknak, ha az annyit emlegetett, oly régen epedve várt zúgó, fenséges, egyetlen nagy Élet eljön értetek és elragad magával? Felelet helyett talán éppen feleletül — beszédesen néma csönd. Vegyük elő most meg a történelmet. Vagy a földrajzot. A modern nyelveket. Esetleg a természettudományokat ebben a kézfelfoghatóság után áhító világban. Mindenütt ugyanaz az eredmény. Szavak, mondatföredékek. De csak legalább sok szó volna s összefüggő mondatok tekintélyes egymásutánja. Hogy legalább az az érzésünk támadhatna: Szegény gyerekek nem tudják, hogy nem az a tudomány, de legalább tudnak valamit, amit tudománynak vélnek. Olyanformán, mint ahogy jóllakott-

nak érezheti magát a szegény ember, ha kistáértékű enivalóból eleget evett mégis. A legelképesztőbb a szomorú esetben éppen az, hogy ezek a gyerekek betűszerint a semmi-ről hiszik azt, hogy valami. Mert nem igazi történeti tudás az sem, ha valaki egy jó csomó évszámot, nevet, pusztá tényt, rokonsági táblázatot biztosan tud és féltékenyen őriz az emlékezetében. Fiaink azonban ezt sem tudják. Semmit sem tudnak.

Mondjuk, hogy nem érdekli őket. Mint ahogy tiszteletreméltó őszinteséggel szemébe is mondták az egyik ciceronéjúnak, aki valami szerkezetet mutogatott nékik szakszerű magyarázat kíséretében. Ők nem gyakorlati emberek. Érdeklődésük tisztán irodalmi természetű. Sőt még tovább menve a megszorításban — szépirodalmi.

Ezen a téren ért aztán bennünket olyan csalódás, ami méreteiben legalább is szokatlan és groteszk. Nem akad közöttük egyetlenegy sem, aki definiálni tudná ezeket a fogalmakat: irodalom, szépirodalom, művészet, műalkotás. És — egyre lejjebb szálló igény kielégítésére — nem akad végül senki, aki valami elfogadhatót tudna mondani ezekről a fogalmakról, mentségnek fogadva el, hogy „egy mondatban definiálni a fogalmakat nagyon nehéz” és hogy „az ilyet inkább csak érezni lehet”. Apródonkint kiviláglik aztán, hogy a leginkább közzájón forgó szávaik jelentésével sincsenek tisztában, szegény fejők.

Állítólagos kedvenc tárgyuk irodalmát nem ismerik. Nemcsak saját sütésű definícióik nincsenek, hanem azt sem tudják, a legnagyobb és általuk is legmagasabbra taksált irodalomtudósok mit tartottak és mit tartanak irodalomnak, művészetnek, vagy akár csak jellemzésnek, műalkotnak, versmértéknek, rímnek. Sem a hazai, sem a nagyvilágbeli irodalomelméleteknek nem hallották még a hírért sem. Nem azt akarom mondani, hogy nem jól ismerik. Egyáltalában nem ismerik. Vagy nem is olvasták még egyetlenegy komoly tudósnak egyetlenegy írását sem, vagy nem emlékeznek semmire állítólagos ilyen tárgyú olvasmányaik köréből. Folyóiratkritikák sovány kosztján tengődnek. (Tengődnek ismétlem, mert a meg is emészett cikkek száma ebből a fajtából sem üti meg a tizet.)

A magyar irodalom standard műveit nem olvasták. Ballassi, Csokonai pusztá nevek számukra. Arany, Petőfi szintén. Petőfinél az a hirtelenjött érzésük támadt, hogy jól ismerik, de aztán kiderül, hogy alig húsz vers címére emlékeznek csupán, könyv nélkül pedig egyetlenegy verset sem tudnak tőle úgy, hogy végig mondhatnák. Szimbólumképen Jókai egyik regényének első fejezetcímét viselik, mint társaság s már szinte a komikum határát érinti, hogy Jókait általánvéve nem olvasták, szóbanforgó regényét csak egy olvasta közülük végig (az sem emlékszik már rá még feléből-harmadából sem) sőt olyan is akadt a társaságban, aki az említett fejezetcímről sem

azt nem tudta, honnan való, sem azt, hogy mit jelent, csak viselte nagy öntudattal a többiek s a nagyvilág előtt. (Csittvári krónika, „Csittváriak”).

3.

Autodidakták ezek a fiúk minden bizonnyal. Nem érdekli őket az iskolás tudásanyag. Sem a természettudományos, sem a humán része. Modernek irodalomtörténetünkben is s alkotóművész-inaséveikben az elmélet nem nagyon kenyerük. Lehetetlen, hogy ezen a téren aztán tekintélyes olvasottságuk ne volna.

Bizony nincs, sajnos. Legelőször arról a balgatóg vélekedésről szorultam defenzívába, hogy helytelenül bár, de a ma divatos irányítás mellett megérthető és megbocsátható tévedés folytán a világirodalom jobban érdekli őket, mint a magyar. Tévedés volt részemről ez a feltevés, hamarosan beláttam. Dickens, Franceot, Dosztojevszkijt éppúgy nem ismerik, mint Jókait. Majd azt gondoltam, talán a modern magyar, vagy külföldi irodalomban jártasak. Óh dehogy, dehogy. Még Adyt sem ismerték igazán. Anthológiára bukkantam a végén tudásuk forrásául, még őszintébben fogalmazva, egyik-másiknál egyetlen anthológiára. Ez volt a varázskönyv, amelyből főlényük táplálkozott, legalább is otthon, az osztályban, az önképzőkörökben. De aki legtöbbet olvasott is köztük, úgy, hogy az aztán vérévé is vált, kultúrája szerves részéül tekinthető, életében sem olvasott el tíz-tizenöt könyvnél többet.

Rendkívül jellemzőnek tartom egyiküknek a szellemi káprázatát. Véletlenül kivétel, nem a szépirodalom érdekli, hanem a „tudományos”. Inkább tudományos könyveket szoktam olvasni, jegyzi meg komoran, könnyedén és felsőbbiségeden. Hamarosan kiderült, hogy a szoktam és a könyvek némileg túlzás, mert csak egy könyvről van szó. Második roham azt eredményezi, hogy nem könyvről van szó, csupán füzetéről s az sem tudományos, hanem tudománynépszerűsítő füzet. (A kettő közötti különbséget már nem egészen érti a gyerek, aki az idén maturálni fog egyébként.) Harmadik és utolsó attak után: nem olvasta el, csak forgatta. Részletekre sem emlékszik, hiszen úgy szólván csak megfordult a kezében a kérdéses füzet.

Ám mindezek ellenére, fiúk fel a fejjel. Cserkészek is vannak közöttük. Az igazán önként és szívesen vállalt munka, ahhoz csak értetek. Nagyon nem szívesen írom le ezeket a sorokat. A gyerekek a cserkészetet is megtették iskolásdinak. Már nem próbáznak, hanem vizsgáznak, vagy kollokválnak, vagy felelnek az egyes próbapontokból. Ha „mázlijuk van”, sikerül, attól kezdve nem törődnek többé a kérdéses próbaponttal. Unják a dolgot, különösen a gyakorlati részét.

Legeslegsomorúbb látvány mégis az, mikor a mérnök úr

egy olyan húrját pengeti meg lelke gazdag hangforrásának, ami véletlenül mindenkit érdekel. Kigyullad a szemekben a láng, körültolongják, lesik a szavát, csüggenek a demonstráción. Öt perc múlva már csak kettőnknek magyaráz a mérnök úr. (A másik is felnőtt.) A gyerekek, ki egyedül, ki kettesben, szanaszét báméskodnak a szoba falán kitergetett térképekre. Beszélgetnek — másról. Öt perc alatt elfáradt a befogadó képességük. Nem bírnak figyelni. Képtelenek komoly szellemi munkára.

Szíves örömet hajlandó vagyok elhinni, hogy a fenti eset szerencsétlen körülmények szerencsétlen összetalálkozásánál fogva határeset, nem jellemző, az egész magyar diákság egyetemére legalább is nem. Két tény azonban akkor is kénytelen vagyok leszögezni. Az egyik tagadhatatlan tény az, hogy a szóbanforgó diákok között olyan is volt, aki intézetének országos vonatkozásban büszkesége, a többiek is csupa jó diák, a csonkahaza különböző középiskoláiból. A másik hangsúlyozandó tény eddigi országszerte gyűjtött tapasztalatom, az nevezetesen, hogy a diákok átlaga a fent közölteket legfeljebb részleteiben módosíthatná. Talán több verset tudna az országos átlag, talán a latin syntaxis egyik-másik paragrafusát biztosabban idézné, esetleg a földrajzban valamivel tájékozottabbnak bizonyulna. Akadnának igen olvasott diákok itt-ott. A diák arcképén nagyon keveset retusálnának mégis.

4.

Olyan minden ellen jó orvosságként emlegetjük, mihelyt diákemberrel állunk szemben, hogy „többet és jobban kellene tanulnia a magyar ifjúságnak.” Kellő tisztelettel, de ki kell jelentenem, hogy ezt követelvén, lehetetlent követelünk tőle. De lehetetlent követelünk az iskolától is, mikor minduntalan azt hangoztatjuk, hogy nagyobb mértékben közelednie kell a gyakorlati élethez, a növendék lelkéhez, a tudomány mai álláspontjához, stb. stb. Ha így gondolkozunk, nem hisszük el igazán, hogy az intellektus a szó legkomolyabban veendő értelmében válságba került.

Kuruzslással már semmire sem mehetünk. A magyar középiskolás diák műveletlensége és tudományos magával-jótehetetlensége nem epidermis-szépséghiba többé, amit egy kis kozmetikával, plasztikával, ártatlan beavatkozással könnyen megigazgathatna, hanem szervezeti, alkati zavar, amely könnyen okozhat az egész magyar organizmusban végzetesen kóros elváltozást.

Az intellektus válságának csak külső megjelenési formája az igazi tudást pótló, vagy pótolni akaró áltudás, avagy — ami még rosszabb — a tudni vélet. A válság lényege tragikusan több, illetőleg tragikusan más ennél. Nem kevesebb, mint hogy

az Úrnak huszadik. Krisztus utáni századának második negyedében fokozatosan megszűnőfélben van magának a tudásnak a lehetősége. A magyar diák lehet lusta, lehet egykedvű, lehet konjunktúrázó hamisjátékos, másodsorban, helyesebben másodlagosan. Mindenekelőtt és mindenkifelett azonban: tudatlan, mert már nem lehetséges többet tudnia.

Azt az önmagát felőrölte, atomjaira bomlott kultúra-tömeget és egyben útvesztőt, amelynek tudományos rendszer a neve, ma már lehetetlen egy agyvelőnek komolyan tudnia. Nemcsak lehetetlen, hanem fölösleges is. Az a kis részlet, amely egy ember tulajdonává válhatik belőle, annyira absztrakt, hogy az élethez való minden vonatkozását elveszítette, mire bírhatóvá egyszerűsödött. Ezt érzi a növőfélben levő diák s ez ellen rendezkedik be védekező harcra.

Ennek az áldatlan, egyoldalú harcias attitude-nek azonban megvan a maga negatív következménye is. Ez az egyén számára a megüresülés általános szellemi közérzetnek is beteges, passzív állapota, kifelé, a társadalom felé pedig a kínai mandarinok kényszerű elzárkózása szinte kaszt módjára. Ez a tudás nevezetesen csak addig tudás, míg a látszatát megőriznünk sikerült. A rajta alapuló szellemi felsőbbrendűség is csak addig tud vezetni, míg zárt formációkban, pusztá vezényszavakkal megteheti. (Ebből táplálkozik a túltengő adminisztráció és a szabad foglalkozások rovására egyre jobban terjeszkedő etatizmus is.)

Általános, az alapokig lehető, megtisztító és megtisztuló újjáértékelésre van szükség a tudomány világában; ezt érzik és ezt sokallják azok a diákok, akik kezdik már sejteni, mi rejlik az egyszerűnek látszó bűnbánatos kijelentés mögött: semmit sem tudok.

Ez pedig mit jelent? Ilyesvalamit: a magyar diák tananyagának, az agyondifferenciált problémahalmaznak új integrálódásra van szükség. A magyar diák tanmódszerének pedig, az a gyonanalizálásnak, egyetlen új szintézisre.

Addig pedig, míg ezt a tudományos rendszerező és pedagógiai módszeres elvet iskoláink részletekbe is lehetőan magukévé nem teszik, rohan az intellektus feltartóztatlanul önmagát emésztő végzetes útján az idők teljessége felé, a magyar diák jövő ilyenkorra még készületlenebb, még gyámoltalanabb, még nyeglébb lesz, mint tavaly ilyenkor.

A fejsze tudniillik végérvényesen a fa gyökerére vettetett.

b) SEMMIT SEM KÉTELKEDVÉN (KERESZTYÉNSÉG ÉS KORPARANCS).

Rossz szellemi közérzetünk.

Annak az ideges közérzetnek, amely az intelligenciát ma mindenfelé jellemzi, kétféle oka lehetne: konstitucionális és átmeneti. Az első lehetőséget azonban rögtön ki kell kapcsolnunk, mert sem a világ, sem az ember nem szenved olyan hibában, amely ezt a közérzetet megmagyarázhatná. Amikor Isten megteremtette a mindenséget az emberrel együtt, úgy nyilatkozott róla, hogy „minden, amit teremtett, igen jó”. Bármilyen zavarok is mutatkoznak a világ ellátásában, kétségtelen, hogy a hiba nem az emberben és a világban magában van, hiszen a világ azokat a szükségleteket, amelyeket az ember vele szemben támaszt, bőven el tudja látni. Tudjuk, szinte közhely már, hogy milyen nagymennyiségű rizst, kávé és húst pusztítanak el minden évben: innen van a nélkülözés és az éhség. Ha ez nem így lenne, nem lehetne gyógyulásról még csak beszélni sem. A kérdés tehát most már az, mi az az átmeneti baj, amely mégis megrontja szellemi közérzetünket? Induljunk el a szimptómák nyomán, ezek elég beszédesek és nagy mértékben a gyökér felé segítenek.

Az első, ami feltűnik, *a világnézeti alap elengedhetetlen szüksége*, korunk a világnézetek korszaka. Ez az, ami őt legmélyebben jellemzi, ide fut össze benne minden, innen nyer értelmet és elrendeződést. Természetesen más korszakoknak is volt világnézetük, de most a világnézet valami sajátos módon tudatosult, állandóan a szemünk előtt áll, minduntalan hangsúlyozza magát. Ez a világnézet legtöbb esetben a keresztyénség: vagy valóban maga a keresztyénség, vagy mást akar, mint ez, de azért ennek az alapján, vagy pedig végül épp mint vele szemben álló, vele küzdő hatalom van relációban vele. A túlzott világnézeti tudatosulás azonban, amely korunkat jellemzi, nem mondható egészségesnek, a tudatosulás általában betegségekkel szokott együtt járni. Normális esetben például nem igen szoktam tudni arról, hogy fogaim vannak, a fogfájás azonban rögtön tudatosítja ezt a tényt.

Másik jellemző vonása korunknak, hogy *tömeget akar a háta megett*. Nem vele szemben, sem előtte, hanem a háta megett. El sem hisszük manapság, hogy szellemi irányzatok úgy is győzhetnek, ha nincs mögöttük tömeg. Régen azt hangsúlyozták, hogy az igazság érvényes akkor is, ha nem is ismerik, csak kevesen; ma ez a felfogás kiment a divatból. Ma a tömegek szervezésének korát éljük, velük akarjuk diadalra juttatni az elveinket. S ennek a módszernek van még egy más következménye is,

nem tűri az ellenvéleményt. Nem hogy maga nem akar kisebbség lenni, hanem mindenáron többség, sőt túlnyomó többség szeretne lenni, az esetleg mégis megmaradó kisebbséget okvetlenül fel is akarja falni. Sőt, nemcsak hogy megsemmisíti, még arra is kényszeríteni akarja, hogy tegye magáévá és hirdesse hangoosan a többség véleményét. Ennek a módszernek meg az a nagy tehertétele, hogy bármilyen nagy többséget tud is látszólag kikényszeríteni, ez a többség nem minden atomjával van vele s ezért igen nagy a tehetetlenségi nyomaték.

Ezzel az ellenvéleményt elnyomó törekvéssel áll kapcsolatban a harmadik tünet: a *fegyverkezési láz*. A tömeg — hiába többség — bizalmatlan, állandó nyugtalanságban él, ezért falta fel a kisebbségeket is s ezért áll folyton résen minden lehetséges vagy elképzelt veszedelemmel szemben. Ez a fegyverkezési láz azonban különösképen tisztára védekező jellegű. Senki sem akar támadni, de másrészt viszont senki sem bírja elhinni a többiek-ről, hogy titokban nem támadásra készülődnek. A fegyverkezés a szellemi élet területén is világosan látható és annyira komolyan megy, hogy már egyáltalán nem ügyel az eleganciára, még a furkásbotot is gondolkodás nélkül a kezébe ragadja. Nem kell külön magyarázni, hogy ez a kölcsönös bizalmatlanság milyen energiákat öröl fel mindkét részről.

Jellemzi azután korunkat — és felsorolásunkban ez a negyedik szimptoma — a *világnézet érvényesülése*. A világnézet, amely folyton szemünk elé nyomul, amely minden ellenkező véleményt letör s amely állandóan védekező állásban van, megköveteli, hogy a tudomány, az egyház és a kormányzat asszisztáljon neki. A tudomány feladata így a világnézet igazolása, az egyház a transzcendens méltóságot adja hozzá, a kormányzat pedig végrehajtja praktikus következményeit. Természetesen ezáltal is súlyos bajok forrását idéztük fel. A tudomány pl. nem tárgyilagos igazságok megállapítására törekszik, hanem eleve kész tételek bebizonyítására. Ha azonban nem a tényeket vizsgálja elfogulatlanul, többé nem teremt, hanem csak átrendezi a meglévő ismereteket. Mint jellemző illusztrációt hozhatom fel, hogy a múltkoriban az egyik folyóirattól azzal a felszólítással kaptam egy könyvet ismertetésre, hogy „húzd le”.

Ezzel adva van egy további tünet is: az *etikai eszközök deformálódnak*. Annak, hogy a világnézet mindent a szolgáltatába fog, az lesz a következménye, hogy nemtelen célok érdekében nemes eszközöket használunk. Júdás árulta el így Jézust — csókkal. Ez egész korunkat jellemzi, kezdve attól a tényről, hogy a hatalom az egyházzal szankcionáltatja nem egészen istenes lépéseit is.

Bármennyire aggasztók is ezek a szimptomák, szó sem lehet eltüntetésükről. Senki sem tudná megakadályozni, hogy a tömeg világnézeti zászlók alatt össze ne gyülekezzenek, hogy meg

ne szervezkedjék, hogy fel ne fegyverkezzék, hogy szolgálatába ne hajtson egyházat, tudományt és kormányzatot egyaránt. Ezzel mint ténnyel kell számolnunk. De hogy még sem kell kétségbeesnünk, annak az az oka, hogy ezekben a felsorolt jelenségekben mindenütt van valami jó csíra is, amely ha ki tud hajtani, jóra növekedést eredményez. Így a tudatosítás kínja arra jó, hogy Krisztushoz hajtja az embereket. Ma nagyon erős az igény valami végső összefoglaló és elrendező elv iránt. Nem lehet elveszni a részfeladatokban és részeredményekben. Ma *tudjuk*, hogy ezeknek csak úgy van értékük, ha alattuk valami biztos alap áll. Hogy a fenti hasonlathoz visszatérjünk, ha már betegek a fogak, mégis csak a fogfájás az, ami az orvoshoz kényszerít bennünket.

A tömegek megszervezésében, az egyeduralomra való törekvésben a teljes egység után való igény jelentkezik. Ma a nagy emberhalmaz nem akar apró, összefüggéstelen darabokra széttöredezni s ebben az az ígéret van, hogy közösséggé lehet. Nem a régi szervezetlenséget kell tehát visszasírni, amikor az egyik vélemény nem terpeszkedett rá a többiekre, ez hiábavaló sóhajtozás lenne, hanem a mai egységigényt igazi közösség felé segíteni. — A fegyverkezésnél meg az a jó, hogy védekező jellegű, a félelem izgalmi állapotából fakad csupán. Ezt a bizalmatlanságot kell leszerelni, csak az a kérdés, hogyan lehet és hogyan kerül a helyére bizalom.

Az a jelenség, amit a világnézet intézményesülésének nevezünk, sem vethető el teljesen. Hogy a szervezkedő világnézet igényli az egyház támogatását, az azt bizonyítja, hogy szüksége van valami felsőbb szentesítésre, embernél magasabb hatalmak igenlő jóváhagyására. Ha pedig az irányított tudományt nézzük, itt az a tanulság, hogy tiszta ténykereséssel nem megyünk semmire sem, a tudomány végül sem tud megmagyarázni vagy megoldani semmit. Ezért valami nála magasabbnak szolgálatába kell adnia magát, de valami oly nagynak a szolgálatába, amely nem követeli meg a tényhamisítást. S ha az új világnézettől irányított tudomány ellen nem szabad kijátszanunk a régi *lart pour lart* tudományt, ugyanaz a helyzet a hatalomnál is. A kormányzat valóban nem öncél, a feladata csak valami nála nagyobbak az érvényesítése lehet. A Biblia szerint Istentől ered s ezért Isten igazságát kell képviselnie.

Végül az erkölcsi eszközök deformálódásában ott fedezhetünk fel valami biztatót, hogy ezek az eszközök, ha vissza is élnek velük, ha nemtelen célok szolgálatába is állítják őket, mégis csak etikai eszközök. A világban mégis van annyi vágyódás a jó után, hogy legalább bizonyos formákat megőriz s ezekből nem enged. Júdás elárulja Jézust, de csókkal árulja el a szeretet legszebb jelével. Ez a csók pedig akármilyen méltatlan helyen van is, mégis emlékeztet. Árulás közben emlékez-

tet a szeretetre, az álnokság közben a jéságra és tisztaságra. S ez a lealacsonyított, sárbavitt erkölcsi mag egyszerűcsak ott a sárban is kihajthat

Mik tehát a tanulságok! A világ elveinek és tetteinek teljes összefoglalására, igazi egységre stb. vágyakozik. Nemcsak vágyakozik, ezek felé tör s útjában megállítani nem lehet. A mi feladatunk az, hogy megmutassuk neki, hogy azt a végső összefoglalást és értelmet csak Isten adhatja nekünk s hogy igazi közösséget csak a Szentlélek teremthet, ő a legjobb szervező erő, két ember, akiket ő vezet, csak egymás szemébe néz s már érti egymást. A mi feladatunk, hogy elmenjünk a tudósokhoz, az egyházférfiakhoz és politikusokhoz és nyerjük meg őket arra, hogy Isten dolgait és akaratát mutassák meg a munkájukban. Végül a mi feladatunk az, hogy a deformálódott erkölcs igazi tartalmára rámutassunk, a csókból kisarjasszuk a benne rejtőzködő szeretetet.

Így a mai korszituáció keresztyén feladattá lesz. Bájtunk áll, hogy ez ellen értelmetlen csatározást folytatunk, vagy felhasználjuk bizonyágtételre.

Lelki életünk korlátai és lehetőségei.

A cím olvastára teljes joggal azt várhatná az olvasó, hogy külön csoportban taxatívén következni fognak előbb a korlátok, azután a lehetőségek. A lélek jelenségeinek leíró tudománya szoktatott bennünket ennek a tévedésnek az elképzelésére, a pszichológia, amely külön fejezetben szól az érzelmről, az értelemről és az akaratról. Egészen logikus úgy képzelődni tovább, hogy a külön fiókoknak a tartalma sem azonos. Ennek a gondolatsornak ha nem is a végén, de a közepetáján jól elfér egyik tagként a külön szortírozott korlátok és lehetőségek fantáziaképe.

Pedig nem így van ez a valóságban s sok könnyet és sóhajtt meggazdálkodhatnánk, tudva, hogy nem így van. Az az ideges ember, aki élet-halál kérdésében sietve szeretne leugorni a 90 kilométeres sebességgel száguldó gyorsvonatról, a józan belátásán innen maradva ösztönösen érzi, hogy az egyetlen lehetőség korlátozza őt. Gyalog — úgy érzi — talán mégis hamarabb eljuthatna oda, ahova igyekszik. Ugyanígy okozza halálát Móricz Zsigmond elkényszeredett gyomrú, sóvár-irigy parasztjának a korláttá vált lehetőség a lakodalmi ebéden. Ki akarja enni gazdagékat mindenükből s mikor kevéshez szokott étvágya már a zsíros csigalevessel betelik, az undortól és dühtől megfullad.

Korlát és lehetőség két ellentétes fogalom, amelyeknek azonban azonos a tartalma. Az üdülésre vágyó ember, ha sze-

gény, lehetőségnek látná a pénzt, mely nem áll rendelkezésére, ha gazdag, korlátnak érezheti ugyanazt, mely nagyon sokszor nem ereszti el őt pihenni, a város félig olvadt aszfaltjából. Ezt azért fontos tudnunk, mert ha a pénz csak lehetőség volna, igazat kellene adnunk a szállóigeszerű mondásnak, hogy szegény ember: komisz ember, ha pedig csak korlát volna a pénz, akkor meg annak a népszerű és elterjedt nem pontos bibliai idézetnek volna igaza, mely szerint a gazdag nem juthat a mennyországba.

1.

Ilyen értelemben egyszerre korlát és lehetőség lelki életünk számára: testi mivoltunk. Mekkora korlát, hogy a földhöz ragaszt, milyen tűzokróptívé tesz bennünket a szárnyalásban az eredendő bűn, azt a középkori és a huszadik századbéli gondolkozás két antipóduson mozogva egyformán elárulja. A középkori fantázia a poklot az érzékek büntetésül látta maga előtt látomásaiban lánggal égőnek, mégis jéghidegnek, dohosnak, sötétnek, a legaprólékosabb részletezéssel keserves-kínosnak. Egy védelmet ismert és gyakorolt ellene, az önsanyargatást és a túlvilági örömök intenzív előre-elképzelését. A modern ember gondolkozása alapjában véve hasonló, azóta sem változott, csupán módosult, A lelki jelenségek gazdag és finom hálózatát testi alapösztönök szublimált formáinak véli. Szerinte a lelki élet legmagasabb fokán a vademberek fétise, a sámánkodók varázsmozdulatai s a keresztyén ember imádsága között lényegében véve nincs más különbség, mint mikor az újszülött mosolyog, tátoog vagy keserves sírásra fakad. De nem is kell ilyen mézszire mennünk. Pál apostol óta minden Isten felé vágyódó egyén számtalanszor tapasztalhatta, mekkora gát számára az a másik törvény, amit tagjaiban érez.

És mégis egyetlen lehetőségünk, hogy testünk a Szent Lélek temploma. Minden lelki adottságunk testi beágyazottsága, ezt soha egy pillanatra sem szabad elfelednünk, vagy éppenséggel tagadnunk. Nem leigázni kell a testet, még kevésbé légiessé átfinomítani, hanem egyszerűen, úgy amint van, Isten Lelkének rendelkezésére bocsátani. A középkori ember a testi oldalát tagadta (vagy nem ismerte föl) ennek az igazságnak, a modern ember lelki vonatkozásait próbálja a törvényszerűségek kurta pórázára fogni (mondanom is felesleges, hogy a siker minden reménye nélkül). Az igazán lelkiéletet élők számára azonban azt jelenti ennek a törvénynek az ismerete és respekálása, hogy segítségével megszabadul az idealizmus gyökeretlenségének minden veszedelmétől és realitássá, húsból és vérből valóvá, földivé, természetessé válik számára a mindennap.

2.

Az anyagi világot is szerették a keresztyénség nevében korlátnak tekinteni az első századok óta mindig s szeretik még ma is. Valahogy a Sátán alkotásának érzik azok, akik nagy Ideértő erejének tudatában minduntalan elfelejtik, hogy a Sátán nem teremthet semmit, tehát az anyag is Isten alkotása és egyben ajándéka is a számunkra.

A középkor aszkézissel védekezett az anyagi világ kísértései ellen, modern korunk a szellemi kultúrával próbálja a hangsúlyt elvitatni felőle. A keresztyénség pedig nem győz eleget harcolni az elvontság, légiesség, a gyakorlatiasság hiánya és egyéb vádak ellen s nagy népszerűtlenségének egyik gyökere, hogy a tömegek köztudatában úgy él, mint a világi örömk, kényelem és gazdagság egyenes tagadása. „Élő” keresztyének körében is minduntalan megújuló problémák: iszik-e a jó keresztyén szeszes italt? Dohányzik-e? Mi a véleménye a táncról? A pénzről? A vagyongyűjtésről?

Szerintem végzetes hiba ezeknek a részletkérdéseknek a folytonos vagy időelőtti vagy túlságosan előtérbentartása és hánytorgatása. Diogenes igen igénytelen ember volt, pedig semmi köze a keresztyénséghez. A mohamedánok és az absztinensek egy véleményen lehetnek a szeszt illetőleg, Jézus Krisztushoz való viszonyukban mégis egy egész világ választja el őket. Jézus Krisztus bort adott a kánai lakodalmas népnek, közben sem „száraz” sem „nedves” nem volt, ezzel is hangsúlyozva, hogy a jó és rossz keresztyénség súlypontja valahol másutt keresendő. Jézus Krisztus egyszerűen fölényes az anyagi világgal szemben: a hal szájából fizeti meg az adóját, de megfizeti. Eszik, iszik és nem áll a Júdás pártjára az alabástromszelencés asszonnyal szemben. Óva int bennünket a ruházkodás fölöttébb való gondjától, de sem maga nem öltözik szőrruhába, mint Keresztelő János, se bennünket nem utasít arra, hogy járjunk meztelenül. Egyszóval minden tette és minden parancsa arra figyelmeztet bennünket, hogy az anyagi világ sem korlát, hanem lehetőség.

Az igazán lelki életet élő ember nem megtagadja az anyagi világot, hanem meghódítja azt. Birtokába veszi, mint Isten általános kegyelmi ajándékát és átszellemíti. Hiszen ha testünknek feltámadását teljes hittel hisszük, nem szabad abban sem kételkednünk, hogy Isten teremtése, az anyagi világ nem válhatik végképen és örökre a Sátán martalékává.

3.

Korlátnak érezzük a filozófia apriori fogalmait, a tér és időt is, valahányszor úgy emlegetjük őket, mint földünket, ezt a sárgolyót és életünket, az arasznyi létet.

A térbeli korlátozásnak a kényszerképzetét legklasszikusabban Madách Ember tragédiájában találhatjuk abban a grandiózus találgatásban, ahogy Lucifer háromféleképpen is reménytelennek mutatja az emberiség jövőjét földhözköttöt volta miatt. A falanszterben géppé lesz az ember, mégpedig hiába: eltörik a tudós lombikja, nem sikerül pótolnia a nap teremtő és érlelő melegét. Az űrt sem győzheti le Ádám, hiába repülne túl a föld légkörén: az az organizmus, amelyet emberi testnek nevezünk, csak e földi adottságok között képes megélni. A föld viszont, ha nem is nagyon gyors tempóban, egyszer mégis csak kihűl s az utolsó ember az egyenlítő táján baromi egykedvűséggel és primitív módon a tengő élet gyomorkérdésein tőpreng, szenved, áll és bukik. Önkéntelenül Kölcsey Vanitatum Vanitas-ára megy ez a nóta a fülünkben: Földünk egy kis gólyafészek, egy perchozta tünemény. Már most se feledjük azonban, hogy csak Lucifer mutatja ilyenek.

4.

Az időbeli korlátozottság érzékelhető jele az embereken: a soha nem szűnő, öregedés közben egyre gyötrőbbé váló, állandó és heves halálfélelem. Minden nagy gondolat valósággá válásának ez a gátja: nem érdemes, minek? Az öreg gróf világnézetén hiába mosolygunk, mi vagyunk ő, mi, akik életünknek nagyon sok fontos fordulópontján nem szavazzuk meg a Lánchidat, mert minek már arra a kicsi időre? A mindennapi legszűkebbkörű életünk határain túlra nemigen gondolunk, igazi programmunk nagy ügyekre nincs is. Igen, mert ötven, száz évre előre kellene gondolkoznunk, terveznünk, talán áldoznunk is és hát: minek? Akkor már mi régen nem leszünk. A nyitott koporsó mellett is azért olyan gyarló a viselkedésünk, azért élnek tovább majdnem kétezer év múltán is Krisztus feltámadása után a gyász pogány elemei szokásainkban, gesztusainkban egyaránt, mert minden újabb halott közelében újra meg újra hátborzongva éreznünk kell az elmúlás lehetőségét.

Pedig mindkét korlátnak végtelenbe lendülő és végtelenbe vetítő ereje van. Milyen mélységesen lehangoló ereje volna, képzeljük el csak, egy nagy kőfalnak, hegycsúcsnak, hasadéknak, toronynak, ha azt tudnók róluk, hogy addig tart a világ és azontúl az a nagy feketeség vagy üresség vagy mélység vagy látóhatár már a Semmi. Milyen fölemelő ezzel szemben tudni, hogy egy fényév milyen végtelen nagy távolság, milyen kicsi és gyarló merőeszköz viszont akkora kiterjedés érzékeltetésére, mint a tejút, pedig a tejút ködfátyolában más tejútak végtelen sora mosolyog még — olyanforma világok nagyban, mint az atommag körül sürgölődők kicsinyben. Milyen megnyugtató, hogy a fél, kétharmad, háromnegyed stb. sornak limese, határ-

értéke az 1, akárcsak az 1, 2, 3, 4-féle sornak az alázatosan leboruló dőlt nyolcas, a végtelen jele. És milyen megnyugtató, hogy a nagypénteken lepecsételt sír száját húsvét reggelén kinyitva találták a szent asszonyok és apostolok is, de a hivatalos közegek is.

A tér és idő korlátja minden lélek számára korlátlan lehetőséggé tágul és magasztosodik, mihelyt Isten két legfelségebb attribútumának, a végtelenségnek és örökkévalóságnak vált részben tréningterévé, részben szimbólumává.

5.

A szép, igaz és jó, tehát a filozófiának nem a formai, hanem a tartalmi fogalmai is csupa merő korlátok, amennyiben nem lehetőségek a lelkiélet szempontjából. Nem volnának sem természetimádók, sem esztéta-szép-lelkek, ha a szép kultusza nem lejtene magában a *lart pour lart* veszedelmét. A természetimádók összetévesztik Istent nem is azzal, amit teremtett (mert hisz az, mindaz, érzékelhetetlen földi ember számára: a szférák zenéje, ahogy a görögök emlegették), hanem annak is legeslegesüeszkével. Az esztéták önmagukból (vagy a szép alkotásból, tehát közvetve önmagukból) akarják származtatni a szépet, de ugyanígy járnak a tudósok és filozófusok az igazzal, a moralisták és etikusok a jóval.

A szép, igaz és jó azonban egyrészt éppúgy attribútumai Isten dicsőségének, mint a végtelenség és örökkévalóság, másrészt pedig éppúgy az ő általános kegyelmi ajándékai, mint az anyag és a lét. Mindaddig korlátoznak, míg Istennel össze-
tévesztjük őket (mert az a megalázottságnak hétrétegörnyesztő érzését adja belénk, akárcsak a mennydörgéstől rettegő vadakba), vagy önmagunkból eredtetjük (mert az elbizakodottakká és végső fokon kiábrándultakká tesz bennünket), ellenben azonnal korlátlan lehetőségekkel változnak és felemelnek bennünket, mihelyt nem bálványozzuk vagy teremtjük, hanem felismerjük a szépet, igazat és a jót a dolgok tömkelegében, mintha az ég kárpitja egy pillanatra kettényílt volna és mi betekintehetünk volna rajta.

6.

Korunkat sok mindenféle névvel szokás illetni, többek között elég jellemzően hol az egyéniség korának, hol a kollektív lélek korának is nevezik. Ez a kétféle elnevezés meglehetősen kizárja egymást, bár mind a kettőnek van valamelyes igazsága. Talán nem tévedünk túlságos nagyot, ha kijelentjük, hogy egyik név korlátja a másiknak (ha t. i. azt az értelmezést tulajdonítjuk mindkettőnek, melyet a közfelfogás kölcsönzött ne-

kik). Az egyéniség túltengése egyenes vonalban odavezet az önzés elefántcsonttoronyába, a kollektív lélek eluralkodása hamarosan az anarchia Muspillijét, azaz világgésését idézné elő.

Ebben a problémában benne forr a ma egész szociális válsága. Közjogi és magánjogi, politikai és társadalmi, egyéni és nemzetközi vonatkozásban egyaránt egyre szűkebb gyűrűben szorul a korlát a megoldási lehetőségek köré. Sivár, sőt kilátástalan a helyzet minden viszonylatban.

Azért sivár és azért reménytelen, mert ezen a téren még inkább mint az eddigieken minden kuruzslészer kipróbáltatott és hatástalannak bizonyult. Az igazi orvosságban ellenben nem bír, nem is nagyon merészel bízni a kiábrándult lélek. Hiszen az egyetlen valódi orvosság itt is az eddig ajánlott recept volna: lehetőségnek tekinteni és fel is használni azt, amit minden ideszálunk korlátnak szokott meg és korlátként respektál. Akkor az egyéniség zavartalan és szuverén tudata nem jelentené az aszocialitást, sőt antiszocialitást, hanem lenne mennél teljesebb, annál értékesebb eszköz Isten kezében az ő céljai (még világosabb fogalmazásban az ő dicsősége) szolgálatára. A szociális elv más oldalról szolgálattá (még világosabb fogalmazásban szeretetté) tisztulna s elveszítené minden rendbontó és romboló sajátosságát.

7.

Ha az egyén és társadalom egymáshoz való viszonyát a vallás területére korlátozva vizsgáljuk, ott is megtaláljuk az ellentétek egymást kizáró kettősségét, mint korlátozó és egyben lehetőségnyújtó elemet. Ezen a területen az egyháziasság elve küzd az élménykeresztyénség elvével. (Népszerű, bár csöppet sem pontos és egészen helytelen terminológiával élve az „általános keresztyénség” és a „történelmi Kálvinizmus” elve a mi szűkebb magyar és református vallásos közéletünkben.) Mint korlát, minduntalan egymásba ütközik a két elv, mint lehetőség, korrelatív jelenségek. Az „egyházias” lelki berendezkedésű embert éppolyan mértékben veszélyezteti a formális és dogmatista megmerevedés egyfelől, a felekezeti türelmetlenség más oldalról, mint ahogy az üdv bizonyosságában megingathatatlan élmény-keresztyén egy-kettőre lelki-kevélyé és szektáskodóvá válhatik. Ellenben az első keresztyén egyházat az apostolok üdvbizonyossága és Krisztus-élménye építette s ez a tény egy másik szempont felé arról tesz hangos tanúbizonyságot, hogy az első keresztyének Szentlélek-vételének egyházépítő ereje volt.

8.

Egyre beljebb haladva ezen az ösvényen, észre kell hogy vegyünk a legszentebb elemeknek korlátozó, de egyben lehetőségnyújtó kettősségét is. A látható egyház ige hirdetése és sakra-

mentum-szolgáltatása egyszerre a legszörnyűbb korlát és a legkegyetlenebb lehetőség a hívek pásztorolására. De nemkevésbé korlát és mégis egyetlen lehetőség az egyén számára a bibliaolvasás és az imádkozás. Melyik prédikátor ne érezte volna vajjon egyszer legalább életében, milyen végzetes ereje van a kimondott szónak (a más szavának, a Sátán prédikációinak)? Vagy ne érezte volna más alkalmakkor, milyen tehetetlenül gyöngé az ő szavának bizonyoságtévő ereje? (És mekkora korlát az is, ha egyik érzést sem érezte esetleg soha még eddig — lelkipásztor létére — valamelyikünk.) De mindazonáltal: adatott-e számunkra az agitációnak és propagandának más egyéb eszköze is a személyes bizonyoságtételnél, az Ige hirdetésénél? Avagy konfirmáció, úrasztalterítés alkalmakkor ki ne érezte volna közülünk nem is egyízben már, hogy olyan hasztalan hívogatunk: ki földet vett, ki ígát, ki éppen most házasodik, ki pedig se nem éhes, se nem szomjas arra, amit az úri szent vacsora az utána áhítozóknak nyújthat. De van-e számunkra más lehetőség és van-e ennek az egyetlennek határa, akár a végtelenségen és örökkévalóságon is túl, mint „ezt cselekednünk az ő emlékezetére”.

És ugyanúgy vannak az imádságnak szavai, a Szentírásnak meg betűje. Szavak, amelyek meghallgatatlanul mállanak vissza az égről, mert rosszul kértek benne rosszat emberek, akik hiába hallották az Úri imádságot, nem tanultak belőle eleget. És betűk, a törvény halott, merev betűi, amelyek Őnek. Igen, ezek korlátok, a leghatártalanabb lehetőségek visszái. Ezért van annyi olvasatlan Biblia és annyi néma imádkozó is. Pedig az Isten Igéje élő és ható sa lélekben és igazságban imádkozók szüntelen imádkoznak, soha meg nem restülnek, állhatatosak. A Lélek által imádkoznak, semmit sem kételkedvén. Van-e ennél nagyszerűbb, korlátozatlanabb lehetőség. Hiszen hegyek mozdulnak el helyökből a hatására.

Mindenek lehetségesek nekünk a Krisztus által. A lelkiéletnek tehát nincsenek korlátai. És csak a lelkiéletnek nincsenek.

Lelki gátlások, a) Értelmiségünkéi.

Sok fájdalmas, sőt keserű szó esett már róla, nyílt titok: értelmiségünk hol fitymálja, hol szégyelli a maga református voltát, hol meg zavarban van vele szemben, nem tudja, mitévő legyen vele, bármennyire örül neki, hogy református. Néhány tünetét felsorakoztatjuk ide most ennek a félszeg helyzetnek, mielőtt az okait keresnők: hadd beszéljenek önmagukért.

Intelligenciánk nagy része szinte kerüli a templomot, ellenben ambicionálja a presbiteri tisztséget. Nagyon egyszerű itt a lélektani magyarázat. Minden ú. n. nadrágos ember bizo-

nyos pluszt érez magában az iskolázatlan tízezrekkel szemben s azt gondolja, egyháztagsága sem lehet egészen azokéhoz hasonló s nem merülhet ki pusztá adófizetésben, templombaj ársában. A presbiteri tisztségben sejtí ezt a szellemi fölényének megfelelő egyházi pluszt, annál is inkább, mert inkább a kormányzásba való beleszólás jogát érti alatta, semmint az intenzívebb lelkiélet kötelezettségeit.

A templombajárást és a sákramentomokkal való életét, úgyszintén a naponkénti bibliaolvasást, családi áhítatokat különben is anachronizmusnak tartja. Hiszen az ő gyermekkorának, meg az alsóbb néposztálybeliek vallásos életének a formái ezek. Tehát alacsony, fejletlen, visszamaradt kultúrfokon élők kultusztényei. Neki magának csak olyankor van szüksége rájuk, mikor rendes élettempójától eltérően, maga is hasonló helyzetbe jut. Tehát, ha beteg, vagy elérzékenyült: erőt vettek rajta ősi vagy gyerekkori reminiszcenciák. Vagy mikor a népet erősíteni akarja a tradíciókban a maga példája által (mert „azoknak igenis szükséges a vallás, különben kommunistákká züllenek”). Vagy a gyerek kedvéért, egy-egy ünnepélyesebb alkalommal, különösen konfirmációi vizsga után.

Van aztán negatív református is. Ez, ha vallásos, ad analogiam az, látván a katolikus hitélet megújódását, annak letagadhatatlan eredményeit és érezvén a maga háttérbe szorításait. *A.* nem vallásos típus pedig úgy református, hogy nem zsidó, nem pápista, sőt még nem is lutheránus. Nem idegenből ideplántált pietista, hanem igaz magyar, nem szemforgató, hanem felvilágosult, haladó gondolkozású, józan magyar elme, nem kapkod minden újításon, hanem ragaszkodik a történelmi tradíciókhoz. Mondanom is fölösleges, hogy a nemmel párhuzamos igenlő részek csupán elképzelések, hiszen p. o. a régi magyar tradíciókat féltő atyafiaknak sejtelmük sincs a régi magyar kegyesség ragyogó példáiról.

Torz formái ezek a református egyháziasságnak, de valamit nem lehet és nem is szabad elvitatni tőlük: mindegyik szeretne és akar is a maga módja szerint református lenni. Csak a nagyítóüvegnek árulják el lényegében változatlan és mindig azonos kristályosodási tengelyeiket, de figyelmes szem számára elárulják mégis. Azonkívül egyet nem szabad elfelejtenünk. Olyanok, amilyenek, de a mi kezünkön és a mi gondolkozásunk mellett váltak ilyenekké. Mindenképpen a mi kötelességünk utána nézni, hogyan történhetett ez meg és hogyan történhetnék jobban a most felnövä emberöltő lehetőségein keresztül?

Körülbelül kétségtelen, hogy a meglevő formákból hiányzik az életerő, akkor pedig a bajok, a vegetálás alapvető oka: őszinteség hiány. A Szigetvárt körülzáró török csapat cselvetése ez, a Szolimán lóra kötött hullájával dolgozó. A hazug hely-

zetet konzerválni szeretné, mert fél a hirtelen változás kockázatától.

Egyházunk alappillérei: a kegyelem dogmatikai hangsúlyozása, az individualizmus módszeres alkalmazása és a demokrácia beleépítése az egyházszerkezetbe. Intelligenciánk azért senyed, mert ezeknek az elveknek a megkerülésével vagy egyenes meghamisításával neveltük fel őket ugyanezeknek az elveknek a szolgálatára. Ez pedig élettani és lélektani képtelenség.

Mert nézzük csak, hogyan nőtt fel az az intelligencia, amelynek az egyházi életben való jó vágj rossz forgolódása éppen napjainkban aktuális? Hogyan neveltük őket demokratikus egyháztagokká? Úgy, ahogy demokratikus állampolgárokká neveltük: egész középiskolai pályájukon gondosan szeparálva őket más pályákra készülöktől, beléjük nevelve felsőbbrendűségük tudatát, egy a többi tanártól semmiben nem különböző hierarchikusan följük rendelt vallástanár segítségével. Természetesen tömegtanítás formájában és a latin, történelem, algebra-tanítástól hajszálnyira sem különböző exakt módon. Nincs ezúttal rá alkalom és idő, hogy ennek a pedagógiának a megváltoztatásáról, különösen a nehézségeiről beszéljünk, de nem is ez a célunk. Azt akartuk megmutatni, hogy lehetetlenséget követelünk azoktól, akiket így készítettünk elő egyháztagságuk gyakorlatára, mikor azt várjuk tőlük, hogy beléjük nevelt hibákat tömegesen, egyszerre, szinte intézményesen vetkőzzenek le.

És hiába is tennék. Levetkőzhető elemek úgy is csak a formák. De a mi egyházi életünknek a tartalma is telítve van idegen elemekkel, amelyek üres és léleknélküli történelmi időszakokban lopakodtak bele és semmi közük eklézsiánk struktív elemeihez. Meglétük azonban tagadhatatlan.

Apologétikánk is hibás kiindulóponttal dolgozik. Mi a lázadó emberi gondolatokat úgy akarjuk Krisztus foglyaivá tenni, hogy tagadjuk létjogosultságukat. Lehetetlen feladat ez a jelenlegi iskolarendszer mellett: heti két órában heti huszonnyolc órával szemben. És felesleges is. A korszerű eszmeáramlatoknak nem téves, hanem elégtelen és céltalan voltát kellene inkább hangsúlyoznunk. Mi féligmeddig lebeszéljük fiainkat a tudományos munkáról, mint hiú erőlködésről, a helyett, hogy felfegyveroznánk őket. Hiszen mennél inkább végiggondolják az emberi gondolatokat és mennél módszeresebben cselekszik ezt, annál hamarabb és könnyebben eljutnak Krisztushoz.

Történelmi tudatunk is hiányos és tökéletlen. Könnyű belátni: miért? Egy nagy penitenciatartás volna az ára. Ettől pedig a tekintélyünket féltjük fiainkkal szemben. Pedig, ha büntudatunk bűnbánattal teljes, alaptalan ez a félelmünk és hiábavaló a helyzet takargatása.

És végül, minden bajnak egyedüli szülőökaképpen, soha, sehol nem hangsúlyozzuk eléggé a kegyelem tényének a realitását. Ezért hánytorgatják annyit velünk szemben is, saját sorainkban is a predestinációt. És azért magyarázzák minduntalan földre.

Pedig, ha ez hovatovább mindinkább megtörténnék, megszorodnának a keresztyén élmények, egyre szükségesebbé válnék a pásztorok, doktorok és presbiterek bizonyágtétele, tartalommal telnének meg a formák. Belülről kifelé haladó iránya is hamarosan nyilvánvalóbbá válnék a formák mindenkori kialakulásának.

Ekkor aztán, de semmivel sem előbb, megszűnnének intelligenciánk lelki gátlásai.

Lelki gátlások, b) Népünkéi.

Prédikációkban, konferenciákon, építő irodalmi művek lapjain állandóan hallhatunk és olvashatunk kitanítást a felől, hogy megváltoztatja, milyen egészen mássá varázsolja az ember életét az a kis különbség, hogy kezdi komolyan venni vallásának igazságait, hiszi is azt, amit addig csak tudott, esetleg nem is tudott. Egy baj azonban marad még orvosolatlan így is. A példák rendszerint egyéni, legfeljebb családi életünkből vannak merítve, nagyritkán hivatásunk gyakorlásából és sohasem bátorkodnak szélesebb körbe kifelé. Azt számtalan változatban megmutatják: milyen más és mennyi mindenben más élet a vallását tartó egyén, szülő, gyermek, testvér, barát, földműves, iparos, kereskedő, hivatalnok élete, mint akár csak ugyanannak a személynek volt is az élete addig, amíg sötétségben járt, Isten, Krisztus, lélek nélkül élt. De arról már hallgatnak a példák, mi különbözteti meg a hitéről bizonyágot tevő embert a másféle embertől nagy közösségek életében? Hogy viselkedik politikai pártok, világnézeti jelszavak, mozgalmi törekvések, tömegszuggesziók, községi, megyei, érdekképviselői, honvédelmi, országos, nemzetközi viszonylatok bódító, szédítő, bonyolult, beláthatatlan, sokszor csüggesztő, sőt kétségbeejtő összevisszaságában?

Pedig hiszen, csak hogy egy példát említsünk, nem kell ahhoz nagyon sokiskolájú valakinek lennie, hogy egy komoly hitű kálvinista lélek egyszerre tíz-tizenkét válaszút elé kerüljön egyidejűleg. Lehet ugyanaz a kisiparos testvérünk egyszerre ipartestületi vezetőség tagja, presbiter az egyházában, belső ember a községházán, választások idején bizalmi férfiú, ártéri érdekképviselő, fogyasztási szövetkezetben pénztári ellenőr, hitelszövetkezetben felügyelőbizottsági tag, ugyanakkor kultúresték buzgó látogatója, rendszeres újságolvasó, valamelyik

kaszinóban vagy körben mindennapos vendég, rádióelőfizető, világháborút és Amerikát járt magyar. Kisiparos létére lehetett ifjabb éveiben a fővárosban gyárimunkás és szakszervezeti tag. Érhatték később szörnyű kiábrándulások s ezek ellenhatásaképpen járhatott egy darabig valamelyik vallásos szekta ösz-szejöveleteire is. Legújabban viszont egyik munkásosztaggal kerülhetett ki egy darab időre külföldre, hogy még többféle hatást feltételezzünk nála. Mindez kitelhetik mai napság egy úgynevezett „kisember” élete sorának változatos egymásutánjából.

Egy-egy ilyen ember, sok-sok ilyen ember, azt mondhatnám: kivétel nélkül minden vallását komolyan védő és hitét őszintén tartó kálvinista ember jogosan szegezheti egyháztársadalma minden intézményének ezt a kérdést: mitévők legyünk ilyesfajta vonatkozásaink szerint? Tízszer, százszor, ezerszer hallottuk már, hogy kezdenek új életet Krisztus megváltott családapái, hitvestársai. Jól van, nem panaszképpen hánytorgatjuk fel, nem lehet ezt sem eleget hallani. De kíváncsiak vagyunk arra is: hogy olvasnak újságot, hogy hallgatják más ember rábeszélő szavait, hogy élnek politikai jogaikkal és honvédelmi kötelességeik szerint Krisztus megváltott közéleti férfiai, állampolgárai, csoportokbaverődöttei, bajtársai? Most, mikor ilyen tarka a világ, hangosak a fórumok, egymásnakszaladók a vélemények, ködösek a jelszavak: hová menjen, merre tartson például a magyar kálvinista ember? Vagy a „császáré” mindez, amelyet meg kell adnunk a császárnak, ha adások vagyunk vele, de nem az Istené s így nem is igazít el bennünk Isten Igéje, mint ahogy Krisztus nem adott tanácsot sem adófizetésre, sem adónemfizetésre a farizeusoknak?

Igen, valahogy így van a dolog, azzal a kis különbséggel, hogy a Krisztus igenis, adott tanácsot az adóra vonatkozólag, mondván, adjátok meg kinek-kinek a magáét: a császárnak is, Istennek is. Aki tisztában van azzal, mi az Istené, megértheti belőle azt is, ne legyetek nagyon eladásodva a császárnál, mert az Istené minden. A ti egész életetek legyen imádság. Az is az Istené, ami a császáré, úgy adjátok a császárnak, hogy *egyben* Istennek adjátok. *Először* Istennek. *Csak* Istennek. Isten meg rövidül azzal, amit csak a császárnak adtok. De ha Istennek adjátok, a császár is megkapja Istentől a maga részét.

A legtöbb politizáló, jelszavaknak, szuggesztióknak engedő embertársunk nem azzal követi el a hibát, hogy ide vagy oda és nem emide vagy amoda tartozik, hanem azzal, hogy azt is a császárnak adja, ami az Istené, a helyett, hogy — fordítva — az Istennek ajánlaná fel egész életét, hogy így a császár is kaphasson belőle. A jelszótól, a párttól, a mozgalomtól, az elvtől kérdezi meg, mi legyen az igével, a templommal, Istennel. Pedig fordítva kellene tudakoznia: mit szól Isten, a templom, az ige az elvhez, a mozgalomhoz, a párthoz, a jelszóhoz? Mert vagy ki-

bírja mindez az Istent, vagy szertefoszlik, megsemmisül Isten jelenlétében. Ha az utóbbi következett be: borzasztó lett volna nekem, Isten emberének, egy percig is a bűvölete alatt leláncolva élnem. Ha pedig kibírta Isten jelenlétét az elv, a mozgalom, a párt, a jelszó, akkor csak nyerhetnek azáltal, hogy Isten emberei élnek velük.

Merre tartson a kálvinista ember? Arra, amerre a tűz-oszlop, a fényes felhő, a napkeleti csillag tart. Azt jelenti ez, hogy mindig, mindenkiben, mindenk felett Istennel tartson. Legyen Istené, legyen lelkében Isten, Krisztus, Lélek a legnagyobb hatalom és — azután, tehát Tőle, Átala és Reánézve vegyen és éljen mindent. Politizálok és ha a politika megengedi, imádkozom — ez a baj! Imádkozom és imádság-életem egyik formája van úgy, hogy éppen a politika. Ez a helyes. Vájjon a legutóbbi szavazásnál odatévén kezem keresztvonását, ahová éppen tettem, azt is elmondtam utána, vagy el merném most mondani visszamenőleg, hogy Ámen, ámen, Uram Istenem? És ha el merem mondani, tudom, mit beszélek?

Én nem mondhatom neked, kálvinista testvérem, Isten, Krisztus és a Lélek megbízásából, még azt sem, hogy politizálj, mozgalmi életet élj, társadalmi életünkben szerepet vállalj. Még kevésbé mondhatom azt, hogy mindezt így vagy úgy, ne emígy és ne amúgy cselekedd. Én csak azt mondhatom, amit az Úrtól vettem, hogy légy egészen az Övé. Akkor aztán, ha az övé vagy, könnyű a probléma: eredj arrafelé, amerre ő küld és ahová ő vezet. Egészen bizonyosan küld és vezet nemcsak a családod és hivatásod, hanem a nagyobbik közösséged felé is. Cselekedned kell nemcsak olyasfélét, amire a kívülről figyelő azt mondja majd: így éli ez az ember családi életét, így végzi mindennapi dolgát, hanem olyasmit is, amire ezt kell mondania mindenkinek, aki kívülről nézi: ez politika, ez világnézet, ez mozgalom, ez községi, ez országos, ez nemzetközi ügy. Mindegy lesz az már, mert te érzed szíved mélyén, hogy mindez csak kívülről látszik így, valójában imádságok ezek is, akárcsak az egész életed, mert a te szemeid nem zászlóra, jelvényre, jelszóra, pártra, vezérre, seregre vannak függesztve, hanem lángra, felhőre, csillagra és éppen ezért nem tévedhetsz el, nem szédülhetsz meg, nem léphetsz ingóványba.

Lelki gátlások, c) Ifjúságunkéi.

— *Nemzetnevelés.* —

A szó nem új, apáinktól örököltük, háború előtről. Még a tizennégyes háború előtről, természetesen. Érzésem szerint már a tizennégyes háború is azért tört ki, mert nem akartuk tudomásul venni, nem mi, magyarok, hanem mi, az egész emberiség, hogy huszadik századbeli leckekeppen nemzetekké kellene nevelnünk bizonyos közösségeket, egybeverődött tömegeket, amelyek huzamosabb ideje ugyanazzal a munkával vannak megbízva a földkerekség valamelyik területén. Nem ügyeltünk a parancssóra, az „idő” a „kor” kommandójára s betelt a sorunk. A népek mindnyájának betelt, nemcsak az úgynevezett legyőzött népeknek: a mostani háborúból is látni, milyen egyformán valamennyiünknek.

Úgy érzem magam, mint diákkoromban, ha rosszul megemésztett penzumot kaptunk fel ismétlésre. Ez a mostani veszedelem bizonyára azért szakadt ránk, mert nem okultunk eleget a múltkorinak a tanulságán. Igen, igen, már a XIX. század második felének tudomásul kellett vennie a „másik embert”.

A harc, amely jelenleg folyik, világnézeti szempontból, a „másik ember” fogalma körül dül. A nemzet tud szociális lenni, csak egy nemzeté nevelt közösség képes a quadragesimo anno szellemében szociális felelősséggel sáfárkodni. A nemzeti szocializmus tehát német, a nemzetnevelés pedig, a szociális felelősség quadragesimo annói értelmezésével egyetemben római katolikus formájú megoldási kísérlete annak, amit a multszázadbeli osztályharc nem tudott megoldani, a „másik ember” problematikájának.

Miután pedig nekünk magyaroknak a közgondolkozásában és közműveltségében immár ezer esztendeje, hogy minden időben igen sok volt a német és római katolikus eredetű eszme, módszer, keret és forma, csak természetes és a dolgok rendje szerint való, ha a „másik ember” problémáját is legfőképpen németül és római katolikusul próbáljuk megfejteni. Gondolkozásunkban is, gyakorlatunkban is ez a kétfajta lehetőség a leggyakrabban mutatkozó, sőt egyre inkább a kötelező is. Az a másik letagadhatatlan tény azután már, hogy a 99 percentjében magyar reformátusság nem fejleszt magának még belkörü tevékenységében sem más viszonyulásmódokat, hanem megelégszik a föntebb említett két másikkal, már nem egészen a dolgok rendje szerint való ugyan, de tökéletesen érthető és magyarázható. Belső megüresedett voltunkból, elesett állapotunkból, magunkkal jötehetetlenségünkől következik, ha nemcsak hogy nem járunk az élen, de egyáltalában járnunk is csak kölcsönvett eszközök segítségével próbálunk úgy, ahogy. Nem azt mondom

én ezzel, hogy a lábadozásnak is tagadnám örvedetesen tapasztalható jeleit, hanem éppen ellenkezőleg azért mondom, mert hiszem és remélem, hogy multat magyarázok mindezzel tanulságra, nem sötét jövőt káromok kétségbeejtésül. Ez a meggon-dolás mindazonáltal nem gyöngíti az alaptétel erejét: sok minden egyéb közt erőkapásunknak az is egyik mutatója lesz majd, ha a „másik ember” titkát magyarul és református módra oldozgatjuk végrevalahára. Mi ez a református magyar mód vajjon? Nem valami külön, új dolog. „Te Péter vagy és erre a kösziklára építem fel az én egyházamat” — mondta volt Jézus Simonnak, a Jona fiának és az a református, aki így értelmezi: tehát az én sziklaszilárd hitemre építi. *Mindenkinek* a hitére egyénileg, aki Péterrel egyazon sziklaszilárdsággal vallja Jézust Isten fiának, megváltónak: Krisztusnak. De ha ez igaz, nemzetté sem lehetek „kollektive”, sem valami külön eljárás-móddal, csak úgy, mint ahogy egyházzá lettem. Az énmagam egyéniségének a viszonyulásmódja lehet magyar vagy nemmagyar és magyar módra felelős vagy felelőtlen a „másik emberhez” képest. Az egyén lelkének társasvonatkozásai szerint növekedhetem nemzetté és felelős emberré s e vonatkozások lélektani előfeltételei válhatnak formáikban felelősekké, logikai előfeltételei pedig tartalmukban magyarokká. De mindkét „növekedést” filozófiai előfeltételek szerint Isten adja.

Majd mikor mi református magyarság lélekben megerősödünk, azt a többek között onnan is észre lehet majd venni rajtunk, hogy a XX. század minden európai és minden magyar közösségének nagy leckéjét a „másik embert” bátortalanul előbb, de aztán nekibátorodva és mindvégig csökönyös kitartással a magunk módján kezdjük megközelíteni. Az egyes ember felől. Az egyes embernek a másik emberhez való viszonyulása szerint. Csirájában. Roppant egyszerűen. Nagyon tárgyilagosan. Kovászképpen. Magyarul. Kálvinistán. Ahogy nekünk egyesegegyedül lehetséges.

Fogalmi gátlások, a) Úri morál (értelmiségi).

Berend Iván, a Fekete Gyémántok nagyhirű bányames-tere a szalonok sikamlós parkettjén sem esik hanyatt, ellenkezőleg: jön, lát és győz az úri társaságban. Azt jelenti ez, hogy a Jókai-féle romantikus világszemlélet a talpig férfi képzetébe a kaszinó-erényeket is beleképzei fogalmi jegyekül. A romanti-kus regényhősök emberfeletti méretezése könnyen elvezetheti figyelmünket az Istenember egészen más szempont alá eső emberfelettségéről is. Nem fölösleges tehát fölvetni a kérdést, hogy viselkedik a felső tízezer etikája a krisztusi erkölcsök mértéke alatt. Akinek pedig ez az elvi alapvetés túl szubtilis vagy nem

elég időszerű, gondoljon praktikus ésszel arra, mekkora port kavart fel az öregcserkész könyv a párbaj problémájának fessegetése által a közös célra fölöttébb külön eszközökkel törekvők tarka táborában, nem is olyan régen.

Berend Iván asztal alá itta, tönkrenyerte, pacallá táncolta és miszlikbe vagdalta méltóságos ellenfeleit, de mit csináljon egy keresztyén ember analóg esetben? Ez a kérdés nem is olyan egyszerű; tekintetbe véve, hogy a keresztyén férfiak azonkívül, hogy bibliaköri tagok, bajtársak, szemináristák, tisztjelöltek, társaságbeliek is s nagyon könnyen kerülhetnek fonák helyzetbe, sőt fogas dilemmák megoldhatatlannak tetsző problémái elé is. Quid nunc? — kérdezem mégegyszer. És nem is olyan könnyű rá a felelet, mint első gondolatra látszanék.

Teoretice azt lehetne rá felelnünk, hogy a keresztyénség és az igazi lovagiasság soha egymásnak ellene nem mondhatnak, hiszen nem és faj logikai viszonyában állanak egymással. *Praktice* azonban úgy áll a dolog, hogy a lovagiasság fogalmában éppen úgy vegyülnek a keresztyén elemek a nem keresztyén elemekkel, mint ahogy a dilemmában vergődő karakter jellemvonásai sem szükségszerűen mindentől tizenhárompróbás keresztyének.

Nagyon igazságtalannak tartom a kérdés ilyenén felvetését. Párbajozzam? Ne párbajozzam? — kérdi szegény bibliaköri tag. Olyan könnyű letorkolni, hogy Jézus megtiltotta a vérontást és világos parancsot adott arra is, hogy — ha valaki arcul üt téged jobbfelől, fordítsd felé a másik orcádat is. Igaz, hogy a szokásos kompromisszumos megoldás még kényelmesebb: vannak helyzetek, amikor a férfiember egyszerűen nem lehet keresztyén.

Az az érzésünk, hogy mind a két megoldási kísérlet szerencsétlenül nyúlt a problémához. De éppen olyan szerencsétlenül közelít felé az a felfogás is, mely mereven tagadja a kaszinók, a mágnások, frakkosok és egyéb gyűjtőnevek alá sorakoztatott úri társaság becsületkódexének, íratlan illemtanának a létjogosultságát s vele együtt a létezését is. Egyszerűen *van* ez az etika, bele van ágyazva a magyar művelt körök életébe körülbelül olyan mértékben és akkora kötelező erővel, hogy egyszerűen nem lehet kikerülni, tehát számolni kell vele. Még annak is, akinek a gondolkozása eltérő a közgondolkozástól. Nem gondolok ilyesmire, mint a becsületbeli kártyaadósság, amelyet 24 órán belül diszkvalifikálás terhe alatt meg kell fizetni. Ez nem keresztyén probléma, mert a keresztyén gondolkozás nem ismer el sem szerencsejátékot, sem szenvedélyeket, csak bűnöket. Ezt a problémát meg lehet kerülni. Maradjunk csak a „becsület” kérdésénél. Ez már olyan fogalom, amellyel igenis találkozhatik a keresztyén férfiember, a formái is olyanok, hogy mindennapi érintkezése közben is nagyon könnyen belesodródhatik,

mondjuk el egészen a fegyveres elégtételadás kényszerűségéig.

Esetleg a hadsereggel is konfliktusba kerül, mint tartalékos tiszt.

Ismétlem, az imént felsorakoztatott megoldási lehetőségek szerencsétlenül kezelik a kérdést: nem is intézhetik el így, nem hogy keresztyén módra, de még csak félig-meddig kibékítően sem. Sokkal messzebről kell hozzá közelítenünk.

A probléma lényege problematikus voltában rejlik. Megoldása attól függ és azon fordul meg: milyen mértékben probléma a kérdés azoknak a szemében, akik fölvetették.

Az a veszedelmük a Biblia igazságainak, hogy egyenként szokás fölvetni őket, holott szoros összefüggés van közöttük s érvényességük nagyon vitatható értékű ezen a szoros összefüggésen kívül. „Dugd be a te kardodat hüvelyébe...” Nagyon igaz, ezen innen nincs is valódi keresztyénség, de komikus és megvalósíthatatlan a többi nélkül: „Szeresd a te Uradat-Istenedet”, „Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat”, „ha a te jobbkézed megbotránkoztat téged, vágd le”, „vedd fel a te keresztedet naponként”, „kettőztesd meg a talentumokat”, „két felsőruhád közül add az egyiket annak, akinek egy sincs” stb....

Azok tehát, akik becsületügyekben hüvelyébe dugják kardjukat, vagy éppenséggel odatartják másik orcájukat azoknak, akik jobboldalról arcul ütötték őket, abban a veszedelemben foroghatnak, hogy keresztyénségük nem következetes, ennél fogva nem bizonyosátevő, erejű, hulló vérük nem a mártíroké, — egyszerűen a problémát nem oldották meg, a keresztyénséget viszont megállapítható módon és mértékben kompromittálták. Gondoljunk csak egészen komolyan olyan esetekre, mint az Ananias és Saphiráé, ahol teljesen hatástalan és haszontalan tett volt a vagyoni nagyobbik részének közcélra bocsátása az eldugott, talán jelentéktelen töredék halálhozó bűne mellett.

El tudom képzelni, hogy valaki így intézi el a becsületügyét: fegyvertelenül, alázatosan. Azt is el tudom képzelni, hogy valakinek éppen ez a legelső keresztyén cselekedete: élete talán ezzel a próbával jutott nagyon komoly fordulóponthoz. Azt is el tudom képzelni, ezért az egy cselekedetért egész sor „konzekvenciát” le kell vonnia s világi karrierje nagyot szenved ezáltal. De mindennek csak akkor van értelme és — mondjuk így — prófétai szuggesztív ereje, ha egy egészen komoly keresztyén jellem halálosan következetes cselekedete volt. Ám akkor meg már — nem probléma.

Mert az megint súlyos tévedés, hogy vannak olyan helyzetek, amelyekben az ember nem lehet keresztyén. Ilyen helyzetek nincsenek, hiszen minden helyzet keresztyén vagy nem keresztyén voltunk komoly próbatétele; szoros kapu, keskeny út, de egyben megannyi áldott alkalom a növekedésre. Ellenkezőleg: olyan helyzetek vannak, ahol minduntalan és ismételten kiderül, hogy még mindig nem voltunk elég keresztyének, még

mindig elbuktunk ott, ahol próbára tettünk. Bizony becsületügyekben akárhányszor megtörténik nemcsak az, hogy sérelmet szenvedtünk és ránknehezedik a társadalmi szokás, kipréselendő belőlünk az úri ember gavalléros gesztusát, hanem az is, hogy mi sértünk és aztán kénytelenek vagyunk férfiasan helytállani érte.

Nem szeretném kategorikusan, eleve tagadni, hogy a mások provokálta helyzet nem lehet a Sátán incselkedése vagy a farizeusok és írástudók, esetleg a jeruzsálemi tömeg keresztreküldő, gyűlölködő hadüzenete mindennek, ami Krisztusra emlékeztet. Azt sem merem ab ovo tagadásba venni, hogy az én sértésre nyíló szám vagy ütésre emelkedő kezem semmiféle esetben nem szólhat a templomgyalázó galambkufároknek. De ezek az esetek éppúgy kívülesnek a problémán, mint az imént utoljára számbavettek. Aki így járt, az nem szorul tanácsra, egyenes az útja a kereszten a szegek fájaldalmáig. E határkérdések között azonban áll a tétel: az úri morál kötelező ereje első vérgig vagy végkimerülésig.

Különös volna t. i. éppen ma, a bonyodalom napján a körülvevő társadalom meglétét tagadnom, holott tegnap este vagy akár ma délben még nemcsak elismertem a létezését, hanem egyenesen hasznát láttam. Már készen vár és segíteni fog néhány év múlva elhelyezkedésem alkalmából valamilyen protekció, akár keserű szájú forradalmárjaként zavargóm a fennálló rendnek, akár pedig ügyefogyott, passzív áldozata vagyok: merem-e állítani, hogy semmi közöm hozzá? Se prédájában nem osztoztam, se rabkenyerét el nem fogadtam? Holnap ülés lesz, holnapután találkád, még a menzára ebédelni: akarva-akaratlan tagja (és cinkosa) vagy annak a társadalomnak, amelynek egyes törvényeit, hidd el, hiú fáradság magadra kötelezőnek nem ismerned el.

Itt is el tudok képzelni határeseteket. De még a legnyilvánvalóbb és legfölségesebb kivétel is lemondott a pénzdarabok igényléséről és átutalta azt — a császárárt — a császárnak. A törvényt nem eltörölte, hanem betöltötte s határozottan kijelentette az is, hogy az ő országa nem e világból való. Az anyalok segítségét pedig éppúgy nem vette igénybe a kínhalál előtt, mint Pál a korinthusiak — különben kidukáló — anyagi segítségét. Furcsa társadalmonkívüliség ez, — vállalja a társadalmonbelölíségnek minden terhét, javaiból pedig egyszerűen nem kér semmit. Hanem, hangsúlyozom, már ez a forma sem problematikus.

*

Az úri morál tehát — amennyiben probléma és míg probléma — érvényes is, természetesen kötelező is. A keresztyénség azonban más és több. Csakhogy a keresztyénség ott kezdődik,

ahol a problémák megoldódtak. Számára vagy-vagy egyszerűen nincsen. De nemcsak az úri morállal szemben nincsen, hanem az élet egész területén sincsen.

Jézus Krisztus nem párbajozik. Közvetlen közelében hüvelyébe kell rejteni a kardot. A hozzávezető úton azonban durva sértések hangzanak el, pofonok csattannak, párbajbírásgok üléseznek, segédek jegyzőkönyveket írnak alá, folyik az első vér, röpköd a becsületszó, nyolc napon belül kötelező a vizit, méltóságos cím jár vagy nem jár, pertut isznak és le kell mondanunk tiszteletbeli állásokról.

Vagy pedig — végérvényesen megindulunk a damaszki úton.

Fogalmi gátlások, b) Babona és kuruzslás (népi).

A munkásvédelmi kiállítás negyedik emeletén vagyunk. Sámán és javasasszony baljés viaszfigurái fogadnak bennünket, nyilvánvalóképpen pedagógiai célzatosságból ilyen visszatartók és baljésak. Varázsszerek, népies orvosságok nagy tömege indít bennünket különböző szekrényekben inkább fájdalmas, mint kicsinylő mosolygásra és fejcsóválásra. A termék mélyében a gyermekáldás ellen elkövethető bűnök fegyvertára és fegyvertényei önkéntelen undorodást és haragot keltve szoríthatják össze a nézővel öklét és fogát egyidejűleg. A falakon táblázatok, felsorolások, statisztikai adatok csoportosítják, rögzítik és foglalják rendszerbe az agy számára mindazt a sok borzalmat, fortéimét, butaságot, elmaradottságot, tragikomikumot, amit kinek-kinek kíváncsi, éhes tekintete összelegett.

Akár szemléltető oktatásnak, akár visszariasztó agitációnak fogjuk fel ezt a kiállítást, csak jót és dicséretet jegyezhetünk javára. Mindazonáltal külön véleményünk is van vele szemben s ezt minden elismerésünk mellett sem hallgathatjuk el.

Első kifogásunk, bár intencióit értjük, az egész kiállításon hangulati egységként szétterpeszkedő osztályöntudat. Valahogy az az érzése a látogatónak, mintha a babona és a kuruzslás az alsó néposztály specialitása volna. Mintha mindkettő a tudatlanságnak, kizárólag csak a tudatlanságnak volna a következménye, mintha az iskolázottság, kizárólag csak az iskolázottság immúnissá tenné velük szemben a felsőrendet. Ennek bizony az ellenkezője igaz, a londoni vásár nyegléje nemcsak parasztoknak árulja a maga csodaszereit, a magzatelhajtás nem kizárólag az alsó néposztályban, népies műszerekkel és javasasszony asszisztálása mellett szokásos, a népies vények mellé oda lehetett volna tenni néhány preparátum vényét is, megmutatva, hogy összetételük nem mindig indokolja sem magasabb árukat, sem divatos voltukat. A sok kép mellé elkelt volna né-

hány érettségít, sőt egyetemet végzett egyén, leckekönyvvel a zsebében, a légköri elektromosságnál felnyitott fizikával a kezében, amint irtózva menekül sötét szobába, ha villámlik. Filozófiai műveltségük demonstrálása mellett, ahogy egyesek az asztal alsó lapját háromszor megkopogtatják: unberufen. A fizikai földrajz betanult adatai mellé odatéve egy-egy névjegy, megmutatni: mekkorának tanulta némely „művelt” ember a mindenséget s mekkora jelentőséget tulajdonít benne önmagának. Pedig ezek csak sajátos iskolát végzett babonák és felsőbb társadalmi kuruzslások, holott nyílt titok, hogy a népi babonák is hitre találnak felsőbb néprétegekben is. És végül: néhány sorsjegy, pár fogadócédula sem ártott volna a babonák között. Spiritizmus, teozófia hol maradtak? A hipnózisnak és pszichoanalízisnek legalább a nyilvánvaló kinövéseit nem kellett volna immunitással megtisztelni.

A másik kifogásunk az, hogy a kiállítás nemcsak a felsőrend, hanem a tudás túlértékeléséből eredően is pöffeszkedő. Szerpelteti ugyan a sámánt, a kínai orvost és a primitív kortársakat is, de valami egészen lenéző vállveregetéssel. Térben és időben érthetetlen a szemlélőnek: hogy futhatják babona és tudomány, kuruzslás és orvosi gyakorlat immár a kezdetek kezdete óta a maguk külön pályáját ennyire izoláltan és ilyen tökéletes párhuzamossággal. Még a felületes és tájékozatlan néző is meg kell, hogy hökkenjen: hát ennyire kategzochén, gyökértelen, semmiből lett valami az emberi tudási

Ezzel szemben az lett volna a kiállítás kötelessége, hogy a kétféle fejlődés közös gyökereit megmutassa s így tanítsa meg nézőit a helyes és helytelen utak eltérő görbéinek a következtethető és megkülönböztethető voltára. Igenis, a mi hitünk és tudásunk is babona volt valaha s orvostudományunk a kuruzslásból tisztult mai állapotáig. (Ez; a tanulság nincs ugyan eléggé végigvezetve a kiállításon, de úgy, ahogy még rekonstruálható.) A népi hagyományoknak ezzel szemben szintén vannak egészséges valósággyökerei s jól tennénk, ha nem tartanánk minden folklorisztikus hiedelmet és gyógymódot eleve elvetendő naiv butaságnak, mert tudásunk igenis mindennütt megszenvedi azt, hogy gyökerét veszített, üvegházi palánta ma már. (Ez a tendencia viszont egészen hiányzik a kiállításból.)

Harmadszor — természetszerűleg — hiányzik az egészből a keresztyén alázat és felelősség. Nem szemlélteti eléggé, hogy a prehisztorikus kultúrfokon stagnáló tömegek végeredményben a mi bűnünk, boldog műveltebbeké, hatalmasabbaké, jobb módúaké. Még negatívumaiban is érdekes lett volna szemléltetni, milyen kevés és milyen célszerűtlen az a szociális törődés, mely ezen a téren védi, segíti és emeli a tudatlanság jelenlegi sötét állapotában e szerencsétleneket, akiket a nadrágos ember e kiállítás végignézése után inkább megutált, mint megsajnál

s igen valószínűtlen, hogy lelkiismeretfurdalás formájában cipelt odább magával.

Az *ember* hálásan köszöni bennem a rendezőknek ezt a kiállítást jelenlegi állapotában is, mert nagy jótéteménynek érzi mégis. A *tanár* több folklorisztikus hűséget, a *presbiter* több demokratikus érzéket, a *keresztyen* ember nagyobb bűntudatot és bűnbánatot szeretne látni egy esetleges állandó vagy későbbi formájában s úgy érzi, hogy ez a kérése nem alaptalan, nem is teljesíthetetlen.

Fogalmi gátlások, c) Destrukció (ifjúsági).

Destrukció. Sokat halljuk ezt a szót mostanában. Akik hangoztatják, nagyon haragudhatnak rá, mert kiabálva szokták emlegetni. Haragjuk apránként ránk is átragad: azon veszszük észre magunkat, mi is kiabáljuk és egy tizedik vagy ötvenedik ember már tőlünk tanulta el. Pedig — nézzük csak meg jól: tudjuk-e hát valójában, hogy mire haragszunk?

Destruo, latin szó, azt jelenti: lerombolom. Destrukció tehát a rombolás munkája, destruktív minden és mindenki, ha valamit lerombol.

De szabad-e nekem magára a rombolásra haragudnom? Megyek a körúton, elém ragyog egy szép négyemeletes bérpalota. Valaha kis földszintes ház állott a helyén. Lerombolták, hogy szebb, megfelelőbb kerülhessen a helyére. Ez is rombolás, de nem haragudhatunk rája, mert újraépítés járt a nyomába. Sőt tovább megyek. Talán szegény özvegytől sajátították ki, aki görcsös zokogással távozott belőle, hiszen élete legszebb emlékei fűződtek minden kis zugához; mégsem állhatunk a pártjára, mégis a rombolók részén az igazság. Még tovább megyek. Talán a földszintjén meggazdagodott valutaspekulánsok bankja terpeszkedik, első emeletén hadimilliomosok pávázkodnak, második emeletén táncterem és bár, harmadikon titkos kártyabarlang, negyediken utcai lányok: még akkor sem a földszintes háznak van igaza, még akkor sem a négyemeletes ház a hibás; a szellem, mely megüli, meghúzódnék a földszintes ház zsindeletető je alatt is s az a keresztyén szellem, mely sok-sok négyemeletes házból hirdethetné igazságait, hatalmasabb lehetne, mint a mai szerény, pár szobába szorult.

A házbontó tótok vagy maguk a házak nem destrukció tehát, csak a szellem lehet az, mely mozgatja őket, vagy bennük lakik. De igazunk van, ha így mondjuk ezt: destruktív az emberi szellem, mikor valamit lerombol!

Most már megnőtt a hugocskám, — gondolom magamban — és sajnos, megnöttek a gondjaink is. Beszéljünk hát okosan vele.

És rombadől a kis gyermeklélekben egy egész világ szavaim csákánycsapásai alatt. Jézuska világa karácsonyfájával, meg a nyszuzikáé piros tojásostól. Romboltam, de rombolnom kellett, hogy felépíthesse szegény reszkető lélek a valóság világát, különben nem lenne e világra való.

Hát akkor talán az a destrukció, ha a rombolás magáért a rombolásért történik és nem követi építés nyomon!

Ez szép nagy mondás és könnyű magyarázat. De tartozunk emberi méltóságunknak annyival, hogy ne fogadjuk el. Ilyen rombolás nincs. Akadhatnak véletlenül embercsoportok, mint ahogy emberek is akadnak rombolók, de nem lehet emberi elv az önmagáért való rombolás. A gyújtogató börtönbe vagy kórházba kerül, a kommunistákat és anarchistákat kiközösítik az egészséges társadalmak.

A destrukció is építeni akar. Hiszen olvashatunk felőle: népjóléti mozgalmak köszönhetik neki megindulásukat, könyvtárakat rendez be, egész irodalom, művészet, tudomány született meg tolla, ecsetje, vésője és körzője alatt, színházak, mozik, iskolák, bankok és hadseregek állottak a szolgálatába.

Miért hívják hát mégis rombolásnak?

Éppen ezért a nags- építő kedvéért. Ismertem egyszer egy tanyás gazdát: az építkezett ilyenformán. Nem tetszett neki az apja magtára, épített helyette magasabbat, kőből valót. Aztán ezt is lebontatta s épített egy harmadikat: emeleteset. De mikor én nála jártam, már az sem volt elég jó.

Nyugtalan a destrukció és mindig elégedetlen. Soha sincsen megelégedve azzal, ami van. Mindig valami jobbat akar. És mindig rögtön, *még ma* akarja.

A múltra is azért haragszik. Sohasem sikerül neki, amit akar (nem is sikerülhet ma semmi, ezt mi nyugodt, boldog lélekkel megsúghatnék néki; minden csak holnap sikerül). Nem sikerül és az hiszi, azért nem sikerült, mert mindent el kellett volna előbb pusztítani és előlről kezdeni az egészet. Azonkívül a múlt azt is hirdeti, hogy soha még semmit nem lehetett ma megépíteni és minden, ami ma van, a tegnapon épült. És ezt nem szeretik hallani azok, akik mindent előlről szeretnének kezdeni és készen akarnak véle lenni még ma.

Nézzetek meg egy pesti boltot. Ma vette ki az új tulajdonos, rögtön új cégtáblát akaszt ki fölébe, újra festeti, új berendezést hozat, csak ne olyan legyen, mint eddig volt. Aztán elkezd árulni benne. Mit és hogy? Minek kérded? Hát fontos az? Csak az a fontos, hogy még ma vagyont szerezzek belőle, hogy estére már mint gazdag ember fekhessem le.

Hallgassatok meg egy mai embert. Húzzam össze magamat és dolgozzam az ország felépítésén? De hát minek? Hogy két-háromszáz év múlva látatja legyen? *Hol leszek én már akkor?*

Nos hát ez a destrukció. Nem az a baja, hogy rombol, nem az a hibája, hogy elégedetlen, csak az az egy a rákfenéje, hogy minden mozdulása a jelennek szól, a márt szolgálja. Mert nem hisz a holnapban. Mi is sokszor rombolunk, mi sem vagyunk megelégedve a mával. De mi tudjuk még tegnapról, hogy az a mai nap — pedig milyen gyarló, még ez is — ilyen se volna, ha könny, verejték és vér nem hullott volna érte. És mi hisszük, hogyha könnyet, verejtéket és vért áldozunk érte, holnap sok minden jobbra fordul.

De hát miért nem hisz a destrukció a holnapban? Azért, mert nincsen neki holnapja. Mára is csak azért virradt föl, mert nem szakadt rá a ház födele és csak addig él, míg egy tégl a fejére nem esik. „Véletlen”, hogy a világra jött s el is egy „véletlen” fogja majd sodorni.

Nincsen jövője, mert nem hisz a jövőben. Hiányzik belőle a jövőbe vetett hitnek az igazi alapja: az örökkévalóságba vetett hit. Az az ígéret hiányzik a lelkéből, amelyet a kérész életű ember a Jézus Krisztus feltámadása által nyert Istentől s amely egyedül képes átvezetni a mába görcsösen kapaszkodó, a jelen percért rettegő nyomorult szellemet a megsemmisülés borzalmán, a halálon túl is tartó élet felé.

Így lesz destruktív, így lesz a jelen pillanat rabszolgája az Isten nélküli életet élő, vallástalan ember.

Nincs munka, építés, életkedv, remény, haladás, jövő, nincs az életnek értelme Isten nélkül. A hitetlenség az egyedüli destrukció és destruktív mindenki, ha nem él igazán keresztyén életet.

Ideológiai gátlások: a) Keresztyén és nemzeti.

A hasonlótárgyú szokványos előadások nagyszabású keretbe helyezik és nagyszerű feladatok elvégzése elé állítják a protestáns lelkületet családi, társadalmi, kulturális és gazdasági téren egyaránt. A közben feltárult problémák mindnyájunk számára élők és valóságosak, megoldásuk érdekében a protestantizmus csakugyan csak akkor szorgoskodhatik a siker reményében, ha szótfogad az értekezőknek s eszményeit képes lesz szolgálni: *szabaddá* teszi az egyént individualiter és kollektíve a köz számára dolgoztatja a *szereket* erejével.

Én tehát most nem ismétlem meg ezt a jólismert probléma-állítást, hanem elfogadom jónak és helyesnek s folytatom, keresvén azokat a konzekvenciákat, amelyek természetesen és szervesen folynak belőle. Az első eredménye egy ilyen világos látásnak megrázó: tudatára ébreszt, hogy ezeket a feladatokat *nekem is* el kell végeznem, az én részemem nem végezheti el más, a felelősséget nem háríthatom át sem egyénre sem tömegre, sem szervezetre, sem intézményre. Lelkiakat dolga ez, protes-

táns lélek ebben a pillanatban *így* reagál (más szövedékű lélekben esetleg másfajta reakció volna lehetséges). Az első eredmény tehát: *egyéni, személyes felelősség*.

A második érzés: a tehetetlenségé. A feladatok emberfölöttiek, emberfölötti erőket is igényelnek. Ilyen erőkkal én, az ember, nem rendelkezem.

Hiszen, csak hogy a felhozott példánál maradjunk, a protestáns értelmezésű házasság alapja a lelki egység; én, az ember pedig, egy másik törvényt is érzek az én tagjaimban: a test, a vér szavát. A társadalmi osztálykülönbségek megszüntése önzetlen szeretetet és áldozatos szolgálatot, alkalmazkodóképességet igényel, én, az ember, önző vagyok, gyűlölködöm, áldozatot követelek, azt akarom, hogy nekem szolgáljanak és nincs kedvem magam mások kényének-kedvének alárendelgetni. Lehet, hogy ez mind: gyarlóság sőt bűn, de én ilyen vagyok.

A feladatok azonban megtörik bennem ezt a gögös magabizást és hányivetiséget. Megérint az elmúlás szele, megdöbent az imperativus kérlelhetetlensége: vagy-vagy. Érzem, hogy mindennek meg kell lennie, érzem, hogy a bűneim viszont lehetetlenítik azt, ami szükséges volna. Lassankint utálatossá válnak előttem a bűneim. Ez a *második* eredmény: *Isten szerint való szomorúság, termékeny bűnbánat*.

Ez a protestáns lelki-reakció végzetesen hiányzott eddig nemzeti életünkben. Mi magyarok nem szoktuk, nem szeretjük magunkat hibásoknak érezni. Történelmünk egész folyamán mindig nekünk volt igazunk s a körülmények vagy gaz ellenségeink gáncsoltak el. Ha másképp nem ment, magunk között ke-restünk bűnbakot.

Akinek ereje nincs, ellenben erőre van szüksége, kölcsön kell hogy kérjen valahonnét mástól. Nekünk emberfölötti, helyesebben isteni erőkre van szükségünk a kialakuló korszellem idejében, nemzeti problémáink megoldása közben. Isteni erőt csak Istentől nyerhetünk, pontosabban, a teremtett világ problémái számára az Isten-Embertől, Jézus Krisztustól.

A protestáns lélek reakciója ebben a pillanatban egészen specifikus, elütő minden másféle lélek reakciójától. Rá kell döbennie, hogy Jézus Krisztus bűnbocsátó, megváltó erejét az ő számára senki és semmi nem közvetítheti: sem keret, sem tan, sem liturgikus cselekmény, sem templom. *Neki magának, személyesen és személy szerint kell találkoznia Krisztussal és Krisztusnak egyénileg kell őt megváltania*. Hagyomány, kultusz, közösség erre mind képtelen.

A protestantizmus arca e miatt mindig *kettős is*. Egyfelől halottmerev arc, hiszen a protestantizmust sem tisztos múltja, sem kialakult mai formái nem óvhatják meg a kiszikkadástól és megdermedéstől. Másfelől roppant változó és eleven arc, hiszen egyik módszeres elve szerint is: *ecclesia semper reformari*

debet. A protestáns ecclesia mindig olyan mértékben élő és ható, amilyen mértékben tagjai elevenek. Ha egy papja élő keresztyén, akkor *az a* pap missziés munkára kész és képes (a pap sohasem, csak *az a* pap, egy vagy kettő vagy száz vagy annyi amennyi).

Ideológiai gátlások: *h*) Keresztyén és praktikus.

— Protestantizmus és választójog. —

I.

A protestantizmus egy bizonyos fajta lelki magatartás. Leglényege szerint és elsősorban: vallás, vagyis az ember relációja az emberfelettihez, tehát Istenhez, halálhoz, túlvilághoz s az innenvaló világnak minden olyan eleméhez, amelyben transcendens alkatok nyilvánulnak. Mindenki, aki e felsorolt élet-tényezőkhöz megkülönböztethetően ilyen vagy olyan (és nem másilyen) alapprincipiumok szerint viszonyul, protestáns (azaz nem katolikus keresztyén, nem zsidó, nem egyéb monotheista, nem is polytheista). Az emberi lélek azonban oszthatatlan s az a lelki munkája, mely megnyilatkozásában jellegzetesen vallásos, nemcsak vallás, viszont minden más egyéb lelki „termék”, legyen az jogi, művészi, nyelvi vagy társadalmi viszony, alkotás, kijelentés, gesztus mindig, minden esetben vallás is. Ha tehát van a magyar szellemi életnek protestáns színeződésű és szempontú szemléje, akkor annak kiterjeszkednie a szellem munkaterületének egyetemére nemcsak joga, hanem kötelessége is. E sorok írója ebből a meg gondolásból kapta a megbízást és vette a bátorságot, hogy ez alkalommal, melyet az aktualitás szült, közjogi természetű kérdéshez világnézeti alapon szóljon hozzá. A hozzászólás ezek szerint apolitikus, kritikai és elvi.

2.

Az elv, melynek alapján a választójogot nézzük, a protestantizmusnak, mint vallásnak alpprincipiuma. Isten és az ember relációja, a kegyelem és hit viszonya egymáshoz. Az Isten szuverén kegyelméből szabadulhat meg az anyja méhétől kárhozatra méltóan bűnös ember bűneinek megkötöző hatalmából, mégpedig a megváltó Úr Jézus Krisztus egyszeri tökéletes áldozatának, a kereszthalálnak érdeméből. Az ember a maga részéről nem tehet ebben semmit, csak elhiszi, hogy a teljes Szentírás, melyben mindez írva található, Istentől ihletett, azaz igaz és őreá is személy szerint vonatkozik. Ezt a hitet sem szuverénül érzi, vagy nem érzi, hanem ez a hit is Isten kü-

lönös kegyelmének az ajándékként jut neki, mint erre Istentől elváasztottnak. Ha azonban hisz, megszabadul. Bűnei nem tulajdoníttatnak néki többé bűneiül, kapja Istennek szent Lelkét, amely a szenteknek egyességébe, az egyházba építi bele mint közösségbe egyéni életét, hogy az evangélium öröm-üzenetének továbbadója, Isten országa dicsőségének eszköze lehessen.

Ennek a vallásos relációnak a sajátosan protestáns jellege az, hogy egyedüli alapja a Szentíráson alapuló egyéni hit, egyetlen tünete a szabadság, egyetlen ellenőrző biztosítéka pedig a közösség lehetősége. Amennyiben protestáns vagyok, Istennel való helyes relációm felől semmi más bizonyítékom és megnyugtatásom nincs, csupán az, hogy hiszek. Hiába van tehát minden egyéb, egyháztörténet, bölcs egyházatyák egybehangzó bizonyágtétele, a jelenlegi intézményes keresztyénség, annak formái, kultusza, liturgiája, a dogma világosan bizonyított igazsága, a papok tudománya, a hívők istentiszteleti és más természetű egybesereglése, a magam régebbi élményei, az egyetlen pozitívum, amely számomra az Istennel és az emberfeletti világgal való relációmot jelenti és biztosítja, az hogy én hiszem Isten kegyelmét. Ez a hit adja számomra a szabad állapotot. Hiszem, hogy az Isten Krisztus által szabaddá tett, következésképp megszabadultam a bűntől és haláltól, tehát szabad vagyok. Az, ami ezen a ponton a protestáns lelket valóban azzá avatja, ami: a skrupulus nélküli szabadság. Szabad vagyok, mit mostantól kezdve cselekszem, azt szabad cselekednem. Nem mérem esetről-estre sémákhoz, nem utánzóm mások erkölcsi modorát, nem szorongok attól való aggodalmas félelmemben, jaj, hátha nem sikerül, mert nem élek többé a törvény nyúge alatt. A törvény Krisztusra vezérlő mesteremmé lett, rajta láttam be, hogy tehetetlen és képtelen yagyk betölteni magam erején, miatta törtem össze s lettem kénytelen Krisztus segítségét igénybe venni. Azt pedig, hogy Krisztus valóban megszabadított a bűntől és én azóta csakugyan szabad vagyok, nem pedig holmi önáltató fikció vagy misztifikáció mámoros álmódzója, azzal a ténnyel ellenőrizhetem, hogy képes és kész vagyok a másik emberrel együtt élni, ami a legnehezebb feladat a világon, mert szolgálat, áldozat és szeretet nélkül megvalósíthatatlan. A mások által is annyit emlegetett s pregnánsan protestáns jellegű korokban valóban is mindig jelentkező „bűnbánat” és „bűntudat” éppen abból áll, hogy az ember lássa be, mennyire nem folyik emberi alaptermészetéből, amely önző, mert bűnös, sem a szolgálat, sem az áldozat, sem a szeretet, sem semmi, ami „jó”. Ha tehát lépten-nyomon kiviláglik, hogy megelőző természetemtől teljesen elütő módon és mértékben „szociális” lény birok lenni, ez annak a jele, hogy valóban szabaddá lettem a Jézus Krisztus által. A szolgálat,

áldozat és szeretet: Isten Szent Lelkének a munkája bennem. „Élek többé nem én”, „az én egész életem imádság”, az „én hitemen” építi fel Krisztus az ő anyaszentegyházát, a „szenteknek egyességét”.

Ez a protestáns vallásos magatartás. A kálvini színeződésű protestáns lélek különös hangsúllyal érzi ki belőle és éli is meg, hogy mindez kegyelemből való, a lutheri árnyalatú lélek viszont azt érzi mindennél erősebben s életformáló elv kizárólagosságával, hogy egyesegyedül egyéni hit által lehetséges, a nélkül azonban, hogy a tétel másik felét egyik is, másik is tagadásba venné.

3.

Az egyéni felelősséggel szabad és szent protestáns lélek természetesen viselkedik jellegzetesen és sajátosan protestáns módon a lelki élet egész frontján és valamennyi nyilvánulásában. Azt jelenti ez, hogy a protestáns lélek nemcsak Istenhez való relációjában működik kegyelemben és hit által, nemcsak vallásos életében viselkedik szabad ember módjára és nemcsak mint „egyháztag” egyénileg és nem azzá „avatva” szent, hanem jogi viszonyulása, művészi szimboliztikája, nyelvi megnyilatkozásai és társadalmi gesztiója szerint is kegyelemből, hit által, szabadon és szentül él. Az Írás szerint él, amely szerinte teljes szavahihetőséggel ígéri a tökéletességet, „miként a mennyei Atya tökéletes”. „Hiszi”, hogy a tökéletesség, mert rendelkezés szerint szükséges, tehát lehetséges is „kegyelemből, hit által” és szellemi életének egész területén skrupulus nélkül, tehát szabadon viselkedik, de egyben „félelemmel és rettegéssel, hatalom alá vettve, Krisztus szerelmétől szorongatva, annak foglyaként”, tehát szentül él. Ezeknek a kitételeknek azonban a szellemi élet nem-vallásos megnyilvánulásaiban már semminemű teológiai jellegzetességük nincs. A protestáns alapszövedékű lélek művészi megnyilatkozásai merőben esztétikumok példának okáért; nem „építőbb” irányúak, vagy „vallásosabb” hangulatúak egyéb műalkotásoknál s mások műveit a protestáns lelkek sem „élvezik” más szempontból, mint más hitű műélvezők. De műélvezet vagy műalkotás közben is, mint az élet egyéb vonatkozásában saját személyükkel par excellence „szabadok”, másokkal szemben pedig par excellence „szentek”. A két fogalom azonban egész pontos definíciót igényel ezúttal.

4.

Először is hangsúlyozni kívánjuk, hogy sem a szabadság, sem a szentség nem kizárólagos attribútumai a protestáns léleknek. Más lelkek is lehetnek szabadok és szentek. A protes-

tantizmust azonban jellemzi ez a két lelki tulajdonság, mert lényegéből természetesen és feltétlenül következik. Azt is *expressis verbis* kívánjuk kijelenteni, hogy sem az egyik, sem a másik megállapítás nem foglal magában rejtett értékeket. A protestáns ember nem több és nem különb azzal, hogy szabad és szent máshitű embertársainál, csak egy bizonyos fajta lelkű ember. A szabad és szent ember nincs, sőt a „tökéletes” ember sincs biztosítva tévedések és hibák ellen, mindössze másképpen reagál az élet nyílt kérdéseire, mint más lelki szerkezetűek.

A szabad lelket naiv elfogulatlanság és független gátlátlanság jellemzi. Sem belülről kifelé, sem megfordítva nem érez korlátozást. Nem azért ebédel például, mert delet harangoztak, hanem azért, mert éhes és megbízik éhségérzetében, nem fél tőle, hogy az savtúltengéses ál-éhségérzet. (A beteg ember ebben a vonatkozásban nem szabad.) Ha szabadúszó, nem megtanult szabályos mozdulatokat ismétel, hanem „viselkedik” a vízben, viszonzozza a víz viselkedését és bízik benne, hogy mozdulatai a mindenkori helyzetnek megfelelőek. Ha úgy szabad ember, hogy szabadlábbon él, az a különbség közte és a bebörtönzött rabok között, hogy neki szabad — nem ölni, nem lopni stb., stb., a rab ugyanezzel kénytelen. Mondanom sem kell, hogy a szabad embernek nem a törvény tiltja a gyilkosságot és a lopást, hanem ő Isten kegyelméből elfogulatlanul él és forgolódik a másik emberrel életközösségben és — csodálatosképen — a másik embernek sem életében, sem vagyonában nem történik semmi kár. A törvény már kötné a szabad embert, ha a törvényt tölti be közben, akkor már nem igazán szabad.

Ez utóbbi meggondolás azonban némileg túlutal a szabadság fogalmán a szentség fogalma felé. A szabad ember azért igazán szabad, mert nem a maga erején az, hanem szentségéből következőleg. Ő ugyanis már átélte azt a krízist, mely tehetetlenségéből Isten kegyelméhez vezetett s már tudja, hogy a törvényt nem lehet betölteni, ebbe a törekvésbe minden ember belebukik. Ezért szent, ami azt jelenti, hogy az Istené. Szent minden, amit az Isten igényel (az írás szerint, amely az ő számára autentikus). ő is szent, mert ő sem a magáé, mióta áron megvétel. (A Krisztus vére árán, mely elégtételül, váltságul ontatott ki.) Nem a magáé, nem is a közé, hanem Istené. Isten rendelkezik vele, közegi ellenállása Isten felé megszűnt, azért tudja Isten eszközül felhasználni. Ez az eszköziség Isten kezében nagyon ökonomikus felhasználódása az „egyéniségnek”, mert indításában Isten Lelke a motorikus erő, az „odaadás” vagy „odaszentelődés” lehetővé teszi, hogy maradéktalanul minden energia a cél szolgálatára fordíttassák, Isten országának szolgálata pedig mint célgondolat rendkívül megnyugtató a tekintetben, hogy minden bölcsen és jó végre történik. Isten Szent Lelke felhasznál saját céljaira — aki ezt elhiszi, kínzó tépelő-

dések nélkül élhet valóban szabadon. Bár nem a „közé” az ilyen „szent” ember, mégis szociális lény, mert mindenkor vonakodás nélkül és korlátlanul annyit adhat magából, amennyi az életközösséghez Isten költségelőirányzata szerint szükséges. A folyészámla bírja, mert „egészen a keresztfának haláláig” fizetés-képes, annyi viszont tökéletesen „elégéses”.

5.

Az eddigiekből az világlott ki, hogy a protestáns lélek a maga személyében szabad és kifelé hatásában szent. Szent, azaz Istennek odaadott, az Isten Lelkétől motivált, az Isten céljára irányuló. Eöviden úgy fogalmazhatnók ezt meg, hogy a szabadon cselekvő lélek hatásában Istentől függő és Isten akaratából érvényesülő. Ez a hatás két vonatkozásában jelentkezik: az „adott helyzet”-ben és a „másik ember”-en. Tehát sohasem recept szerint, hanem az aktualitás és a szociális szükséglet ellenállása és a feladata szerint „hat” a külvilágra: a körülményekre és a környezetre a szabad ember. Hatása az elképzelhető legökonomikusabb, mert egyrészt nem pazarol több energiát, mint amennyire éppen szükség van, más oldalról viszont határtalan erőforrásai vannak, s így sem a körülmények nem fognak ki rajta, sem a környezet nem igényelheti teljesítő-képességét erején felül. Az a tény, hogy erőrezervoárja transzcendens forrásokból táplálkozik, kiszámíthatatlanná bővíti kapacitását és — a mindennap méretei keretében — határtalanná tágítja a hatásmezejét. Kispolgári értelemben a protestáns lélek titokzatos, meglepő, sőt nyugtalanító jelenség.

Mielőtt rátérnénk tulajdonképpen problémánkra, még csupán azt kell nyomatékosan hangsúlyoznunk, hogy ez a protestáns lélek nem okvetlenül a protestáns egyház keretein belül helyezkedett el és alkot társadalmi közösséget. Minden valószínűség szerint leginkább és legtömegesebben protestáns vallásúak egyéneiben és tömegeiben él és hat. Mióta azonban a szellemtörténet egyik korszakában az emberiségnek előbb európai, majd amerikai társadalmi átérték az egyéni felelősség jelentkezésének és kifejlődésének krízisét, e társadalmak akármelyik egyéne szabaddá és szentté lehetett kegyelemből, hit által s színeződhetett azután barokká, aufkléristává, egész a mai napig mindenné, ami az egyetemes emberi szellem történeti fejlődésében mindenkor éppen feléje áramlott s ahogy éppen egyéni rezonanciája megengedte. Az egyetemes emberiség Európaszerte a maga egyéniségében már volt protestáns, a XVI. században, amikor is elsősorban vált számára lehetségessé a szabadság és a szentség egyéneiben is. A XVI. század óta mindenki számára lehetséges ez a lelki magatartás.

Amikor ezt a tényt leszögezzük, nemcsak a katolikus

vagy egyéb hitű egyénekre gondolunk. Azt is akarjuk ezzel mondani, hogy a protestánsok között is jóval több ilyen lelkű egyén található, mint amennyit nyilvántartunk, vagy mint amennyi tudja és vallja is magáról, hogy ő ilyen. Mint ahogy az egyén megtérése pillanatától kezdve szabadabb és szentté lett s attól kezdve élete annál szabadabb és szentebb, mennél kevésbbé szabályok szerint methodikusan igazodó, az euramerikai embereknek is tömegei vannak, akik már a XVI. században (vagy még előbb) megtértek és viselkedésük protestáns, még ha protestantizmusuk egyénenként az újabb évtizedekben nem is tudatosult. Léván pedig a szabad lélek életmegnyilvánulása transcendens indítású és mindenekfelett spontán, a fordított lehetőséget is fel kell tételeznünk, azt nevezetesen, hogy újabb időben „megtért”, „felébredt”, „újjászületett” egyének vagy csoportok viselkedése minden jóindulat, erőlködés és bizonykodás ellenére esetleg mégsem igazán „szabad” és „szent”, tehát nem is protestáns.

Még másik megszorítást is kénytelenek vagyunk tenni. Ha feltételezzük, hogy mindenfajta euramerikai lélek lehet protestantizmussal színeződött is, fel kell tételeznünk másrésről azt is, hogy az euramerikai protestantizmusnak is számtalan változata van, sőt, lévén a protestantizmusnak éppen az „egyéni” volta a legjellemzőbb, a lehetséges variációk száma egyenlő az egyének számával. Egészen tiszta típusok talán csak a XVI. században képezhettek nagyobb csoportokat. Az azóta leviharzott szellemi áramlatok nemcsak színezték a protestantizmust, hanem sokszor szennyezték is, helyt-helyt egészen meg is hamisították. Mindaddig azonban, míg valamelyik lelket a XVI. század protestantizmusa ihlette utoljára pozitív irányban és éltetőén, akármilyen nyomorúságosan tengő az élete annak a léleknek, mégis csak protestáns az, mert ha alig észrevehető erőhatás formájában, mégis csak protestáns módon reagál a körülményekre, a másik ember felé s saját életmegnyilvánulásaiban egyaránt.

Nincs jogom tehát magamról azt megállapítanom, hogy protestáns vagyok lélek szerint, mert, ha szabadságom nem ismeri el a kegyes papok szenttéavató illetékességét, még kevésbbé avathatom szentté magamat, vagy avathatok szentté mást én. Nincs jogom másról azt megállapítanom, hogy nem „jó” protestáns, mert nekem is, másnak is egyformán megvan az igényem és reménységem arra, hogy kegyelemből, hit által szabad és szent lettem. Emberi megítélés nem kritériuma egyiknek sem. Csak annyit mondhatok tehát, hogy amily mértékben kegyelemből hit által szabad és szent a lélek, annyiban protestáns. Hogy az-e valaki is, nem tudhatom, de tudom, hogy lehet az. Ha pedig van ilyen lélek, mindenre protestánsul reagál. Közjogi problémák között is.

Az a kérdés most már, hogy a választójog aktualitásából közjogi téren mi az „adott helyzet” és hogy viszonyulunk egymáshoz a „másik ember” és „én”?

6.

A protestantizmus elsősorban vallás, a léleknek a természetfelettihez viszonyuló magatartása. Az embernek tehát, mint protestánsnak, a közjog s benne a választójog nem elsődleges problémája. A protestáns lelket nem érdekli különösebben a választójog, mert nem a természetfelettihez viszonyuló lelki tartalom. Nem azt akarom ezzel kijelenteni, hogy a protestáns ember ne politizáljon, csak azt, hogy az ember van a választójogban érdekelve, nem a protestáns. Az ember választó és választható, vagy nem választó és nem választható, függetlenül mindattól, amire a protestáns lélek szabadon reagál és Isten indításával hat. Természetesen a protestáns lélek mint aktív vagy passzív választójog birtokosa (esetleg kitagadottja) ebben a vonatkozásában sem befolyásolható szabadságát és szentségét illetőleg, de ez a körülmény imponderabile mindenféle közjogi mérték szerint és számára. Nem lehet tehát azt mondani, hogy a „jó” protestáns politizál, azt se, hogy nem politizál. Nem lehet tételként felállítani, hogy passzív választójogát gyakorolnia kell, azt sem, hogy kár, ha gyakorolja. Akár cselekszi egyiket vagy másikat, akár nem, protestantizmusának a közjog nem közege, a választójogban elfoglalt álláspontja csak közvetve függ össze Istennel való viszonyulásával. Az a lelki munka, mely a lélekben politizál és így, vagy úgy viszonyul a választójog aktualitásából, nem protestáns, mert nem vallásos lelki megnyilvánulás, csak színeződhetik azért, mert ugyanazon lélek tartalma és formája, melynek isteni relációi éppen protestánsok. A politizáló lelki erő és lelki forma elemi érzés, életérzés, a lélek testi beágyazottságából induló érzés, törekvése és iránya valami egészen más, mint a vallásos érzése.

7.

Akár részt kér a protestáns lélek a közéletből, közelebből a törvényhozó munkából, akár közömbösen viselkedik e tekintetben, nem lehet számonkérni e magatartását a protestantizmusától. Akár van választójoga, akár nincs, Istennel a viszonya egyformán lehet e körülményektől függetlenül pozitív is, negatív is.

Még kevésbé lehet a protestáns lélek szabadságát a szabadság ürügye alatt, vagy annak nevében törvényekkel megkötni. Nem lehet tehát kimondani tételképpen, hogy a protestáns magatartás par excellence ellenzéki vagy radikális vagy

demokratikus vagy liberális. De azt sem lehet a fejére olvasni, hogy hivatalból a hatalom pártján van, hiszen írva található, hogy „minden lélek engedelmessé válik a felsőbb hatalmasságoknak”, vagy hogy „adjátok meg a császárnak, ami a császáré”. Azt sem állíthatni dogmatikusan, hogy a protestantizmus „forradalmi” forma, de azt sem, hogy elvből „forradalomellenes”. Éppúgy lehetetlen ab ovo arisztokratikus alakulatnak venni, tekintettel arra, hogy természetéből kifolyólag volt kezdetől a kultúra zászlóvivője, iskolaépítő, művelődéspolitikus, a szelekció legegészségesebb esete, presbiteri és konzisztoriális formáiban elit-társadalom. A protestáns lélek nem azért szabad, hogy bele lehetne merevíteni ilyen (és ezekhez hasonló) megkötöttségekbe. A protestáns lélek mindenkori magatartása viszonyulás az adottságokhoz és a többi lélekhez, mely esetről-esetre áll be, adódik, módosul és újraalakul úgy, ahogy Isten tervei szerint akkor éppen a legökönómikusabb. Nem lehet tehát azt sem kimondani, hogy a protestáns lélek a legtágabb értelmezésű általános választójog híve, azt sem, hogy már lelki alkatánál fogva a nyílt pluralitás mellett nyilatkozik. Ellenben igenis hangsúlyozni kell két egyformán érvényes tételt, amely a szabadság elvéből következik. A protestáns szabadságnak semmi köze a választójog ilyen vagy olyan mértékéhez és alkalmazásához, mert a protestáns ember Istenhez képest, Istentől és Istenre nézve szabad, s szabadsága nem politikai természetű. Ez az egyik tétel. A másik — már egyszer hangoztatott tétel — itt is érvényes, természetesen. A protestáns lélek szabadsága a protestáns ember életének minden vonatkozására kihat, tehát közjogi állásfoglalásaira és tevékenységeire is — közvetve, de ez a hatás jogi kategóriák alá nem sorolható, sem abba, mint keretbe be nem fogható.

8.

Ugyancsak megfoghatatlan a protestáns lélek másik attribútuma, a „szentség” is közjogi téren és eszközökkel, vagyis a protestáns ember kifelé hatása (viszonyulása a körülményekhez és a többi emberhez). A gyakorlatiasság, amellyel a protestáns lélek az adott helyzetben viselkedik, a szolgálatosság, áldozatosság és szeretet elve, mely magatartását embertársaival szemben jellemzi, nem jogosít fel bennünket semmiféle konzekvenciának a levonására választójogi vita aktualitásából. Nem jellemző e tekintetben a protestáns lélek kifelé hatására sem az, hogy a protestáns ember megszorítja a másik ember számára a választójog gyakorlatát, sem az, ha kiterjeszti. De nem jellemző reánézve az sem, hogyan indokolja e magatartását gyakorlati szempontból, azzal-e, hogy egy különben helyes elv korlátlan érvényesítését nem engedik bizonyos letagadhatatlan nehézsé-

gek, vagy azzal, hogy itt a tizenkettedik óra, amikor egy elkésett lépés mielőbbi pótlásával menthetjük meg, ami még menthető. Nem lehet azt mondani, hogy könnyelmű, ha merész tette hatáiozza magát, sem azt, hogy nem őszinte, mert korrektívumokkal és mesterséges pótmegoldásokkal leplezi valódi szándékát, mely a hatalom gyakorlását a megváltozott eszközök mellett is minden áron biztosítani szeretné a maga számára. Nem lehet pedig mindezt kategorikusan kijelenteni egyszerűen azért, mert a jog forrása életérzés és a test reflexmozgásai, amelyek szintén életérzések után igazodnak, nem eshetnek erkölcsi értékeit mértéke alá s — ismételjük — a protestáns gyakorlatiasság és szolgálat princípiumai nem a lélek jogi szférájának „termő-elve”. Megint csak arra kell utalnunk, hogy a gyakorlatiasság és a szolgálatosság másképp hatnak a közjogi szférában s így a választójog aktualitásából is, nem ezen primitíven elképzelt módon és diktatórikusan „rövid úton”.

9.

Vajon megkísérthetjük-e már az eddigiek alapján a feleletadást az egyre erősebben feltóduló kérdésekre: hogyan „viselkedik” hát a protestáns lélek közvetve, mint vallásos magatartás közjogi szférában, jelesül a választójog problémájával szemben?

Egy bizonyos. Vallásos jellegéhez híven. Az sem kétséges, hogy önmagában: szabadon, kifele hatásában gyakorlatiasan és áldozatok árán is szolgálva.

Mi az, ami így, áradva és mégis visszatartva, spontán, de biztos mederben még mindig érvényesülhet a léleknek e sajátosan vallásos magatartásából, erejéből és hatásából e merőben idegen területen. Csak egyetlenegy, de ez aztán maga a protestantizmus, nevezetesen az egyéni felelősség.

Az egyén hiszi azt, hogy amit az adott helyzet és a szolgálat diktálta felelősség mellett akárhol (tehát itt is) cselekszik, az Istentől való, csak jó végre mehet, tehát szabadon megcselekedheti. Meg is cselekszi.

Ha úgy tartja legjobbnak, hogy adassék, illetőleg gyakoroltassák a legszélesebbkörű választójog, akkor ennek megfelelőképpen cselekszik. Ha az óvatosságot véli jónak, akkor korrektívumokat ajánl, vagy eszközöl. Másrészt, ha Istentől elkötelezettnek érzi magát rá, többet törődik ezzel a problémával, ha nem érzi ezt az indítást, indifferens ebben az ügyben. Az alapmagatartása mindenütt egyéni, mindenben szabad és mindig felelős. In ultima analysi: transcendens erővel motivált, velük függvényviszonyban lévő, teleologialag mindvégig felfelé irányuló ez a magatartás.

Ha pedig nem ilyen, hanem ennek az ellenkezője, még

mindig van valami sajátosan pozitív protestáns színezete. Az, hogy ilyenkor is tud és mer egészen földi, őszintén anyagszerű lenni. Alantos indítékú, módszerében földhözragadt és célkitűzésében méltatlan ilyenkor, de legalább nem hazugul patetikus, és nem utal vallásos gyökerekre.

10.

Nagyon lehangoló volna ez a végeredmény, ha a szabadság, a gyakorlatiasság és a szolgálat semmiféle formában és mértékben nem jellemezné a lélek protestantizmusát ilyen egészen reális és aktuális esetben, mint a választójog problémája, a maga felismerhető jellegzetességében is valahogy. Nem, ez nincsen így, hiszen a vallás a testi beágyazottsága lélek működésének elevev ereje.

A választójog problémájával szemben is mutatkozik közvetlen formájában és módj an az a tény, hogy a protestáns egyéni felelősség: szabad. Abban mutatkozik meg, hogy élő protestantizmus még akkor sem hiszi el, hogy a megkötözöttségéből más, mint bűn származhassék, ha a körülmények nem engedik meg számára azt a szolgálatot, hogy áldozatok árán is szabaddá tegye a másik embert. Olyan szituáció ez, amelyben az egyetlen garancia, hogy jó dolog történik, nem gonosz dolog, az egyéni felelősség mély hite. Hiszem, hogy szabadon cselekedhetem így, hiszen a körülmények így engedik most, ezzel az áldozattal a szolgálatot.

Más bizonyosságunk nem lehet.

Ideológiai gátlások: c) Keresztyén és aktuális.

1.

Gulliver elkerült sokfelé utaztában a törpék országába is. Ott ő igen nagynak számított, mivel a törpék igen kicsik voltak. A törpék királya sokszor beszélgetett Gulliverrel és ilyenkor Gulliver felvette a tenyerére, hogy a királynak ne kelljen olyan nagyot kiáltani és máskor is, mikor például meg akarta nézni a király, hogy milyen lehet Gulliver orra közelről. A liliputi király besétálhatott volna egészen kényelmesen Gulliver orrlyukán, ha akart volna, pedig a király egy hajszállal még nagyobb is volt a többi liliputinál.

Gulliver olyankor is felemelte a tenyerére a liliputi királyt, mikor a király messzire akart látni, mikor emelkedett a horizontja és éppen erről a szituációról akarunk beszélni. A liliputi király is többet látott a Gulliver tenyeréről, mint oda-lentről. Mi is például, ha egy mellékutcából nézzük Budapestet,

csak egy pár házat látunk, ha a Gellérthegyről, már többet, de Kecskemétet vagy Ceglédet már nem látjuk onnan sem, vagy még magasabb kilátóról sem, nem azért, mintha nem lehetne látni, hanem, mert ködbe vész az ember szeme előtt a horizont, gyöngye az ember szeme. — A liliputi királlyal is ez történt egyszer, Gulliver felemelte a tenyerére és mutatni akarta neki, hogy ott, ott, nézd csak, a tenger túlsó oldalán, ott van az ellenséges hajóhad. De a liliputi király azt mondta: nem látom. A szeme csak a tenger közepéig látott, hiába emelte fel Gulliver a tenyerére. És itt a baj! A liliputi király szemhatára a Gulliver tenyeréről is a tenger közepéig ért csak. Minket is felemelnek az emberhegyek, egy kicsit távolodik a horizontunk, de nem sokkal. Azt is mondta Gulliver a liliputi királynak, hogy mereszd a szemed, de az is csak hiába történt. Kik azok az emberhegyek? Hát azok a nagy emberek, akik messzebb látnak a jövőbe és távolabb a térbe, mint mi. Az emberhegyek szép dolgokat sugdosnak a fülünkbe, messziségeket mutatnak nekünk, és aztán azt hiszik, hogy értjük, pedig nem értjük. Hiába mutatják a messziségeket, mi csak nem látunk tovább az orrunk hegyénél.

2.

Az emberhegyek most is fel akarnak bennünket emelni. Azt mondják nekünk: eddig mindig csak magatokkal törődtek, magatok voltatok a világ közepe. Most másképp van. Az egyén nem fontos. Térben a közösség a fontos, idegen szóval a *kollektívám*. Időben pedig az apád, nagyapád, öregapád, meg annak az öregapja. Az ember nem azt csinálja, amit akar, hanem amit az ősei parancsolnak neki. Szóval a *faj* a fontos. Evvel egy kicsit valóban magasabbra jöttünk. Most már nem vagyunk lenn a porban, a saját érdekeink körében, csakugyan feljebb emelkedtünk valamivel. Próbáljuk, hogy kitaruljon előttünk ennek a gondolatnak minden mélysége. Sajnos, magunkkal hoztuk a porból szűk látókörünket és önzésünket. Erre azt csinálják az emberhegyek, hogy akaratunkat nevelik és acélozzák, megpróbálnak bennünket beszervezni. Sokat együtt tartanak sokónkat, hogy talán úgy majd közös lesz a gondolkozásunk. Mikor ez nem megy, kiválasztanak *egy* gondolatot, hogy mindenki azt mondogassa. Kórusban mondják azután azt az *egy* gondolatot. Próbálják ütemre mondatni. Mondjuk ütemesen. Mégsem sikerül. Azért nem sikerül, mert *nem sikerülhet*. Nem látunk olyan mélyre, amilyen mélyre látnunk kellene ahhoz, hogy közösen tudjunk dolgozni.

Megpróbálnak azután az emberhegyek ezen is segíteni és itt következik az, amit Gulliver is mondott a törpe királynak, hogy meressze egy kicsit felséged a szemét.

A szervezkedés és közös munka azért nem sikerült és nem sikerülhetett, mert nem volt meg hozzá a *világnézeti alap*. Megpróbálnak teremteni világnézeti alapot hozzá. Ilyenkor eszébe jut az embernek, volt nekem valami világnézeti alapom, hiszen azért vagyok keresztyén. Azért nem sikerült eddig sem a munka, mert nem tudunk világnézeti alapunk szerint viselkedni. 1900 éve megmondták nekünk, hogyha arcul ütnek az egyik oldalon, tartsuk oda a másik felét is az arcunknak, de még sohasem csináltuk meg. Itt a világnézeti alap körül kell segíteni, mondják az emberhegyek. Eddig is azért nem sikerült semmi, mert a világnézeti alapban volt a hiba. Kétféleképpen próbálják. Vagy azt mondják, hogy meg kell tagadni Jézus Krisztust, ezt a gyáva zsidót. Azért gyáva, mert zsidó. Ez történik Oroszországban. Vagy: menteni kell a világnézetből, ami menthető. Ez a másik világnézet azt mondja, hogy nem is volt zsidó Jézus Krisztus. Egy germán katonának volt a törvénytelen gyermeke. Akkor aztán rendben van a világnézeti alap körül minden.

3.

Nem a világnézeti alapban van a baj, hanem 1900 esztendő óta hallod, hogy mit kellene tenni, de nem csinálod meg.

Az idő parancsa csakugyan a kollektívum és a faj. A világnézeti alap nélkül azonban ezt nem lehet végrehajtani. Abban nincs igazunk, ahogy ezt a fajt élni akarjuk. Mi szerintünk *az a faji törvény, hogy anyánk méhétől fogva bűnösök vagyunk*. Míg ez bele nem megy életstílusunkba, addig a fajt nem lehet élni. Anyáink méhétől fogva bűnösök vagyunk és csak a kegyelem menthet meg bennünket. Nem hisszük, hogy volna valaki itt ebben a teremben, aki szívesen elpusztulna, *nyomorultul*. Míg el nem hisszük, hogy csak a kegyelem tart meg bennünket, addig itten élet nincs. De mikor elhiszük, könyörgünk kegyelemért, akkor jön az Úr Jézus és segít. így azután jöhet a kollektívum. *Amely pillanatban megvalósult az, hogy élek többé nem én, hanem él bennem a Krisztus, akkor megszületett bennem a munkaközösség lehetősége*. Egy batyúból sem úgy szerveződik meg, hogy mindenki arra vár, vajjon más ugyan mit hoz, hanem magad hozol mindenki számára. Nem is tudunk kollektív munkát végezni, míg mi élünk emberek, hanem hogyha a Krisztus kezd élni. Akkor keletkezik a gyönyörű munkaritmus, ha eljön az ideje, hogy az ember áldozni tudjon, hogy segíteni tudjon, hogy szeretni tudjon.

Az a világnézeti alap szintén szükséges a kollektív munkához, hogy *valahol összejönnek ketten, hárman, Krisztus is ott van köztük*. A Szentlélek által. A Szentlélek azután mindent megmagyaráz, mindent megvigasztal. Vajjon, mit jelent vigasztalni? Az a vigasztalan helyzet, amikor valami nincs a

helyen. A vigasztaló Szentlélek mindent helyére rak. Azonkívül adja a munkához a *lelkessedést, a tüzet, a kedvet*. Mikor a Szentlélektől megszállt apostolokat az első pünkösdkor látták az emberek, azt mondták rájuk: édes bortól részegedtek meg ezek. Most azt mondanánk: be vannak csiecsentve. Mi is azt mondjuk, hogy olyan emberekkel, akik ezt a nyomorult életet józanul el bírják viselni, semmit sem lehet csinálni. Részeg emberekkel sem lehet, mert a részeg ember kész ugorni hegyenvölgyön s felbukik a sima földön. A Szentlélek részegeire van szükség. Így aztán kijelenthetjük, ha megkérdezik, hogy faji alapon állunk és a kollektívum alapján állunk és meg is van hozzá a világnézeti alapunk.

Nem vagyunk többé törpe királyocskák Gulliver tenyerén, emberhegyek emberizinkjei, emberek vagyunk, az egyesegyedüliek talán, akiknek a szájában nem frázis, hanem élő valóság a XX. század második negyedének nagy leckéje: a faji gondolat, a kollektívum és a világnézeti alap hozzá.

A gátlások feloldódásai: a) A régi ember.

Mostanában valóságos szó járássá lett már, hogy a válásból csak egészen új emberek bontakozhatnak ki, addig, míg ezek az új emberek valami csoda folytán, hattyúlovagokként, vagy mint Csaba vitézei, a hadak útján idelovagolva meg nem jelennek a történelem színpadán, marad minden a régiben, a világrízis tovább tart, sőt tovább súlyosodik.

Új ember. Még meg sem született, máris frázissá kopott. Új ember — vadonatúj, maszületett, sőt ma újjászületett —, akik emlegetik, nem is sejtik, micsoda nagy dolog és mégis mekkora realitás az az újjászületés. Éppen ez mutatja, a vak tyúkoknak ez az izgatott kárálása, a véletlenül előkapart egészséges szem mellett, hogy a vágyakozás mélyén ösztönösen ép üdv-éhség nyugtalankodik, keres és eped. A régi ember betelt önmagával, utálja halálraváltságát és szeretne megújhódni. Ószinte bűntudata támadt.

Lévén pedig ez a régi ember nem valami mesebeli, messzi élő és talán sohasemvolt képzelt alak, hanem nagyon is húsból, vérből, izomból és idegből, csontból és velőből épített eleven valóság: te, kedves olvasóm, meg én, e sorok írója és a hozzánk hasonló sokszázezer élő ember, bűntudatunk mennél elevenebbé ostromozására igen üdvösnek vélem, ha megpróbáljuk természetrajzát adni annak a valakinek, aki bennünk még ma is, még mindig: a régi ember.

Természetrajzát adni, szándékosan használtam ezt a kitélt, nehogy fölöttébb elméleti képét, elvont tulajdonságainak halott halmazát nyerjük valahogy. Kezdjük tehát azon, hogy

a régi ember testileg, mint homo sapiens Linné nevezetű főemlős, mint a földön élő egyik élőlény, milyen. A kérdés félreérthetetlen, a felelet rá azonnali lehet — és tegyük hozzá — igen-igen lesújtó. *A régi ember testileg fejletlen, beteg, elpuhult, igényes, falánk, kéjsóvár, gyöngö, ideges és Hypochonder.* Fejletlen, ezalatt valami olyanfélét méltóztassanak érteni, hogy nagyon sok állítólagos érett férfi és teljeskorú nő nemi élete pl. megállott a pubertás fokán és ma és élete végéig változatlanul ugyanolyan, mint akkor volt: túlcsigázott, fantázia-gyötrő, indokolatlanul van a hangsúly rajta. Sietnem kell, csak egy példát ezen a területen. Igényes a testi életünk, mondtam és állom is, amit mondtam. Nagyon sok embertestvérünk élete méltatlan embervoltához, csak azért, mert a civilizáció kényelméről nem képes még átmenetileg sem lemondani, vagy mert tengő élete szükségleteit föltétlenül megköveteli élete folyásától, kerül, amibe kerül (még ha a becsületbe, vagy ha a jövődöbe kerül is).

Bizvást megállapíthatjuk tehát, hogy *a régi ember karbantartása sokba kerül.* Szinte önkénytelenül vetődik fel a kérdés, hogy vajjon megéri-e a régi ember üzemi hozadéka ezt a magas rezsi-költséget? Ha úgy tekintjük a régi embert, mint nagy csomó készség és képesség, mondjuk így: ügyesség letéteményesét, azt kell róla mondanunk, bizony bajosan. Ügyefogyott a régi ember nagyon. Először is merev. Sémaszerű, egyszerre csak egyféléhez ért. Fölöttébb kevesen akadnak közöttünk praktikus, ezermester, polihisztor, jég hátán is megélő, macskaként minden körülmények között talpraesett emberpéldányok. De akik értenek is valamihez, elavult, ócska, divatból kiment módon értenek hozzá. Még mindig sokan emlegetnek köztünk ilyeneket: darvinizmus, vagy: milyen kevésből ki lehetett jönni háború előtt, esetleg: fő a nyugdíjképes állás; aki csak úgy képes „szuperálni”, ha a fentemlített lelki „alkatrészek” jól működnek, az nem ebbe a világba való. Ma már másfajta lelki „szerkezettel” lehet érdemleges munkát végezni csak.

Ha már tréfásan masinának néztük a régi embert, maradjunk meg ennél a képnél és állapítsuk meg, hogy ódivatú masinánk még kenetlen is a tetejébe, csikorognak a kerekei, eresztékeiben lazák az alkatrészei, lepattogzott róla a festés. Azt akarom ezzel szemléletessé tenni, hogy *a régi ember élete örömtelen élet,* robot inkább, mint gyönyörűség. A kedély, a humor, a jókedv hova-tovább ritka vendég lett nála. Nincs mit csodálkozni rajta: mindezek a lelki telítettség túlaradó feleslegei, a régi embernek pedig nem volt, hiszen nem lehetett semmiféle feleslege, hiszen soha sincs pihenése, alig vánszorog, elkésik, mire végez, megint kezdenie kell újra. Földhözragadt, horizonttalan, színvonalalatti, korlátolt, egyben korlátozott is, fejlődésképtelen, kérész-sorsú kuli vagy pária a régi ember, akinek

éppen a világháborúban mondott csődöt a tudománya, azaz az elvi alapja, a módszere és a kilátásai egyszerre és egyformán. Ezzel aztán azt is körülbelül megmondtuk róla, hogy *értéktelen valaki a régi ember*, koldus és munkaképtelen, reménytelenül koldus, akinek nem érdemes már iparkodnia vagy takarékoskodnia sem, hiszen úgy sincs miből és úgy is hiába, azonkívül mihasznaságig munkaképtelen. „Lumpenproletár”, aki már réges-régen elszokott a dologtól és kitanult a mesterségéből.

A föntebb felsorolt lelki tulajdonságok egyformán válthatnak ki a régi emberből fogyatékosági érzést, vagy nagyzási hóbortot, hipomániás felhangoltságot, édesmindegy már az. Ez is, amaz is, egyformán felelőtlen másokkal szemben, *a régi ember* tehát mindenképpen *társadalomellenes lény*. De hát ez se csoda, minden gyöngé, beteg, fejletlen vagy perverz valaki egyúttal önző is, mert minden energiája kénytelen önmaga felé irányulni, hogy úgy ahogy fenntarthassa és továbbtengethesse önmagát. Az ilyen nem ér rá másokkal törődni, de nem is képes ilyesmire: nincs neki miből (vagy legalább is az az érzése, hogy nincs).

Mondjuk meg goromba őszinteséggel: *nem erkölcsi lény a régi ember*, hiszen a föntebbi életforma csak annak a számára életlehetőség egyúttal, akiből a morál többé-kevésbé kihalt, hiszen az erkölcsi élet legkisebb megnyilvánulása már túlulal az egyénen magán. Csak cinikus, kétségbeesett, közömbös, *hitetlen lélek* képes ennyire süllyedni s csakugyan, ha a régi ember szellemi arca elénk mered, legárulóbb jel azon a reményvesztettség: felelőtlensége és féktelensége annak, aki fölött nincsen senki, hogy időnkint rendszeresen megszámloltassa.

A gátlások feloldódásai: b) A régi ember harca.

A régi ember, a beteg, ügyefogyott, szomorú, elmaradott, értéktelen, társtalan, erkölcstelen és hitetlen régi ember a világháború katasztrófától megrettent és lázas erőlködéssel iparkodott megváltozni. A nagy háború és különféle forradalmak korát a reformtörekvések korszaka váltotta fel s a gazdasági és más egyéb krízis korszaka követte nyomon. Ma ezeknek a kríziseknek morzsolatjuk nehezen telő nemszeretem-napját, magunk lehetünk rá a legszavahihetőbb tanúk, hogy a reformkísérletek nem váltak be, hiszen nemhogy eloszlathatták volna fejünk felől a válság felhőit, hanem talán még előidéztek, vagy legalább is előmozdították a válságos helyzet kialakulását földkerekségszerte. Nem mintha hinnénk tehát a régi ember önjavító próbálkozásaiban, de egyszerűen csak tanulság okáért, nem utolsó sorban azért, hogy magunk bele ne kezdjünk egy teljesen kilátástalan kúrába, jó lesz ezekkel a kísérletekkel

lehetőleg részleteikben megismerkednünk s lajstromozás után a javító módszerek lomtárába elraktározunk a még régebbi lomok közé.

Testi bajai között a régi ember mindenekelőtt és minden áron meg szeretett volna gyógyulni. Próbálta kúrákkal, edzéssel, észszerűbb életmóddal, higiéniai ismereteinek gazdagításával, különösen pedig gyermekeinek természetes módszerű nevelése útján. Úgy járt vele, mint az ideges ember nyavalyájának folytonos tudatban tartásával és örökös gondozásával járn szokott: úrrá lettek rajta a testi problémák. Ma már az örület rögeszméjeként hat reánk a test túlzott kultusza, akármelyik formájában jelentkezik. Van sportörület, weekend-kényszerképzet, életmód-, különösen életrend-téboly, strand-, tánc-, arcfesték-, hajviselet-mánia, külön szektái vannak a lélekelemzésnek, a grafológiának, a szexuális nevelésnek, a pajtásházasságnak, a meztelenségnek, a gyermekáldás korlátozásának, a sterilizálásnak és a férfiak és nők egyféle moráljának, de fordítva, mint ahogy mi gondolnánk. Az eredmény nem nulla, hanem rosszabb annál: mínusz. A megújhodni vágyó régi ember testi élete egészségteleőbb, mint valaha. Talán gyorsabban úszik, jobban emészt és többet szellőztet, mint a háború előtt, a nappal is barnapirosabbra sütteti magát, rövidre vágott haját gyorsabban fésüli és gyakrabban mossa, de mindez nem teszi őt az Élet frontján harcképesebb katonává, ellenkezőleg, sokkal több az elpazarolni valója, mint azelőtt. Meglehet, hogy egy-egy ember talán jobban érzi magát, az emberiség közérzete azonban napról-napra romlik.

Megpróbálta a régi ember ügyefogyottságából is a kivergődést többféle úton-módon. Legjellemzőbb az a kísérlete, amelyet cserkészmozgalom néven tartunk nyilván. Nem egyéb ez, mint játékos, de azért alapjában véve halálosan komoly törekvés ügyesebbé, talpraesettebbé, praktikusabbá, életrealóbbá lennünk. Egy belső ösztönös érzés parancsszava küldötte ki az ifjúságot a szabad természetbe és állította őket különféle műhelyek asztalai és szerszámai mögé, mintha csak azt súgta volna nekik, hogy az elkövetkezendő évtizedek magukkal sodorják és földre teperik az egyoldalú és szűk látókörű, lehetőségeikben korlátozott embereket. Ugyanez az ösztönös érzés csigázta ezzel a törekvéssel párhuzamosan az emberekben a szakszerűség, az iskolázás és az önművelés vágyát olyan éberre. Rengeteg tanfolyam és vezérfonal született ezekben a napokban, gondoljunk csak egyebek között a még ma is tartó nyelvtanulási lázra. Az eredmény: (világviszonylatban) munkanélküliség. Most ne az okaira, csak a tényre figyeljünk és kérdezzük meg úgy: mit használ az hólapátoláskor, ha a munkások egyrésze diplomás mérnök vagy perfekt gyors- és gépiró? Talán ez a keserű kérdés valamennyire abba a titokba is belevilágít, amely a eserkészpróbák

lezüllése mögött sötétlik, mert az is tény, hogy azokat ma már úgyszólván egyetlen cserkész sem veszi komolyan, mint a mozgalom kezdetekor cserkészkedők vették. Minek? Nincs értelme.

Ha az utóbbi feleletet vállrándítás kíséretében képzeljük el, mindjárt képzeljük azt is hozzá, hogy ebben a vállrándításban jókora adag egykedvőség, sőt rosszkedvőség is kifejezésre jut. Próbálja pedig magát ez a kedélytelen világ jobb kedvre deríteni váltig, de hasztalan! Mennyi mulatozás, eszeveszett hejehujábasejtkezés, mennyi izgatászer kellett ehhez a műjókedvhez és mégis milyen ízetlen, kesernyés, fejfájás kijózanodás lett a vége. Mindez pedig azt magyarázza, hogy a kedvkitörések nem belülről jöttek, nem örömből fakadtak, mindig attól függöttek, van-e valami kiút a világban, nem bennem, mert ott hogy volna, hanem a környezetemben, ami kiváltsa, ha szükséges, akár kicsiklandozza, vagy másképpen kieröltesse belőlem azt a kis, rövid ideig tartó és sokba kerülő műjókedvet. A régi ember nem tudott nevetni, csak ha nevettek, nem is tanult meg a mai napig sem, legfeljebb a mámor, a mulatozó alkalom és a társaság kell neki egyre inkább, mert irtózik a józanságtól, az egyedüllétől és sajátmagától, pedig amúgy is egyre jobban és egyre halálosabban unja magát. A munkája nem mulattatja, a lelke pedig üres. Két ok, amiért narkózisra van szüksége. Nem hogy enyhült volna tehát kedély telensége, ellenkezőleg, egyre erősebb bódulatra van szüksége, hogy életét elviselhetőnek érezhesse.

De hogy lehet az — kérdezhetné valaki a maga munkahelye mellől, mely kielégíti és jóleső érzéssel tölti el, — hogy a régi ember nem talál örömet a munkájában? Az a felelet, amely ezt a kíváncsi kérdést kielégíti, egyúttal a régi embernek arra a küzdelmére is világot vet, melyet szegény feje saját elmaradottságával volt kénytelen megharcolni, de természetesen megint csak hiába. Nem minden munka nemesít, nem minden munka vált ki belőlem örömmérszést, csak az, amelynek értelme, okos menete és eredménye van. A régi ember pedig lépten-nyomon azt volt kénytelen tapasztalni a tizennégyes világháború után, hogy hiábavaló, buta, gépies munkát végez, se látatja, se vége, se hossza nincs annak, amit dolgozik, ideodakapkodás, ideges motozás az egész, amit művel, még ha orcájának verejtékével, virradattól-vakulásig és a legjobb hiszemben csinálja is. A földműves hiába túrja a földet, még a mindennapi kenyeret sem biztosítja a kezemunkája. Az iparos azt kell, hogy tapasztalja, minél több cikket termelt, annál nagyobb a tulprodukcója, tehát mind a maga, mind a mások élete nehezebb lett a helyett, hogy megkönnyebbedett volna. A kereskedő olyasfajta derengő tudatot fedez fel a lelke mélyén, hogy aránylag még a legjobb üzlet: semmit sem árulnia. A tudós kétségbeesve tapasztalja, hogy elméletei nem vezetnek

kibékítő eredményre, a lelkipásztor pusztában kiáltó szónak érzi, amit hirdet. A bankár lesújtva veszi tudomásul, hogy az arany sem érték többé.

Az egész emberiség lázasan megkezdte ez eddigi értékek teljes átértékelését. Nemcsak a börzéken: az élet minden vonalán. Könyvek között éppúgy, mint politikai téren. Elméletekben is, de társadalmi életformák között nem kevésbé. Jobb-e megmaradni az aranyalapon, mint letérni róla? Az eddigieknél szebb rím kell-e az új versek végére, vagy egyáltalában nem kell többé rím? Hősök voltak-e igazán nemzetünk nagyjai, vagy még az átlagosnál is különcebb emberek! Isten fia-e az ember idegrendszer szerint, vagy elfajzott állati Kell-e parlament, vagy diktátor kell-e inkább, esetleg mindent rommá döntő és vérbefojtó forradalom? Mi legyen a legújabb divat? Még rövidebb szoknya, vagy háromméteres uszály söpörje a földet? — csupa végletek között hánykolódik a régi ember s reményevesztetten látja, hogy értékrögzítés helyett teljes elértéktelenedési folyamat zúdul az átértékelés nyomába egyenes következményeképpen annak.

Megpróbált szervezkedni a régi ember, látván és a saját bőrén tapasztalván külső és belső értékeinek ezt a végzetes szerteülését. Felharsant az egytáborba hívó kürtök szava mindenütt. Az egységben rejlő erőt hirdette és az egyén jogait vitatta a közösség javára. Megszülettek a különböző mozgalmak, alakulatok, divat lett a jelszó, jelvény és az egyenruha, diktátorok állottak az élre, egyre hangosabb lett a vér szava, a faj és a nép sokat emlegetett két szó, világtestvériségről, lesterelésről szintén tárgyalnak sokat... Az eredmény? Még pokolibb az ellentét a társadalmi osztályok, a népek, felekezetek, sőt újabb időben még a generációk között is. Soha az egyéni önzés kíméletlenebb és asarnokabb nem volt mint napjainkban. De nemcsak ez a külső szervezkedés maradt eredménytelen. A közösségi élet belső frontján is csatavesztett lett egy erkölcsi tisztulás, közösségi megújulás reménysége is. Ki ne emlékezne azokra a forró szép napokra a húszas évek elején, mikor a tömegek lelkesen látogatták templomaikat és konferenciázó összejeveleteiket, mikor azt hittük, megújhadtak Krisztus egyházai, jobba, tisztább erkölcsűvé lettek a háborúkban és forradalmakban megpróbált lelkek. Mint minden divat, ez is végetért, mint minden konjunktúra, ez is túljutott a tetőpontján. Új formáság, új álszenteskedés lett belőle, új melegágya új erkölcsi rothadásnak.

Pedig a régi ember szeretett volna, akart és megpróbált hinni. Csak az volt a baj, hogy közben három végzetes hibát követett el, jóvátehetetlen, ellenkező irányba hajtó három nagy hibát. Először is: a maga erején akart kikeveredni bajából és eljutni Istenhez, holott ez kegyelem ajándéka. Azután azt hitte,

kogy gyakorlat útján teheti magáévá a vallásos élményt, pedig az kegyelemből van és hit által, nem a cselekedetekből, hogy senki ne kérkedhessek. Végül olyanformán intézte el hitéleti nehézségeit a régi ember, mint annak idején nálunk Géza fejedelem, vagy Pál apostol korában az athéniak, meghagyták régi isteneiknek emelt oltárait és azok mellé emeltek egyet Krisztusnak is.

Ezért nem bírt a régi ember újjászületni önerején. Bizony mondom — monda az Úr —, aki nem születik újjá víztől ée Lélektől, nem mehet be a mennyeknek országába. Víz és Lélek hiányzott a régi ember újjászületési törekvéseiből is. Honnan i« vette volna szegény?

A gátlások feloldódásai: c) Az új ember.

Érdekes, hogy mindig egyformán szokott kezdődni. A régi ember szembetalálja magát Krisztussal és... nem tudja, mitévő legyen. Habozik, mint Keresztelő János (Te vagy, aki eljövendő, vagy mást várunk?), belevakul az élménybe, mint Pál a damaszki úton, vagy elkezdi vele vitatkozni, akárcsak Nikodémus a sötét éjszakán: tudom, hogy az Istentől jöttél tanító Mesterül... de mégis mondd meg alaposabban és világosabban ... mi módon születethetik az ember, aki vén? ...

Igen, igen, mindenki ezen a parancson torpan meg: szükség néktek újonnan születnetek. Mimódon születethetik az ember újjá? — tűnődünk valamennyien az újjászületésen innen. De a parancs nem enyhül, sőt egyre távolodik az önmagunk erején való megvalósítás lehetőségétől: bizony, bizony mondom neked, ha valaki nem születendik víztől és Szent Lélektől, nem mehet bé az Isten országába. És nyomban következik, mint újabb pörölycsapás: ami született testtől, test az és ami született Lélektől, lélek az. Jaj, mitévő lehetek akkor én, aki magam is testtől születtem, jajdul fel a Krisztussal szemközt került szegény, nyomorult lény, az eredendő bűn miatt. És következik a legkiábrándítóbb válasz, amely egyúttal a végső válasz is: ne csudáld, hogy azt mondom néked: szükség néktek újonnan születnetek. A szél ahova akar fúni, fű és annak zúgását hallod, de nem tudod, honnét jó, és hová megyén: így vagon minden, aki Szent Lélektől születtetik.

Itt megszűnik minden vitatkozás, különben Nikodémus sorsát volna kénytelen osztani a még mindig vitatkozni akaró: te Izraelben Mester vagy és ezeket nem tudod-e? Mintha Isten Jóbhoz intézett fölényes, gúnyos kérdését hallaná újra a fül: hol voltál, mikor a földet fundáltam? Megszűnik minden vitatkozás és vele együtt minden vállalkozási kedv, de megszületik a reménység. A szél ahova akar fúni, fű. Higgyük, hogy ide

is akar fűni és ide is fű. Mikor legtehetetlenebb az ember, akkor érvényesülhet vele szemben legkönnyebben a kegyelem, a megváltás és a lélek.

És az egy szükséges dolog elkövetkezik nála, betelik rajta: az újjászületés, nem úgy, hogy kúrálja magát, gyakorolja magát, nekividul, világos látása támad, egyre jobb lesz az emberekhez, hanem úgy, hogy mindezek megadatnak neki ingyen, kegyelemből, hit által. A külső körülmények csak arra jók, hogy mennél hamarabb odakényszerítsék az embert a döntés elé, a magunk akarata csak arra, hogy kitárulhassunk a kegyelem elé.

És mindenek megadatnak nekünk.

Az új ember például testileg is megújul. Nem egészségesebb életmódtól, csak egészségesebb életmódra. Nem orvosi tanácsok követése következtében, hanem úgy, hogy láttára új orvosi tanácsok születnek. De hát, mégis hogyan! Az újjászületett ember teste változik meg gyökeresen. Addig test volt csak, a lelkétől független valami, csatatér, amelyen a Sátán vívta elkeseredett harcát Krisztussal, sőt több mint csatatér, a bűnnek átadatott zsákmány. Most: a Szentlélek temploma ugyanez a test. Az ember tehát nem igaz, hogy testből és lélekből áll. Az ember lélek és ez a lélek ezen a világon testi beágyazottságú. A teremtett világ sem a Sátán martaléka tehát, hanem Isten ajándéka. Nem az a bűn, hogy élünk vele, hanem az, hogy bemocskoljuk. Megöljük, belefojtjuk a lelket, elnémitjük Isten szavát benne. Nem az a baj, például, hogy bort iszunk, hiszen az úrvacsora alkalmából is azt tesszük, hanem az, hogy nem a Krisztus érettünk hullott vére emlékezetére isszuk a bort, hanem lelkünk elnyomására és érzéki vágyaink megerősítésére isszuk. Az újjászületett ember ebből gyógyul meg: latroknak barlangjából Isten templomává lelkesedik a teste. Avagy nem tudjátok-é, hogy a ti testetek a bennetek lakozó Szent Léleknek temploma, amelyet Istentől nyertetek és nem a magatokéi vagytok! Ettől kezdve nincs bajunk többé a teremtett világgal, sem a magunk testével. Nem a világ és a testünk a mi igazi ellenségünk, nem az elől kell elmenekülnünk és nem azzal kell tusakodnunk, hiszen... kezdetben vala az Ige... és ... minden őáltala lett, és nála nélkül semmi sem lett. A bűn, a halál, a Sátán, a mi igazi ellenségünk, aki bitorolja a világot, benne a mi testünket is addig, míg a Szent Lelek lakóhelyévé nem tisztul kegyelemből, a Bárány vére által.

A hivatás problémája is ugyanilyen csodálatos úton-módon oldódik meg az új ember számára. Nem ügyes szociálpolitika eredményeképpen jut munkához és állásba, hanem egyszerűen úgy, hogy megvilágosodik előtte, mekkora hazugság és milyen együgyű optikai csalódás az, hogy munkanélküliség és kenyérkrízis van. Nem lehet munkanélküliségről be-

szelni, ha olyan sok az aratni való és olyan kevés az arató. Ebből a szempontból nézve a helyzetet: vagy egyáltalában nincs válság, vagy ha van, akkor viszont megoldhatatlan. Ott kezdődik a misztifikáció, mikor az elhivatást és a küldetést össze-
 tévesztik a létminimum, az egyéni hajlam, sőt a különféle „passziók” kérdésével. Lehet, hogy időnkint kevesbedik az existenciát is adó elhelyezkedések száma, de Jézus Krisztus egyszersmindenkorra szétválasztja a két különböző (s a mi szemléletünkben mégis végzetesen egybefonódott) kérdést: kinek mi legyen a dolga és ki miképpen jusson mindennapi kenyérhez. Sőt azt is szigorú kézzel különíti el: kinek mihez van kedve, vagy ki mit tervez és kit mire szán és kit hova küld ő. Péter pályaválasztását csak részben hagyja jóvá, a gazdag ifjútól teljes szakítást követel, Pál tudományát meghagyja és felhasználja egészben, csak az irányát változtatja meg teljességgel, a gonosz lélektől gyötört embert, aki pedig követni szeretné őt, nem viszi magával. Máté, a vámszedő, bizonyára azt tervezte, hogy* este, rendes szokása szerint, pontosan elszámol. Elhaladt azonban előtte egy csodálatos ember, akinek a szavában hatalom volt és ő azonnal otthagyt mindent, követte azt, aki e parancsot adta neki: kövess engem. A kenyérgondok szóba sem kerülnek. Legfeljebb később esik róluk említés, futólag és fölöttébb kevés hangsúllyal: volt-e valamiben fogyatkozásotok?

Igaz, hogy az ehhez szükséges lelki telítettség állapota sem következhetik el reánk kívülről. A gazdag, magas feszültségű és adakozó kedvű lélek nem tölthet meg a környezetéből, ellenkezőleg, valami titokzatos, de kimeríthetetlen rezervoárból nyerve tartalmát, ömölhetik rá a világra, különben nem hat rá igazán, nem ura, hanem koldusa a világnak és embertestvéreinek. „Nem rejtethetik el a hegyen épített város” — csak ez a belülről jövő és kifelékívánczó hangulat oszlathatja el a régi ember rosszkedvét. „Jöjjetek énhozzám, akik megfáradtak és megterhelettek és én megnyugosztalak titeket”, ígéri Jézus és csakugyan is csak az új ember kedélyvilága lehet normális, aki már nem a magából ad, hanem közvetítő a világ szükségletei és Krisztus bőkezűsége között. A művészek, műítészek és esztétikusok, akiket elsősorban érdekel és foglalkoztat a „test és vér”, a „kedv”, a „szép” és „nemszép” kérdése, azt felelhetnék erre ellenvetésül, hogy letévedtünk a helyes útról, hiszen a hangulat, a kedély, az érzelem mozgatója mindig valami „forma”, amely „érdek nélkül”, tehát a tartalomra való tekintet nélkül „tetszik”. Mi pedig a rajtunk keresztüláramló krisztusi tartalomról beszélünk, amely lehet nagyon szükséges, sőt áldásos valami, gazdagíthatja is a világot és az embert, de nem vidámíthatja. Azonkívül nem is logikus az állításunk, mert hiszen Jézus, azonnyomban, hogy maga köré gyűjtötte a

fáradtakat, mindjárt még jobban megterheli őket, mondván: vegyétek fel az én igámat. Akármilyen könnyű és gyönyörűsége is ez az iga, mégis csak teher, amely emészti, nem pedig güzüli a jókedvet. Isten szerint is átokként nehezedik a bűnös emberre a verejték és a kín.

Igaz, igaz, különösen ez az utóbbi állítás. De az új ember érzi, hogy a verejték és a kín csak a bűn miatt nehéz és csak addig, míg a lélek Krisztus nélkül él. Mihelyt Krisztus leveszi a bűnnek terhét a vállunkról, abban a pillanatban belép életünkbe az addig ott ismeretlen Öröm. És ez az öröm szüli azokat a formákat, amelyek — kívülről szemlélve teljesen igaza van a művésznek, a műítésznek és az esztétikusnak — egyedül válhatnak ki belőlünk kedvet. De forma nincs magától. Kezdetben vala az Ige és őtöle van minden, őáltala van minden, ami ezen a világon örömrünkre és gyönyörűségünkre lehet. Ezért olyan jókedvű ember az új ember, mert nemcsak Krisztustól, hanem Krisztus által is derül és ez a derűtség Krisztusra is vonatkozik. A világ jókedvének egy tápláló forrása van, a vallásos emberének kettő, az új emberének három.

A jókedvet nem érdekli a tartalom, tartalom mindazáltal van. A forma úgy állott elő, hogy a kikívánczó tartalom belülről kifelé olyannak alakította ki, amilyen. Az új ember számára ez a tartalom is újjászületett. Más szavakkal kifejezve azt jelenti ez, hogy megváltozott az új embernek a tudománya. Eddig azt tudta, amit a kígyó súgott neki: ha megtagadjátok az engedelmséget Istennek, megnyilatkoznak a ti szemeitek és olyanok lesztek, mint az Isten, jónak és gonosznak tudói. A régi ember tudása valóban is ezt akarta: kikutatni, megérteni és felhasználni azokat a titkokat, amelyeket Isten elrejtett előle. Ez a tudás pedig elfelé vitte őt Istentől, egyre távolabb. Ezért volt a tudós XIX. század egyúttal olyan istentelen is. Ez a fajta tudományos kutatás vezetett aztán kiábránduláshoz. Az új ember valahogy egészen másképpen tudja, amit tud. Világosan abban látja tudásának végcélját, hogy lerontson „okoskodásokat és minden magaslatot, amely Isten ismerete ellen emel tetett” és foglyul ejtsen „minden gondolatot, hogy engedelmeskedjék Krisztusnak.”

Ez bizony „átértékelés”. De hát az új ember nemcsak tudományos értékeit kénytelen újraértékelni, hanem egész életédek mindennemű értékét. Hiszen ilyen döntések elé kényszeríti őt Krisztus szeretete mint ez: „aki inkább szereti atyját és anyját, hogynem engemet, nem méltó énhozzám; és aki inkább szereti fiát és leányát, hogynem engemet, nem méltó énhozzám.” Azt is tudomásul kell vennie az új embernek, hogy a civilizáció áldásairól is le kell esetleg mondania, hiszen a „rókáknak barlangjuk vagy on, az égi madaraknak fészkek; de az ember Fiának nincsen hová fejét lehajtania.” Még a végtisztességet sem

szabad túlértékelnie az új embernek e szerint az új értékskála szerint, meglehet, hogy éppen atyja temetésekor hangzik el az Úr sürgető szava: „Kövess engemet, hadd temessék el a halottak az ő halottaikat.” Általábanvéve értéktelennek bizonyulhat multunk valamennyi értéke: „valaki az ő kezét az eke szarvára veti és azokra néz, amelyek ő utána vágynak, nem alkalmas az Istennek országára.”

Aki idáig elkísérte az új embert, kénytelen azt is belátni, hogy igazán hatásos szociálpolitikát, nemcsak elméleti vagy csupán szájjal hirdetett emberszeretetet nem élhet más vagyontól ember, csak amely vagyonnak Krisztus az aranyalapja. „Aki én utánam akar jönni, tagadja meg magát, vegye fel az ő keresztyét naponként és úgy kövessen engemet”. Mindenki más nyomorult koldus és a nyomor a felelősségérzéstől fosztja meg áldozatát elsősorban. Hogy tudna adni az, akinek semmije sincs és miért takarékoskodna az, akinek nem érdemes, mert kilátástalan a jövője, hogy kivakarózhassék valaha is a nyomorúságból. Már pedig Krisztus nélkül valamennyien ilyenek vagyunk. Csak az újjászületett ember mondhatja el magáról: élek többé nem én, hanem él bennem a Krisztus.

Ezen a határon innen erkölcsileg sem lehet az ember jó. Hiszen a bűn és nyomor tengerében tehetetlenül vergődöm Krisztus nélkül és két oldalról is fenyeget a veszedelem, hogy becsületes szándékaim éppen becsületes voltuk miatt mihamarabb becstelenné válnak. Mit csináljak magamra hagyva a kínjában ordító és a felelőtlenességében süket világ kellőközepén? „Jóságom” elbátortalanodik, ha minden emberen segíteni akarok és gyámoltalanságában végtére is kifárad. Ha meg azzal nyugtatom magam, hogy úgy sem segíthetek mindenkin, lassankint orgazdája, cinkostársa vagy kibice leszek a többi ember felelőtlenységének. Az a bizonyos valaki leszek, aki bűnös ugyan, (hiszen minden ember az), de azért nyugodtan alszik, hiszen megtette a tőle telhetőt, és sokkal gonoszabbakat ismer saját-magánál. Az új ember etikája ezzel szemben: a publikánusé. A római levél pali szavaiba öntve, ennyi: oh, én nyomorult ember, kicsoda szabadít meg engem e halálnak testéből¹?... De nyomban utána a felszabadító boldog ujjongás: Hálát adok Istennek a mi Urunk Jézus Krisztus által...

Igen, igen, ez az új ember. Nem jó ember ő, jó családapa, tisztos polgár, pontos adófizető, buzgó templomos, ellenkezőleg, gyarló, bűnös ember, de szabad ember. Nem a tékozló fiú bátyja, hanem maga a tékozló fiú: hazatérése közben és után.

Az örök Péter ő: a sokszor sokképpen elesett tanítvány, aki azonban sziklaszilárd hittel hiszi Jézust Krisztusnak, megszabadítónak, az élő Isten fiának. Megyén a vizén, viszi a hite, majd süllyedezni kezd, elmerítené a gyarlósága, de aztán újból felbukkan a hullámsírból, mert segítségül hívta az Urat és az megsegítette híven.

Ezért építheti fel az új ember a roncsokból a szebb jövőt. Gyarló és esendő, akárcsak a régi ember vagy akár minnagunk, de az Úr vele van és általa mindenek lehetségesek neki.

A ma és az örökkévalóság.

Örök téma, mely annyiszor merül fel ismételten új probléma gyanánt, ahányszor az idő szekerének kereke egyet-egyedül fordul tengelyén. Hogy viszonylanak egymáshoz kimért idő és időtlen idő, korszellem és az örökkévalóság Szentlelke? Mi a kötelessége a megtért és újjászületett embernek: elvonulni-e az ellenséges világtól, vagy rávetni kezét az Életek-szarvára, hogy barázdában haladjon, ne a véletlen játékaként kanyarodjon irányavesztetten té-s-tova?

Természetes, hogy minduntalan felbukkan, s mindvégig ott kísért nyitva maradt kérdés formájában: mitévő legyen a keresztyének Krisztushoz fordult kis csoportja? Különösen jellemző egy-egy olyan fogalmazás, mely szerint, ha a mi romlott keresztyénségünk továbbra is siket marad az idők sürgető parancsszavával szemben, Isten a pogány tömegek „köveiből terem Ábrahámnak fiaikat” a maga szent céljának szolgálatára.

Nem hallgathatunk tehát. Sem opportunitásból, sem megszeppenve, sem azzal az indokolással, hogy mindez pedig nem a mi dolgunk, tehát ne is vegyünk róla tudomást. Mivel pedig beszélnünk kell, ennél fogva tanúskodnunk is kell, mert más beszédre nekünk illetőségünk nem lehet. Mondjuk meg csak egész bátran és teljes nyíltsággal: *Jézus Krisztusnak sohasem volt a világtörténelem folyamán, ma sincs semmi köze korszellemhez, koreszmékhez, idők szavához, modern élet korszerű kérdéseire, vagy módszereire.* Kettő ez a kettő: keresztyénség és időszerűség.

Jézus Krisztus Próféta, Főpap és Király. Mint próféta kimondja a bűn fejére a halálos ítéletet. Mint főpap végrehajtja önmagán ezt az ítéletet, feláldozván magát kiengesztelésül és elégtételképpen. Mint király birtokba veszi vérén vásárolt országát és uralkodik rajta dicsőségesen. Szuverénül. Ebben az is benne foglaltatik, hogy: alku nélkül, semmiféle százalékos engedményt nem adva, föltétlenül. Nem muszáj ezt így hinni, de aki ezt el nem hiszi, annak semmi köze a keresztyénséghez.

Ezzel szemben a korszellem, koreszme, időszerű kérdés, aktuális megoldandó probléma, a Ma imperativusa, az idők szava, vagy nevezük akármiféleképpen, mindig nagyon tiszteletreméltó emberi küzdelem irányvonala, vagy kitűzött célja ugyan, de mindig csak: kompromisszum a feltartóztathatatlan krisztusi impérium győzelmes bevonulása és az „ember”, a „test”, a „világ”; a „vér”, az „anyag”, a „földiség” nekiveselkedése és ellenállása között

Szeretném, ha semmi kétséget nem hagynának ezek a szavaim, hogy később félreértésre ne lehessen alkalom. A koreszme nem úgy áll elő, hogy a bűnös és gyarló embernek Ske-rüit valami pluszt megvalósítani Krisztus elveiből, tehát megint egy lépéssel előbbre jutott a keresztyénség ügye a földön és a világtörténelemben. Ellenkezőleg. A koreszme kénytelen minduntalan tudomásul venni, hogy ez a győzelmes és felségjogai-ban szuverén-Király-Krisztus van, győzött és uralkodik, de tagadja ezt a valóságos és tényleges Úr-Krisztust és ellenez-gesül. Egyre inkább tért veszttve, egyre tragikomikusabb for-mában, de még mindig változatlanul dokumentálja Önmagát vele szemben.

A koreszme új meg új változatban azt próbálja bizonyí-tani, hogy az emberiség és a világ felépítésében nincsen szük-ség Jézus Krisztusra. Magából az emberiségből és a világból mint építőanyagból, kitelik az új kor új palotája. Ez az alap-felfogás, az aztán már édes-mindegy, mik a dekoratív elemei a fogalmazásnak, az-e, hogy Krisztus is ezt mondja, vagy az, hogy minek ide még Krisztus is. Mikor a koreszme régen azt jelentette ki, szabadság, egyenlőség, testvériség, vagy mikor ma azt hirdeti: kollektívum a térben és faj az időben, egyfélekép-pen úgy érti mindkettőt, hogy az emberiségben, a fejlődés jelen-legi fokán, a föld geográfiai törvényei szerint megvannak az előfeltételek hozzá, hogy egyfelől az új korszakban érvénye-sülhessen végre a szabadság, egyenlőség és testvériség elve, más oldalról megindulhasson a kollektív munka a vérközösség titkos ritmusa és szent parancsai értelmében.

Ez az egész beállítottság, berendezkedés és tevékenység pedig változatlanul ugyanaz az engedetlenség, ami már az ere-dendő bűnben is megmutatkozott: elhívése a kígyó szavának, hogy megnyilatkoznak a mi szemeink és olyanok leszünk, mint az Isten, jónak és gonosznak tudói. A koreszme a paradicsomi megátalkodottság mindenkori modern formája és csak egy görcsoldó szer van ellene, nem a még nagyobbra növelése, hanem a tökéletes feladása: bűnbánatban és Krisztusnak, a Sza-badítónak segítségül hívásában.

A modern keresztyén abban különbözik a világtól elma-radott, konzervatív keresztyéntől, hogy a legkorszerűbben fogal-mazott tételek finoman szövött hálójába sem esik bele, hanem a mestermű artisztikus kivitelében felismeri a Mester kezét,, a sátáni ügyeskedést, a modern fogalmazás ruhája alatt is megleli a paradicsomi kígyó szavainak mezítelen, ős-primitív-ségét. A konzervatív keresztyén esetleg lépre megy és ottragad. Igen, de a „modern” keresztyén „élő” keresztyén, konzervatív, vagyis álló keresztyénség pedig voltaképpen nincs is, mert a koporsók sohasem dicsérhetik az Örökkévalót.

Verbum

A Biblia mint reménységünk egyetlen forrása.

Már szinte frázissá kopott az a közkeletű diagnózis, hogy Magyarország beteg. Meggyógyításán ezerén fáradoznak, kisemberek, országos nevű hírességek egyaránt. A betegágy körül ott szorgoskodik úgyszólván az egész nemzet. Ahány ember, annyifajta gyógymód, meg orvosság s mindenki a magáét tartja az egyetlen olyannak, amely egész bizonyosan használni fog.

Soha ennél tragikomikusabb és — tegyük hozzá — kártékonyabb képzavart. Hiszen ha a magyarság beteg, akkor én nem orvos vagyok, hanem az egyik beteg sejt, vagy lázzal küzdő vér-csepp. Feladatom ennél fogva nem receptírás, hanem meggyógyulás. Ennek a képes kifejezésnek ez a gyökerében való átértékelése különben már csak azért is nagyon szükséges és áldásos volna, mert az orvosi beavatkozás szerepét, ezt nem tekintve is, túlértékelik a legtöbben. Pedig az orvos csupán kedvező feltételeket teremthet a gyógyulás számára, meggyógyulni maga a szervezet képes vagy képtelen. Minden olyan élő organizmussal szemben tehetetlen minden orvos, amely a lét és az elmúlás egy-egy, a szokottnál élesebb vitájába befáradt és az elmúlás pártjára állott azzal, hogy nem elég eleven benne a vágy a tengő élet folytatására.

Minden szervezet élete vagy halála azon fordul tehát meg, hogy a sejteji egyenként és összesen élni óhajtanak-e, vagy halni vágnak. Maga az életvágy azonban egészen természetesen független az akaratomtól és ha nincs meg bennem, erőszakkal, mechanikusan nem állíthatom elő, pótolni se pótolhatom. A nagyon kicsi látóképesség számára bizonyos lencsék olyan kedvező körülményeket teremthetnek, hogy a beteg szem még szolgálatot is teljesíthet, de a vaksággal szemben mindenféle lencserendszer tehetetlen.

A közösség élete is organikus élet, tehát a nemzet élete is az. Életének törvényei nem azonosak ugyan az egyéni élet törvényeivel, de bizonyos mértékben hasonlítanak hozzá. Az élet elve például egy nemzet életében is ugyanaz a tényező, mint

minden más organizmus életében. Isten kegyelméből van meg, vagy tűnik el egy-egy közösségnek nem annyira a köztudatából, mint inkább a közérzetéből. És csak önmaga lehet önmagának a széruma. Idegen anyagok befecskendezése csillapítólag hathat kínjainkra, vagy ösztönzőleg ellenállásunkban, de végeredményben nem gyógyíthat. Ezért mertem már a címben azt állítani, hogy reménységünk egyetlen forrása csak a Biblia lehet. Minden egyéb orvosság kuruzslészer.

Nagyon egyszerű belátni, hogy miért. A reménységnek látványosan sokféle más forrása is lehet: nemzetgazdasági helyzetünk, világpolitikai jelentőségünk, közegészségi állapotaink, közművelődési színvonalunk, közéletünk tisztasága, belpolitikánk megoldatlan kérdéseinek lassú enyhülése mind-mind olyan tényezők, amelyeknek javulásától nagyon sokan nagyon sokat rárának. Nos, hát hiába várják, mert az élet mindezekről a tényezőktől független. Úgy független, hogy mindezek a tényezők gátolhatják vagy segíthetik ugyan az élet elvének zavartalan vagy teljes érvényesülését, de nem okozhatják. Sőt. Nem okai az életnek, hanem okozatai. Nemcsak az nem igaz, hogy a pénzpiac javulásától várhatjuk a nemzet talpraállását, hanem az sem igaz, hogy a pénzpiac megjavulhat a nemzet talpraállása előtt. Minden ilyen részletreménység és részletmegvalósításán való akármilyen őszinte fáradozás olyan, mint a mesterséges légzés alkalmazása. Csak akkor van látatja, ha ájult testen próbálgatják, halott testbe életet nem adhat. Mielőtt hozzákezdünk, hallgassuk meg egy rövidke pillanat alatt, dobog-e még a szív? Mert értelme is csak akkoi van a mesterséges légzés alkalmazásának, ha még dobog.

A Biblia az egyetlen könyv, amely közvetlenül hivatkozik az élet és halál vitájában Isten kegyelmére, mint az élet egyetlen forrására. Minden más könyv vagy vélekedés vagy törekvés önmagát hirdeti a reménység forrásául, ezért okoz mind-egyik csalódást és ezért a Biblia a reménység egyetlen forrása. Ezért az élet könyve, nem mintha valami igen-igen bölcs élet-tapasztalat kipróbált tanácsainak lenne a gyűjteménye, mint ahogy ezt többen hiszik róla, mint gondolnók.

A Biblia a reménység egyetlen forrása, mert csak a Biblia hirdeti Krisztus váltságahalálát az élet, a haláltalan örökélet zálogául és építi bele a világtörténelembe fundamentumnak. Csak a Biblia meri megkérdezni egyéntől, társadalomtól egyaránt: nem az a kérdés, hogy anyagi viszonyaid milyenek, nem is az, hogy jelenleg elesett állapotban sínylődöl-e vagy sem, hanem az a kérdés, hogy a közérzetedben nyugtalanság vagy nyugalom formájában benne érzed-e Krisztust, mint az Isten kegyelmének érzékelhető jegyét és törekszel-e a vele való egyesülésre? Vágyol-e rá, szeretnéd-e valamilyen gesztusodban is, nemcsak a száddal? Mert ez az élet jele, egyedül csak ez. Közgazdaság, kül-

politika, oktatásügy, nemzeti kultúra nem elvei az életnek, csak megnyilatkozási formái. Krisztus az élet elve és belőle fakadnak közgazdaság, egyéni jólét, közegészségügy, ép test az ép lélek palotájául, irodalom, művészet, műélvezet, minden.

Érdekes, hogy akik az életnek ezt a tényét nem hajlandók a maga legigazabb formájában: egységében fogadni el, azok számára millió darabra törik szét, de annyira egyetlen és mássá át nem alakítható formája az életnek, hogy még azok is kénytelenek a cserepeivel élni, akiknek nem kell. Mert legalább is következetlenség mosolyogni azon, hogy kegyelemből, hit által igazolunk meg és nyomban utána bevenni egy aszpirint. Idegrendszerem végzi a maga dolgát s íme, a cselekedetek érdeméből mégis csak görcsös fejfájásig jutott. Kívülről jövő erő segített rajta: kegyelemből, hit által. Egyrészt: mi garantálja nekem, a hitetlen magyarnak, hogy a német gyógyszerészeti kémianak az a pozitív gyümölcse, amely ilyenkor segítségemre jön, nem abból a hitbéli pluszból fakad, amely a német életet az ipari felsőbbrendűség mellett olyan jellegzetesen mássá bélyegzi, mint amilyen a mi nem olyan jómódú, nem olyan művelt és nem olyan hívő életünk? Másrészt: hiába mondja nekem az ilyen ember, hogy igen ám, de ha cselekedeteim észszerűbbek lettek volna, aszpirin se kellett volna, mert hát nem voltak a cselekedetei észszerűek és kellett aszpirin. És kell a megváltásnak minden pillanatban új meg új cserépdarabja: kabalák, narkotikumok, önistenítés, egyéniségemre szabott vallás, a világ és az élet értelmébe vetett hit, felsorolni is lehetetlen, mi minden. Az egyetlen, az örökidőkre elégséges, az egyszerűval tökéletes helyett.

Aki nem látja ezt még részleteiben elég világosan, kísérjen el engem most egy rövid sétára és nézze végig velem a mai élet haláltáncát. Vegye észre az elaprózott megfigyelések során, hogy sohasem az a baj: életemnek ilyen vagy amolyan a formája. (Azért vegye ezt észre, mert a társadalmi érénycsőszök és purifikátorok mindig formákat szoktak kifogásolni és reparálni, ebben rejlik végzetes tévedésük.) Hanem az a baj, hogy egész életünk, kicsi és nagy vonásaiban egyaránt, minduntalan borotvaélen táncol és ugyanazon formák között haladhat a megérkezés vagy a lezuhanás felé. Majd megmutatják ezek a kis részletek egész pontosan, hogy Biblia nélkül egyéni és társadalmi életünk egyaránt céltalanul tántorgó, értelmét vesztett tengődéssé válik, bibliai alapon pedig egyetlen megszokott formát sem szükséges megtagadnia. A reformtól idegenkedők úgysis mindig a megszokott formákat féltik és sajnálják új formákért örökre elcserélni.

Lelki életünk testi életünkbe van beleágyazva. Hipokrizis Tolna mást állítanunk és kikerülhetetlen összeomlást jelentene más fundamentumra építenünk. A mesebeli szörnyeteg hátára épített civilizáció volna, amelynek a lehetősége pontosan addig

a szeszélyes pillanatig tartana, amely pillanatban a mesebeli szörnyetegnek ismét egy kis vízi életre szottyán kedve és tenger alá merít menthetetlenül mindent, amit úgy építettek a hátára, hogy ezzel a lehetőséggel nem számoltak előre. Nekünk ugyanis számolnunk kell a testi étellel, mert nélküle, különösen ellenére nem képzelhetünk el egészséges lelki életet.

Nos, hát vegyük tudomásul, hogy ez a testi élet nem élni ezeretne, ha lelki élet nélkül tekintjük, hanem pihenni, aludni, tehát végeredményben halni szeretne. Ha külső körülmények nem kényszerítenek, legszívesebben a *Plasmodiophora brassicae* egysejtű életét élné és maga jészántából bizony nem differenciálódna a főemlősök, vagy éppenséggel az ember bonyolult életformájáig. *Kényelemszerető*. De arra nagyon jó ez a kényelemszeretet, hogy elősegítő nehezéke, homokzsákja legyen az életnek. Az élet mozgás s a mozgás harmadik törvénye, hogy akció reakciót szül. Kell tehát az életvágy mellé a halál tendenciája, de sohasem azért, hogy győzzön, hanem azért, hogy legyőzessék. Amely pillanatban borotvaélen járásunk a kényelemszeretetet győzelme felé billen, életérzésünk a halálra szavazott. Mihelyt a szív belefáradt a láz elleni küzdelembe és elpihen, enged a kényelemszeretnek, beáll az agónia és mihelyt egészen beáll, az orvos nyugodtan megállapíthatja, hogy itt az exitus, az ő szótára szerinti halál.

Ha körülnézünk mindennapi életformáinkon, ezt a kényelemszeretetet számtalan formájában felfedezhetjük. Jelentkezik egészen őszintén, mint kényelemszeretet. Minduntalan a könnyebbik végét szeretjük a dolognak fogni. Sokszor csak fel kellene államink valahonnan, de olyan jól ülünk ott, hát inkább minden annyiban marad. Az új ruhában rosszabbul érezzük magunkat, mert kényelmetlenebb, mint a viselt, amely már testünkhöz gyűrődött. Ezért azután inkább otthon maradunk vásárnap, hogy a régi ruhát vehessük fel. Hányszor elmarad életünkben valami fontos menőké kizárólag csak azért, mert át kellene öltöznünk. Barátságok fonala szakad el azon, mert minduntalan elrösteltük a levélírást. Bizonyos életbevágó lépést nem teszünk meg, érveink fölös számban akadnak rá, miért nem, de ha lelkünk mélyére nézünk, rájövünk, hogy az utazás fáradalmi rettentettek vissza tőle. Azután ki ne ismerné azt a szorongó érzést, amely olyankor fogja el az embert, mikor olyan helyre kell mennie, ahol még sohasem járt, vagy olyan emberek közé, akikkel addig egyszer sem találkozott. A szokatlantól, az újtól, a felfedezések izgalmától, a kezdet nehézségétől való ösztönös rugódozása ez az elpuhult, elkényesedett léleknek. Az a jólismert török közmondás leplezi le és kíséri el végső konzekvenciáig ezt az érzést, amely szerint jobb menni, mint szaladni, jobb állni, mint menni, jobb ülni, mint állni, jobb feküdni, mint ülni, jobb aludni, mint feküdni és végezetül jobb meghalni, mint aludni.

Kényelemszeretetünkől, tehát az életünk alapérzésének halálos tendenciájából fakad, hogy szeretjük és kívánjuk azt, ami puha, meleg, szeretjük, ha az élet vagy embertársaink cirógnak bennünket. Nagyon mindennapi tényekre hadd utaljak. A vonaton a fapados helyért kérnek legkevesebbet, a legdrágább osztály ülésein kék bársonyból puha vánkos van, este pedig ágyat csinálnak belőle nyugtatészinű ruhába öltözött külön kalauzok. Szeretjük a símamodorú, hajlékony embereket, udvarias szólamaink nem mások átvitt értelmű cirógatásainál egymás gyöngéinek, vagy éppenséggel fájdalmas sebeink misztikus modulatokkal való ősrégi gyógymódja. Színházban sokszor azért érezzük jól magunkat, mert puha a támlásszék, egyenletesen kellemes meleg a légfűtés, édes a bonbon, ahogy szopogatjuk, diszkréten, de mégis ragyogva ég a csillár, orrunkat enyhén bizseréli a parfümillat, fülbemászó a zene és pazar a darab kiállítás. Ájultan hever a „lelkünk” ennyi simogatás közepette és hatásától. Közben nem vesszük észre, hogy már régesrég nem lelki gyönyörűségben van részünk, hanem narkotikus vagy hipnotikus testi kéj álmába ringatva, egyelőre bódultan áll az életünk s ha fel nem serkentenének, nyugodnánk dermedten ítéletnapig.

A halálos tendencia második gesztusa az önfenntartás elvével kapcsolatos és az *evés* mélyén lappang. A legtöbb élőlény agyoneszi magát, a bicsérdizmust és minden hozzá hasonló izmust az ettől való félelem hozta létre. Szervezetünk megkopik, kerekai egymást emésztik, eresztékei meglazulnak, funkciói pontatlanok és döntik-borítják munkaközben egymást. Rettenetes, mikor a gyomorsav több, mint kellene és keresztülmarja a gyomor falát. Az elhájásodott, rendesnél renyhébb szív nem képes a rendesnél nagyobb zsírtömeget elég gyakran elég tiszta vérral ellátni, bizonyos sejtek gyorsabban szaporodnak a többi rovására. A legborzasztóbb polgárháború, mikor a test részecskéi egymás életére törnek s magát a testet teszik kíméletlen háborújuk csataterévé. Az *evés* két halálos gesztusa: a *falánkság* és az *ínyencség* következményei mindezek. A falánkság kifejleszti az ingyencséget: minél jobban ízlik valami, annál nagyobb mértékben csúszik; az ingyencség azután önmagukért késtolgatva az ízeket, egyre hatalmasabb tempójú teljesítmények felé ostromozza a falánkságot. Az viszont már igazán ne tévesszen meg bennünket, hogy a differenciált életformák közepette a nem nagyon kövér, tehát rövid úton még ki nem elégült emberek rájöttek, hogy igen előnyös értékeket gyűjteni, mert azok bármely pillanatban áteserélhetők ízes falatokká. Mert ezeknél a metamorfózis csak annyiban állott be, hogy nem meghíznak, hanem „megtollasodnak”, „van nekik mit aprítaniok a tejbe”. Az is csak a falánkság és ingyencség közötti különbség és rokonság, hogy némelyik gazdag ember praktikus dolgokat gyűjt, pénzt, ingat-

lant, más effélét, a másik fajta meg úgynevezett lebemann, utazik, műgyűjtő, stb. Sőt az se tévesszen meg bennünket, hogy vannak tudósok és művészek, akik látszólag az emberhez legméltóbb életformát választották és úgynevezett lelki életet élnek, holtig tanulnak, mint a jó pap, gyönyörködnek a szépségekben, l'art pour l'art. Az egyik intellektuális haspók, a másik gourmand, ha kincseik csak megvannak, de célja e nagy gazdagságnak önösen annyi, hogy tulajdonosuk apródonként feleméssze azt a házat, amelyet a tormaiba esett féreg csakugyan azért kapott, hogy keresztülrágja magát rajta. Ezért ugyan nem volt érdemes embernek születni.

A harmadik leshelye a halálnak a fajfenntartás elve mellett húzódik meg és a *szerelmi életet* teszi problematikusvá. A szerelem vágy formájában él az emberiségben, hasonlatosképpen az éhséghez, amelynek a normális formáját is vágnak, étvágnak nevezzük. Ezt a vágyat is az élet elve ébresztette fel bennünk és nem azért, hogy elhallgattassuk. De nem is azért, hogy legösztönösebb formájában eluralkodjék rajtunk, mert akkor elfelejtünk emberi életet élni miatta s állatokká süllyedünk, noha emberré rendelt bennünket Isten lennünk. A halálvágy, tudjuk, unja az emberi lét kacskaringós, hosszú pályáját és szédül a magasban, mert csak a földön, sőt a földben érzi jól magát valójában. Azt szeretné, hogy az élet egy-kettőre kilobbanhatna bennünk. Csak röviden, kommandírozza, forrón, fényesen égjetelek el, egymással egyesülvén, egymás tüzeiben hirtelen, mint a szalma lángja. Az életet jelentő szerelemvágyból így lesz kéj vágy és perverzitás. *Kéjvágy* a fajfenntartás falánksága a *perverzitás* az inyenckedése. Nem akarok hosszasabban időzni ennél a tárgynál, mert önkénytelen kerítésnek tartanám a kényelmesen, részleteket kitergető, csemecsegő babrálást körülötte. De figyelmeztetek mindenkit rá, vegye észre, milyen érzéki a fiúk és leányok egymáskeresésének ma divatozó módja. Perverz, mert sokszor csak a *férfiszem éhes vágyát* szolgálja a nők rabszolgamódra engedelmes *magukmutogatása*, a táncbörtben is öncsaló, narkotikus látszatkielégülés kergeti a párokat egyre közelebb és egyre örültebb ugrálásokba a minden évben más divatos táncok újításai során, a flörtölés nem igazán és nem őszintén pajtáskodó hangja sokszor durvábban célzatos, mintha brutális vademberösztonnel levetköztetnék egymást legények és fehércselédek. De kéjenc is, mert már alig tagadja a nemi érzések öncélúságát. A bukott nők nagy száma, pajtásházasságok, rengeteg angyalcsinálás, egyke- és semmiké-rendszer a házasfelek között feleslegessé teszi itt a bizonyító szót. Köztudomású dolgok. Sokkal kevésbé megfigyelt területe a halál országának az *érezéki házaselet* és a *felesleges gyermek* kérdése. Hány férj és feleség ünnepelhetné meg látszólag teljes joggal ezüstlakodalmát, holott koporsójuk bezártáig szeretője ma-

rad egyik a másiknak és sohase válik a férfi a nő urává, a nő a férfi feleségévé. És hány gyermek különbözik elhajtott magzatoktól csupán abban az egy tényben, hogy sikerült e világra lopakodnia, azzal vége. Nem csak angyalcsinálók vannak, vannak fölös számban ördögcsinálók is. Mert az ilyen szerencsétlen apró szentek azután egész életükben egész életükkel tagadni fogják a lét jogosultságát s tüzőn-vizen keresztül keresik majd a halált, amely őket közénk kényszerítette. S ki mikor megtalálta, szolgálatába áll. Mindegy hogyan: öl-e, vagy halálos járvány miazmáit szórja szét maga körül, vagy egyszerűen csak az erkölcsi világrend pilléreinek próbálja vállát nekifeszíteni. Tagad, mindig tagad és mindig önmagát idézi döntő érv gyanánt.

Azt ne higgye valaki, hogy a vallásos élet területét megkíméli a halál borzalmas vizitétől. Hiszen a vallásos érzés, a hit szárnyaló erő, amelyre éppen azért hat kétszeres ellenállással a halál tehetetlenségi nyomatéka, mert amaz a legbátrabban próbál szabadulni tőle és legmesszebbre is menekült a földi göröngyöktől. A vallásos lélek megnyilatkozása természettől adotan soha meg nem nyugvó *folyamat* s a halál mindent elkövet, hogy ezt az örökmozgó folyamatot valamilyen úton-módon és mihamarabb *állapottá* merevítse. Megpróbálja mindenütt, ahol lehet. Először és legtöbb esetben úgy, hogy igyekszik a lélek útját megrövidíteni és már a kezdet kezdetén *érzelemmé* degradálja a vallást. Nézzünk körül s láthatjuk, hogy embertársaink nagyrésznél egy bizonyos állandó vagy esetenként beálló *hangulat* a vallásosság. Meghatottság vagy műélvezet. És meghalt, ha e narkotikus állapotból fel nem kínlódja magát. Némelyik lelket nem sikerült fölfelé törekvésében ilyen hamar megállítania, ezeknél a *formákat* hangsúlyozza s teszi meg a vallásosságuk központi gondolatává. Mindegy, hogy milyen formák ezek, tradicionális ragaszkodás-e valamelyik felekezethez, vagy bizonyos cselekmények megszokott elvégzése, vagy dogmák mellett való babonás erejű megátalkodottság, az a fontos, hogy valamennyi az egészséges életszerűséget pótolja sikerrel. Ismét másoknál a felelősséget csökkentti s fejleszt ki bennük erkölcsnélküli, önmagáért való hitéletet. Furcsa társaság az ilyeneké: a *megettértek* tragikomikus együttese, akik bizonyosak a saját üdvösségük felől, legjobb esetben pedig rábíznak mindent a Krisztus váltságahalálára. Első esetben is nyugodtan morzsolgathatom napjaimat a sok pokoltöltelék, bűnös lélek között elvetélt, záp himnuszszolozsmázások közepette, másodikban meg egyenesen bűnözhetek is módjával, hiszen nem tehetek róla egyfelől, másfelől viszont Isten már eleve megbocsátotta valamennyit „kegyelemből, hit által”. E/eknl az életet az Isten szerint való szomorúság eleven ereje jelentené s az hiányzik belőlük.

Akár gazdasági, akár közműveltségi, akár néphigiénikus

vagy akár csupán egyházi életünket próbálnók is emelni, vagy akárcsak egyéni életünk egyes hiányérzetét hallgattatnánk el apródonként: az még nem jelentene új életet. A rómaiak jólléte még nem jelentette a római birodalom megmaradását, a halál igen könnyen és fölöttébb szívesen vált a kedvünkért új meg új, a helyzetnek megfelelőbb jelmezt. A halál mindig működik és mindenütt jelen van. Titkos, misztikus erő, amelyet csak titkos, misztikus erő egyensúlyozhat ki a földi megsemmisülés pillanatában beálló nyugalmi helyzetig. Ez a pillanat jelentheti a diadalmát (bár én ezt is csak látszólagosnak tartom), de jelentheti a vereségét is az örök élet kezdetében.

De ezt az örök életet, a Krisztussal való egyesülés gyümölcsét, az Isten ítélőszéke elé báránként járulást csak egyetlenegy könyv ígéri nekünk igazán, őszintén. Reménységünk egyetlen forrása. A Biblia.

Utazás a Biblia mélységei felé.

Első rész: Út.

1.

Legelőször Karácsony-nagyapám kezében láttam Bibliát. Esténkint összegyűltünk az ő szobájában, fiatalok, öregebbek vegyesen s lefekvés előtt meghallgattunk az írásból vett néhány verset. Ebből a korból nincsenek emlékeim e verseket illetőleg. Hallgattam vagy nem hallgattam — igazán nem a szerint, hogy tetszettek-e vagy nem ezek a versek, hanem mindig a szerint: álmos voltam-e már, vagy még éber. Hiszen jészerint nem is igen értettem a tartalmukat. Ez egyszerűen így volt *szokás* minálunk. Azt már jóeleve megfigyeltem, hogy a szokások nem egyformák. A kolbászhúsba például édesanyám találomra szórta a sót, keresztapám meg grammra mérte. Náluk sok minden máskép volt, Bibliát sem olvastak. Amikor a nagyapám 1897-ben, hetedfél éves koromban „fürdőre ment” és nem jött vissza soha-soha többet, minálunk is abbamaradt a bibliaolvasás. Ebből én azt következtettem, hogy ez a szokás valószínűleg csak nagyon öreg emberek szokása, olyanoké, akiknek hosszú, fehér szakálluk van és nyáron is csizmában járnak.

2.

Azután jódarabig csak tiszteletes úr kezében láttam Bibliát, meg azokéban, akik néha helyette felmentek a katedrába. Vastag könyv a Biblia, ezt még nagyapám idejéből megjegyeztem és jól meg tudtam különböztetni az imádságos könyvtől, a hirdető könyvtől, meg a feketébe kötött prédikációs könyvtől, amit Ary tanító úr, meg Nagy Anti bácsi fel szoktak vinni a

többivel, mert ők könyvből olvasták fel a prédikációt (csak nagysokára tudtam meg, hogy tanítóknak ez így van előírva). Abban az időben nagyon megijesztettem keresztanyámékat, meg Julis nénit, aki szappanfőzni jövegetett nagynéha hozzánk és valahonnan rokonságot is tartott a családdal, mert valahányszor szerét ejthettem, nyakamba kanyarítottam édesanyám bő fekete kötőjét palástnak, hónom alá csaptam dr. Szabó Aladár könyvét, a „Lelki Harmat”-ot, meg a Sertéstenyésztes Kézikönyvé-t (ez lévén az édesapám gazdasági könyvei között legbibliaszerűbb, mert legvastagabb), felállottam a zsámolyszékre és elkezdtem édesanyámnak, Julis néninek meg a két húgomnak „prédikálni”. „Elmélkedésem alapigéit” mindig ott vettem fel a Sertéstenyésztes Kézikönyvéből, ahol azok előttevaló vasárnap a templomban éppen „meg voltak írva”. Kis majom voltam abban az időben, *utánoztam*, amit láttam, nem igen emlékszem egyetlen olyan bibliai versre sem, mely ebben az időben megragadott és egész életemre útítársamul szegődött volna.

3.

Lassan morzsolódtak lefelé az évek, keresztanyám félelme nem teljesedett be, nem kerültem fiatalon a bolondok házába, ellenben debreceni kollégista lett belőlem. Igazi Bibliát kaptam, Ó- és Újszövetséget egybekötve, haragudtam rá akkor tájt inkább, mint szerettem, mert a kisállomás tájáról, a Hatvan-utca végétől kellett hetenkint kétszer a kollégiumig cipelni s teletszaka belegémberedett jobb és balkezem, váltogatva a hosszú úton. Ebben az időben *kötelességből* olvastam a Bibliát, amelyet előbb szokásból, majd kíváncsiságból szoktam olvasgatni, de megvallom őszintén, hogy kedves kötelességből. Valahogy a szülei ház, a szülőfalum tradíciója kísérhetett el a kollégiumba, de nem osztottam a velem egy osztályba járók nagydiákoktól elmajmolt fitymáló magatartásában. Mindössze annyi változás történt a Biblia és közöttem eddig fennállott nagyon egészséges relációban, hogy én is kikerestem és vigyorogva olvasgattam azokat a verseket, melyekről a többiek azt állították, hogy egyedül érdemesek elolvasásra a Biblia versei közül, mert „rémisztő érdekesek és pajkosabbak a Fidibusz vicceinél”. Szerencsére nevettem, nevettem, de hála Istennek nem tudtam, hogy tulajdonképpen mi a nevetnivaló azokon a dolgokon, amiket olyan nagyon meg kellett nevetnünk, ha azt nem akartuk, hogy kinevessenek a nálunknál tudósabb és tapasztaltabb „bentlakosok”.

4.

Az első hosszúnadrággal bekerültem a felsőbb osztályosok közé és presbiter lettem az „Ifjúsági Gyülekezetiben. Akkor-tájt már felvilágosított Tikos Laci barátom, hogy Isten tulaj-

donképen nincs is és vallásosnak lenni elavult butaság. Ő ezt nagyon autentikus helyről tudta, tulajdon bátyjaitól, akik közül az egyik tényleges tiszt volt, a másik selmeci erdősnövendék, teljesen célttévesztett lett volna részemről minden ellenérv vagy akármilyen rúgkapálás. Nincs, hát nincs. Különb is megerősítették Tikos Laci közléseit a bentlakosok, akik nagy percentjükben atheisták voltak azidőtájt, éhes lélekkel szedve begyre szobafőnökeik, a theologus urak itt-ott elhullajtott bölcsesség-morzsáit. Nem akartam világtól elmaradt ember-számba menni, nagyokat káromkodtam tehát, mint presbiterhez illet, Szentegyetnek hívtam az Ifjúsági Gyülekezetet, csak *titokban* olvastam a Bibliát és csupán felől-harmadából mertem hinni benne. Így telt el az ötödik esztendő.

5.

Hatodikban bekaptam a Nyilvános Olvasóba. Úgy éreztem magam, mint aki egészen új világba érkezett. Faltam a könyveket s sajnos, a könyvek inkább Tikos Laciéknak adtak igazat, mint vallástanáromnak. Magam is kellős-közepében leídeztem a tagadás korának. A vallástanárom krisztusi lelkű ember volt ugyan, de a diákközvélemény farizeusnak tartotta s saját kollegái sem tagadhattak meg maguktól egy kicsinylő kézlegyintést, ha róla volt szó, még szemünláttára sem. No meg az órákon is mindenütt rövidebbet húzta szegény vallásosság. Poétika-órán rég elmúlt és soha többé vissza nem térő korszak gyanánt említett az az idő, mikor még az emberek a pietizmus tömeghisztériájában szenvedtek. A természetrajz-tanár úgy beszélt a föld történetének különböző korszakairól, mint akinek egyszer már mód adatott lelepleznie bizonyos dajkaméséket a világ teremtése felől s végrevalahára kirukkolhat a tiszta színigazsággal. Ebben az évben nem olvastam Bibliát, a következőben sem. De hetedikben már fájt, hogy nem olvashatok s irigyeltem azokat, akik nem voltak kénytelenek még kiábrándulni.

6.

Hetedik végén valami önképzőköri ünnepélyt rendeztünk, amelyen a vallástanár úr leánya zongoraszámmal szerepelt. Alkalmam nyílt ennek az embernek a magánéletébe is bepílanthatom. Már abban az időben írogattam s emberismeretem nagyobb volt az átlagosnál. Valamennyiünk nevében elszégyeltem magam, arra gondolván, hogy mi ezt az áldott, kegyes, szelíd, jó lelkű farizeusnak nevezhattuk, ha csak egyetlen egyszer is, ha csak rövid időre is. Revízió alá vettem az igazságaimat, melyeknek ekkora hazugságra volt szükségük, hogy valamennyire is megállhassanak kritikátlan emberek szemében.

Kezembe vettem a Bibliát ismételten. Akkor abban a hiszemben tettem ezt, hogy egyszersmindenkorra történik, de ma már tudom, hogy az egész gesztus nem volt egyéb és főképpen nem volt több, mint egy logikai értelemben veendő helyes következtetéssorozatnak a vége. Ha a Tikos Laci-theológus-szobafőnök-féle okoskodás helytelen, emennek szükségképpen helyesnek kell lennie. Ha végiggondolja az ember a gondolatokat, különben is mindeniknek a végén ott van Isten. Tehát *kell* a vallásosság, tehát okos is a többek között az, ami lassankint szép dolognak kezdett előttem mutatkozni s amit a közfelfogás általában jó dolognak ítélt: a Biblia olvasása.

Azóta nem tagadtam meg a Bibliát soha s ha Istenen kívül van ember, akinek köszönhetem, hogy bibliaolvasó lélek lett belőlem, az az ember *S. Szabó József* drága jó vallástanárom. A szavai, de még inkább egyénisége és egész élettempója tartották bennem ébren a serdülés küzdelmes éveit során az egészséges szkepszist, amellyel még életem e legnegatívabb szakában is hallgattam az atheizmus csúfalkodó beszédét. Áldja meg az Isten érettel!

7.

Nyolcadik gimnazista korom óta, ismétlem, nem tagadtam meg többé soha a Bibliát még pillanatokra sem, de volt idő, nem is egyszer, nem is rövid tartamú, amikor letettem a kezemből s nem olvastam rendszeresen. Könyv nélkül tudott versei és egész szelleme azonban — tudva-tudatlan — ott világítottak életutamon. Sokszor azt hittem, ösztönösen haladok éppen ebben, vagy éppen amabban az irányban s fordulok történetesen jobbra, esetleg balfelé — utólag lehetetlen észre nem vennem, hogy fényes felhő és lángoszlop után igazodtam olyankor mindéltig.

Érdekes korszak volt ez. Próbálkozások, tapasztalatgyűjtések, tanulás, meditálás, lézengés, stagnálás, sőt.bűnözés kora. Sokszor volt az az érzésem, hogy egyedül élek ezen a világon, holott hűséges barátaim, szüleim, testvéreim és szerető rokonaim szinte a rontásig tenyerükön hordozva kényeztettek. Talán még ennél is többször nyilallott a lelkembe sajtó büntudat, hogy túlon túl mélyre süllyedtem s ez olyan de profundis hangulat, ami éppen elfog, amelyből Wilde-nak lehetett visszatérés, nekem ellenben bajosan lesz. Emberileg elképzelhetetlen, hogyan és miképpen lehetne. Csudálatosan éltetett azonban két nagyon eleven érzés-e vagy tudat, nem tudom. Az egyik az, hogy bármi nemszeretem fordulata következett is el az életemnek, úgy éreztem, hogy ezt én nem csinálom, ezzel én nem vagyok szolidáris, ez én velem csak úgy történik valahogy, akárcsak az, hogy hirtelen beborul az ég, eső lett és én nem tehetek róla,

ha csuromvizessé áztam. A másik, még elevenebb és éltetőbb az, hogy Isten szemét állandóan ott éreztem magam, sőt az életem fölött, nyugodtan, örködön, türelmesen és némán. De meg voltam győződve róla erősen, hogy szólani fog hozzám ez a csendes, biztonságot adó atyai gondviselés azonnal, mihelyt a szükség úgy kívánja. Ez volt az érzésem a világháborúban is, élénk gyalogsági tűzben, roham idején, hordágyon, segélyhelyen, idehaza, mindig.

Talán nem érdektelen megemlítenem, hogy bibliaolvasó multam ezen első korszakából nem kísért el mostani életembe élményszerűen más, mint néhány gimnazista koromban könyv nélkül, leckeszerűen megtanult vers, köztük a keresztség és úrvacsora szereztetési igéi, a Rákóczi-család jelmondata (non est currentis neque volentis, sed miserentis Dei), no meg a Jób könyve. Ezt az egyet még akkor is többször elolvastam, mikor különben pihenttem a Bibliát, mint olvasmányt s a mai napig átmentett érzésemmé szilárdult vele szemben az az érzés, hogy nem lehet egyetlen versét sem magában olvasni, de mind-egyiknek külön-külön jelentősége van, ha akármelyiknek olvasfcára nyomban elolvassa az ember az utolsó részt is.

8.

Nagyon érdekesnek tartom jelentőségteljesen aláhúzni azt a pszichológiai percet is, mikor rendszeres bibliaolvasó vált belőlem. Másfélésztendő tanár voltam már akkor, de egy esztendő forradalmak, késő évnyitás, megszállás, korai évzárás és költözködés között úgyszólván elsikkadt ebből a másfél esztendőből. Nem is jellemzi más, mint néhány szenvedélyes hangú vita egy gyerekkori barátommal, életemnek talán az első becsületesen őszinte és áldozatteljes bizonyágtévése az élő Krisztus királysága mellett a modernséget affektáló atheizmussal szemben. Annál termékenyebb a másik félév. Az indítást három külső körülmény adta. Megéreztem akkor kapott tanítványaimon vizionárius erővel, hogy nyolc esztendőre szólok, belesodrótam a Keresztyén Ifjúsági Egyesületi munkába és a Cserkészmozgalomba, végül, de nem utolsósorban a Láthatatlan Egyház íratlan törvényeinek értelmében is tagjává váltam a látható református Anyaszentegyháznak, papomra találván *Szabó Imre* lelki jótestvéremben akkor őszön. Ez az indítás azonban csak látszólag háromtagú, valójában egyetlen közös gyökérből táplálkozik, annyira, hogy ma már húszegynéhány esztendő távlatából nagyon merész, de hiszem, hogy időálló tanulsággal szolgál: minden ember abban a lélektani pillanatban válik komoly és rendszeres bibliaolvasóvá, mikor önző, egocentrikus gondolkozásának súlypontja észrevétlenül szociálissá, sőt szolgálatossá, sőt szeretni képessé „helyeződött át”.

Második rész: Igazság.

9.

Rendszeres bibliaolvasó lettem tehát. Azt hittem, újra megérkeztem valahova, később azonban kiderült, hogy megint csak megindultam valahova ez alkalommal. Olvasni kezdtem a Bibliát s a Könyvek Könyvének tartottam, de ma már látom, hogy — bár távol állott tőlem minden esztétizálás velem szemben — valójában mégis *műélvezet-számba* ment számomra az olvasása. A magvetőről szóló példázat mint szépirodalmi alkotás is megállja a helyét, annyira kerek egész, olyan, szinte szimbolikus erejű. A vetőmag igazán nem eshetik többfelé, mint útféltre, köves talajra, tövis közé és termőföldre. És az Ige iránt nem fogékony vagy fogékony lélek sem lehet többfajta, mint ez a négy. Az analógia tökéletes, az esetek száma ki van mérítve, a fokozás mintaszerű. De ugyanezt mondhatnók el az irdalmas samaritanusról, a tékozló fiúról, sőt az Észövétség „novellatémáiról” is. Maga Jézus élete a legtökéletesebb eposza volt a szememben a világirodalomnak s bizonyos műérzékkel megsajnáltam azokat a makacs kísérletezőket, akik regénytémát éreztek benne, vagy színpadra akarták vinni. Akkori világfelfogásom terminológiájával élve: „mély hittel hittem”, hogy Jézus Krisztus élete folyása nem emberi „sors”, hanem végzetes „küldetés”, ha embereké hasonlítható hozzá, hát olyanféle, csak több és „vétség” nélkül való, mint az Aeneasé, Zrínyié, Etelée s teljesen hiányzik belőle még a keresztfának a kínjai között is minden néven nevezhető tragikum.

A tanító-könyvek igazságaiban is találtam valamit, aminek szépirodalmi íze volt: az igazságok axiómaszerűségét. Aa volt róluk a benyomásom, hogy csak a közmondások vetekedhetnek velük spártai stílusban, tömörségben és numerozításban. Ha nagyon megszorítottak volna, még irodalomtörténeti tájékozottságom is zavarba jön helyt-helyt legalább, hogy egy-egy bibliai vers nem máshonnan eredő szállóige-e esetleg, vagy valóságosan magyar közmondás. (Hiszen közmondássá is vált némelyik bibliai vers valójában.)

A Zsoltárok könyve és az Énekek Éneke lírai erejükkel ragadtak meg, sőt ragadtak magukkal. Az Apokalipszist és a prófétálások némelyikét is alanyi költészetnek ítéltam abban az időben. Az volt az alapérzésem olvastukra, hogy csak egy népdal próbálhat olyan természetes lenni, mint a vadkecskékre és mezőnek szarvasaira apelláló Vőlegény szava és csak egy-egy Petőfinek adatott meg a lírai elragadottságnak akkora

heve, hogy némileg megközelítse Dávid vagy János ódai lendületét.

Nagy kísértés volt ez s föltétlenül áldozatává ejti idővel a bennem tökéletlenkedő széplelket, ha csak egy pillanatra is az a gondolatom támad, hogy ez vagy az a példázat olyan, mint... s akármelyik világirodalmi remek szebb, mint... Nem ez történt. Nem a Biblia engedett az én irodalmi készültségemnek, hanem ellenkezőleg, az én irodalmi készültségem engedett a Biblia könyveiben többek között ottrejtőző formai nagyvonalúságnak. Egy lépcső volt csak, amely magasabbra lendített, egy állomása annak az útvonalnak, mely természetsszerűleg ma sem jutott el a végállomásig, csak közelebb jutott hozzá. Nem volt ez még Isten különös kegyelmének az ajándéka, de általános kegyelmi ajándékai közül ezen az úton jutott el hozzám az örök *szép* s mint minden kor minden zárát nyitó kulcsok, a szép két egyedül érvényes attribútuma: a *primitív* és a *monumentális*. Azóta a világirodalom és világművészet több ezerre menő alkotása törvénné érlelte számomra, amit bibliolvasó multam első korszaka még csak megsejtetett velem, hogy klasszikus csak az lehet, amiben ez a két tulajdonság, az egyszerűség és nagyvonalúság valamilyen formában lényeges sajátságként bennerejlik.

10.

Nekem pedig éreznem kellett csakhamar, közvetlen azután, hogy idáig eljutottam, egy titokzatosan vezető kéz hatalmas, majdnem fájdalmas előrelódítását utam irányvonalában. Azt a korszakot, amely egyúttal megkezdődött, szeretem bibliolvasásom Carlyle-korszakának nevezni. A komikum határáig romantikus néhány évszak ez. Egyszerre világos tudatára ébredtem annak, hogy az a Krisztus, akit eddig eposzi hősnek tekinteni nem átallottam, valójában a világtörténelem legnagyobb alakja. Hős, mint Carlyle egyéb hősei, a legnagyobb hős, aki valaha élt, mert eresztékeiben rendült meg a világ életműve hatására. Ebből az időből legfeszcinálóbb hatással az az ige fénylik elő még ma is emlékeim közül változatlan ragyogással, hogy Krisztus nem a törvényt eltörölni, hanem azt betölteni jött. Az Észövétséget olybá vettem, mint Krisztus törvényeinek első és második olvasatát (nagyon szigorú határvonalat éreztem Mózes öt könyve és a prófétáló könyvek között), Pál leveleiben és a közönséges levelekben láttam a krisztusi törvények nagyon pontos, igen hű, egészen kongeniális végrehajtási utasítását, az Apokalipszis volt számomra hol mély utánézésnek vett, hol elismert vizionális erejű etikai velejárója, mondhatnám tanulsága az evangélium ókorból újkort teremtő törvényszerűségének.

Nem a történetfilozófiám született meg vagy mélyült ennek következtében, hiszen nem jutottam még el olyan messze, hanem támadt általa és nőtt belőle *történeti tudatom*, érzék a dolgok *valóság gyökereinek* a kutatására, *reális* életlátás, *praktikumok* elsajátítása, megbecsülése és mindenütt való megkövetelése, de úgy, hogy az értékelésnél ne ephemer fogalmi jegyek döntsenek emez vagy amaz az érték (esetleg csak máramarosi gyémánt-érték) javára. Még ma is megrettenek, ha eszembe jut, milyen könnyen beleszédülhettem volna a racionalizmus, sőt a történelmi materializmus szakadékaiba ezen a ponton, s még ma is minduntalan megtelik a szívem hálával Az iránt, aki másképpen határozott mégis felőlem, noha igazán nem tehetek róla.

A következő lépés szinte magától adódott. Intellektuális borszak volt ez, a II. Korinthusi levél 10. részének 5. verse szerint való. Mintha a keresztyénségnek egyetlen kötelessége volna „lerontani az okoskodásokat és minden magasztalatot, amely Isten ismerete ellen emeltetett és foglyul ejteni minden gondolatot, hogy engedelmeskedjék a Krisztusnak.” Azt gondolom így utólag, végső harc volt ez a gimnáziumból és egyetemről magammal hozott túlzott intellektualizmussal, amely azért lett annyira elkeseredett, véres és közelharszerű, mert életre-halálra ment és tökéletes világnézetváltoztatással járt, hiszen körülötünk-mellettünk még az egész szellemi élet szaturálva volt a XIX. század anyagelvűségével, causalitásával, a célgondolatot felvetni ugyan melyik komoly tudós merészelt volna a kinevetetés veszedelme nélkül?

Nem csakazértis formájában jelentkezett nálam, inkább a dolgok egymásutánjából következett el az ideje, hogy revízió alá vettem a Biblia állításait, különösen a csodákat s lassan-lassan minden lázadó emberi gondolat Krisztus foglyává lett ezáltal egyéni kultúrámban. Kiderült, hogy egyetlen csoda sincs ellentétben a tudományos törvényekkel.

Azt hiszem, ezt néhány példával tudom legkönnyebben szemléltetni, hogy történt. Emlékszem rá igen élénken, a kánai menyegző csodája mérkőzött meg időrendben először az ellene agyarkodó kémiai és egyéb törvényekkel. Krisztus a vizet borrá változtatta, így történt a csuda. Kezdtém okoskodni. Víz borrá nem változhatik — bakafántoskodott a kémiai törvény s azokkal, akiknek a hitét a tudásuk akadályozza, ezen tovább vitatkozni nem lehet. Valami más formájú csuda történt akkor, — fűztem tovább az okoskodás fonalát. Mi a bor, ha nem a kémiai szempont alá tartozik? Narcoticum, az egész ókor számára a vidámság ágya. És mi Jézus Krisztus személyes jelenléte vidadni szerető és akaró emberek számára? Azt hiszem, szintén a vidámság ágya. Ezt tudva, a csuda valahogy így alakul:

A násznép ivott és jó kedve támadt. Megérkezett Krisztus

tanítványaival. A jó kedv külső feltételének ettől kezdve nem a bor volt a forrása, hanem ő. Elfogyott a bor. Rendes körülmények között megszűnt volna a jókedv, de most nem szűnt meg, sőt fokozódott, mert az igazi jókedv egy igen súlyos gátlása, a narcoticum kiküszöbölődött a mulatságból, Jézus Krisztus személyisége pedig mindinkább beleszövődött a jókedv együttesébe annak egyetlen, tiszta, gazdag kútfejeképpen. Vízet ittak az emberek és jókedvük támadt — mi tudjuk, hogy ettől függetlenül, ők úgy appercipiálták, hogy: tőle.

A csoda megtörtént, még csak az volt hátra, hogy a jelenlevőknek örökemlékezetül, a távollevők számára híradásképpen és tanulságul szavakba foglalassék. Azzal a kémiai tudással, a keleti mágiába vetett azzal a gyanútlan hittel, a tradíciók akkora erejével (mely az egész közép- és újkoron keresztül a mai napig átmentette a szenvedély hatalmát és naivitássá züllesztette a kékkereszt mozgalmat s az Egyesült Államok küzdelmét a prohibíció érdekében) ugyan mit mondhattak könnyebben? Ezt-e: Krisztus közelében vízivás mellett is jókedve kerekedik az embernek, vagy ezt: Krisztus a vizet borrá változtatta.

A csoda lényege úgy is ez: Krisztus az Örömök, a kedély forrásáról bőségesen gondoskodik. A bor méltóságára emelte a vizet, megtörte a narkózis kedélypótló hatalmát. De ugyanígy első és egyetlen volt, aki az öt kenyér és két hal csodájával megterítette az első keresztyén asztalt, amelyhez feleslegessé váltak a római bacchanáliák hányásra ingerlő olajos tollai. Fel támasztotta Lázárt és betegeket gyógyított, megtörvén a test elsőbbségi jogát, sőt egyetlen formaként uralkodását az élet lényegét illetően. Lám, ahol a kísértő készítette csudákra, a természeti törvények megsértésére nógatván őt, ellenállott és nem bocsátkozott a mélységbe a jeruzsálemi templom tetejéről.

Ma már, hála Istennek, túljutottam ezen a veszélyes, síkos, lavinás, feneketlen mélységű és éles sziklával csipkézett szakadékon, amit ez a felfogás jelenthetett volna számomra, ahol olyan könnyű lett volna megcsúszni, lesodortatni, mélybe zuhanni, összezúzódni, örökre eltűnni. Ma már azt tartom a kánai menyegzőben legnagyobb csodának, hogy Krisztus kifogyhatatlan bőségszarujának azért nem lehet végeredményben ellenállani, mert azoknak, akik a lakodalomban bort kernele tőle, nem prédikációt tart, hanem bort ad, jobbat, mint amit ember embernek adhat, mégpedig titokzatos, természetfölötti hatalommal, ha nincs kéznél más, csak víz, akkor a vizet áldja meg s változtatja borrá azok kedvéért, akik borért esedeztek hozzá.

Nagyon nagy veszedelemben forogtam ekkor, de visszatekintve erre a két korszakra, Isten iránti hálával eltelve látom, hogy általános kegyelmi ajándékai közül az *igaz* ideáljának

megközelítése megint csak bibliaolvasás közben és bibliaolvasás által vált igazán tulajdonommá, nem az iskolákban.

11.

Közben — messziről már nagyon jól meglátszik — megint új szakasz következett a pályán. Az, ami eddig történetlátás volt, később pragmatico-genetikus történeti tudat, egyszer csak történelemfilozófiává mélyült a Biblia versein keresztül és velük szemben. A „lélek közlekedő-edény-törvénye” szerint ez a változás, mondjuk talán divatos kitételrel, ez az „átértékelési folyamat” hamarosan végbement lelki életem teljes frontján. A Biblia egész tartalma szimbólumává vált szememben az emberi élet minden vonatkozásának. Tehát egyéni, családi, társadalmi, nemzeti élet, sőt az emberiség egész léte eleve meg van írva, kijelentetett az. Írásokban s a megtérés és újjászületés nem egyéb, mint látó szemmel láthatni azt, ami nyilvánvaló, ami a vakoknak nem adatott meg, hogy ők is megláthassák.

Ebben az időben vált előttem bizonyossággá, hogy Tacitus, Cicero és Sallustius írásai *benne* vannak a hanyatló Róma történelmében s úgy tanulságosak, ahogy onnét kifele tanuskodnak vagy vádaskodnak, egy bizonyos szögben csillogtatják villogtatják, törlik meg a fényforrás reájuk verődött sugarát. Az Exodus, Mózes II. könyve pedig *fölötte* van a választott nép történelmének s *nem tanulsága, hanem* minden időkre érvényes *kánonja* minden nemzet élete folyásának. Minden pénzügyi szakember jól teszi, ha ismeri Cicerót s tudja többek között, mint emlékszik meg Cicero a „metus calamitatis”-ről, rendkívül stabil lehet ennek következtében magatartása börzei pánikok idején, de nem merném azt ígérni neki, bármilyen lelkes híve vagyok a klasszikus nyelvek oktatásának, hogy az antik világkép, akármilyen részletes kidolgozásban szerves tagja gazdag képzetkincstárának, biztosíthatná számára az egyensúlyi helyzetet a jövő mindenféle meglepetésével szemben. Ellenben próbáljon elhelyezkedni ebben a törvényszerűségben: minden nemzet negyven éves pusztai vándorlása addig tart, míg meg nem hal az utolsó tagja, aki valaha is visszavágyott az egyiptomi fogság húsos fazekai közé s fel *nem*. nő a pusztában született ifjúsága, amely bízik a mindennapi mannában s amelynek csak a jövő számára vannak előretékintő gondolatai. Ha sikerült valakinek ez a kísérlet s immár ebben a gondolatvilágban él, láthatja a nagy különbséget a kánon és a tanulságos eset között. A bibliai gondolkodás egész valójából kiforgatta; nemzeti aspirációi, nacionalizmusa, irredenta tervei, közjogi nehézségei, politikai magatartása, társadalmi elhelyezkedése, nemzetközi relációi, minden, minden a lelkében, ami idevonatkozatható, módosult, megoldás felé tört, megoldáshoz

jutott, közös nevezőre hozható és élet, élet, élet a számára, nem szólam, nem üres patron, nem mozdulatlan lelki leitári tárgy, nem érzelmek által rángatott szenvedély, nem tréfa többé. És mint ahogy egész bizonyos, hogy a Cicero-féle metus calamitatis-mozaikokból sohasem lehetett volna egységes és következetes világképet összerakosgatni, éppen olyan valószínű, hogy ebben az imént itt rajzó, nyugtalan és mégis megnyugvást ígérő konglomerátumba szükség esetén a metus calamitatis belefér, sőt eleve bennefoglaltatik, sőt mint probléma, megoldáshoz is juthat.

Igen, igen, különösen ez az utóbbi felfedezés okozott nagy lelki örömet ebben az időben az újdonsült újmódi bibliaolvasónak. Jöttek a napok, hetek, hónapok, évek, mindenik elhozta a maga nagy meglepetését s olyik a maga eleintén megoldhatatlannak vélt élet-rejtvényét is. És akkor egyszerre, éppen nagyon kritikus pillanatban, hirtelen, mint egy magas hegyről elémtáruló panoráma feltárult a valóság: az egész életem, még mielőtt megszülettem volna, perceinek egész kis töredékeiben is szabályozva bennefoglaltatik az Írásokban, megoldása pedig megint csak időtlen idővel előzve meg világrajövetelem pillanatát: a Krisztus keresztye.

Azt hiszem, nem, nem jól mondom: úgy tudom, ebben a szakaszában életemnek és bibliaolvasó koromnak lettem jó ember, mert ekkor éreztem először igazán, hogy Isten általános kegyelmi ajándékai közül a *jó* is birtokomba került. Ó, világért se magyarázza senki ezt a kijelentést úgy, mintha keresztyén göggel olyasfélét állítanék magamról, hogy félelem és gáncsnélküli lovag vált belőlem, esetleg — horribile dictu — egyik óráról a másikra. Ellenkezőleg, minden valamirevaló szabadkőműves vagy cserkész hivatalból is, lelkület szerint is jobb ember lehet nálamnál, sőt az úgynevezett kispolgári morál is teljes joggal találhat az életem folyásában kivetni valókat. Legközelebbi hozzátartozóim és barátaim őszinte szavai szerint hirtelenharagú, terrorisztikus hajlandóságú, egocentrikus gondolkozású, gögös, szeszélyes ember vagyok. Ha nem is a szó közkeletű értelmében, meglehetősen adag „forradalmi” természet is terheli számlámat és én nem is tagadom ezeket a gyarlóságokat. Nem tagadom, de megtagadom őket. Utálok vétkeimet és szabadulni szeretnék tőlük ...

Tudom azonban azt is, hogy ez „akaratneveléssel” nem lehetséges. Nem úgy tudom, hogy ez a tudomásom alkalmas hátulsó ajtó, rókalyuk, kibúvó legyen a vétkeim számára, szóval nem törökmódra, fatalistán tudom. Nem kiszmet az, ahol a megoldást hiszem, hanem a *kegyelem*.

Most, mikor ezeket a sorokat írom, itt tartok a Biblia mélységei felé vezető úton. Mind, mind igaz, amit valaha is kiolvastam a Bibliából, benne van az örökszép, az örökig az, az örökjó. De sokkal, sokkal több annál, amit ezek a jelzők ki bírnak fejezni a tartalmából. Nem hármaskistükre, corpusjurisa, aranyábécéje az életnek, hanem maga az élet. Az Atya kegyelmének, a Fiú váltságának és a Szentlélek munkás erejének a *ténye*.

Tanulságos, hogy a Biblia inspirációjának ez az esztétikumtól, logikumtól és etikumtól megtisztított formájú feltétlen hite fordította figyelmemet a láthatatlan egyházzól a látható felé. Bibliaolvasó gyakorlatom súlypontja most már elhatározó erővel billent a *közösség* felé. Valahol együttvannak ketten-hárman, én ott vagyok vélek — ez a Jézus ígérete. Régebben a bibliaközösséget a bibliaolvasás egyik módjának tartottam, ma az egyetlen módja számomra. Nem azt jelenti ez, mintha egyedül, vagy családi közösségben, vagy baráti társaságban nem szoktam volna olvasni a Bibliát. Azt azonban nagyon komolyan jelenti, hogy egy-egy ilyen bibliaolvasó periódus kiindulópontja és betetőzése mindig a látható egyház ajándéka és szolgálata azóta életemben. Az ünnepi évem dátumai is egybe szoktak esni azóta a kalendárium pirosbetűs ünnepeivel.

... Hiszek egy közönséges keresztyén anyaszentegyházat...

Harmadik rész: Élet.

Életem ifjúkori szakasza *út* volt, keresés és várakozás kora, amelyet rendszeres bibliaolvasásom korszaka váltott fel. *Adventet és Karácsonyt* jelentett ez a kor. A bibliaolvasó évek a szép, igaz és jó tételein keresztül vezettek, az *igazság* korszakát adták s eljutottak az egyetlen igazsághoz, Krisztus keresztjéhez. Életembe beleépítették *a Nagyhetet, Nagypéntekkel és Húsvétal egyetemben*. Most *Pünköst* is eljött hozzám s az egyház közösségében kezdődik számomra az *élet*. Az út vége *az Atya kegyelméből* juttatta a Karácsonyt, az igazság értelme *a Fiú váltsága által* lett a kereszt titkából Nagypéntek után Húsvét, az élet készsége és képessége a Szentlélek vigasztaló, világosító és építő *erejével* jelenti a Pünköstöt.

Karaván-utazás a Biblia mélységei felé.

— Bibliaolvasó közösség naplójából. —

1940.

Mióta meghaltunk a világnak Krisztusban, úgy vagyunk, mint a víz alá süllyedt búvárhajó, csak periszkópunk, Isten Igéjének segítségével tájékozódhatunk. Nem kíváncsiságból, megszokásból, gyönyörűségből, vagy okulásért olvassuk a Bibliát, hanem létérdekünk, hogy olvassuk, különben siketek és vakok volnánk ebben az életben. Másoknak megsűghatja az ösztönük, megadhatják jótanácsok, ajánlhatja a tapasztalat, hogy mitévők legyenek éppen ma, Isten népével csak Isten rendelkezhetik. Olyasféleképpen tudakozzuk tehát naponkint a Szentírást, ahogy a katonák a napiparancsot hallgatják, tudomásulveszik és végrehajják.

Isten népe, valaha csak a zsidó nép, manapság azok, akik érzik magukról, hogy személyökben és életök folyásával mindeztől szentek, azaz Istenéi, az ő tulajdonai, akiknek már értékre adta, hogy igényt tart rájuk és rendelkezni óhajtott velők, Isten népe, ismételjük, az Ó-szövetségben minden időkre érvényes formában megkapta valóban törvényeit. Ezért olvasunk mindennap egy részt az Ó-testamentumból, hogy megtudjuk belőle: mit akar Isten tőlünk éppen ma, azzal, ahogy a mai napot megérni engedte velünk és apróbb-nagyobb eseményeivel elrendezte számunkra. De nem azért olvassuk el ezeket a részeket, mintha elhinnők, hogy azt végre is hajthatjuk, mint valami programot. Minden emberre érvényes ugyan Isten törvénye, de egyben minden ember számára végrehajthatatlan is ez a törvény egyidejűleg emberi erővel. A törvényt nem végrehajtani akarjuk farizeus módon, a törvény érvénye bennünket csak naponkint eszméltet rá tehetetlen, gyarló, bűnös voltunkra, azért, hogy kérlelhetetlen szigorával Krisztus keresztjéhez üzzön bennünket. Krisztus aztán bőségesen ad erőt nekünk arra, hogy szét ne morzsolódjunk a bűn hatalmának és a törvény kötelező erejének két malomköve között. Ezért olvasunk naponkint az Új-szövetségből is egy-egy kis (ú. n. lutheri) részt. (Egész fejezet az Ó-, kis fejezetrész a jóval rövidebb Új-szövetségből eléggé arányosak.) Az Új-testamentum nem törvénytár tehát, végrehajtandó paragrafusokkal, hanem erőforrás, élő vizek kútfeje, amely Krisztusból árad belénk és belőlünk a teremtett világra, mely sóvárogva várja Isten fiainak megjelenését.

Adventben, egy hónapig Karácsony előtt, böjtben, 40 napig Húsvét előtt és Áldozócsüdtörtéktől Pünkösdig ünnepi előkészületül magának Krisztusnak a személyével foglalkozunk, próféciákat olvasván az Ó- és evangéliumokat az Új-testamentumból. (A pünkösd előtt kezdett olvasmányt végigolvassuk az

ünnep utáni napokban, hiszen a majd félesztendeig tartó ünneptelen hónapokból kitelik erre bőven az idő.) Az esztendő egyéb szakaszain Krisztusnak a tanai szolgálnak olvasmányul, kapcsolatban Isten törvényeivel; ilyenkor az Ó-szövetség történeti könyveit párhuzamosan olvassuk a levelekkel. Ha az olvasás rendje a levelek után a Jelenések könyvét keríti sorra, ezzel párhuzamosan felváltva olvassuk az Ó-szövetségből egyszer Jóbot, majd a Zsoltárokat, máskor a Példabeszédeket, meg a Prédikátort, úgyszintén az Énekek Énekét. A Zsoltárok könyvét megszakíthatjuk, a többit azonban, ha egyszer megkezdjük, végigolvassuk folytatólágon.

1941.

Másodjára kopogtatunk most azok ablakán, akik velünk egy társaságban szeretnék olvasni naponkint a Szentírást. Feltetelezzük, hogy tavaly is mindvégig kitartottak s körülbelül olyanforma élményeik vannak, mint nekünk. Megképzett előttük, hogy nem a magukéi, Isten parancsol belőlük s ezt minden nap tudtukra is adta törvény érvényével. Onnan gondoljuk ezt, mert szakasztott ugyanígy voltunk vele mi is. Megéreztek» hogy az énekverseknek igazuk van: Szükséges lennünk szenteknek, hiszen Isten személy szerint mindannyiúnkra külön is bejelentette igényét, akiknek az ő parancsait napról-napra kell tudomásul vennünk. Így lettünk lélekben Izrael népe, tudomást szerezvén róla az ó-szövetség lapjairól kijelentés által, hogy Isten törvényei teljes szigorúságukban köteleznek bennünket, mert mi már, hogy úgy mondjuk, a bőrünkön megtapasztaltuk, hogy azoknak halálos büntető szankcióval kötelező erejük van az anyjuk méhétől fogva bűnös emberekre.

Ez üzött, hajtott, kényszerített bennünket naponkint bűnünk, azaz magunkkal-jótehetetlen, gyaxió, embervoltunk újra meg újra megvallására, gögünk ismételt megtörésére, magunk-megadására, Jézus Krisztus segítségül, szabadításul hívására. Ennek a kalauznak igénybevevői bizonyára velünk együtt tesznek bizonyoságot a felől, hogy a szabadító Jézus Krisztus valóban meg is jelent és váltságot fizetett értünk nemcsak akkor az egyszer, mikor életünkben legeslegelőször el tudtuk hinni, hogy Ő a mi személyszerint való Megváltónk is, hanem minden egyes alkalommal erőt adott nekünk naponkint Isten törvényének betöltésére, valahányszor kérni mertük és tudtuk tőle ezt. Ügy adott erőt, hogy levette bűnünk terhét vállunkról s mi büntől tisztán, szabadon indulhattunk minden reggel, csendesóránk után aznapi utunkra, Istennek aznapi reánk rótt feladatát elvégezni. Ez, azt hisszük, mindannyiúnk közös ez-esztendei tapasztalata.

Van azonban még egy tapasztalatunk s új esztendőre kel-

vén, erről különösen nem szabad hallgatnunk kishitűen és gyáván. Az a mi naponkint tehermentesített, boldog és könnyű vállunk az esztendő vége felé éppen a maga boldog és könnyű, tehát ment voltában kezdett nekünk ismételten elnehezedni, de hétszerte keservebben, mint annak előtte. Ez a mi könnyű vállunk — kezdett egyszer csak derengeni — mások terhéért könnyűdött meg, nincs már rajta magunk bűnének a terhe, levette onnan Krisztus, mihelyt elhittük, hogy meghalván megfizetett értünk, de azért vette le, hogy helyet csináljon — a mások terhének. Aki velem akar jönni, tagadja meg magát, vegye fel az ő keresztyét naponkint és úgy kövessen engemet — *αὐτὸς ἔφα*, Ő maga mondotta. A mi keresztyünk — azok bűnének a terhe, akik még nem ismerik igazán Krisztust, nem tudják, vagy nem merik átadni terhüket egyenesen Őnéki. Neki nem voltak bűnei, természetes nemes gesztussal vállalta át a miénket, ezzel a mi vállunk felszabadult, hogy átvállalhassuk a másokét.

Elviselhetetlen teherként nyomna bennünket mostantól kezdve — önnön szabadságunk. Ebben az esztendőben nem szabad már nekünk csak abban a tudatban forgatnunk a Szentírást, hogy egyénileg Isten gyermekei vagyunk. Rá kell jönnünk újra meg újra arra is, hogy együttesen viszont: Isten népe vagyunk. Közösség vagyunk. Jézus Krisztus egyénileg kinek-kinek levette válláról a keresztyét s mi megszabadulván, tudunk már közösségben élni, mert nem terhére, hanem szolgálatára vagyunk egymásnak s nem önfeláldozás, hanem könnyebbség, hogy testvérekként egymás társaságában, együtt élhetünk. Egy-más terhét hordozzuk, másokat magunknál különbeknek tudunk tartani. Nem azért, mert különleges jó emberek vagyunk, hanem azért, mert Isten ingyen kegyelméből megengedte ezt nekünk.

Ebben az új esztendőben úgy hallgassuk Isten parancsait, mint amelyek nemcsak személy szerint szólnak nekünk, hanem valamennyiünknek, mint egy közösségnek, az ő népének szólnak. Úgy járuljunk naponkint az evangélium erőforrásához, mint ami arról hirdeti örömuzenetet, hogy Jézus Krisztus nekünk, mint közösségnek is meghalt bűneinkért, eleget tett váltáságunkra. Jézus Krisztus az ő népének népi bűneiért, közösségi elesettségéért is meghalt. Arról tegyünk bizonyosságot Jézus Krisztus osztatlan egész magyar népének, hogy a mi kisebb közösségünk életének tanulsága szerint, igenis, lehetséges Krisztusban, a Szentlélek erejével, az Atyaisten kegyelméből, ingyen: egyik embernek a másikra való tekintettel is szent és szabad életet élni. Lehetséges a nemzeti bűnökből való megtisztulás. Lehetséges a népi, egyetemes lelki ébredés. Nemcsak Isten finn népének volt lehetséges annakidején. Isten magyar népének is lehetséges. Hirdessük naponkint, elmenvén, minden népeknek.

hogy Isten az ő egyszülött Fiában bűnöktől szabadulást szerzett és új életet enged nemcsak minden ő gyermekének, de minden ő népének is.

Isten atyai kegyelme, Jézus Krisztus szeretete és a Szentlélek vigasztaló világossága és ereje legyen e kalauz minden útítársával, egyenkint is, de különösképen ebben az esztendőben először ilyen nyilván és bizonyító hatékonysággal: összesen is.

1942.

Isten iránti hálával a szívünkben adjuk tudtára mindazoknak, akikkel egy társaságban szoktuk naponkint tudakozni a Szentírásból Krisztus Urunk parancsszavait, hogy az elmúlt esztendőnket gazdagon megáldotta ő szent felsége. Megengedte nekünk, méltatlan, de elválasztott cselédeinek, hogy közösségben szolgálhassuk az ő nagyobb dicsőségét és építhessük az ő országát. Éppen ezért kell az újesztendő hajnalán újfent megkérdeznünk tőle, mi a további szándéka velünk? Ha ennek az esztendőnek életünkben az volt a rendeltetése, hogy egybekovácsoljon sokónkat egy néppé, bizonyára azért adja a ránkkövetkező újabb háromszázhatvanöt napot, hogy az ígyen egybekovácsolt népet már mint közösséget beleállítsa határozott céllal valami értelmes munka végzésébe.

Beszédes jelek mutatják, hogy nincsen különben. Az elmúlt esztendő nyári hónapjaiban kétszer is összegyűjtött közülünk egy jókora csapatra menő embert gondviselő Atyánk, Krisztus Urunk és Istennek világítón-vigasztaló Szentlelke. Mind a két helyen tudunkra adta, hogy közelesen céljai vannak velünk. Nevén nevezte a gyermeket, mondván, hogy pogánymisszióba küld és ilyenformán szándékszik felhasználni édesmindnyájunkat. Magyarán írva azt jelenti ez, hogy „laikus” igehirdetőknek tartja és szánja azt a közösséget, amelynek a bibliaolvasó-kalauz olvasói és használói az egyes tagjai. Tehát még azokat is „laikus” igehirdetőknek tartja és szánja, akik történetből lelkipásztori pályán dolgoznak és e világ szerint az igehirdetésnek rendeltjei, meg hivatalosai.

Mit jelent ez? Azt jelenti, hogy a mi igehirdetésünk nem kananaeus nyelven folyik. Aki közülünk szántóvető ember, vagy iparos, vagy kereskedő, vagy hivatalnok, vagy katoná, nem a szájával tesz bizonyosságot és nem bibliai idézetek formájában, hanem kétkezi munkájának, remekének, sáfarkodásának, közszolgálatának, vagy fegyverforgatásának a stílusával. Aki „értelmiség”, tudományát, művészetét, képességeit és készségeit adja meg és viszi Jézus Krisztus fogságába. Aki nő, Jézus Krisztusban és általa válik engedelmessé, tehát a keresztényen nőiségevel prédikál, nem konferenciákról, honnan hazavitt szólamokkal.

Azt adta tudunkra Isten, a gazdánk, nekünk cselédeknek, hogy a kenetes és lendületes kananaeusi nyelven tartott egyházi beszédet ő csupán lelkipásztoroknak engedte és csak tőlük kívánja is meg. A tanár, a cipész, a napszámos és a feleség ne prédikáljon, hanem tanítson és neveljen Krisztus által másképpen, mint meg nem váltott élete rendjén cselekedte és általában cselekedni szokásos, és ugyanúgy varrjon cipőt, kapáljon tengerit, főzzön ebédet és foltozzon fehéreneműt. Tegye pedig mindenki mindezt annak a világos belátása folytán, hogy a másik ember sohasem az egyik ember megváltozott szavainak hiszi el az evangéliumot, vagyis azt az örömhírt, hogy megszületett a Szabadító, tehát igenis mindnyájan megszabadulhatunk, hanem egyesegyedül az egyik ember valóban és szemelláthatólag megváltott életének hiszi el. Nem maradnak el azért a Biblia igéi sem az ilyesfajta bizonyágtételnél, csak a dolgok rendjén valami egészen más a formájuk és szerepük is. Olyanok, mint az idegenből kölcsönzött filmképek magyar feliratai. Mintha azt mondaná az a másik ember: Furcsa, szokatlan, számomra idegen és érthetetlen képek az én szememben a te és sokótok újabb élted, sőt éltetekfolyása. Kérlek szépen, magyarázd meg nekem is érthető nyelven, voltaképpen micsoda is ez valóság szerint! Csak egy ilyen pillanatban vált jogommá, sőt kötelességemmé így válaszolhatnom az ilyen, sokszor fel sem tett, de a szemekből kifelé rimánkodó kérdezősködésre: az, amit te látsz és nem értesz, de tudni szeretnél, és vágyván sóvárogsz: az a Krisztus. Az a megváltás. Ügy, ahogy meg vagyon írva, meg ahogy prédikálni és hittanórákon tanítani szokták, ahogy te is felelted annak idején, a konfirmációdon. A bizonyágtétel tehát két részből áll. Előbb egy képből, mely megváltozott életed stílusának eltérő, másmilyen, szokatlan, új voltából tárul a másik ember elé és csak azután, sohasem kéretlenül, mindig válaszképpen a szentírásbeli igéből, mintegy a megelőző kép alá magyarázó szövegekppen.

Ez a magyarázó szöveg is természetesen a másik ember anyanyelvén van tartva, nem az egyik emberén s kezdetben legalább — nem is a Biblia lefordítva is lefordíthatlan kananaeus nyelvéen. Egy festővel meddő dolog teológizálni — izeni nekünk Krisztus Urunk az idén mindennap. A festőt a festés érdekű, meg a lefesteni való világ tarka foltjai és szeszélyes vonalvezetése. Okosan beszélni csak ezen az ő maga nyelvéen lehet vele. A pogány misszionáriusnak tehát úgy kell vele beszélni ezen a nyelven, hogy azt értse ki belőle: mennyivel több és igazabb festés lakik ebben az emberben, mint bennem. Vájjon miért? Vájjon hogyan? Akkor aztán kiderülhet és derüljön is ki, hogy az a több és jobb festés, nem különb festés voltaképpen, hanem a Krisztus és a Krisztus megváltotta egyik-ember bizonyágtétele a Krisztus-még-nem-váltotta másik ember számára.

De minek is volna ide még több beszéd! Az egész idei osztendő ígéri mindazt, ami mindehhez szükséges és hasznos. Krisztus Urunk adja nekünk, cselédeinek idevágó parancsait az Ige szavaival. Menjünk szét e „pogány” misszióba engedelmesen és várjuk a naponkinti „eligazítást” napról-napra alázatosan.

1943.

Mit ígér Jézus Krisztus váltságshalála e bibliaolvasó kaulauz naponkénti forgatóinak az 1943. polgári esztendő háromszázhatvanöt minden egyes napjára?

Pál apostol nyugalmát ígéri, Pál apostolét, aki ott áll a tűz mellett, viperával a karja körül és azzal a bizonyossággal a szívében, hogy neki Rómába kell eljutnia, akármivel fenyegetőzik is az éppen aktuális legközelebbi perc.

Hogy is jutott ennek a fenyegetőző legközelebbi percnak az aktualitásáig Pál apostol? Ott kezdődött, hogy jeruzsálemi útja előtt búcsút vett az efézusiakól. Hiába tartóztatják, nem marad tovább, pedig jól tudja, hogy visszafelé vezető útja nincsen többé. Ezt a lépést csak olyan ember teheti meg zokszó nélkül, aki úgy veszi: meg szabad, nem úgy, hogy meg kell halnia. Olyan, aki a halált így fogadja: végre egyesülhetek aa Úr Jézus Krisztussal.

Jeruzsálemben aztán csakugyan úgy elmérgesedik a dolga, hogy elfogják a császár katonái. Megszabadulhatna, hiszen jó szerint nem is tudják, miért fogoly, semmi büntetésreméltót nem találnak benne a római vitézek. Azt a kis pénzt, ami a kiszabadulásához szükséges lenne, nagyon szívesen összegyűjtenék tisztelői és barátai. De Pálnak nem kell a szabadság még ilyen csekély inkorrekttség árán sem. A császárra apellál, hiszen római polgár, megteheti. A császárra apellál, tehát a császár elé kell jutnia. Isten megjelenik ágya fejénél éjjeli álmában s megmondja neki: Rómába kell neked, Pál, jutnod. És Pál tudja nagyon jól, tudja a történetek és történendők ellenére, hogy odajut. Isten mondta így, meglesz bizonyosan.

Kalandok színes és hosszú sora következik. Hiába figyelmezteti az apostol a hajósokat, utasokat, katonákat és a szárazföldön maradó feleket, hogy ne indítsák útnak a hajót, a hajó útnak indul mégis. Szörnyű vihar kél, kétségbeesik és a végső megsemmisüléstől iszonyodik mindenki. Csupán csak Pál nyugodt, egyesegyedül ő tudja a végső kimenetelt. Nem veszhet a tengerbe, Rómába kell eljutnia. Lelket önt a többiekbe is. „A hajót most már nem menthetem meg. Akkor kellett volna hajlanotok szavamra, mikor az otthonmaradást ajánlottam. De az embereket nekem ajándékozta Isten. Az embereknek nem történik semmi bántódásuk.”

Tanulságos megfigyelnünk a tablót, ki hogy reagál Pálnak a nyugodt magatartására. Előbb emberi módon próbálnak könnyíteni a sorsukon. Racionálisan, logikusan, konzekvensül. Kihajigálják a hajófelszerelést, az a saját káruk. Azután a hajórakományt, a gabonát, az még mindig csak élettelen tárgy. Majd a foglyok következének, emberek ugyan, de nem első rendű emberek. A katonai parancsnok azonban ebbe már nem törődik bele csak úgy egyszerűen. Addig még elvan valahogy a recsegő-ropogó hajón ebben az irtózatoss viharban is; míg a foglyok s közöttük Pál szintén vele maradnak. Pál szavából és egyéniségéből szuggesztív erővel árad felé a garancia, hogy nem történik semmi baj. De Pál nélkül nem merné vállalni, a további percek, félórák, egész napok borzalmas kockázatát.

Kisvártatva megint Pálé a szó, immár az intézkedés és parancsnoklás joga is egyetemben. Kínálja őket. „Napok óta nem volt egy meleg kanál a gyomrotokban. Pedig erőre kell kapnotok, hogy elviselhessétek mindazt, ami rövidesen eljövendő. De ne féljete, senki se vész a habok közé. Egyetek, aztán, ha széttörik a hajó, ússzék aki ért hozzá, fogódkodjanak, ki amibe bír, az úszni nem tudók.” Az emberek csodálatosképpen megnyugosznak. Megjön az étvágyuk is. A katasztrófa percében szótfogadva, kivergődnek a partra teljes számmal.

Szárítkoznak hirtelen gerjesztett tűz melegénél. Az innen-onnan összekapart tüzelőből előbújik és Pál karjára tekergőzik egy vipera. Elszörnyednek Pál útitársai. Miféle bűn terhelheti ennek az embernek a lelkét, hogy így veri az Isten. Még a viharból is kiment, csakhogy ilyen nyomorultul veszejt hesse el.

Ott áll Pál apostol a tűz közelében, nézi a viperát a karja körül. Nyugodt most is, akárcsak eddig mindig. Neki Rómába kell jutnia. Ez bizonyos, maga Isten mondta. Egészen mindegy tehát, mi történt eddig és mi történik ebben a pillanatban. Az is közömbös, nemsokára hogy s mint alakul a helyzet. A kígyómarás halálos. Akit a kígyó megmárt, meghal, nem kerülhet Rómába. Két dolog lehetséges tehát. Nem marja meg a kígyó, ez az egyik. Vagy csodaképpen nem hal bele a kígyómarásba, ez a másik. Csak egy nem lehetséges, az, hogy ő most itt a tengerparton halálos áldozatává érteimetlenedik ennek az epizódnak. Az az egy nem lehetséges, amit itt most rajta kívül mindenki egyedül tart lehetségesnek. Ez az egy lehetetlen, mert ellentétes azzal, amit ő Istentől hallott és bizonyosan tud. Hogy t. i. Rómába kell eljutnia.

Nyugodtan áll a tűz mellett Pál apostol és igaza van. Igaza is lesz, a kígyó letekergőzik a karjáról, a tűzbe esik és odapusztul. Pál apostol pedig, úgy, ahogy Isten előre megmondta neki, Rómába kerül. Ott előbb zsidók közt, azután ezek engedetlensége láttán pogányoknak, de háborítatlanul és huza-

mos ideig hirdeti Krisztus evangéliumát. Mindaddig, míg — megint csak úgy, ahogy előre megmondott neki — földi életének befejezéseképpen mártírhallal szabad immár meghalnia s az örökéletben egyesülnie az Úr Jézus Krisztussal, akinek a damaszki út óta eddig is foglya volt.

Közösségünknek erre az új esztendőre nem ígér Krisztus váltságshalála polgári értelemben értendő bort, búzát, békességet, pénzt, paripát, posztót. Vihart ígér, hajótörést, kire-kire rátekerődő viperát. Egyenkint és összesen viszontagságos időket érhetünk meg, üzeni. De ha elhisszük, hogy Jézus Krisztus meghalt értünk, kibékített bennünket Istennel, nem vagyunk többet a bűn, halál és kárhozat megkötözöttjei, megváltottak, megszabadítottak, Isten fiai vagyunk, akkor, azt mondja, belső békességben és bizonyosságban élhetünk a külső bizonytalanság és békételenség kellős közepette is. Isten ránk vonatkozó programját semmi váratlan fordulat sem meg nem zavarhatja, sem meg nem hiúsíthatja. Rómába kell jutnunk, akár mikor, akármi hirdeti is az ellenkezőjét. Útitársainkat sem érheti baj, Isten nekünk ajándékozta őket. Azt a közösséget, amellyel Isten emberei haladnak egy úton, egy cél felé, megőrzi Isten azokkal együtt, akikkel neki magának még szentséges tervei vannak a közeli és távolabbi jövőben. Háborús esztendőre szóló drága ígélet és örvendetes üzenet ez nemcsak szűkebb, de egyetemes közösségünk számára is.

Az a kérdés: el bírjuk-e hinni igazán.

Ezt megelőzően meg az a kérdés csak: összetört-e bennünket, embervoltunk önző Énjét szétmorzsolta-e eléggé Isten törvényének kérlelhetetlen érvénye! Krisztushoz üzött-e bennünket ennek a törvénynek kegyetlen ostora megfelelő mértékben annyira, hogy az Úr *ítélete* elfogadtassa velünk az Úr *ígéletét*, amelyet Krisztusban adott megtérésünk pillanatában s ad azóta mindig, valahányszor igazán rászorulunk és szívszakadva rimánkodunk érte?

A törvénynek miféle ostora kergetett idáig. Krisztus lába elé rogyasztva bennünket?

E sorok íróját és azt a kis közösséget, mely ezt a biblia-olvasó kalauzt személyes felelősséggel évről-évre, immár negyed-, sőt pontosabban hatodízben gondolzza/ Ezékiel próféta szavai kergették ezúttal egészen a megoldás ígéletéig, a vipera-marás veszedelme percében is nyugodtlelkű Pál apostolig.

Ezékiel prófétával, többek között, azt is megizeni Isten, milyen türelmes ő és milyen engedetlen az ő népe kezdettől kezdve máig. Milyen kikerülhetetlen tehát a pusztulásuk.

Rossz ezt olvasnia annak is, aki történetként olvassa. Hogy óvta, őrizte, szabadította meg, vezette és vitte jó végre népét Isten Egyiptomból a pusztába, a pusztán keresztül az ígélet földére, ott békességre, hatalomra, dicsőségre, pompára

s hogy felelt mindezekre az áldásokra ez a nép nyersnyakas bálványozással, a törvény semmibevételével, az áldozatok megtagadásával, mindig, mindig háládatlansággal és élettagedással.

A nagy türelmű Isten türelmének végeszakadtáig.

Történetnek is izgalmas és borzasztó. Hát még törvénynek.

Törvénynek, amely örökérvényű és a mi fejünkre is ráolvasható. Törvénynek, amely betelik rajtunk, pedig jól érezzük, hogy bűnben fogantatott és anyánk méhétől fogva bűnös Énünk betölteni nem képes. Olyan szerkezetű a szemünk, hogy nem látja bűnösnek magát. Olyan felépítésű testünk-lelkünk és egész életünk, hogy soha engedelmes lenni nem tud az Istennek és soha a maga igazát hangoztatni Istennel szemben meg nem szünhetik. Ember vagyok — azt jelenti, bűnös vagyok, — azt jelenti ez esetben: egyiptomi rabságban, puszták mélyén, ígélet földjén, jóban, rosszban egyaránt és ha új csapás szakad rám, hát a babiloni fogságban is, mindhalálíg engedetlen és Istentől elrugaszkodott vagyok és maradok. Csak most az egyszer, talán először igazán, megcsapott a szó kíméletlen ereje: mindhalálíg. Nem az, nem a lehetőség, amit félig hetykén, félig megszeppenve annyit emlegettem már: hát akkor hadd jöjjön a halál. Hanem az, a valóság, amitől annál jobban félek, mennél kevésbé mutatom, hogy a halál jön. Isten törvényének keménységéből, kikerülhetetlenül és a türelmi idő elteltével, most már igazán: jön.

*

Vagy meghalunk, vagy összetöri Énünket az érvény súlya. Ha összetörtünk, nem kell meghalnunk, hiszen Krisztus meghalt már helyettünk és értünk. Csak össze kellett törnünk, hogy engedetlen Énünkbe Pál apostol, a fogoly Pál, Jézus Krisztus engedelmes rabszolgája beleköltözhessek.

Mert olyan időket érünk 1943-ban, mikor arra van szükség, hogy az ő Krisztusnak átadott lénye elhiggye a rátekerződött vipera sziszegése közben is: Rómába kell jutnia.

De ilyesmit rajta kívül csak olyan emberek közössége híhet el, akiket halálos engedetlenségéből kergetett feléje Ezékiel próféta szava, hogy általa mindhalálíg való engedelmességet nyerjenek.

Íme ezt *ítéli* és ezt is *ígéri* nekünk az 1943. évre az igaz bíró, az Úr Jézus Krisztus.

A Biblia az egyén kezében.

A Biblia: könyv. Olvasni szokták, mint általában a könyveket. Nyilvános könyvtárban és vonaton többet és többen olvasnak az emberek, mint egyebütt. Könyvtárban, hiszen rendjénvaló dolog ez, arravaló a könyvtár, hogy olvassanak benne. Útközben ellenben unalom ellen olvasgat az, akinek nehezen múlik magától az idő.

Azért kellett ezt a kis tájékozódást beszélgetésünk elején megejtenünk, mert a könyv olvasó emberek a Bibliával sem tesznek kivételt. Templomban (és más egyéb vallásos, egyházas helyen) úgy olvassák a Könyvek Könyvét, mint ahogy egyéb könyveket könyvtárakban. Rendjén való dolog gyanánt. Erről több szót felesleges volna váltanunk.

Egyesületekben nem ez a fajta bibliaolvasás járja, hanem az a másik: az élet-út unalma (hozzátehetjük bizvást: és az élet-út rabsága) ellen való. No itt az alapvető nagy-nagy tévedés.

A Biblia nem úti olvasmány. Nem is olvasmány valóságos mivolta szerint, hanem *maga az út* Még pontosabban, ahogy Jézus Krisztus mondja magáról: *út, igazság és élet.*

*

Úgy *út*, ahogy legelőször mindenkinek, aki kezébe vette, törvény, törvénytár, Isten igéje, Isten akarata. Mint törvény, Jézus Krisztushoz vezető kalauz.

Hogyan? Akár az Ó-, akár az Újtestamentumí részt útjuk fel akárhol, mindenütt *végrehajthatatlan* parancsok meredeznek elénk. Ne lopj, mondja a nyolcadik parancsolat és mi megpróbálunk nem lopni, de nem sikerül. Ne paráználkodjál, de az, aki gonosz kívánságnak okából nőre tekint, már paráználkodott azzal az ő szívében, mondja a hegyi beszéd. Ha ezt a törvényt végre akarnók hajtani magunk erején, már régen csonkák, bénák és félszeműnkre vakok volnánk valamennyien. Kénytelenek vagyunk összetörni a követelmények és bűnös voltunk tehetetlensége miatt s rimánkodva kérünk segítséget, erőt, szabadítást, megváltást elesett állapotunkból.

Ebben az állapotban válik számunkra a Biblia *igazsággá*. Jézus Krisztus adja nekünk, aki maga az igazság. *Eddig* azt hittem, lehetetlen út számomra a hegyi beszéd (és az egész Ó- és Újtestamentum) útja, meg azt is hittem, hogy vannak viszont egyéb utak is. Ahogy Jézus Krisztus alakja valósággá vált számomra, személyes Megváltómmá lett, már egészen más-kép látok. Látom először is azt, hogy az én számomra mindenféle más út képtelenné vált (hiszen eddig is azért éreztem magam olyan rosszul, mert eddig is egyetlen lehetőségnek láttam

— a lehetetlenséget). Most azonban látom azt is, hogy Krisztus által lehetségessé vált számomra ez az út. Igazsággá vált. Az az igazság, hogy boldogok a szelídlelkűek, mert ők örökségül bírják e földet. Minden egyéb megállapítás erre vonatkozólag: hazugság. Azaz: amit eddig lehetetlennek tartottam és nem is hittem kikerülhetetlenül szükségesnek, az most egyetlen lehetőség számomra: az élet csak úgy elviselhető ezen a földön, ha örököse (és így birtokosa) vagyok a földnek. Jézus Krisztus azonban, mire idáig jutottam, elesett vándorból örökössé installált. Levette roskadó vállaimról bűneimnek terhét s elégséges váltságával Isten *fiává* emelt engem, méltatlan gyarló senkit és semmit. Ebben az állapotban szédeleg az ember, mint a lábadozó beteg: még jártányi ereje is alig van, de már könnyűnek érzi magát. A bűnök nem nyomják és nem akadályozzák többé, de azért már azt is tudja, hogy a bűnei: bűnök. Utálja azokat és sír miattuk, de boldog könnyeket, mert azt is érzi, hogy semmi köze többé ezekhez a bűnökhöz.

Így válik egyszer csak *életté* kezében a Biblia. „Elküldöm nektek ama vigasztalót!” — ígérte egykor Jézus Krisztus tanítványainak s csakugyan, egyszer csak a mi életünkben, a mi számunkra is eljön reánk a Lélek, mint egy sebesen zúgó szélnek zendülése. Váratlanul, titokszerűen, átmenet nélkül, ajándékba. *Attól kezdve tudjuk az igazsággá* (egyetlen lehetőséggé és valósággá) *lett utat élni*. A Lélek az erő, a Krisztus-adta Lélek, aki mindenekre megtanít és képesít bennünket.

Kegyetlenül követelődző rideg betűhalmaz lenne a törvény, az út Krisztus nélkül. Betöltetlen marad az igazság, elérhetetlen (és így nem is nagyon csábító) eszményképpé életteledik Krisztus és csak önemésztő, vádaskodó, a bűntudat kígyói marása miatt senyvedő szenvedést okoz — egészen a Lélek kitöltéséig.

A Lélek az élet maga. A bibliaolvasás addig nem *egész* cselekedet, míg csak utat mutat, eszményt teremt (bűntudatot ébreszt és bűnbocsánatot szerez), de nem válik *életté* a Lélek erejéből.

Biblia az egyén kezében — azt jelenti, hogy néhány embertestvérünk *már jó korán kezdheti el az igazi életet*. Akár csak Timótheus, akinél Pál fontosnak, örvendetesnek tartja és hangsúlyozza is, hogy gyermekségétől fogva tudja a szent írásokat, melyek őt bölccsé tehetik az idvességre a Krisztus Jézusban való hit által.

*

Bibliaolvasó egyének sokszor fel szokták vetni a kérdést: *hogyan váljak a bibliaolvasásom praktikus valósággá minden napi életemben?*

Hiába olvasom a Bibliát, nem lehet belőle gyakorlati ta-

nácsokat tanulnom sem tanulságként a tegnapi napról, sem parancsként mára, sem programként a holnapot illetőleg. Nem azé, aki akar.

Hiába olvasom azért is, akármilyen régóta már, hogy ellessem belőle Jézus Krisztus, vagy az apostolok, vagy az első keresztyén gyülekezetek életstílusát. Nem lehet a „módszert”, a „technikát” utánozni, gyakorolni, erőltetni. Nem azé, aki fut.

Ellenben: olvasom a Bibliát, mert jól esik olvasnom, hiányzik, ha nem olvasom és nem is tudnám már nem olvasni. Előbb törvény, aztán eszmény a számomra. Egyszer csak érzem egész valómban a Lélek parancsoló, cselekvő, irányító, gyümölcsstermő, hatékony erejét. Életté vált az életemben a Szentírás Igéje. Nem azé, aki akar, sem nem azé, aki fut, hanem a könyörülő Istené.

Akkor vált az Ige praktikus valósággá mindennapi életben.

A Biblia a közösség asztalán.

Az előző fejezetben arról beszélgettünk, mit jelent a Biblia az egyén kezében. Nem olvasmányt jelent, ez volt a tanulságunk, mert a Biblia nem úti olvasmány, hanem maga az út, egész pontosan megfogalmazva: út, igazság és élet. Nem lehet más közösségek számára sem.

Nem is más, valójában sem. De azért nagyon olcsó tanács volna azt ajánlanunk, fogadják meg a közösségek az egyének számára szóló tanulságainkat. Út, igazság és élet a Biblia a közösségek asztalán is, akárcsak az egyének kezében, de más-képpen valahogy. Annyiban és oly mértékben más módon, mint ahogy a társaslélek nem azonos az egyéni lélekkel.

Társaslélek alatt nem a tömegeiket értjük. Nem azt a titokzatos erőt, amely úrrá lesz mindenkin, aki sokadalomba keveredik, megdühödik vagy nevet, holott magára hagyva egyiket sem cselekedné esetleg. Társaslélek alatt azt a lelki erőt, lelki munkát, sőt lelki életet értjük, amelyet egyénileg ugyan, de azért érzünk, munkálunk és élünk, mert nem egymagunkban élünk ezen a világon, hanem embertestvérek között élünk születésünk pillanata óta.

Ez a társaslélek ültet le bennünket olyan asztal mellé is, amelyen Biblia fekszik, még pedig kinyitva s amely mellett mások is ülnek. Ez a társaslélek akarja bennünk, hogy tanúja legyen mások bizonyágtételének vagy őmaga megnyíljék mások előtt.

Ennek a társasléleknek úgy *út* a Biblia, hogy menni akar rajta. Elismeri ösvénynek. Keresi, ha elveszett előle, mert tudja, érzi, elhiszi, hogy csak azon haladva juthat el haza (vagy a célig, ahogy emlegetni szereti). Elindul rajta, amihez jókora

adag bizalom szükségeltetik, hiszen az út, a legkezdetén, csak ígéri, de egyáltalában nem mutatja még a megérkezést.

Ebből a szempontból minden bibliás közösségnek az a legnagyobb, mondhatnám egyetlen jótulajdonsága, hogy: össze-
verődött, létesült, együtt van és különböző viszontagságok elle-
nére együtt is marad. (Az olyan bibliás kör, amelyik szét tud
esni, szerte tud szóródni, nem volt *igazán* az.) Nagyon gyakran
megtörténik az ilyen közösségekben a botránkozás, a kínlódva-
szenvedés, sebj. Akik így kerültek össze és így vannak együtt,
azok megsejtettek valamit abból, amit olyan tengersok ember
nem tud, hogy: az ő számukra csak ez az út vezet valahová és
ez az út csakugyan valahová vezet... Mi az, ami ezt az érzést
közösségi érzéssé teszi? Az, hogy az így együvé verődöttek azt
is érzik: ők ezen az úton *útitársak*. Talán kellemetlen, lehet,
terhes, az sincs kizárva, hogy egymást hátráltató, de minden-
képpen: útitársak. Soha semmi a közösségi érzést, tehát a test-
vériséget, tehát a szolgálatot és a szeretetet úgy fel nem ébreszti
és munkába nem állítja, mint ez az érzés: útitársak vagyunk.
Minden programmunk, egész sorsunk, teljes életünk: közös.
Csak együtt teszünk valamit, csak együtt érkezhetünk meg is.

Megvan természetesen ennek az érzésnek a maga nagy
kísértése is. Összeszokott, összeemelegedett társaság igen könnyen
eshetik martalékaul a kollektív önzésnek, klikké válik.
Biblia mellett: szektává különül. Éppen ezért minden biblia-
közösségnek minduntalan tudatára kell ébrednie, hogy a Biblia
út, de nemcsak, csupán és egyedül út.

Igazság is. Bibliás közösségben kollektív igazság, tehát
világnézet és életstílus. Nagyon kérek mindenkit, el ne hamar-
kodja itt most a világos látását s még átmenetileg se képzelje
az igazi bibliás kört másképpen, mint ahol Krisztus a valóban
jelenlévő központ. Valahol összegyűlnek ketten-hárman az én
nevemben, én ott vagyok velők, ígérte ő maga és csakugyan így
is van, nincs máskép. Bibliás közösség tagjai azért pendülnek
egy húron, azért jár egyformán az eszük, azért van rajtuk
majdnem lelki egyenruha, mert Krisztusra függesztett tekin-
tetel járják az imént vázolt utat. A jó úton járóknak az irányt,
tehát az igazságot Krisztus adja.

Emlékezzünk a farizeusnál ebédelő Krisztusra, ahogy a
bűnös nőt védelmezi. „Neki sok bűne bocsáttatott meg, mert
igen szeretett, akinek pedig kevés bocsáttatik meg, kevésbbé
szeret.” Egy bibliás közösségnek akkor válik középpontjává
Krisztus, ha a közösség tagjai megszeretik őt. Ennek pedig
csak egy a módja: ha az útkeresés és útonjárás büntudatosná,
bűnvallásossá, bűnbánóvá teszi a közösséget. Megutált bűnein-
ket megbocsátja Isten Jézus Krisztus véérért. A váltság öröm-
üzenetének egyéni tudomásulvétele és átélése változtatja a kö-
zösség életében az utat egyúttal igazsággá is.

Ennek is megvan a veszedelme, természetesen. Farizeussá, dogmatikusan merevvé, vallásos-gőgben szenvedővé, felekezeti tiedzővé, vagy ábrándozó, másvilági életet élővé teheti a bibliai közösséget. Az ilyen közösség szellemi diktatúra alatt él, különös szuggesztíók ejtik rabságukba, dróton ráng s ez annál kísértetiesebb hatású, mennél egyöntetűbbek az egyes egyének mozgulatai. Mintha egy csoport vezényszóra mozgó katonával állanánk szemközt, de úgy, hogy a parancsnokló tiszt alakja láthatatlan maradt.

Nem védelmezheti meg a mi közösségünket sem ez elől a veszedelem elől más, mint ha a Biblia *életté* válik számunkra. Ennek is adva van a — nem tőlünk függő — előfeltétele, az első pünköst hajnalán, a tanítványok között. Ez volt az Úr mennybemenetele óta az első ilyen alkalom. *Mindnyájan* együtt voltak, nem hiányzott senki. *Egy akarattal voltak*, nem tértek el véleményeik, nem kalandoztak szanaszéjjel vágyaik, nem futkároztak szünet nélkül idegeiken a szenvedélyek. *Együtt* voltak, vártak. Várták, ami megígértetett. És megjött, amit vártak. A vigasztaló. A megvilágosító. Istennek Szent Lelke.

Egy közösség asztalán a Biblia akkor válik életté, ha ki töltetik a tagokra Istennek Szent Lelke. Az első pünköst apóstolain tüzes nyelvek alakjában mutatkozott ez meg. De rajtuk és azóta is minden időben mindenkin, aki megtelek Szent Lélekkel, még egy másik félreismerhetetlen jel mutatkozik.

Kívülről nézve: olyanok ezek az embertestvérek, mintha nagyon erős (édes) bortól részegedtek volna meg.

Belülről érezve: égetni kezdi és szétküldi őket „minden népekhez” a misszió felelősségének áldott hevülete.

Az útitársak egymást szeretik.

Az igazság bajnokai Krisztust.

Az élet fiai — minden népeket Krisztus által.

A Biblia a családi körben,

1.

Gyakran „idézzük” a Szentírásból Jézus Krisztus szavait, hogy senki sem próféta a maga hazájában. Pedig ez az idézet nem hű. Krisztus nem ezt mondta. Így mondta: Egy próféta sem kedves a maga hazájában. Egy másik bibliai hely bővebb szövege szerint: nincsen próféta tisztaság nélkül, hanem csak az *ő* hazájában és házában. Ez pedig nem olyasfélét jelent, mintha Baját házunkban lehetetlen volna a bizonyágtétel, tehát egyúttal felesleges is volna, hanem csak annyit jelent, hogy ott a legnehezebb feladat. Az otthon ennél fogva fontos, súlyos, elsőrendű és mindeneknél előbbvaló missziós terület számunkra.

Igen, mert egy másik bibliai vers szerint a mi egész éle-

tünknek imádsággá kell válnia. Sehol másutt nem élünk egész életet, csak otthon. Sehol másutt nem olyan nyilvánvaló, imádság-e az egész életünk, mint amilyen el- és letagadhatatlan módon kitárul odahaza, igazi mivoltában egész életünk. És sehol másutt nem ismernek bennünket annyira mindenestül, tehát egész multunkkal együtt, mint családjuk körében. *Ezért* olyan nehéz szüleinkkel, testvéreinkkel, élettársunkkal, gyermekeinkkel szemben a bizonyágtétel, ők tudják, amit kint a világban mások legfeljebb csak önkénytelenül éreznek, vagy homályosan sejtene: kik vagyunk, különösen kik voltunk valójában, szívünk szerint, igazi énünk kendőzetlen formája szerint. Őket nem szédíthetjük el szép szavak zenéjével, egyéniségünk vonzó vagy éppenséggel szuggesztív erejénél fogva, ők nyomban ellenőrizhetik, esetleg egyenesen saját kárukon keresztül vehetik tudomásul, mekkora igazság, milyen erős bizonyosság, mennyi jó cselekedet rejtőzködik hitvallásunk ércalapjaként prédikálásunk fedezetlen váltói vagy hamis bankói mögött.

Tagadhatatlanul nehéz *nekik* is a helyzetük, mert az ő lelükben is honolhat gyöngeség, lakozhatik kétség, rejtőzködhetik ellenszegülés Istennel szemben. Megbújhatik a gyanú, akármilyen végleges, teljes, mindenekfelett pedig őszinte is a mi megfordulásunk, bármennyire nyilvánvalóvá lett is, hogy Krisztus bennünket személy szerint megváltott, bűneink terhétől és kötelekeitől megszabadított, ők még mindegyre, a tények valósága ellenére is kérdezgethetik gyáván, bizonytalanul vagy komolyan: hátha?... Hátha mégse!... Várjuk végét... Hátha egyszer csak megint előről kezdődik a régi nóta, kibúvik a szeg a zsákból, megmutatkozik a fogak fehére...

Mindez lehetséges. De mindez: az ő nehézségük, nem a mienk. Segítenünk rajta nem lehet másképen, mint a magunk nehézségének alázatos hordozása, állhatatos és hűséges Istennek ajánlása, által. Ha a mi nehézségeink naponkint enyhülnek: fakulnak, tünedeznek, értéktelenednek, jelentéktelenednek, könynyebbednek az ő nehézségeik is. Ha egyébképen nem, azáltal, hogy a mi igazi erőnk naponkint növekszik s ha Isten ezt mérte ránk, legrosszabb esetben konok és megváltozhatatlan kétségeiket, gyanúikat, ellenállásukat akár holtig viselhetjük és hordozhatjuk úgy, hogy az Úr kitudhatatlan végzéséből ez a mi ke resztünk. De ez igazán csak határeset. Egészen más valami szokott történni az esetek túlnyomó percentjében.

Az szokott történni, hogy a szigorú és megvesztegethetetlen házi ellenőrzés, ha és amennyiben újjászületésünk valóságos, lassankint mégis csak észreveszi ezt a változást. Amilyen kérlelhetetlenül fejünkre olvasta régebbi életünkben, ha bizonyágtételünk cs életünk folyása ellenmondott egymásnak, éppen olyan meghökkenve, meghatva, későbbben egy kis irigységgel és nagy vágyakozással fogja most a tényekből végtére is meg

állapítani, hogy ezúttal csakugyan csudálatos változás történt velünk, A Lélek erejét is érezni kell csakhamar — a hatásai következtében. Ami a szavainknak nem sikerült, sikerül az életünknek: bizonyosságot tesz Róla s egyszerre csak mi és a mi házuknépe együtt dicsérik a kegyelem Istenét.

2.

Mindez, természetesen, fordítva is megtörténhetik. Ha tehát szokásban volna nálunk családi körünknek vagy valamelyik tagjának szigorú megkritizálgatása, ajánlatos mennél előbb megkérdezni magunktól: igazán Pál apostol szellemében intjük-e, feddjük-e szeretteinket, vagy csak a bizonyosságtételüket vonakodunk elfogadni? Mindenesetre nagy megnyugvás, ha kiderül, hogy mi magunk vagyunk az igazi hibások, amin elvégre még mindig könnyebben segíthetünk, mintha ők, akikkel (a sok kárbavesztett jótanács és hiábavaló veszekedés is tanúbizonyosság reá) semmiesetre sem vagyunk olyan szabadosak, mint saját magunkkal.

3.

Krisztus, ezt sem tagadjuk, azt is mondta: Kicsoda az én anyám és kik az én testvéreim? Mert aki cselekszi az én menygyei Atyám akaratát, az nékem fítestvérem, nőtestvérem és anyám. Ezen az alapon a lelki gőg szokott megmozdulni bennünk és megítéli földi rokonságunkat. Pedig ez a mondás erre sem jogosít fel bennünket. Ez a mondás csak annyit jelent, hogy nem a földi kapcsolatok, a vér szava számunkra a legvégső vagy a legfontosabb döntő tényező, hanem Isten akarata. Ha Isten mást akar, mint a vérünk, Isten parancsa az előbbvaló. Két oldala ennek a kérdésnek viszont jó, ha sokáig „gyanús” marad szemünkben. Egyik az, hogy hátha én akarom, amit mindenáron Isten akaratának szeretnék elkönyvelni. Másik: vajjon igazán a családom olyan Istentől elrugaskodott, nem inkább az én bizonyosságtételelem tökéletlen és gyarló?

4.

Nemrégén kaptam nagyon komoly „leckét” Istentől a családi fészket, illetőleg. Olyan emberek társaságában töltöttem néhány napot, akik nem hisznek az olyan bizonyosságtételek valódi voltában, amelyek nem a családi körben kezdődnek s nem onnan gyűrűznek tovább. El kellett hinnem ezt nekik, mert úgy hirdették, mint akiknek hatalom adatott.

Elhittem hát. Ettől a pillanattól kezdve eddigi bizonyosságtételeim minden erőtlensége, minden tökéletlen volta, minden sikertelensége magyarázatot nyert. A jövő reménységei viszont azonnal megszépültek. Isten kegyelme máris megmutatkozott.

De vissza kellett mennem a családi fészkeembe s onnan in-

dúlnom el újra, előlrül. Azóta sok minden jobban sikerül. Most örtem már hálatelt szívvel, teljes mélységében, Krisztus szavai mit jelentenek: egy próféta sem kedves a maga hazájában. Ezt jelenti: én és az én házam népe dicsérjük az Urat. Én egyedül nem dicsérhetem.

A Biblia a magyar sors kétségei között.

Magyar földön élek, magyarul beszélek, magyar sors osztályosa vagyok, egyszóval: magyar vagyok. Ha nemzetem múltját, jelenét és jövőjét nem az iskolai történetórák tanulságain keresztül nézem, hanem Bibliával a kezemben, valami egészen mást látok magam előtt, mint különben. Nem királyok és háborúk, uralkodó eszmék és gazdasági tényezők egymásra való hatásának az eredményeképpen mutatkozik meg szemeimnek ezer év jó és bal „végzete”, hanem úgy, mint Isten munkájának egyik darabja.

Rendkívül örvendetes változásokat okoz ez a kicsi kis különbség a megszokott képen.

Első nagy változás: a képet sem szépíteni, sem sötétebben színezní nem szükséges. Lehetünk őszinték és elbírnjuk az igazságot, ha kedvező, ha kedvezőtlen — egyaránt. Vesztett csatákról nem kell véres verejtékkel kiderítenünk utólag, hogy valójában győzelmek voltak. Eredményes évtizedekről is bizvást megmondhatjuk, hogy sokat jelentettek közösségi életünkben, nem kell félnünk elbizakodottságtól. Egyetlen nagy törvényszerűség mutatkozik s ez mindenre elégséges magyarázat: valahányszor a magyarság tudakozta s elfogadta Isten szent akaratát, mindig sikerült, amit cselekedett; megfordítva, kizárólag csak olyankor érték csapások és szerencsétlenségek, ha ellenszegült az Úr terveinek s nyakas-dacosan a saját feje után indult. Soha tehát velünk méltatlanság nem történt. Mindig megérdemeltük még olyan sanyarú sorsunkat is.

Jelenleg például szomorú napokat látunk. Nem bibliás magyarok úgy fogják fel nemzeti szerencsétlenségünket, hogy környező népek még mindig birtokolják egy részét annak, ami a mienk volt. Ez a felfogás helyes és igaz volna... szomszédaink szempontjából. Nekik igenis állandóan fel kellene vetniök a kérdést: vajjon a magukéban vannak-e vagy pedig a máséban vannak. Nekünk azonban, Bibliával a kezünkben, egészen más oldalról kellene néznünk ugyanezt a kérdést. Isten büntetése telt be rajtunk, még pedig Isten igazságos büntetése. Nem érdemeltük meg régebbi jó sorsunkat, ezért aztán elvette tőlünk azt az Úr. Addig nem is adja vissza, míg megint az Ő népévé nem nevel bennünket. Nekünk, az egész magyar nemzetnek, időnkint büntudatosan, bűnvaUóan és bűnbánóan kérdőre

kellene vonnunk önmagunkat: közelebb kerültünk-e valóban Istenhez a próbák idején, vagy még jobban eltávolodtunk tőle! *Nemzeti penitenciatartásra képesít bennünket a Biblia.*

Másik nagy változás a történelmi körképen: nemcsak őszintébb, de hamisítatlanul igazabb is az Isten kezében, mint a maga kényén. Istennek tervei vannak velünk, tehát igenis van valami az ő tervei között, ami valósággal és korlátozás nélkül: *magyar*. Isten nélkül, Biblia nélkül, majdnem a lehetetlen seggel határos feladat volna pontosan meghatároznunk, mit jelent voltaképpen: magyarnak lenni? Magyarságunk tartalma, kiesvén a kegyelemből, összekeveredett hazugságokkal, álságokkal, hamisításokkal, utánzásokkal, kívülről magunkra aggatott cifraságokkal, rútságokkal, káromkodásokkal, elő sem számlálható értéktelenségekkel.

Mihelyt megtelünk bűnbánattal, tehát amely pillanatban újra a kegyelem népévé lettünk, azonnal megadatik nekünk a másik nagy ajándék: éreznünk elhivatottságunkat. Két új érzést jelent ez a megnagyobbodott nemzeti öntudat: *őszinteségei és engedelmisséget*. Ha odaadjuk magunkat Isten szent Lelke irányításának, vagyis megszabadulunk nemzeti bűneink kötelelei alól Jézus váltsága által: *úgy ahogy vagyunk*, felajánlhatjuk magunkat eszközül s alázatosan elvégezhetjük, amit Isten Lelke dolgozik velünk s ezáltal válunk kendőzetlen, hamisítatlan magyar néppé. *Nemzeti lelki közösségre művelődünk a Biblia segítségével.*

Harmadik és döntő változás: Istennek szent Lelke *valóban* el fogja végezni rajtunk és velünk, ami szent terveiben kétség volt már, mielőtt eszmélhattünk volna rája. Ez pedig azt jelenti, hogy értéktelen és meddő évek után gyümölcstermő drága idők következnek reánk. Tökéletlen társaságból tökéletes nép, erőtlen hordából erős sereg, ingatag és szeszélyes tömegből szilárd és állhatatos közösség válik belőlünk. Számszerűen nem lehet megmondani, hány önkéből, de ez nem is valami felette igen szükséges adat. Mindenesetre: elégünkből. És az a —sok-e vagy kevés, mindegy — de mégis tekintélyes csoport, amelyen keresztül Istennek szent Lelke elvégzi a maga magyar munkáját: az lesz a tulajdonképeni magyar nemzet. Mindig is az volt, ezután sem lesz az másképen. Övé, az Úré, a dicsőség és hatalom örökkön örökké. *Nemzeti munkaprogramot ajándékoz számainkra a Biblia.*

Emlegetik ezeket a szükségleteket mostanában gyakorta. Próbálják megvalósítani is, különféleképen. De lehetetlen megkapni mástól, vagy másképen, egyesegyedül Isten kegyelme, di csősége és hatalma kimeríthetetlen forrásából. Emberileg szólva: a Biblia ígéin keresztül.

A Biblia, ha e világot tükrözi.

Végighallgattam a minap egy hosszú, egész estét betöltő családi tanácskozást. A család két tagja Bibliát olvasó, imádságos életű, hívő, megtért lélek volt, a többiek úgynevezett „világ fiai”. Mint ilyenkor leggyakrabban, ez alkalommal is a tánc, dohány, alkohol, világi multságok, szórakozóhelyek látogatása volt a téma. Későbben megterebélyesedett a probléma-kör s felölelte magába az egész mai, modern, divatos életmódot. Talán mondanom is felesleges, hogy a vita eredmény nélkül zárult, meddő maradt.

Első pillanatban elszomorított ez a tény, hiszen a két kedves lélek jóindulata, övéit féltő szeretete és bizonyágot tenni akaró buzgalma igazán nagyobb sikert érdemelt volna. Később megvigasztalódtam mégis. Isten bölcs végzését láttam meg az esetből. Arról szeretnék néhány gondolatot iderögzíteni most: hogyan és miért! Magam sokat okultam az esetből, hátha niá sok számára is tanulságul szolgálhat.

Először is hadd valljam meg őszintén: nem magas lóról beszélék a dolog felől. Magamra ismertem a két fiatal, buzgó „evangelizáló” testvérben. Fiatal tanár koromban én magam is ilyen erőszakosan, tüzzel-vassal próbáltam terjeszteni Krisztus országát — és éppen ilyen visszafelé sült el minden túlbuzgóságom és — valljam be ezt is orcapurulással — ízléstelen tapintatlanságom. Nem volt, nem lehetett igazam, mert Jézus példájából valami egészen mást kellett volna megtanulnom és követnem.

Mit műveltem én és mit tett Jézus?

Én szakasztott azt cselekedtem, amit fentemlített két testvérem. Nem a magam világnézetéről tettem bizonyágot, hanem durván megtámadtam, lekritizáltam a másféle világnézetet s azt követeltem egy sereg másképen látó embertársamtól, hogy az én szememmel nézzen s az ő eddigi világától merőben elütő más világot lásson maga előtt ezután.

Két kedves testvérem családtagjai eddig születésük óta mindig egy olyan világban éltek, ahol szemesé a világ, ésszel él az ember, kaparj kurta neked is lesz, szemérmes koldusnak üres a tarisznyája, tisztességes hazugság nem vétek, az a mienk, amit megeszünk, ingyen még a szám se ér össze, ízlik a bor, megnyugtatja az idegeket a cigaretta, ruha teszi az embert, a fiatalság hadd tombolja ki magát, hetenkint kétszer moziba megyünk, templomba csak öregek és gyerekek járnak, három a tánc, forduljunk egyet-kettőt a korzón, Lina néniéket visszahívjuk, mert a múltkor ők hívtak meg minket és így tovább. Vigyázatok, Lajos urat meg ne sértsétek, mert befolyásos ember és még hozzá bosszúálló. Folytassam tovább? Ez az ő világuk.

Ebben a világban éltek eddig és ezúttal sem történt velük eemmi. Az, hogy a család két tagja valahol valahogy nemrég megtért, még nagyon jól belefér ebbe a világba azzal a felírással, hogy „járják a bolondját”. Ettől még a bor nem savanyodott meg, a cigaretta úgy ízlik, mint eddig, a mozidarabok jobbak, mint valaha, az emberek, az élet, az egész világ — maradt, amilyen volt. Csak a család két tagja zavarodott meg és azt követeli, hogy menjünk utánuk. Hogyisne! Minden más tisztességes ember emerre megy (úgy, mint eddig és úgy, mint mi is), minek menjünk mi ez után a két kótyagos után amarra? Különösen, mikor semmi, de semmi kedvünk nincs rá, ellenkezőleg, minden vágyunk és óhajtásunk a régi élet pártjára kelt bennünk?

Jézus Krisztus egészen másképen bánt a samáriai asszonnal. Nem azt mondta neki, hogy a világnézete *téves*, hanem azt, hogy *rész szerint való*, bővíthető. Mikor az asszony azt kérdezte tőle, hogy állhat szóba övele zsidó létére, nem arról vitatkozik, szabad-e vagy sem zsidónak és samaritanusnak egymással beszélgetni, hanem arról világosítja fel: mekkora haszna lehet neki a tényből, hogy igenis, egy zsidó most valóban szóba állott vele. Mikor az asszony figyelmezteti rá, hogy nincs vedre, Krisztus figyelmen kívül hagyja ezt a figyelmeztetést. Ő azonnal az élet vizéről beszél, amelyhez nem kell veder. Erre az asszony sem tesz több ellenvetést, hanem kér abból a csodálatos vízből.

A kánai menyegzőn sem alkoholelles beszédet tart, hanem borrá változtatja a vizet a násznép kedvéért.

Mit jelent ez a világnézetek harcában? Azt jelenti, hogy Jézus Krisztus nem a törvényt eltörölni, hanem azt betölteni jött e földre. Azt jelenti, hogy a különböző világnézetekegyedül Krisztus változtathatja meg. Azt jelenti, hogy nekünk nem új világnézeteke, tehát másfajta világot kell adnunk azoknak, akik számára új életet szeretnénk adni bizonyágtételünkkel, hanem magát Krisztust kell adnunk. Evangéliumot, örözüzenetet kell vinnünk másoknak, nem új törvényeket, tehát végeredményben új nyűgöket.

Hiába mondom én valakinek, hogy ne igyék, ha a bor ízlik neki és szükségét érzi a márnak. Hiszen azért iszik, azért kell a márnak neki, mert üres, hideg, ellenséges és kibírhatatlan számára a világ — Krisztus nélkül és józanon. Vagy Krisztusra, volna szüksége, vagy márnak van, hogy elviselhetővé hazudja a márnak számára a világot. Add az ilyennek Krisztust. Krisztus Szent Lelket ad majd neki s ha Szent Lélektől meg-részegezik, nem lesz szüksége „édes borra”.

Hazudik? Lop? Csal? Törtet? Hatalomra vágyik? Add neki Krisztust. Krisztus majd szeretetet ad neki. Ha tud szeretni másokat, nem kell neki többé lopnia, hazudnia, csalnia,

törtetnie, hatalomra áhítoznia, mert midezekre eddig is azért volt szüksége — a saját önzése és szeretetlensége miatti félelemből.

Krisztus és a róla szóló örömezenet: a Biblia nem eltörli világnézetünket, hanem teljessé teszi. Nem azt mondja: helyié len valami a mámor, hanem azt, hogy csak a Szent Lélek má mora az igazi. Nem tiltja meg, hogy hatalomra törj, hanem megtanít a valódi hatalomra, a szolgálat és szeretet hatalmára... Ez a legtökéletesebb „átértékelés”.

A Biblia a népek csatáján.

Nincs még egészen egy esztendeje, hogy rájöttem, kissé bátortalanul merem közreadni ezt a „felfedezést”, mert hátha tévedek és ártok vele, holott használni szeretnék. Arról van szó, hogy nem a diplomaták, nem is a szuronyok, vagy éppenséggel a mérges gázok az okai, ha egyszer, talán nemsokára, újból kitör a világháború, hanem én meg te. Mi ketten, kedves olvasóm.

Nem követelhetem tőled, hogy egyszeribe megértsd azt a nagyon világos és rendkívül könnyen felfogható dolgot, amit most mondandó vagyok, hiszen jó magam is leéltem egy felületet, míg szemem elől felszállott a kod. Azt sem bánom, ha megharagszol érte rám, vagy veszekedni kezdesz velem. Azzal is csak használunk az úgynék. Végül, a felől sem vagyok éppenséggel meggyőződve, hogy te is éppúgy nyitott Biblia mellett olvasod ezeket a sorokat, mint ahogy én írom. Pedig, ha nem úgy olvasod, nem azt olvasod ki belőle, amit én Isten segedelmével beleírtam. Mégis szólnom kell, úgy érzem, nem hallgathatok.

Ide figyelj! Van nekem Beregben egy kisfiú ismerősöm. Annak a munkácsi gimnáziumban — talán te is hallottad már ezt — cirill betűkkel — orosz írásmód szerint — kell a nevét ráírni az irkája fedelére. Mindig azt hittem, hogy erről a csöppet sem okos és jogos cselekedetről kizárólag a csehek tehetnek, én meg te semmiesetre.

Még nincs egy esztendeje, tavaly októberben egy felejtetetlen napon szembetalálkoztam a bűneimmel. Villámcsapásként hatott rám, mikor nagy, súlyos, halálos, undok bűneim között ezt a bűnőmet is felfedeztem: én vagyok a hibás ebben a cirillbetűs esetben. Én és nem más.

De hogy hogy? — kérdezheted, elismerem, hogy teljes joggal. Úgy, kedves testvérem, hogy én Munkácsot és az egész felvidéket a magaménak tartom. Pedig nem az enyém Munkács. Debrecen és Budapest sem az enyém. Nem is a cseheké Munkács. Prága, Brünn sem az övék. A Biblia megtanított az igazságra: Istené. Minden Istené!

Nem tudom, értesz-e? Ha én nem formálnék jogot Munkácshoz, akkor a cseheknek mindegy volna, milyen nyelven beszél és milyen betűkkel ír. benne a kis magyar beregi gyerekek. Neki azért kellene kisoroszok Munkácsra és csehek Kassára, hogy önmaga előtt, a világ szemében és nekem is igazolhasssa magát, hogy neki ezekhez a városokhoz jussa van. Kétségbeejtő, milyen világos: ha nem akarnám, hogy Munkács és Kassa minden áron magyar város maradjon, akkor Munkács és Kassa minden erőfeszítés nélkül, minden gyűlölködés nélkül, egészen bizonyosan és száz százalékban magyar maradna. Még azok a csehek is szívvel-lélekkel magyarokká válnának benne, akik eljöttek oda lakni messze Csehországból. így, hogy erőszakkal, haraggal, gyűlölettel dolgozom rajta, nem biztos, hogy megmarad magyarnak. Sírni szeretnék, ahogy ezt leírom. Ma csak egy biztosítéka van Kassa és Munkács magyarságának, az, hogy a csehek erőszakkal csehesíteni, illetőleg kisoroszósítani akarják.

Semmi sem az enyém. Minden Istené. Én csak annyin és azon sáfárkodhatom, amennyit és amit a kezemre adott. Még csak egy kis türelmet ajándékozzatok a meghallgatásomra.

Nem tehetek róla, hogy nem tudok már gyűlölködni. Valaha tudtam. Valaha annyira gyűlöltem a cseheket, hogy elfelejtettem a nyelvüket 1917-ben, pedig 1915-ben, 16-ban már értettem, olvastam, még beszélni is próbálgattam rajta.

Azt ne gondoljátok, hogy én jogosnak tartom az ő mostani felvidéki tartózkodásukat! Dehogy! De az, akitől a szeretetet a lelkembe ingyen, kegyelemből, ajándékba kaptam a gyűlölet helyett, felment a keresztre — pedig semmi bűn az ő keresztrefeszítését jogossá nem tette. Nekem meg, igenis, nagy nemzeti bűnök sötétlenek a lelkemben. Bűneim ellenére sem jogos persze, amit csinálnak, de én most már nem vitatkozom velük. Szeretem őket, mert nem tudom nem szeretni őket, mióta Krisztust megszerettem.

Nem tehetek róla, hogy mindezt magyar szívből érzem és magyar szóval vetem papírra. Nem tehetek róla, ismétlem, Isten csodája ez. De arról bizonyosságot tehetek, hogy ez a szeretet, mely az én lelkemben és sok magyar ember lelkében más nemzetbeliekkel szemben felgerjedt és olthatatlan tűzzel ég, nagyobb biztosítéka a magyar jövőnek, mint minden egyéb „magyar” gondolat, eszme, szándék, terv, program, sőt cselekedet.

Isten nem véletlenül és nem ok nélkül küldi szerte magyar nyelven a szeretet igéit. És nem véletlenül, nem ok nélkül küldi szerte egyéb nyelveken. Azt akarja, hogy végül is értsük meg egymást. Valamikor fellázadt az ember Isten ellen, hozzáfogott Babel tornya építéséhez és így keletkeztek a nyelvek. Büntetésül. Az első pünkösdi ünnepén, a Szent Lélek má-

morában az apostolok idegen nyelveken hirdethették az evangéliumot, így omlottak le a nyelvek gátjai. Bocsánatul és ajándékba.

A Bibliának a nemzetek között ezt a csodát kell hirdetnie mind a világ végezetéig, tehát egészen az új Jeruzsálemig. (1935-ben jutott ez eszembe. Akkori példáit megtartottam, mert ma még sokkal inkább tanulságosabbak.)

A Biblia az oltártüzek világosságánál.

Aki az előző fejezetet nemcsak átolvasta, hanem egy kicsit éli is, nem fog csodálkozni azon, ami itt következik. A világnézet legtöbbször nem egészen tudatos elem bibliás emberek lelki életében és mégsem lehet vitatkozás módszerével nem hogy változtatni, de még módosítani sem rajta. Hát még a valóságos meggyőződésen milyen nehéz vállalkozás változtatni!

Hiszen az mindenkinél kényes pont. Még azoknál is, akik „nem tartják” a hitüket. A hithű lelkek meg még öntudatosabban hirdetik és vallják magukat ilyen vagy amolyan felekezetbélieknek. Csodálatos ezek után, bár nehéz volna tagadni: mégis majdnem mindenki, aki erről a kérdésről beszél másokkal, ma is abban a modorban cselekszi, mintha a tizenhetedik századbeli hitviták korában élnénk változatlanul.

A katolikusok szerint a protestánsok eretnekek, a protestánsok cserébe bálványimádóknak tartják a katolikusokat. A reformátusok díszítő jelzője a „vastagnyakú”, az evangélikus „se-hús-se-hal” vallás, egész mellékjelentése támad már ennek az igének: „lutheránuskodni”. A baptisták és metodisták egyszerűen „szektáskodók”, az unitáriusok „krisztustagadók”, voltaképpen nem is keresztyének, a zsidók kiközösített fajta, nehezen küzd a „vérvád” ellen, a nem-fajtájabelit „goj”-nak nevezi és kezeli, bizonyos, hogy ezért a maga módján ő sem marad adós . . . Mikor aztán a különböző felekezetek tagjai „vallásos” beszélgetésbe fognak, vége-hossza nincs az érveknek, amelyek kölcsönösen mind azt bizonyítják, hogy a másik fél téved, nincs igaza, térjen jó útra, lássa be hibáját. A jövődőt pedig kivétel nélkül mindenki úgy látja, hogy egyszer valamikor, távoli századok, sőt évezredek multán az egész emberiség áttér a mi felekezetünkbe, illetőleg azok, akik ezt elmulasztják, elkárhoznak, kivetttven a külső sötétségre.

A hitvédelem külön tantárgy a középiskolákban. Idegen néven nevezik apologetikának. Nem azt mondom én most azzal, amit ideírok, mintha ez a tudomány felesleges vagy éppenséggel ártalmas volna. De lelki eledelnek olyan, mint testi eledel között az orvosság. Nem az egészséges, hanem a beteg lélek számára főtt „főzet”. Nem táplálja, legfeljebb „kúrálja” a lelket. Az egészséges lelkek nem élnek vele.

A felekezeti kérdés egészen hasonló a világnézeti kérdésekhez. Jézus Krisztus, az Evangélium, a Biblia más módszert ajánl, nem a vitatkozást, hanem a bizonyágtételt. A zsidókhöz írt levélben van egy néhány vers, amely ezen a nehéz ponton gyémántnál értékesebb jótanácsal segít keresztül. Elmondja: a zsidók szentsátorában azért van kárpit a szenthely és a szentekszente között, mert a Szent Lélek ezzel azt jelentette ki, hogy még nem nyílt meg a szentély útja. Tudjuk, hogy ez a kárpit Krisztus váltságahalálának pillanatában tetőtől-talpig kettéhasadt.

Ne mondjuk hát ezek után mi a zsidóknak például, hogy tévelyegnek, a vallásuk helytelen vallás. Nem ez a missziós kötelességünk velük szemben és Krisztus szolgálatában. Addig, amíg az első sátor fennáll, a Szent Lélek szerint sem nyílt meg a szentély útja. Ne akarjuk mi a zsidókat rábírní arra, hogy ők a maguk szent sátorának a kárpitját önhatalmúlag fellebbentsék, mert akkor törvénytörtésre csábítanók őket. Azt se mondjuk, hogy a törvényeik rosszak, mert ilyet Jézus Krisztus sem mondott, Pál apostol sem írt. Tegyük bizonyágot a zsidók előtt ne csak szavainkkal, hanem egész életünkkel a felől, hogy a Messiás már kétezer éve megszületett s meghalt váltságul a mi bűneinkért, ezáltal például bennünket személy szerint csakugyan megszabadított a halálból, örök üdvösségre. Akkor — jelképesen szólva — a mi zsidó testvérünk vagy testvéreink „első sátorában” is kettéhasad a kárpit s a Főpap évente ismétlődő véres áldozata helyett abban a sátorban is elvégzi egyszerűen a tökéletes áldozatát a Bárány, a Melkisédek rendi szerint való Főpap, Jézus Krisztus. Az „első sátor” csak addig áll, míg szükség van rá. Ha még áll, az mindig annak a jele, hogy még nem múlt el a várakozás ideje, nem jött el a megígért Szabadító. Én ezen a tényen másképpen nem változtathatok: igyekszem eljuttatni a sátor körül állókhoz az örözüzenetet, hogy már igenis eljött, tovább várakozniuk nem szükséges.

Közben nem szabad megfélelkezniem valamiről. Az örözüzenet továbbadása olyan szolgálat, amely a dolog természete szerint nem vizsontszolgálat fejében történik. Az örvendező lélek többre képes, mint a fáradt, fásult, töprengő, beteg, vagy egyszerűen csak várakozó lélek. Ne követeljünk Krisztus nélkül élőkől olyan teljesítményeket, amelyekre csak Krisztus adhat erőt. Nem is írnék ide erről egy szót sem, annyira magától értődő az ilyesmi, ha a krisztusvallók valóban krisztuskövetők lennének valamennyien. Sajnos, nem így áll a dolog. Alig egy hete beszélgettem egy bibliaolvasó testvéremmel erről a kérdéstről. Az volt a véleménye, hogy a zsidók elkülönítik magukat, nem esznek egy tából velünk, *természetes* következmény tehát, ha mi nem tartjuk őket magunkkal egyenjogú-

aknak. Dehogy természetes ez a következmény! Ha valaki fél, várakozó álláspontra helyezkedik, gyanakvó, érzékeny, gátlásokkal küzd, akkor azon nem lehet úgy segíteni, hogy bebizonyítom — az igazát. Ellenkezőleg, az én feléje áradó bőséges, fölös, kifogyhatatlan szeretetemnek, szolgálatomnak, áldozatomnak fogja egyesegyedül elhinni idő múltán, hogy nincs oka félnie. Ha *ő is* úgy tud érezni velem szemben, mint én vele szemben, akkor már nincs értelme az én örömhírvitelemnek, mert az evangélium valahogy titokzatos úton-módon már előbb eljutott hozzá.

A többi felekezettel szemben is hasonló lelki beállított-ságra képesít a Biblia. Bibliával a kezünkben nem mondhatom azt egy katolikus atyámfíának, hogy kárhozatos, hibás, rossz, vagy pogány dolgot hisz, vagy cselekszik. Ha ilyet mondok, vagy gondolok, én magam vagyok Krisztushoz méltatlan és hűtelen lélek, nem ő. Azt mondhatom, hogy én, a magam részéről más úton, más kegyelmi ajándékok birtokában is eljutottam Krisztushoz. Lehet, sőt valószínű, hogy mindaz, amit ő ajánl nekem, szép, igaz és jó, de ne haragudjon, nincs rá szükségem, mert én már Krisztusnál, Krisztusé és Krisztusért vagyok.

A Biblia a munkanélküliség idején.

Legeslegelőször hadd kérjek bocsánatot azoktól, akik munkanélküliek és úgy olvassák ezeket a sorokat. Úgy, ahogy a közfelfogás ismeri és nyilvántartja ezt az embercsoportot, én nem vagyok munkanélküli. Állásom van, dolgom van, fizetést kapok érte. *Amúgy* sem vagyok az, mert még egy másféle feladatkörömben állandóan ellát tennivalóval, emberi oktalanság szerint szólok, lehet, hogy tévedek, de így érzem: az Úr Jézus, az én Idvezítőm. Egy fajta minőségemben *voltam* egy ideig munkanélküli mégis: más pályára készültem, mint ahol sokáig dolgoztattott a kenyéradó gazdám s sokáig rabszolgának, fegyencnek éreztem magam új munkakörömben, kedv és lelkesedés nélkül végeztem feladatokat, míg meg nem láttam ebből az intézkedésből is mennyei édes Atyám mély bölcsességét, gondviselő jéságát, kegyelmes és irgalmas szeretetét. Ennek a lelki átváltozásnak a tanulságai révén merészelek hozzászólni a kényes kérdéshez.

Mindenekelőtt meg kell állapítanom, hogy kétféle munkanélküliség van s csak az egyikféle tartozik reánk. Azokon, akik ebben a pillanatban Krisztus nélkül élnek, nem segít a mondanivalónk, sőt felizgatja, megbotránkoztatja, esetleg gúnyolódásra indítja őket. Azoknak ellenben, akik Krisztusban élnek vagy legalább is az ő uralma után vágyakoznak, a következőket mondja az Ige:

1. *Méltó a munkás a maga bérére.* Ez a munkaadónak, természetesen csak a keresztyén munkaadónak rendkívül komolyan meghagy valamit, de mi most nem munkaadók vagyunk, hanem munkások. Pillanatnyilag munka és bér hijján szükölködő keresztyén munkások. Nekünk is szól az Ige. Méltók vagyunk a bérünkre. Arra a bére vagyunk méltók, amit éppen kapunk. Arra a semmire. Semmirevalók vagyunk. Kedves testvérem, tudom, hogy e világ szerint nagyon sok kibúvónk akadhatna. De ne használjuk fel ezeket a kibúvókat. Nem érdemes, én már próbáltam, mondhatom, hogy teljesen hiábavaló minden ilyen kísérlet. Ne mondd azt, hogy te jó munkás vagy, még-sincs munkád s ismersz csapnivaló rossz munkásokat, akiknek meg van. Jómagam is ismertem magamnál rosszabb munkaerőket a régi helyemen s sok időt elherdáltam hiába azzal, hogy ezeket a keserű tényeket panaszképen hordoztam a lelkemben. Ma már tudom, hogy ez ostobaság volt. Méltó a munkás a maga bérére. Nyugodj bele, hogy Isten téged valamilyen ok miatt méltatlannak tart akármekkora kicsi kis munkára vagy bére is. Engem a gőgöm, különcködésem és engedetlenségem miatt vett ki előbbi munkakörömből. Ha nem tette volna meg, ma még gyarlóbb ember volnék azon a helyen. Annak is meg van az oka, amiért téged nem enged munkához jutni. *Benned* van ez az ok, külső körülményeket és más emberek esetleges gonosz-ságát csak eszközül használja fel Isten, hogy téged erre az okra rávezessen.

2. *Kevesen voltál hű, többre bizlak ezután.* Ellenben: *Aki-nek van, annak adatik, akinek nincs, az is elvétetik tőle, amije van.* Nem akarlak én téged, kedves testvérem, megvádolni. Nem is egyenesen rólad mondom, amit mondok, magamról mondom, legfeljebb neked magadnak is tanulságul. De én a magam részéről nem is kevesen, hanem sokon voltam hűtlen és ezért vette el Isten tőlem lassankint minden megbízatását. — Mikor aztán bűnbánatot tudtam érezni hűtlenségem miatt, visszaadogatott megbízásaiból egyet-mást, azt is tudom, hogy ha most hű leszek, többre bizatom ezután. Multi hűtlenségem azonban ma is már egészen világos előttem. A munkát nem azért kapjuk, hogy legyen miből megélnünk. A megélhetést külön ígéri nekünk Isten, aki az ég madarait táplálja és a mezők liliomait felruházza. De nem is azért kapjuk a munkát, hogy passziónk-nak élhessünk. Egyáltalában nem *magunkért* van a munka. Még csak nem is *másokért* van, bár sokkal inkább van mégis másokért, mint magunkért. *Isten dicsőségéért* van a munka, akár-hol állunk, azért kell dolgoznunk. Hát most erre felelj, testvérem, ne nekem, még csak nem is magadnak, hanem Istennek: ha a hűtlenség vádja ebben áll, mered-e mondani, hogy te a kevesen hű voltál? Nem arról van szó, hogy mások hívebbek-e ná-

lad vagy még sokkal hűtlenebbek, mert a te esetében nem másokat akar növelni, próbálni, szeretni Isten, hanem téged.

3. *Az én eledelem, az, hogy annak akaratját cselekedjem, aki elküldött engem.* Ezt a kijelentést maga Jézus Krisztus tette a mellett a kút mellett, ahol a samáriai asszonnyal beszélt. Nagy szó ez, a tanítványok sem nagyon értették. Mostanában tanulgom mély értelmét, vannak drága, felejthetetlen tapasztalataim arról, hogy csakugyan így van ez, de a gyávaságom még nagyobb, mint megtapasztalásaim ereje. Pedig ez az Ige egyszer mindenkorra, gyökerében és teljesen megoldja a munka nélküliség problémáját. Hiszen annak a problémának két fájdalmas oldala van: nincs kenyér és nincs mit csináljak. Ha viszont e tekintetben teljesen Krisztusnak tudjuk átadni életünket, dolgunk is lesz, eledelünk is lesz. Az lesz a dolgunk, hogy Isten akaratát cselekedjük s ugyanez el fog tartani is bennünket. Titokzatos valami az, hogy: hogyan. De bizonyosan.

A Biblia a tudományok elefántcsonttornya tetejéről.

Évekkel ezelőtt ifjúsági lapot szerkesztettem s több ízben is végiglátogattam a magyar középiskolák nagyrészét. Nem a magam mondanivalóját adtam elő a diákhallgatóság előtt, hanem azt igyekeztem kipuhatolni: őket magukat mi foglalkoztatja s megpróbáltam feleletet adni föltett vagy mondatlan kérdéseikre. Voltak ismétlődő kérdések is számosak. Legtöbbet ez a kérdés forgott szőnyegen: hogy viszonylik egymáshoz a hit és a tudási

Mikor már vagy tizedszer fordult elő ez a kérdés, lelki ismeretfurdalást kezdtem érezni, hogy a gyötrő kíváncsiságot újra meg újra csak afféle házisütésű felelettel iparkodtam csillapítani s tanulmányozni kezdtem a probléma irodalmát. Alig volt kivétel, a hozzászólók legtöbbször két oldalról közelítették meg a válaszadás nehezét.

Egyfelől azt bizonyították, hogy a hit és tudás össze egyeztethető, egyik a másiknak nem mond ellent, sőt egyik a másikat kiegészíti.

Másrészt megható buzgalommal követtek el minden tőlük telhetőt, hogy a hitet igazolják: magyarázzák és mentsék a tudás ítélőszéke előtt. Önkéntelenül saját diákkoromra kellett viszagondolnom. Az én tanulásom is jórészt ennek a kettős tevékenységnek a jegyében folyt le. Ha néha kilépett ebből a mederből, még annál rosszabb volt, Ezekben az esetekben tisztelt és szeretett, becsült és követett férfiak ajkáról azt kellett hallanunk, hogy a hit idejémulta valami, régi századok ittfelejtett csökevénye. Sokáig utamat állta ez a felfogás Krisztus felé haladtomban. Lépten-nyomon tapasztalom, milyen nehéz manap-

ság középkorú vagy idősebb iskolázott magyar emberekkel Krisztusról beszélgetni — gondolkozásuk, szellemi életük gátlásai miatt.

Engem jómagamat végtére is a Biblia gyógyított meg ebből a lelki kórból.

Mindjárt első lapjain azt olvashattam, hogy első szüleink a jó és gonosz tudás fájának gyümölcséből ettek akkor, mikor a kísértőre hallgatva, megszegették az engedelmesség parancsát. A *tudás* tehát a bűneset következménye. Azért kell tudnunk, mert engedetlenek voltunk és addig kell tudnunk, míg Krisztus ebből az áldatlan állapotból személy szerint meg nem vált bennünket vére által.

Jól tudom, hogy ez a kijelentés zsidónak botránkozás, görögnek bolondság. Aki olvassa, attól fél majd, hogy Krisztus sötétebbé teszi a világosságot, hiszen a keresztyénség tudományellenes. Lesüllyed a kultúra színvonala, ha a Bibliából azt olvashatjuk ki, hogy tudni: bűn.

Egy kis hiba csúszott be ebbe a gondolatmenetbe.

Tudni nem bűn, hanem állapot a bűn következtében. Azért, mert bűnbe estünk, jó és gonosz tudói lettünk. Tanulni annyit jelent, mint a kegyelemből kiesetten, bűnökben élni, a szabadság reménye nélkül. A tudás csak akkor bűn, ha általa a Sátán azt a tévhitet oltaná belénk, hogy mi Isten nélkül is, igazán, csakugyan: tudunk, tehát nincs szükségünk az ő kegyelmére. Ebből a rettenetes, bűnös, undok, fertelmes, halálos állapotból szabadít meg bennünket Jézus Krisztus kegyelme. A Biblia a II. korinthusi levél kitétele szerint azt mondja erről a szellemi szabadulásról, hogy a lázadó emberi gondolatok Krisztus fogságába kerülnek.

Tudatlan lesz az ilyen ember! Lehetetlen, hiszen a Szent Lélek vigasztaló és megvilágosító ereje nem taszíthat bennünket saját lényének ellentétéképpen sem kilátástalanságba, sem sötétségbe.

Mi egyéb történik tehát velünk? Az, hogy rájövünk saját tehetetlenségünkre. Mennél többet tudunk, annál több adatunk van annak a bizonyosságára, hogy magunkra maradva, saját sötétségünkben és vakságunkban semmire sem mehetünk. Krisztus fogságában gondolataink nem elfelé visznek Istentől, hanem odafelé röpítenek Hozzá. Krisztus fogságában a szellemi életet élő emberek egész gondolkozása átalakul. Először is megtetszik nekik, aminek eddig az ellenkezőjét látták, hogy minden tudomány rész szerint való és az egésznek csak egy parányát bírja megmutatni. Aztán belátják, hogy igazi tudásra csak a Szent Lélek képesíthet bennünket, nem a magunk szorgalma, ügyessége és kitartása. Latin szóval úgy mondják ezt, hogy az igazi tudás intuitív. Végül arra is rájön a szellemi ember idők

múltán, hogy mi a szándéka Istennek személy ezert éppen övele, mikor tudományos munkát enged neki és kíván tőle.

Pál apostol példájával hadd feleljek erre a kérdésre, ő azelőtt tudományokkal foglalkozott Gamaliel lábainál. Megtérése pillanatában nem felejtette el korábbi tudományát, pedig éppúgy elfelejthette volna, mint ahogy a szeme világát elveszítette egy időre. De Isten azt akarta, hogy használjon tudományával az ő ügyének. Olyan helyekre is elküldötte őt, ahol a szegény tudatlan, műveletlen Pétert kinevették volna, például az athéni agorára, filozófusok és filozófálgatók közé.

Mire jó tehát a tudási Arra, hogy a szellemi világba bevilágítson azok számára, akik abban az illúzióban ringatják magukat, hogy a még meg nem világitott részeken valami olyan kincs rejtőzik, amely feleslegessé teszi számunkra a kegyelmet és váltságot, a megtérést és újjászületést.

A Krisztus szerinti tudás őszintén feltárja a helyzetet. Néhány milliméterrel túl éppúgy nincs semmi, mint ahogy néhány milliméteren innen nem volt.

Szükségünk van kegyelemre és váltságra.

De a kegyelem és váltság útján ott a Vigasztaló. Az nem millimétereket világít be pislá fényivel, hanem megmutatja a teljességet.

A Biblia szűkölködés idején.

Nem felesleges unos-untalan hangsúlyoznunk, á Biblia út, azaz: Jézus Krisztus út, mindenütt, tehát a nyomorúságban is. Jézus Krisztus nélkül a Biblia csak holt betű, babonás erejű, helyesebben erőtlenségű varázsmondások gyűjteménye.

Jézus Krisztus felé és Jézus Krisztus által azonban a Biblia csakugyan út. *Ezért* praktikus cselekedet a naponkénti bibliaolvasás. Eligazít bennünket, útbaigazít. Általában és a mai napra is megfejt életünk folyását.

Ezt sem felesleges hangsúlyozni: a Biblia nem külön utat biztosít olvasói számára, hanem eddigi és ezutáni életútunkat magyarázza és jelöli ki. Az az út a mi utunk, amelyen ma is járunk, amelyen születésünktől fogva rajta vagyunk, amelyre holnap rálépünk, vagy úgy, hogy tovább haladunk rajta, vagy úgy, hogy jobbfelé tartunk mégis, holott tegnap még azt hittük, balfelé fogunk kanyarodni, vagy úgy, hogy hátraarcot csinálunk s ellenkező irányt veszünk fel. Mindegy. Az eddigi út is ő volt (csak most már pontosan ismerjük: mit jelent vagy merre visz), az ezutáni út is ő lesz (majd a Biblia elirányít, merre menjünk célegyenest előre).

Még kirándulásnak is kellemesebb volna így. De a mi utunk a nyomorúságban kanyarog. Ezen a terepen azután már igazán csak a Biblia az egyetlen megbízható kalauz.

Nyomorúság. Egész óceán. Testi és lelki nyomorúságot egyaránt értsünk rajta, természetesen. És egyformán, igazságosan számítsuk egybe a magunk nyomorúságát meg a másokét. Milyen kilátástalanná sivárodik az élet egyszeriben így! A mások nyomorúsága például beláthatatlan. Minden segíteni akarásunk ügyefogyott és erőtlen vele szemben. Ahogy ott állunk a partján nagy részvéttel a szívünkben, elégtelen eszközökkel a kezünk ügyében, olyan magunkramaradottan tördeljük hirtelenében a kezünket a roppant tehetetlenségnek miatta, mintha kivétel nélkül minden egyes emberen segítenünk kellene és egyesegyedül a mi vállunkat nyomná roskadásig ennek a feladatnak irtózatossá nagy felelőssége.

Eá kell döbbernünk, hogy mi magunk is gyarlók, tökéletlenek, minden tekintetben segítségre szoruló vagyunk. Éppen a rendesnél jóval érzékenyebb felelősségtudat az, amely ránevel saját tehetetlenségünk porbasujtó belátására. A lelki és testi nyomorúság óceánjában nem végtől-végig dacoló szirtfal, zátony vagyunk mi, hanem egy csepp ebből a zúgó víztömegeből, magunk is irgalomra szoruló és arra is éhes lelki-testi nyomorultak.

Ezt az általános, mindenkit sújtó és rabságban tartó nyomorúságot főképpen az jellemzi és az is súlyosbítja, hogy vég nélküli, taposómalomszerű, betű szerint értődően kilátástalan. Teli van kellemetlen meglepetésekkel, kelepccsel, fátumokkal, vakesetekkel, rosszindulatú ismétlődésekkel, a végén a hatalma alá került lélek már vergődni is alig képes. Az ember könnyen beletéved a sűrűjébe, egyre mélyebben vész oda a labirintusába s egyre kevesebb a reménye a kibontakozáshoz.

Kétségbeesés helyett ilyenkor jó útmutató a Biblia. íme, milyen egyszerűvé teszi a megfejtéseket és célbaérkezéseket!... Lelki-testi nyomorúság közepette élsz tehát, testvérem! Akárcsak én . . . Gyere közelebb, ülj ide mellém, tanulmányozzuk együtt a Bibliát. Nézzük, hogy út számunkra ebben a behemót, szörnyű útvesztőben.

Éppen jó, hogy az egyiptomi tíz csapásnál tartok az olvasásban és Pál fogságba jutásánál Antióchiában. Ez mind a két rész nyomorúságok iskolapéldaszerű gyűjteménye.

No, vegyük elő a mi személyes és éppen ma is aktuális nyomorúságunkat. Milyenfajta nyomorúság vajon?

Igen, mert a nyomorúságnak „féleségei” vannak. A Faraó-féle nyomorúság: meg nem bánt bűnökért leszakadt *próba*, amely a végén *ítéletté* szigorodik. Az *ígéret népe számára* pedig az ilyen nyomorúság mindig: *mélységes tanúság* a felől, kicsoda az Úr! A Pál nyomorúsága is: *próba*, de Isten szerint élő férfiak erősítő, bizonyossá tévő, nőítető próbája és csodálatos *jеле* a Szent Lélek megszabadító erejének. Az őr nyomorúsága (szegény, öngyilkos akar lenni miatta első félelme-

ben, hiszen borzalmas sors várna rá, ha a rabokkal nem bírna beszámolni másnap kora reggel) arra jó, hogy Pálnak alkalmat adjon szolgálatra, segítségre, sőt áldozathozatalra is (hiszen az őrt csak az józanítja meg, hogy a rabok önként jelentkeznek szökés helyett). A szeretetnek ez a nyilvánvaló jele viszont arra alkalmas, Pálék nyomorúsága (a rabság) tehát az őr számára azért tanulság, mert bizonyágtévő ereje van a felettől, hogy ezek a nyomorúságban ilyen sajátságosan viselkedő rabok nem közönséges valakik, hanem velük van Isten, megváltójuk a Krisztus és segítségük a Lélek. Azért nem félnek senkitől és semmitől.

Hogy vált ezek által a Biblia az én útamá?

Úgy, hogy saját nyomorúságomban eligazított. Most már tudom, miért adta rám vagy elem Isten akármelyiket.

A *magam* nyomorúságát: növekedésül, példaadásul, keresztviselésül, vagy mártíriumnak. És nőtet, bizonyágot tesz, Isten dicsőségére szolgál mások előtt a nyomorúságom. A *mások* nyomorúságát szolgálatra, misszióra vagy büntetésül kaptam. Nem méregetem ennél fogva, hogy jaj, vajjon mekkora, hanem szolgállok benne, bizonyágot teszek előtte, vagy pedig elhordozom teljes béketűréssel, sőt nagy lelki örömmel. (Hiszen, ha szenvedek: Őérte szenvedek.) És múlik a nyomorúság, születik a bűnbánat, lohad a bosszúvágy. (Vagy: gyűlik a fejekre az eleven-szén, de ilyenkor is él bennem a reménység, hogy az Isten kegyelme végtelenebb, mint amilyen megátalkodott és feneketlen a Sátán hatalma.)

Nyomorúságunk mindenesetre értelmet nyert és jóvégrementelt ígér. Ennek a két ténynek pedig az a legjobb és legrovidebb magyar elnevezése: Őt a nyomorúságban.

A Biblia a bővölködés napjaiban.

Régi magyar népmese szól arról, hogy Krisztus Péternek kétízben is szabadságot engedélyez le a földre rokonlátogatni. Mikor jól megy az atyafiak dolga, egyszerűen megfedkeznek az Úrról. Csapás idején emlegetik ugyan, de vigasztalást nem lelnek Nála.

Hű fotográfiája ez a világi ember viszonyának Istenhez. Jézus Krisztus nélkül nem is lehet másképpen viselkednünk, nincsen rá elégséges erőnk.

Az öröm meglátszik az emberen. Valami ragyogás ömlik el az örvendező ember arcán, egész alakján. Mosolyogni, nevetni, sőt kacagni szoktunk ilyenkor. A lélek tudósai azt is kiderítették már, hogy miért. Gazdag az örvendező ember lelke, felesleges erők halmozódnak fel benne, amelyekkel nem tud mit csinálni. Ezek a dolguknincs erők feszítik az embert, a feszült-

ség robban ki és ereszkedik meg a nevetés által. A nevetés tehát voltaképpen pazarlás, azt mondhatnám, egy közkeletű, bár nem nagyon ünnepélyes szóval: lumpolunk olyankor, amikor nevetünk. Hogy ez mennyire így igaz, mutatja a túlságosan víg ember állapota, akinek nem elég már nevetnie sem, hanem ugrándoznia, bolondoznia kell.

A szórakozások és multságok mind ebbe az öröm-csoportba kívánkoznak. Az élvezetek nemkülönben. Természetesen a magasabbrendű, úgynevezett művészi vagy műélvezetek is. Ugyanitt kell megemlékeznünk az örömlálatnak és az örömmök megnyilvánulásának olyan különleges formáiról is, mint a vakáció vagy szabadság, a játék és a sport. Ha egyetlenegy szóval egybe szeretnők foglalni az öröm egész körét, vegyük észre, hogy az öröm valami *mámoros* állapot, ez a *mámor* jellemzi legnagyobb mértékben.

Az ember szeret és akar örülni. Mámor nélkül azonban képtelen erre. Pedig aki nem érez mámort, unalmat érez. Ha megfigyeljük a Biblia nélkül élő embereket, rögtön láthatjuk, hogy életük nem több és nem más, mint kétségbeesett menekülés az unalomból a mámorba. — Legtöbb testvérünk azért nem mer józan maradni, mert kibírhatatlan kint okoz neki a józan-ság unalma, azaz egyhangú, sivár, kilátástalan volta. Miután pedig a mámor önként nem jelentkezik életükben, erőszakkal szerzik azt meg, zsongító, csillapító, mámorbaejtő, zsibbasztó szerekkel, úgynevezett narkotikumokkal.

Vannak emberek, akik azért félnek Krisztustól, mert a keresztyén élet tiltja a narkotizáló szerek használatát. Azt hiszik, Krisztus el akarja életükből rabolni azt a kis nyomorúságos, nyugtató élvezetet vagy örömet, amelyet az az egy pár cigaretta, néhány pohár bor, vagy egy-két forduló tánc jelent.

A Biblia nyitott lapjai tiltakoznak ez ellen a gyanúsítás ellen. Krisztus sohasem rabol meg senkit. Ő nem mondta például a kánai násznépnek, hogy ne igyanak, sőt az utolsó vacsorán is szőlő levével kínálta meg tanítványait. Követői sem azt mondják bizonyágtételeikben, hogy *te* ne igyál, hanem azt, hogy *én* már nem iszom és mégis tele van az életem örömmel.

Mikor a Szent Lélek dolgozni kezd bennünk, a kívülállók azt hiszik, részegek vagyunk. Részegítő ital nélkül is mámorosnak érezzük magunkat, a Szent Lélek ereje olyan gazdag, fölös, pazarlásra, tékozlásra csábító bennünk. Bódítószer nélkül is könnyűek és szabadok vagyunk. Altatópor nélkül is teljes bennünk az igazi öröm megnyugtató hatása. Ezért nincs szükségünk narkotikumokra és ezért nem fogunk ebből a mámorból sohasem keserűen és üresen, rossz szájjal, szédelő fejjel, úgynevezett „macskajajjal” kijózanodni.

Ezt az örömet ígéri és adja, nem pedig saját koldus, ke-

services, hazug kis örömeinket veszi el Krisztus. Ne féljünk, *ad-dig* nem vesz el semmit, amíg megelőzőleg már nem adott!

Örökszép költemény Arany János Hídatatása. Régebben sokszor el-elgyönyörködtem benne. Újabban kevesebbet olvasom, de nem lettem azért lélekben szegényebb. Csak éppen hogy nem érek rá annyit olvasni, no meg felesleges is. Mióta Krisztust megismertem, személyesen beszélgetek inasokkal, kiket „lábszíjra várt a mesterük” s akik igen sokszor, talán éppen néhányónk bizonyágtétele következtében „megkérlelik” a mestert s a Hídatatás (a lábszíjra várt inas vízbeugrása a hídról) elmarad. Feledhetetlen látvány a Mona Lisa bűvös mosolya is, de láttam egyszer egy szegény, sokat kínlódott svájci leányka ajkán felhajnallani még sokkal rejtelmesebb, áldott mosolyt, mikor éppen megtudta és elhitte, hogy a bűnei meg vannak bocsátva. Volt idő, mikor attól féltem, hogy elmaradok, visszafejlődöm, begyöpösödik a fejem. Hát ez sem igaz. Múlt hónapban egy műépítész barátomnak kellett bizonyágot tennem Krisztusról s az ő kedvéért újra meg kellett látogatnom régi világomat. Kiderült, hogy az igazi suszterinasok és Mona Lisák a költöttek és festettek legrejtettebb szépségeinek a felfedezésére is megtanítottak, jobban, mint egy könyvtárnyi könyv, vagy egy tucatnyi múzeum és tárlat. Krisztus nem elszegényít, hanem *igazán* gazdaggá tesz.

A Biblia mint iránymutató a teljes élet felé.

1.

Néha egy-egy idézet formájában megmutatkozott szemünknek a Biblia útközben is. Legtöbbször azonban csak valahol a háttérben, inkább sejtve és sejtetve, mint világosan kivehetőleg látszott ígéretképpen: ha kinyitod és életedben tényezővé teszed a Bibliát, az átváltoztatja, teljessé teszi, megszenteli egész eddigi életedet. Másképpen, jobban, eredményesebben, igazabban leszél barát, családtag, munkás, hazafi, embertárs, egyén. Majd a Biblia csodát tesz veled.

Igen ám, de hogyan? Szép ígéret ez, de hosszú az út az utána való vágyakozásomtól a megvalósulásig. Mit csináljak közben? Mit csináljak — mondjuk attól a pillanattól kezdve, hogy ezt a könyvet elolvastam egészen addig, „amíg mindezek valóra nem válnak”, mint ahogy Zakariás is kérdezte Isten angyalától?

2.

Szerezz, ugyebár, nyomban egy Bibliát és kezd el olvasni naponként, rendszeresen, nemde?

Hát ne, ne azt tedd legeslegelőször. Aki így cselekszik, annak a Biblia nagyon sokáig érthetetlen könyv, amelynek

nem venni semmiféle hasznát. Nagyon sokan megunják, kiábrándulnak belőle, félreteszik, még sarokba is dobják. Nehezen és sokára nyitják fel megint, megelik, hogy soha többé hasonló „kalandra” kaphatók nem lesznek.

Legeslegelőször, hidd el, hogy úgy, ahogy eddig éltél, nem érdemes, de nem is lehet élni. Igaza van a benned dúló halálos szomorúságnak: *így nem mehet tovább*. Hidd el, hogy ennek a lelki rossz közérzésnek nem a körülmények, nem a többi ember, nem az életed eddigi folyásának a szerencsétlen fordulata az oka, hanem te magad. Az, hogy bűnös ember vagy. Nem is lehetsz más, hiszen a bűneink közösek, velünk születettek. örökölt bűnök. Ádámtól és Évától örökölt eredendő bűnök. Vedd észre a bűneidet, ne tagadd többé se magad, se mások előtt. Utáld meg, szabadulj meg tőlük.

Hogyan? — kérdezed. Ha megutáltad, ha nem akarsz többé együttélni, ha nincs már semmi közösséged velük, közöld valakivel. Onnan tudod, hogy nem szereted többé a bűneidet, hogy nem óvod, nem véded, nem bujtatod többé mások elől. Annak mondd meg, akiben legnagyobb bizalmad van, mert annak a legkönnyebb. Ha nincsen senkid, írd meg nekem (az Exodus címén, Bpest, XI., Vásárhelyi Pál-u. 12. sz. alá). Ha nem tudod éppen senkinek sem elmondani, mondd el imádságban Istennek és kérj tőle erőt, hogy amire ma nem vagy képes, holnap, holnapután, rövidesen megtehesd. De akkor várj türelmesen, ne csinálj egyebet.

Ha azonban megszűnt közötted és bűneid között a barátság, tapasztalni fogod és hidd el a jeleknek, mások bizonygatótlóságának és a magad érzéseinek is, hogy: bűnös vagy ugyan s bűneid a halál felé vittek és vinnének még most is, de a bűneid meg vannak bocsátva Krisztus teéretted is kiontott vére érdeméért. Jézus Krisztus kereszthalálával megváltott minkot, megszabadított bűneink kötelékeiből. Engem is. Téged is. Szabadok vagyunk. Szabad vagy.

Nem azt jelenti ez, hogy most már nincsenek bűneid. Dehogy nincsenek, ha engednél nekik, hiány nélkül jelentkeznének, sőt hetedmagukkal gyakorolnák feletted a régi hatalmat. Azt jelenti, hogy bűnös vagy ugyan, mint eddig, de a bűn elvesztette régi erejét és befolyását feletted. Jézus Krisztus lett az úr. Új élet kezdődött számodra. Újjászületél.

Most vedd elő a Bibliát. Jézus Krisztus új életedben az új úr, most már nem értelmetlen könyv többé számodra a Szentírás. Most már Istennek Szent Lelke szól belőle hozzád. Nem kell mást tenned, mint figyelned reá.

Olvasd a Bibliát minden reggel. Olvasd csendben, hogy hallhasd a parancsokat. Ez a csend ne csak külső legyen, hanem belső is. Ne csak a szobádban legyen csendesség, hanem a lelkedben is. Ne csak te beszélj Istennek, imádságban. Engedj

időt, hogy Isten is szólhasson neked, közölhesse veled, mit akar éppen tőled, éppen aznap.

Légy türelmes. Ne fukarkodj az idővel. Tartson társalkodásod a Bibliával elég hosszú ideig naponta. És tudj várakozni alázatosan, engedelmesen napokig, hetekig, hónapokig, míg Isten szóbaáll veled. Gondold meg, mióta vár már Ő tereád és te csak mostanában fordultál feléje.

Legvégül: ne maradj sokáig egyedül. Keress társakat, keress közösséget.

Legeslegvégül: ha meghallottad az örömmüzenetet Krisztusról, ne tartsd meg magadnak, hanem hirdesd te is. Ingyen kaptad, add tovább szenvedő embertestvéreidnek te is ingyen.

Tartalom

ELŐSZÓ	5	Oldal

I. A MAGYAROK ISTENE.

A) A VALLÁS.

A vallás társaspszichológiai előfeltételei	13
A vallás társasfejlődépszichológiai előfeltételei	22
A vallás társaslogikai előfeltételei	25
A vallás filozófiai előfeltételei	29

A vallás és a pszichológiatörténet.

A XIX. század öröksége	34
A mélylélektani iskola valláspszichológiai tanulságai.....	35
A munkakedv lélektana (mélylélektani iskolától most már gát- lástalan)	42

B) A VALLÁSOS NEVELÉS.

Keresztység és ifjúság	46
Ifjúság és Krisztus	51
Krisztus és ifjúság	56

II. ORDINES.

A) EGYHÁZI ÉLETÜNK TEGNAP ÉS MA.

a) A tegnap.

Erdély közművelődési emporiumai. (Iskolatörténetünk térproblémája)	63
A legátus a magyar köztudatban	70

b) A ma.

A kereszt problémája	74
Kereszttség és külmiszió.....	75
Kereszttség és konfirmáció	78
Böjt és család	81
Böjt és társadalom. (Egyetemi istentisztelet)	83
Böjt és nemzeti közösség. (Adó, adomány, tized és sáfárság)	84
A vezetők. (A ref. lelkipásztor magyarsága)	89
A vezetettek	90
A vezetés.....	91

B) EGYHÁZI ÉLETÜNK HOLNAP. (MAGYAR LELKI ÉBREDÉS.)

Örvendetes jelek, a) öregek között.....	94
Örvendetes jelek, b) Fiatalok között.....	98

Örvendetes jelek, e) A theologian. (Két nap Brunner Emillel).....	100
A multi valóság: az evangélizálás szociális problémái	103
A jelenbeli valóság: Stewart, a futballista evangélizátor	105
A jövő valósága: egyetemes népi magyar lelki ébredés.....	106
A finn példa	110

III. SACERDOTALIS RELATIO.

A) A PAP „VALL”.

a) Az „egyetemes pap” önvallomásai.

Kövess engem!

Papom, akinek hittem	124
Papjaim, akiknek nem hittem	126
Kicsoda nekem Krisztus?	127

Rugódozás az ösztön ellen.

Hosszú, méla les	128
Kritikusaimnak üzenem	128
Kiknek írok?	129

Megadom magam.

Betegágyon	130
Halál küszöbén	132
Operálják a kisfiámat	134

Itt vagyok, Uram.

Kiféle-miféle eszköz lehetek vajjon?	136
Egy bizonyos fajta eszköz vagyok, bizony!	137
Nincs új korszak, csak idő teljessége	139

b) Az „egyetemes pap” igehirdetése.

Tévesztett élet. — Gyülekezetnek	143
A hazafias diák. — Főiskolásoknak	152
Magasabbrendű kísértések. — Theologus diákoknak	156
Az átöröklés és a második parancsolat. — „Salon” meetingen	160
A tékozló fiú és a moslák. — Középkorú diákoknak	161
Apáink szamarai. — Cserkészfiúknak.....	163
Pedig mi azt reméltük... — Leánygyesületi konferencián.....	164
Krisztus paradoxonai. — Bibliaköri csendesnapon.....	173

B) A LAIKUS „HISZ”.

a) Fenntartással. (A református nevelés problémái.)

Lehetséges-e református elvű világnézeti nevelés elméletben?.....	177
Lehetséges-e református elvű világnézeti nevelés gyakorlatban?	183
Lehetséges-e református nevelő elméletben?.....	184
Lehetséges-e református nevelő valóságban?	186
Lehetséges-e református növendék elméletben?	191
Lehetséges-e református növendék valóságban?	195

Lehetséges-e református iskola elméletben?	200
Lehetséges-e református iskola gyakorlatban?	204
Lehetséges-e református elvű „új nevelés”?	207
Lehetséges-e református elvű „népfiskola”?	211
Lehetséges-e református elvű „kitűnőek iskolája”?	213
Lehetséges-e református elvű „gyereknyaraltatás”?	218
Lehetséges-e együttműködés református iskola és szülői ház között?	220
Lehetséges-e együttműködés református iskola és diákjaiközött?	222

b) Semmit sem kételkedvén. (Keresztýenség és korparancs.)

Eossz szellemi közérzetünk	229
Lelki életünk korlátai és lehetőségei	232
Lelki gátlások, a) Értelmiségünkéi	238
b) Népünkéi	241
c) Ifjúságunkéi. — Nemzetnevelés	244
Fogalmi gátlások, a) Űri morál (értelmiségi)	245
b) Babona és kuruzslás (népi)	249
c) Destrukció (ifjúsági)	251
Ideológiai gátlások, a) Keresztýén és nemzeti	253
b) Keresztýén és praktikus. — Protestantizmus és választó jog	255
c) Keresztýén és aktuális	264
A gátlások feloldódásai, a) A régi ember	267
b) A régi ember harca	269
c) Az új ember	273
A ma és az örökkévalóság	278

IV. VERBUM.

A Biblia mint reménységünk egyetlen forrása	280
Utazás a Biblia mélységei felé	287
Karavánutazás a Biblia mélységei felé	299
A Biblia az egyén kezében	308
A Biblia a közösség asztalán	310
A Biblia a családi körben	312
A Biblia a magyar sors kétségei között	315
A Biblia, ha e világot tükrözi	317
A Biblia a népek csatáján	319
A Biblia az oltártűzek világosságánál	321
A Biblia a munkanélküliség idején	323
A Biblia a tudományok elefántcsonttornya tetejéről	325
A Biblia szükölködés idején	327
A Biblia a bővölködés napjaiban	329
A Biblia mint iránymutató a teljes élet felé	331
Tartalom	334

ERRATA. Helyesen így: 10:26 maguk valója; 17:6 igényeltetünk; 47:1 *εὐαγγέλιον*; 71:23 harmadszor.; 103:39 szövegek; 145:24 kifelejteni; 189:24 színvonalkülönbségét; 197:33 kórtörténet; 207:29 felel.) Comenius; 242:11 vevő; 247:24 bizonyágtévő; —

Felelős kiadó: Szabó Imre.
Sylvester Rt., Budapest. — F. v.: Schutt Henrik.